

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

48209

LEPROČENCA

A. MANZONI

BIBLIOTECA
Domus Societatis Iesu
UNIVERSITATIS

G. JACOMANI

ZAROČENKA.

ZAROČENCA

(I PROMESSI SPOSI)

MILANSKA ZGODBA
IZ 17. STOLETJA

• •

ODKRIL IN PRÉNAREDIL
ALESSANDRO MANZONI

• •

POSLOVENIL DR. ANDREJ BUDAL

IZDALA IN ZALOŽILA „NARODNA KNJIGARNA V GORICI V LETU 1925.

// 48209

dubl ad U 48209

F728732/1953

U V O D.

»Zgodovina se v resnici lahko označi kot slavna vojna zoper čas, kateremu trga leta iz rok, njegove ujetnike ali bolje že mrliče, jih speč oživlja, pregleduje njihove vrste in jih nanovo zbira za boj. Toda slavni bojevniki, ki v taki borbi žanjejo palme in lavorike, ugrabljajo samo najrazkošnejše in najsijajnejše smrtno ostanke, mazilijo s svojimi pisani podjetja knezov in mogočnikov in odličnih osebnosti in vživajo s pretanko iglo svojega duha zlate in svilene nitke, ki tvorijo vekovito vezenino slavnih činov. Moji šibkosti pa ni dovoljeno, da bi se dvignila do takih snovi in takih nevarnih višin, da bi se sukala po blodnjakih političnih spletek in v bobnenju bojnih tromb; le ker sem doznal spomina vredne dogodljaje, ki so se pripetili sicer navadnim in ne Bog ve kako pomembnim ljudem, se pripravljam, da izročim to spominu potomcev in jim o vsem podam preprosto in resnično povest ali poročilo. V njem se bodo videle na tesnem pozorišču žalne tragedije grozot in prizori veličastne hudobije, vmes pa čednostna podjetja in angelske dobrote, postavljene zoper peklenska prizadevanja. In res, če upoštevamo, da so naši podnebni pasovi v oblasti katoliškega kralja, našega gospoda, listega solnca, ki nikoli ne zatone, in da jih z odbojnim svitom kot mesec, ki nikdar ne pojema, obseva junak plemenitega pokolenja, ki v tem času igra svojo vlogo, in da veleugledni senatorji kot zvezde stalnice in druge spoštovane gosposke kot krožeči planeti vsepovsod razširjajo svetlobo in tvorijo tako veleplemenit nebeški svod, tedaj ni mogoče najti drugega vzroka za to, da ga temni čini, hudobije in grozovitosti, ki jih predrzneži vedno bolj kopičijo, spreminjajo v pekel, kakor le peklensko umetniho in snovanje, kajti zgolj človeška zloba ne bi smela zadostovati, da se ustavlja tolikim junakom, ki se z Argovimi očmi in Brija-rejevimi rokami posvečajo javni blaginji. Dasi je večina oseb, nastopajočih v tej povesti, ki se je godila v letih moje rane mladosti, že izginila s pozorišča sveta in Parkam pla-

čala svojo danj, vendar ne bom med pisanjem te zgodbe omenjal njihovih imen, namreč njih rodovine, in prav tako bom delal s kraji, označujoč ozemlja samo splošno. In nihče ne poreče, da je moja povest zato pomanjkljiva in ta moj neukretni rojenček nestvor, seveda če takšen kritik ni oseba, ki se še nikdar ni oteščala ob filozofiji; ker ljudje, ki so v njej podkovani, bodo videli, da bistvu moje povesti prav nič ne manjka. Kajti ker je samo ob sebi umevno in ker nihče ne taji, da so imena nekaj čisto slučajnega . . .»

— Ali ko jaz premagam junaški napor, da to zgodbo prepisem iz tega zbledelega in spraskanega rokopisa in jo dam, kakor pravijo, na svetlo, bo li potem kdo tako vztrajen v naporu, da jo prebere? —

Ta dvomeči pomislek, porojen iz muke nad razvozlanjem čačke, ki je stala za besedo »slučajnega«, je povzročil, da sem nehal prepisovati in začel resneje razmišljati, kaj bi bilo najbolj primerno. — Res je, sem si dejal, prelistujoč rokopis, res je, da se tista toča domislic in podob ne vleče skozi vse delo z isto obširnostjo. Dobri secentist je sprva hotel razkazovati svojo umetnost, a pozneje mu teče pripovedovanje včasih tudi skozi več odstavkov bolj naravno in gladko. Res je to. Ali kako navaden je ta slog, kako je neotesan, kako nepravilen! V njem kar mrgoli lombardskih posebnosti, krivo rabljenih rečenic, slovniških svojeglavnosti, nerodnih stavčnih celot. In dalje: tupašam je posejan kak eleganten španski izraz in, kar je še huje, na najbolj strašnih, usmiljenje vzbujajočih mestih zgodbe, kjerkoli se nudi prilika za vzbujanje začudenja ali premišljevanja, skratka, na vseh onih krajih, ki res zahtevajo nekaj retorike, toda nevsiljive, fine, okusne retorike, ta naš pisatelj nikdar ne zamudi prilike, da nam ne bi nametal tiste svoje retorike, kakor jo ima v predgovoru. In ko tako s čudovito ročnostjo nameša najbolj nasprotno si lastnosti, se mu posreči, da postane na isti strani, v istem odstavku, v isti besedi sirov in da obenem prefirava. Tu imaš: evo napihnjenih deklamacij, zloženih iz prilličnih jezikovnih zablod in vsepovsod ona visokoteleča neokretnost, ki daje v tej deželi pravi značaj spisom iz onega stoletja. Kaj takega res ni mogoče postaviti pred brave naših dni; preveč so pohujšani in posebnosti take vrste se jim preveč gabijo. Še dobro, da mi je ta srečna misel prišla ob začetku tega nesrečnega dela; brž se ga odkrižam. —

Ali baš ko sem hotel knjižuro zapreti, da jo odložim, se mi vendar ni zdelo prav, da bi tako lepa zgodba morala ostati neznana; mogoče je sicer, da bi se bravcu lahko zdela drugačna, toda meni, kakor pravim, se je zdela lepa, zelo lepa. — Zakaj bi ne bilo mogoče, sem pomislil, vzeti iz tega rokopisa vrsto dejstev ter jih drugače izpripovedati? — Ker ni bilo proti temu nobenega pametnega ugovora, sem se nemudoma lotil dela. In evo, tak je poslanek te knjige, opisan prav tako preprosto, kakor je knjiga sama važna.

Toda nekatera izmed onih dejstev, mnogi običaji, ki jih naš pisatelj riše, so se nam zdeli tako novi, tako čudni, da ne rečemo še kaj hujšega, da smo hoteli poprašati še druge priče, preden verjamemo; in začeli smo iztikati po spominih iz tiste dobe, da si pojasnimo, ali se je takrat svet res tako vrtil. To preiskovanje je razpršilo vse naše dvome: ob vsakem koraku smo se zadevali ob podobne in še težje stvari in, kar se nam zdi še bolj odločilno, našli smo celo nekatere osebnosti, o katerih smo prej dvomili, so li res živele, ker nismo imeli o njih nobenih drugih vesti razen v našem rokopisu. Po potrebi navedemo nekatera izmed tistih pričevanj, da priborimo vero stvarem, ki bi radi svoje čudnosti morda prej zavajale bravca v izkušnjava, da jim jo odtegne.

Besedilo našega pisatelja smo zavrgli kot neznosno. Kakšno pa postavimo mi na mesto njegovega? To je zdaj težava.

Kdorkoli si nenaprošen naprti, da popravi delo koga drugega, se izpostavlja, da poda natančen račun o svojem lastnem delu, in se tudi nekako obveže; to je pravilo, sloneče na dejstvu in pravici, ki se mu nikakor ne nameravamo odtegniti. Prav narobe: da se mu rade volje podvržemo, smo sklenili podrobno obrazložiti, kakovega pisanja se bomo mi držali; zato smo ves čas svojega dela skušali uganiti morebitne kritike, ki bi nas lahko zadele, z namenom, da jih vse naprej odbijemo. In v tem bi tudi ne bila glavna težkoča; kajti resnici na čast moramo povedati, da nam v duhu ni vstala niti ena kritika, proti kateri bi se ne bil dvignil obenem tudi zmagovit odgovor, in sicer izmed onih odgovorov, ki ne rečem, da vprašanja razrešijo, a jih spremenijo. Često smo tudi postavili dve kritiki drugo proti drugi, da sta se spoprijeli in je ena pobila drugo; ali pa smo ju motrili prav do dna in ju tako pazljivo primerjali, da se nam je posrečilo

odkriti in pokazati, da sta obe, dasi navidezno tako nasprotni, popolnoma iste vrste in sta se obe rodili iz tega, da ni bilo pozornosti za dejstva in načela, na katera se mora sodba oslanjati; na njuno veliko presenečenje smo ju postavili drugo poleg druge ter ju poslali rakom žvižgat. Nikdar ne bi bilo pisatelja, ki bi bil tako očitvidno dokazal, da je svojo stvar prav naredil. Ali kaj? Ko smo se pripravili, da vse omenjene ugovore in odgovore zberemo v celoto in jih razložimo po vrsti, o milost božja — bila jih je debela knjiga! Ko smo to videli, smo si izbili to misel iz glave, in sicer iz dveh razlogov, ki ju bravec gotovo odobri: prvi je ta, da bi se knjiga, napisana samo zato, da opraviči drugo ali bolje slog druge knjige, lahko zdela nekaj smešnega; drugi pa je ta, da zadostuje, kar se knjig tiče, vsakikrat po ena, če ni še ta odveč.

...»ta poroka se ne sme izvršiti, ne jutri ne nikoli«. (Prvo pogl., str. 7).

Prvo poglavje.

Oni rokav Komskega jezera, ki se med dvema nepretrganima vrstama gorá obrača proti jugu in je poln zatokov in zalivov, kakor se gore pomikajo naprej in se zopet umikajo, se skoro nenadoma zoži in privzame tok in podobo reke, stiskajoč se med predgorje na desni in široko obrežje na drugi strani; most, ki tam združuje oba bregova, se zdi, da dela to pretvorbo še bolj čutno za oči in znači točko, kjer neha jezero in začne zopet Adda, ki dobi zopet ime jezero, kjer se bregova zopet oddaljita, da se voda razširi in teče počasneje po novih zalivih in novih zatokih. Obrežje, ki ga tvorijo usedline treh velikih potokov, viši navzdol, opiraje se ob dve dotikajoči se gori, izmed katerih se ena imenuje po sv. Martinu, druga pa z lombardskim izrazom »Resegone« radi mnogih v vrsti sľoječih vršičev, ki jo res delajo tako podobno žagi, da jo mora vsakdo na prvi pogled, če jo opazuje od spredaj, kakor n. pr. z milanskega na sever zročega obzidja, v dolgem in obširnem pogorju po tej oznaki brž razločiti od drugih gorá temnejšega imena in navadnejšia oblik. Precej nadolgo se obala počasi dviguje v enakomerno pobočje, nato se lomi v holme in dolinice, v brežine in ravnice, kakor zahteva ogrodje gorá in neumorno delo vodá. Skrajni rob, ki ga sekajo izlivajoči se potoki, je ves skoro sam pesek in prod; ostalo so polja in vinogradi, posejani s selišči, dvorci in vasmí; ponekod rasto gozdovi, ki se raztezajo daleč v goro. Lecco, glavno izmed onih selišč, ki daje tudi deželi ime, stoji nedaleč od mostu na bregu jezera, ko pa to naraste, stoji deloma celo v jezeru samem; danes je to velik trg, ki se polagoma že razvija v mesto. V dobi, ko so se dogodile sľvari, ki jih začenjamo pripovedovati, je trg, že takrat precej imeniten, bil tudi grad in je zato imel čast

dajati stan poveljniku in prednost, da je v njem bivala stalna posadka španskih vojakov, ki so domača dekleta in žene učili ponižnosti, zdaj pa zdaj pretipali grbo kakemu zakonskemu možu ali očetu in niso koncem poletja nikdar zamudili razlesti se po vinogradih, da razredčijo grozdje in olajšajo kmetom irgatvene napore. Od selišča do selišča, od višin do brega, od holma do holma so se spenjale in se še spenjajo bolj ali manj sirme ali ravne poti in steze, ki se presledkoma ugrezajo in skrivajo med dvema zidovoma, odkoder opazi človek, če dvigne pogled, samo kos neba in kakšen gorski vrhunec; v presledkih pa se zopet dvigajo na odprte nasipe, odkoder kroži oko po bolj ali manj obširnih, a vedno bogatih in vedno nekoliko novih razgledih, kakor baš obvladujejo različne točke večje ali manjše dele širnega pozorišča naokrog in kakor se ta ali oni del razteza ali krči, kakor se izmenoma prikazuje ali izginja. Tu vidiš košček, tam drugi in tam zopet dalje raztezajoči se del obširnega in spreminjajočega se vodnega zrcala: na tej strani jezero, ki je na skrajnem robu zaprto ali bolje izgubljeno v skupini gorá med hribovskimi zavoji in se polagoma zopet širi med vrhovi, ki se drug za drugim razmotavajo pred očmi in jih voda prevrnjene zrcali z njih nabrežnimi vasicami vred; na oni strani rečni rokav, nato jezero, pa zopet reka, ki se tudi v svetlem vijuganju izgublja med spremljajočimi jo gorami, nižajočimi se stopnjema, kakor bi se tudi same izgubljale na obzorju. Mesto samo, odkoder opazujete te raznovrsne slike, vam nudi na vseh straneh nove prizore: gora, ki ji stopate ob vznožju, vam zgoraj in vsenaokrog razgrinja svoje vršiče in prepade, ki so pri vsakem koraku različni, jasneje izoblikovani, vedno drugačni, ker se odpira in razpreza v vrhunce, kar se je prej zdelo en sam vrh, in se pojavi na kakem temenu to, kar se je še malo prej prikazovalo na obrežju; miloba in domačnost teh podnožij prijetno ublažuje divjino in še bolj krasi veličast drugih razgledov.

Po enem teh malih potov se je proti večeru 7. dne novembra leta 1628. vračal s prijetnega sprehoda proti domu don Abbondio, kurat v enem zgoraj omenjenih krajev; ne imena kraja ne hišnega imena osebe ni v rokopisu, ne na tem mestu ne kje drugje. Bral je mirno svoje molitve in med enim psalmom in drugim je včasih zaprl brevir, držeč za znamenje v njem kazalec desne roke; potem je desnico položil

na hrbtu v levico in nadaljeval svojo pot s pogledi, obrnjenimi v fla, in brcajoč z nogo proti zidu kamenčke, ki so mu na stezi bili v nadlego; nato je dvignil obraz in ko so mu oči lenobno zaplavale naokrog, jih je uprl v tisti del nekega hriba, kjer se je solnčna svetloba, ki je bila že zatonila, prodirajoč skozi razpoke nasprotnega hriba, risala tupaťam na štrlečem klečevju kakor široki in neenaki kosi škrlata. Ko je nato znova odprl brevir in domolil nov odstavek, je dospel na ovinek svoje poti, kjer je bil vedno vajen dvigniti oči iz knjige in pogledati naprej. In tako je storil tudi ta dan. Za ovinkom se je pot kakih šestdeset korakov nadaljevala v ravni črťi ter se je nato kakor črka Y cepila v dve stezici: desna se je vzpenjala v goro in je vodila v župnijo, druga se je spuščala v dolino k potoku in na tej strani je zid segal sprehajalcu samo do kolka. Notranja zidova stá se, mesto da bi se združila v kotu, končavala v tabernakelj, ki je bil poslikan z nekakimi dolgimi, kačasto vijočimi se podobami, ki so se iztekale v osti in naj bi po umetnikovi nameri in v očeh katoličanov značile plamene; med plameni pa so bile še druge podobe, ki jih ni mogoče popisati in so pomenjale duše v vicah; duše in plameni so bili v opekasti barvi na sivkastem dnu z nekaterimi odluščinami tupaťam. Ko je kurať obšel ovinek in je po svoji navadi dvignil pogled k tabernaklju, je ugledal nekaj, česar se ni nadejal in česar ne bi bil rad videl. Dva moška stá si stála nasproti tam, kjer stá se, da tako rečem, stezici stekali. Eden izmed njiju je jezdil nizki obzidek tako, da mu je ena noga bingljala navzven, druga pa se je oslanjala na cestna fla; njegov tovariš se je stoje opiral ob zid in je imel roke prekrížane na prsih. Obleka, vedenje in ves njun izraz, kolikor ga je bilo mogoče razločiti z mesta, dokoder je bil dospel kurať, vse to ni puščalo nikakega dvoma o njihovem poklicu. Okrog glave stá imela oba zeleno mrežico, ki je padala na levo rame ter se končavala v velik čop, izpod nje pa je silil na čelo velik šop las. V osti zakodrani dolgi brki, svetel usnjen pas in dve pištoli ob njem, kakor vratna verižica na prsa viseč majhen rog, poln smodnika, iz žepa širokih, napihnenih hlač moleč držaj velikega noža, ob strani meč z velikim, prevrtanim rokobranom iz medenih ploščic, zloženih v podobi številke, svetlih in izglaženih — vse to ju je na prvi pogled izdajalo za pripadnika posebne vrste ljudi, razbojnikov.

Ta vrsta ljudi, ki je danes že čisto izumrla, je bila tedaj v Lombardiji v polnem cvetu in že zelo stara. Za tistega, ki nima pojma o njej, evo nekaj pristnih odlomkov, ki nas dovolj poučijo o njenih glavnih znakih, o naporih, da bi jo zatrli, in o njeni dolgi in bujni trdoživosti.

Že 8. aprila leta 1583. objavlja presvetli in prevzvišeni gospod Don Karel Aragonski, knez castelvetfranski, vojvoda v Terranuovi, mejni grof avolski, grof burgetski, veliki admiral in veliki kronski vojskovodja sicilski, guverner milanski in generalni poglavar Njegovega Katoliškega Veličanstva v Italiji, »popolnoma poučen o neznosni bedi, v kateri je to milansko mesto živel in živi zaradi razbojnikov in klatežev«, razglas proti njim. »Izjavlja in določa, da so v tem razglasu zapopadeni in se morajo smatrati za razbojnike in klateže vsi oni, bodisi tujci ali domačini, ... ki nimajo nikake službe, ali če jo imajo, je ne vršijo ..., temveč se brez plačila ali proti plačilu opirajo na kakega viteza ali plemenitaša, uradnika ali trgovca ..., da mu ščitijo ramena in se postavljajo zanj ali prav za prav, kakor se lahko domneva, da drugim pripravljajo zasede ...« Vsem takim ukazuje, da morajo v šestih dneh zapustiti deželo, grozi upornežem s prisilno ladjo in daje vsem sodnim uradnikom najbolj nenaavadno, obširno in neomejeno oblast za izvršitev tega ukaza. A ko imenovani gospod opazi, »da je to mesto še zmerom polno omenjenih razbojnikov ..., ki začenjajo zopet živeti, kakor so prej živeli, ne da bi bili količkaj spremenili svoje običaje ali da bi se bilo njih število zmanjšalo«, izda že naslednje leto 12. aprila drug, še krepkejši in znamenitejši razglas, v katerem med drugimi naredbami predpisuje:

»Da katerakoli oseba, bodisi iz tega mesta ali tuja, v kateri se po dveh pričah dožene, da jo ljudje imajo ali obče smatrajo za razbojnika in da nosi tako ime, če se ji tudi ne dokaže, da je zagrešila katerikoli zločin ..., se že samo radi tega, ker velja za razbojnika, brez drugih dokazov po imenovanih sodnikih in po vsakem izmed njih lahko dene na natezalnico in druge mučilne priprave radi poizvedovalnega postopanja ... in če tudi ne prizna nikakega zločina, se vendar odpošlje na prisilno ladjo za dobo imenovanih treh let samo zaradi mnenja in imena razbojnik, kakor je gori povedano«. Vse to in ostalo, kar smo izpustili, ker »je Njegova Ekscelenca odločena, da hoče biti slušana po vsakomer«.

Ko čujemo tako krepke in trdne, s takimi ukazi pospremljene besede tako visokega gospoda, se močno nagibljemo k veri, da so ob samem njih bobnenju vsi razbojniki izginili za vedno. Toda pričevanje nič manj uglednega in z naslovi nič manj obdarjenega gospoda nas sili, da verjamejo prav nasprotno. To je presvetli in prezvišeni gospod Juan Fernandez de Velasco, kronski vojskovodja kastilski, višji komornik Njegovega Veličanstva, vojvoda mesta Frias, grof v Haru in Castelnovu, gospod hiše Velasco in hiše sedmih infantov iz Lare, milanski guverner i. t. d. Ker je tudi on popolnoma poučen o tem, »kako škodljivi in pogubni so... razbojniki in klateži, in o skrajno slabem vplivu, ki ga te vrste ljudje s svojim zasmehovanjem pravice imajo za javno blaginjo«, jim 5. junija 1593. ponovno zabiči, da morajo v šestih dneh izginili iz dežele, in ponavlja približno iste predpise in grožnje kakor njegov prednik. »V svojo nemajhno nevoljo poučen, da.... v tem mestu od dne do dne raste število teh ljudi (razbojnikov in klatežev) in se o njih po dnevi in po noči nič drugega ne čuje kakor o ranah, ki jih nalašč zadajejo, o pobojih in tatvinah in vsakovrstnih drugih zločinih, ki se jim olajšujejo s tem, da se imenovani razbojniki zanašajo na pomoč svojih poglavarjev in zaščitnikov...«, predpisuje nato 23. maja leta 1598. ista sredstva, a poveča vzemek, kakor se navadno dela pri trdovratnih boleznih. »Vsakdo naj se torej«, sklene potem, »skrbno varuje, da se kakorkoli ne pregreši proti pričujočemu razglasu, kajti namesto da bi izkusil milost Njegove Ekscelence, bo izkusil njeno strogost in jezo..., ker je sklenila in trdno odločila, da je to zadnji in končni opomin«.

Ni pa bil istega mnenja presvetli in prezvišeni gospod, gospod Don Pietro Enriquez de Ecevedo, grof v Fuentesu, poglavar in državni guverner milanski; on ni bil istega mnenja in imel je izborne razloge za to. »Popolnoma poučen o bedi, ki živi v njej to mesto in država zaradi velikega števila razbojnikov, ki v njej mrgolijo... in odločen, da to tako pogubno seme docela iztrebi«, objavlja 5. decembra leta 1600. nov razglas, ki je tudi bil poln najstrožjih zagrožitev, »s trdnim sklepom, da se morajo z vso strogostjo in brez upanja na izpregledanje v celoti izvršiti«.

Vendar pa moramo domnevati, da se za stvar ni zavzel z vso ono trdno voljo, ki jo je znal rabiti v snovanju spletek

in v ščuvanju sovražnikov proti svojemu velikemu nasprotniku Henriku IV. Kajti kar se tega tiče, izpričuje zgodovina, kako se mu je posrečilo oborožiti proti kralju vojvodo savoiskega, ki ga je tako pripravil ob več kot eno mesto, kako se mu je posrečilo zavesti v zaroto vojvodo bironskega, ki je radi njega izgubil glavo; toda kar se tiče tako pogubnega semena razbojnikov, je gotovo, da je 23. septembra leta 1612. še vedno klilo. Ta dan je presvetli in prevzvišeni gospod, Don Juan de Mendoza, mejni grof v Hynojsi, plemič itd., guverner itd., mislil resno na to, da ga izirebi. V ta namen je poslal Pandolfu in Marku Tulliju Malatestiju, kraljevima komornima tiskarjema, običajni razglas, popravljen in pomnožen, da ga tiskata za popolno uničenje razbojnikov. Toda ti so živeli še naprej, da so 24. decembra leta 1618. lahko sprejeli iste in še močnejše udarce od presvetlega in prevzvišenega gospoda, gospoda Dona Gomeza Suareza de Figueroa, vojvode ferijskega itd., guvernerja itd. Ker pa tudi od teh udarcev niso umrli, je bil presvetli in prevzvišeni gospod, gospod Gonzalo Fernandez de Cordova, pod čigar vlado se je vršil oni don Abbondijev sprehod, prisiljen spet popraviti in znova objaviti običajni razglas proti razbojnikom dne 5. oktobra leta 1627., prav eno leto, en mesec in dva dni pred onim znamenitim dogodkom.

Tudi ta objava ni bila zadnja; toda poznejših, mislimo, nam ni treba omenjati, ker to ne sodi več v dobo naše zgodbe. Omenimo samo še eno z dne 13. februarja leta 1632., v kateri naš presvetli in prevzvišeni gospod, vojvoda ferijski, drugič guverner, obvešča, da »največja zlodejstva izhajajo od onih, ki jih ljudje nazivajo razbojnike«. To zadostuje za ugotovitev, da je bilo v času, o katerem razpravljamo, še zmerom dovolj razbojnikov.

Da sta ona dva zgoraj popisana, ki sta stala tam, nekoga pričakovala, je bilo preveč očitno; ali kar je don Abbondiju najmanj ugajalo, je bilo to, da je moral iz nekaterih kretenj razbrati, da pričakujeta prav njega. Kajti kakor hitro se je on prikazal, sta se onadva spogledala in dvignila glavo s kretnjo, ki je izdajala, da sta oba nenadoma rekla: »On je«. Tisti, ki je dotlej jezdil zid, se je dvignil in povlekel tudi drugo nogo na cesto; drugi je stopil od svojega zida in oba sta se napotila proti njemu. On je, držeč brevir še zmerom odprl pred sabo, kakor da bere, dvignil pogled, da bi skrivoma

videl njune gibe, in ko je videl, da greša naravnost proti njemu, ga je mahoma spreletelo tisoč misli. V naglici se je brž izprašal, je li med razbojnikoma in njim na desno ali na levo kakšen izhod s ceste, in spomnil se je, da ga ni. Naglo si je izprašal vesti, ali se je kaj pregrešil zoper kakega mogočnika, zoper kakega osvetljiveža; a tolažilno pričevanje vesti ga je tudi v tej razburjenosti nekoliko pomirjalo; razbojnika pa sta se bližala ter ga nepremično gledala. Kazalec in sredinec leve roke je zafaknil za ovratnik, kakor bi si ga hotel popraviti, in medtem ko je šel s prstoma okrog vratu, je obračal obraz nazaj, krivil obenem usta in s koncem očesa gledal, kolikor je mogel daleč, ali ne prihaja kdo; ugledal ni nikogar. Prek obzidka mu je zdrknil pogled na polja — nikogar, drug, skromnejši pogled naprej po cesti — nikogar razen razbojnikov. Kaj naj stori? Da bi se vrnil, ni bilo več časa. Zbežati bi bilo isto, kakor če bi jima rekel: »Zasledujta me« ali še huje. Ker se nevarnosti ni mogel izogniti, ji je šel naproti, kajti trenotki tiste negotovosti so bili takrat zanj tako mučni, da si ni želel nič drugega, kakor da bi jih skrajšal. Pospešil je korak, prebral je vrstico nekoliko glasneje, zbral je obraz v ves oni mir in vso ono vedrost, ki je je bil zmožen, in je poskušal sleherni napor, da bi ustne nabral v nasmeh. Ko je stal tik pred onima dvema poštenjakoma, si je rekel v duhu: »Zdaj smo vkup« in je obstal kakor vkopan. »Gospod kurať«, je dejal eden izmed onih dveh ter mu zavrtal poglede v obraz.

»Kaj ukazujete?« je urno odvrnil don Abbondio in dvignil svoje od knjige, ki mu je ostala razprta na rokah kakor na stojalu.

»Vi nameravate«, je nadaljeval drugi z grozečo in jezljivo kretnjo človeka, ki zasači kakega svojega podložnika, kako se loteva kake lopovščine, »vi nameravate poročiti jutri Renza Tramaglina in Lucijo Mondello!«

»To se pravi...«, je s tresočim se glasom odvrnil don Abbondio. »To se pravi... Gospoda gotovo poznata svet in predobro vesta, kako se pletejo take stvari. Ubogi kurať nima pri tem nič opraviti; mešajo med sabo svoje širene in potem... in potem pridejo k nam, kakor bi šel človek v banko po svojo terjatev; in mi... mi smo služabniki občine.«

»Že prav«, mu je šepnil razbojnik na uho, toda s slovesnim glasom povelja, »ta poroka se ne sme izvršiti, ne jutri ne nikoli«.

»Ali gospoda«, je povzel don Abbondio s kročkim in vljudnim glasom človeka, ki hoče prepričati nestirpneža, »ali gospoda moja, blagovolita se postaviti v mojo kožo. Če bi stvar bila od mene zavisna . . . , saj dobro vidita, da meni od tega nič v žep ne pride . . .«

»Pustimo to«, ga je prekinil razbojnik, »če bi se stvar morala odločiti s čvakanjem, bi naju vi ugnali v kozji rog. Midva tega ne znava, pa tudi nočeva znati. Če človeka opozoriš . . . saj razumete«.

»Ali gospoda sta preveč pravična, preveč pametna . . .«

»Ali«, je prekinil zdaj drugi tovariš, ki dotlej ni bil govoril, »ali poroka se ne izvrši, drugače . . .« in tu je sledila krepka kletev, »drugače se tisti, ki jo izvrši, ne bo kesal, ker ne bo imel časa za to in . . .« spet je padla kletev.

»Tiho, tiho«, je povzel prvi govornik, »gospod kurat je človek, ki pozna življenje na svetu; in midva sva poštenjaka, ki mu ne storiva nič žalega, samo če bo pameten. Gospod kurat, presvetli gospod don Rodrigo, najin gospodar, se vam ljubeznivo klanja«.

To ime je zasekalo v don Abbondijeve misli kakor blisk, ki hipoma sredi najljutejšega nočnega viharja nejasno razsveti predmete in poveča strah. Kakor po nagonu se je globoko priklonil in rekel: »Če bi mi mogla pojasniti . . .«

»Oh, pojasniti vam, ki znate latinski!« ga je znova prekinil razbojnik s smehom, ki je bil napol neotesan in napol grozovit. »To opravite vi. In predvsem pazite, da vam ne uide besedica o tem opozorilu, ki sva ga vam dala za vaše dobro; drugače . . . ehm . . . bi bilo isto kakor izvršiti ono poroko. Torej, kaj želite, da sporočiva v vašem imenu presvetlemu gospodu don Rodrigu?«

»Moje spoštovanje . . .«

»Izrazite se jasnej!«

» . . . Pripravljen . . . Vedno pripravljen, da ubogam«. In ko je izgovarjal te besede, še sam ni vedel, ali dela obljubo ali poklon. Razbojnika sta jih tolmačila, ali vsaj delala sta se, kakor da jih tolmačila v najresnejšem pomenu.

»Izborno; in lahko noč, gospod«, je rekel eden izmed njih ter hotel oditi s tovarišem. Don Abbondio, ki bi bil še pred par trenotki rad dal oko iz glave, če bi se jima bil mogel izogniti, bi bil zdaj najraje nadaljeval pogovor in pogajanja. »Gospoda«, je začel in z obema rokama zaprl knjigo; onadva

pa ga nista več poslušala, ubrala sta pot, po kateri je bil on prišel, ter se oddaljila, pojoč sirovo popevko, ki je nočem prepisati. Ubogi don Abbondio je za hip obstal z odprtimi usti, kakor učaran; nato je ubral tisto izmed obeh stezic, ki je vodila proti njegovemu domu, in je mukoma prestavljal noge, ki so se mu zdele kakor od mraza otrple. Kako mu je bilo pri srcu, bo lažje razumljivo, ko povemo kaj več, kakšne čudi je bil in v kakšnih časih mu je bilo usojeno živeti.

Don Abbondio (bravec je to že opazil) se ni bil rodil z levjim srcem. Toda že v zgodnjih letih je moral spoznati, da je bilo v tistih časih v najslabšem položaju živo bitje brez krempljev in čekanov in da on vendar ni čutil v sebi nagnjenja, da bi se dal požreti. Postavna sila ni čisto nič branila miroljubnega človeka, ki ni maral napadati in ni imel nobenih drugih sredstev, da bi vzbujal strah. Ne da bi bilo primanjkovalo postav in kazni radi zasebnega nasilja; postave so naravnost preplavljale deželo: zločini so bili s podrobno gostobesednostjo naštetih in natanko popisani; kazni so bile blazno pretirane in če ne bi zadostovale, jih je bilo mogoče po preudarnosti zakonodajca samega in sto izvrševavcev za vsak posamezen slučaj primerno zvišati; kazensko postopanje je bilo tako urejeno, da kolikor mogoče oprostilo sodnika vsega, kar bi ga moglo ovirati pri izrekanju obsodbe; iz razglasov proti razbojnikom navedeni odlomki so za to kratek, a zanesljiv dokaz. Pri vsem tem ali bolje: v veliki meri prav radi tega niso vsi tisti razglasi, ki so se od vlade do vlade vedno znova objavljali in razširjali, služili za nič drugega, kakor da so napetolično oznanjali nemoč tistih, ki so jih sestavljali, ali če so sploh imeli kak neposreden učinek, so samo še pomnožili številna nadlegovanja, ki so jih miroljubni in šibki itak že prestajali radi motivcev javnega reda, ter so nasilja in prekanjenost le-tih še povečali. Nekaznjenost je bila organizirana in je imela korenine, ki se jih razglasi niso dotikali in jih niso mogli zadeti. To so bila zavetišča, to so bile predpravice nekaterih slojev, ki so bile deloma postavno priznane, deloma pa so se trpele z zavidljivim molkom ali pobijale z brezuspešnimi ugovori, dočim so jih oni sloji s sebično vztrajnostjo in sofističnim ljubosumjem uveljavljali in branili. Ta ogrožena in zmerjana nekaznjenost, ki je razglasi niso mogli uničiti, je morala seveda ob vsaki grožnji in vsaki žalitvi napenjati nove sile in izumljati nova

sredstva, da se vzdrži. In tako se je v resnici tudi godilo: kakor hitro so se pojavili razglasi, ki jim je bil namen, da zatro nasilnike, so ti v svoji resnični moči iskali novih najbolj primernih načinov, da so lahko nadaljevali to, kar so razglasi prepovedovali. Razglasi so mogli sicer pri vsakem koraku ovirati in nadlegovati dobrodušnega človeka, ki je bil brez lastne moči in zaščite, kajti z namenom, da bi bil vsakdo brž pri rokah, da bi preprečili ali kaznovali vsak zločin, je bil vsak zasebnikov gibljaj podvržen samovolji vsakovrstnih izvrševavcev. Toda kdor je pred svojim zločinom ukrenil vse potrebno, da se je lahko pravočasno zažekel v kak samostan ali v kako palačo, kamor bi se biriči ne bili nikdar upali vstopiti; kdor je brez drugih ukrepov previdnosti nosil livrejo, ki je obvezovala k njegovi obrambi ničemurnost ali korist kake mogočne rodovine ali vsega razreda — ta je bil prost v svojih dejanjih in se je vsemu sistemu trušču po razglasih lahko posmehoval. Celo izmed onih, ki jim je bilo poverjeno, da razglase izvršujejo, so nekateri po rojstvu pripadali stranki s predpravicami, drugi so bili po svojih družabnih odnošajih od nje odvisni; ti in oni so se bili radi vzgoje, koristi, navade ali posnemanja oklenili njenih načel in bi se bili skrbno varovali ravnali proti njim iz spoštovanja do kosa papirja, prilepljenega po vogalih. Kar se končno fiče ljudi, ki jim je bila naložena neposredna izvršitev, da so tudi bili podjetni kakor junaki, ubogljivi kakor redovniki in kakor mučeniki pripravljeni, da se žrtvujejo, vendar bi ne bili mogli priti stvari na konec, kajti po številu so bili šibkejši od onih, ki bi jih bili morali podvreči, in povrh je bilo tudi zelo verjetno, da jih zapustijo celo oni, ki so jim z besedami in tako rekoč v teoriji nalagali, naj izvajajo postavo. Toda razen tega so bili ti ljudje najbolj nizkotna in lopovska drhal svoje dobe; njih služba je veljala za nekaj podlega celo pri onih, ki so se jih morda bali, in njih naslov je bil psovka. Bilo je torej čisto naravno, da so ti ljudje, mesto da bi svoje življenje tvegali ter ga naravnost zamefali v obupnem podjetju, prodajali svojo nedelavnost ali tudi svojo popustljivost napram mogočnikom in so si pridrževali izvrševanje svoje preklete oblasti in moči, ki so jo vendarle imeli, za take prilike, ki niso bile združene z nobeno nevarnostjo, namreč za nadlegovanje in zatiranje miroljubnih ljudi brez vsake obrambe.

Človek, ki hoče napadati ali se vsak hip boji, da bo

napaden, išče po naravnem nagonu zaveznikov in tovarišev. Zato je v tistih časih dosegla vrhunec težnja posameznikov, da bi se družili v razrede, da bi tvorili nove razrede in bi vsakdo skušal pridobiti največ moči tistemu, kateremu je pripadal. Duhovništvo je čuvalo nad tem, da obdrži in razširi svoje svoboščine, plemstvo svoje predpravice, vojaštvo svoje ugodnosti. Trgovci in obrtniki so bili zbrani v zadrugah in bratovščinah, pravniki so tvorili svojo zvezo in celo zdravniki so imeli svoje združenje. Vsaka izmed teh malih oligarhij je imela svojo posebno in lastno moč; vsaka je posamezniku nudila ugodnost, da je v sorazmerju s svojim ugledom in svojo spretnostjo zase uporabljal združene moči mnogih. Najpoštenejši so se te ugodnosti posluževali samo v obrambo; prekanjenci in malopridneži so se z njo okoriščali, da so lahko izvrševali lopovščine, za katere bi njih osebna sredstva ne bila zadostovala, in da so si zagotovili nekaznjenost. Toda moči teh različnih zvez so bile zelo neenake; zlasti na kmetih je premožen in nasilen plemenitaš. obdan s krdelom razbojnikov in množico kmetov, ki so bili po rodbinskem izročilu vajeni, prizadeji ali prisiljeni, da so se smatrali skoro za podložnike in vojake svojega gospodarja, izvajal oblast, kateri bi se bil tam mogel iztežka upirati katerikoli drugi zvezni oddelek.

Naš don Abbondio, ne plemenit ne bogat in še manj pogumen, je torej spoznal, skoro še preden je prišel v leta razsodnosti, da je on v tej družbi nekakšna lončena posoda, ki je prisiljena potovati v tovarštvu mnogih železnih posod. Zato je prav rade volje ubogal starše, ki bi ga bili radi videli duhovnika. Da povemo resnico, zares ni Bog ve koliko razmišljal o dolžnostih in plemenitih smotrih visoke službe, kateri se je posvetil; služiti si z nekako lagodnostjo vsakdanji kruh in uvrstiti se v spoštovan in močan razred, to sta se mu zdelo dva več nego zadostna razloga za tak izbor. Toda katerikoli razred ščiti in varuje posameznika samo do neke meje; v nobenem pa mu ni prihranjeno, da si mora ustvariti svoj poseben sestav. Don Abbondio, ki je bil neprestano zatopljen v misli na svoj lastni mir, se ni prav nič brigal za tiste ugodnosti, za katerih dosego bi se bil moral zelo truditi ali pa nekoliko tvegati. Njegov sestav je obstajal glavno v tem, da se je izogibal vseh navzkrižij in je odnehal v tistih, ki se jim ni mogel izogniti. Držal se je neoborožene nevtral-

nosti v vseh bojih, ki so se kresali okrog njega, od tedaj zelo pogostih sporov med duhovščino in posvebnimi oblastvi, med vojaštvom in civilisti, med plemenitaši in plemenitaši, do preprirov med dvema kmetoma, nastalih radi kake besede in razrešenih s pesmi ali z noži. Če pa je bil neizogibno prisiljen, da se odloči za enega izmed dveh nasprotnikov, se je pridružil močnejšemu, toda vedno le bolj odzadaj in kakor bi skušal drugemu dopovedati, da mu ni prostovoljno sovražen; zdelo se je, kakor bi hotel reči: »Ali zakaj vendar niste znali biti vi močnejši? Jaz bi se bil postavil na vašo stran«. S tem, da se je držal bolj daleč stran od premogočnikov, da je prikrival njih begotne in muhaste preobjesti, da se je pokorno odzival onim, ki so izhajale iz resnejšega in bolj premissljivega namena, in da je z neutrudnim priklanjanjem in vedro spoštljivostjo tudi najbolj osorne in zaničljive silil, da so se mu nasmehnil, ko jih je srečal na cesti, se je revežu posrečilo, da je brez velikih viharjev prekoračil šestdeseto leto.

To pa nê pomeni, da ni imel tudi on svojega deleža žolča v telesu; in ta večna vaja v potrpežljivosti, to pogosto priznavanje, da imajo drugi prav, vse tiste grenke, ki jih je moral molče požirati — vse to mu ga je tako razdražilo, da bi njegovo zdravje bilo prav gotovo trpelo, če bi mu lupatam ne bil mogel dati malo duška. In ker so končno bile na svetu in v njegovi bližini osebe, o katerih je dobro vedel, da so nezmožne storiti komu kaj žalega, si je mogel včasih na njih potolažiti svojo dolgo zadrževano slabo voljo ter tudi samemu sebi privoščiti užitek, da je bil malo muhast in se je brez pravega vzroka zadiral. Razen tega je bil strog presojevalec ljudi, ki se niso ravnali po njegovih mislih, pa seveda samo tedaj, če je svoje presojanje mogel vršiti brez vsake, tudi najbolj oddaljene nevarnosti. Kdor je podlegel, je bil zanj najmanj nepredvidnej; kdor je obležal ubiti, je bil že vedno nemiren človek. Če se je kdo postavil za svoje pravo proti kakemu mogočniku in so mu končno razbili glavo, na takem je znal don Abbondio najti zmerom kaj krivičnega; to ni bilo težko, ker se pravica in krivica ne dasta ločiti s tako gladkim prerezom, da bi vsaka stranka imela samo to ali samo ono. Predvsem pa je grmel proti tistim svojim sobratom, ki so bili tako drzni, da so se postavljali na stran šibkega zatiranca proti mogočnemu objestnežu. Tako početje je on imenoval nakupovanje silnosti za gotov denar, češ da toliko zaleže,

kakor če bi kdo hotel psom noge izravnati; govoril je tudi, da je to vmešavanje v posvetne zadeve in škoduje ugledu svetega poklica. In proti takim je pridigal, a vedno le na štiri oči ali v zelo majhnem krogu, s tem večjo silovitostjo, čim bolj je bilo znano o njih, da v tem, kar se njih osebe tiče, prav nič ne zamerijo. Imel je tudi priljubljen izrek, s katerim je vedno zapečatil razgovore o takih stvareh: da se pošlenjaku, ki pazi nase in pometa pred svojim pragom, ne more nikoli nič hudega pripetiti.

Naj si zdaj mojih pet in dvajset bravcev predstavlja, kako je moralo to, kar smo povedali, vplivati na njegovega ubogega duha. Strah zaradi onih hudih obrazov in besed, grožnja gospoda, o katerem je bilo znano, da ne grozi zaman, sestav mirnega življenja, za katerega je bilo treba toliko let vaje in potrpežljivosti in ki je prišel sedaj v eni točki v nered, in zagata, iz katere ni bilo videti nobenega izhoda: vse te misli so hrupno brnele don Abbondiju po sklonjeni glavi. — Če bi človek mogel mirno odpraviti Renza z lepim »ne«, bi že bilo; a zahteval bo razlage. In kaj za Boga milega mu naj odgovorim? Ej, ej, ej, tudi ta ima svojo glavo; jagnje je, če se ga nihče ne dotakne, ali če mu kdo hoče ugovarjati... ih! In potem, in potem, takole zateleban v ono Lucijo, zaljubljen kakor... Ti fantalini, ne vedo, kaj bi počeli, pa se zaljubijo, hočejo se poročiti, na drugo ne mislijo; prav nič jih ne težijo nadloge, v katere pehajo poštenega reveža. O jaz nesrečnik! Da sta se onidve spaki morali postaviti prav meni na pot in se prav mene ločiti! Kaj se to mene tiče? Mar se hočem jaz poročiti? Zakaj nista raje šla pregovarjat... Ah, glejte si no: je že taka, ta moja usoda, da se mi dobra misel vedno posveti v glavi prav tisti hip potem, ko je prilika minula. Če bi bil pomislil na to, da bi jima bil prišepnil, naj neseta svoje poslansvo... — Ali pri tem se je zavedel, da je preveč hudobno kesati se, da nismo svetovali hudobije in pri njej sodelovali, in je vso jezo svojih misli naperil proti onemu drugemu, ki mu je tako razdril njegov mir. Don Rodriga je poznal samo po videzu in glasu in nikdar še ni imel z njim nobenih opravkov, razen da se je fistih parkrat, ko ga je srečal na cesti, z brado dotaknil prs in z robom svojega klobuka tal. Pripetilo se mu je že, da je ob več nego eni priliki branil dobro ime tega gospoda proti onim, ki so tiho in vzdihujé in dvigaje oči k nebesom preklinjai kakšen njegov čin; stokrat

je že zatrjeval, da je to častiljiv vitez. V tem hipu pa mu je v srcu dal vse one naslove, ki jih ni bil nikoli slišal dajati po drugih, ne da bi jih bil naglo prekinil: »Nikar!« Ko je v trušču takih misli dospel do svojega doma na koncu vasi, je naglo vtaknil v ključavnico ključ, ki ga je že držal v roki; odprl je, vstopil in zopet skrbno zaklenil; in ker je že komaj čakal, da pride v zanesljivo družčino, je brž zaklical: »Perpetua! Perpetua!« ter se obenem napotil proti mali dvorani, kjer je ta gofovo pripravljala mizo za večerjo. Perpetua je bila, kakor je vsakdo brž uganil, don Abbondijeva služabnica, vdana in zvesta služabnica, ki je znala slušati in ukazovati, kakor je nanesla prilika, prenašati ob svojem času gospodarjevo godrnjavost in muhavost, a ga drugikrat tudi prisiliti, da je prenašal njene muhe, ki so postajale od dne do dne bolj pogoste, odkar je prekoračila po cerkvenem zboru določeno mejo štirih križev in je ostala sama, ker je, kakor je ona trdila, odbila vse snubce, ki so se ji ponujali, ali ker ni nikdar našla raztrgane hlačnice, ki bi jo bila marala, kakor so trdile njene prijateljice.

»Že grem«, je odgovorila, postavila na mizo na običajno mesto majhno steklenico don Abbondiju najljubšega vina ter se počasi zganila; a ni še prišla do praga male dvorane, že je on vstopil s tako zvezanim korakom, s tako temnim pogledom, s tako spačenim obrazom, da bi niti ne bilo treba izkušenih Perpetuinih oči, da bi človek na prvi pogled odkril, da se mu je res nekaj izrednega pripetilo.

»Bog se usmili! Kaj vam je, gospod kurat?«

»Nič, nič«, je odvrnil don Abbondio ter se težko sopeč spustil v svoj naslanjač.

»Kako nič? Meni hočete kaj prikrivati, tako grdi, kakor ste? Nekaj velikega se vam je pripetilo.«

»Ah, za božjo voljo! Če pravim nič, je nič, ali pa je nekaj, česar ne morem povedati.«

»Česar ne morete povedati niti meni? Kdo naj skrbi za vaše zdravje? Kdo naj vam da kakšen svet? ...«

»Ojoj, molčite in ne pripravljajte nič drugega; dajte mi kozarec mojega vina.«

»In vi si upate trditi, da vam nič ni?« je rekla Perpetua, napolnila kozarec in ga nato držala v roki, kakor bi ga hotela dati le kot nagrado za zaupanje, ki je morala nanj tako dolgo čakati.

»Dajte sem, dajte sem«, je rekel don Abbondio, prejel kozarec z nič kaj trdno roko ter ga nato izpraznil, kakor bi bilo zdravilo.

»Torej hočete, da bom prisiljena popraševati tod in tam, kaj se je pripetilo mojemu gospodu?« je rekla Perpetua, se vzravnila pred njim z navzven obrnjenimi rokami ob bokih, z naprej priostrenimi komolci ter ga gledala nepremično, kakor bi mu hotela izsesati skrivnost iz oči.

»Za božjo voljo! Ne toliko čvekanja, ne toliko vriščal! Gre... gre za življenje!«

»Za življenje!«

»Za življenje.«

»Vi dobro veste, da kadarkoli ste mi kaj povedali odkrito, zaupno, nisem nikdar...«

»Seveda! Kakor takrat, ko...«

Perpetua je opazila, da se je dotaknila nepravde tipke; zato je brž ubrala drugo struno in rekla z ganjenim in ganljivim glasom: »Gospod kurat, bila sem vam vedno naklonjena; in če zdaj hočem vedeti, delam to, ker je nujno potrebno, ker bi rada videla, da bi vam mogla pomagati, dati vam dober svet in vas potolažili...«

Dejstvo je, da je don Abbondio imel morebiti prav tako živo željo iznebiti se svoje bolešne skrivnosti kakor Perpetua spoznati jo; zato ji je po vedno slabšem odbijanju njenih novih in vedno odločnejših napadov in ko mu je morala prej več nego enkrat priseči, da o tem nikjer ne črhne, končno z mnogimi prenehljaji, z mnogimi »ojoj« povedal vso nesrečno zgodbo. Ko je prišel do strašnega imena pooblastiteljevega, je morala Perpetua napraviti novo in še slovesnejšo prisego; in ko je don Abbondio izgovoril fišto ime, se je z globokim vzdihom zgrudil na oslono naslanjača, dvignil je roke kakor za povelje in prošnjo obenem in rekel: »Za božjo voljo!«

»Spet ena njegovih!« je vzkliknila Perpetua. »Oh, kakšen lopov! Oh, kakšen objestnež! Oh, kakšen človek brez strahu božjega!«

»Boste molčali! Ali me hočete popolnoma uničiti?«

»Oh, saj sva sama in nihče naju ne čuje. Pa kako boste zdaj naredili, ubogi gospod kurat?«

»Ah, glejte«, je rekel don Abbondio z jezljivim glasom, »glejte, kako lepe nasvete mi zna ona dajati! Pride in vpra-

šuje, kako bom naredil, kako bom naredil; kakor da je ona v zadregi in je moja dolžnost pomagati ji iz nje«.

»No, jaz bi že imela svoj ubogi nasvet za vas; toda potem...«

»Toda potem, čujmo«.

»Moj nasvet bi bil, da, ker vsi pravijo, da je naš nadškof svet mož, neustrašen mož, ki se ne boji nikogar in kadar more prisiliti k dolžnosti katerega teh premožnih, da podpre kurata, se naravnost raduje... jaz bi dejala in pravim, da bi mu vi pisali lepo pismo, da ga poučite, kako in na kak način...«

»Ali boste molčali? Ali boste molčali? Ali so to našveti, ki jih dajete meni revežu? Če bi me zadel strel v hrbet, — Bog obvaruj! — ali bi mi ga nadškof odvzel?«

»Eh, strelji se ne delijo kakor sladčice; in gorje, če bi ti psi ugriznili, kadarkoli lajajo! In jaz sem zmerom videla, da ljudje spoštujejo tistega, ki zna pokazati zobe ter si izsiliti spoštovanje; in prav ker vi nočete povedati nikoli svoje pravice, smo tako globoko padli, da zdaj že vsi prihajajo in smejo...«

»Ali boste molčali?«

»Jaz bom brž molčala; toda gotovo je, da, kadar svet opazi, da je kdo vedno in ob vsaki priliki pripravljen, da mu srce zleze v...«

»Ali boste molčali? Je li sedaj pravi čas za take oslarije?«

»Dovolj. Razmišljajte o tem ponoči. Zdaj mi pa ne začnajte sami sebe uničevati in si kvariti zdravje; vzemite vsaj grižljaj«.

»Bom že sam premislil«, je odvrnil godrnjaje don Abbondio. »Gotovo, premislil bom, moram premisliti«. Vstal je in nadaljeval: »Nočem ničesar, ničesar. Drugega se mi hoče. Vem tudi sam, da moram jaz to premisliti. Ali — da se je to moralo prav meni pripetiti«.

»Izpijte, no, vsaj še to kapljico«, je rekla Perpetua in nalila. »Saj veste, da vam to spravi želodec vedno zopet na mesto«.

»Ah, kaj to! Kaj to! Kaj to!«

Pri teh besedah je vzel svetiljko in venomer godrnjaje: »Majhna otročarija! Pa takemu poštenjaku, kakor sem jaz! In kako se stvar jutri izteče?« in druge podobne tožbe, se

...pospešil je korak, jo dohitel, jo zadržal na pragu...
(Drugo pogl., str. 22).

je napotil, da bi šel gor v svojo sobo. Ko je prišel na prag, se je obrnil nazaj k Perpetui, položil prst na usta, rekel s počasnim in slovesnim glasom: »Za božjo voljo!« in izginil.

Drugo poglavje.

Pripoveduje se, da je knez Condé globoko spal tisto noč pred bitko pri Rocroi; toda bil je prvič zelo utrujen, drugič pa je bil že vse potrebno odredil in določil, kaj mora naslednje jutro storiti. Don Abbondio pa ni vedel še nič drugega kakor to, da bo drugi dan bitka; zato je dobršen del noči zapravil s tesnobnimi posvetovanji. Ne ozirati se na lopovsko zahtevo ne na grožnje in izvršiti poroko — o taki odločitvi ni hotel niti preudarjati. Zaupati Renzu vse potrebno in iskati z njim kakega izhoda... Bog obvaruj! »Da vam ne uide besedica... drugače... ehm!« je bil dejal eden izmed onih razbojnikov; in ko je slišal, kako mu ta »ehm!« bobni po glavi, don Abbondio ne le da ni mislil na kršenje take postave, temveč se je celo kesal, da je klepetal s Perpetuo. Bežati? Kam? In potem! Koliko neprilik! In koliko računov bo treba dajati! Pri vsaki odločitvi, ki jo je zavrgel, se je revež obrnil v postelji. Kar se mu je zdelo vsekakor še najboljše ali najmanj slabo, je bilo to, da si pridobi čas, če pri Renzu stvar malo zavlačuje. Pri tej priliki se je spomnil, da manjka le še nekaj dni do časa, ki je za ženitve prepovedan; — in če morem tega dečaka zadržati za teh malo dni, imam potem dva meseca oddiha, in v dveh mesecih se lahko prigodijo velike reči. — Razglabljal je, s kakšnimi pretevezami naj stopi na plan, in dasi so se mu zdele nekam lahke, se je vendar pomirjal z mislijo, da jim njegov ugled že dá pravo tehtovitost in mu njegova stara izkušenosť podeli veliko prednost pred tem nevednim mladeničem. — Bomo videli, — je govoril sam pri sebi; — on misli na svojo ljubico, jaz pa mislim na svojo kožo; najbolj prizadet sem jaz, če tudi pustimo to, da sem najbolj oprezen. Dragi sinko, če ti čutiš, da se te loteva ščemenje, ne vem, kaj bi na to rekel; ali jaz se v to ne mislim vtikati. — In ko se mu je tako duh nekoliko ustavil pri takem sklepu, je končno mogel

začisnili oko. Ali kakšno spanje! Kakšne sanje! Razbojniki, don Rodrigo, Renzo, stezice, prepadi, beg, zasledovanje, kriki, streli.

Prvo prebujenje po kaki nesreči, v kaki nepriliki je zelo grenak trenotek. Jedva se duh zave, že se vrne k običajnim nazorom prejšnjega mirnega življenja; toda misel na novi položaj mu stopi brž nevljudno naproči in neugodje je v tem hipnem primerjanju še bolj živo. Ko je bil bolešno okusil ta trenotek, je don Abbondio urno ponovil svoje nočne naklepe, se v njih utrdil, jih bolje uredil, vstal in nato pričakoval Renza s strahom in z nestrpnostjo obenem.

Lorenza ali, kakor so ga vsi imenovali, Renza ni bilo treba dolgo čakati. Komaj se mu je zdelo, da ni več pre-zgodaj in se lahko brez spotike predstavi kuratu, že se je odpravil k njemu z radostno naglico štiriindvajsetletnega moškega, ki mora še isti dan poročiti svojo drago. Bil je že izza deških let brez staršev in je izvrševal poklic svilo-prejca, ki je v njegovi rodbini tako rekoč prehajal od roda do roda in je bil zlasti v prejšnjih letih precej dobičkonosen; zdaj je že propadal, pa vendar ne tako hudo, da bi se spreten delavec ne bil mogel z njim pošteno preživiti. Dela je bilo od dneva do dneva manj; toda neprestano izseljevanje delavcev, ki so jih obljube, predprave in visoke plače vleklo v sosednje države, je pripomoglo, da ni baš primanjkovalo dela listim, ki so ostali v deželi. Razen tega je bil Lorenzo lastnik majhnega posestva, ki ga je dajal obdelovati in ga tudi sam obdeloval, kadar mu je kolovrat miroval, tako da je v svojem stanu lahko veljal za imovitega. In čeprav je lista letina bila še slabša nego prejšnje in se je že začejala čuliti prava pravcata draginja, je bil vendar naš mladenič, ki je postal, odkar so mu oči obvisle na Luciji, dober gospodar, z vsem zadosi založen in se mu ni bilo treba boriti z gladom. Pojavil se je pred don Abbondijem v najbolj praznični obleki, z raznobarvnimi peresi za klobukom, s svojim krasnoročnim bodalom v hlačnem žepu, z nekam prazniškim in obenem drznim izrazom, ki so ga tedaj vobče kazali tudi najbolj mirni ljudje. Don Abbondijev negotov in skrivnosten sprejem je bil v čudnem nasprotju z mladeničevim veselim in odločnim nastopom.

— Ali mu roji kaka misel po glavi? — je pomislil Renzo pri sebi; nato je dejal: »Prišel sem, gospod kurat, da izvem uro, ki vam bo prav, da pridemo v cerkev«.

»Kateri dan mislite?«

»Kako — kateri dan? Ali se ne spominjate, da smo določili za danes?«

»Danes?« je odvrnil don Abbondio, kakor da je slišal o tem prvič govoriti. »Danes, danes... potrpite malo, a danes ne morem.«

»Danes ne morete? Kaj se je zgodilo?«

»Predvsem se ne počutim dobro, glejte.«

»Žal mi je; ali za to, kar imate pri tem opravila, je treba tako malo časa in tako malo truda...«

»In potem, in potem, in potem...«

»In kaj potem?«

»In potem so še homatije.«

»Homatije? Kakšne homatije bi mogle biti?«

»Človek bi moral biti v naši koži, da bi vedel, koliko neprilik nastane v teh stvarih, koliko računov je treba polagati. Jaz sem premehkega srca, mislim samo na to, kako bi odstranil ovire, kako bi vse olajšal in uredil vse tako, kakor je drugim prav, pri tem pa zanemarjam svojo dolžnost. In nato letijo vame očitki in še hujše.«

»Ali za Boga svetega, ne natezajte me tako in povejte mi razločno in jasno, kaj je.«

»Ali je vam znano, koliko in kolikerih formalnosti je treba, da se poroka v redu napravi?«

»Mora mi biti o tem nekaj znanega«, je rekel Renzo, ki se je začel vznemirjati, »ker ste mi zadnje dni zadosti lomili glavó s tem. Toda ali ni zdaj že vse opravljeno? Ali nismo naredili vsega, kar je treba narediti?«

»Vse, vse — tako se zdi vam; kajli, potrpite, govedo sem jaz, ki zanemarjam svojo dolžnost, da prihranim ljudem sitnosti. Toda sedaj... dovolj, jaz vem, kaj pravim. Mi ubogi kurali smo sredi med nakovalom in kladivom, vi neučakanec; obžalujem vas, ubogi mladenič; in potem predstojniki... dovolj, vsega ni mogoče povedati. In mi smo fisti, ki pri tem največ trpijo.«

»Toda razložite mi že vendar, katera je tista druga formalnost, ki jo je še treba izpolniti, kakor pravite — in brž bo izpolnjena.«

»Ali veste, koliko je ovir, ki razveljavljajo?«

»Kako hočete, da jaz poznam ovire?«

»Error, conditio, votum, cognatio, crimen,

Cultus disparitas, vis, ligamen, honestas,
Si sis affinis...«

je začel don Abbondio naštevati na koncu prstov.

»Ali brižete norce z mano?« ga je prekinil mladenič.

»Kaj naj jaz počnem z vašim „latinorum“?«

»Če torej stvari ne poznate, imejte potrpljenje in zaupajte tistemu, ki jih pozna.«

»Dajmo no!...«

»Ne, dragi Renzo, ne vdajajte se jezi, pripravljen sem storiti... vse, kar je od mene odvisno. Jaz, jaz bi vas rad videl zadovoljnega; rad vas imam, glejte. Ej!... Če pomislim, da ste se tako dobro imeli... Kaj vam je manjkalo? Pa vas je pičilo, da se morate poročiti...«

»Kakšni pogovori so to, gospod kurač?« je izbruhnil Renzo z obrazom, ki je bil napol začuden, napol jezen.

»Govorim kar tako-le, imejte potrpljenje, govorim kar tako-le. Rad bi vas videl zadovoljnega.«

»Skratka...«

»Skratka, dragi sinko, jaz nisem kriv; postave nisem jaz naredil. In preden sklenemo kakšno poroko, smo prav za prav dolžni napraviti mnogo vsestranskih poizvedb, da se zagotovimo, da ni nobenih zaprek.«

»Pa dajte, povejte mi že vendar, kakšna zapreka se je nenadoma pojavila?«

»Imejte potrpljenje, to niso stvari, da bi jih človek rešil ena-dve takole z mešča. Saj ne bo nič, upam; ali kljub temu moramo te poizvedbe izvršiti. Besedilo je prozorno jasno: antequam matrimonium denunciet...«

»Rekel sem vam že, da ne maram latinščine.«

»Toda moram vam vendar pojasniti...«

»Toda ali niste teh poizvedb že izvršili?«

»Nisem jih še vseh izvršil, kakor bi bil moral, vam pravim.«

»Zakaj jih niste pravočasno izvršili? Zakaj ste mi rekli, da je vse končano? Zakaj ste čakali...«

»Zdaj imam: očitajte mi mojo preveliko dobroto. Olajšal sem vse, da bi vam prej ustregel; toda... toda zdaj so mi prišle... dovolj, jaz že vem.«

»In kaj bi želeli, da storim?«

»Da potrpite za kakšen dan. Dragi sinko, kakšen dan, to vendar še ni večnost; imejte potrpljenje.«

»Doklej?«

— Dobro smo jo izpeljali, — je pomislil don Abbondio sam pri sebi in z vljudno kretnjo kakor še nikoli je rekel: »Kaj bi, v štirinajstih dneh bom skušal... se potrudim...«

»Štirinajst dni! Ta pa je zares nova! Naredili smo vse, kar ste vi hoteli; določili smo dan; dan pride — in zdaj mi vi poveste, naj počakam še štirinajst dni! Štirinajst...« je povzel nato s krepkejšim in jeznim glasom, iztegnil roko in zamahnil s pestjo v zrak; in bogve kakšno vragolijo bi bil združil s fistim številom, če bi ga don Abbondio ne bil prekinil s tem, da ga je z boječo in gorečo ljubeznivostjo prijel za drugo roko: »No, no, ne vznemirjajte se za božjo voljo. Bom videl, skušal bom, v enem tednu...«

»In kaj naj rečem Luciji?«

»Da je kriva moja pomoča.«

»In govornice med ljudmi?«

»Le povejte vsem, da sem se zmočil jaz, zaradi prevelike naglice, zaradi predobrega srca; zvalite vso krivdo name. Ali vam morem kaj boljšega povedati? Tako je — za en teden.«

»In potem ne bo več nobenih novih ovir?«

»Če vam pravim...«

»Pa dobro, potrpih za en teden; toda zapomnite si dobro, ko ta mine, se ne dam več odpraviti s praznim čvekanjem. Za sedaj se klanjam«. In po teh besedah je odšel, poklonivši se don Abbondiju manj globoko nego navadno in z bolj izrazitim nego spoštljivim pogledom nanj.

Ko je nato stopil ven in se prvikrat slabe volje napotil proti hiši svoje zaročenke, se je sredi jeze v duhu vračal k onemu pogovoru; in zdel se mu je vedno bolj čuden. Mrzli in zadrege polni sprejem pri don Abbondiju, tisto njegovo naporno in obenem nestrpno govorjenje, tisti dve sivi očesi, ki sta med njegovim govorjenjem vedno uhajali zdaj sem, zdaj tja, kakor bi se bali srečanja z besedami, ki so mu prihajale iz ust, tisto njegovo obnašanje, ko se je skoro delal, kakor da mu je tako izrečno dogovorjena poroka nekaj novega, in predvsem ono vedno namigavanje na nekaj velikega, a ne da bi kdaj kaj jasnega povedal: če je vse te okolnosti združil, se je Renzu vsiljevala misel, da tiči za vsem tem drugačna skrivnost, nego mu jo je hotel don Abbondio natvesti. Mladenič je za trenotek omahoval, ali naj se vrne,

da ga pritisne bolj ob blizu in ga prisili govoriti jasneje; a ko je dvignil oči, je zagledal Perpetuo, ki je stopala pred njim in je vstopila v majhen vrt nekaj korakov od hiše. Poklical jo je, medtem ko je ona odpirala vrata; pospešil je korak, jo dohitel, jo zadržal na pragu in z namenom, da izvrta iz nje kaj bolj pozitivnega, se je ustavil ter se začel pogovarjati z njo.

»Dober dan, Perpetua; upal sem, da se danes malo vkup poveselimo«.

»Kaj se hočel Kakor je božja volja, ubogi moj Renzo«.

»Storite mi to prijaznost: ta blaženi gospod kurat mi je našušmaril neke vzroke, ki jih jaz nisem mogel dobro razumeti; razložite mi vi boljše, zakaj naju danes ne more ali noče poročiti«.

»O, kaj pa mislite — da jaz poznam skrivnosti svojega gospodarja?«

— Saj sem rekel, da tiči za vsem tem skrivnost, — je pomislil Renzo in da bi jo povlekel na dan, je nadaljeval: »Nikar, Perpetua, saj sva prijatelja: povejte, kar veste, pomagajte ubogemu mladeniču«.

»Slabo je, če se človek rodi ubog, dragi moj Renzo«.

»Res je«, je dejal ta vedno bolj potrjen v svojih sumnjah. In da bi se mogel bolj približati vprašanju, je dostavil: »Res je; toda ali se spodobi, da prav duhovniki grdo ravnajo z ubogimi?«

»Čujte, Renzo: jaz ne morem ničesar povedati, ker... ničesar ne vem; ali kar vam lahko zadržim, je to, da moj gospodar noče biti krivičen ne vam ne nikomur; on ni prav nič kriv«.

»Kdo pa je kriv?« je vprašal Renzo nekam nemarno, toda z napetim pričakovanjem v srcu in s pozorno prežečim ušesom.

»Če vam pravim, da nič ne vem... V obrambo svojega gospodarja lahko govorim, ker me boli, če slišim, kako ga dólžijo, da hoče delati drugim neprijetnosti. Ubogi revež, če greši, greši samo iz prevelike dobrote. So pač na tem svetu lopovi, preoblastneži, ljudje brez strahu božjega...«

— Preoblastneži, lopovi! — je pomislil Renzo — ti niso predstojniki. »Dajte«, je rekel nato, mukoma prikrivajoč rastočo razburjenost, »dajte, povejte, kdo je«.

»Ah, vi bi me radi prisilili, da bi govorila; ali jaz ne

morem govoriti, ker... ničesar ne vem; kadar ničesar ne vem, je, kakor bi bila prisegla, da bom molčala. Pa če bi me zvezali na natezalnico, bi mi ničesar ne izvlekli iz ust. Zbogom; škoda časa za oba«. S temi besedami je naglo stopila na vrh in zaprla vrata. Renzo ji je odgovoril s pozdravom in se prav počasi obrnil nazaj, da bi ona ne opazila, kakšno pot ubira; ali ko je vedel, da uho dobre ženske ne sega več do njega, je podvical korak. Kot bi trenil, je bil speč pri don Abbondijevih vratih. Vstopil je, šel naglo proti mali dvorani, kjer se je bil prej ločil od njega, našel ga je še tam in je stekel proti njemu z drznim izrazom in spremenjenimi očmi.

»Ej, ej, kaj bo pa zdaj novegà?« je rekel don Abbondio.

»Kdo je tisti preoblastnež«, je dejal Renzo z glasom človeka, ki je odločen, da dobi jasen odgovor, »kdo je tisti preoblastnež, ki noče, da se jaz poročim z Lucijo?«

»Kaj, kaj, kaj?« je jecljal revež presenečen, z obrazom, ki je postal hipoma bled in mlahav kakor cunjca, vzeta iz perila. In godrnjaje se je skokoma dvignil iz naslanjača, da se zažene proti vratom. Toda Renzo, ki je moral biti na ta gibljaj pripravljen in je pazil nanj, je pred njim planil tja, obrnil ključ ter si ga vtaknil v žep.

»Ha, ha, ali boste sedaj govorili, gospod kurat? Vsi poznajo moje zadeve razen mene. Boga mi, poznati jih hočem tudi jaz. Kako se imenuje tisti človek?«

»Renzo, Renzo! Pomislite, kaj počenjate; mislite na svojo dušo«.

»Mislim na to, da ga hočem brž poznati, še ta hip«. In pri teh besedah je — morda ne da bi sam to opazil — položil roko na nožni ročaj, ki mu je gledal iz žepa.

»Usmilite se!« je kliknil don Abbondio s slabim glasom.

»Poznati ga hočem«.

»Kdo vam je povedal? ...«

»Ne, ne — ne več izmišljotin. Govorite jasno in hitro«.

»Ali hočete mojo smrt?«

»Vedeti hočem to, kar imam pravico vedeti«.

»Ali če govorim, je to moja smrt. Ali mi moje življenje ne sme biti pri srcu?«

»Govorite torej«.

Ta »torej« je bil izgovorjen s takim poudarkom, Renzov pogled je postal tako grozeč, da si don Abbondio ni mogel niti misliti, da bi mu bilo mogoče odreči pokorščino.

»Ali mi obljubite, ali mi prisežete«, je rekel, »da ne boste o tem z nikomer govorili, da ne poveste nikoli...?«

»Obežam vam, da napravim kako nepremišljenost, če mi vi takoj, takoj ne poveste imena tistega človeka.«

Ob tej novi rolitvi je izustil don Abbondio z obrazom in pogledom človeka, ki ima v ustih zobozdravniške klešče: »Don...«

»Don?« je ponovil Renzo, kakor bi hotel bolniku pomagati, da spravi še ostalo iz sebe; stal je pripognjen, z ušesom nagnjenim k njegovim ustom, z iztegnjenimi rokami in zadaj stisnjenimi pesmi.

»Don Rodrigo!« je spregovoril naglo prisiljenec, prehitvajoč se v tistih par zlogih in drseč preko soglasnikov, nekaj radi razburjenosti, nekaj ker je tisti zadnji ostanek pazljivosti, ki mu je vendar še ostal, uporabil za nekako izravnavo med obema strahovoma in se je zdelo, kakor bi hotel odtegniti in zabrisati besedo še tisti trenotek, ko jo je bil prisiljen izustiti.

»Ta pes!« je zatulil Renzo. »In kaj je naredil? Kaj vam je rekel, da...?«

»Kaj, seveda, kaj?« je odvrnil s skoro ogorčenim glasom don Abbondio, ki je po taki veliki žrtvi čutil, da je postal nekakšen upnik. »Kaj, seveda? Rad bi videl, da bi bilo vas zadelo to, kar je zadelo mene, ki sem pri vsej stvari čisto nedolžen. Potem bi vam gotovo ne rojilo več toliko muh po glavi«. In tu je začel slikati v strašnih barvah svoje grdo srečanje. In ker je med govorjenjem vedno huje občutil velikanško jezo, ki mu je polnila vse ude in je bila doflej skrita in zavita v strah, in je istočasno videl, da se Lorenzo, pol razljučen in pol zmeden, ne premakne in sklanja glavo, je veselo nadaljeval: »Lepo delo ste izvršili! Naredili ste mi krasno uslugo! Na tak način ste jo zagodli poštenjaku, svojemu kuratu! V njegovi hiši! Na posvečenem kraju! Lepo junaštvo ste izvršili — da ste mi izvlekli iz ust mojo pogubo! Vašo pogubo! Kar sem vam prikrival iz previdnosti, v vaše dobro! In zdaj, ko vse veste? Rad bi videl, da bi naredili...! Za Boga milega! To ni šala. Tu ne gre za pravico ali krivico; gre za silo. In ko sem vam to jutro dajal dober svet... ej, brž vas je bes obsedel! Jaz sem imel preudarek zase in za vas. Kaj pa sedaj? Odprite vsaj, dajte mi moj ključ.«

»Mogoče je, da sem grešil«, je odvrnil Renzo z glasom, ki je bil mehkejši za don Abbondija, a je iz njega zvenela ob-

enem besna razljučenost zoper razkritega sovražnika. »Mogoče je, da sem grešil; a denite si roko na prsi in pomislite, ali bi v mojem slučaju...«

Pri teh besedah je vzel ključ iz žepa in šel odpirat. Don Abbondio je stopil za njim in dočim je oni vrtel ključ v ključavnici, se mu je približal, dvignil tik pred njegovimi očmi z resnim in skrbi polnim obrazom, prve tri prste desne roke in rekel, kakor bi ga hotel pri tem tudi sam podpirati: »Prisezite vsaj...«

»Mogoče je, da sem grešil; oprostite«, je odgovoril Renzo, odprl in hotel oditi.

»Prisezite...« je ponovil don Abbondio ter ga s tresočo roko zgrabil za njegovo.

»Mogoče je, da sem grešil«, je ponovil Renzo ter se ga oprostil. Odšel je naglo ter tako presekal vprašanje, ki bi bilo prav kakor kakšno slovstveno, modroslovno ali drugo vprašanje lahko trajalo stoletja, ker je vsaka stranka vedno le ponavljala svoj dokaz.

»Perpetua, Perpetua!« je zaklical don Abbondio, potem ko je zaman skušal priklicati bežečega nazaj. Perpetua se ni odzvala; don Abbondio ni več vedel, v kakšnem svetu živi.

Pripečilo se je že večkrat tudi osebam mnogo višjega stališča, nego je bilo don Abbondijevo, da so zagazili v tako silne stiske, v tako neodločno omahovanje, da se jim je zdel najboljši izhod leči v postelj z mrzlico. Njemu ni bilo treba iskati tega izhoda, ker se mu je sam ponudil. Strah prejšnjega dne, tesnobno bedenje po noči, strah, ki ga je pravkar preštal, bojazen radi bodočnosti — vse to je imelo svoj učinek. Izmučen in malo zmešan je sedel speč v svoj naslanjač, začutil je, da mu gredo nekakšni tresljaji po kosteh, ogledoval si je nohte in vzdihoval in zdaj pa zdaj s tresočim in jeznim glasom zaklical: »Perpetua!« Ta je končno prišla z veliko zeljnato glavo pod pazduho, brez zadrege na obrazu, kakor bi se ne bilo nič zgodilo. Bravcu raje prihranim tarnanje, jadicovanje, obdolžitve, zagovarjanje, vse tiste: »Samo vi s'te morali govoriti« in njene: »Nisem govorila«, skratka vse klobocije tistega pogovora. Zadostuje naj, če povem, da je don Abbondio ukazal Perpetui, naj dene drog za vrata, naj radi prav nobenega vzroka več ne odpre in če bo kdo trkal, naj odgovori skozi okno, da kurač leži in ima mrzlico. Nato je šel počasi po stopnicah navzgor, ponavljajoč na vsaki

tretji stopnici: »Zdaj sem postrežen«; in res je zlezal v posteljo, kjer ga tudi pustimo.

Renzo je medtem korakal ves razjarjen proti domu, ne da bi se bil še odločil, kaj mu je storiti, ali vendar z besno željo, da izvrši nekaj nenavadnega in strašnega. Izzivači, preobjesneži, vsi oni, ki na katerikoli način delajo svojemu bližnjemu krivico, niso krivi samo zla, ki ga zagrešijo, temveč tudi izprijenosti, ki jo zanesejo v duše užaljenih. Renzo je bil miroljuben in prav nič krvoločan mladenič, preprost in vsakemu zalezovanju nasproten mladenič; toda v tistih trenutkih je njegovo srce bilo samo za uboj, njegov duh se je ukvarjal edino le s kovanjem zvijačnega izdajstva. Najraje bi bil tekel na don Rodrigov dom, zgrabil gospodarja za vrat in . . ., toda spomnil se je, da je njegov dom kakor trdnjava, znotraj polna razbojnikov, zunaj pa zastražena, da je prost vstop dovoljen samo dobro znanim prijateljem in služabnikom, vse druge premerijo od nog do glave; da bi neznan rokodelček ne mogel vstopiti brez strogega izpraševanja in zlasti da je on . . . da je on morda še preveč poznan. Tedaj si je predstavljal, da bi vzel svojo puško, se skrtil za kakšno mejo in čakal, ali bi kedaj tisti človek vendarle ne šel sam mimo; in ko se je z divjo naslado zaglabljal v to sliko svoje domišljije, si je predstavljal, da čuje stopinjo, tisto stopinjo, in mirno dvigne glavo: spozna zločinca, nastavi puško, pomeri, sproži, ga vidi, kako pade in izdihne, mu zaluča kletev in zbeži po cesti proti meji, da pride na varno. — In Lucija? — Komaj je ta beseda padla med fiste zlobne umišljave, že so trumoma vstopile najboljše misli, ki jim je bil vajen Renzov duh. Oživil je v sebi zadnje spomine na svoje starše, spomnil se je Boga, Matere božje in svetnikov, pomislil je na tolažbo, ki jo je tolikokrat občutil nad tem, da nima zločinov na vesti, na grozo, ki jo je tolikokrat občutil, če je slišal pripovedovati o kakem uboju — in prebudil se je iz teh krvavih sanj s strahom, z očitanjem in obenem z nekakšnim veseljem, da se je vse to godilo samo v domišljiji. Ali ta misel na Lucijo — koliko drugih misli je privlekla s seboj! Toliko nad, toliko obljub, tako zaželjeno bodočnost, ki se mu je zdela že tako gotova, in tisti dan, po katerem je tako hrepenel! In kako, s kakšnimi besedami ji naj naznani takšno novico? In potem — za kaj se naj odloči? Kako naj ona postane njegova kljub moči onega hudobnega oblastneža? In poleg vsega tega

mu je polnila glavo, ne gofova sumnja, temveč mučna senca. Te don Rodrigove preobjesti ni moglo vzgibati nič drugega nego živalska strast do Lucije. In Lucija? Da bi bila dala temu človeku najmanjšo priložnost, najrahlješe upanje — taka misel se ni mogla niti za hip ustaliti v Renzovi glavi. Toda ali je bila o tem poučena? Ali se je v onem človeku mogla razviti taka sramoйна strast, ne da bi bila ona to opazila? Ali je res firal to stvar tako daleč, ne da bi jo bil poprej na kak način izkušal? In Lucija mu ni bila nikoli omenila niti besedice, njemu, svojemu zaročencu!

Take misli so ga obvladovale, ko je šel mimo svoje hiše sredi vasi; šel je skozi vas ter se napotil k Lucijini hiši, ki je stala na koncu, celo že malo zunaj vasi. Hišica je imela spredaj majhno dvorišče, ki jo je ločilo od ceste in je bilo obdano z nizkim zidom. Renzo je stopil na dvorišče in zaslišal neprestano mešano brnenje, ki je prihajalo iz neke zgornje sobe. Mišlil si je, da so prijateljice in bofre, ki so prišle, da bodo spremljale Lucijo, in ni se hotel prikazati v taki glasni družbi s tisto svojo novico na duši in na obrazu. Mala deklica, ki je bila na dvorišču, mu je pritekla naproti in klicala: »Ženin, ženin!«

»Tiho, Betina, tiho!« je rekel Renzo. »Pridi sem; pojdi gor k Luciji, povleci jo stran in ji reci na uho... a tako, da ne bo nihče slišal ali kaj sumil; veš... povej ji, da moram govoriti z njo, da jo čakam v pritlični sobi, naj brž pride«. Deklica je naglo odhitela po stopnicah, vesela in ponosna, da mora izvršiti tajno naročilo.

Lucija je prišla tisti hip najskrbneje napravljena iz rok svoje matere. Prijateljice so se trgale za nevesto in jo silile, naj se pokaže; ona pa se je branila s tisto malo bojevito kmetiško ponižnostjo, ščitila si je obraz s komolcem, nagibala ga na prsi in mrščila dolge črne obrvi, toda usta so se ji odpirala v nasmeh. Črni mladostni lasje, ki jih je na čelu delila bela, tanka preča, so se zadaj zavijali v številne kitne kroge, prebodene z dolgimi iglami, ki so se skoro kakor žarki svečnega sveta delile naokrog, kakor je še danes navada pri kmeticah v milanski okolici. Okrog vratu je imela nakit zrnastih biserov, ki so se menjavali s filigranastimi zlatimi gumbi; nosila je krasno oprsje iz rožastega brokata z razparanimi rokavi, ki so bili zapentljani z lepimi trakovi, kratko krilo iz domače svile z gostimi, drobnimi gubami,

dvoje živordečih nogavic in dvoje tudi svilenih, uvezenih opankov. Razen tega posebnega okrasja za poročni dan je imela Lucija še svoje vsakdanje okrasje ponižne lepote, ki so jo takrat dvigala in povečevala različna občutja, izražajoča se na njenem obrazu: od rahle zmedenosti ublažena radost, ona mirna otožnost, ki se tupašam pojavlja na obrazu nevest in jim da, ne da bi kaj oškodovala lepoto, prav poseben izraz. Mala Beřina se je vrnila v gručo, se približala Luciji, ji dala previdno razumeti, da ji ima nekaj sporočiti, in ji šepnila svoje naročilo v uho.

»Samo za hipec grem in se vrnem«, je rekla Lucija ženskam in odšla naglo dol. Ob pogledu na Renzov spremenjeni obraz in njegovo nemirno vedenje je rekla, ne brez strahošne slutnje: »Kaj pa je?«

»Lucija«, je odvrnil Renzo, »za danes je šlo vse po vodi; in Bog ve, kdaj bova lahko mož in žena«.

»Kaj?« je rekla Lucija vsa prepadena. Renzo ji je na kratko povedal zgodbo tistega jutra; ona je poslušala z bojzarnijo in ko je zaslišala don Rodrigovo ime, je zardela in se stresla, nato je vzkliknila: »Ah! Tako daleč smo torej!«

»Vi ste torej vedeli?« je rekel Renzo.

»Žal, da«, je odgovorila Lucija. »A da smo tako daleč!«

»Kaj ste vedeli?«

»Ne silite me zdaj, da govorim; ne silite me, da jokam. Stečem po mater in odpustim ženske; bili moramo sami«.

Medtem ko je odhajala, je Renzo zamrmral: »Nikoli mi niste ničesar povedali«.

»Ah, Renzo!« je odvrnila Lucija ter se za trenutek obrnila nazaj, ne da bi se ustavila. Renzo je prav dobro razumel, da je pomenilo njegovo ime v Lucijinih ustih, izgovorjeno v tem hipu in s takim glasom: Ali morete dvomiti, da sem molčala samo iz pravičnih in čistih nagibov?

Medtem je dobra Neža (tako je bilo ime Lucijini materi), ki je na uho pošepetano naročilo in to, da je hči izginila, vzbudilo v njej sum in radovednost, šla dol, da vidi, kaj je novega. Hči jo je pustila z Renzom, se vrnila k zbranim ženskam, prilagodila glas in lice, kolikor je najbolje mogla, in rekla: »Gospod kurat je bolan; danes ne bo nič«. Po teh besedah jih je vse naglo pozdravila in odšla zopet dol.

Tudi ženske so se razšle druga za drugo ter se razkropile pripovedovat, kaj se je zgodilo. Dve ali tri so šle prav do kuratovih vrat, da se prepričajo, ali je res bolan.

»Grozanska mrzlica«, je odgovorila Perpetua skozi okno in žalostna vest, sporočena tudi ostalim, je presekala uganjanja, ki so že začenjale vrveti po njihovih možganih in so se okrnjena in skrivnostna napovedovala v njihovih pogovorih.

Tretje poglavje.

Lucija je vstopila v pritlično sobo, medtem ko je Renzo tesnobno o vsem poročal Neži, ki ga je tesnobno poslušala. Oba sta se nato obrnila do nje, ki je vedela več kot onadva, in sta od nje pričakovala pojasnila, ki je moglo biti samo bolešno; in oba sta sredi bolesti in z različno ljubeznijo, ki jo je vsak izmed njiju čutil do Lucije, dajala napol uganiti nekakšno pri obeh različno jezo, zakaj jima je nekaj zamolčala, in povrh še nekaj tako važnega. Dasi je Neža v strahu komaj čakala, kaj ji hčerka pove, vendar si ni mogla odreči, da je ne bi malo okregala: »Pa da nisi o taki stvari materi nič povedala!«

»Zdaj vam vse povem«, je odvrnila Lucija ter si s predpasnikom obrisala oči.

»Govori, govori! — Govorite, govorite!« sta zaklicala istočasno mati in zaročenec.

»Sveta Devica!« je vzkliknila Lucija. »Kdo bi si bil mogel misliti, da pride stvar tako daleč!« In z glasom, ki ga je jok prekinjal, je povedala, kako je pred malo dnevi, ko se je vračala iz predilnice in je bila zaostala za svojimi tovarišicami, prišel mimo nje don Rodrigo v družbi nekega drugega gospoda; da jo je prvi skušal zadržati s čenčarijami, ki niso bile, kakor je rekla, prav nič lepe; toda ona je podvzivala korak, ne da bi ga bila poslušala, in je dohitela svoje tovarišice; in medtem je slišala, kako se je drugi gospod močno zasmel in je don Rodrigo rekel: »Stavim«. Naslednji dan sta bila zopet na cesti; toda Lucija je bila sredi tovarišic in je gledala v tla; drugi gospod se je zaničljivo smejal in don Rodrigo je rekel: »Bomo videli, bomo videli.« »Hvala Bogu«, je nadaljevala Lucija, »to je bil zadnji dan predilnice. Povedala sem takoj...«

»Komu si povedala?« je vprašala Neža in ne brez malega ogorčenja prežala na ime zaupnika, ki je imel prednost.

»Očetu Cristoforu pri spovedi, mama«, je odgovorila Lucija s sladkim poudarkom opravičevanja. »Povedala sem mu vse, ko sva šli zadnjič vkup v samostansko cerkev; in če se spominjate, sem se fisto jutro lotevala zdaj tega, zdaj onega, da bi se zamudili, dokler ne bi hodili tudi drugi ljudje iz naše vasi, namenjeni prav tja, in bi medve lahko šli skupaj z njimi; kajti po tistem srečanju me je bilo tako strah po cestah...«

Ob spoštovanem imenu očeta Cristofora se je Nežina ogorčenost ublažila. »Prav si storila«, je rekla. »A zakaj nisi povedala vsega tudi materi?«

Lucija je imela dva tehtna razloga: prvič ni hotela dobre ženske žalostiti in plašiti s stvarjo, ki bi ji ta ne bila mogla najti odpomoci; drugič pa ni hotela tvegati, da bi romala skozi mnoga usta zgodba, ki je hotela, da se naj docela pokoplje, in to tem bolj, ker je Lucija upala, da napravi njena poroka že brž v začetku konec tistemu ogabnemu zasledovanju. Izmed teh dveh razlogov pa je navedla samo prvega.

»In vam«, je rekla nato, obrnivši se k Renzu, z glasom, ki hoče izvabiti prijatelju priznanje, da ni imel prav, »in vam naj bi bila jaz govorila o tem? Zdaj veste žal tudi to!«

»In kaj ti je rekel oče?« je vprašala Neža.

»Rekel mi je, naj skušam pospešiti poroko, kolikor mi je najbolj mogoče, dotlej pa naj ostanem doma, naj srčno molim k Bogu in da upa, da se oni človek ne bo več zmenil zame, ko me ne bo več videl. In tedaj sem si naredila silo«, je nadaljevala, obrnivši se znova k Renzu, toda ne da bi dvignila oči k njegovemu obrazu, in je vsa zardela, »tedaj sem začela biti nesramna in sem vas jaz prosila, da bi se kolikor mogoče podvizali in zaključili prej, nego je bilo določeno. Kdo ve, kaj ste si morali misliti o meni! Toda ravnala sem tako z dobrim namenom, dobila sem take nasvete in bila sem prepričana...; in danes zjutraj bi si niti od daleč ne bila mogla misliti...« Tu ji je besede prekinil nasilen izbruh joka.

»Ta lopov! Ta pogubljenec! Ta morilec!« je vpil Renzo, tekal po sobi gori in doli in zdaj pa zdaj stisnil ročaj svojega noža.

»Oh, kakšna zmešnjava, za božjo voljo!« je vzklikala Neža. Mladenič je nenadoma obstal pred jokajočo Lucijo; pogledal jo je z žalostnim in besnim izrazom in rekel: »Ta je zadnja, ki jo je naredil ta morilec.«

»Ah ne, Renzo, za božjo voljo!« je kliknila Lucija. »Ne, ne, za božjo voljo! Bog vidi tudi reveže; in kako hočete, da nam pomaga, če delamo slabo?«

»Ne, ne, za božjo voljo!« je ponavljala Neža.

»Renzo«, je rekla Lucija z izrazom upanja in mirnejše odločnosti, »vi imate svoj poklic in jaz znam delati: pojdimo tako daleč, da ta človek ne bo več slišal govoriti o nas.«

»Ah, Lucija! In potem? Saj še nisva mož in žena. Ali nama bo kurat hotel dati spričevalo o samskem stanu? Človek kakor ta? Če bi bila poročena, oj potem!...«

Lucija je začela zopet jokati; in vsi trije so obtihnili in njih pofrtost je bila v žalostnem nasprotju s prazniškim sijajem njih oblek.

»Čujta, otroka; poslušajta mene«, je rekla čez nekaj hipov Neža. »Jaz sem prišla prej nego vidva na svet in ga, mislim, nekoliko poznam. Sicer pa se ni treba tako silno bati: vrag ni tako grd, kakor ga slikajo. Nam revčkom se štrene zdijo bolj zamožane, ker jim ne znamo najti konca; toda včasih kakšno mnenje, kakšna besedica človeka, ki je študiral...; jaz že vem, kaj hočem reči. Naredite, kakor vam jaz povem, Renzo: pojdite v Lecco, poiščite doktorja Zmešnjavca, povejte mu... A ne imenujte ga tako, za Boga, tako so mu le vzdeli. Reči morate: gospod doktor... Kako se že imenuje? Lej ga zlomka! Pravega imena pa ne vem; vsi ga le tako imenujejo. Dobro, poiščite tega doktorja, visokega, suhega, plešastega, z rdečim nosom in vrojenim znamenjem maline na licu.«

»Poznam ga po videzu«, je rekel Renzo.

»Dobro«, je nadaljevala Neža. »To vam je bistra glavica! Videla sem jih že več, ki so bili v hujših zadregah nego pišče v preji in niso vedeli, kam bi z glavo bili, ko pa so se menili četrť ure na štiri oči z doktorjem Zmešnjavcem, (pazite dobro, da ga ne boste tako imenovali!), sem jih videla, vam pravim, kako so se vsemu smejali. Vzemite fiste štiri kopune — ubožčki! —, ki sem jim mislila zaviti vrat za nedeljsko gostijo, in mu jih nesite; ker k tem gospodom se ne sme nikoli iti praznih rok. Povejte mu vse, kakor se je zgodilo, in

videli boste, kaj vam pove, kar tam na mesiu, take stvari, ki bi se nam ne sprožile v butici, pa če bi vse leto razmišljali».

Renzo se je rade volje oklenil tega nasveta; Lucija ga je odobrila in Neža je, ponosna, da ga je dala, vzela uboge živalce drugo za drugo iz kurnika, združila njih osem nog, kakor bi delala cvetni šopek, jih obvila in stisnila z vrstico ter jih dala Renzu v roke. Ta je po danih in prejetih upa polnih besedah odšel skozi vrta, da ga ne bi videli paglavci, ki bi tekli za njim in kričali: »Ženin, ženin!« Tako je koračil preko njiv, ali kakor pravijo tam: krajev, in se je odpravil po stezicah, tresoč se od razburjenja, premišljajoč znova svojo nesrečo, zbirajoč v glavi besede za govor pri doktorju Zmešnjavcu. Bravcu pa prepuščam, da si misli, kako so se morale med potovanjem počutiti uboge živalce, tako povezane in držane za noge, z glavami navzdol, v roki moža, ki ga je strasno razburkana notranjost tako vznemirila, da je s kretnjami spremljal misli, ki so mu truščema vrvele po glavi. Zdaj je v jezi iztegnil roko, zdaj jo je dvignil v obupu, zdaj jo je vihtel po zraku, kakor bi hotel groziti, in tako jim je na vse načine zadajal hude sunke, da so njih viseče glavice neprestano odskakovale, medtem pa so obenem tudi skušale druga drugo kljuvati, kakor se med tovariši v nesreči le prečestokrat godi.

Dospevši v trg, je vprašal po doktorjevem stanovanju; pokazali so mu ga in napotil se je tja. Ko je vstopil, je začutil, da se ga polašča ona suženjska ponižnost, kakor jo nepismeni reveži občutijo v bližini kakega gospoda in učenega človeka, in pozabil je vse govore, ki si jih je bil pripravil, toda pogledal je kopune in se znova osrčil. Vstopil je v kuhinjo in vprašal služabnico, ali bi mogel govoriti z gospodom doktorjem. Ona je pogledala kopune in, vajena podobnih darov, iztegnila roke po njih, dasi jih je Renzo odmikal, ker je hotel, da bi jih doktor videl in bi vedel, da je nekaj prinesel. Ta je vstopil v hipu, ko je ženska rekla: »Dajte sem in stopite naprej«. Renzo se je globoko priklonil; doktor ga je ljudomilo sprejel ter ga z besedami: »Pridite, sinko!« povabil s seboj v pisarno. Bila je to velika soba, ki so ji po treh stenah bile razvrščene slike dvanajstih rimskih cesarjev, četrto pa je zaslanjal velik predalnik starih in zaprašenih knjig; na sredi je stala miza, obložena z napisanimi zagovori, prošnjami, knjižicami, razglasi, s tremi ali štirimi stolicami

... da jo je prvi skušal zadržati s čenčarijami, ki niso bile,
kakor je rekla, prav nič lepe... (Tretje pogl., str. 29).

naokrog, na eni strani pa naslanjač z oslonami za roke, z visoko, štirioglasto hrbtno oslono, končujoč se na ogljih v dva lesena okraska, ki sta se dvigala v obliki rogov, prevlečeno s kravjo kožo in obito s širokimi ploščicami, izmed katerih jih je več že davno odpadlo, tako da so prosto štrleli ogli prevleke, ki se je tu in tam vihala v zavoj. Doktor je bil v domači obleki, to je v zdaj že čisto obnošeni togi, ki mu je pred mnogimi leti ob slovesnih dneh služila pri zagovorih, ko je šel v kaki posebno važni pravdi v Milan. Zaprl je vrata in osrčil mladeniča s temi-le besedami: »Sinko, povejte svojo zadevo«.

»Rad bi z vami spregovoril zaupno besedo«.

»Poslušam vas«, je odvrnil doktor, »govorite«. In sedel je udobno v naslonjač. Renzo je stal pokonci ob mizi, eno roko je imel v ogljavju klobuka, ki ga je z drugo vrtel, in je začel znova: »Rad bi izvedel od vas, ki ste študirali...«

»Povejte mi stvar, kakor je«, ga je prekinil doktor.

»Ne smete mi zameriti; mi ubogi reveži ne znamo dobro govoriti. Rad bi forej vedel...«

»Ti blaženi ljudje! Vsi ste taki: mesto da bi povedali svojo stvar, hočete vpraševati, ker imate že svoje načrte v glavi«.

»Oprostite, gospod doktor. Rad bi vedel, je li to kaznivo, če kdo zagrozi kuraču, da ne sme izvršiti poroke«.

— Razumem, — je dejal sam pri sebi doktor, ki v resnici ni razumel. — Razumem. — In hipoma je postal resen, toda njegova resnoba je bila pomešana s pomilovanjem in naglico; močno je stisnil ustne, iz njih je prišel nerazločen glas, kakor bi hotel označiti neko čuvstvo, ki je našlo nato jasnejšega izraza v prvih besedah. »Resen slučaj, sinko; predvidevan slučaj. Prav ste storili, da ste prišli k meni. To je jasen slučaj, predvidevan v stoterih razglasih in... baš v nekem lanskem, ki ga je izdal sedanji gospod guverner. Brž vam pokažem, da lahko z roko olipljete«.

Pri teh besedah se je dvignil iz svojega naslanjača in zagrebel roke v tiste pomešane papirje, premetujoč jih od spodaj navzgor, kakor bi deval žito v mernik.

»Kje pa je? Pridi ven, pridi ven. Človek mora imeti toliko stvari pri roki! Toda tukaj mora biti prav gotovo, ker je to zelo važen razglas. Ah, tu je, tu je«. Vzel ga je, razgrnil, pogledal datum in s še resnejšim glasom vzkliknil: »Dne 15. okt.

10271 Golovo; od lanskega leta je, nov razglas; ti vzbujajo največ strahu. Znete brati, sinko?»

»Nekaj malega, gospod doktor«.

»Dobro, sledite mi z očesom in boste videli«.

In držeč razglas razgrnjen v zrak, je začel brati, na nekaterih mestih naglo brbljajoč, a razločno, z velikim poudarkom ustavljajoč se po potrebi na drugih:

„Čeprav je bilo z razglasom, objavljenim po ukazu gospoda vojvode ferijskega 14. decembra 1620. in potrjenim po presvetlem in prevzvišenem gospodu, gospodu Gonzalu Fernandezu de Cordova«, in tako dalje, »z izrednimi in strogimi odpomočki poskrbljeno glede preganjanj, izsiljevanj in samosilniških činov, ki se jih nekateri drznejo zagrešati proti tem tako vdanim vazalom Njegovega Veličanstva, je vsekakor pogosto ponavljanje izgredev in hudobija«, in tako dalje, »tako narasla, da je Njegovo Ekscelenco prisilila«, in tako dalje. »Zašto je po senatovem in odborovem nasvetu«, in tako dalje, »sklenila, da se objavi pričujoči razglas«.

»In začeni s samosilniškimi čini, ker izkušnja kaže, da mnogi tako po mestih kakor po selskih dvorcih...« čujete? »te države samosilno izvajajo izsiljevanja in flačijo slabotne na razne načine, kakor s tem, da pritiskajo, da se delajo nasilne kupne, najeminske pogodbe...« in tako dalje; kje pa je? Ah, evo; čujte: »da se vršijo ali ne vršijo poroke«. Kaj?»

»To je moj slučaj«, je rekel Renzo.

»Čujte, čujte — še več; in potem bova videla kazen. »Da se naj priča ali ne priča; da naj kdo zapusti kraj, kjer prebiva«, in tako dalje; »da ta plača kak dolg; oni drugi naj ga ne nadleguje, ta naj gre v svoj mlin«; to se naju vse nič ne tiče. Ah da, tu je: »naj oni duhovnik ne izvrši, kar je po svoji službi dolžan storiti, ali naj stori nekaj, kar ni njegova stvar«. Kaj?»

»Zdi se, da so ta razglas naredili nalašč zame«.

»He? Kajneda? Čujte, čujte: »in druga podobna nasilja, kakor jih zagrešajo fevdniki, plemenitaši, ljudje srednjih stanov, preprosti in navadni ljudje«. Nihče ne uide, vsi so tu: kakor v dolini Jozafat. In zdaj čujte kazen. »Glede vseh teh in drugih podobnih zločinov, dasi so že prepovedani, vendar, ker je potrebno postopati z večjo strogostjo, Njegova Ekscelenca s pričujočim razglasom, ki ne preklicuje«, in tako dalje, »veli in ukazuje, da proti krivcem kateregakoli zgoraj omen-

jenih dejanj ali kakega drugega podobnega postopajo vsi redni sodniki te države z denarno ali telesno kaznijo, z izgonom ali prisilno ladjo in celo s smrtjo...» neznačna malenkost! »po razsodbi Njegove Ekscelence ali senata, po kakovosti slučajev, oseb in okolnosti. In to ne-pre-klic-no in z vso strogostjo«, in tako dalje. Pa jih je nekaj, besed — kaj? In pogledajte tu podpise: »Gonzalo Fernandez de Cordova«; in malo nižje: »Platonus«; in tukaj še: »Vidit Ferrer«. Prav nič ne manjka«.

Dočim je doktor bral, mu je Renzo počasi sledil z očmi in skušal zajeti jasno zvezo ter se zazreti prav v tiste nedotekljivo svete besede, ki se mu je zdelo, da bi morale biti njegova pomoč. Videč, da je njegov novi varovanec bolj pozoren nego prestrašen, se je doktor začel čuditi. — Če le ni vpisan, ta zlomek, — je pomislil sam pri sebi. »Ej, ej!« je dejal nato. »Vi ste si pa dali odrezati šop. Ravnali ste previdno; vendar ker ste se hoteli zaupati mojim rokam, ni bilo to naravnost potrebno. Slučaj je resen; ali vi ne veste, kaj vse zmore moja srčnost, če prilika tako nanese«.

Da razumemo ta doktorjev izpad, je treba vedeti ali se zopet spomniti, da so v tistem času razbojniki po poklicu in vsakovrstni malopridneži nosili dolg šop, ki so si ga kakor naličnik potegnili na obraz, kadar so koga naskočili, kadar se jim je zdelo potrebno, da si izpačijo obraz, in je podjetje bilo tako, da je zahtevalo istočasno moč in previdnost. Razglasi tudi o tej noši niso molčali. »Njegova Ekscelenca (markiz hynojoški) ukazuje, da kdor bo nosil tako dolge lase, da pokrijejo čelo do nevštetih obrvi, ali bo pa pred ušesi ali za ušesi nosil pletenico, zapade kazni tristo zlatov, če pa ne more plačati, treh let prisilne ladje, in to prvič, drugič pa razen prej omenjene še hujši denarni in telesni kazni po razsodbi Njegove Ekscelence«.

»Dovoljuje pa, da morejo tisti, ki so slučajno morda plesasti ali imajo kak drug pameten vzrok zaradi kakega znamenja ali rane, radi večjega dostojanstva in njihovega zdravja nositi tako dolge lase, kolikor je treba, da pokrijejo podobne pomanjkljivosti, in nič več; opozarja pa in poudarja, naj ne prekoračijo dolžnosti in gole potrebe, da jih ne zadene kazen, ki je določena za druge prestopnike«.

»In prav tako ukazuje brivcem pod kaznijo sto zlatov ali treh potegljajev na natezalnici, ki naj se izvršijo javno, in pod

še večjo telesno kaznijo, po razsodbi kakor zgoraj, da ne pustijo listim, ki jih bodo strigli, prav nikakšnih omenjenih pletenic, šopov, kodrov in las, ki bi bili daljši nego navadno, tako na čelu kakor ob straneh in za ušesi, temveč da so lasje vsi enaki, kakor zgoraj, razen v slučajih pleš ali drugih nedostatkov, kakor je bilo povedano«. Šop je bil torej skoro del bojne oprave in znak hudih razbojnikov in razvratnežev, ki so jih nato po njem splošno imenovali »šope«. Ta izraz je ostal in živi še z milejšim pomenom v narečju; in morda ne bo med našimi milanskimi bravci nobenega, ki se ne bi spominjal, kako je v otroških letih slišal, da so starši, učitelj, kak hišni prijatelj ali kaka uslužbena oseba rekli o njem: »To je šop. To je šopek!«

»Zares, koť reven sin«, je odvrnil Renzo, »nisem nikoli v svojem življenju nosil šopa«.

»Ne bova naredila ničesar«, je odgovoril doktor in stresel glavo z nasmehom, ki je bil napol hudoben, napol nestrpen. »Če mi ne zaupate, ne bova naredila ničesar. Kdor pravi doktorju laži, glejte, sinko, je butec, ki bo povedal resnico sodniku. Odvetniku je treba vse jasno povedati: naša skrb je potem, da jih zmedemo. Če hočete, da vam pomagam, mi morate vse povedati, od a do ž, kakor bi imeli srce na dlani, kakor spovedniku. Imenovati mi morate osebo, od katere ste dobili nalog: seveda bo to kaka ugledna oseba, in v tem slučaju pojdem k njej in opravim čin dolžnosti. Ne porečem mu, glejte, da ste mi vi povedali, da vas je on najel; zanesite se. Porečem mu, da prosim njegove zaščite za ubogega, obrekovanega mladeniča. In z njim ukrenem potrebne dogovore, da zadevo pohvalno izpeljem. Razumite dobro, da s tem, da reši sebe, reši tudi vas. Če bi pa ta nepremišljenost bila vsa le vaša, nič za to, ne umaknem se; izvlekel sem že druge iz hujših zadreg... Če le niste razžalili kake ugledne osebe, se razume, se zavežem, da vas potegnem iz močvirja; z nekolikimi stroški, se razume. Povedati mi morate, kdo je užaljeni, kakor pravijo; in po prijateljevem stanu, kakovosti in volji bomo videli, je li bolj primerno, da ga obdržimo na vrvi z zaščitami ali da ga na kakšen način mi sami zašijemo pri kazenski sodniji in mu vtaknemo bolho v uho; ker glejte, če kdo zna dobro obračati razglase, ni nikdo kriv in nikdo nedolžen. Kar se kurata fiče, če ima kaj soli v glavi, bo lepo tih; če pa je razgreta buča — so pomočki tudi za take. Iz vsake spletke

je izhod, a treba je moža. Vaš slučaj je resen, resen, pravim, resen. Razglas govori jasno; in če bi se stvar morala odločiti med pravico in vami, tako-le na štiri oči — se ne izmažete. Jaz vam govorim kot prijatelj: nepremišljenosti je treba poplačati. Če želite, da se stvar gladko izteče: denar in odkritost, zaupajte sistemu, ki vam dobro hoče, slušajte, izpolnite vse, karkoli se vam prišepne«.

Medtem ko so doktorju vrele vse te besede iz ust, ga je Renzo gledal z zamaknjeno pazljivostjo, kakor gleda teleban na trgu komedijanta s čašo in kockami, kako si najprej baše v usta prejo in prejo in prejo, nato pa brez konca vleče ven trakove in trakove in trakove. Ali ko je razumel, kaj hoče doktor povedati in v kakšno dvomje se je zaletel, mu je pretrgal trak v ustih, rekoč: »Oj, gospod doktor, kako ste vi to razumeli? Stvar je čisto narobe. Jaz nisem nikomur grozil; jaz ne počenjam takih stvari. Le vprašajte po vsej občini, izvedeli boste, da nisem imel s pravico nikoli nič opraviti. Malopridnost so drugi meni storili; in zdaj prihajam k vam, da izvem, kaj naj storim, da pridem do svoje pravice; prav zadovoljen sem, da sem videl tisti razglas«.

»Vraga!« je vzkliknil doktor in široko razprl oči. »Kakšne kolobocije mi delate? Saj pravim: vsi ste enaki. Ali res ne morete svoje stvari jasno povedati?«

»Oprostite, saj mi niste dali časa; zdaj povem stvar, kakor je. Vedite torej, da bi se jaz bil moral danes poročiti«, in tu je postal Renzu glas razburjen, »da bi se jaz bil moral poročiti danes z mladenko, s katero sem govoril od zadnjega poletja; in danes, kakor vam pravim, je bil dan, ki smo ga določili z gospodom kuratom, in bilo je že vse urejeno. Ali mi zdaj ne pride gospod kurat z nekakšnimi izgovori...? Dovolj, da vas ne bom dolgočasil: jaz sem ga prisilil, da je govoril jasno, kakor je bilo pravično; in on mi je priznal, da mu je bilo prepovedano izvršiti to poroko, drugače da bo ob življenje. Don Rodrigo, ta preobjestnejš...«

»Pojdite, pojdite!« ga je brž prekinil doktor, namrščil obrvi, zavihal rdeči nos in zvil usta. »Le pojdite! Ne lomite mi glave s takimi izmišljotinami! Imejte le med sabo take pogovore, vi, ki ne znate pretehtati besed, in ne razdirajte jih s poštenim človekom, ki pozna njihovo ceno. Nehajte, nehajte; ne veste, kaj govorite. Jaz se ne mešam z dečaki; nočem poslušati takega govorjenja, tako nepremišljenega čeljustanja«.

»Prisegam vam...«

»Nehajte, vam pravim. Čemu mi bodo vaše prisege? Mene to nič ne briga: umijem si roke«. In začel si jih je drgniti, kakor bi si jih res umival. »Naučite se govoriti; to nikaikor ne gre, da poštenega človeka tako presenetite«.

»A poslušajte, poslušajte«, je ponavljal Renzo zaman; doktor je neprestano vpil ter ga z rokami potiskal proti vratom; ko ga je pritiral do tja, je odprl, poklical deklo in rekel: »Vrnite takoj temu človeku, kar je prinesel; jaz nočem ničesar, nočem ničesar«.

Ves fisti čas, odkar je bila v hiši, ni ženska še nikdar izpolnila podobnega ukaza; zdaj pa je bil ta izrečen s tako odločnostjo, da se ni prav nič obožavljala in je ubogala. Vzela je fiste štiri uboge živalce in jih dala Renzu z zaničljivo pomilovalnim pogledom, da se je zdelo, kakor bi hotela reči: To si jo moral pošteno polomiti. Renzo se je hotel vljudno obožavljati, toda doktor je bil nepremagljiv in mladenič je moral, osupel in jezen kakor še nikoli, vzeti zavrnjene žrtve in se vrniti v svojo vas, da pove ženskama, kako imenitno je izpeljal svoje poslanstvo.

Ko sta žalostni odložili prazniška oblačila in se opravili zopet za delavnik, sta se ženski v njegovi odsotnosti začeli zopet posvečevati, Lucija ihté, Neža vzdihujé. Ko je ta korenito obrazgovorila velikanske učinke, ki jih je bilo pričakovati od doktorjevih nasvetov, je rekla Lucija, da je treba gledati, kako bi si pomagali na vse načine, da je oče Cristoforo mož, ki ne zna samo svetovati, temveč zastavi tudi svojo dejansko pomoč, če je treba reveže podpreti, in da bi bilo prav lepo, če bi mu mogli sporočiti, kaj se je zgodilo. »Gotovo«, je rekla Neža in začeli sta vkup pretresati, kako bi to storili; ker da bi sami šli v kaki dve miljii oddaljeni samostan, za to ta dan nista čutili poguma in gotovo bi jima ne bil tudi noben razsoden človek tega svetoval. Ali ko sta baš pretehtavali načrte, se je začulo rahlo trkanje na vrata in v istem hipu pridržan, a jasen pozdrav: »Deo gratias«. Lucija si je mislila, kdo bi mogel biti, in je stekla odpirat; in brž je z majhnim domačim poklonom stopil naprej kapucinski brat nabiratelj z vrečo, ki mu je visela na levem ramenu, držeč njeno zavito in stisnjeno odprfino z obema rokama na prsih.

»O, brat Galdino!« sta rekli obe ženski.

»Gospod z vami«, je rekel brač. »Po bero prihajam, po orehe«.

»Pojdi po orehe za očete«, je rekla Neža. Lucija je vstala in se odpravila v drugo sobo, a preden je vstopila, je obstala za hrbtom brača Galdina, ki je stal pokonci, kakor je bil vstopil, in položivši prst na usta je pogledala mater z očmi, ki so nežno, ponižno, a tudi z nekakim dostojanstvom prosile, naj ne izda skrivnosti.

Nabiralec je Neži od daleč pomežiknil in rekel: »Kaj pa poroka? Vršiti bi se bila morala danes; videl sem nekakšno zmedo v vasi, kakor bi bilo kaj novega. Kaj pa je?«

»Gospod kurač je bolan in moramo prenesti«, je naglo odgovorila ženska. Da ni Lucija dala onega znamenja, bi se bil odgovor najbrž drugače glasil. »In kakšna je bera?« je pristavila, da spravi pogovor v drugo smer.

»Nič posebno, žena moja, nič posebno. To je vse«. Pri teh besedah je snel vrečo z ramena ter jo premetaval iz ene roke v drugo. »To je vse. In da spravim na kup to obilno bogatijo, sem moral trkati vsaj na deset vrat«.

»Kaj hočemo! Letine so revne, brač Galdino, in kadar je treba natanko meriti kruh, ni mogoče tudi drugače preveč odpirati rok«.

»A kakšen je pripomoček, da se vrnejo dobri časi, žena moja? Miloščina. Ali poznate čudež z orehi, ki se je pred mnogimi leti zgodil v našem samostanu doli v Romagni?«

»Ne, res ne; povejte mi ga, prosim«.

»Oj, vedeti morate najprej, da je v tistem samostanu živel neki naš oče, ki je bil svetnik in se je imenoval oče Makarij. Ko je nekega zimskega dne šel po stezi čez polje nekega našega dobrotnika, ki je tudi bil pošten človek, je oče Makarij videl tega dobrotnika poleg nekega velikega oreha in šfiri kmete, ki so vihteli kopače in začenjali obkopavati drevo, da mu denejo korenine na svetlo. — Kaj počenjate s tem ubogim drevesom? je vprašal oče Makarij. — Ej, oče, že leta in leta mi noče roditi orehov, zato ga scepim za drva. — Pustite ga, naj stoji, je rekel oče; vedite, da bo letos obrodilo več orehov nego listja. Dobrotnik, ki je vedel, kdo je oni, ki je rekel tako besedo, je brž ukazal delavcem, naj nasujejo zopet zemlje na korenine; poklical je očeta, ki je nadaljeval svojo poš, in rekel: — Oče Makarij, polovica pridelka bo za samostan. Raznesel se je glas o prerokbi in

vsi so hodili gledat oreh. In res: spomladi obilica cvečja — ob svojem času obilica orehov. Blagi dobrotnik ni učakal zadošččenja, da bi jih klatil; odšel je pred spravljanjem, da prejme plačilo za svojo dobrotljivost. Toda čudež je bil še večji, kakor boste čuli. Ta dobri mož je zapustil sina čisto drugačnega kova. No, ob žetvi je nabiralec prišel, da dobi polovico, ki je tikala samostanu; mladi gospodar pa se je naredil, kakor da mu je stvar čisto nova, in je povrh še drzno odgovoril, da ni nikdar slišal praviti, da bi kapucinci znali delati orehe. In veste, kaj se je tedaj zgodilo? Nekega dne (ta je imenična) je bil razvratnež povabil nekatere svoje prijatelje iste baže in ko so se mastili, jim je povedal zgodbo o orehu in se smejal redovnikom. Mlade požeruhe je mikalo, da bi šli in si ogledali tisti velikanski kup orehov; in on jih res odvede na kaščo. Toda čujte: odpre vrata, gre proti kotu, v katerem je bil spravljen veliki kup, in medtem ko pravi: glejte, pogleda sam in vidi... kaj? Velik kup suhega orehovega listja. To vam je bila poučna zgodba, kaj? Samostan pa je s tem še pridobil, prav nič ni bil na škodi; kajti po takem čudežu je bera orehov bila tako bogata in velika, da je neki dobrotnik, ki se mu je smilil ubogi nabiralec, podaril samostanu osla, ki naj bi pomagal nositi orehe domov. In pridelali so toliko olja, da je lahko vsak revež prišel ponj, kolikor ga je potreboval; ker mi smo kakor morje, ki sprejema vodo od vseh strani in jo vsem rekam zopet razdeljuje».

Tu se je prikazala Lucija s predpasnikom, tako natrpanim orehov, da ga je komaj nosila, visoko držeč oba konca z napetimi, daleč iztegnjenimi rokami. Medtem ko je brat Galdino zopet snel svojo vrečo, jo postavil na tla in odvezoval odprtino, da spravi bogato miloščino, je mati pokazala Luciji radi njene zapravljivosti osupel in strog obraz; toda Lucija ji je vrgla pogled, ki je pomenil: Saj se opravičim. Brat Galdino je odprl zatvornico slavošpevov, voščil, obljub in zahval, zadel je vrečo zopet na hrbet in hotel oditi. Toda Lucija ga je poklicala nazaj in rekla: »Prosila bi vas za neko uslugo, da bi namreč povedali očetu Cristoforu, da se mi zelo mudj govoriti z njim in naj bo tako dober ter brz, brz pride k nama revičama; ker medve ne moreva do cerkve«.

»Drugega ne želite? Ne mine ura in oče Cristoforo bo že poučen o vaši želji«.

»Zanašam se na vas«.

»Brez dvoma«. Po teh besedah je odšel, malo bolj sklonjen in bolj zadovoljen, nego je bil prišel.

Videč, da uboga deklica s tako zaupljivostjo naroča očeta Cristofora in da nabiralec brez začudenja in brez pomislekov naročilo sprejme, naj nihče ne misli, da je ta Cristoforo bil redovnik, kakor jih je na dvanajstice, čisto vsakdanji redovnik. O ne; bil je mož velikega ugleda pri svojih tovariših in v vsej okolici; ali takšen je bil položaj kapucincev, da se njim nič ni zdelo ne prenizko ne previsoko. Služiti najnižjim in biti služen po mogočnikih, zahajati z istim ponižnim in frdnim vedenjem v palače in reyne koč, biti včasih v isti hiši predmet zabave in osebnost, brez katere ni bilo mogoče ničesar skleniti, prositi miloščino povsod in izkazovati jo vsem onim, ki so zanjo prosili v samostanu — vsega je bil vaje kapucinec. Če je šel po cesti, se je prav tako lahko zgodilo, da je naletel na kneza, ki mu je spoštljivo poljubil konec redovniške vrvi, kakor na trumo otročajev, ki so mu pod pretvezo, da se obmetujejo med seboj, brado onesnažili s cestnim blatom. Beseda »redovnik« se je v tistih časih izgovarjala z največjim spoštovanjem, pa tudi z najgrenkejšim zaničevanjem; prav kapucini pa so bili morda bolj nego katerikoli drugi red predmet obeh nasprotnih čuvstev in so uživali obe nasprotni usodi; kajti ker niso ničesar imeli in so nosili obleko, ki je bila najbolj čudno različna od navadne, in so najbolj očitno izpovedovali ponižnost, so se najbolj od blizu izpostavljali čaščenju in preziranju, ki ga take stvari porajajo v različno čutečih in različno mislečih ljudeh.

Ko je brat Galdino odšel, je Neža vzkliknila: »Vse tiste orehe! Letos!«

»Mama, odpustite«, je odvrnila Lucija; »ali če bi mu bila dala tako miloščino kakor drugi, bi brat Galdino moral še bogve kako dolgo nabirati, da bi napolnil vrečo; Bog ve kdaj bi se vrnil v samostan in poleg vseh tistih kvant, ki bi jih sam razdiral in poslušal, Bog ve ali bi mu bilo še ostalo v mislih...«

»Prav si mislila; in potem je vse to dobrotljivost, ki obrodi vedno le dober sad«, je rekla Neža, ki je poleg svojih malih napak bila vendar prav dobra žena in bi bila, kakor pravijo, šla v ogenj za svojo edino hčerko, v katero je stavila vse svoje zadovoljstvo.

V tem je prišel Renzo. Vstopil je z obrazom, ki je izražal obenem kljubovanje in ponižanje, in vrgel kopune na mizo; to je bilo za uboge živalce tisti dan zadnje žalostno naključje.

»Lep nasvet ste mi dali!« je rekel Neži. »Poslali ste me k pravemu poštenjaku, k človeku, ki zares pomaga revežem!« In povedal je svoj razgovor z doktorjem. Ženska se je čudila, da se je stvar tako žalostno iztekla, in je hotela dokazovati, da je nasvet bil vendarle dober, da pa Renzo najbrž ni znal prijeti stvari na pravem koncu; toda Lucija je to vprašanje pretrgala z izjavo, da upa, da je našla boljšo pomoč. Renzo je sprejel tudi to upanje, kakor delajo ljudje, ki so zabredli v nesrečo in v zadrego.

»Toda če nam oče«, je rekel, »ne najde nobenega izhoda, ga najdem jaz, na ta način ali na oni«.

Ženski sta svetovali mir, potrpljenje, previdnost. »Jutri«, je rekla Lucija, »pride oče Cristoforo prav gotovo in videli boste, da najde kak tak odpomoček, kakor si ga mi ubogi ljudje ne moremo niti predstavljati«.

»Upajmo«, je rekel Renzo; »vsekakor pa si bom znal poiskati pravico ali si jo pa dam poiskati. Bomo videli, ali je še kaj pravičnosti na svetu!«

Z boleštnimi razgovori, z odhajanjem in prihajanjem in z vsem tem, o čemer smo poročali, je dan potekel in začelo se je večeriti.

»Lahko noč«, je Lucija rekla žalostno Renzu, ki se ni mogel odločiti, da bi šel.

»Lahko noč«, je odvrnil Renzo še bolj žalostno.

»Nam bo že kdo pomagal«, je še pristavila Lucija. »Bodite pametni in vdajte se v božjo voljo«.

Mati je dodala druge podobne nasvete. In ženin je odšel z viharjem v srcu, ponavljajoč venomer one čudne besede: »Bomo videli, ali je še kaj pravičnosti na svetu!« Res je prav gotovo, da človek, ki ga je bolešt premogla, ne ve več, kaj govori.

Četrto poglavje.

Solnce se ni še vse prikazalo na obzorju, ko je oče Cristoforo stopil iz svojega samostana v Pescarenico, da se napoti do hišice, kjer so ga pričakovali. Pescarenico je

majhen kraj na levem bregu Adde ali prav za prav jezera, malo oddaljen od mostu — gručica hiš, ki stanujejo večinoma ribiči v njih in so lupatam okrašene z nategnjenimi sušečimi se ribjimi zankami in mrežami. Samostan je bil zgrajen (in poslopje stoji še danes) zunaj vasice in nasproti njej brž v začetku, vmes pa je tekla cesta, ki pelje iz Lecca v Bergamo. Nebo je bilo vse jasno; kakor je solnce vstajalo izza gore, je bilo videti, kako leze njegova svetloba z vrhov nasprotnih gorá navzdol po pobočjih in po dolini, kakor bi se naglo razgrinjala na vse strani. Lahek jesenski vetrič je trgalo uvelo murvovo listje z vej ter ga nekaj korakov od drevesa spuščal na tla. Na desni in levi je po vinogradih na še nategnjenih rozgah blestelo listje in rdelo v raznih odjenkih; na novo razorana prst se je po poljih rjavkasto in razločno odražala od strnišč, ki so se belkasto svetlikala od rose. Pozorišče je bilo vedro; a vsaka človeška podoba, ki se je prikazala na njem, je žalostila pogled in misel. V presledkih so očeta srečavali raztrgani in sestradani berači, ostareli v svojem poklicu ali gnani od potrebe, da so iztegali roko. Stopali so tiho mimo očeta Cristofora, gledali so ga pobožno in dasi niso mogli od njega ničesar pričakovati, ker se kapucinec ni nikdar dotikal denarja, so se mu vendar priklanjali kakor v zahvalo za miloščino, ki so jo že bili kdaj prejeli v samostanu ali pa so baš bili namenjeni ponjo. Pogled na delavce, raztresene po poljih, je imel nekaj še bolj bolestrnega na sebi. Nekateri so metali svoja semena na redko, varčno, nekam neradi, kakor kdor tvega nekaj, kar mu je preveč pri srcu; drugi so kakor z velikim naporom zabadali lopačo in zlovoljno preobračali grude. Mršavo deklečce, pasočce na vrvi revno kravico, ki so ji suha rebra bodla v svet, je gledalo predse ter se naglo sklanjalo, da ukrade živali kakšno travico, ki bo hrana družini in o kateri je lakota poučila ljudi, da od nje tudi oni lahko živijo. Taki prizori so pri vsakem koraku še povečevali žalost redovnika, ki je že stopal z žalostno sluhno v srcu, da bo, kamor gre, izvedel kako nesrečo.

— Toda zakaj si je delal toliko skrbi radi Lucije? In zakaj se je na prvo opozorilo odpravil s tako marljivostjo na pot, kakor da ga je poklical oče provincijal? In kdo je bil ta oče Cristoforo? — Vsem tem vprašanjem je treba ugoditi.

Oče Cristoforo iz * * * je bil mož bliže šesdesetih nego

petdesetih let. Njegova glava, vsa obrita razen malega venca las, ki je po kapucinskem običaju segal okoli in okoli, se je zdaj pa zdaj dvignila s krejnjo, ki je iz nje prebijalo nekaj ponosnega in nemirnega; toda brž se je spet sklonila, kakor da se je domislila ponižnosti. Dolga bela brada, ki mu je pokrivala lica in konec obraza, je še bolj dvigala izrazite oblike zgornjega dela obraza, katerim je bila že dolgo izvajana zdržnost dodala mnogo več dostojanstva, nego jim je vzela izrazitosti. Dve vglobljeni očesi sta bili navadno obrnjeni v fla, toda včasih sta vzplamfeli v hipni živahnosti; kakor dva svojeglava konjiča na uzdi kočijaža, o katerem vesta po izkušnji, da ne bo njuna obveljala, vendar zdaj pa zdaj skočita malo v stran, a sta za to brž kaznovana s poštetnim potegljajem za žvalo.

Oče Cristoforo ni bil vedno tak in tudi ni bil vedno Cristoforo; njegovo krstno ime je bilo Ludovik. Bil je sin nekega trgovca iz * * * (te zvezdice izvirajo vse iz opreznosti mojega neimenovanca), ki se je na zadnja leta, ko si je bil že nabral zadosti bogastva in je imel samo enega sina, odpovedal kupčevanju in začel živeti kot velik gospod.

V novem brezdclju se je začel neznansko sramovati vsega onega časa, ki ga je bil zapravil s tem, da je nekaj delal na svetu. Ta misel ga je tako obvladala, da se je na vse načine trudil, kako bi pri drugih zabrisal vsak spomin na to, da je bil nekdanj trgovec; najraje bi bil to še sam pozabil. Toda prodajalna, cule, knjiga in mera so mu kakor Macbethu Bancova senca neprenehoma vsťajale v spominu, tudi med sijajem obloženih miz in smehljanjem zajedavcev. Nemogoče je povedati, kako so morali ti ubožčki skrbno paziti, da se izognejo vsaki besedi, o kateri bi se moglo zdeti, da kakorkoli namiguje na nekdanji gostiteljev stan. Nekega dne, da povem le en primer, nekega dne, ko se je obed že bližal koncu, v trenutkih tako žive in preproste veselosti, da bi bilo težko reči, kdo je bolj užival, ali družba, da je pospravljala z mize, ali gospodar, da je bil pripravil, je s prijateljsko vzvišenostjo malo dražil enega svojih povablencev, najbolj poštetnega jedca, ki si ga more človek misliti. Ta je, da bi se šali odzval, odgovoril brez najmanjše sence hudobije prav z otroško preprostostjo: »Eh, jaz imam neobčutljiva ušesa kakor trgovec«. Njega samega je hipoma zadel zvok besede, ki mu je bila ušla; pogledal je v negotovosti gospodarjev

obraz, ki se je zamračil; oba bi bila rada kazala prejšnji izraz, a ni bilo mogoče. Drugi gostje so vsak zase razmišljali, kako bi ta mali spotikljaj zabrisali in spravili pogovor v drugačen tir; toda med razmišljanjem so molčali in v tem molku je bil spotikljaj še bolj očiten. Vsakdo se je izogibal, da ne bi srečal oči drugih; vsakdo je čutil, da se vsi bavijo z mislijo, ki bi jo bili vsi najraje prikrili. Radost je šla za tisti dan po vodi in neprevidnež ali, da se bolj pravično izrazimo, nesrečnež ni prejel več nobenega povabila. Tako je Ludovikov oče preživel zadnja svoja leta v neprestanih stiskah, v vednem strahu, da se mu bo kdo rogal, in ne da bi kdaj pomislil, da prodajanje ni nič bolj smešno nego kupovanje in da je vendar poklic, katerega se je zdaj sramoval, izvrševal poprej toliko let pred vso javnostjo in brez najmanjših očitkov vesti. Sinu je po razmerah tistih časov in kolikor so mu dopuščali zakoni in običaji, preskrbel imenitno vzgojo; najel mu je učitelje pismenosti in vitežkih vaj in ko je umrl, je zapustil vse bogatemu mladeniču.

Ludovik se je bil navzel gosposkih navad in prilizovalci, med katerimi je bil zrasel, so ga navadili, da je pričakoval povsod zelo spoštljivega ravnanja. A ko se je hotel mešati med velikaše svojega mesta, je zadel ob precej drugačno postopanje, nego ga je bil vajen, in je videl, da mora iti, če hoče pripadati njihovi družbi, kakor si je želel, skozi novo šolo potrpežljivosti in pokorščine, da mora ostati vedno spodaj in vsak hip kako grenko požreti. Tak način življenja pa se ni skladal ne z vzgojo ne z naravo Ludovikovo. Ozlovoljen se je odmaknil od njih. Nato pa se mu je zopet bridko tožilo po njih; kajti zdelo se mu je, da bi oni morali biti v resnici njegovi tovariši — rad bi bil videl samo, da bi bili malo ljubeznivejši. Ker s to mešanico nagnjenja in mržnje ni mogel po domače občevati z njimi in je vendar hotel imeti kakorkoli kaj opraviti z njimi, je začel z njimi tekmovali v razkošju in sijaju ter si tako prav poceni nakopal sovražnosti, zavidljivosti in smešnosti. Njegova čud, poštena in nasilna obenem, ga je nato zgodaj zapletla v še drugačne, resnejše tekme. Njegovo najpristnejše in odkrito zgražanje so vzbujale zlasti nasilnosti in zlorabe; občutil je to zgražanje tem živeje radi kakovosti oseb, ki so jih dan na dan največ zagrešale: bili so to prav isti ljudje, do katerih je imel največ fiste mržnje. Da bi zadovoljeval ali da bi vadil vse te strasti obenem, se je rad

zavzemal za kakega šibkega premaganca, zabijal si je v glavo, da on že pokaže kakemu objestnežu, vliikal se je zdaj v ta prepir, zdaj si je naprtil drugega, tako da se je polagoma spremenil v nekakšnega zaščitnika zatiranih in v maščevalca krivic. Bil je to težaven posel in nikar ne vprašujte, ali je ubogi Ludovik imel sovražnike, zdražbe in skrbi. Razen zunanje vojne so ga povrhu neprestano trli še notranji spori; kajti če je hotel v kaki taki zadevi ostati na vrhu (da ne govorimo o tistih, v katerih je podlegel), se je moral tudi on zatekati k spletkam in nasiljem, ki jih njegova vest nato ni mogla odobriti. Imeti je moral okrog sebe precejšnje število razvpitih razbojnikov; zaradi lasine varnosti in da bi v njih imel tem krepkejšo podporo, pa je moral izbirati najbolj nevarne, to se pravi najbolj zločinske, in tako iz ljubezni do pravice živeči z lopovi. Zato mu je večkrat, ko je bil po kakem nesrečnem izidu malodušen ali nemiren radi kake grozeče nevarnosti, naveličan tega, da se je moral večno paziti, do grla sit svoje družčine, v skrbeh radi bodočnosti in radi svojega imelja, ki je dan na dan bolj kopnelo v dobrih delih in drznih podjetjih, večkrat mu je tedaj zablislila v glavi misel, da bi postal redovnik; to je bil v tistih časih najbolj običajen izhod iz posvetnih zadreg. Toda ta muhasta misel, ki bi bila morda ostala taka vse njegovo življenje, je postala trden sklep zaradi nesreče, kakor se mu resnejša ni še nikdar pripetila.

Nekega dne je korakal v domačem mestu po cesti, za njim sta stopala dva njegova razbojnika, spremljal pa ga je neki Cristoforo, ki je bil v mladih letih uslužbenec v prodajalni, ko so pa to zaprli, je postal domači hišnik. Bil je to človek kakih petdesetih let, iz mlada srčno vdan Ludoviku, katerega je poznal od rojstva in ki mu je s plačo in darovi dajal ne le toliko, da je lahko živel, temveč tudi vzdrževal in vzgajal številno družino. Ludovik je zagledal od daleč nekega gospoda, prevzetnika in preoblasneža po poklicu, s katerim ni bil še nikdar v svojem življenju govoril, ki mu je pa vendar bil iz srca sovražen in kateremu je on prav tako iz srca vračal isto čuvstvo; kajti ta svet nudi ljudem tudi to ugodnost, da lahko sovražijo in so sovraženi, ne da bi se med seboj poznali. Oni se je v spremstvu štirih razbojnikov bližal naravnost proti njemu, z ošabnim korakom, z visoko dvignjeno glavo, z oholim in zaničljivim izrazom na

ustih. Oba sta stopala prav lik zidu, toda Ludovik (pazite dobro!) je imel zid na svoji desnici in to mu je po ustaljenem običaju dajalo pravico (kam se ta pravica povsod ne vštuli!), da se ne odmakne od omenjenega zidu in pusti kogarsibodi mimo, kar je bilo tedaj nekaj silno važnega. Oni drugi pa je narobe zahteval isto pravico zase kot plemenitaša in je pričakoval, da pojde Ludovik po sredi — in to na podlagi nekega drugega ustaljenega običaja. Kajti v tem slučaju sta bila, kakor v mnogih drugih, dva nasprotnoča si običaja v veljavi, ni pa bilo določeno, kateri izmed obeh je pravi; in to je dajalo priliko za napoved kake vojne, kadarkoli je kaka trda glava naletela ob drugo glavo istega kova. Oba sta si prihajala naproči, pritiskajoč se k zidu kakor dve premikajoči se pridvižno izklesani podobi. Ko sta si prišla z nosom ob nos, je drugi gospod premeril Ludovika zviška, dvignil glavo, se namrgodil in rekel s primernim poudarkom v glasu: »Stran!«

»Stran vil!« je odvrnil Ludovik. »Desnica je moja«.

»Z ljudmi, kakor ste vi, je vedno moja«.

»Da, če bi ošabnost takih, kakor ste vi, bila zakon za take, kakor sem jaz«.

Razbojniki enega in drugega so bili obstali, vsaka gruča za svojim gospodarjem, merili so se po pasje, s pestmi na mečih, pripravljeni, da se udarijo. Ljudje, ki so prihajali od te in one strani, so od daleč opazovali nastop; prisotnost teh gledalcev je vedno bolj podžigala nepopustljivost obeh strank.

»Na sredo, podli prostak! Jaz te že naučim, kako se postopa s plemenitaši«.

»Lažete, da sem podel«.

»Lažeš, da lažem«. To je bil pragmatičen odgovor. »In da si vitez, kakor sem jaz«, je pristavil drugi gospod, »bi ti z mečem v roki dokazal, da si ti lažnik«.

»To je lep izgovor, zato da vam ni treba z dejanji podpirati nesramnosti svojih besed«.

»Povaljajte v blatu tega lopova«, je ukazal plemenitaš, obrnivši se k svojim.

»Da vidimo!« je rekel Ludovik, skočil naglo za korak nazaj in položil roko na meč.

»Predrznež!« je zavpil oni in potegnil svojega iz nožnice. »Jaz zlomim tega-le na kose, ko bo omadeževan s tvojo ničvredno krvjo«.

Tako sta se vrgla drug na drugega. Služabniki obeh so se zagnali, da branijo vsak svojega gospoda. Boj je bil neenak, prvič po številu, potem pa tudi zato, ker je Ludovik skušal bolj odbijati udarce in nasprotnika raje razorožiti nego ubiti; ta pa je hotel njegovo smrt, naj stane, kar hoče. Ludovika je bil že eden izmed razbojnikov ranil z bodalom v levo roko in razen tega je bil lahko opraskan po licu, zdaj pa se je glavni sovražnik spraval nadenj, da ga konča — kar se Cristoforo, videč svojega gospoda v skrajni nevarnosti, zažene z bodalom na plemiča. Ta je zdajci obrnil vso svojo jezo proti njemu ter ga prebodel z mečem. Ob tem pogledu je Ludovik ves iz sebe porinil svoj meč napadalcu v trebuh, da se je zgrudil v zadnjih vzdihljajih skoro obenem z ubogim Cristoforom. Ko so plemenitaševi razbojniki videli, da je vsega konec, so pošteno zbiti zbežali; Ludovikovi, ki so bili tudi zdelani in porezani, videč, da nimajo več po kom udrihati, in da ne ostanejo zamešani med ljudmi, ki so se že stekali, so jo pobrisali v nasprotno smer; tako je Ludovik ostal čisto sam sredi množice, s tistima dvema mrtvima tovarišema pri nogah.

»Kako se je zgodilo? — Eden je. — Dva sta. — Navrtal mu je gumbnico v trebuh. — Koga so ubili? — Tistega preoblastneža. — Sveťa Devica, kako so vse razbili! — Kdor išče, najde. — Ena plača za vse. — Tako je tudi on končal. — Kakšen udarec! — To bo še resna stvar! — In oni drugi nesrečnež! — Milost božja, kakšen pogled! — Rešite ga, rešite ga! — Tudi on jo je izkupil. — Poglejte ga, kako je zbit! Od vseh strani vre kri iz njega. — Bežite, bežite. Ne dajte se ujeti«.

Te besede, ki so se iz zmedenega truščja množice slišale pred vsemi drugimi, so izražale občno željo; z nasvetom je prišla tudi pomoč. Prizor se je bil odigral blizu neke kapucinske cerkve, zavešišča, ki je bilo takrat, kakor vsakdo ve, popolnoma nedostopno biričem in vsemu tistemu skupku reči in oseb, ki se je imenoval pravica. Tja je množica odvedla ali nesla ranjenega ubijalca, ki je bil že skoro brez zavesti; redovniki so ga prejeli iz rok ljudstva, ki ga je priporočilo, rekoč: »To je pošten človek, ki je vzel življenje ošabnemu lopovu; storil je to v samoobrambi, zavlekli so ga v to proti njegovi volji«.

Dollej ni Ludovik še nikdar prelival krvi in dasi je bil

»Ah ne, Renzo, za božjo voljo!« je kliknila Lucija. (Tretje pogl., str. 31).

uboj v tistih časih nekaj tako navadnega, da so ušesa vseh bila vajena poslušati take zgodbe in oči gledati take prizore, vendar je pogled na človeka, ki je umrl zanj, in na človeka; ki je umrl od njegove roke, napravil nanj čisto nov, nedopovedljiv vtis: bilo je to razodetje dotedaj neznanih čustev. Padec njegovega sovražnika, sprememba njegovega obraza, ki je hipoma prešel od grožnje in besnosti v pobitost in slovesno mirnost smrti, to je bil pogled, ki je mahoma spremenil ubijalčevo dušo. Ko so ga zavlekli v samostan, skoro ni vedel, ne kje je, ne kaj dela. In ko se mu je vrnila zavest, je videl, da je v bolniški sobi, na postelji, v rokah redovnika ranocelca (kapucinci so imeli navadno v vsakem samostanu po enega), ki je urejeval robove in obveze na njegovih dveh v spopadu dobljenih ranah. Redovnega očeta, ki je imel posebno nalogo pomagati umirajočim in je moral že večkrat izkazovati to uslugo na cesti, so brž poklicali na mesto, kjer se je bil boj odigral. Čez malo minut se je vrnil, vstopil v bolniško sobo, se približal postelji, na kateri je ležal Ludovik, in rekel: »Potolazite se; vsaj umri je krščansko. Naročil mi je, naj mu pri vas izprosim odpuščenje in naj vam nesem njegovo«. Ta beseda je ubogemu Ludoviku popolnoma vrnila zavest in v njem še bolj živo in razločno vzbudila čustva, ki so mu z zmedenostjo polnili dušo: bolelost radi prijatelja, strah in očitaneje radi udarca, ki mu je bil nekako ušel iz roke, in obenem tesnobno sočutje s človekom, ki ga je ubil. »In oni drugi?« je vprašal redovnika strahoma.

»Drugi je izdihnil, preden sem jaz došel«.

Medtem je pri vhodih in v okolici samostana vse mrgolelo radovednega ljudstva; a prišla je četa biričev, razgnala množico ter se postavila v določeni razdalji od vrat tako, da ni mogel iti nihče neopažen noter. Prišli so tudi brat umrlega, dva njegova bratranca in star stric, vsi oboroženi od pete do temena in v velikem spremstvu razbojnikov; začeli so krožiti in so gledali z izrazom in kretnjami grozečega kljubovanja navzoče radovedneže, ki se niso upali reči: »Prav mu je«, a jim je bilo to zapisano na obrazu.

Jedva je Ludovik mogel zbrati svoje misli, je dal poklicati redovnika spovednika ter ga prosil, naj poišče Cristoforovo vdovo, naj jo v njegovem imenu prosi odpuščanja, da ji je povzročil toliko žalost, kar se je zgodilo čisto proti njegovi

volji, ter naj jo istočasno zagotovi, da prevzame on skrb za njeno družino. Med nadaljnim razmišljanjem o lastnih usodah je začutil, da se mu živeje in resneje nego kdaj poprej spet poraja misel na samostan, ki se mu je prej že večkrat vsiljevala; zdelo se mu je, da ga je Bog sam privedel na pravo pot ter mu dal znamenje, kaj je njegova volja, ko je pripustil, da so ga v takih okolnostih zanesli v ta samostan — in sklep je bil storjen. Dal je poklicati gvardijana ter mu razkril svojo željo. Dobil je odgovor, da se je treba varovati prenagljenih sklepov, a da ne bo zavrnen, če bo vztrajal pri tem. Tedaj je naročil notarja ter mu narekoval podaritev vsega svojega imetja (bilo je vsekakor lepo premoženje) Cristoforovi družini: primerno vsoto vdovi, kakor bi ji hotel določiti nekako protiodškodnino, ostalo pa osmerim Cristoforovim otrokom.

Ludovikova odločitev je prišla baš o pravem času in je bila zelo dobrodošla njegovim gostiteljem, ki so se radi njegga zapletli v nemajhno zadrego. Da bi ga odpustili iz samostana ter ga tako izročili pravici, to se pravi maščevanju njegovih sovražnikov, o takem sklepu ni bilo mogoče niti razpravljati. To bi bilo isto kakor odpovedati se lastnim predpravicom, vzeti samostanu dober glas pri ljudstvu, nakopati si grajo vseh kapucinov veseljstva, ker bi s tem dopustili, da se kršijo pravice vseh, obrniti proti sebi jezo vseh cerkvenih oblasti, ki so se smatrale za zaščitnice teh pravic. Po drugi strani se je družina ubitega, zelo mogočna sama zase in po svojih zvezah, postavila na stališče, da hoče maščevanje, in je proglašala za svojega sovražnika vsakogar, ki bi jo skušal v tem ovirati. Zgodovina ne pravi, da jim je bilo zelo žal ubitega, in tudi ne, ali je bila v vsem sorodstvu le ena solza prelita zanj; poroča samo, da so vsi hlepeli po tem, da bi imeli ubijalca živega ali mrtvega v krempljih. Če je pa ta zdaj oblekel kapucinsko haljo, je s tem vse najlepše poravnal: popravil je nekako svojo krivdo, naložil si je pokoro, priznal je nenaravnost, da je on vsega kriv, umaknil se je vsakemu tekmovanju, skraška, bil je zdaj sovražnik, ki odlaga orožje. Sorodniki mrtvega so razen tega lahko mislili in se hvalili, če jim je bilo všeč, da je postal redovnik iz obupa in iz strahu pred njihovim srdom. In res, pripravivi človeka do tega, da se odpove svojemu imetju, si obrije glavo, hodi bos, spi na slamnici in živi od miloščine, to je vsekakor lahko veljalo kot zadostna kazen tudi v očeh najbolj prevzetnega užaljenca.

Oče gvardijan se je z neprisiljeno ponižnostjo predstavil bratu umflega in po tisočerih izjavah spoštovanja do prejasne hiše in želje, da bi se ji mogel izkazati uslužnega v vsem, kar bi le bilo mogoče, govoril o Ludovikovem kesu in o njegovem sklepu; pri tem je vljudno namignil, da je hiša s takim sklepom lahko zadovoljna, in nato še mileje in s še večjo spretnostjo prišepnil, da se to mora tako zgoditi, naj jim ugaja ali ne. Brat je začel besneti in kapucinec ga je pustil, naj se izvihra, le zdaj pa zdaj je pristavil: »Vaša bolešt je le preveč upravičena«. Oni je dal razumeti, da bi si njegova družina vsekakor znala najti zadošččenje, in kapucinec, naj je že mislil karkoli, ni rekel ne. Končno je oni zahteval in narekoval kot pogoj, da mora ubijalec njegovega brata takoj zapustiti mesto. Gvardijan, ki je bil že prej isto sklenil, je rekel, da se to zgodi, in je onemu prepustil, da smatra to, če mu je všeč, za čin pokorščine. S tem je bila stvar zaključena. Zadovoljna je bila rodbina, da se je zanjo vse tako častno izteklo; zadovoljni so bili redovniki, ki so rešili enega človeka in svoje predpravice, ne da bi si s tem nakopali kakega sovražnika; zadovoljni so bili ljubitelji viteštva, videč, da se je zadeva povoljno končala; zadovoljno je bilo ljudstvo, ki je videlo priljubljenega moža izven nevarnosti in je obenem občudovalo njegovo spreobrnitev; in končno je bil v svoji bolešti bolj nego vsi drugi zadovoljen naš ubogi Ludovik, da je začel spokorno in podložno življenje, ki naj bi, če že ni moglo zločina popraviti, pa vsaj plačalo zanj in skrhalo neznosno želo očitajoče vesti. Sumnja, da bi se njegova odločitev morda pripisovala strahu, ga je za trenotek žalostila; toda brž se je potolažil z mislijo, da bi tudi ta krivična sodba bila zanj kazen in poseben način pokore. Tako se je s tridesetimi leti odel v kuto in ker je moral, kakor je veleval običaj, opustiti dotedanje ime ter privzeti drugo, si je izbral tako, ki naj bi ga vsak hip spominjalo, zakaj se mora pokoriti, in postal brat Cristoforo.

Jedva je bil končan obred, pri katerem so ga preoblekli, mu je gvardijan ukazal, naj gre opravljat novicijat v ***, šestdeset milj od tam, in naj odpočuje drugi dan. Novinec se je globoko priklonil in zaprosil za eno milost. »Dovolite mi oče«, je rekel, »preden zapustim mesto, kjer sem pretil človeško kri in zapuščam kruto razžaljeno družino, da jo radi žalitve vsaj malo potolažim, da pokažem vsaj svoje kesanje

in bol, da ne morem škode povrniti, da prosim oproščenja brata ubitega in mu, če Bog blagoslovi moj namen, pogasim jezo v srcu«. Gvardijanu se je zdelo, da bi takšen korak, ne gledé na to, da bi bil sam na sebi dober, tudi pripomogel k temu, da bi tisto rodbino še bolj spravil s samostanom; zato je šel nemudoma k tistemu plemenitaševemu bratu, da mu razodene prošnjo brata Cristofora. Oni je spričo tako nepričakovanega predloga poleg presenečenja občutil, da mu ogorčenje nanovo vzkipeva, a obenem se je mešalo vanj tudi nekakšno ugodje. Pomislil je trenotek, nato je rekel: »Naj pride jutri« in določil uro. Gvardijan se je vrnil in prinesel novincu zaželjeno privoljenje.

Plemenitaš je brž pomislil, da tako zadoščenje tem bolj dvigne njegov ugled pri vsej žlahi in pri občinstvu, čim slovesnejše in hrupnejše bo, in da bo to (če se hočemo izraziti z moderno eleganco) lepa stran v rodbinski zgodovini. Dal je naglo obvestiti vse sorodnike, naj bodo drugi dan opoldne na uslugo (tako je bilo tedaj običajno govoriti), da pridejo k njemu in prejmejo skupno zadoščenje. Opoldne je palača mrgolela gospode vsake starosti in obojega spola: krožili so in se mešali sijajni viteški plašči, visoka peresa, viseči bridki meči, umerjeno so mahali naškrobani in nabrani ovratniki, vlačile so se in zapletale z arabeskami okrašene dolge halje. Predsobe, dvorišče in cesta, vse je vrvelo od strežajev, pažev, razbojnikov in radovednežev. Brat Cristoforo je videl vse te priprave, uganil je, čemu vse to, in občutil rahlo zmedo; a že trenotek nato je dejal sam pri sebi: — Prav je tako; ubil sem ga javno v pričujočnosti toliko njegovih sovražnikov; ono je bilo javno pohujšanje — to je zadoščenje. — Tako je šel poleg očeta spremljevalca s povešenimi očmi skozi vrata tiste hiše, premeril dvorišče po sredi množice, ki ga je ogledovala s prav nič slovesno radovednostjo, šel gori po stopnicah in skozi drugo, gosposko množico, ki se mu je umikala v vrsto, da je mogel mimo, dospel med stoterimi pogledi, ki so bili uprti vanj, pred hišnega gospodarja. Ta je stal visoko vzravnán, obdan z najbližnjimi sorodniki sredi dvorane, pogled je upiral k tlom, brada mu je molela v zrak, z levico je držal ročaj na meču, z desnico je stiskal na prsih ovratnik plemiškega plašča.

Včasih je v obrazu in v obnašanju kakega človeka tak neposreden izraz, tako rekoč izliv njegove notranjosti, da si

množica gledalcev napravi o njegovi duši eno samo sodbo. Obraz in vedenje brata Cristofora sta navzočim jasno povedala, da ni postal redovnik in prišel k temu ponižanju iz človeškega strahu: in to mu jih je začelo vse pridobivati. Ko je zagledal užaljenca, je pospešil korak, padel k njegovim nogam na kolena, prekrižal roke na prsih, nagnil obrito glavo in rekel te besede: »Jaz sem vam ubil brata. Bog sam ve, kako rad bi vam ga vrnil za ceno lastne krvi; a ker drugega ne morem, kakor da se vam pozno in brezuspešno opravičim, vas prosim, da iz ljubezni do Boga sprejmete moje opravičilo«. Vse oči so bile nepremično uprte v novinca in v osebo, kateri so veljale njegove besede; vsa ušesa so napeto poslušala. Ko je brat Cristoforo obmolnil, je po vsej dvorani nastalo šepetanje usmiljenja in spoštovanja. Plemenitaš, ki je stal z izrazom prisiljene vljudnosti in pridržane jeze, se je ob teh besedah zmedel; sklonil se je h klečečemu in rekel s spremenjenim glasom: »Vstanite; žalitev... dogodek zares... toda obleka, ki jo nosite... ne le to, temveč tudi radi vas... Vstanite, oče... Moj brat... ne morem tajiti... je bil viteška narava... je bil mož... nekoliko nagel... nekoliko živahen. Toda vse se zgodi, kakor Bog odredi. Ne govorimo več o tem... Toda, oče, vi ne smete biti v tem položaju«. Prijel ga je za roke ter ga dvignil. Brat Cristoforo je odvrnil stoje, a s sklonjeno glavo: »Torej smem upati, da ste mi naklonili svoje odpuščanje! In če ga dosežem pri vas, pri kom ga ne bi smel upati? O, če bi mogel slišati iz vaših ust to besedo — odpuščam!»

»Odpuščam?« je rekel plemenitaš. »Vam je ni več treba. Vendar, ker tako želite, gotovo, gotovo, odpuščam vam od srca in vsi...«

»Vsi, vsi!« so zaklicali navzoči kakor z enim glasom. Redovnikov obraz se je zjasnil od hvaležne radosti; izpod nje pa je še vedno prosevala ponižna in globoka skrušenost radi zla, ki ga človeško odpuščanje ni moglo popraviti. Plemenitaša je ta pogled porazil in splošna ganjenost ga je tako prevzela, da mu je vrgel roke okrog vrata in mu dal ter od njega prejel poljub miru in sprave.

Klici: »Prav! Dobro!« so se razlegli od vseh strani dvorane; vsi so se zganili ter se stiskali okrog redovnika. Medtem so prišli služabniki z mnogimi krepčili. Plemenitaš se je približal našemu Cristoforu, ki je kazal, kakor da se hoče

posloviti, rekoč: »Oče, izvolite kaj vzeti; dajte mi ta dokaz prijateljstva«. In začel mu je sreči prej nego vsem drugim; *on pa se je umaknil z nekakim prisrčnim ustavljanjem in rekel: »Take stvari niso več zame; nikakor pa ne zametam vaših darov. Jaz se odpravljam na pot; dajte mi, prosim, prinesiti kruha, da lahko porečem, da sem užival vašo dobrotljivost, da sem jedel vaš kruh in sem prejel znamenje vašega odpuščenja«.* Ganjen je plemenitaš ukazal, naj se tako zgodi. In brž je prišel najbolj praznično opravljen služabnik, prinesel hlebec kruha na srebrnem krožniku in ga postavil pred očeta; ta ga je vzel, se zahvalil ter ga dal v svojo košarico. Nato je prosil, da ga odpustijo. Objel je znova hišnega gospodarja in vse one, ki so mu bili najbližji ter so se ga mogli za trenotek polastiti; le s trudom se je osvobodil. Prav tako se je moral bojevati v prednjih sobah, da se je *iztrgal služabnikom in tudi razbojnikom, ki so mu poljubljali rob obleke, vrv in oglavnico.* Ko je došel na cesto, so ga nesli v zmagoslavnem sprevodu prav do mesnih vrat in spremljala ga je velika množica ljudstva. Tam je stopil iz mesta in nadaljeval peš svoje potovanje proti mestu svojega novicijata.

Brat ubitega in sorodniki, ki so si bili obetali, da bodo ta dan okušali klavrno veselje ošabnosti, so bili zdaj namesto tega polni jasnega veselja odpuščanja in dobrohotnosti. Družba se je še nekaj časa zabavala z nenavadno dobrodušnostjo in prisrčnostjo, s pogovori, na katere ni bil nihče pripravljen, ko je šel tja. Mesto dobljenih zadoščenj, maščevanih žalitev, nastalih prepиров so bili predmeti razgovorov čisto drugačni: povzdigovanje novinca, njegova sprava in pohlevnost. Nekdo, ki bi bil drugače petdesetič pripovedoval, kako je znal grof Mucij, njegov oče, ob oni slavnoznanj priliki v strah prijeti mejnega grofa Stanislava, vsem znanega bahača, je mesto tega govoril o spokornih delih in čudovili potrpežljivosti brata Simona, umrlega pred mnogimi leti. Ko se je bila družba razšla, je gospodar še ves prevzet čudeč se znova pretresal sam pri sebi, kar je bil sam govoril; mrmral je med zobmi: »Vražji redovnik, (tu moramo pač natančno prepisati njegove besede) vražji redovnik, da je ostal še kak trenotek tako-le na kolenih, skoro, skoro bi se mu bil jaz opravičeval, da mi je ubil brata«. Naša zgodovina izrečno pripominja, da je bil ta gospod od tistega dne nekoliko manj nepremišljen in malo bolj dostopen.

Oče Cristoforo je korakal s tako potolaženostjo, kakor je ni bil še nikoli izkusil od onega strašnega dne, katerega pokori je moralo biti posvečeno vse njegovo nadaljno življenje. Novincem naloženi molk je čuval, ne da bi to opazil, tako je bil zatopljen v misli o naporih, odpovedih in ponižanjih, ki jih bo prenašal, da se pokori za svoj prestopek. Ob uri krepčanja se je ustavil pri nekem dobrotniku in s posebno slastjo použil kruh odpuščanja; toda pustil je košček ter ga spravil v košarico, da bi ga hranil kot večni spomin.

Ni naš namen, pripovedovati njegovo samostansko življenje; le toliko povemo, da ni medtem, ko je voljno in skrbno vršil obe službi, ki sta se mu navadno odkazovali, pridiganje in pomoč umirajočim, nikdar zamudil prilike vršiti obenem še dve drugi, ki si ju je bil sam naložil: poravnavači nasprotja in ščititi zatirane.

V to njegovo nagnjenje se je mešala kolikortoliko, ne da bi on sam to opazil, tista njegova stara navada in tisti majhni ostanki njegovega bojevitega duha, ki jih ponižanja in mrtvičenja niso mogla popolnoma zatreti. Njegova govorica je bila navadno pohlevna in umerjena; toda če je šlo za zmago pravice ali resnice, je mož hipoma zaplamtel s starim ognjem, ki ga je slovesen poudarek, pridobljen z dolgoletnim pridiganjem, podpiral in spreminjal ter dajal njegovim besedam poseben značaj. Neki njegov sobrat in prijatelj, ki ga je dobro poznal, je njegovo govorico primerjal nekoč s tistimi v njih naravni obliki preveč izrazitimi besedami, ki jih nekateri tudi dobro vzgojeni ljudje izgovarjajo, kadar jim strast prekipi, okrnjene, s kako spreminjeno črko, ki pa tudi v tej popačeni obliki spominjajo na svojo prvotno silo.

Če bi kaka nepoznana ubožica v takem položaju, kakršen je bil Lucijin, bila prosila očeta Cristofora pomoči, bi bil on nemudoma pohitel k njej. Zdaj pa, ko je šlo za Lucijo, je pohitel s tem večjo naglico k njej, ker je poznal in občudoval njeno nedolžnost, ker je bil že v skrbeh radi pretečih ji nevarnosti in je občutil sveto ogorčenje nad grdim zasledovanjem, katerega predmet je bila postala. Ker ji je bil kot manjše zlo svetoval, naj ničesar ne razkriva in naj bo mirna, se je zdaj razen tega tudi bal, da je ta nasvet morda že imel kako žalostno posledico, in z brž

pripravljeno krščansko ljubeznijo, ki mu je bila kakor prirodjena, se je v tem slučaju družila tenkovesna tesnoba, ki često muči dobre ljudi.

Toda medtem ko smo pripovedovali zgodbe očeta Cristofora, je on že dospel in stopil na prag; ženski sta brž izpustili ročaj na motovilu, ki sta ga dotlej vrteli, da je škripalo, vstali sta in rekli z enim glasom: »Oh, oče Cristoforo! Bog vas blagoslovi!«

Peto poglavje.

Oče Cristoforo je obstal vzravnal na pragu in jedva je obe ženski pogledal, je moral opaziti, da ga njegove slutnje niso varale. Zato je z vprašujočim glasom, ki gre žalostnemu odgovoru naproti, narahlo zaokrenil glavo nazaj, dvignil brado in rekel: »Kaj pa je?« Mesto odgovora je Lucija planila v jok. Mati se je začela opravičevati, da sta se drznili..., toda redovnik je stopil naprej, sédel na tronožno klopico in presekal vse vljudne besede, rekoč Luciji: »Pomirite se, ubožica. In vi«, se je obrnil nato k Neži, »pripovedujte, kako je!« Medtem ko mu je uboga žena po svojih močeh podajala bolešno poročilo, je redovnik neprestano spreminjal barvo in včasih dvigal oči k nebu, včasih pa topotal z nogami. Ko je bila zgodba končana, si je pokril obličje z rokami in vzkliknil: »O Bog nebeški, do kedaj...!« A ne da bi zaključil stavka, se je zopet obrnil k ženskama, rekoč: »Revicil! Bog vaju je obiskal. Uboga Lucija!«

»Ali naju ne boste zapustili, oče?« je rekla ta ihté.

»Vaju zapustiti!« je odvrnil. »S kakšnim čelom bi mogel zase še kaj prositi Boga, če bi vas zapustil v tem položaju, vas, ki mi vas je On zaupal? Ne izgublajte poguma; On vam bo pomagal; On vse vidi; On se lahko posluži tudi take ničle, kakor sem jaz, da osramoti... Poglejmo, premislimo, kaj bi se dalo storiti.«

Pri teh besedah je levi komolec uprl ob koleno, sklonil čelo v dlan in z desnico stisnil brado in konec obraza, kakor bi hotel obdržati trdno združene vse svoje duševne sile. Toda tudi najpozornejše preudarjanje mu je pomagalo samo

v tem, da ga je še natančneje poučilo, kako je stvar nujna in zapletena in kako maloštevilni, negotovi in nevarni so vsi izhodi. — Vzbuditi malo sramu v don Abbondiju in pripraviti ga, da bi čutil, kako zelo zanemarja svojo dolžnost? Sram in dolžnost je zanj prazen nič, kadar se boji. Ali naj vzbudim strah v njem? Kakšna so moja sredstva, da mu vzbudim večji strah, nego je oni, ki ga ima pred strelom? Ali naj o vsem poučim kardinala in nadškofa in pokličem njegovo oblast na pomoč? Za to je treba časa. In medtem? In potem? Če bi ta nedolžna revica tudi bila poročena, ali bi to bilo uzda za tega človeka? Kdo ve, kako daleč bi se upal iti...? Postaviti se mu po robu? Kako? Ah, če bi mogel, — je pomislil ubogi redovnik — če bi mogel pridobiti na svojo stran svoje tukajšnje sobrate in redovnice v Milanu! Toda to ni tako navadna stvar; ostal bi na cedilu. Ta človek se dela prijatelja samostanu, izdaja se za pristaša kapucincev. Ali se niso njegovi razbojniki že večkrat zatekli k nam? Postaviti bi se moral čisto sam; povrhu bi me še imeli za nemirneža, spletkarja in zdražbarja; in kar je še huje: s kakim poskusom ob nepravem času bi morda celo poslabšal položaj ubogega dekleta. — Ko je pretehtal dobre in slabe strani vseh različnih načrtov, se mu je zdelo najbolje, da stopi pred don Rodriga samega, da ga s prošnjami, z grozotami posmrtnega in če mogoče tudi lostranskega življenja skuša pregovoriti, naj odneha od svojega nesramnega naklepa. V najslabšem slučaju bo tako mogoče vsaj natančneje spoznati, kako daleč gre njegova krma v tej umazani zadevi, še bolj razkriti njegove namene in se s tem okoristiti za lasne nasvete.

Medtem ko je redovnik tako premišljal, se je v vratih pojavil Renzo, ki ga iz vseh onih razlogov, kakršne vsakdo lahko sam ugame, nikakor ni strpelo dolgo daleč od tega doma; a ko je videl, kako je oče zamišljen in mu obe ženski dajeta znamenje, naj ga ne moti, je obstal molče na pragu. Ko je redovnik dvignil glavo, da razodene ženskama svoj načrt, ga je opazil ter ga pozdravil z običajno prisrčnostjo, ki ji je sočutje dajalo še krepkejši izraz.

»Ali sta vam povedali, oče?« je vprašal Renzo z ganjenim glasom.

»Žal, da; in zato sem tu.«

»Kaj pravite o tem lopovu...?«

»Kaj hočeš, da rečem o njem? Zdaj ni čas govoriti. Kaj bi koristile moje besede? Tebi, dragi Renzo, pravim, da zaupaj v Boga in da te Bog ne bo zapustil«.

»Bog blagoslovi vaše besede!« je zaklical mladenič. »Vi niste izmed tistih, ki mislijo, da reveži nimajo nikoli prav. Toda gospod kurat in tisti gospod doktor izgubljenih pravn...«

»Ne rahljaj zmerom tega, kar ti ne more služiti drugače, kakor da te po nepotrebem vznemirja. Jaz sem le ubožen redovnik, toda ponavljam ti, kar sem že povedal tema ženskama: kolikor je v moji moči, vas ne bom zapustil«.

»Ah, vi niste kakor posvetni prijatelji — žlobudrač! Če bi kdo verjel zatrjevanjem, ki so mi jih delali v lepih časih — ej, ej! Pripravljeni so bili dati zame svojo kri; branili bi me bili proti vragu samemu. A če bi bil imel kakega sovražnika ... naj bi bil le kaj takega omenil — kmalu bi bil tisti nehal jesti kruh. Zdaj pa — ko bi vi videli, kako se umikajo...« Pri teh besedah je dvignil oči do očetovega obraza, videl je, kako se mu je ves pomračil, in je spoznal, da je rekel nekaj, kar bi bil moral zamolčati. Hoteč stvar popraviti, se je zapletal in zamotaval: »Hotel sem reči ... s tem ne mislim ... to se pravi, hotel sem reči...«

»Kaj si hotel reči? In še to: ti si torej pričel kvariti moje delo, preden je bilo pričeto! Dobro zate, da si bil še pravočasno razočaran. In dalje: ti si šel iskat prijateljev ... kakšnih prijateljev! ... ki ti ne bi bili mogli pomagati, tudi če bi bili hoteli! In skušal si izgubiti Onega, ki ti sam more in hoče pomagati! Ali ne veš, da je Bog prijatelj mučenih, ki vanj zaupajo? Ali ne veš, da kdor je slaboten, nič ne pridobi, če pokaže krepplje? In če bi tudi...« Tu je krepko zgrabil Renza za roko; njegov obraz se je, ne da bi izgubil svoje dostojanstvo, prepregel s slovesno skrušenostjo, oči so se povesile, glas je postal počasen in kakor podzemeljski: »In če bi tudi... bila bi strašna pridobitev! Renzo, ali hočeš zaupati vame ... pa kaj pravim vame borno človeče, ubogega redovnika? ... Ali hočeš zaupati v Boga?«

»Oj dál!« je odvrnil Renzo. »On je zares Gospod«.

»Dobro; obljubi, da ne boš nikogar žalil, da ne boš nikogar izzival in se prepustiš meni, da te vodim«.

»Obefam«.

Lucija je globoko zavzdihnila, kakor da se ji je zvalilo breme z ramen, in Neža je rekla: »Dobri sinko«.

»Čujte, otroci«, je povzel brat Cristoforo; »jaz pojdem še danes, da govorim s tem človekom. Če Bog gane njegovo srce in dá moči mojim besedam, dobro; če ne, nam On pomore, da najdemo kako drugo sredstvo. Vi bodite medtem mirni in skriti, ogibajte se čenčanja in ne kažite se ljudem. Nocoj ali najkasneje jutri zjutraj me boste zopet videli«. Kakor je to izgovoril, je presekal vse zahvale in vsa blagoslavljanja ter odšel. Napotil se je v samostan, dospel je pravočasno, da je v zboru pel seksto, in po obedu se je brž odpravil na pot proti brlogu zveri, ki je hotel poskušati, ali bi jo mogel ukrofiti.

Don Rodrigova vila je stala osamljena kakor kak opazovalen gradič na vrhu enega izmed holmov, s katerimi je posejano tisto brdovito nabrežje. K tej označbi pristavlja brezimnik, da je bil ta kraj (bolje bi bil storil, da je enostavno zapisal njegovo ime) nekoliko više nego vasica zaročencev, kake tri milje oddaljen od te in širi od samostana. Ob vzhodu holma se je na njegovi južni strani v smeri proti jezeru dvigal kupček hiš, ki so v njih stanovali don Rodrigovi kmetje; to je bilo nekako glavno mesto njegovega malega kraljestva. Če je človek le šel skozenj, je bil brž poučen o položaju in šegah v deželi. Če je pogledal v prilične prostore, kjer so bila kakšna vrata odprta, je videl na steni vse vprek obešene puške, velike trobente, kopače, grablje, slamnike, mrežice in stekleničice smodnika. Ljudje, ki jih je srečaval, so bili čokati in temnogledi možakarji z velikim, zvrnjenim, v mrežico zaprtim šopom las na glavi, starci, ki se je zdelo, da so tudi zdaj, ko so jim čakani že izpadli, še vedno pripravljani, da se zarežijo s praznimi čeljustmi, če jih kdo le količkaj podraži, ženske z nekam moškimi obrazi in mišičastimi rokami, pripravnimi, da pomagajo jeziku, če bi ta sam ne zadostoval; celo z obrazov in iz kretenj otrok, ki so se igrali na cesti, je sevalo nekaj predrznega in izzivalnega.

Brat Cristoforo je premeril vas, krenil po zaviti uličici navzgor in prišel na majhno ravan pred vilo. Vrata so bila zaprta: znamenje, da gospodar obeduje in ne mara, da ga motijo. Redka in majhna okna na cesto, zaprta z razpadajočimi in od starosti popuščajočimi oknicami, so vendar bila zavarovana z debelimi omrežji in v prilličju tako visoko od

tal, da bi bil mož na ramenih drugega jedva segel do njih. — Naokrog je vladala globoka tišina in popotnik bi bil mogel misliti, da je to zapuščeno domovanje, da niso štirje stvori, dva živa in dva mrtva, zunaj somerno postavljeni, oznanjali, da tudi tukaj bivajo ljudje. Dva velika jastreba z razpetimi krili in visečim kljunom, katerih enega je bil čas oskubel in napol razjedel, dočim je bil drugi še trden in s perjem pokrit, sta bila pribita na vrata, vsak na svojo durnico; dva razbojnika, zleknjena vsak na svojo klop na desni in levi, sta stražila in čakala, da ju pokličejo uživati ostanke gospodarjeve mize. Oče je obstal kakor človek, ki se pripravlja, da bo čakal; toda eden izmed razbojnikov se je dvignil in rekel: »Oče, oče, le pridite, le; kapucini pri nas ne bodo čakali; mi smo prijatelji samostana; jaz sam sem bil tam ob raznih prilikah, ko se mi zunaj ni zdelo varno zame; da so mi tedaj zaprli vrata, bi se bila stvar slabo iztekla«. Pri teh besedah je dvakrat potrkal s kladivom na vratih. Temu glasu je znotraj brž odgovorilo rjojenje in vpilje velikih in malih psov in čez malo hipov je mrmraje prišel star služabnik, ki pa se je ob pogledu na očeta globoko priklonil, z rokami in glasom pomiril živali, povedel gosta na ozko dvorišče in spet zaprl vrata. Spremil ga je nato v majhno dvorano, tu ga je pogledal s posebnim izrazom začudenja in spoštovanja in rekel: »Ali niste vi... oče Cristoforo iz Pescarenica?«

»Sem«.

»Vi tukaj?«

»Kakor vidite, dobri mož«.

»Gotovo zato, da kaj dobrega storite. Dobro«, je nadaljeval mrmraje med zobmi ter se napotil dalje, »dobro lahko delamo povsod«. Ko sta premerila še dve ali tri temne sobane, sta dospela k vratom dvorane za pojedine. Razlegel se je zmeden trušč vilic, nožev, kozarcev, krožnikov in zlasti neubranih glasov, ki so skušali drug drugega prekositi. Brat se je hotel umakniti in se je za vrata prepiral s služabnikom, naj mu dovoli čakati v kakem kotu hiše, dokler ne bo obed končan — kar se odpró vrata. Neki grof Attilio, ki je sedel nasproti, (bil je bratranec hišnega gospodarja in smo ga že nekje omenili, ne da bi ga bili imenovali) je zagledal obrito glavo in kufo, spoznal redovnikov ponižni namen in zaklical: »Ej, ej, ne zbežite nam, častili oče; naprej, naprej«. Don Rodrigo, ki sicer ni uganil povoda za ta obisk, bi bil vendar v

ne vem kakšni nejasni slutnji ta poziv raje opustil. Ali ker ga je bil brezmiselni Attilio že tako glasno izustil, bi ne bilo lepo, da bi se bil on umaknil, in je rekel: »Pridite, oče, pridite«. Oče je stopil naprej, se priklonil gospodarju in odgovarjal na obe strani pozdravom omiznikov.

Poštenega moža, ki stoji pred hudobnim, si ljudje (ne rečem vsi) radi predstavljajo z visokim čelom, s trdnim pogledom, dvignjenimi prsmi in izborno razvozlanim jezikom. Ali da bi se mogel v resnici tako postaviti, za to je treba mnogih okolištin, ki so le redko združene. Zato se nikar ne čudite, če je stal brat Cristoforo kljub dobremu pričevanju svoje vesti in najtrdnjšemu občutku, da je stvar, ki jo je prišel braniti, pravična, kljub mešanemu čuvstvu zgražanja nad don Rodrigom in sočutja z njim, z nekakšnim izrazom odvisnosti in spoštovanja pred prav istim don Rodrigom, ki je sedel tu koncem mize v svoji hiši, v svojem kraljestvu, sredi prijateljev, častilcev in tolikih znamenj svoje mogočnosti, s takim obrazom, da bi morala vsakomur celo vsaka prošnja zamolkni v ustih, kaj šele nasvet, graja ali očitavanje! Na njegovi desnici je sedel oni grof Attilio, njegov bratranec in, če že moramo povedati, tovariš v razvratnostih in nasilnostih, ki je bil prišel iz Milana, da preživi pri njem nekaj dni na letovišču. Na levici je na drugi strani mize sedel z velikim spoštovanjem, kateremu pa je bila primešana nekakšna zanesljivost v nastopu in nekakšna prenapetá modrost, gospod župan, prav fisti, kateremu bi v teoriji pritikalo, da pomore Renzu Tramaglinu do pravice in stopi don Rodrigu na prste, kakor smo videli v razglasih. Županu nasproti je sedel z izrazom najčistejšega, najglobljega spoštovanja naš doktor Zmešnjavec v črnem plašču in s še bolj živordečim nosom nego navadno; nasproti obema bratrancema pa sta bila dva neznana povabljenca, o katerih pove naša zgodovina samo to, da sta venomer le jedla, sklanjala glavi, se smehljala in vse odobravalá, kar je kak omiznik rekel in čemur ni nobeden drugi ugovarjal.

»Daj očetu sedež«, je rekel don Rodrigo. Služabnik je primaknil stolicu in oče Cristoforo je sedel, opravičujoč se pri gospodarju, da je prišel ob neprimerni uri. »Rad bi govoril z vami na štiri oči, ko bi ne bili družabno vezani, v zelo važni zadevi«, je nato s pridržanim glasom šepnil don Rodrigu na uho.

»Dobro, dobro, bova govorila«, je odvrnil ta. »Medtem pa prinesite očetu piti«.

Oče se je hotel braniti, toda don Rodrigo je sredi trušča, ki se je spet začel, dvignil glas in zaklical: »Ne, za vraga, ne smete mi storiti te krivice. Nikoli naj se ne zgodi, da bi kapucinec šel od moje hiše, ne da bi bil pokusil moje vino, kak nesramen upnik pa, ne da bi se bil prepričal, kako mažejo krepelca iz mojih gozdov«. Te besede so vzbudile splošen smeh in so za trenotek prekinile vprašanje, ki se je z vnezo razpravljalo med omizniki. Strežnik je prinesel na podstavku stekleničico vina in visoko čašo, ki je imela obliko keliha, ter postavil oboje pred očeta. Ta se ni hotel upirati tako nujnemu pozivu človeka, ki bi si ga bil rad čim preje pridobil; zato je brez obotavljanja nalil ter začel polagoma piti po požirkih.

»Tassova avtoriteta ne podpira vaše trditve, spoštovani gospod župan, temveč govori naravnost proti njej«, je začel zopet rjoveči grof Attilio, »ker je ta učeni, ta veliki mož, ki je imel vsa pravila o viteštvu v mezincu, zapisal, da prosi Argantov sel, preden predloži krščanskim vitezom poziv, pobožnega Bugliona za dovoljenje...«

»Toda to«, je odgovarjal župan z nič manj rjovečim glasom, »to je odveč, popolnoma odveč, pesniški okrasek, ker je poslanec sam po sebi nedotakljiv, po mednarodnem pravu, „iure gentium“; ali če tudi ne iščemo tako daleč, nam isto pove pregovor: poslanca ne zadene kazen. In pregovori, gospod grof, so modrost človeškega rodu. In ker ni poslanec rekel ničesar v svojem imenu, temveč je le predložil pisani poziv...«

»Ali kedaj boste že vendar razumeli, da je bil ta poslanec predrzen osel, ki ni poznal niti najbolj preprostih...«

»Če gospoda dovolita«, je prekinil don Rodrigo, ki ni maral, da bi se to vprašanje tiralo predaleč, »prepusimo to očetu Cristoforu, da on odloči, in sprejmimo njegovo odločitev«.

»Dobro, prav dobro«, je rekel grof Attilio, kateremu se je zdelo zelo zabavno prepustiti kapucincu, da razsodi tako viteško vprašanje, dočim se je župan, ki se je z vso dušo zavzemal za stvar, stežka vdal in s takim obrazom, kakor bi hotel reči: otročarije.

»Toda po tem, kar se mi zdi, da sem razumel, niso te stvari take, da bi bil jaz v njih kaj prida izveden«.

»Tako se vi očetje iz ponižnosti običajno izgovarjate«, je rekel don Rodrigo. »Toda ne izvijete se mi. Kaj bi, saj dobro vemo, da niste prišli s kuto in oglavnico na svet in da ste svet dobro spoznali. Naprej, naprej: evo vam vprašanja!«

»Stvar je taka-le«, je začel kričati grof Atfilio.

»Dovolite, bratranec, da povem jaz, ki nisem na nobeni strani«, je povzel don Rodrigo. »Evo vam zgodbe. Neki španski vitez pošlje nekemu milanskemu vitezu poziv; sel ne najde viteza doma ter izroči listek njegovemu bratu; ta prebere poziv in za odgovor da poslancu nekaj udarcev s palico. Gre za to...«

»Dobrih, poštenih udarcev«, je zavpil grof Atfilio. »To je bilo pravo navdahnjenje«.

»Hudičevo«, je pristavil župan. »Nabiti poslanca, sveto osebo! Tudi vi, oče, povejte, je li to viteško dejanje«.

»Da, gospod, viteško«, je zavpil grof. »Le pustite, da izjavim to jaz, ki pač moram vedeti, kaj se vitezu spodobi. O, če bi to bili udarci s pestjo, potem bi bila stvar drugačna; toda palica ne onesnaži rok nikomur. Česar ne morem razumeti, je le to: čemu ste tako v skrbeh za grbo tega nepridiprava?«

»Kdo pa je z vami govoril o grbi, dragi gospod grof? Vi mi podtikate nezmisle, ki jih nikdar ni bilo v moji glavi. Jaz sem govoril o značaju in ne o grbi. Predvsem pa govorim o mednarodnem pravu. Povejte mi vendar, prosim, ali so fecijali, ki so jih stari Rimljani pošiljali, da so drugim narodom sporočali pozive, prosili dovoljenje, da smejo povedati, kar jim je bilo naročeno? Pa mi pokažite, no, kakega pisatelja, ki bi kje omenjal, da so kdaj kakega fecijala pretepli s palicami.«

»Kaj imajo z nami opraviti uradniki starih Rimljanov, ljudi, ki so nastopali precej preprosto in so bili v teh stvareh zelo, zelo zaostali. Toda po zakonih današnjega viteštva, ki je zares pravo, izjavljam in trdim, da je sel, ki se drzne dati vitezu poziv v roke, ne da bi ga bil poprej prosil dovoljenja, velik predrznež, dotakljiv, in sicer pošteno dotakljiv, vreden palice, in sicer pošteno vreden palice...«

»Odgovorite, prosim, na ta-le silogizem«.

»Nič, nič, nič«.

»Ali poslušajte, poslušajte, poslušajte. Tepsti neoboroženega je izdajalski čin; sel, o katerem govorimo, pa ni imel orožja; torej...«

»Počasi, počasi, gospod župan«.

»Zakaj počasi?«

»Počasi, vam pravim. Kaj mi vendar tvezete? Izdajalski čin je raniiti koga z mečem odzadaj ali izprožiti mu strel v hrbet; pa tudi za to so lahko nekateri slučajji... Toda ostanimo pri našem vprašanju. Priznavam, da se to splošno lahko imenuje izdajalski čin... toda prisoliti jih kake štiri s šibo takemu nepridipravu... Ta bi bila lepa, da bi mu človek moral reči: „Glej, nabijem te“, kakor da bi človek rekel poštenemu človeku: „Roko na meč“. — In vi, spoštovani gospod doktor, mesto da mi s smehljanjem naznanjate, da ste mojih misli, zakaj ne podkrepite mojih razlogov s svojo izborno ragljo ter mi pomagate prepričati tega gospoda?«

»Jaz...« je odvrnil doktor malo zmeden, »jaz uživam pri tej učeni razpravi in sem hvaležen lepemu dogodku, ki je dal priliko za tako ljubko vojno duhov. In potem: jaz nisem merodajen, da bi razsojal; njegovo presvetlo gosposstvo je že določilo sodnika... očeta tu-le...«

»Res«, je rekel don Rodrigo. »Toda kako naj sodnik govori, če prepirljivci nočejo obmolkniti?«

»Že molčim«, je rekel grof Attilio. Župan je stisnil ustne in dvignil roko kakor v znamenje, da se vda.

»Ah, zahvaljena nebesa! Govorite, očel!« je rekel don Rodrigo z napol zasmehljivo resnobo.

»Povedal sem že svoje opravičilo, ko sem dejal, da v teh stvareh nisem izveden«, je rekel brat Cristoforo, vrnivši čašo služabniku.

»Prazno opravičilol!« sta zavpila oba bratranca. »Razsodbo hočemo«.

»Če je taka«, je dejal redovnik, »bi moje skromno mnenje bilo to, da bi naj ne bilo ne pozivov ne poslancev ne tepenja«.

Omizniki so se začudeni spogledali.

»Ta je pa debela«, je rekel grof Attilio. »Oprostite, oče, debela je. Vidi se, da ne poznate sveta«.

»On?« je rekel don Rodrigo. »Ali naj vam še enkrat

...tako jim je na vse načine zadal hude sunke...
(Tretje pogl., str. 32).

povem? Pozna ga, dragi bračranec, prav kakor vi. Ali ni res, oče? Povejte, povejte, ali nimate tudi vi nekaj življenja za seboj?»

Mesto da bi odgovoril na to ljubeznivo vprašanje, je oče na tihem rekel besedico samemu sebi: — Ta vprašanja letijo nate; toda spominjaj se, redovnik, da nisi radi sebe tu in da nima vse to, kar se tiče tebe samega, prav nobene pomena.

»Bo že res«, je rekel bračranec, »toda oče... kako se imenuje oče?«

»Oče Cristoforo«, jih je odgovorilo več.

»Toda, oče Cristoforo, moj veliki in velečastiti oče, s temi svojimi nazori bi vi radi prevrnili svet. Brez pozivov! Brez tepenja! Zbogom vsaka čast — nekaznjenost za vse ničvredneže. Na srečo je vaša domneva nemogoča.

»Pogum, doktor«, se je izdril don Rodrigo, ki je hotel prva dva nasprotnika vedno bolj izločiti iz prepira. »Pogum, kličem vam, ki ste mož, četudi dajete vsem prav. Pa da vidimo, kako jo obrnete, da daste v tem prav očetu Cristoforu«.

»V resnici«, je odvrnil doktor, obrnivši se k očetu in vihteč svoje vilice v zraku, »v resnici ne morem razumeti, kako da ni oče Cristoforo, ki je obenem dovršen verski in svetski človek, pomislil, da njegova razsodba, dobra, izborna in tehtovita na prižnici, nima prav nobene cene — da povem z dolžnim spoštovanjem — v takem-le viteškem prepiru. Toda oče ve bolje nego jaz, da je vsaka stvar dobra na svojem mestu, in mislim, da se je to po hotel izviti s šalo iz zadrege, da izreče razsodbo.

Kaj je bilo mogoče odgovoriti iz tako stare in vedno nove modrosti izpeljanemu umovanju? Nič; in to je storil naš redovnik.

Don Rodrigo, ki je hotel prekiniti to vprašanje, je načel drugo. »Ker smo že pri tem«, je dejal, »slišal sem, da se je v Milanu govorilo o poravnavi«.

Bralec ve, da se je v tem letu vršila borba za nasledstvo v mantovanski vojvodini, ki je po smrti Vincenca Gonzage, preminulega brez zakonskega potomstva, postala last vojvode Neversa, njegovega bližnjega sorodnika. Ludovik XIII., ali bolje kardinal Richelieu, je podpiral tega kneza, svojega

vdanega pristaša, udomačenega Francoza; Filip IV., ali bolje grof Olivares, običajno imenovan grof vojvoda, ga iz istih razlogov ni hotel videti v Mantovi in mu je napovedal vojno. Ker pa je ta vojvodina bila cesarska fevdna posest, sta se obe stranki z diplomatskimi koraki, prošnjami in grožnjami obračali na cesarja Ferdinanda II., prva zato, da podeli novemu vojvodi umestitev, druga zato, da mu jo odreče in ga celo spodi iz fiste države.

»Jaz bi skoro verjel«, je rekel grof Attilio, »da se te stvari poravnajo. Opažam nekatera znamenja...«

»Ne verjemite, gospod grof, ne verjemite«, ga je prekinil župan. »Jaz v tem našem kofičku lahko vem te stvari; kajti gospod španski kastelan, ki me po svoji dobroti in kot sina nekega služabnika grofa vojvode ima jako rad, je o vsem poučen...«

»Povem vam, da imam jaz vsak dan priliko govoriti v Milanu z vse drugačnimi osebami; iz dobrega vira mi je znano, da je papež, ki se tako silno zanima za mir, stavil predloge...«

»Tako mora biti; stvar je čisto v redu; Njegova Svetost vrši svojo dolžnost; papež mora vedno z dobrim posredovati med krščanskimi knezi; toda grof vojvoda ima svojo politiko in...«

»In, in, in: ali veste, dragi gospod, kako misli cesar v tem hipu o vsej stvari? Mar mislite, da je samo Mantova na svetu? Treba je misliti na mnogo stvari, dragi gospod. Ali veste na primer, kako daleč se more zdaj cesar zanesti na tistega svojega kneza Valdistanu ali Vallistaia, ali kako ga že imenujejo, in ali...«

»Pravilno ime v nemškem jeziku«, je spet prekinil župan, »je Valjenstein, kakor sem ga slišal večkrat iz ust našega gospoda španskega kastelana. Toda le ničesar se ne bojte, ker...«

»Ali me hočete učiti...?« je povzel grof; toda don Rodrigo mu je pomignil z očmi, naj njemu na ljubo neha ugovarjati. Grof je obmolknil in župan je kakor ladja, ki se je rešila plitvine, z napetimi jadri nadaljeval tok svoje zgovornosti:

»Valjenstein mi dela malo preglavice; kajti grof vojvoda ima oko na vsem in povsod. In če bo Valjenstein hotel zbijati šale, mu že on pokaže, zlepa ali zgrda, kako se ravno

hodi. On ima oko povsod, pravim, in dolgo roko; in če si je zabil v glavo, kakor si je res in po pravici, velik politik kakor je, da se gospod vojvoda Nivers ne sme šopirili v Mantovi, potem se gospod vojvoda Nivers ne bo tam šopiril in gospod kardinal Ričiliù bo le vodo tepel. Pa je vendarle smešen, ta preljubi gospod kardinal, ki bi se rad bodel z grofom vojvodo, z Olivaresom. Po pravici povem: rad bi se čez dvesto let speť rodil, da bi slišal, kaj porečejo potomci k tej lepi zahtevi. Tu je treba vse kaj drugega nego zavisti, tu je treba glave; a takih glav, kakor je glava grofa vojvode, je samo ena na svetu. Grof vojvoda, gospoda moja«, je nadaljeval župan še vedno z ugodnim vetrom v jadrin in čudeč se nekoliko tudi sam, da ne zadene nikjer na nobeno pečino, »grof vojvoda je star lisjak — bodi rečeno z dolžnim spoštovanjem —, ki bi znal komursibodi zmesi sled; če migne na desno, ste lahko prepričani, da udari na levo: zato se tudi ne more nihče nikoli hvaliti, da pozna njegove načrte, in celo tisti, ki jih morajo izvajati, celo tisti, ki pišejo depeše, jih prav nič ne razumejo. Jaz lahko govorim o tem z nekakšnim poznavanjem stvari, ker je ta izborni človek, gospod kastelan, tako dober, da se o tem večkrat precej zaupno méni z mano. Grof vojvoda prav zares čisto natanko ve, kaj se kuha v loncu vseh drugih dvorov, in vsi tisti visoki politiki (ker nekaj jih je zelo pravičnih, tega ni mogoče tajiti) so jedva zamislili kak načrt, pa ga je grof vojvoda s svojo glavico, po svojih skritih poteh, po svojih vsepovsod napeljanih vrvicah tudi že uganil. Ta ubogi revež, kardinal Ričiliù, poskuša sem, voha tja, se poti, tuhta — in potem? Ko se mu je posrečilo izkopati mino, zadene ob že lepo pripravljeno protimino grofa vojvode...«

Bog večni vedi, kdaj bi se bil župan spustil speť na tla; toda don Rodrigo, podžgan tudi po zmrdujočem se svojem bračrancu, se je mahoma, kakor da mu je prišlo navdahnjenje, okrenil k služabniku ter mu namignil, naj prinese določeno steklenico. »Gospod župan, cenjena gospoda«, je rekel nato, »trčimo na čast grofa vojvode in potem recite, ali je vino vredno moža«. Župan je odgovoril s poklonom, iz katerega je prosevalo čustvo posebne hvaležnosti; kajti vse, kar se je storilo ali govorilo grofu vojvodi na čast, je smatral, da velja deloma tudi njemu.

»Bog živi tisoč let don Gašperja Guzmana, grofa Olivaresa, vojvodo San-Lucarskega, velikega privatnika kralja don Filipa Velikega, našega gospoda!« je zaklical in dvignil čašo.

Privatnik — če kdo ne ve — je bil v tistih časih izraz, ki se je splošno rabil za označbo ljubljenca kakega kneza.

»Živel tisoč let!« so odgovorili vsi.

»Strezite očetu«, je rekel don Rodrigo.

»Oprostite«, je odvrnil oče, »zagrešil sem že eno nerednost in ne bi mogel...«

»Kaj?« se je začudil don Rodrigo. »Gre za napitnico grofu vojvodi. Vi hočete torej vzbujati vero, da ste z Navarinci?«

Tako so se zasmehovalno imenovali tedaj Francozi, in sicer po navarskih knezih, ki so jim bili začeli vladati s Henrikom IV.

Spričo tako žive prošnje je bilo treba piti. Vsi omizniki so izbruhnili v vzklikanje in slavospeve o vinu; molčal je samo doktor, ki je z dvignjeno glavo, strmeče uprtimi očmi in slisnjenimi ustnami izražal mnogo več, nego bi bil mogel povedati z besedami.

»Kaj pravite, he, doktore?« je vprašal don Rodrigo.

Ko je povlekel iz kozarca nos, ki je bil bolj živordeč in se je še bolj svetil nego kozarec, je doktor odgovoril z velikim poudarkom na vsakem zlogu posebej: »Pravim, izjavljam in menim, da je to Olivares med vini; censui, et in eam ivi sententiam (sodim in se pridružujem mnenju), da se podoben sok ne dobi v vseh dvaindvajsetih kraljestvih kralja, našega gospoda, ki nam ga Bog ohrani; izpovedujem in zatrjujem, da obedi presvellega gospoda don Rodriga prekašajo Helijogabalove večerje in je draginja na ve-komaj iztirana in pregnana iz te palače, kjer vlada in kraljuje sijaj.«

»Dobro je povedal! Dobro je določil!« so z enim glasom zaklicali omizniki; toda tista beseda, draginja, ki je bila doktorju slučajno ušla, je hipoma zaokrenila vse misli k temu žalostnemu predmetu in vsi so začeli govoriti o draginji. Tu so bili vsi edini, vsaj v glavnih stvareh; toda trušč je bil morda še večji, nego če bi mnenja bila različna. Govorili so vsi obenem. »Draginje ni«, je trdil eden; »krivi so pokupovalci...«

»In peki«, je dejal drugi, »ki skrivajo žito. Obesiti bi jih morali«.

»To je beseda: obesiti, brez usmiljenja«.

Trebalo bi temeljitih preiskav«, je vpil župan.

»Kakšnih preiskav?« je še glasneje vpil grof Attilio. »Pravica na čez: pograbili bi tri ali štiri ali pet ali šest izmed onih, ki so po javnem mnenju najbolj bogati in najbolj pasji — pa na vešala!«

»Zgledi, zgledi! Brez zgledov ne opravimo ničesar«.

»Na vešala! Na vešala! In žito bo vsepovsod prihajalo na dan«.

Kdor je kdaj stopal po semnju in mu je bilo dano uživati skladnost, ki jo uprizarja družba glumačev, ko med eno točko in drugo vsakdo uglašuje svoje godalo in škriplje po njem na vse pretege, zato da bi ga razločno slišal sredi hrupa drugih, ta si naj predstavlja, da je takšno bilo tudi soglasje tistih pogovorov, če jih smemo tako imenovati. Medtem so nalivali in znova nalivali tisto slavno vino in v slavo-speve nanj so se, kakor je bilo pravično, mešala mnenja iz gospodarskega pravoslovja, tako da sta se najglasneje in najčešče slišali besedi: »ambrozija« in »na vešala«.

Don Rodrigo je medtem pogledoval na edinega gosta, ki je molčal; videl ga je, kako sedi trdno na svojem mestu, brez vsakega znamenja nepotrpežljivosti ali naglice, ne da bi kakorkoli hotel opominjati, da čaka, toda z izrazom trdnega sklepa, da ne odide, dokler ne bo zaslišan. Rad bi ga bil odslovil ter se odtegnil pogovoru z njim; toda odpustiti kapucinca, ne da bi ga bil poslušal, se ni skladalo s pravili njegove politike. Ker se tej sitnosti ni mogel ogniti, je sklenil, da se je brž loti in se je čim prej odkriža; vstal je izza mize in z njim vsa rdečelična truma, ne da bi bil s tem hrup prenehal. Oprostivši se nato pri goslih, se je z dostojnim vedenjem približal redovniku, ki se je bil urno dvignil z drugimi. »Evo me na vašo uslugo«, je rekel ter ga odvedel v drugo dvorano.

Šesto poglavje.

»S čim vam morem ustreči?« je vprašal don Rodrigo ter se postavil pokonci sredi dvorane. Tako so se glasile besede; toda način, kako so bile izgovorjene, je izražal jasno: pazi, pred kom stojiš, tehtaj besede in podvizaj se.

Da je naš brat Cristoforo postal pogumen, ni bilo bolj zanesljivega in hitrega sredstva, kakor če se ga je kdo lotil s preoblastnostjo. On, ki je bil neodločen in je iskal besed in je med prsti prebiral zrna na redovniški vrvi visečega molka, kakor bi pričakoval, da v katerem izmed njih najde pravi začetek, je pri tem don Rodrigovem nastopu brž začutil, da mu sili več besed na jezik, nego jih potrebuje. Toda ko je pomislil, kako važno je, da ne pokvari svoje stvari in, kar je bilo še bolj važno, zlasti tuje stvari, je popravil in ublažil izraze, ki so mu prišli na pamet, in rekel s previdno ponižnostjo: »Prihajam, da vam predložim čin pravičnosti, da vas prosim za neko ljubav. Nekateri malopridni ljudje so izrabili ime Vašega presvetlega gospostva, da ostrašijo ubogega kurata in mu zabranijo izvršitev njegove dolžnosti ter tako izvajajo nasilje na dveh nedolžnih osebah. Vi lahko z eno samo besedo osramožite nasilneže, vrnete pravici njeno moč in potolažite one, ki trpijo tako kruto nasilje. Vi to lahko storite; in prav zato ... vest, čast ...«

»O moji vesti mi boste govorili, ko pridem k vam k spo-vedu. Kar se tiče moje časti, vedite, da sem jaz njen čuvaj, in sicer jaz edini; in kdorkoli se drzne deliti z menoj to skrb, ga smatram za predrzneža, ki žali mojo čast.«

Opozorjen po teh besedah, da skuša ta gospod njegove kolikor mogoče hudo tolmačiti, zato da bi se pogovor izprevergel v prepir in ga ne bi pritiral v zadrege, se je brat Cristoforo še bolj obvezal, da hoče vse prenašati, sklenil je, da požre vse, karkoli se bo onemu zljubilo reči, in je brž odgovoril s tišjim glasom: »Če sem kaj rekel, kar vam ne ugaja, se je to zgodilo gotovo; proti mojemu namenu. Le popravite me, le grajajte me, če ne znam govoriti, kakor se spodobi; toda blagovolite me poslušati. Pri samih nebesih, pri onem Bogu, ki se bomo morali vsi pokazati pred njegovim obličjem ...« in pri teh besedah je vzel med prste in

držal svojemu mrkogledemu poslušalcu pred oči leseno lobanjico, visečo na njegovem molku, »ne zanikajte tako trdovratno tako lahko izvedljive pravičnosti, ki ste jo ubogim ljudem tako dolžni. Pomislite, da božje oko vedno čuva nad njimi in da bodo njih kriki in njih stoki uslišani tam gori. Nedolžnost je močna v svojem...«

»Eh, oče«, je don Rodrigo osorno prekinil, »spoštovanje, ki ga imam do vaše obleke, je veliko; toda če bi me kaj moglo nagniti, da bi pozabil nanje, bi se to zgodilo, če bi videl, da nosi to oblačilo človek, ki bi se drznil priti vohunit v mojo hišo.«

Ta beseda je pognala redovniku plamene v obraz; vendar je povzel z izrazom človeka, ki požira zelo grenko zdravilo: »Vi ne verujete, da bi meni tikal tak naslov. Vi čutite v svojem srcu, da ni moj sedanji korak tu pri vas ne podel ne zaničevanja vreden. Poslušajte me, gospod don Rodrigo, in daj Bog, da bi nikdar ne napočil dan, ko bi se kesali, da me niste poslušali. Ne stavite svoje slave... kakšne slave, gospod don Rodrigo, kakšne slave pred ljudmi! In pred Bogom! Vi imate veliko moč tu na zemlji; toda...«

»Ali veste«, je rekel don Rodrigo ter ga prekinil jezno, a ne brez neke groze, »ali veste, da znam, če se me loti hudomušnost, da bi poslušal pridigo, prav dobro iti v cerkev kakor drugi ljudje? Toda v moji hiši! O!« je nadaljeval z nekam prisiljenim porogljivim nasmehom, »vi me imate za višjega, nego sem. Pridigar v hiši! Samo knezi si ga lahko privoščijo.«

»In tisti Bog, ki zahteva od knezov račun za besedo, katero jim je dano poslušati na njihovih dvorih, tisti Bog, ki vam zdaj podaja dokaz svoje milosti s tem, da vam pošilja svojega služabnika, nevrednega in bednega, a vendar svojega služabnika, da prosi za nedolžno deklico...«

»Skratka, oče«, je rekel don Rodrigo s kretnjo, kakor da hoče oditi, »jaz ne vem, kaj hočete reči; drugega ne razumem kakor to, da mora biti kaka deklica, za katero ste zelo v skrbeh. Pojdite stresati svoje zaupnosti, komur vam drago, in si ne lastite svobode, da bi s tem še nadalje nadlegovali plemenitaša.«

Ko se je don Rodrigo zganil, je naš redovnik stopil predenj, toda z velikim spoštovanjem; dvignil je roke, kakor

bi ga hotel obenem prositi in zadržati, ter je spet odgovoril: »V skrbeh sem zanjo zares, a ne bolj nego za vas; to sta dve duši, ki sem za obe bolj v skrbeh nego za lastno kri. Don Rodrigo, jaz ne morem storiti za vas drugega, kakor da molim k Bogu; to pa storim od srca. Ne recite mi ne; ne vzdržujte v tesnobi in strahu uboge, nedolžne deklice. Ena vaša beseda lahko vse stori«.

»No, dobro«, je rekel don Rodrigo, »ker že mislite, da jaz lahko mnogo storim za to osebo, ker vam je ta oseba že tako pri srcu...«

»No, dobro?« je povzel strahoma oče Cristoforo, kateremu don Rodrigova kretnja in obnašanje ništa dopuščala, da bi se bil prepustil upanju, ki se je zdelo, da ga njegove besede napovedujejo.

»No, dobro, svetujte ji, naj pride ter se izroči mojemu varstvu. Nič ji ne bo več manjkalo in nihče se je ne bo upal vznemirjati — ali pa jaz nisem vitez«.

Spričo takega predloga je redovnikovo dotlej mukoma zadrževano ogorčenje prekipelo. Vsi oni krasni sklepi o previdnosti in potrpežljivosti so bili zdaj mahoma dim; stari človek se je zdaj skladal z novim: in v takih slučajih je brat Cristoforo zalegel v resnici za dva. »Vaše varstvo!« je kliknil, stopil dva koraka nazaj, se vzel ponosno na desni nogi, položil desnico na bok, dvignil levico z iztegnjenim kazalcem proti don Rodrigu in mu zasadil dvoje gorečih pogledov v obraz. »Vaše varstvo! Bolje je, da ste tako govorili, da ste meni naredili tak predlog. Navrhali ste mero, ne bojim se vas več«.

»Kako govoriš, redovnik...?«

»Govorim, kakor se govori s človekom, ki ga je Bog zapustil in ne more več vzbujati strahu. Vaše varstvo! Vedel sem dobro, da je ono nedolžno dekle v božjem varstvu; toda vi, vi mi dajete zdaj čutili to s tako gotovostjo, da mi ni več treba obzirov, če govorim o njej. Lucijo mislim; vidite, kako izgovarjam to ime z visokim čelom, z nepremičnimi pogledi«.

»Kako! V tej hiši...!«

»Smili se mi ta hiša; prekletstvo plava nad njo. Le glejte, kako bo pravičnost božja imela obzir s kupom kamenja in z odvisnostjo peščice biričev. Vi ste mislili, da je Bog ustvaril človeka po svoji podobi, da ga boste vi mučili

za svojo zabavo! Vi ste mislili, da Bog ne bo znal braniti dekleta! Vi ste zavrgli njegov opomin! Obsodili ste se sami. Faraonovo srce je bilo otrdelo kakor vaše in Bog ga je znal razbiti. Lucija je varna pred vami; to vam povem jaz, reven redovnik. In kar se vas tiče, poslušajte me dobro, kaj vam obetam. Prišel bo dan...«

Dotlej je bil don Rodrigo nekako na sredi med jezo in začudenostjo, osupel, kakor da ne more najti besed; a ko je zaslišal, da se napoveduje prerokba, se je pridružil jezi oddaljen in skrivnosten strah.

Zgrabil je naglo ono grozečo roko v zraku, povzdignil glas, da bi presekal glas zlokobnega preroka, in zavpil: »Poberi se mi izpred oči, neotesani predrznež, ti lenuh z oglavnico!«

Te tako jasne besede so v hipu pomirile očeta Cristofora. Z mislijo na grdo ravnanje in neotesanost je bila v njegovem duhu tako tesno in tako dolgo združena misel na potrpljenje in molk, da mu je ob takem poklonu upadel ves duh jeze in vneem in mu je ostal samo še sklep, da bo mirno poslušal vse, kar se bo don Rodrigu še ljubilo pristaviti. Zato je pokojno potegnil roko iz plemenitaševih krempljev, sklonil glavo in obstal nepremično, kakor vzburjeno drevo, ko neha veter, sredi najhujše vihre čisto naravno sklene svoje veje in sprejme točo, kakor jo nebo nasuje.

»Izobražen neotesanec!« je nadaljeval don Rodrigo. »Ti postopaš kakor s sebi enakimi. Toda zahvali se raševinasti halji, ki ti pokriva lopovska ramena in te brani ljubeznivosti, ki tičejo takim, kakor si ti, da jih naučijo, kako se govori. Poberi se še z lastnimi nogami za to pot; bomo že še videli.«

Pri teh besedah je z zaničljivo zapovedljivostjo pokazal s prstom vrata nasproti onim, skozi katera sta bila vstopila; oče Cristoforo je sklonil glavo in odšel, pustivši don Rodriga, da je z besnimi koraki meril bojno polje.

Ko je redovnik zaprl vrata za seboj, je zagledal v drugi sobi, v katero je vstopil, človeka, ki se je prav natihoma umikal, plazječ se poleg zidu, kakor bi se bal, da ga ne bi kdo videl iz sobe, kjer se je vršil pogovor; spoznal je starega služabnika, ki ga je bil poprej sprejel pri cestnih vratih. Bil je že kakih štirideset let pri hiši, še preden se je rodil don Rodrigo; vstopil je bil v službo k njegovemu očetu,

ki je bil čisto drugačen človek. Ko je novi gospodar po očetovi smrti razgnal vso družino ter si izbral novo služinčad, je vendar obdržal tega služabnika, prvič, ker je bil že zelo star, in potem zato, ker je, čeprav je imel čisto drugačna načela in navade nego on sam, izravnaval ta nedostatek z dvema lastnostma: z visokim mnenjem o dostojanstvu hiše in z veliko izurjenostjo v slovesnih obredih, ki jim je bolj nego kdorkoli drugi poznal najstarejša izročila in najmanjše podrobnosti. Pred gospodom se ubogi starček ne bi bil nikoli drznil namigniti, kaj še le izraziti svoje neodobravanje tega, kar je gledal dan na dan; dovolil si je komaj kakšen vzdih, kakšen očitek skozi zobe svojim tovarišem v službi; ti so se temu smejali in se včasih celo zabavali s tem, da so se dotaknili te strune, zato da bi rekel morda več, nego bi bil hotel, in bi ga slišali peti hvalo nekdanjemu življenju v hiši. Njegove obsojajoče opazke so prihajale gospodarju na uho vedno le obenem s pripoveditjo o grohotu, ki so ga bile že prej vzbudile, tako da so bile tudi zanj le predmet roganja brez vsake zamere. Ob dnevih povabil in sprejemov pa je starec posvajal resna in važna osebnost.

Oče Cristoforo ga je mimogredé pogledal, pozdravil in šel dalje svojo pot; toda starec se mu je skrivnostno približal, položil prst na usta ter mu dal nato z istim prstom znamenje, s katerim ga je vabil, naj vstopi z njim na temen hodnik. Ko sta bila tam, je rekel polglasno: »Oče, slišal sem vse in moram z vami govoriti«.

»Povejte hitro, dobri mož«.

»Tukaj ne; gorje, če bi gospodar opazil... Toda jaz vem mnogo stvari; skušal bom priti jutri v samostan«.

»Ali se snuje kakšen naklep?«

»Nekaj je gotovo v zraku; toliko sem že mogel opaziti. A zdaj bom skrbno zasledoval in upam, da vse razkrijem. Le meni pustite. Tu moram videti in slišati reči... peklenške reči! Tu sem v taki hiši...! Toda jaz bi rad rešil svojo dušo«.

»Gospod vas blagoslovil« je dejal tiho redovnik in položil roko na glavo služabniku, ki se je upognil pred njim in stal kakor otrok, dasi je bil starejši od njega. »Gospod vam to poplača«, je nadaljeval redovnik; »ne zamudite priti jutri«.

»Pridem«, je odgovoril služabnik; »vi pa brž odidite

in ... za božjo voljo ... ne imenujte me«. Pri teh besedah je pogledal okrog sebe in odšel po drugem koncu hodnika v majhno dvorano, ki je vodila na dvorišče; ko je videl, da je poť prosta, je poklical ven tudi dobrega redovnika, katerega obraz je dajal na ono zadnjo besedo jasnejši odgovor nego katerokoli zagotovilo. Služabnik mu je s prstom pokazal izhod in redovnik je odšel brez besede.

Ta človek je poslušal pri durih svojega gospodarja. Ali je storil prav? In ali je brat Cristoforo prav naredil, da ga je za to pohvalil? Po najbolj navadnih pravilih, ki jim nihče ne ugovarja, je to nekaj zelo grdega. Toda ali se ta slučaj ne bi mogel smatrati za izjemo? In ali so izjeme za najbolj navadna pravila, ki jim nihče ne ugovarja? Važna vprašanja — ki pa jih bravec sam razreši, če ga je volja. Mi ne nameravamo izrekaťi sodeb; zadostuje nam, da imamo dejstev za pripovedovanje.

Ko je brat Cristoforo stopil na plano in je tej grdi hiši obrnil hrbet, je zadihal prosteje ter se napotil naglo doli po pobočju, ves rdeč v obraz, ganjen in vznemirjen, kakor si vsakdo lahko misli, od vsega tega, kar je bil slišal in govoril. Toda ono tako nepričakovano starčkovo razkritje mu je bilo v veliko tolažbo; zdelo se mu je, da mu je nebo dalo vidno znamenje svojega varstva. — Evo nit, je pomislil, nit, ki mi jo previdnost sama daje v roko. In v tej hiši sami! In ne da bi bil jaz le mislil na to, da bi jo iskal. — Med takim razmišljanjem je dvignil oči k zapadu in videl, da se je solnce že nagnilo, da se je že skoro dotikalo vrha gore, in je pomislil, da je dan že skoro pri kraju. Čeprav je čutil, da so mu kosti težke in utrujene od raznih dnevnih naporov, je tedaj vendar pospešil korak, da bi mogel svojim varovancem prinesťi sporočilo, bodi si kakršnokoli, in dospeti potem še pred nočjo v samostan; kajti to je bila ena izmed najbolj natančnih in najstrožje držanih postav kapucinskega zakonika.

Medtem so se v Lucijini hišici snovali in razpravljali načrti, o katerih moramo braveca poučiti. Po redovnikovem odhodu so ostali trije nekaj časa molčali; Lucija je žalostno pripravljala obed, Renzo je hotel vsak hip oditi, da bi šel njej izpred otožnih oči, a se ni mogel odtrgati, Neža je navidezno posvečala vso pozornost motovilu, ki ga je

vrtela. A v resnici je zamišljala načrt in ko se ji je zdelo, da je dozorel, je prekinila molk s temi-le besedami:

»Čujta, otroka! Če hočeta biti srčna in spretna, kolikor je treba, če zaupata svoji materi«, pri besedi „svoji“ se je Lucija zdrznila, »se jaz zavežem, da vaju rešim iz te zadrege morda bolje in hitreje nego oče Cristoforo, dasi je pač tak mož, kakršen je«. Lucija je obstala ter jo pogledala z obrazom, ki je izražal več začudenja nego zaupanja v tako sijajno obljubo; Renzo pa je rekel naglo: »Srčna? Spretna? Povejte le, povejte, kaj lahko naredimo«.

»Ali ni res«, je nadaljevala Neža, »da bi bili že dobršno dalje, če bi vidva bila poročena, in da bi se tudi za vse drugo laže našel izhod?«

»Ali dvomite?« je rekel Renzo. »Če bi le bila poročena... človek je povsod doma in par korakov odtod, na Bergamaškem, sprejmejo z odprtimi rokami človeka, ki prede svilo. Ali veste, kolikokrat me je moj bratranec Bortolo pregovarjal, naj grem tja, da bova vkup, da bom imel srečo, kakor jo je imel on; in če ga nisem nikoli poslušal, je bilo... kaj se hoče?... ker je moje srce bilo tu. Da sva poročena, bi šli vsi tja, si tam postavili dom in živeli v svetem miru, daleč od krempljev tega lopova, daleč od skušnjave, da človek naredi kaj nepremišljenega. Kajne, Lucija?«

»Da«, je rekla Lucija. »Toda kako...?«

»Kakor sem rekla jaz«, je povzela mati. »Srčnost in spretnost — in stvar je lahka«.

»Lahka!« sta rekla hkratu onadva, ki je stvar za njiju postala tako čudno in bolešno težka.

»Lahka, če jo človek zna narediti«, je pristavila Neža. »Poslušajta me dobro, skušala vama jo bom raztolmačiti. Slišala sem od ljudi, ki to vedo — celo sama sem videla en tak slučaj —, da je za poroko res treba kurata, a ni potrebno, da bi on tudi hotel; zadostuje, da je navzoč«.

»Kakšna je pravzaprav ta stvar?« je vprašal Renzo.

»Poslušajta in izvesta. Treba je imeti dve zelo urni priči, ki se dobro razumeata. Greste h kuratu; važno je, da ga ujamete nepričakovano, da nima časa zbežati. Moški reče: Gospod kurat, to je moja žena. Ženska reče: Gospod kurat, to je moj mož. Kurat mora slišati in priči morata slišati — in poroka je lepo sklenjena in veljavna in sveta,

kakor da jo je opravil papež. Ko so besede izgovorjene, kurat lahko kriči, ropoče in dela peklenski trušč — vse zaman: vidva sta mož in žena».

»Da je to mogoče?« je vzkliknila Lucija.

»Kako?« je rekla Neža. »Mari mislita, da se v tridesetih letih, ki sem jih prebila na svetu, preden sta se vidva rodila, nisem prav ničesar naučila? Stvar je prav taka, kakor vam pravim, tako da je celo neka moja prijateljica, ki je hotela vzeti nekoga proti volji svojih staršev, prav na ta način dosegla svoj namen. Kurat, ki je nekaj sumil, se je pazil; toda tista dva mlada vruga sta znala to tako dobro narediti, da sta ga presenetila v pravem hipu, izrekla sta besede — in bila sta mož in žena, dasi se je revica nato že po treh dneh kesala».

Neža je govorila resnico, i kar se tiče možnosti i kar se tiče nevarnosti, da se ne posreči; kajti ker so se k takemu sredstvu zatekale samo osebe, ki so po navadni poti zadele ob oviro ali odpor, so župniki zelo skrbeli za to, da so se izognili takemu prisiljenemu sodelovanju, in če je katerega izmed njih vendarle presenetil kak takšen par v spremstvu dveh prič, je vse poskušal, da bi se jim izvil, kakor se je Protej izvijal rokam onih, ki so ga hoteli prisiliti, da bi vedeževal.

»Če bi to bilo res, Lucija!« je dejal Renzo ter jo pogledal z izrazom prosečega pričakovanja.

»Kako — če bi bilo res!« je rekla Neža. »Tudi vidva mislita, da vama pravim bajke. Jaz se trudim za vaju, vidva pa mi ne verujeta. Dobro, dobro. Rešita se iz zadrege, kakor moreta; jaz si umijem roke».

»Ah ne, ne zapustite najul!« je rekel Renzo. »Govorim tako, ker se mi stvar zdi preveč lepa. V vaših rokah sem. Imam vas kakor za svojo pravo mater».

Te besede so brž pregnale majhno Nežino jezo in pahnile v pozabo sklep, ki ni bil v resnici nikdar resen.

»Zakaj pa, mama«, je rekla Lucija s tistim svojim skromnim obnašanjem, »zakaj pa ni prišla ta stvar očetu Cristoforu na misel?«

»Na misel?« je odgovorila Neža. »Na misel mu je prišla čisto gotovo — kako bi ne? A ni hotel o tem govoriti».

»Zakaj?« sta vprašala nenadoma mlada dva.

»Ker ... ker, če že hočeta vedeti, duhovniki pravijo, da je to v resnici stvar, ki ni popolnoma v redu«.

»Kako pa je mogoče, da ni popolnoma v redu, pa je vendar dobro storjena, kadar je storjena?« je vprašal Renzo.

»Kaj vam naj povem?« je odgovorila Neža. »Postavo so naredili oni, kakor jim je bilo všeč, in mi revčki ne moremo vsega razumeti. In potem — koliko stvari... Evo, kakor če kristjana udarite s pestjo. Golovo ni prav; a če ste ga vendar lopnili, mu tega sam papež ne more več odvzeti«.

»Če stvar ni popolnoma v redu«, je rekla Lucija, »je tudi ne smemo storiti«.

»Kako!« je rekla Neža. »Mar misliš, da ti bom kaj svetovala, kar je proti strahu božjemu? Če bi bilo proti volji tvojih staršev, da se obesiš kakemu hudobnežu na vrat... toda jaz sem vendar zadovoljna; in vzeti hočeš tega-le mladeniča; in kdor nam dela vse te zapreke, je lopov; in gospod kurat...«

»Stvar je jasna, da bi jo moral vsakdo razumeti«, je rekel Renzo.

»Ni treba govoriti o tem z očetom Cristoforom, dokler ni stvar storjena«, je nadaljevala Neža. »Ko pa bo storjena in se posreči, kaj misliš, kaj ti poroče oče? — Joj, hčerka moja, to ste se pošteno zaleтели; to ste me ukanili. — Duhovniki morajo tako govoriti. Toda le veruj mi, da bo natihem v srcu tudi on zadovoljen«.

Dasi ni mogla Lucija na tako dokazovanje ničesar odgovoriti, se vendar ni zdela nič posebno prepričana; toda Renzo je rekel ves osrčen: »Če je tako, je stvar storjena«.

»Počasi«, je rekla Neža. »In priče? Najti je treba dve, ki hočeta in znata dotlej molčati! Kako pa ujeti gospoda kurata, ki že dva dni fiči doma kakor v brlogu? In kako ga pripravimo do tega, da počaka? Dasi je po naravi težak, vendar vam zagoťovo povem, kakor hitro se mu prikažete v takih razmerah, postane uren kakor maček in zbeži kakor hudir od blagoslovljene vode«.

»Sem se že domislil, kako naredimo, sem se že domislil«, je dejal Renzo in udaril s pestjo po mizi, da je odskočilo vse namizje, pripravljeno za obed. In obrazložil je dalje vso svojo misel, ki jo je Neža popolnoma in povsem odobrila.

»To so zmešnjave«, je rekla Lucija, »to niso gladke stvari. Dozdaj smo ravnali odkrito; nadaljujmo tako z zaupanjem in Bog nam bo pomagal. Tako je rekel oče Cristoforo. Čujmo tudi njegovo mnenje«.

»Daj se voditi po listem, ki zna več nego ti«, je rekla Neža z globoko resnim obrazom. »Kaj nam je treba popraševati po mnenjih? Bog pravi: Pomagaj si sam in jaz ti bom pomagal. Oče tu povemo vse, ko bo že končano«.

»Lucija«, je dejal Renzo, »ali me hočete zdaj zapustiti? Ali nismo vsega storili kot dobri kristjani? Ali bi midva ne morala biti že mož in žena? Ali nama ni kurat sam določil dneva in ure? In kdo je kriv, če si zdaj moramo nekoliko pomagati s prebrisanostjo? Ne, ne boste me zapustili. Grem in se kmalu vrnem z odgovorom«. Pozdravil je Lucijo, kakor bi jo prosil, Nežo pa z izrazom sporazumnosti in je naglo odšel.

Bridkosti bistrijo pamet; Renzo, ki se na ravni in gladki stezi življenja, kolikor je je bil do tedaj premeril, ni videl nikdar v taki priliki, da bi si bil moral svojo Bog ve kaj brusiti, je v tem slučaju zamislil nekaj, kar bi bilo delalo čast vsakemu pravoslovcu. Natanko po svojem načrtu je šel naravnost do hišice nekega Tonija, ki je bila prav malo oddaljena; našel ga je v kuhinji, kjer je, opirajoč se s kolonom ob stopničico ognjišča in držeč z eno roko rob kotla nad vročo žerjavico, z ukrivljenim valjarčkom mešal majhno sivkasto polento iz koruzne moke. Tonijeva mati, brat in žena so bili pri mizi, trije ali štirje dečki pa so stali pokonci poleg očeta in čakali z očmi, uprtimi v kotel, kedaj zvrne oče polento na pladenj. Toda tu ni bilo one veselosti, ki jo navadno daje pogled na kosilo onim, ki so si ga s trudom zaslužili. Obilnost polente je bila v razmerju z lefino, ne pa s številom in dobro voljo omiznikov; medtem ko je vsakdo izmed njih upiral škilav pogled jezne ljubezni v skupno jedačo, se je zdelo, da misli na delež teka, ki jo bo gotovo preživel. Dočim je Renzo izmenjeval pozdrave z družino, je Tonio zvrnil polento v plitev krožnik od bukovega lesa, ki je bil pripravljen, da jo sprejme: in zazdela se je kakor majhna luna v velikem krogu soparov. Vkljub temu so ženske vljudno povabile Renza: »Ali se hočete poslužiti?« To je poklon, ki ga kmet iz Lombardije in iz bogve koliko drugih dežel nikdar ne opusti, če ga kdo

dobi pri jedi, pa če bi prišlec bil tudi razkošen bogatin, ki je pravkar vstal od mize, in bi on bil pri zadnjem grižljaju.

»Hvala lepa«, je odvrnil Renzo, »prišel sem samo, da spregovorim besedico s Tonijem in če ti je drago, Tonio, da ne bom motil tvojih žensk, lahko greva v gostilno kosit in bova tam govorila«. Predlog je bil Toniju tem bolj povšeči, čim manj se ga je nadejal; ženske pa, in tudi otroci (kajti v tej stvari začenjajo zgodaj pametno presojeti) niso prav nič neradi videli, da se en tekmeč, in sicer tisti, ki so se ga najbolj bali, umakne od polente. Povabljeni ni po ničemer več vprašal in je šel z Renzom.

Dospela sta v vaško gostilno, sedla z vso prostostjo v popolnoma osamljen prostor, kajti revščina je bila vse obiskovalce odvadila tega zabavnega kraja, dala sta si prinesiti tisto malo, kar se je dobilo, ter izpila bokal vina; tedaj je Renzo s skrivnostnim izrazom rekel Toniju: »Če hočeš ti meni storiti majhno uslugo, ti jaz naredim veliko«.

»Govori, govori; kar ukazuj«, je odgovoril Tonio in nalil. »Danes bi skočil v ogenj zate«.

»Ti imaš pri gospodu kuratu pet in dvajset lir dolga, najemnino za tisto njegovo njivo, ki si jo lani obdeloval«.

»Ah, Renzo, Renzo! Pokvariš mi vso dobroto. S čim mi prihajaš na dan? Pregelal si mi vso dobro voljo«.

»Če ti govorim o dolgu«, je dejal Renzo, »delam to zato, ker ti nameravam poyedati, kako ga lahko poplačaš, če hočeš«.

»Govoriš resno?«

»Resno. He, ali bi bil zadovoljen?«

»Zadovoljen? Ni hudir, da bi ne bil zadovoljen! Če za drugo ne, že zato, da bi ne videl več tistega zmrdovanja in miganja z glavo, ki mi ga dela gospod kurat, kadarkoli se srečava. In potem vedno: „Tonio, ne pozabite; Tonio, kdaj se vidiva zaradi tiste kupčije?“ tako da se, kadar pridiga in upira tiste svoje oči vame, skoro bojim, da mi poreče kar tam pred vsemi: „Tistih pet in dvajset lir!“ Teh preklelih pet in dvajset lir! In potem: vrniti bi mi moral zlafo verižico moje žene, da bi jo lahko zabarantal za koruzo. Toda...«

»Toda, toda, če mi hočeš storiti čisto majhno uslugo, ti brž pripravim tistih pet in dvajset lir«.

»No, recil«

»Stran vi!« je odvrnil Ludovik. »Desnica je moja«. (Četrto pogl., str. 47).

»Toda...!« je dejal Renzo in položil prst na usta.

»Ali je tega treba? Poznaš me.«

»Gospod kurat vlačí na dan nekakšne izgovore brez pravega konca, da tako odlaša z mojo poroko; jaz pa bi se rad podvizal. Zatrjujejo mi pa, da se ta moja poroka prav lahko na vsem lepem sklene, če se mu predstavita ženin in nevesta z dvema pričama in rečem jaz: To je moja žena, Lucija pa: To je moj mož. Ali si me razumel?«

»Ti želiš, da ti grem za pričo?«

»Nič drugega.«

»In plačaš zame tistih pet in dvajset lir?«

»Tako mislim.«

»Lopov, kdor odreče.«

»Toda treba je najti še drugo pričo.«

»Jo že imam. Ta prismuknjeneč, moj brat Cervo, bo storil, kakor mu jaz ukažem. Ti mu daš za pijačo?«

»In jedačo«, je prihrdil Renzo. »Vzamemo ga s sabo sem, da se bo veselil z nami. Toda ali bo znal to narediti?«

»Naučim ga jaz; saj veš, da sem jaz prejel tudi njegov delež možganov.«

»Jutri...«

»Dobro.«

»Pod večer...«

»Prav dobro.«

»Toda...!« je dejal Renzo ter položil znova prst na usta.

»Pa da!...« je odvrnil Tonio, nagnil glavo na desno rame, dvignil levico in pogledal, kakor bi hotel reči: Delaš mi krivico.

»Toda če te tvoja žena vpraša, kakor te bo brez dvoma vprašala...«

»Kar se laži tiče, sem jih svoji ženi še nekaj dolžan, in sicer toliko, da ne vem, ali se mi kdaj posreči poravnati račun. Si že izmislim kakšno neumnost, da ji pomirim srce.«

»Jutri dopoldne«, je rekel Renzo, »bova bolj zložno razpravljala, da se o vsem natanko domeniva.«

Po tem pomenku sta odšla iz gostilne; Tonio se je napotil proti domu in tuhtal, kakšno bajko naj natveze ženskam, Renzo pa je šel poročat o sklenjenih dogovorih.

Med tem časom se je Neža zaman trudila, da bi prepri-

čala hčerko. Ta se je vsakemu dokazu upirala zdaj s prvo, zdaj z drugo polovico svojega dvojemnega razsodka: ali je stvar slaba — in tedaj je ni treba storiti; ali pa ni slaba — in zakaj bi je tedaj ne smeli povedati očetu Cristoforu?

Renzo je dospel poln zmagoslavja in podal svoje poročilo, ki ga je zaključil z besedico »a?« Ta medmel pomeni: »Ali sem jaz možak ali nisem? Ali je mogoče zadefi kaj boljšega? Ali bi vam prišlo kaj takega na misel?« in stotero podobnih vprašanj.

Lucija je mehkobno zmigovala z glavo, toda druga dva vneteža sta se malo zmenila zanjo, kakor se ne zmenimo za otroka, ki nimamo upanja, da mu dopovemo vso upravičenost kake zadeve, in ga nato s prošnjami in oblastjo pripravimo do tega, kar zahtevamo od njega.

»Vse prav«, je rekla Neža, »vse prav; toda... na vse vendar niste mislili«.

»Kaj še manjka?« je vprašal Renzo.

»In Perpetua? Na Perpetuo niste mislili. Tonija z bratom že pusti noter, toda vas, vaju dva — pomislite: gotovo ji je ukazano, da vaju drži daleč od hiše, dalje nego paglavca od hruške, ki je polna zrelega sadja«.

»Kako naredimo?« je dejal Renzo malo v zadregi.

»Evo: jaz sem že mislila na to. Tudi jaz pojdem z vami. Imam zanjo skrivnost, s katero jo zvabim in jo tako začaram, da vas ne opazi in lahko vstopite. Jaz jo pokličem in se dotaknem take strune... boste videli«.

»Bog vas blagoslovi!« je vzkliknil Renzo. »Vedno sem pravil, da ste vi v vsem naša pomočnica«.

»Ali vse to nam nič ne pomaga«, je rekla Neža, »če se ta otrok ne da pregovoriti in goni vedno svojo, da je greh«.

Renzo je tudi sam odprl vse zatvornice svoje zgovornosti, toda Lucija se ni dala premkniti.

»jaz ne vem, kaj bi odgovorila na to vaše dokazovanje«, je rekla. »Vidim pa, da je treba v tej stvari, kakor jo vi imenujete, prodirati z neprestanimi pretvezami, lažmi in izmišljotinami. Ah, Renzo, začetek ni bil tak! Jaz hočem biti vaša žena«, in ni si mogla kaj, da ne bi pri izgovarjanju te besede in razlaganju tega namena živo zardela, »jaz hočem biti vaša žena, toda po ravni poti, v strahu božjem, pred oltarjem. Prepustimo vse Onemu v nebesih. Mar menite, da ne zna On bolje nego mi z vsemi temi zvijačami najti

pravega konca, da nam pomaga? In zakaj bi očetu Cristoforu kaj prikrivali?»

Prepir je še vedno trajal in zdelo se je, da ga ne bo še tako kmalu konec, kar je naglo topotanje sandalov in šumenje opletajoče kute, podobno onemu, ki ga dela v počasno jadro zaganjajoči se veter, oznanilo očeta Cristofora. Vsi so se pomirili in Neža je imela komaj čas, da je zašepetala Luciji na uho: »Le glej, da mu ničesar ne izdaš«.

Sedmo poglavje.

Oče Cristoforo je dospel kakor izboren poveljnik, ki je brez lasne krivde izgubil važno bitko, ki je potrj, a ne malodušen, v skrbeh, a ne osupel, ki teče, a ne beži, in gre, kamor ga kliče potreba, da utrdi ogrožene postojanke, zbere zopeč čete in dá nova povelja.

»Mir vam bodi«, je rekel, ko je vstopil. »Od človeka ni ničesar pričakovati; tem bolj je treba zaupati v Boga — imam že tudi nekaj izkazov njegovega varstva«.

Dasi ni nobeden izmed njih stávil posebnega upanja na poskus očeta Cristofora, ker bi ne bilo samo nekaj redkega, temveč predvsem nekaj nezaslišanega, da bi kak mogočnik odnehal od svoje preoblastnosti, če ni prisiljen, iz gole ugodljivosti do neoboroženih prošelj — vendar je žalostna gotovost bila za vse tri hud udarec. Ženski sta sklonili glavo, v Renzovi duši pa je jeza prevladala nad potrjostjo. To obvestilo ga je našlo že polnega grenkobe od toliko boleznih presenečenj, od toliko izjalovljenih poskusov, od toliko prevaranih upov in v tem hipu povrhu še razdraženega radi Lucijinega upiranja.

»Rad bi vedel«, je zavpil škripaje z zobmi in povzdignil glas, kakor ga ni še nikoli poprej v prisotnosti očeta Cristofora, »rad bi vedel, kakšne vzroke je povedal ta pes za svojo trditev... za svojo trditev, da moja nevesta ne sme biti moja nevesta«.

»Ubogi Renzo!« je dejal redovnik z resnim in usmiljenim glasom in s pogledom, ki je ljubeznivo zaukazoval pohlevnost. »Če bi mogočnik, ki hoče zagrešiti krivico, bil

vedno prisiljen, da pove svoje vzroke, bi se svet ne vrtel, kakor se zdaj vrti.«

»Torej je rekel, ta pes, da noče zato, ker noče?«

»Ni rekel niti tega, ubogi Renzo! To bi bila še ugodnost, če bi morali krivico, da jo zagrešijo, tudi javno izpovedati.«

»Toda nekaj je vendar moral reči; kaj je rekel, ta ogorak peklenski?«

»Jaz sem slišal njegove besede, a ti jih ne bi mogel ponoviti. Besede hudobneža, ki je močan, prodró in uidejo. On se ti lahko razjezi, ker kažeš, da ga imaš na sumu, in ti istočasno da čutili, da je, kar sumiš, neizpodbitno res; on lahko zmerja in se proglašá užaljenega, zasmehuje in zahteva opravičila, plaši in se pritožuje, on je lahko nesramen, a tako, da mu ne moreš ničesar očitati. Več ne vprašuj. Ta človek ni izustil ne imena te nedolžne revice ne tvojega, niti pokazal ni, da vas pozna, niti ni rekel, da kaj zahteva; toda... toda, moral sem žal razumeti, da se ne da premekniti. Vkljub temu zaupajte v Boga! Vedve, revici, ne izgubljalta poguma in ti, Renzo... ah, veruj mi, da se lahko zamislim v tvoj položaj in čutim, kaj se godi v tvojem srcu. Toda potrpljenje! Uboga, grenka je ta beseda za onega, ki ne veruje; toda ti..., ali ne dovoliš Bogu enega dneva, dveh dni, kolikor si jih bo hotel vzeti, da podeli zmago pravici? Čas je njegov in obljubil nam ga je toliko! Prepusti vse njemu, Renzo, in vedi... vedite vsi, da že držim v roki nitko, da vam pomagam. Za sedaj vam ne morem več povedati. Jutri me ne bo sem. Ostati moram ves dan v samostanu, radi vas. Ti, Renzo, skušaj priti do mene ali če bi po nepredvidenem slučaju ne mogel, pošljite zanesljivega človeka ali pametnega dečka, da vam po njem lahko sporočim, kar bo treba. Temni se; hiteti moram v samostan. Torej le vero in pogum! Zbogom.«

Po teh besedah je naglo odšel in stekel skoro skokoma doli po vijugasti, kameniti stezici, da ne bi prišel prepozno v samostan in tvegál, da ga pošteno skregajo, ali, kar bi še težje prenesel, da ga zadene kazen, ki bi ga drugi dan ovirala, da ne bi mogel biti brž pripravljen na vse, kar bi mogla zahtevati potreba njegovih varovancev.

»Ali ste slišali, kaj je rekel, da ima, ne vem kaj... neko nitko, da nam pomore?« je rekla Lucija. »Njemu se moramo zaupati; to je mož, če obljubi deset...«

»Če je le to...!« jo je prekinila Neža. »Govoriti bi bil moral bolj jasno ali poklicati mene stran in mi povedati, kaj je ta...«

»Čenče! Stvar bom jaz končal, jaz jo bom končal!« je zdaj prekinil Renzo, hodeč gor in dol po sobi, s takim glasom, s takim obrazom, da ni bilo mogoče dvomiti o pomenu njegovih besed.

»Oj Renzo!« je vzkliknila Lucija.

»Kaj hočete reči?« je vzkliknila tudi Neža.

»Kaj je treba praviti? Stvar bom jaz končal. Naj le ima sto ali tisoč vragov v sebi, končno je vendar tudi on iz mesa in kosti...«

»Ne, ne, za božjo voljo...!« je začela Lucija, toda jok ji je presekal besedo.

»Take besede se ne spodobijo, niti v šali«, je rekla Neža.

»Joj, Renzo!« je rekla Lucija mukoma, med ihtenjem.

»Nikdar še vas nisem videla takega.«

»Ne govorite takih stvari, za božjo voljo«, je spet v naglici povzela Neža s tišjim glasom. »Ali pozabljate, koliko rok ima ta človek pod svojim poveljstvom? Pa če bi tudi... Bog varuj!... proti revežem se zmerom najde pravica.«

»Jaz jo naredim, pravico! Čas je že. Stvar ni lahka, to vem tudi jaz. Zastržil se je dobro, pes, morilec; čuti, kako je z njim. A nič ne de: odločnost in potrpežljivost... bo že prišel trenutek. Da, jaz jo naredim, pravico; jaz osvobodim deželo. Koliko ljudi me bo blagoslavljal!... In potem — trije skoki...!«

Groza, ki jo je Lucija občutila ob teh jasnejših besedah, je ustavila njen jok ter ji dala moči, da je spet govorila. Dvignivši objokani obraz iz dlani, je rekla z užaljenim, a odločnim glasom: »Ni vam torej nič več do tega, da bi me imeli za ženo. Jaz sem se zaročila z mladeničem, ki je vedel, kaj je strah božji; toda človek, ki bi imel... Če bi tudi bil varen pred vsako pravico in vsakim maščevanjem, pa če bi bil kraljev sin...«

»Dobro!« je kriknil Renzo z obrazom, spremenjenim kakor še nikoli. »Jaz vas ne bom imel; a ne bo vas imel niti on. Jaz tu brez vas, on pa pri samem...«

»Ah ne, za Boga, ne govorite tako, ne delajte takih oči! Ne, ne morem vas gledati takega«, je vzkliknila Lucija jokaje, roteč in sklepajoč roke, medtem ko je Neža klicala

mladeniča vedno znova po imenu ter ga trkala po ramenih, rokah in dlaneh, da bi ga pomirila. On je nekaj časa nepremičen in zamišljen strmел v proseči Lucijin obraz, nato jo je nenadoma srdito pogledal, planil nazaj, iztegnil roko in kazalec proti njej in kriknil: »Njo, da, njo hoče on imeti! Umreti mora!«

»In kaj sem vam jaz žalega storila, da me silite umreti?« je vprašala Lucija ter se yrgla pred njim na kolena.

»Vil« je odvrnil z glasom, ki je izražal vse drugačno jezo, pa vendar jezo. »Vil Kako mi hočete vi dobro? Kako ste mi to dokazali? Ali vas nisem prosil, prosil in prosil? Vi pa: ne in ne!«

»Da, da«, je nagloma odvrnila Lucija, »pojdem h kuratu, jutri, zdaj, če hočete; pojdem. Bodite spet, kakor ste bili prej; pojdem«.

»Ali mi to obljubite?« je dejal Renzo z glasom in obrazom, ki je postal hipoma bolj človeški.

»Obljubujem«.

»Obljubili ste«.

»O Bog, hvala ti!« je vzkliknila Neža dvakrat zadovoljna.

Ali je Renzo sredi svoje velike jeze mislil na to, kako koristen bi lahko postal zanj Lucijin strah? In ali ga ni morda umetno še malo povečal, da bi mu obrodil zaželjene sadove? Naš pisatelj izjavlja, da on o tem ničesar ne ve, in jaz mislim, da niti Renzo ni tega dobro vedel. Dejstvo je, da je bil v resnici besen na don Rodriga in si je živo želel Lucijine privolitve; in če hrumita v človeškem srcu dve močni strasti obenem, ne more nihče, niti bolnik sam, vedno jasno razločiti enega glasu od drugega in reči z gotovostjo, kateri izmed obeh prevladuje.

»Obljubila sem«, je odgovorila Lucija s poudarkom boječega in ljubezni polnega očitavanja; »a tudi vi ste obljubili, da ne boste počenjali norosti in se v vsem zanesete na očeta...«

»Ta je pa dobra! Iz ljubezni do koga vendar tako besnim? Ali se hočete zdaj zopet umakniti in tirati me v kako nepremišljenost?«

»Ne, ne«, je rekla Lucija, začenjajoč se zopet bati. »Obljubila sem in se ne umaknem. Toda pomislite samo, kako ste me prisilili, da sem obljubila. Bog ne hoti...«

»Zakaj bi radi napovedovali nesrečo, Lucija? Bog ve, da ne delamo nikomur nič slabega«.

»Obljubite mi vsaj, da je ta zadnja«.

»Obljubujem vam kot ubog mladenič«.

»Toda to poč glejte, da boste mož beseda«, je rekla Neža.

Tukaj pisatelj priznava, da še nečesa drugega ne ve: ali je bila Lucija popolnoma in v vsem nezadovoljna, da je bila prisiljena privoliti. Mi pustimo kakor on stvar nerazrešeno.

Renzo bi bil rad nadaljeval razgovor ter od točke do točke določil, kaj bo treba drugi dan storiti; toda bila je že noč in ženski sta mu voščili, naj bi mu bila lahka, kajti ni se jima zdelo primerno, da bi se ob tej uri še dalje mudil.

Noč pa je bila vsem trem tako lahka, kakor more biti noč po dnevu polnem razburjanja in gorja in pred dnevom, ki je določen za važno podjetje z negofovimi izidom. Drugo jutro se je Renzo že zgodaj spet prikazal in z ženskama ali bolje z Nežo vse natanko odredil za veliko opravilo tistega večera: oba sta izmenoma stavila predloge in razpletala težkoče, predvidevala neprilike in vedno znova zdaj ona, zdaj on popisovala zadevo, kakor bi pripovedovala nekaj dovršenega. Lucija je poslušala in čeprav tudi z besedami ni odobravalta tega, česar ni odobravalta v srcu, je vendar obetala, da stori vse, kakor bo najbolje mogla.

»Ali pojedete vi doli k samostanu, da govorite z očetom Cristoforom, kakor vam je rekel snoči?« je Neža vprašala Renza.

»Nisem tako trapast!« je odvrnil ta. »Saj veste, kakšne vražje oči ima oče. Bral bi mi na obrazu, kakor da je zapisano v knjigi, da je nekaj v zraku, in če bi me začel izpraševati, vem, da bi se stvar ne iztekla srečno. In potem — jaz moram ostati tu, da pazim na vse. Bolje bo, če vi koga pošljete«.

»Pošljem; Ménico pojde«.

»Dobro«, je odvrnil Renzo in odšel, da bi pazil na vse, kakor je bil dejal.

Neža je šla v neko sosednjo hišo iskat Menica, kakih dvanajst let starega dečka, ki je imel svojo pošteno merico bistre pameti in je po raznih bratrancih in svakih bil tako-le nekoliko njen nečak. Prosila je starše, naj ji ga za ves fisti

dan posodijo, »radi nekega opravka«, je rekla. Dobila ga je, odvedla s seboj v kuhinjo, mu dala zajtrk in rekla, naj gre v Pescarenico ter naj se pokaže očetu Cristoforu, ta da ga pošlje nato z odgovorom nazaj, ko bo čas. »Oče Cristoforo, tisti lepi starec, veš, z belo brado, tisti, ki ga imenujejo svetnika...«

»Razumem«, je rekel Menico; »tisti, ki nas vedno rad poboža, nas otroke, in nam da lupatam kakšno podobico«.

»Prav tisti, Menico. In če ti poreče, da počakaj malo tam kje blizu samostana, ne izgubi se stran; glej, da ne pojdeš s tovariši k jezeru gledat, kako tam ribarijo, da se ne boš igral z mrežami, ki so napele k zidu, da se sušijo, in da ne boš počenjal drugih norčij, kakršnih si vajen...«

Vedeli je treba, da je bil Menico mojster v lučanju kamenčkov tik nad vodno gladino, in znana stvar je, da vsi, mali in veliki, radi delamo to, v čemer smo izurjeni — pa se veda ne samo tega.

»Ej, teti; saj vendar nisem tako otročji.«

»Dobro, bodi pameten; in ko se vrneš z odgovorom ... poglej: ta dva lepa, svetla novca bosta tvoja.«

»Dajte mi ju zdaj, vseeno je.«

»Ne, ne; zaigral bi ju. Pojdi in dobro opravi — in dobiš tudi več.«

Med ostalim delom tistega dopoldneva je bilo videti nekatere novosti, ki so v že razburjenih dušah žensk vzbujale težke sumnje. Prosjak, ki ni bil tako onemogel in raztrgan, kakor so taki ljudje, in je imel nekaj temnega in zloveščega v obrazu, je vstopil in prosil milodara, pri tem pa se je oziral sem in tja z nekam ogledušskimi pogledi. Dobil je kos kruha, ki ga je sprejel in spravil s slabo prikrievano nebrižnostjo. Nato se je z nekakšno nesramnostjo in neodločnostjo obenem obotavljal in stavil mnoga vprašanja, na katera se je Neža podvizala odgovoriti vedno nasprotno od tega, kar je bilo res. Ko se je nato zganil, da pojde, se je naredil, kakor da je izgrešil vrata, stopil je skozi tista, ki so vodila k stopnicam, in tudi tam se je v naglici ogledal, kolikor je mogel. In ko so zaklicali za njim: »Ej, ej, kam pa greste, človek božji? Tod, tod!« se je vrnil in odšel po tisti strani, koder so mu pokazali, opravičujoč se s ponarejeno podložnostjo in ponižnostjo, ki ni čisto nič sodila v trde poteze njegovega obraza. Za njim so se še nadalje prikazovali drugi čudni

obrazi. Kakšne vrste ljudje bi to bili, bi bilo težko povedati; vendar pa ni bilo mogoče verjeti, da so taki pošteni popotniki, za kakršne so hoteli veljati. Eden je vstopil s pretlvezo, da popraša za pot; drugi so mimo vrat stopali počasneje in gledali prek dvorišča v hišo izpod oči kakor človek, ki bi rad videl, a noče vzbuditi sumnje. Končno je krog poldne ta nadležna procesija prenehala. Neža je zdaj pa zdaj vstala, premerila dvorišče, stopila pod cestna vrata, pogledala na desno in levo ter se vrnila s poročilom: »Nikogar«; to besedo je izgovarjala z ugodjem in Lucija jo je z ugodjem poslušala, dasi nista ne ena ne druga razločno vedeli, zakaj. Vendar pa je ostal v obeh še nekakšen nemir, ki je obema, zlasti pa deklici, vzel dobršen del poguma, potrebnega in prihranjenega za zvečer.

Spodobi se pa, da izve bravec kaj bolj natančnega o teh skrivnostnih postopačih. Da ga o vsem poučimo, se moramo vrniti za korak nazaj in poiskati don Rodriga, kjer smo ga včeraj pustili samega v dvorani njegove vile, ko je oče Cristoforo odhajal.

Don Rodrigo je meril, kakor smo že povedali, z dolgimi koraki naprej in nazaj tisto dvorano, v kateri so po stenah visele rodb. slike raznih rodov. Kadarkoli je prišel z obrazom do stene in se je hotel obrniti, je zagledal pred seboj nekega svojega prednika vojščaka, strah njegovih sovražnikov in vojakov, srditega pogleda, kratkih in stoječih las, z nategnjenimi, priostrenimi, od lic štrlečimi brki in poševno brado; junak je stal pokonci v popolnoma železnem oklepu okrog golenic, stegen, prsi, rok in dlani, desnica mu je počivala na boku, levica na mečnem ročaju. Don Rodrigo ga je gledal in ko je prišel čisto pod njega ter se obrnil, mu je stal že drug prednik nasproti, sodni dostojanstvenik, strah pravdarjev in odvetnikov, sedeč na visokem, z rdečim baršunom prevlečenem stolu, zavil v dolgo črno togo, ves črn razen belega ovratnika z dvema širokima stranicama in nazaj zavihanim soboljim podšivom (častni znak senatorjev, ki so ga nosili samo pozimi; in to je tudi vzrok, zakaj ne najdete nikdar podobe senatorja, ki bi imel letno obleko), s kumernimi lici in namrščenimi obrvmi; v roki je držal prošnjo in zdelo se je, da pravi: Bomo videli. Tu je visela matrona, strah svojih sobaric, tam opat, strah svojih menihov — skratka, samo ljudje, ki so bili v življenju strah

in so ga dihali še s platna. Spričo takih spominov se je don Rodrigo še bolj jezil, še bolj ga je bilo sram in ni se mogel pomiriti, da se je navaden redovnik drznil spraviti se nadenj z Natanovim grmečim pridigovanjem. Napravil je načrt za maščevanje, ga speč opustil, razmišljaj, kako bi ustregel obenem svoji strasti in temu, kar je imenoval čast, in včasih (glejte si nol!), ko je zaslišal, da mu še žvižga po ušesih začetek tistega prerokovanja, je začutil, da dobiva — kakor pravijo — kurjo polt, in se je skoro odpovedoval misli na tisti dve zadoščenji. Končno je, da bi sploh kaj ukrenil, poklical služabnika ter mu naročil, naj ga pri družbi opraviči, rekoč, da je zadržan po nujni zadevi. Ko se je služabnik vrnil in sporočil, da so gospoda že odšli in pošiljajo spoštljive pozdrave, je don Rodrigo vprašal, hodeč še vedno gor in dol: »In grof Attilio?«

»Šel je z gospodi, presvetli«.

»Dobro; šest oseb spremsiva, za sprehod — brži! Meč, plašč, klobuk — brži!«

Služabnik je odgovoril s poklonom in odšel; čez malo se je vrnil in prinesel bogato okrašen meč, ki si ga je gospodar pripasal, plašč, ki si ga je vrgel na ramena, in klobuk z velikimi peresi, ki si ga je z enim zamahom roke položil in divje pritisknil na glavo — znamenje, da je morje razburkano. Odpravil se je in zadel pri vratih ob onih šest od nog do glave oboroženih lopovov, ki so se umaknili v vrsto, se mu priklonili ter odšli za njim. Stopil je ven bolj osoren, bolj ošaben in bolj nagrbančen nego navadno in se je napotil proti Leccu na sprehod. Kmetje in rokodelci, ki so ga videli prihajati, so se umikali tik do zidu ter se mu od tam globoko odkrivali in priklanjali, na kar pa on ni odgovarjal. Kakor podložniki so se mu priklanjali tudi tisti, ki so jih ti imenovali gospode, kajti v tistem kraju ni bilo tisoč milj naokrog niti enega, ki bi se bil mogel meriti z njim v imenu, bogastvu, številu pristašev in trdni volji, da se vsega tega poslužuje zato, da se vzdrži nad drugimi. In tem je odzdravljajal z olikanim uvaževanjem. Tisti dan se ni zgodilo, a kadar se je zgodilo, da sta se srečala z gospodom španskim kastelanom, je bil poklon na obeh straneh enako globok; stvar se je vršila kakor med dvema oblastnikoma, ki nimata nič deliti med sabo, a iz dostojnosti izkazujeta čast drug drugega visokemu činu. Da se malo otrese slabe volje

in izpodrine redovnikovo podobo, ki mu je oblegala domišljijo, s povsem drugačnimi podobami, je don Rodrigo vstopil ta dan v neko hišo, kamor je navadno zahajalo mnogo ljudi in kjer so ga sprejeli z ono brižno in spoštljivo prisrčnostjo, kakršna je prihranjena za ljudi, ki jih drugi zelo ljubijo ali se jih zelo bojijo; ko je bila že noč, se je vrnil v svojo vilo. Tudi grof Attilio se je vrnil v istem hipu; prinesli so večerjo na mizo, toda don Rodrigo je bil neprestano zamišljen in je malo govoril.

»Brafranec, kdaj plačate tisto stavo?« je rekel grof Attilio z nekam hudobnim in porogljivim muzanjem, ko je bila miza razpravljena in so služabniki odšli.

»Sveti Martin še ni prešel.«

»Mar bi jo brž plačali, kajti prešli bodo vsi svetniki v koledarju, preden...«

»To bomo še le videli.«

»Brafranec, vi bi radi bili politični, toda jaz sem vse razumel in sem tako prepričan, da sem stavo dobil, da sem brž pripravljen skleniti novo.«

»Da čujemo.«

»Da vas je oče... oče... kaj vem, kako mu je ime... skratka, da vas je ta redovnik spreobrnil.«

»To je spet ena vaših.«

»Spreobrnil, brafranec; spreobrnil, vam pravim. Jaz se, kar se mene tiče, veselim. Vedite, da bo res krasen prizor videti vas vsega skrušenega, s povešenimi očmi! In kakšna slava za očeta! Kako napet in ošaben se je moral vrniti domov! To niso ribe, ki bi šle vsak dan v mrežo, niti v vsako mrežo. Bodite prepričani, da vas bo staval za zgled, in ko bo imel kje daleč kak misijon, bo govoril o vaših činih. Zdi se mi, kakor da ga že slišim«. In tu je začel govoriti skozi nos, spremljaje besede s pretiranimi kretnjami, in je nadaljeval s pridigarskim glasom: »V nekem koncu tega sveta, ki ga radi važnih obzirov ne imenujem, je živel, dragi poslušalci, in še živi razuzdan vitez, ki je bil bolj prijatelj žensk nego poštenih mož in je, vajen delati iz vsakega zelišča butaro, vrgel oči na...«

»Dovolj, dovolj«, je prekinil don Rodrigo napol s posmehom in napol zdolgočasen. »Če hočete stavo podvojiti, sem tudi jaz brž pripravljen.«

»Hudirja, da ste vi spreobrnilo očeta!«

»Ne govorite mi o njem. Kar se pa stave fiče, bo odločil sveti Martin«. To je podražilo grofovo radovednost, da ni štedil z vprašanji, toda don Rodrigo se je znal vsem izogniti, zavračajoč ga vedno z dnevom odločitve, ker ni hotel nasprotniku razkriti načrtov, ki še niso bili započeti niti vobče določeni.

Naslednje jutro se je don Rodrigo prebudil kot stari don Rodrigo. Tesnoba, s katero so ga bile prevzele one besede: »Prišel bo dan«, je z nočnimi sanjami popolnoma izginila in ostala je samo še jeza, ki jo je podžigal tudi sram radi one bežne slabosti. Novejše slike z zmagoslavnega sprehoda, pokloni in sprejemi so nemalo pripomogli, da so mu vrnili prejšnjo ubranost. Jedva je vsial, je dal poklicati Sivca. — Velike reči, — je dejal sam pri sebi služabnik, ki mu je bilo to naročeno, kajli človek, ki je nosil oni vzdevek, ni bil nič manj nego poveljnik razbojnikov, kateremu so se nalagala najnevarnejša in najkrivičnejša podjetja, najzanesljivejši gospodarjev zaupnik, ves njegov iz hvaležnosti in koristi. Ko je nekoč o belem dnevu ubil nekoga na trgu, je zaprosil varstva pri don Rodrigu; ta ga je oblekel v svojo livrejo ter mu dal tako varno zavečje pred slehernim iskanjem pravice. Zavezal se je za vsak zločin, ki bi mu bil ukazán, ter si tako zagotovil nekaznjenost za prvega. Za don Rodriga ta pridobitev ni bila brez pomena, kajli Sivec ni bil samo brez primere najhrabrejši med vsemi njegovimi ljudmi, temveč je bil tudi živ dokaz za to, kako je lahko njegov gospodar brez kazni kršil zakone, tako da se je s tem njegova mogočnost pomnožila dejanski in v javnem mnenju.

»Sivec«, je rekel don Rodrigo, »pri tej priložnosti se izkaže, koliko veljaš. Preden bo jutri, mora biti ona Lucija v tej palači«.

»Nikoli nikdo ne poreče, da se je Sivec umaknil pred kakim poveljem presvetlega gospoda, mojega gospodarja«.

»Vzemi si ljudi, kolikor ti jih bo treba; ukazuj in ukrepaj, kakor se ti najbolje zdi, da le pride stvar k dobremu koncu. Pazi pa predvsem na to, da se ji ne zgodi kaj žalega«.

»Gospod, le malo strahu, da nam ne napravi preveč hrupa... brez tega bo težko opraviti«.

»Strah... razumem... to je neizogibno. Toda ne sme se ji skriviti niti las. In predvsem: izkazuje naj se ji sleherno spoštovanje. Ali si razumel?«

»Gospod, ne bo mogoče utrgali cvetu s stebela ter ga prinesli vašemu gospostvu, ne da bi se ga človek dotaknil. Toda zgodi se samo to, kar bo neobhodno potrebno.«

»Pod tvojim varstvom. In... kako ukreneš?«

»Pravkar sem o tem razmišljal, gospod. Na našo srečo stoji hiša koncem vasi. Treba nam je kraja, da se nastavimo: in koč nalašč stoji v majhni razdalji ona zapuščena, samotna bajta sredi polja, ona hiša... vašemu gospostvu ne bo nič znanega o teh stvarih... hiša, ki je pred nekaj leti pogorela, pa niso imeli denarja, da bi jo bili popravili, in so jo zapustili in zdaj se ondi zbirajo čarovnice; a danes ni sobota, v uho me naj pišejo. Ti kmetavzarji, ki so polni babjih ver, se za vse zlato na svetu v nobeni noči v tednu ne bi upali tja, tako da se lahko tam ustavimo ter se zanesemo, da nihče ne pride mešati naših štren.«

»Dobro. In potem?«

In tu je začel Sivec staviti predloge in don Rodrigo razpravljati, dokler nista sporazumno določila, kako se naj podjetje izvede, da ne bo najmanjšega sledu o storilcih, kako naj se tudi s krivimi znamenji odvrne sum drugam, naloži ubogi Neži molk, navda Renzo s takim strahom, da ga mine bolešt in misel, da bi se zatekel k pravici, in tudi volja, da bi se pritoževal, in vsa druga lopovstva, potrebna, da se posreči glavno lopovstvo. Ne bomo poročali vseh teh dogovorov, ker niso potrebni za umevanje naše zgodbe, kakor bo bravec videl, in veseli nas, da nam ni treba zadrževati ga še nadalje ter ga siliti, da posluša, kako se ta dva zoprna lopova pogajata. Zadostuje naj le to, da je Don Rodrigo poklical Sivca nazaj, ko je ta že odhajal, da se brž loti opravila, ter mu rekel: »Čuj me; če bi vam slučajno tisti predrzni teleban prišel nocoj v kremplje, bi ne bilo slabo, če mu že naprej namečete lep spomin na pleča. Tako bo bolj gotovo učinkovalo povelje, ki mu jutri zabiči, naj lepo molči. Toda iskati ga baš ni treba, da ne pokvarite tega, kar je bolj važno; ti me razumeš.«

»Prepusťite vse meni«, je odvrnil Sivec, se spoštljivo in obenem bahačo priklonil in odšel. Dopoldan je prešel s kroženjem in poimi za proučevanje kraja. Tisti krivi prosjak, ki se je na tak način priplazil v revno hišico, ni bil nihče druga kakor Sivec, ki je prišel, da si na lastne oči ogleda, kako je zidana; krivi popotniki so bili njegovi lopovi, katerim

je zadostovalo bolj površno poznavanje kraja, da bi lahko izvršili njegova povelja. Ko so si vse zadosi ogledali, so izginili, da ne bi vzbudili preveč suma.

Ko so se vsi vrnili v vilo, je Sivec podal poročilo in ugotovil končni načrt podjetja; porazdelil je vloge in dal potrebna navodila. Vse to se ni moglo zgoditi, ne da bi bil oni stari služabnik, ki je vse pozorno gledal in napešo poslušal, opazil, da se snuje nekaj velikega. Neprestana pazljivost, neumorno popraševanje, zbiranje novic po koncih in končičih, nekaj tu, nekaj tam, lastno premišljevanje o kaki nejasni besedi, razglabljanje o skrivnostnem odhajanju in vračanju, vse to mu je toliko pomagalo, da si je napravil jasno sliko o tem, kar naj bi se tisto noč izvršilo. Toda ko se mu je to posrečilo, noč že ni bila več daleč in majhen del prednje straže razbojnikov je bil že odrinil v zasedo v ono porušeno bajto. Dasi je ubogi starček dobro čutil, kako nevarno igra, in se je tudi bal, da bi njegova pomoč ne prišla prepozno, je hotel biti vendar zvest svoji obljubi; odšel je z izgovorom, da se hoče malo sprehoditi v svežem zraku, in se je naglo, naglo napotil v samostan, da očeta Cristofora opozori, kakor je bil obljubil. Malo pozneje so se odpravili drugi razbojniki, stopali so navzdol po eden, po dva, da se ne bi zdelo, da jih je številna četa. Nato je odšel tudi Sivec. Ostala je samo še zaprta nosilnica; ukaz je veleval, da jo šele v poznem mraku prenesejo doli v bajto, in tako se je tudi zgodilo. Kakor hitro so bili tam vsi zbrani, je Sivec poslal tri može v vaško krčmo: eden naj se postavi na prag in opazuje, kaj se godi na cesti in kdaj se vsi prebivalci umaknejo v svoje domove, druga dva naj bi v gostilni igrala in pila kot navadna gosta in medtem opazovala ter si vse natanko ogledovala, kar bi kakorkoli vzbujalo njuno pozornost. On je z vso četo ostal na preži in čakal.

Ubogi starček jo je še vedno drobil po cesti; oni trije ogleduhi so dospeli na svoje mesto; solnce je zahajalo. Tedaj se je pri ženskah prikazal Renzo in dejal: »Tonio in Gervaso me čakata zunaj; grem z njima v gostilno, da kaj použijemo; ko bo zvonilo avemarijo, pridemo po vas. Le pogum, Lucija! Vse je zavisno od enega samega trenutka«. Lucija je vzdihnila: »Pogum« z glasom, ki je pričal, da beseda laže.

Ko so Renzo in njegova dva tovariša dospeli v krčmo, so našli tistega človeka na straži; zapiral je polovico vratne

odprtine, se oslanjal s hrbtom ob en podboj, roke je imel prekrížane na prsih in je gledal in zopet gledal, zdaj na desno, zdaj na levo, in pri tem se mu je iz roparskih oči zabliskalo zdaj belo, zdaj črno. Posrani zasukana nizka čepica iz karmezinastega baršuna mu je pokrivala polovico šopa, ki se mu je na temnem čelu delil na dvoje, se zavijal na obe strani pod ušesi ter se končaval v kite, pritrjene z glavnikom na filnik. V roki mu je visela debela palica, vidnega orožja prav za prav ni nosil, toda vsak otrok, ki bi mu bil le pogledal v obraz, bi si bil moral misliti, da ga ima spođaj, kolikor ga le more nositi. Ko je Renzo, ki je korakal pred drugjma dvema, baš hotel vstopiti, se ta človek ni prav nič umaknil in ga je pogledal zelo trdno v oči; toda mladenič, ki mu je bila prva skrb, da se izogne kateremu-koli prepiru, kakor vsakdo, ki ima kočljivo zadevo po rokah, se je naredil, kakor da tega ni opazil, ni rekel nihi: »Prosim malo prostora«, pritisnil se je k drugemu podboju in vstopil poševno, z bokom naprej, skozi odprtino, ki jo je ta živa karijatida še puščala. Njegova tovariša sta morala napraviti isti okret, če sta hotela vstopiti. Ko so vstopili, so zagledali druga dva, katerih glas so bili že prej slišali, namreč lista dva razbojnika, ki sta na eni strani mize igrala moro, oba hkratu kričala (igra to zahteva) ter si zdaj eden, zdaj drugi nalivala v kozarec iz velike steklenice na sredi med obema. Tudi ta dva sta trdno pogledala novo družbo, zlasti eden izmed obeh, ki je držal roko s tremi iztegnjenimi in razkrečeni velikanskimi prsti še v zraku in so mu usta bila še odprta od glasnega »šest«, bruhnjenega v tistem hipu na dan, je premeril Renza od temena do pete, nato je z očesom pomežiknil tovarišu, nato še onemu pri vratih, ki je v odgovor mignil z glavo. Renzo je negotov in poln sumnje pogledal svoja dva povabljenca, kakor bi hotel v njihovem obrazu brati razlago za vsa ta znamenja; toda ta obraza nista izražala drugega kakor dober tek. Krčmar je gledal njega v obraz, kakor da pričakuje njegovih ukazov; Renzo ga je povabil s seboj v bližnjo sobo in naročil večerjo.

»Kdo so ti tujci?« ga je vprašal nato tiho, ko se je krčmar vrnil z domačim prtom pod pazduho in steklenico v roki.

»Ne poznam jih«, je odvrnil krčmar in pogrinjal prt.

»Kako — nihi enega?«

»Saj dobro veste«, je odgovoril zopet oni in z obema rokama razprostiral prti po mizi, »da je prvo pravilo našega poklica, ne vpraševati po zadevah drugih ljudi, tako da celo naše ženske niso radovedne. Še tega bi bilo treba s toliko ljudmi, ki prihajajo in odhajajo; to je večer morski pristan — kadar so letine kaj prida, hočem reči. A bodimo veseli — srečni časi se spet povrnejo. Nam je dovolj, da so naši gostje poštenjaki; kdo so in kdo niso, to nas ne briga. In zdaj vam prinesem krožnik mesenih zrezkov, kakršnih niste še nikdar pokusili«.

»Kako morete to vedeti?« je povzel Renzo; toda krčmar jo je že mahal proti kuhinji in je nadaljeval svojo pot. Ko je tam jemal posodo s prej omenjenimi zrezki, se mu je prav počasi približal oni razbojnik, ki je bil poprej premeril našega mladeniča, in ga vprašal tiho: »Kdo so ti poštenjaki?«

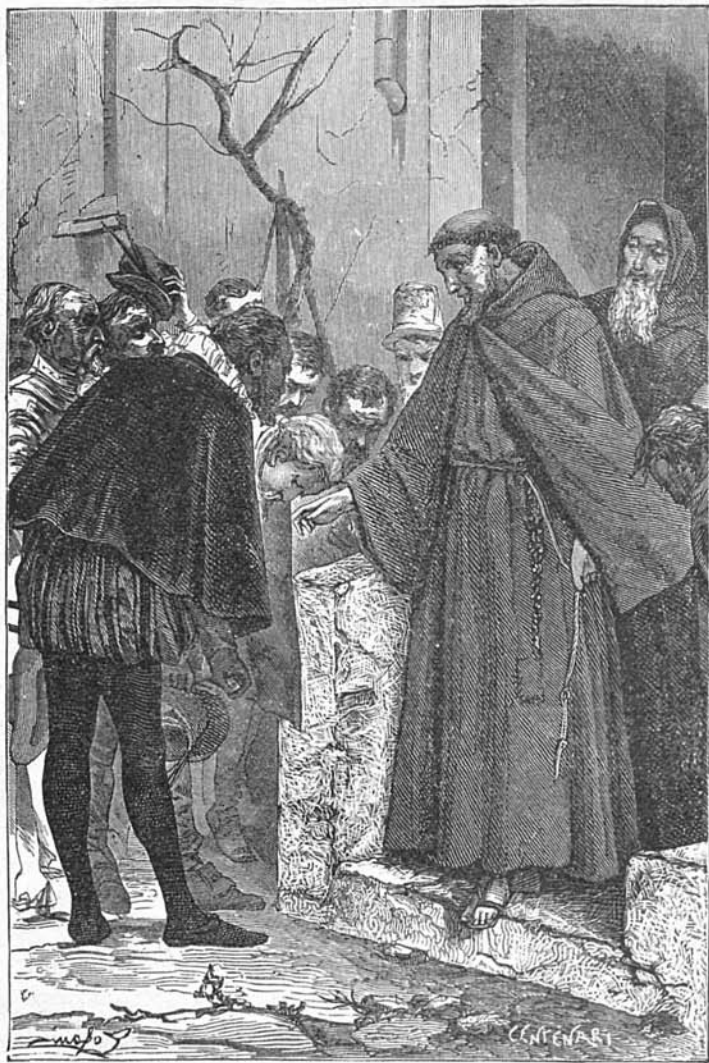
»Dobri ljudje tu iz vasi«, je odgovoril krčmar in zvrnil zrezke na krožnik.

»Prav; toda kako se imenujejo? Kdo so?« je silil oni z nekoliko nevljudnim glasom.

»Eden se imenuje Renzo«, je krčmar tudi tiho odgovoril, »dober, pameten mladenič, prede svilo in zna dobro svoj poklic. Drugi je kmet, ime mu je Tonio, dober družabnik, vesel, žal, da jih ima bolj malo pod palcem — zafrečkal bi jih vse tu pri meni. Tretji je budalo, ki pa rad jé, kadar mu kdo kaj da. Dovolite«.

Z majhnim skokom se je izmuznil med ognjiščem in izpraševalcem ter odnesel krožnik, komur je bil namenjen. »Kako morete vedeti«, je začel zopet Renzo, ko je videl, da spet prihaja, »da so poštenjaki, če jih ne poznate?«

»Po dejanjih, dragi moj; človeka spoznavamo po dejanjih. Ljudje, ki pijejo vino, ne da bi mu zabavljali, ki plačajo račun, ne da bi streljali, ki ne začenjajo preprirov z drugimi gosti in gredo, če se hočejo spraviti nad koga z nožem, ter ga počakajo zunaj daleč od gostilne, tako da ne mešajo v to reč ubogega krčmarja, taki ljudje so poštenjaki. Vendar bolje je, če je mogoče ljudi dobro poznati, kakor se poznamo mi štirje. Pa kaj vas vruga mika vedeli toliko stvari zdaj, ko ste ženin in bi vam moralo rojiti vse kaj drugega po glavi, povrh še s takimi zrezki pred seboj, da bi ob njih še mrtvec vstal iz groba?« Po teh besedah se je povrnil v kuhinjo.

Prav tako se je moral bojevati v prednjih sobah, da se je iztrgal služabnikom in tudi razbojnikom... (Četrto pogl., str. 54).

Opozarjajoč na različen način, ki se ga je ta krčmar posluževal, ko je odgovarjal na vprašanja, pripominja naš pisatelj, da je bil to tak človek, da je v vseh svojih pogovorih izjavljal, da je velik prijatelj poštenjakov vobče; toda v dejanju se je kazal mnogo bolj ugodljivega tistim, ki so uživali sloves ali so imeli videz malopridnežev. Kak čuden značaj, kajne?

Večerja ni bila preveč vesela. Povabljenca bi jo bila rada uživala s popolno lagodnostjo, toda gostitelj, ki je imel glavo polno tega, kar bravec že ve, in je bil že naveličan ter tudi nekoliko v skrbeh radi čudnega obnašanja onih neznancev, je komaj čakal, da odide. Radi njih so se tiho pogovarjali in bile so to presekane in zlovoljne besede.

»Krasno je to«, je na vsem lepem ušlo Gervasu, »da se hoče Renzo oženiti in mu je treba...!« Renzo ga je osorno pogledal. »Ali boš tiho, govedo?« mu je rekel Tonio in pospremil naslov s sunkom pod rebra. Pogovor je do konca postajal vedno bolj hladen. Renzo, ki je v jedi in pijači malo zaostajal, je marljivo nalival obema pričama, s preudarnostjo in tako, da ju je vino naredilo malo živahna, ne da bi se jima baš začelo vrteti v glavi. Ko je bila miza spet razpravljena in je poravnal račun oni, ki je bil napravil najmanj škode, so morali iti vsi trije znova mimo onih obrazov, ki so se zopet vsi obrnili proti Renzu kakor prej, ko je bil vstopil. Jedva je ta naredil par korakov iz krčme, se je obrnil nazaj in videl, da mu tista dva, ki sta prej sedela v kuhinji, sledita; tedaj je s svojima tovarišema obstal, kakor bi hotel reči: Da vidimo, kaj ta dva hočeta od mene. Toda ko sta onadva spoznala, da ju je Renzo opazil, sta tudi ona obstala, se tiho pogovarjala ter se nato spet vrnila. Da jima je bil Renzo bliže in je slišal njune besede, bi se mu te bile zdele zelo čudne. »Bila bi vsekakor lepa čast, tudi če ne štejeva napitnine«, je rekel eden izmed tolovajev, »če bi ob povratku v palačo mogla pripovedovati, kako sva mu z veliko naglico prerahljala rebra, in tako-le na svojo pest, ne da bi bil gospod Sivec tu in ne da bi bil on vse uredil«.

»In skvariti glavno opravilo!« je odvrnil drugi. »Evo: opazil je nekaj, obstal je in naju gleda. Ej, če bi bilo malo kasneje! Vrniva se, da ne vzbudiva suma. Glej, kako prihajajo ljudje od vseh strani; pustimo jih, naj gredo vsi v kurnik«.

Bilo je v resnici ono vrvenje in ono brnenje, ki se na vasi čuje pod večer in se čez malo hipov umakne svečanemu nočnemu pokoju. Ženske so se vračale s polja, noseč otroke na rokah in vodeč nekoliko odrasle dečke poleg sebe, opravljajoč z njimi večerne molitve; vračali so se moški z lopatami in kopačami na ramenih. Kakor so se vrata odpirala, se je lupatam videlo svetlikanje ognjev, ob katerih so se kuhale borne večerje; na cesti se je čulo pozdravljanje in kakšna beseda o pičli žetvi in slabi letini, in še bolj nego besede so se čuli umerjeni in zvočni udarci zvona, ki je oznanjal konec dneva. Ko je Renzo videl, da sta se onadva brezobzirneža zopet umaknila, je v naraščajoči temi nadaljeval pot ter se tiho s kako besedo spomnil zdaj enega brata, zdaj drugega. Dospeli so do Lucijine hišice, ko je bila že noč.

Ure, ki ločijo prvo misel na kakšno strašno podjetje od njegove izvršitve (je rekel neki »barbarski« pesnik¹, ki ni bil brez daru), so sanje, polne prikazni in strahov. Lucija je bila že več ur v tesnobi takih sanj in Neža, celo Neža, početnica tega načrta, je bila zamišljena ter je trudoma iskala besed, ki naj bi hčerki dajale poguma. Toda v hipu, ko se človek vzbudi, to se pravi v hipu, ko se delo prične, je duša vsa spremenjena. Strahu in pogumu, ki drug drugega pobijata, sledi drug strah in drug pogum; podjetje stopi kot nova prikazen pred duha; kar je prej najbolj plašilo, se zdi včasih, da je hipoma postalo čisto lahko; včasih pa se prikaže kot velikanska ovira malenkost, na katero je prej človek jedva mislil; domišljija se preplašena umika, udje — se zdi — odpovedujejo pokorščino in srce lomi obljube, ki jih je bilo z največjo trdnostjo naredilo. Ob Renzovem pridržanem trkanju je Lucijo popadel takšen strah, da je tisti hip sklenila raje vse trpeti in biti raje večno ločena od njega nego izvršiti oni sklep; toda ko se je prikazal in je rekel: »Tu sem, pojdimo«, ko so se vsi kazali pripravljene, da gredo, brez omahovanja, kakor k določenemu, nepreklicnemu opraviilu, tedaj ni imela Lucija ne časa ne moči, da bi delala težkoče, in kakor bi jo drugi vlekli, je trepetaje prišla za eno roko mater, za eno ženina in je s trumo nastopila pustolovsko pot.

¹ Angleški pesnik William Shakespeare.

Tiho, tiho so z umerjenim korakom odšli po temi iz hišice in zavili po poti zunaj vasi. Najkrajša pot bi bila skozi vas, tako bi prišli naravnost k don Abbondijevi hiši, toda izvolili so si ono, da bi jih nihče ne videl. Po stezicah, med vrtovi in njivami so dospeli do župnišča ter se tam razdelili. Oba zaročenca sta ostala skrita za hišnim oglom; z njima je ostala tudi Neža, toda malo bolj naprej, da bi mogla pravočasno pohiteti, ustaviti Perpetuo ter se je polastiti; Tonio in prismojeni Gervaso, ki ni znal ničesar sam narediti in brez katerega ni bilo mogoče ničesar narediti, sta se moško približala vratom in potrkala.

»Kdo je, ob tej uri?« je zaklical glas z okna, ki se je v tistem hipu odprlo; bil je Perpetuin glas. »Bolnikov ni, da bi vedela. Ali se je morda zgodila kakšna nesreča?«

»Jaz sem«, je odgovoril Tonio, »s svojim bratom, govoriti morava z gospodom kuratom«.

»Je li to krščanska ura?« je rekla Perpetua osorno. »Kakšna obzirnost! Vrnita se jutri.«

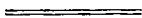
»Poslušajte me; vrnem se ali pa tudi ne. Izterjal sem nekje nekaj denarcev in prihajam, da poravnam tisti repèk dolga, kakor veste; imam tu pet in dvajset lepih, novih srebrnikov, a če ni mogoče, potrpiamo — te bom že znal potrošiti in se vrnem, ko naberem drugih«.

»Počakajte, počakajte, brž pridem. A zakaj ob tej uri?«

»Prejel sem jih tudi jaz šele pred kratkim in menil sem, kakor pravim, da ne vem, kakšnih misli bom jutri, če jih obdržim in grem spat z njimi. Vendar če vam zdaj ni všeč, ne vem, kaj bi rekel; kakor vidite, sem tu; če me ne marate, pa grem«.

»Ne, ne, počakajte trenutek; vrnem se z odgovorom«.

Rekši je zaprla okno. V tem hipu se je Neža ločila od ženina in neveste, rekla je še tiho Luciji: »Pogum, to bo samo trenutek, kakor če si dá človek zob izdreti«, ter se je pred vrati pridružila bratoma. Začela je klepetati s Tonijem, da bo Perpetua, ko pride odpirat, morala misliti, da je prišla slučajno tod mimo in jo je Tonio za trenutek zadržal.

Osmo poglavje.

— Karnéad! Kdo je bil ta mož? — Je tuhtal sam pri sebi don Abbondio, sedeč na svojem naslanjaču v neki sobi zgornjega nadstropja z odprto majhno knjižico pred seboj, ko je vstopila Perpetua, da mu sporoči svojo vest. — Karnéad! Zdi se mi, da sem to ime že kje bral ali slišal; moral je biti učenjak, znamenit slovstvenik starega veka — izmed tistih imen je; a kdo vraga je bil ta mož? — Tako malo je revež slutil, kakšna nevihta se zbira nad njegovo glavol!

Vedeti je treba, da je don Abbondio v svojo zabavo vsak dan kaj malega bral; neki sosednji kurač, ki je imel kos knjižnice, mu je posojal knjigo za knjigo, po vrsti, kakor so mu prihajale v roko. Tista, nad katero je ta hip razmišljal don Abbondio, okrevanec po mrzlici radi strahu, celo bolj zdrav (kar se mrzlice tiče), nego bi mu bilo prav, da bi se drugim zdelo, je bila proslavitveni govor na čast svetega Karla, ki se je z veliko slovesnostjo vršil pred dvema letoma v Milanu in ga je občinstvo poslušalo z velikim občudovanjem. Radi svoje ljubezni do učenja se je v njem svetnik primerjal z Arhimedom in do tu ni zadel don Abbondio ob nikako oviro; kajti Arhimed je izsledil toliko čudovitega in o njem se je že toliko govorilo, da ni treba Bog ve kako obsežne izobrazbe, da človek o njem kaj ve. Toda po Arhimedu ga je govornik primerjal tudi s Karnéadom — in tu je bravec obličal kakor ladja v pesku. V tem hipu je vstopila Perpetua in javila Tonijev obisk.

»Ob tej uri?« se je začudil don Abbondio povsem naravno.

»Kaj hočete? Ti ljudje ne poznajo obzirnosti; toda če ga zdaj hitro ne ujamete...«

»Res, če ga zdaj ne ujamem, kdo ve, kdaj ga bo mogoče ujetil! Naj vstopi... Ej, ej, ali ste pa tudi gotovi, da je prav on?«

»Vraga!« je odgovorila Perpetua in odšla doli; odprla je vrata in rekla: »Kje ste?« Tonio se je pokazal; obenem je stopila tudi Neža naprej in pozdravila Perpetuo po imenu.

»Dober večer, Neža«, je rekla Perpetua. »Odkod, odkod ob tej uri?«

»Vračam se iz...« in je imenovala neko bližnjo vasico. »In če bi vi vedeli...« je nadaljevala; »zamudila sem se malo delj samo radi vas«.

»Zakaj pa?« je vprašala Perpetua; obrnila se je k obema bratoma in rekla: »Vstopita, grem brž za vama«.

»Ker«, je odgovorila Neža, »neka ženska izmed tistih, ki stvari ne poznajo, pa bi rade govorile... ali morete verjeti? Trdila je trdovratno, da se vi niste poročili ne s Pepetom Suolavecchio ne z Anžetom Lunghigno, ker vas onadva nista marala. Jaz sem trdila, da ste vi odrekli, temu in onemu...«

»Gotovo. Oh lažnivka, grda lažnivka! Kdo pa je?«

»Ne vprašujte me, ne maram, da bi se kaj slabega izcimilo«.

»To mi poveste, morate mi povedati. Joj, lažnivka!«

»Dovolj... a ne morete si misliti, kako mi je bilo neprijetno, da nisem vse zgodbe natanko poznala; tako rada bi jo bila popolnoma osramotila«.

»Glejte si no! Kako si le morejo ljudje tako izmišljati!« je zopet vzkliknila Perpetua in brž povzela: »Kar se Pepeta tiče, je vsem znano in so vsi lahko videli... Ej, Tonio, le stopite k vratom in pojdite gor; brž pridem«. Tonio je znotraj odgovoril: »Da« in Perpetua je nadaljevala z vnemo svojo povest.

Nasproti don Abbondijevim vratom se je med dvema hišicama odpirala ozka pot, ki je za njima zavila v neko njivo. Neža je krenila po njej, kakor bi se hotela malo bolj odmakniti, da bo lahko prosteje govorila, in Perpetua za njo. Ko sta zavili in bili tako daleč, da ni bilo več mogoče razločiti, kaj se godi pred don Abbondijevo hišo, je Neža močno zakašljala. To je bilo znamenje. Renzo ga je čul, stisnil Luciji roko, da bi ji dal novega poguma, in oba sta šla naprej po prstih, prav tik zidu in kolikor mogoče tiho; dospela sta do vrat ter jih prav počasi odpahnila; molče in sklonjena sta stopila na hodnik, kjer sta ju oba brata že pričakovala. Renzo je speč čisto tiho in počasi prislonil vrata in vsi štirje so jo mahnili gor po stopnicah, pri tem pa niso delali ropota niti za enega. Dospevši na presledek sta se oba brata približala durim sobe, ki je bila stopnicam ob strani; zaročenca sta se stisnila k zidu.

»Hvaljen bodi Jezus Kristus«, je rekel Tonio z razločnim glasom.

»Tonio, kajne? Vstopite«, se je glasil odgovor znotraj.

Poklicani je odprl vrata le toliko, kolikor je zadostovalo, da sta mogla noter on in brat drug za drugim. Pred svetlobnim pasom, ki je nenadoma šinil skozi to odprtino in se risal na temnem podu presledka, se je Lucija zdrznila, kakor da je že izdana. Ko sta brata vstopila, je Tonio povlekel vrata za seboj. Zaročenca sta ostala nepremična v temi, napenjala uho in pridrževala dihanje; najmočnejši ropot je bilo nabijanje ubogega Lucijinega srca.

Don Abbondio je sedel, kakor smo že povedali, v starem naslanjaču, zaviti je bil v staro dolgo haljo, na glavi je imel staro čepico, ki mu je v slabotni svetlobi majhne leščerbe obokvirjala obraz. Dva gosta čopa las, ki sta mu uhajala izpod čepice, dvoje gostih obrvi, dvoje gostih brkov in gosta mala bradica, vse to že osivelo in posejano po rjavem in nagubanem obrazu, je lahko nalikovalo s snegom pokritemu grmovju, širlečemu v mesečini od kake pečine.

»A, a!« tako je odzdravil, snel naočnike ter jih spravil v knjižico.

»Gospod kurat poreče, da sem prišel pozno«, je rekel Tonio ter se priklonil; isto je mnogo bolj bedasto napravil Gervaso.

»Gotovo je pozno; pozno je na vsak način. Ali veste, da sem bolan?«

»O! Žal mi je.«

»Gotovo ste že kaj slišali. Bolan sem in ne vem, kdaj se bom mogel spet pokazati ljudem... Toda zakaj ste privedli s seboj tega... mladeniča?«

»Tako-le za družbo, gospod kurat.«

»Dovolj; poglejmo.«

»Pet in dvajset novih srebrnikov je, tistih s svetim Ambrožem na konju«, je rekel Tonio in privlekel droben zavitek iz žepa.

»Poglejmo«, je ponovil don Abbondio; vzel je zavitek, si nataknil spet naočnike, odprl, povlekel srebrnike iz njega, jih preštel, jih obrnil na to stran, jih obrnil spet na ono ter dognal, da' so brez pogrška.

»Zdaj, gospod kurat, mi daste verižico moje Tekle.«

»Tako je«, je odvrnil don Abbondio; nato je stopil k omari, potegnil ključ iz žepa, pogledal naokrog, kakor bi gledalcema branil priiti blizu, odprl je le eno polovico vratac,

zadelal speč odprtino s svojo osebo, vtiaknil glavo noter, da pogleda, kje je verižica, in roko, da seže po njej; ko jo je našel, je omaro speč zaklenil, izročil verižico Toniju in rekel: »Ali je prav tako?«

»Zdaj«, je odgovoril Tonio, »bodite tako dobri ter mi denite nekaj črnega na belo«.

»Tudi to!« se je čudil don Abbondio. »V vsem so ljudje podkovani. Ej, kako je postal svet nezaupen! Ali se ne zanesete name?«

»Kako, gospod kurat? Ali se zanesem? Krivico mi delate. Toda ker je moje ime v vaši veliki knjigi na strani za dolgove... torej, ker ste že imeli to sitnost, da ste me nekoč zapisali, bi rad... ker od življenja do smrti...«

»Dobro, dobro«, ga je prekinil don Abbondio, potegnili mrmraje predalček pri mizici, vzel iz njega papir, pero in črnilnik in začel pisati, ponavljajoč glasno besede, kakor so mu prihajale iz peresa. Medtem sta se Tonio in na njegov migljaj tudi Gervaso postavila pokonci pred mizo tako, da piščoči ni mogel videti k vratom, in kakor iz dolgega časa sta začela malo drgniti z nogami po podu, da tako opozorita onadva zunaj, naj vstopita, in zaglušita obenem hrup njunih korakov. Don Abbondio je bil zatopljen v pisanje in ni mislil na nič drugega. Ko je Renzo zaslišal drsanje nog, je prijel Lucijo za roko, ji jo stisnil, da jo ohrabri, zganil se je ter jo vlekel vso trepetajočo za seboj, kajti sama se ne bi bila mogla ganiti z mesta. Vstopila sta čisto tiho, po prstih, pridržujoč dihanje, ter sta se skrila za oba brata. Medtem je don Abbondio končal pisati, pazljivo je še enkrat prebral pismo, ne da bi dvignil oči od njega, nato ga je zganil na četvero, rekoč: »Ali boste zdaj zadovoljni?« snel z eno roko naočnike z nosu, ponudil z drugo Toniju papir ter dvignil obraz. Tonio je iztegnil roko, da vzame papir, ter se obenem umaknil na eno stran, Gervaso na njegov migljaj na drugo in na sredi sta se prikazala, kakor bi se razmaknila zavesa, Renzo in Lucija. Don Abbondio je videl najprej nekam zabrisano, nato je videl jasno, se prestrašil, osupnil, se razjaril, pomislil in napravil sklep — vse to v času, ki ga je Renzo porabil, da je izustil besede: »Gospod kurat, pred tema dvema pričama: to je moja žena«. Njegove ustne še niso bile speč pri miru in že je don Abbondio, izpustivši papir, z levico pograbil in dvignil leščerbo, z desnico pa strgal pre-

progo z mizice, jo polegnil jezno nase, da je knjiga, papir, črnilnik in sipnica zletelo vse na fla, ter se med sedežem in mizico v skoku približal Luciji. Ubožica je mogla s tistim svojim sladkim in tedaj silno trésočim se glasom jedva izgovoriti: »In to . . .«, ko ji je don Abbondio nevljudno vrgel preprogo čez glavo in obraz, da bi ne mogla izreči vseh potrebnih besed. In izpustivši tudi svetiljko, ki jo je držal z drugo roko, si je zdaj pomagal tudi s to, da je s preprogo ošemil nevesto ter jo skoro zadušil; medtem pa je kričal na vse grlo: »Perpetua, Perpetua! Izdajstvo! Na pomoč!« Na podu umirajoči stenj je sipal medlo, migotajočo svetlobo na Lucijo, ki se v popolni zmedenosti niti ni skušala izmotati in je bila podobna iz krede izklesanemu kipu, katerega je bil umečnik pregrnil z mokrim suknom. Ko je luč popolnoma zamrla, je don Abbondio revico izpustil in tipaje poiskal vrata v drugo, bolj notranjo sobo; ko jih je našel, je vstopil tja, se zaklenil in še vedno kričal: »Perpetua! Izdajstvo! Na pomoč! Ven iz te hiše! Ven iz te hiše!« V prvi sobi je bilo vse narobe. Renzo, ki je skušal zadržati kurata in je veslal z rokami po zraku, kakor bi se igral slepo muho, je došel do vrat, trkal in kričal: »Odprite, odprite! Ne delajte takega hrupa!« Lucija je s slabim glasom klicala Renza in proseč ponavljala: »Pojdimo, pojdimo, za božjo voljo!« Tonio je po vseh štirih pometal z rokami po podu ter skušal olipati svojo pobotnico. Gervaso je kričal in skakal kakor obseden ter iskal vrata na stopnice, da bi ušel in se rešil.

Ne moremo si kaj, da se ne bi sredi tega krika in vika za trenotek ustavili ob kratkem premišljevanju. Renzo, ki je hrumel ponoči v tuji hiši, ki je bil skrivaj vdrl vanjo in je oblegal gospodarja v drugi sobi, ima popoln videz tlačitelja — in končno je bil vendar le on tlačeneec. Don Abbondio, ki so ga bili drugi presenetili, zagnali v beg in prestrašili, medtem ko se je mirno ukvarjal s svojimi opravili, bi se zdel prava žrtev — in vendar je v resnici on delal krivico. Tako se često svet vrtil . . . to se pravi: tako se je vrtil v sedemnajstem stoletju.

Ko je obleganec videl, da ni nobenega znamenja o sovražnikovem umiku, je odprl okno na trg pred cerkvijo ter začel klicati: »Na pomoč, na pomoč!« Zunaj je sijala najlepša mesečina. Senca cerkve in malo dalje dolga, ostra senca zvonika sta se temno in odražajoče risali na travna-

tem, svetlem, ravnem trgu; vsak predmet je bilo mogoče razločiti skoro kakor podnevi. Ali kolikor daleč je segal pogled, od nikoder ni bilo ne duha ne sluha o kakem živem bitju. Tik stranskega cerkvenega zidu in prav na tisti strani, ki je bila obrnjena proti župnišću, je stala revna bajta, nekakšna pasja luknja, kjer je spal cerkovnik. Tega je vzburil oni preplašeni klic; skočil je z besno naglico z ležišča, odpahnil cunjjo na svojem okencu, vtaknil glavo ven in rekel z očmi med kocinami: »Kaj pa je?«

»Tecite, Ambrož! Na pomoč!« je zaklical don Abbondio proti njemu. »Brž pridem«, je odgovoril oni, odmaknil glavo, spustil zopet cunjjo in dasi je bil napol še v spanju in več nego napol prepaden, si je pri tej priči izmislil sredstvo, s katerim je prinesel mnogo izdatnejšo pomoč, nego se je zahtevala, a se mu obenem ni bilo treba samemu mešati v ta pretep, naj je bil že kakršenkoli. Pograbi hlače na postelji, jih stisne pod pazduho kakor zgibljiv klobuk in jo udere skokoma dol po lesenih stopnicah; steče v zvonik, potegne za vrv večjega izmed obeh zvonov ter začne biti plat zvoná.

Ton, ton, ton, ton... Kmetje planejo iz spanja in sedejo na postelji. V senikih zleknjeni mladeniči napno ušesa in se dvignejo. »Kaj je? Kaj je? Plat zvoná! Ogenj? Tatovi? Razbojniki?« Mnoge žene svetujejo možem in jih prosijo, naj se ne ganejo, naj pustijo, da drugi tečejo tja; nekateri vstanejo in gredo k oknu; lenuhi se vrnejo pod odejo, kakor da se vdajajo prošnjam; najbolj radovedni in najbolj drzni gredo dol po vile in puške in stečejo za truščem; drugi čakajo in gledajo.

Toda preden so ti ljudje bili nared, da, še preden so se dobro otresli spanca, je trušč prišel do ušes drugih oseb, ki so stojé in oblečene bdele nedaleč proč: razbojniki na enem kraju, Neža in Perpetua na drugem. Najprej na kratko povejmo, kaj so delali razbojniki, odkar smo jih bili pustili nekaj v podrti bajti, nekaj v gostilni. Ko so ti trije videli, da so vsa vrata pozaprta in je cesta zapuščena, so naglo odšli, kakor bi bili šele tedaj opazili, da so se zakasnili, rekoč, da gredo takoj domov. Napravili so obhod po vasi, da se prepričajo, ali so res že vsi v svojih domovih. In res niso srečali žive duše in niso čuli najmanjšega hrupa. Šli so prav tiho tudi mimo naše uboge hišice: bila je mirnejša od vseh

drugih, ker ni bilo nikogar v njej. Tedaj so se napotili naravnost v porušeno bajto ter podali gospodu Sivcu svoje poročilo. Ta si je brž posadil velikanski klobuk na glavo, si vrgel na pleča s školjkami posut plašč iz povoščenega platna, vzel popotno palico v roko in rekel: »Pojdimo, kakor se spodobi za nas, tihi in pozorni na povelja!« Stopil je naprej in drugi za njim. V hipu so dospeli do hišice po cesti, ki je peljala v nasprotno smer nego ona, po kateri se je bila naša frumica oddaljila, ko je tudi ona šla na svoj pohod. Sivec je ustavil četo v razdalji nekaj korakov, odšel sam naprej na poizvedovanje in ko je videl, da je zunaj vse mrtvo in mirno, je poklical dva izmed onih klavnih junakov ter jima ukazal, naj polagoma preplezata zid, ki je obdajal dvorišče, ter naj se, ko se spustita noter, skrijeja v koš za gosto smokvo, katero je bil že tisto dopoldne postavil v svoj račun. Po tej odredbi je prav narahlo potrkal z namenom, da se izda za romarja, ki je zašel, in poprosi za prenočišče do drugega jutra. Nihče se ne odzove. Potrka znova malo močneje — od nikoder nobenega glasu! Tedaj gre in pokliče tretjega tolovaja, ukaže mu splezati čez zid na dvorišče kakor prejšnjima dvema in počasi iztrgati zapah, da bo imel prost vhod in umik. Vse se izvrši z veliko previdnostjo in dobrim uspehom. Pokliče še druge, gre z njimi noter in jim veli, naj se skrijejo k prejšnjim. Približa se prav počasi cestnim vratom, postavi tam dve straži od znotraj in gre naravnost k pritrličnim vratom. Tudi tu potrka in čaka — in bil bi lahko dolgo čakal. Iztrga prav previdno zapah tudi na teh vratih, a nihče se ne oglasi od znotraj: »Kdo je tam?« Nikogar ni čuti — bolje stvar ne more iti. Torej naprej! »St«, pokliče one pod smokvo, vstopi z njimi v pritrlično sobo, kjer si je bil zjutraj na zločinski način priberačil oni kos kruha. Privleče na dan kresilno gobo, kamen, jeklo in žveplenke, užge neko svojo majhno svečiljko, stopi v drugo sobo zadaj, da se prepriča, ali ni nikogar. Tudi tam — nikogar. Vrne se, gre k vratom poleg stopnic, gleda, prisluškuje — tišina in samoča. Pusti drugi dve straži v pritrličju in vzame Grignapoca s seboj, razbojnika iz grofije Bergamo, ki je edini imel nalog groziti, miriti, ukazovati in sploh vse govoriti, kar bi bilo treba, zato da bi njegova govorica vzbudila v Neži vero, da je pohod prišel od one strani. Z njim ob strani in drugimi zadaj stopa Sivec počasi navzgor, preklinjajoč v

srcu vsako stopnico, ki zaškriplje, in vsak količkaj hrupen korak svojih malopridnežev. Končno je na vrhu. Tu tiči zajec. Odpahne narahlo vrata v prvo sobo, vrata se vdajo, on jih odpre za ped, pokuka — tema; prisloni uho, da bi slišal, ali notri kdo smrči, diha ali se giblje — nič. Torej naprej! Dvigne si svetiljko pred obraz, da bi videl, ne da bi drugi njega videli, odpahne duri na stežaj, zagleda posteljo, plane tja — postelja je postлана in poravnana, pregrinjalo je odstrto in zloženo na zglavju. Skomizgne z rameni, obrne se k družbi, namigne jim, da gre pogledat še v drugo sobo, naj stopajo prav tiho za njim. Vstopi, ponovi vse iste gibe kakor prej — zopet ista stvar. »Kaj je to, za vraga?« reče tedaj. »Ali je morda kak izdajalski pes vse izvohunil?« Vsi jamejo z manjšo previdnosijo gledati, tipati po vseh kotih; vso hišo preobrnejo narobe. Dočim so oni zaposleni s temi opravki, zaslišita ona dva, ki stražita pri cestnih vratih, topot naglih, drobnih korakov, ki se urno bližajo. Mislita si, da pojde prihajalec mimo, naj bo že kdorkoli. Oba sta mirna ter se za vsak slučaj pripravita. In res, koraki se ustavijo prav pred vrati. Bil je Menico, ki je prišel po naročilu očeta Cristofora, da opozori obe ženski, naj za božjo voljo nemudoma zbežita zdoma, ker ... zakaj, že veste. Prime za kljuko na zapahu, da bi trkal, in začuti, da mu zapah izbit in iztrgan pleše v roki. — Kaj je to? — pomisli in strahoma odpahne vrata, ki se odpro. Menico stopi poln sumenj za korak naprej, kar začuti hipoma, da ga nekdo grabi za roke in na desni in levi mu dva glasova zabičata tiho, a grozeče: »Molči — drugače si brž mrtev!« On pa zažene krik. Eden izmed tolovajev mu dene roko na usta, drugi potegne velik nož, da ga ostraši. Deček trepeče kakor list in niti ne poskuša kričati; ali nenadoma se mesto njega in z vse drugačnim glasom začuje oni prvi, silni udar zvona in za njim po vrsti kar nevihta udarcev. Kdor greši, se boji — pravi milanski pregovor. Obema lopovoma se je zazdelo, da slišita iz teh udarcev svoje ime, priimek in vzdevek. Brž izpustita Menicove roke, umakneta svoje po bliskovo, razkrečita usta in dlan, pogledata si v obraz in stečeta v hišo, kjer je bila glavna četa. Menico jo ubere po cesti proti zvoniku, kjer je moral vsekakor kdo biti. Na druge lopove, ki so preiskovali hišo od vrha do tal, je strašni udar zvona napravil isti vtis: brž so se zmedli, begali so in suvali drug

ob drugega, vsakdo je iskal najkrajšo pot do vrat. In vendar so bili to sami preizkušeni ljudje, vajeni gledati nevarnosti v obraz; niso pa mogli ohraniti trdnosti pred nejasno nevarnostjo, ki se jim ni prav nič pokazala od daleč, preden je planila nanje. Treba je bilo vseh nenavadnih Sivčevih zmožnosti, da so ostali vsaj toliko vkup, da se je njih početje lahko imenovalo umik in ne beg. Kakor teka pes, ki spremlja čredo svinj, zdaj sem, zdaj tja za onimi, ki se oddelijo od črede, zgrabi tega z zobmi za uho in ga tira v krdelo, potiska onega z gobcem, zalaja nad drugim, ki fisti hip stopi iz vrste, tako čofne preoblečeni romar katerega izmed onih, ki se že dotikajo praga, in ga potegne nazaj, napodi s palico nazaj tega in onega, ki se je že nameril drugam, kriči na druge, ki tekajo sem in tja, da sami ne vedo kam, in to tako dolgo, da jih končno vendar nažene vse na sredo malega dvorišča. »Urno, urno! Pištole v roko, nože ven, vsi vkup! Potem pojdemo. Tako se gre. Kdo se nas dotakne, rad bi vedel, če smo vsi vkup, glupci? Če pa se damo ujeti posamez, nas tudi kmetavzarji lahko namlatijo. Sramota! Za menoj, vkup!« Po tem kratkem nagovoru se je postavil na čelo in odšel prvi. Hiša, kakor smo rekli, je bila na koncu vasi. Sivec jo je mahnil po poti, ki je peljala ven, in vsi so v lepem redu stopali za njim.

Pustimo jih, naj gredo, in vrnimo se za korak nazaj k Neži in Perpetui, ki smo ju pustili na fisti ozki poti. Neža je bila poskušala zavleči svojo sobesednico kolikor mogoče daleč od don Abbondijeve hiše in do neke meje se ji je to tudi posrečilo. Toda nenadoma se je služabnica spomnila, da so vrata ostala odprta, in se je hotela vrniti. Neža ni mogla ugovarjati; da ne bi vzbudila v njej kakega suma, se je morala z njo obrniti nazaj in ili za njo, vendar pa jo je skušala zadržati, kadarkoli je videla, da jo je pripoved o vseh onih ponesrečenih ženitvah dobro razgrela. Delala se je, kakor da jo zelo pazno posluša, in je rekla zdaj pa zdaj, da bi pokazala, kako pozorno sledi, ali da bi njeno čebljanje napeljala zopet v pravi tir: »Seveda, zdaj razumem; imenitno, stvar je docela jasna. In potem? In on? In vi?« Toda medtem je sama s seboj imela drugačen pogovor. — Ali so zdaj že odšli? Ali so še notri? Kako trapasti smo vsi trije, da nismo določili znamenja, s katerim bi me opozorili, če se stvar posreči! To je bila res velika neumnost! Toda

kar je, to je; zdaj mi ne preostane nič drugega, kakor da jo čim dalje zadržujem tu; v najslabšem slučaju bo to nekaj izgubljenega časa. — Tako sta z malimi šetnjami in prestanki prišli že precej blizu don Abbondijeve hiše, ki je pa radi onega ogla še nista videli, in Perpetua, ki je dospela baš do važne točke svoje povesti, se je z lahkoto dala ustaviti in se ni prav nič upirala, da, prav za prav tega niti opazila ni — kar je nenadoma v negibnem ozračju pribobnel odzgoraj skozi prostrano nočno tišino oni prvi, silni don Abbondijev klic: »Na pomoč! Na pomoč!«

»Milost božja! Kaj pa je?« je zavpila Perpetua in hotela zbežati.

»Kaj je? Kaj je?« je rekla Neža ter jo prijela za krilo.

»Milost božja! Ali niste slišali?« je odvrnila ona ter se osvobodila.

»Kaj je? Kaj je?« je ponovila Neža ter jo ujela za roko.

»Vražja ženska!« je zavpila Perpetua ter jo pahnila od sebe, da bi se oprostila. Zagnala se je zopet v tek, kar se še bolj daleč, ostreje in bolj nenadoma razleže Menicov krik.

»Milost božja!« zakriči tudi Neža in zdirja za ono. Ali jedva sta privzdignili pete, je udaril zvon — en udarec, dva, trije in naprej brez konca; ti bi ju bili izpodbodli kakor ostroge, da je bilo to še potrebno. Perpetua dospe trenutek prej nego Neža; ko hoče odpahnuti vrata, se ta odznotraj odpro na stežaj in na pragu se prikažejo Tonio, Gervaso, Renzo in Lucija, ki so bili našli stopnice, planili skokoma po njih navzdol in, začuvši ono strašno zvonjenje, štekli naglo, da se rešijo.

»Kaj je, kaj je?« je težko sopeč vprašala Perpetua oba brata, ki sta ji odgovorila z močnim sunkom in izginila za oglom. »In vi! Kako? Kaj delata vidva tukaj?« je nato vprašala drugi par, ko ga je zagledala. Ali tudi ta dva sta šla brez odgovora ven. Da čimprej pomaga, kjer je najbolj treba, Perpetua ni več vpraševala, planila je naglo v hodnik in tekla, kolikor je v temi mogla teči, proti stopnicam.

Zenin in nevesta, ki sta bila ostala zaročenca, sta trčila nenadoma ob Nežo, ki je pritekla vsa razburjena. »Ah, tu stal!« je rekla, mukoma išoč besede. »Kako je bilo? Zakaj zvoni? Zdi se mi, da sem slišala...«

»Domov, domov!« je rekel Renzo, »preden pridejo ljudje«. Napoliti so se proti domu; tu priteče Menico, jih

spozna, jih ustavi in reče še ves trepetajoč, z napol pridruženim glasom: »Kam greste? Nazaj, nazaj! Tod — v samostan!«

»Ali si ti oni, ki...?« je začela Neža.

»Kaj je še drugega?« je vprašal Renzo. Lucija je vsa zmedena trepetala in molčala.

»Vrag je v hiši«, je povzel Menico težko sopeč. »Jaz sem jih videl, hoteli so me ubiti. Kakor je povedal oče Kristoforo; in tudi vi, Renzo, je rekel, brž pridite. In videl sem jih tudi sam. Še sreča, da sem vas našel tukaj vse! Povem vam pozneje, ko bomo zunaj.«

Renzo, ki je bil med vsemi še najmanj razburjen, je pomislil, da je treba iti takoj, bodi sem, bodi tja, še preden se natečejo ljudje, in da je najbolj varno storiti to, kar Menico svetuje ali bolje ukazuje z močjo prestrašenega človeka. Pozneje po cesti, ko ne bo več nevarnosti, bo mogoče zahtevati od dečka natančnejšega pojasnila. »Stopaj pred nami«, mu je rekel. »Pojdimo za njim«, je rekel ženskama. Obrnili so se nazaj, napotili se naglo proti cerkvi, premerili trg, kjer na srečo še ni bilo žive duše, zavili po ozki poti med cerkvijo in don Abbondijevo hišo, izginili nato skozi prvo luknjo v meji in hiteli dalje preko njiv.

Niso bili morda petdeset korakov daleč, ko se je množica začela natekati na trgu in je vsak hip naraščala. Ljudje so gledali drug drugega: vsakdo je imel zapisano vprašanje na obrazu, nihče ni mogel dati odgovora. Tisti, ki so prvi prišli, so tekli k cerkvenim vratom — bila so zaprta. Nato so tekli odzunaj k zvoniku in eden se je stegnil z usti k okencu, nekaki strelni lini, ter zarjul noter: »Kaj pa je, za vraga?« Ko je Ambrož zaslišal znan glas, je izpustil vrv; vrvež zunaj mu je dajal gotovost, da se je nabralo mnogo ljudstva. »Brž odprem«, je odgovoril. Potegnil je v naglici nase, kar je bil prinesel pod pazduho, šel odznotraj k cerkvenim vratom in jih odprl.

»Kaj pomeni ves ta trušč? — Kaj je? — Kje je? — Kdo je?«

»Kako, kdo je?« je dejal Ambrož, držeč z eno roko eno durnico vrat, z drugo pa konec tistega kosa obleke, ki ga je bil v taki hitrici del nase. »Kako? Ali, ne veste? Vdrli so pri gospodu kuratu. Pogum, tovariši! Na pomoč!« Vsi se obrnejo proti župnišču, približajo se v veliki trumi, gledajo

gor, poslušajo — vse mirno. Drugi tečejo na ono stran, kjer so vrata — zaprto; zdi se, da se ni vrač nihče dotaknil. Tudi oni gledajo gor — nobeno okno ni odprto, slišati ni nobenega glasu.

»Kdo je notri? — Hoj, hoj! — Gospod kurat! — Gospod kurat!« —

Don Abbondio, ki se je bil odmaknil od okna, kakor hitro je opazil, da so napadalci zbežali, in ga je zaprl, se je v tem hipu polglasno prepiral s Perpetuo, ki ga je bila pustila samega v tisti zmedi; zdaj, ko je zaslišal, da ga kliče glas ljudstva, se je moral speh vrniti k oknu, in ko je zagledal to velikansko pomoč, se je kesal, da jo je klical.

»Kaj je bilo? — Kaj so vam storili? — Kdo so bili ti ljudje? — Kje so?« mu je klicalo naproti petdeset glasov obenem.

»Nikogar ni več. Hvala vam! Vrnite se lepo domov.«

»Toda kaj je bilo? — Kam so izginili? — Kaj se je zgodilo?«

»Ničvredni ljudje, ponočevalci, a so zbežali. Vrnite se na svoje domove! Ničesar ni več. Drugikrat, vaščani. Hvala vam za vaše dobro srce«. In po teh besedah se je umaknil in zaprl okno. Tu so nekateri začeli godrnjati, drugi zabavljati, še drugi preklinjati; nekateri so skomizgnili z rameni in hoteli oditi — kar pridirja nekdo ves upehan in spravi trudoma nekaj besed iz grla. Ta človek je stanoval nasproti našima ženskama in ko je radi truščja pogledal skozi okno, je videl na malem dvorišču ono zmešnjavo med razbojniki, ko se je Sivec trudil, da bi jih zbral. Ko je zdaj prišel malo do sape, je zaklical: »Kaj delate tu, ljudje božji? Vrag ni tukaj, doli je na drugem koncu ceste, v hiši Neže Mondelove: oboroženi ljudje, notri so, zdi se, da hočejo nekega romarja ubiti; kdo ve kakšnega vruga imajo!«

»Kaj? — Kaj? — Kaj?« — In prične se viharno posvečevanje. »Treba je iti. — Treba pogledati. — Koliko jih je? — Koliko je nas? — Kdo so? — Župan, župan!«

»Evo me«, je odgovoril župan sredi množice. »Evo me! Toda morate me podpirati, morate ubogati. Hitro: kje je cerkovník? Zvonite, zvonite! Hitro, naj eden teče doli v Lecco iskat pomoči, pridite vsi sem...«

Ta priteče, oni švigne med dvema drugima in jo pobriše; trušč je velikanski. Tedaj dospe še nekdo, ki jih je

videl, kako so naglo odhajali, in zavpije: »Tecite, tovariši! Tačovi so ali tolovaji, bežijo z nekim romarjem; so že zunaj vasi. Za njimi! Za njimi!« Ne da bi čakali poveljnikovih ukazov, se ob tej novici vsi skupno zganejo v neredu dol po cesti. Kakor se vojska pomika naprej, stopajo nekateri v prednji straži s počasnejšim korakom, puščajo, da jih drugi prehitvajo, se zarinejo v sredino čete; zadnji potiskajo naprej, končno dospe truma do napovedanega mesta. Sledovi napada so bili sveži in očitni: vrata na stežaj odprta, zapiralo izbito; toda napadalci so izginili. Usujejo se na dvorišče, gredo k prilličnim vratom — odprta in razbita tudi ta. Kličejo: »Neža! Lucija! Romar! Kje je romar? Štefanu se je gotovo sanjalo o romarju!« — »Ne, ne, videl ga je tudi Carlandrea. Hoj, romar! — Neža! Lucija!« Nihče se ne odzove. »Odvedli so jih s seboj! Odvedli so jih s seboj!« Tedaj so nekateri povzdignili glas in predlagali, da je treba roparje zasledovati, da je to nesramnost in bi bilo sramota za vso vas, če bi lahko vsak lopov nekaznovan odnašal ženske kakor jastreb piščeta z zapuščene grede. Sledilo je novo, še hrupnejše posvetovanje; toda nekdo (nikdar se ni natanko izvedelo, kdo) je vrgel v trumo vest, da sta se Neža in Lucija rešili v neko hišo. Vest se je hitro razširila in ljudstvo je verjelo; nič več se ni govorilo o tem, da bi lovili ubežnike, truma se je razpršila in vsakdo je šel na svoj dom. Čulo se je šepetanje, hrumenje, trkanje, odpiranje vrat, prikazovanje in izginjanje svetilk, vpraševanje žensk z oken, odgovarjanje s ceste. Ko je postala ta spet samotna in tiha, so se pogovori nadaljevali po hišah in zamrli med zehanjem, da se drugo jutro spet prično. Vendar drugih dogodkov ni bilo, razen, da je vaški načelnik tisto jutro, ko je na svoji njivi stal z brado v dlani, s komolcem na ročaju napol v zemljo zapičene lopate in z eno nogo na lopatni prečki, da je, pravim, ko je tako stal in sam pri sebi razmišljal o skrivnostih prošle noči in o dostojnem razlogu tega, kar je zdaj njegova dolžnost in kar bi se zdaj spodobilo, videl, kako prihajata proti njemu dva moška precej čvrste zunanosti, s takimi lasmi, kakor so jih imeli frankovski kralji iz prvega rodu, v ostalem pa zelo podobna tistima dvema, ki sta pred petimi dnevi ustavila don Abbondija, dasi nista bila ista. Ta dva človeka sta še manj slovesno zabičila načelniku, naj nikar ne poroča višjemu županu o tem, kar se je zgodilo,

»Poberi se še z lastnimi nogami za to pot...« (Šesto pogl., str. 73).

naj ne pove resnice, če bi ga kaj izpraševali, naj ne kvanta in ne podpihuje kvant med kmeti, če mu je kaj drago upanje, da umrje kedaj od kake bolezni.

Naši begunci so nekaj časa dobro hitro hodili; molčali so, le zdaj pa zdaj se je kateri obrnil nazaj, da vidi, ali jih kdo zasleduje; vse je tlačila tesnoba radi napornega bega, srce jim je močno bilo radi negotovosti, ki so jo prestali, radi bolesti nad slabim izidom, radi temne bojazni pred novo, skrito nevarnostjo. In še večjo tesnobo je povzročalo ono neprestano nabijanje zvona, ki se je zdelo, da postaja tem turobnejše in zlobnejše, čim bolj se je z rastočo oddaljenostjo glasilo vedno slabeje in vedno bolj topo. Končno je vendar nehalo. Videč, da so na prostem polju daleč od bivališč, in ker ni bilo čuti naokrog niti najrahljšega diha, so begunci začeli stopati počasneje in prva je prišla Neža spet do sape, prekinila molk in vprašala Renza, kako se je izteklo, in vprašala Menica, kakšen vrag je v hiši. Renzo je na kratko povedal svojo žalostno zgodbo in vsi trije so se nato obrnili k dečku; ki je s še večjim poudarkom sporočil očetovo opozorilo in pripovedoval, kar je bil sam videl in v kakšni nevarnosti je bil in kako vse to žal samo potrjuje opozorilo. Poslušalci so razumeli več, nego je mogel Menico povedati. Ob tem odkritju so začutili, da jih spreleta zona; obstali so vsi trije obenem, pogledali so si prestrašeni drug drugemu v obraz in v soglasni kretnji so vsi položili roko, ta na dečkovo glavo, drugi na ramena, kakor da ga hočejo pobožati ter se mu molče zahvaliti, da je bil njih angel varuh, da mu dokažejo sočutje radi strahu, ki ga je prestal, in radi nevarnosti, ki mu je pretila za njih rešitev, in skoro tudi kakor da ga prosijo oproščenja. »Zdaj se vrni domov, da tvoji ne bodo več v skrbeh radi tebe«, je rekla Neža; spomnila se je obljubljenih dveh novcev, vzela je štiri iz žepa, mu jih dala in pristavila: »To bo zadosti. Prosi Gospoda, da se kmalu zopet vidimo, in tedaj...« Renzo mu je dal nov srebrnik ter mu zelo priporočal, naj o redovnikovem naročilu nikomur ničesar ne pove. Lucija ga je znova pobožala ter ga pozdravila z ganjenim glasom. Tudi on je ganjen vse pozdravil ter se vrnil. Oni so v težkih mislih nadaljevali svojo pot, obe ženski spredaj in Renzo zadaj, kakor za stražo. Lucija se je stiskala k materini roki in se rahlo in spretno izogibala pomoči, katero ji je mladenič ponujal na

težavnejših mestih tega poovanja brez steze; že sicer zelo sramežljiva, je bila zdaj zelo zmedena tudi radi tega, ker je bila prej tako dolgo sama z njim in tako domača, ko je pričakovala, da bo v malo trenutkih njegova žena. Zdaj, ko so te sanje tako bolešno izginile, se je kesala, da je bila šla predaleč, in med tolikimi drugimi vzroki je trepetala tudi radi tiste sramežljivosti, ki se ne rodi iz žalostnega spoznanja slabega, radi tiste sramežljivosti, ki se sama ne pozna in je podobna strahu otroka, tresočega se v temi, ne da bi vedel, zakaj.

»In hiša?« je rekla nenadoma Neža. Toda kakor je bilo vprašanje važno, ji vendar nihče ni odgovoril, ker ji nihče ni mogel dati zadovoljivega odgovora. Nadaljevali so svojo pot molče in malo nato končno prodrli do malega trga pred samostansko cerkvijo.

Renzo je stopil k vratom ter se brez okolišev uprl vanje. Vrata so se res odprla in mesec, ki je sijal noter skozi odprtino, je razsvetil blede obraz in srebrno brado očeta Cristofora, ki je stal tam in čakal. Videč, da nihče ne manjka, je rekel: »Bog bodi blagoslovljen!« ter jim pomignil, naj vstopijo. Poleg njega je stal drug kapucinec; bil je to lajiški brat cerkovnik, ki ga je bil on s prošnjami in razlogi pregovoril, da je bedel z njim, da je pustil vrata priprta in stal pri njih na straži, zato da sprejme one uboge ogrožence; treba je bilo nič manj nego očetovega ugleda in svetniškega imena, če je hotel od lajika doseči neprijetno, nevarno in nepravilno odnehljivost. Kakor hitro so vstopili, je oče Cristoforo prav počasi speh prislonil vrata. Cerkovnik zdaj ni mogel več strpeti, poklical je očeta malo v stran ter mu zašepetal na uho: »Ali oče, oče! Po noči ... ali oče!« In zmajeval je z glavo. Medtem ko je oni s težavo izgovarjal tiste besede, je oče Cristoforo razmišljal: — Poglejte si no! Če bi kdo zasledoval kakega cestnega roparja, bi mu brat Fazio ne delal prav nobenih težkoč; uboga, nedolžna deklica pa, ki uide volčjim šapam ... «Omnia munda mundis» Ičistemu je vse čistot, je rekel nato, obrnivši se nenadoma k bratu Faziju in pozabivši, da ta ne ume latinski. Toda prav ta pozabljivost je imela svoj učinek. Če bi mu bil začel oče dokazovati z razlogi, bi bratu Faziju ne bili zmanjkali novi protirazlogi in sam Bog vedi, kdaj in kako bi se bila stvar končala. Ali ko je zaslišal tiste besede, polne skrivnostnega pomena in tako

odločno izgovorjene, se mu je razdelo, da mora biti v njih rešitev vseh njegovih dvomov. Pomiril se je in rekel: »Dovolj! Vi veste o tem več nego jaz«.

»Le zanesite se«, je odgovoril oče Cristoforo. V nejasni svetlobi svetiljke, ki je gorela pred oltarjem, se je približal zavetja iščočim in jim rekel: »Otroci moji, zahvalite se Gospodu, ki vas je rešil iz velike nevarnosti. V tem hipu morebiti...!« In tu jim je začel razlagati, kar jim je bil že dal namigniti po malem poslancu; kajti prav nič ni slutil, da vedo oni več nego on, misleč, da jih je Menico našel doma v miru, preden so prišli tolovaji. Nihče ga ni poučil o njegovi zmoti, niti Lucija, ki je pa vendar čutila nekakšen skriven očitek radi takega prikrivanja napram takemu možu; toda to je bila noč zmešnjav in prevar.

»Po vsem tem«, je nadaljeval on, »dobro vidite, otroci, da zdaj ta kraj ni več varen za vas. Vaš je sicer, rojeni ste tu, nikomur niste nič žalega storili; toda Bog tako hoče. To je preizkušnja, otroci; prenašajte jo potrpežljivo, z zupanjem, brez sovraštva in bodite gotovi, da pride čas, ko boste zadovoljni radi tega, kar se zdaj godi. Jaz sem mislil na to, da vam najdem pribežališče za prvi hip. Kmalu, upam, se boste mogli brez nevarnosti vrniti na svoj dom; vsekakor bo Bog skrbel za vas tako, kakor bo za vas najbolje, in jaz se bom trudil, da ne bom nevreden milosti, ki mi jo izkazuje s tem, da me je izbral za svojega namestnika, ki naj služi vam, njegovim ubogim, dragim preganjancem. »Vedve«, je nadaljeval, obrnivši se k ženskama, »se lahko ustavi v ***. Tam bosta zadosti daleč od vsake nevarnosti in obenem ne predaleč od svojega doma. Poiščita naš samostan, dajta poklicati očeta gvardijana in mu dajta to pismo; on bo za vaju drugi oče Cristoforo. In tudi ti, dragi moj Renzo, se moraš za sedaj kam zateči pred tujo in pred svojo lastno jezo. Nesi to pismo očetu Bonaventuri iz Lodija v našem samostanu pri vzhodnih vratih v Milanu. On ti bo kakor oče, vodil te bo in ti našel dela, dokler ne boš mogel začeti zopet mirno živeti. Pojdite na breg jezera blizu tja, kjer se Bione izliva vanj«. To je potok, ki teče nekaj korakov od Pescarenica. »Tam boste videli pritrjen čoln. Recite: ladja. Vprašali vas bodo, za koga. Odgovorite: sveti Frančišek. Ladja vas sprejme, vas prepelje na drugi breg in tam najdete dvokolesen voz, ki vas popelje naravnost do ***«.

Kdor bi vprašal, kako da je imel brat Cristoforo tako hitro na prosto uporabo taka prometna sredstva na vodi in na suhem, bi s tem pokazal, da ne ve, kakšna je bila moč kapucince, ki so ga ljudje imeli za svetnika.

Misliti je bilo treba še na varstvo domov. Oče je prevzel ključe in nalogo, da jih izroči osebam, ki sta jih Renzo in Neža imenovala. Ta je globoko zavzdihnila, ko je vzela svojega iz žepa, ker je pomislila, da je hiša v tem hipu odprta, da je bil vrag v njej in kdo ve, ali je še kaj ostalo, kar bi bilo vredno varovati!

»Preden odpočujete«, je rekel oče, »pomolimo vsi skupaj Gospodu, da bo z vami na tej poti in vedno, in predvsem naj vam dá moč in ljubezen, da boste hoteli to, kar On hoče«. Po teh besedah je pokleknil sredi cerkve in vsi so pokleknili z njim. Ko so nekaj trenutkov molče molili, je oče pridržanim, a razločnim glasom spregovoril še naslednje besede: »Prosimo te, o Bog, tudi za tistega ubožca, ki nas je pripravil do tega koraka. Mi bi bili ne vredni tvojega usmiljenja, če ga ne bi iz srca prosili tudi zanj; saj ga je tako potreben! Mi imamo v svoji revii vsaj to tolažbo, da smo na poti, ki si nam jo ti pokazal, darujemo ti lahko svoje gorie in to postane dobiček. On pa ... je tvoj sovražnik. Oj, nesrečnik, s teboj se hoče meriti! Usmili se ga, o Gospod, gani mu srce, naredi iz njega svojega prijatelja, dodeli mu vse blaginje, ki si jih moremo mi sami želeiti«.

Nato je vstal, kakor da se mu mudi, in je rekel: »Naprej, otroci, ne smemo izgubljati časa! Bog naj vas varuje, njegov angel naj vas spremlja — pojdite«. In ko so se odpravljali na pot z ono ganjenostjo, ki ne najde besed in se izraža brez njih, je oče dostavil s spremenjenim glasom: »Srce mi pravi, da se bomo kmalu zopet videli«.

Goťovo, srce ima tistemu, ki ga posluša, vedno kaj povedati o tem, kar bo. Toda kaj ve srce? Komaj nekaj tega, kar je že bilo.

Ne da bi čakal odgovora, je oče Cristoforo odšel proti zakristiji. Potniki so odšli iz cerkve in brat Fazio jim je rekel zbogom in zaklenil vrata; tudi njegov glas je bil spremenjen. Oni so se čisto tiho napotili k bregu, ki jim je bil označen; videli so, da je čoln že pripravljen, in ko so povedali in slišali geslo, so vstopili. Čolnar je uprl eno veslo ob nabrežje in odrinil od kraja, nato je pograbil še drugo veslo, se

uprl z obema rokama in odplul daleč na jezero proti drugemu bregu. Vlekla ni niti najmanjša sapica, jezero je ležalo gladko in ravno in bilo bi se zdelo negibno, da ni trepetal in narahlo valovil v njem mesec, ki se je z neba dol ogledoval v njegovem zrcalu. Slišati je bilo samo, kako se valovi mrtvo in počasi lomijo na obrežnemrodu, kako še dalje žubori voda, ki jo lomijo stebri mostu, in kako umerjeno udarjata vesli, ki sta rezali modro jezersko gladino, se po vsakem udarcu dvignili, da je curljalo od njiju, ter se zopet potopili. Valovje, ki ga je čoln rezal in se je za njim zopet družilo, je risalo zgubano liso, ki se je vedno bolj oddaljevala od obrežja. Potniki so molčali, glave so imeli obrnjene nazaj, gledali so gore in pokrajino, obsejano z mesečino in tupašam prepreženo z velikimi sencami. Razločile so se vasi, hiše, koče; don Rodrigova vila s svojim ravnim stolpom, dvigajoča se nad kočicami, ki so se kopičile na vznožju predgorja, se je zdela kakor nasilnik, ki bedi v temi, dvigajoč se nad množico spečih, in zamišlja zločin. Lucija jo je zagledala ter se zdrznila v grozi; oko ji je polzelo dalje, dalje dol po pobočju do njene vasice, pogledala je trdno na skrajni rob, zasledila je svojo hišico, zasledila gosto listje smokve, ki je gledala izza dvoriščnega zidu, zasledila je okno svoje sobe in tam, kjer je sedela zadaj v čolnu, je naslonila roko na ograjek, oprla čelo ob roko, kakor bi hotela spati, in je na fihem jokala.

Zbogom, gore, ki se dvigate nad vodami in štrlite proti nebu, neenaki vrhovi, poznani onemu, ki je vzrastel v vaši sredi, vtisnjeni v njegov spomin nič manj kakor obrazi njegovih najdražjih, potoki, katerih šumotanje človek razloči kakor zvok domačih glasov, po pobočju raztresene, beleče se kmetije, podobne čredam pasočih se ovac — zbogom! Kako žalosten je korak človeka, ki je vzrastel med vami in odhaja! Celo v domišljiji onega, ki vas rade volje zapušča, ker ga vleče up, da najde srečo drugod, izgubijo v takem hipu ves svoj čar sanje o bogastvu; človek se čudi, kako se je mogel za to odločiti, in vrnil bi se brž nazaj, če ne bi pomislil, da se bo nekega dne vračal bogatejši. Čim dalje hodi po dolini, tem bolj se njegovo oko nevoljno in utrujeno odvrča od te enolične prostranosti, vzduh se mu zdi težak in mrtev, otožen in nepazljiv hodi po šumnih mestih, hiše stoje poleg hiš, ceste se končujejo v ceste — in vse to, se mu zdi, mu jemlje

sapo; in pred poslopji, ki jih tujec občuduje, misli z nemirno željo na svojo domačo njivico, na hišico, ki so jo že davno izbrale njegove oči in jo kupi, ko se vrne bogat v svoje goré.

Toda komur ni nikdar niti begotna želja švignila preko teh vrhov, kdor je vanje zapredel vse svoje načrte o bodočnosti in ga hudobna sila vrže daleč od njih! Kdor zapusti te gore in se mora obenem odtrgati od najdražjih navad, odpovedati se najdražjim upom, napotiti se do neznanih gor, ki jih ni nikdar želel spoznati, in ne more v domišljiji dospeti do trenutka, določenega za vrnitev! Zbogom, rodna hiša, kjer je človek sedeval s tiho mislijo in se je naučil razločevati od ropota navadnih korakov glasove s tajnim strahom pričakovanih stopinj! Zbogom, ti še malo tuja hiša, tolikokrat skrivaj izpod oči ogledovana, mimogrede in ne brez zardevanja, hiša, kjer si je duh predstavljal mirno, večno bivanje domače neveste! Zbogom, cerkev, kjer se je duh tolikokrat razvedril, ko je prepeval slavo Gospodu, kjer je bil obljubljen in pripravljen svečan obred, kjer bi tajni vzdih srca bil svečano blagoslovljen, kjer bi se ljubezen zaukazala in bi se imenovala sveta — zbogom! Povsod je On, ki je vam dajal toliko prijetnosti; On ne moti nikdar veselja svojih otrok razen tedaj, ko jim hoče pripraviti še bolj gotovo, še večje veselje.

Take vrste, če ne natanko take, so bile Lucijine misli in malo različne so bile misli ostalih dveh popotnikov, ko se je čoln bližal z njimi desnemu bregu Adde.

Deveto poglavje.

Sunek ladje ob nabrežje je stresel Lucijo, ki si je skrivaj obrisala solze in dvignila glavo, kakor bi se prebudila. Renzo je izstopil prvi in dal roko Neži, ta je tudi izstopila in dala roko hčeri; nato so se vsi trije žalostno zahvalili čolnarju. »Za kaj pa?« je odvrnil ta. »Saj smo vendar zato na svetu, da drug drugemu pomagamo«. Skoro s studom je odmaknil roko, kakor bi mu predlagali, naj krađe, ko mu je Renzo skušal spustiti vanjo nekaj fistih beličev, ki jih je imel pri sebi, ker jih je bil fisti večer vzel s seboj z namenom, da veliko dušno obdari don Abbondija, ko mu ta proti svoji volji ustrezne. Voz je bil že pripravljen; voznik je pozdravil vse tri pri-

čakovance, rekel jim je stopiti gori, zaklical je vpreženi živali in odšli so.

Naš pisatelj ne popisuje tega nočnega potovanja in molči o imenu kraja, kamor je brat Cristoforo napotil ženski, da, še izrecno poudarja, da ga noče imenovati. Iz nadaljnega poteka zgodbe je mogoče razbrati vzrok tega molka. Lucijine usode med tistim bivanjem so zavite v nejasne spletke osebe, pripadajoče družini, ki je bila, kakor se zdi, ob času našega pisatelja zelo mogočna. Da opraviči čudno obnašanje one osebe v tem posebnem slučaju, je moral ob kratkem pripovedovati tudi njeno prejšnje življenje; njena rodbina se kaže pri tem v taki luči, kakršno bo videl, kdor bo hotel brati. Ali kar nam je opreznost ubogega pisatelja hotela odtegniti, smo s pridnim iskanjem našli drugod. Neki milanski zgodovinar¹, ki tudi omenja isto osebo, ne imenuje sicer ne nje ne krāja; o kraju pa pravi, da je bil to star, plemiški trg, ki mu je manjkalo samo ime mesta; na nekem drugem mestu pove, da teče Lambro skozenj, in spet drugje, da ima nadduhovna. Iz primerjanja teh podatkov sklepamo, da je to brez dvoma Monza. V obširni zakladnici učenih navodnih sklepov jih je lahko mnogo bolj bistroumnih, a da bi jih bilo kaj bolj zanesljivih, ne verjamem. Na temelju zelo trdnih domnev bi lahko imenovali tudi ime rodbine, a dasi je že davno izumrla, se nam zdi vendar bolje, če ga pustimo v peresu, da ne bomo v nevarnosti, da storimo morda mrtvim krivico, in pa da pustimo učenjakom kak predmet za raziskovanje.

Naši potniki so torej dospeli v Monzo malo po solnčnem vzhodu. Voznik je vstopil v neko gostilno in ker je bil kraja vajen in gospodarjev znanec, jim je dal nakazati sobo ter jih je spremil do nje. Med zahvaljevanjem je Renzo skušal dati tudi njemu majhno plačilo v denarju, toda kakor čolnar je tudi on pričakoval drugačno, bolj oddaljeno, a obilnejše poplačilo; tudi on je odmaknil roke in, kakor bi bežal, je stekel opravljat svoje živinče.

Po takem večeru, kakor smo ga popisali, in taki noči, kakor si jo lahko vsakdo predstavlja, prebiti v družbi onih razmišljanj, v neprestanem pričakovanju kakega nevšečnega srečanja, med pihanjem hladnega vetriča, ki je bil že več

¹ Ripamonti v knjigi »Historia patria«.

nego jesenski, in med vednim tresenjem nerodnega voza, ki je človeku sirovo odganjal spanec, kadarkoli so kateremu izmed njih oči začele lesti vkup, se zdaj vsem trem kar ni zdelo res, da sedijo na mirujoči klopi in v sobi, naj je bila že kakršnakoli. Zajtrkovali so, kakor so pač dopuščali ti časi pomanjkanja, slab tek in skromna sredstva, v sorazmerju s slučajnimi potrebami negoťove bodočnosti. Vsem trem je v mislih vstala pojedina, ki so si jo bili obetali par dni poprej, in vsakemu se je izvil globok vzdih. Renzo bi bil rad ostal tu vsaj ves listi dan, da bi videl, kje se ženski nastanita, in bi jima mogel prvi hip kaj postreči; toda oče je bil tema priporočil, naj ga pošljeja urno dalje po njegovi poti. Zato sta onidve navedli te ukaze in sto drugih razlogov: da bi ljudje kvantali, da bi zapoznela ločitev bila še bolešnejša, da se on lahko kmalu vrne s svojimi novicami in izve njune, tako da se je končno odločil in odpoťoval. Domenili so se, kolikor so mogli, kako se bodo čim prej lahko zopet videli. Lucija ni mogla skriti solz; Renzo je s težavo zadrževal svoje, stisnil je krepko Nežino roko, rekel z udušenim glasom: »Na svidenje« in odšel.

Ženski bi bili zdaj v precejšnji zadregi, da ni bilo onega dobrega voznika, ki je imel ukaz, da ju povede v kapucinski samostan in jima tudi drugače pomaga z vsem, karkoli bi potrebovali. Napotili sta se torej z njim v oni samostan, ki je bil, kakor vsakdo ve, od Monze oddaljen nekaj korakov. Ko so dospeli do vhoda, je voznik potegnil za zvonec in dal poklicati očeta gvardijana; ta je brž prišel in na pragu prevzel pismo.

»O, brat Cristoforo!« je rekel, spoznavši pisavo. Glas in gibi v obrazu so jasno pričali, da izgovarja ime velikega prijatelja. Treba je tudi povedati, da je naš dobri Cristoforo v tistem pismu ženski zelo toplo priporočil in poročal z globokim čuvstvom o njih usodi, kajti gvardijan je zdaj pa zdaj izražal začudenje in ogorčenje, dvigal je oči od lista in jih upiral v ženski z nekakim izrazom usmiljenja in zanimanja. Ko je prenehal brati, je nekaj časa obstal in premišljeval, nato je rekel: »Nikogar drugega ni kakor gospa; če bi se gospa hotela zavezati...«

Nato je potegnil Nežo malo v stran na trg pred samostanom ter ji stávil nekaj vprašanj, na katera je ona odgovorila; vrnil se je spet k Luciji in rekel obema: »Dragi moji,

poskušal bom in upam, da vama najdem nad vse varno in spoštovano zavetišče, dokler Bog drugače in bolje ne poskrbi za vaju. Ali hočeta iti z menoj?»

Ženski sta spoštljivo prikimali in redovnik je povzel: »Dobro, povedem vaju takoj v gospejin samostan. Bodita pa nekaj korakov oddaljeni od mene, kajti ljudje radi slabo govore in Bog ve koliko čenč bi razdirali, če bi videli očeta gvardijana z lepo mladenko na cesti... z ženskami, sem hotel reči.«

Pri teh besedah je stopil malo naprej. Lucija je zardela; voznik je pogledal Nežo ter se nasmehnil, tudi ona se ni mogla ubraniti nasmeha in ko je redovnik šel naprej, so se vsi trije zganili ter stopali v razdalji deset korakov za njim. Tedaj sta ženski vprašali voznika, česar se nista upali vprašati očeta gvardijana, namreč kdo je ta gospa.

»Gospa«, je odvrnil oni, »je neka redovnica; pa ni taka redovnica kakor druge. Ni opatinja, niti prednica, baš narobe: kakor govorijo, je izmed najmlajših, pa je od Adamovega rebra in njeni stari predniki so bili visoki gospodje, prišli so s Španskega, kjer so listi, ki ukazujejo, in zato jo imenujejo gospo in hočejo s tem reči, da je velika gospa. Vsi v tem kraju jo tako imenujejo in pravijo, da niso imeli v tem samostanu še nikdar take osebe, in njeni sedanji sorodniki doli v Milanu so zelo poštetni in so izmed listih, ki imajo zmerom prav, še bolj pa tukaj v Monzi, kajti njen oče, dasi ne biva tu, je vendar prvi v tem kraju. Zato tudi ona lahko ukazuje v samostanu, zunanji ljudje jo imajo zelo v časti in kadar se za kaj zaveže, se ji tudi posreči, da vse doseže. In zato, če ta dobri, pobožni mož doseže, da prideta njej v roke in vaju ona sprejme, vama lahko rečem, da bosta varni kakor na oltarju.«

Ko je bil gvardijan blizu vrat, vodečih v trg in fiste čase utrjenih ob straneh s starodavnim, pol razpadlim velikan-skim stolpom in s kosom razrušenega, starega gradu, ki se kakšna desetorica mojih bravecev morda še spominja, da ga je videla pokonci, je obstal in se ozrl, ali mu drugi sledijo; nato je stopil skozi vrata ter se napotil proti samostanu. Dospевši do njega, je znova obstal na pragu, da počaka druž-bico. Poprosil je voznika, naj se po par urah vrne k njemu po odgovor; ta je obljubil in se poslovil od žensk, ki sta ga obsuli z zahvalami in naročili za očeta Cristofora. Gvardijan

je vstopil z materjo in hčerjo na prvo samostansko dvorišče ter ju spremil v prostore oskrbnice, nato je šel sam prosit za njiju. Čez nekaj časa se je radosten vrnil ter ju povabil, naj gresta z njim; bil je že skrajni čas, kajti hči in mati že nista več vedeli, kako bi se odkrižali vsiljivih oskrbničinih vprašanj. Stopaje čez drugo dvorišče, je dajal ženskama nekaj navodil, kako se naj vedeta z gospo. »Sama dobra volja jo je za vaju«, je rekel, »in stori vam lahko dobrega, kolikor hoče. Bodita ponižni in spoštljivi, odgovarjajta odkritosrčno na vprašanja, ki vama jih bo blagovolila staviti, in kadar ne bosta vprašani, prepustita vse meni«. Vstopili so v pritrlično sobo, odkoder se je prišlo v govorilnico; preden je prestopil prag, je gvardijan pomignil proti vratom in rekel ženskama tiho, kakor bi jima hotel priklicati vsa prejšnja navodila v spomin: »Tukaj je«. Ko je bila Lucija, ki ni prej še nikdar videla kakega samostana, v govorilnici, se je ozrla naokrog po gospe, da bi se ji poklonila, in ko ni opazila nikogar, je stala kakor začarana; ko pa je videla, da oče in Neža gresta proti enemu kotu, je pogledala tja in zagledala okno čudne oblike z dvema debelima in gostima železnima mrežama, ki sta bili za dlan oddaljeni druga od druge; za njima je stala redovnica. Njen obraz, ki je kazal kakih pet in dvajset let, je na prvi pogled delal vtis lepote, toda strte, ovenele in — skoro bi dejal — razpadle lepote. Črna tenčica, na glavi vodoravno pritrjena in zlikana, je padala na obeh straneh navzdol v majhni razdalji od obraza. Pod tenčico je prebela platnena obveza do srede obdajala čelo nekoliko drugačne, a ne manjše beline. Druga zgubana obveza je obdajala obraz ter se pod brado končavala v robec, ki je segal še malo na prsi, da pokrije izrezek črne halje. Toda koža na listem čelu se je često nekam bolešno grbančila in gubala in tedaj se je dvoje črnih obrvi zblíževalo z naglim premikanjem. Oči, ki so bile tudi črne, so se včasih z ošabnim preiskovanjem upirale ljudem v obraz, včasih so se naglo povesele, kakor bi iskale skrivališča, v nekaterih trenutkih bi bil mogel pazljiv opazovalec ugotoviti, da prosijo naklonjenosti, odzivanja, usmiljenja, druge krati bi se mu bilo morda zdelo, da je zasačil v njih trenutno razodelje zastarelega in pridržanega sovraštva, nekaj nejasno grozečega in divjega; ko so bile nepremične in brez pozornosti kam uprte, bi si bil mogel kdo predstavljati v njih naduto naveli-

čanost, kdo drugi bi bil lahko sumil v njih razjedanje prikrite misli in stalne skrbi, ki je njeni duši domača in deluje nanjo bolj nego obdajajoči jo predmeti. Silno bleda lica so se ljubko in nežno zaokrožala navzdol, toda njih zaokroženost se je spreminjala in je upadala radi počasnega hujšanja. listnice, ki so kazale sicer čisto rahlo, zbledelo rožasto barvo, so se v tej bledosti vendar razločno odražale; njih gibi so bili kakor pri očeh trenutni, živi, polni izrazitosti in skrivnosti. Lepo razvita, visoka postava je izginjala v nekakšnem malomarnem zadržanju ali se je kazala spačeno v nekakšnih naglih, nepravilnih, za žensko vobče, kaj šele za redovnico preodločnih gibih. V obleki sami je bilo tupatam kaj preračunanega ali zanikarnega, kar je ovajalo nena- vadno redovnico; telo je bilo olepoličeno z nekako posvet- no skrbnostjo in izpod obveze je na enem sencu kugal dro- ben šop črnih las, kar je dokazovalo pozabljivost ali prezir- ranje pravila, ki je predpisovalo, da morajo biti zmerom kratki, odkar so bili pri slovesnem obredu preoblečenja odstriženi.

Te stvari niso bodle ženskama v oči, ker nista bili va- jeni razločevati redovnico od redovnice, in oče gvardijan, ki ni videl gospe zdaj prvič, je bil kakor mnogi drugi že vajen temu, kar se je čudnega kazalo na njeni osebi in v njenem obnašanju.

V tem hipu je stala, kakor smo rekli, poleg omrežja; z eno roko se je lenobno oslanjala ob mrežo, prebeli prsi so se ji zapletali v luknjice in upirala je oči v Lucijo, ki je okle- vaje stopila naprej. »Častita mati in presvetla gospa«, je re- kel gvardijan s sklonjeno glavo in z roko na prsih. »To je ona uboga mladenka, za katero ste mi vzbudili upanje na vaše krepko varstvo; in to je njena mati«.

Obe predstavljenki sta se globoko priklanjali; gospa jima je z roko pomignila, da je dovolj, in se obrnila k očetu, rekoč: »Sreča je zame, da lahko napravim uslugo našim do- brim prijateljem, očetom kapucinom. Toda«, je nadaljevala, »povejte mi malo podrobneje, kaj se je tej mladenki pripet- ilo, da bolje spoznam, kaj bi se dalo storiti zanjo«.

Lucija je razdela in sklonila glavo.

»Vedeti morate, častiita mati...« je začela Neža, toda gvardijan ji je z enim pogledom zaprl besede v ustih in od- govoril: »Ta mladenka, presvetla gospa, mi je priporočena,

kakor sem vam povedal, po nekem sobratu. Ona je morala skrivaj odpotovati iz svojega domačega kraja, da se odtegne velikim nevarnostim, in ji je za nekaj časa treba zavetišča, kjer lahko živi nepoznana in kjer se je nihče ne bo drznil nadlegovati, če bi tudi...»

»Kakšnim nevarnostim?« je prekinila gospa. »Prosim vas, oče gvardijan, ne govorite mi o tej stvari tako zagonetno. Saj veste, da nam redovnicam ugaja poslušati zgodbe z vsemi podrobnostmi.«

»To so nevarnosti«, je odvrnil gvardijan, »ki jih je mogoče za prečista ušesa častite matere jedva rahlo namigniti...«

»Ah, gotovo«, je rekla naglo gospa in malo zardela. Je li bila to sramežljivost? Kdor bi bil opazoval begotni porogljivi izraz, ki je spremljal ono rdečico, bi bil o tem lahko dvomil, še bolj pa, če bi ga bil primerjal z rdečico, ki se je zdaj pa zdaj razširila po Lucijinih licih.

»Zadostuje naj«, je povzel gvardijan, »če povem, da je preoblasten vitez... vsi velikaši tega sveta se božjih darov ne poslužujejo Bogu na čast in svojemu bližnjemu na korist, kakor vaše presvetlo gospostvo — neki preoblasten vitez je bil, potem ko je to ubogo deklico zasledoval z nevrednim laskanjem, videč, da je vse brezuspešno, tako predrzen, da jo je začel zasledovati z očitno silo in je revica bila prisiljena bežati s svojega doma.«

»Pridite bliže, mladenka«, je rekla gospa Luciji ter ji pomignila s prstom. »Vem, da usta očeta gvardijana govorijo zgolj resnico; vendar nihče ne more biti v tej zadevi bolje poučen nego vi sami. Vi nam torej povejte, ali je bil ta vitez zoprni zasledovalec«. Kar se približanja tiče, je Lucija brž ubogala, odgovarjati pa je bilo nekaj drugega. Če bi ji bila stavila tako vprašanje tudi kakšna njej enaka oseba, bi jo to bilo nemalo zmedlo; ko ga je zdaj čula iz ust te gospe in z nekakim izrazom hudobnega dvoma, ji je to vzelo ves pogum, da bi odgovorila. »Gospa... častita... mati...« je jecljala in podoba je bilo, da ne ve drugega povedati. Tu se je Neža kot oseba, ki je bila poleg nje gotovo najboljše poučena, smatrala za upravičeno, da ji priskoči na pomoč. »Presvetla gospa«, je rekla, »jaz vam lahko potrdim, da je ta moja hči sovražila onega viteza, kakor hudič sovraži blagoslovljeno vodo; to se pravi, hudič je bil on, a oprostili mi

boste, če slabo govorim, ker mi smo preprosti, neuki ljudje. Resnica je, da je ta uboga deklica bila zaročena z nekim madeničem našega stanu, ki pozna strah božji in je bil dobro začel. In če bi gospod kurat bil izmed takih mož, kakor jih jaz poznam... vem, da govorim o duhovniku, toda oče Cristoforo, prijatelj očeta gvardijana, je duhovnik kakor on, pa je vendar mož, poln krščanske ljubezni, in če bi bil tu, bi lahko izpričal...»

»Vi ste brž pripravljeni govoriti, ko vas nihče ne vpraša«, jo je prekinila gospa s ponosno in jezno kretnjo, ki jo je delala skoro grdo. »Vi le tihi bodite. Vem, da imajo starši vedno pripravljen kak odgovor v imenu svojih otrok«.

Neža je ponižana pogledala Lucijo, kakor bi hotela reči: Vidiš, kaj me je doletelo, ker si ti tako v zadregi? Tudi gvardijan je z očmi in z glavo pomignil mladenki, da se je zdaj čas otresti otrplosti in ne puščati uboge matere na cedilu.

»Častita gospa«, je rekla Lucija, »kar vam je moja mati povedala, je vse gola resnica. Mladeniča, ki je z mano govoril«, in tu je silno zardela, »sem bila pripravljena vzeti po svoji prosni volji. Oprostite, če sem v svojih besedah nesramna, saj sem le zato, da ne boste o moji materi slabo mislili. In kar se onega gospoda tiče, (Bog mu odpusti!) raje umrem, kakor da bi padla v njegove roke. In če nama vi izkažete to ljubav, da naju spravite na varno, ker sva že v taki stiski, da morava biti tako predrzni in iskati zavetja in nadlegovati dobre ljudi — toda božja volja naj se zgodi —, bodite prepričani, gospa, da ne bo mogel nihče bolj od srca moliti za vas kakor medve ubogi ženski«.

»Vam verujem«, je rekla gospa s slajšim glasom. »Toda veselilo me bo, če se bom mogla pomeniti z vami samimi. Ne da bi mi bilo treba drugih pojasnil ali drugih razlogov, da ustrezem nujni prošnji gospoda gvardijana«, je naglo dodala, obrnivši se z naučeno udvorljivostjo k njemu. »Narobe«, je nadaljevala, »to sem že premislila in evo, kaj se mi zdi najbolje, da za sedaj lahko storim. Samostanska oskrbnica je pred malo dnevi omožila zadnjo svojo hčer. Te dve ženski bosta lahko imeli sobo, ki je po njej ostala prazna, in bosta lahko opravljali tisto malo poslov, ki jih je ona imela. Zares...« in tu je pomignila gvardijanu, naj se približa omrežju, in je nadaljevala tiho, »zares, spričo teh slabih letin niso mislili vzeti nikogar v službo namesto

tistega dekleta, toda govorila bom že jaz z materjo opatinjo in ena moja beseda... in zaradi nujne prošnje očeta gvardijana... Skratka, zagotovim vas lahko, da je stvar kakor storjena».

Gvardijan se je začel zahvaljevati, toda gospa ga je prekinila: »Ni treba ceremonij; tudi jaz bi v kakem slučaju, v kaki potrebi znala izkoristiti pomoč očetov kapucinov. In končno«, je nadaljevala z nasmehom, iz katerega se je svetlikalo nekaj nejasno ironičnega in grenkega, »ali nismo končno bratje in sestre?«

Po teh besedah je poklicala lajiško sestro (dve sta bili radi posebnega odlikovanja prideleni njeni zasebni službi) ter ji naročila, naj o tem obvesti opatinjo in ukrene potrebne dogovore z oskrbnico in Nežo. Odpustila je to, se poslovila od gvardijana in pridržala Lucijo. Gvardijan je spremil Nežo do vrat, ji dal še novih navodil ter šel nato pisat odgovor prijatelju Cristoforu. — Bistre možgane ima ta gospa! — je razmišljal spotoma sam pri sebi. — Čudna je zares. Ali kdor jo zna prijeti od prave strani, doseže pri njej vse, kar hoče. Moj Cristoforo se gotovo ne nadeja, da sem mu tako hitro in tako dobro ustregel. Ta dobri človek! Ni mu pomoči — vedno si mora kaj naložiti; a vse dela z dobrim namenom. To pot je dobro naletel, da je našel prijatelja, ki je, kakor bi trenil, brez velikega hrupa, brez obširnih priprav in dolgih ohodkov, prifiral zadevo do srečnega konca. Zadovoljen bo ta dobri Cristoforo in se prepriča, da tudi mi tukaj še nekaj zmoremo. —

Ko je gospa, ki je v prisotnosti priletnega kapucina preračunila vsako kretnjo in besedo, ostala sama z neizkušanim kmečkim dekletom, ni več mislila toliko na to, da bi si delala silo, in njeno govorjenje je poslalo polagoma tako čudno, da se nam zdi, mesto da bi poročali njene besede, bolj primerno pripovedovati na kratko dotedanjo zgodbo te nesrečnice, namreč toliko, kolikor bo zadostovalo, da se opraviči, kar smo na njej videli nenavadnega in skrivnostnega, in pojasni, zakaj se je tako vedla v tem, kar se je pozneje godilo.

Bila je najmlajša hči kneza ***, visokega milanskega plemenitaša, ki se je lahko prišteval k najbogatejšim v mestu. Toda visoko mnenje, ki ga je imel o svojem naslovu, je bilo krivo, da se mu je njegovo imetje zdelo jedva za-

dosino, da, naravnost pičlo za vzdrževanje njegovega dostojanstva, in vse njegove misli so se vrtele okrog skrbi, kako bi mogel, kolikor je od njega zaviselo, ohraniti svoje premoženje vsaj tako, kakršno je bilo, vekomaj nerazdeljeno. Koliko otrok je imel, tega zgodovina ne pove izrečno, iz nje je mogoče samo razbrati, da je vse svoje ostale otroke obojega spola določil za samostan, da bi imetje ostalo nedotaknjeno prvorojencu, ki je bil določen, da ohrani rodbino, to se pravi, da rodi otroke in muči nato na isti način sebe in nje. Naša nesrečnica je še bila skrita pod materinim srcem, ko je bila njena usoda že nepreklicno določena. Treba je bilo samo še ugotoviti, ali bo redovnik ali redovnica; za to ugotovitev pa ni bilo treba, da ona privoli, temveč samo, da pride na svet. In ko je res prišla, jo je knez, njen oče, imenoval Gertrudo, hoteč ji dati ime, ki bi neposredno vzbujalo misel na samostan in ga je nekdam nosila sveinica visokega rodu. Kot redovnice preoblečene punčke so bile prve igrache, katere so ji dali v roko, nato svete podobice, ki so predstavljale redovnice, in vse te darove so vedno spremljala resna priporočila, naj jih ima kot nekaj dragocenega zelo v čislih, in ona pritrjujoča vprašanja: »Lepo, kajne?« Če so knez in kneginja ali mali kneževič, ki se je edini izmed dečkov vzgajal v domači hiši, hoteli pohvaliti dobro uspevajoči obrazek malega dekletca, se je zdelo, da ne morejo drugače dobro izraziti svoje misli kakor z besedami: »Kakšna mati opatinja!« Toda nihče ji ni nikdar naravnost rekel: »Ti moraš postati redovnica«. Bila je to misel, ki se je vedno sama ob sebi razumela in so se je tako-le slučajno dotaknili v vsakem pogovoru, ki je zadeval njeno bodočo usodo. Če se je Gertrudica včasih malo izpozabila in nastopila malo preoblastno in zapovedljivo, k čemu jo je njena narav zelo rada zavajala, so jo okregali: »Ti si grda deklica; tako vedenje se zate ne spodobi. Ko boš mati opatinja, boš ukazovala s šibo in vse se bo moralo goditi po tvoji glavi«. Druge krati, ko jo je knez karal radi drugačnega, preveč prostega in predomačega vedenja, ki se mu je prav tako rada vdajala, je govoril: »Ej, ej, to ni dovoljeno takim, kakor si ti. Če hočeš, da ti bodo nekoč izkazovali spoštovanje, ki ti ga bodo dolgovali, se moraš naučiti stati nad samo seboj. Pomni, da boš morala biti v vsem prva v samostanu; kajti svojo kri nese človek povsod, kamorkoli gre«.

Vse take besede so vtisnile v dekletovo glavo misel, da mora postati redovnica; toda tiste, ki so prihajale iz očetovih ust, so učinkovale bolj nego vse ostale vkup. Tudi drugače je knez navadno nastopal kot strog gospodar, a kadar je šlo za bodočo usodo njegovih otrok, je iz njegovega obraza in iz vsake njegove besede probijala nepremakljiva odločnost, neka temna, ukazujoča ljubosumnost, ki je vzbujala občut usodne nujnosti.

S šestimi leti so dali Gertrudo radi vzgoje, še bolj pa, da bi jo napotili proti vsiljenemu poklicu, v samostan, kjer smo jo prej že videli, in izbira kraja ni bila brez namena. Dobri voznik je bil ženskama povedal, da je gospejin oče prvi v Monzi; če to pričevanje, bodi že kakršnokoli, združimo z drugimi navedbami, ki neimenovancu tupašam nepremišljeno uidejo, bi lahko tudi trdili, da je bil fevdnik tistega kraja. Bodi kakorkoli, vsekakor je tam užival velikanski ugled in zato je mislil, da bi tam prej nego drugod ravnali z njegovo hčerjo tako odlično in tako spoštljivo, da bi se ji samostan prikupil in bi ga izbrala za svoje večno bivališče. In ni se motil. Opatinja in nekatere druge spletkarske redovnice, ki so imele, kakor se pravi, kuhalnico v roki, so ukale od veselja, da se jim ponuja jamsivo ob vsaki priliki tako koristnega varstva, ki bi jim bilo sleherni hip v veliko čast. Sprejele so ponudbo s hvaležnimi izrazi, ki niso bili pretirani, dasi so bili precej krepki, in so se popolnoma skladale z nameni, ki jih je knez le bolj od daleč namignil, da bi namreč hčerka ostala večno v samostanu; saj so se ti nameni tako zelo strinjali z njihovimi. Namesto po imenu so Gertrudo, jedva je vstopila v samostan, klicali za gospodično. Imela je odlično mesto pri mizi in v spalnici, njeno vedenje se je stavilo drugim za zgled, imela je sladkosti in ljubkosti brez konca, in vse zabeljeno z ono nekoliko spoštljivo prijaznostjo, ki tako hitro pridobi otroke, če jo najdejo pri tistih, ki vidijo, da se napram drugim otrokom vedejo navadno visokostno. Ne trdimo, da so se vse redovnice zarotile, da izvabijo revico v mrežo. Bilo jih je mnogo preprostih, ki jim je bilo tuje sleherno spletkarjenje in bi se bile zgražale ob misli, da kdo žrtvuje hčerko sebičnim namenom. Toda te, ki so se posvečale popolnoma svojim posebnim opravilom, vseh teh spletek deloma niso opazile, deloma niso dobro razločevale, koliko je slabega v njih, ali pa niso marale ili

Po stezicah, med vrtovi... (Sedmo pogl., str. 99).

stvari preveč do dna, druge so molčale, da ne bi vzbujale nepotrebne spotike. Marsikatera, ki se je spominjala, da so s podobnimi umetnostmi privedli tudi njo do tega, radi česar se je pozneje kesala, je čutila tudi usmiljenje z nedolžno revico in si je dajala duška s tem, da jo je z nežno otožnostjo ljubkovala; toda deklica ni niti slutila, da tiči za tem kaka skrivnost. In tako je šla stvar naprej. In bila bi šla tako najbrž do konca, da je bila Gertruda edina deklica v samostanu. Toda med njenimi tovarišicami, ki so se tudi tam vzgajale, so bile nekatere, ki so vedele, da so določene za zakon. Gertruda, ki je bila vzrastla v mislih na svojo vzvišenost, je govorila sijajno o svojih bodočih usodah opatinje in samostanske knežne in je hotela biti za druge na vsak način predmet zavidanja; z začudenjem in jezo pa je morala videti, da mnoge izmed njih niso občutile prav nič take zavisti. Veličastnim, a omejenim in mrzlim slikam, ki jih lahko nudi najvišje mesto v samostanu, so one stavile nasproti mnogovrsne in blesteče slike porok, obedov, kramljanj, domačih veselic, kakor so jih tedaj nazivali, letovišč, oblek in kočij. Te slike so v Gertrudinih možganih povzročile tako gibanje in vrvenje, kakršno bi se razvilo nad velikim košem jedva natrganih cvetlic, postavljenim pred uljnjak. Starši in vzgojiteljice so bili v njej gojili in pomnožili prirojeno ničemurnost, da bi ji priljubili samostan, toda ko so to strast razdražile misli, ki so bile njeni naravi mnogo bolj prikladne, se je z mnogo bolj živo in neprisiljeno vnemo vrgla nanje. Da ne bi ostala pod svojimi tovarišicami in bi obenem ugodila svojemu novemu duhu, je odgovarjala, da ji končno brez njenega privoljenja nihče ne more dati redovniške tenčice na glavo, da se tudi ona lahko poroči, stanuje v palači, uživa svet, bolje nego vse one, da ji je to mogoče, samo če bi hotela, da bo hotela, da hoče. In hotela je v resnici. Misel, da je potrebno njeno privoljenje, katera je dotlej kakor neopažena in skrita tičala v nekem kotu njenega duha, se je tedaj razvila in se pojavila v vsej svoji važnosti. Ona jo je klicala vsak hip na pomoč, da je mogla mirneje uživati slike prijetne bodočnosti. Toda za to mislijo se je zmerom neizbežno pojavila še druga: da bo treba to privoljenje odreči lastnemu knežjemu očetu, ki misli, da ga že ima, in to svojo misel tudi očitno kaže; in pri tej misli je bila hčerka v duhu daleč, daleč od one gotovosti, ki jo je

razgrinjala v svojih besedah. Tedaj se je primerjala s tovarišicami, ki so imele vse drugačno gotovost, in tedaj je občutila ona bolešno zavist, ki je spočetka mislila, da jo bo vzbujala v njih. In ker jih je zavidala, jih je sovražila; včasih je sovraštvo iskalo izhoda v sovražnostih, v nevljudnostih, v pikrih dovtipih, včasih pa ga je istovrstnost nagnjenj in upov dušila ter porajala navidezno, begotno iskrenost. Hoteč medtem vendar uživati kaj resničnega in neposrednega, se je včasih naslajala na prednostih, ki jih je imela pred drugimi, in je dajala drugim čutiti, da je visoko nad njimi; druge krati, ko ni mogla več prenašati samote svojih bojazni in željá, je vsa dobra iskala iste tovarišice, kakor bi prosila dobrohočnosti, nasvetov, poguma. Med temi obžalovanja vrednimi majhnimi boji s seboj in z drugimi je prekorčila dekliško dobo in se bližala onim tako usode polnim letom, ko se zdi, da se ukrade v dušo neka skrivnostna sila, ki dviguje, krasí in okrepi vsa nagnjenja, vse misli in jih včasih spremeni ali zaobrbe na nepričakovano pot. Po čemer je dotlej Gertruda v svojih sanjah o bodočnosti najbolj razločno hrepenela, je bil zunanji blesk in sijaj; zdaj pa se je začelo v njenih fantazijah razprezati in prevladovati nekaj nejasno mehkega in čuvstvenega, ki se je sprva narahlo in kakor v megli širilo v njej. V najskritejšem kotičku svojega duha si je bila ustvarila nekakšno sijajno zaveščišče. Tja se je zatekala od obdajajočih jo predmetov, tam je sprejemala nekatere osebnosti, ki so bile čudno zložene iz nejasnih dekliških spominov, iz fistega malo zunanjega sveta, kolikor ga je mogla videti, in iz tega, česar se je naučila v pogovorih s tovarišicami; zabavala se je z njimi, govorila in odgovarjala v njih imenu; tam je dajala povelja in sprejemala vsakovrstna čaščenja. Zdaj pa zdaj so verske misli motile fiste blesteče in naporene slavnosti. Toda vera, kakor so jo tam učili in kakor jo je bila ubožica sprejela, ni obsojala napuha, temveč ga je še celo posvečevala ter ga priporočala kot sredstvo za doseg pozemeljske sreče. Ko je bila tako oropana svojega bistva, ni bila več vera, temveč krinka kakor druge. V presledkih, ko je ta krinka zavzela prvo mesto in je v Gertrudini domišljiji prekašala vse drugo, si je nesrečnica, premagana po zmedenih strahovih in prešinjena po nejasnem čutu dolžnosti, predstavljala, da je njen odpor proti samostanu in ustavljanje napram

prišepetovanju višjih glede izbire stanu velika krivda, in v svojem srcu si je obetala, da se hoče zanje pokoriti ter se prostovoljno zapreti v samostan.

Postava je zahtevala, da se nobena mladenka ne more sprejeti med redovnice, če je ni poprej izprašal duhovnik, imenovan redovniški vikar, ali kateri drugi, ki je bil za to izbran, da se je ugotovila njena popolnoma prosta izbira; to izpraševanje se je moglo izvršiti še le eno leto potem, ko je deklica sama v pisani prošnji izrazila vikarju svojo željo. Redovnice, ki so bile prevzele žalostno nalogo, da se Gertruda s kolikor mogoče majhnim poznavanjem tega, kar dela, zaveže za zmerom, so si izbrale enega zgoraj omenjenih trenutkov, da so ji dale prepisati in podpisati tako prošnjo. In da bi jo lažje nagnile k temu, ji niso pozabile povedati in ponavljati, da je to končno gola formalnost, ki ne more imeti veljave (in to je bilo, res), če ji ne sledijo drugi čini, ki bodo zaviseli od njene proste volje. Poleg vsega tega pa prošnja še ni bila prišla na določeno mesto, ko se je Gertruda že skesala, da jo je podpisala. Nato se je kesala, da se je skesala, in tako so minevali dnevi in meseci v neprestanem menjavanju nasprotujočih si čuvstev. Tovarišicam je dolgo prikrivala ta korak, zdaj iz strahu, da ne bi dobrega sklepa izpostavljala njihovim ugovorom, zdaj ker se je sramovala razkriji svojo nepremišljenost. Končno je zmagala želja, da bi dala duška svojemu srcu in šla berati nasveta in poguma. Neka druga postava je določala, da se mladenka ne sme pripustiti k onemu izpraševanju o poklicu, če ni živela vsaj en mesec izven samostana, v katerem se je vzgajala. Odkar je bila prošnja odposlana, je že preteklo leto in Gertrudo so opozorili, da jo v kratkem vzamejo iz samostana in odvedejo v očetovo hišo, kjer ostane en mesec, da se ukrene vse potrebno za dopolnitev tega, kar je bila v resnici začela. Knez in ostala rodbina so imeli vse to za nekaj gotovega, kakor da se je že zgodilo; mladenki pa je vrvelo vse kaj drugega po glavi: mesto da bi napravila še druge korake, je premišljala, kako bi prvega preklicala. V takih stiskah se je odločila, da razkrije svoje srce eni svojih tovarišic, najbolj odkriti in vedno pripravljeni dajati odločne nasvete. Ta je Gertrudi prišepnila, naj s pismom pouči očeta o svojem novem sklepu, če že nima dovolj poguma, da bi mu srčno povedala v obraz: Nočem.

In ker so na tem svetu brezplačni nasveti zelo redki, si je svetovalka sama vzela od Gertrude plačilo z mnogimi šalami o tem, kako si nič ne upa. Pismo se je sestavilo med štirimi ali petimi zaupnicami, spisalo se je skrivaj in je bilo dostavljeno z mnogimi zelo pretuhtanimi zvijačami. Gertruda je nato ostala v velikem strahu, pričakujoč odgovora, ki ga ni hotelo biti. Toda čez nekaj dni jo je opatinja poklicala v svojo celico in s skrivnostnim, nevoljnim in pomilujočim obnašanjem temno namignila na veliko knezovo jezo in prestopek, ki ga je ona morala zagrešiti, vendar pa ji je dala tudi razumeti, da z dobrim vedenjem lahko upa, da bo vse pozabljeno. Mladenka je razumela in se ni upala vprašati kaj več.

Končno je prišel dan, ki se ga je tako bala in si ga tako želela. Dasi je Gertruda vedela, da gre borbi naproti, vendar so bili ti občuti, da odhaja iz samostana, da zapušča zidove, za katerimi je bila osem let zaklenjena, da se vozi v kočiji po odprtih poljanah, da zopet gleda mesto in dom, polni hrupnega veselja. Kar se borbe tiče, je bila revica pod vodstvom svojih zaupnic že ukrenila vse potrebno in je napravila, kakor bi danes rekli, svoj bojni načrt. — Ali me bodo hoteli prisiliti, — je mislila, — jaz pa se ne dam omajati; ponižna bom in spoštljiva, privolila pa ne bom; tu ne gre za drugo, kakor da ne rečem še drugega »da« — in jaz ga ne porečem. Ali pa me bodo skušali zlepa pridobiti in jaz bom še boljša od njih: jokala bom, prosila bom, ganem jih do sočutja; končno vendar ne zahtevam nič drugega, nego da me ne žrtvujejo. — Toda kakor se v podobnih predvidevanjih često pripeti, ni se zgodilo ne eno ne drugo. Dnevi so minevali, ne da bi ji bil oče ali kdo drugi govoril o prošnji ali preklicu, ne da bi ji bil kdo stavil kakšen predlog, ne z ljubeznivostjo ne z grožnjami. Starši so bili z njo resni, žalostni, osorni, ne da bi kdaj povedali, zakaj. Videfi je bilo samo, da jo smatrajo za krivo, za nevrednico; skrivnostno izobčenje, se je zdelo, da visi nad njo in jo loči od rodbine, puščajoč jo le toliko združeno z njo, kolikor je bilo treba, da so ji dajali čutiti njeno zavisnost. Poredkoma in samo ob določenih urah je bila pripuščena v družbo staršev in prvorojenca. Med njimi tremi se je zdelo, da vlada velika zaupljivost, kar je delalo Gertrudino zapuščenost še bolj čutno in bolešno. Nihče se ni razgovarjal z njo in če je

včasih boječe tvegala kakšno besedo, ki ni bila izgovorjena v nujni zadevi, ali sploh ni našla odziva, ali pa so ji odgovorili samo z raztresenim, zaničljivim ali strogim pogledom. Če pa ni mogla dalje prenašati takega grenkega, ponižujočega razlikovanja, če je vztrajala in skušala postati domača. če je prosila malo ljubezni, je brž začutila, da sicer posredno, toda jasno pritiskajo na ono tipko o izberi stanu; dajali so ji prikrito čutili, da je neka pot, po kateri si lahko zopet pridobi naklonjenost rodbine. Tedaj je bila Gertruda, ki tega s takim pogojem ni marala, prisiljena, da se umakne in skoro odkloni prva znamenja blagohotnosti, po katerih je tako hrepenela, da stopi sama spet na svoje mesto izobčenke; in povrhu je tam ostala celo z nekim videzom krivde.

Taki občuti zunanje okolice so bili v boleštnem naspotju z onimi smejočimi se podobami, ki se je bila Gertruda že toliko ukvarjala z njimi in se je v duhu skrivaj tudi zdaj še zmerom ukvarjala. Prej je upala, da bo v sijajni, zelo obiskovani očetni hiši lahko uživala vsaj kak resničen vzorec tega, kar si je predstavljala; toda bila je popolnoma razočarana. Klavzura je bila stroga in popolna kakor v samostanu; o sprehodih ni bilo niti govora in majhen kor, ki je iz hiše gledal v dotikajočo se cerkev, je delal vsak izhod iz hiše nepotreben. Družba je bila žalostnejša, maloštevilnejša in manj raznovrstna nego v samostanu. Ob vsaki napovedi obiska je morala Gertruda oditi v zadnje nadstropje ter se tam zapreti z nekaterimi starimi služabnicami; tam je tudi obedovala, kadar so imeli goste. Služabniki so se v obnašanju in govoru prilagojali zgledu in namenom svojih gospodarjev in Gertruda, ki bi bila po svojem nagnjenju rada občevala z njimi z gosposko domačnostjo, ki bi v svojem položaju bila za dobro vzela kakšen dokaz naklonjenosti kakor napram ljudem lastnega stanu in se je včasih ponižala, da je za tako naklonjenost celo beračila, je nato ostala užaljena in vedno bolj potrta, videč, da se ji odzivajo z očitno nebrižnostjo, dasi jo spremlja lahkotna, samo zunanja ubogljivost. Morala pa je tudi opaziti, da ji neki paž izkažuje vse drugačno spoštovanje nego drugi in čuti prav posebno usmiljenje z njo. Vedenje tega dečka je bilo tako, da je izmed vsega, kar je Gertruda dotlej videla, še najbolj spominjalo na fiste vrste stvari, kakor jih je ona razmotrivala v svoji domišljiji, na obnašanje fistih idealnih stvorov.

Polagoma je bilo mogoče zaslediti nekaj neumljivo novega v mladenkinem vedenju, neko mirnost in neki nepokoj, ki je bil vse drugačen nego navadno, početje človeka, ki je našel nekaj, kar mu je zelo pri srcu, kar bi vsak hip rad gledal, a ne bi rad dal gledati drugim. Pazne oči so počivale na nji bolj nego kedaj; bodi kakorkoli, nekega jutra jo je ena fliših sobaric zalotila, kako je naglo zgibala papir, ki bi bolje bilo, da ni ničesar napisala nanj. Po kratkem ravsanju sem in tja je papir ostal v rokah sobaričinih in iz teh je prišel v knezove roke.

Gertrudinega strahu, ko je začula hrup njegovih korakov, ni mogoče ne popisati ne si ga predstavljati; bil je oče, bil je razjarjen in ona se je čutila krivo. Ali ko ga je zagledala pred seboj, z namrgodenim obrazom, z onim papirjem v roki, bi bila najraje sto sežnjev pod zemljo, ne samo v samostanu. Besed ni bilo mnogo, a bile so strašne; takrat brž naložena ji kazen je obstajala samo v tem, da je morala biti zaklenjena v sobi pod nadzorstvom ženske, ki jo je bila zasačila; toda to je bil samo začetek, samo trenuten izvinek; obetala se je in se nejasno videla v zraku še druga, temna, nedoločena in zato tem strašnejša kazen.

Paža so takoj izgnali, kakor je bilo naravno, in tudi njemu so zapretili nekaj groznega, če bi se kadarkoli drznil črhniiti le besedico o tem, kar se je zgodilo. Ko mu je knez to zabičil, mu je prislonil dve slovesni klofuti, da bi z onim dogodljajem združil spomin, ki naj bi dečaka rešil sleherne izkušnjave, da bi se s tem kedaj bahal. Najti radi paževega odpusta katerikoli odgovor, ni bilo težko; kar se hčerke tiče, so rekli, da se ne počuti dobro.

Ostala je torej sama s svojim srčnim utripanjem, s svojo sramoto, z očitanjem vesti, s strahom radi bodočnosti in z edino družbo flište zasovražene ženske, priče njene krivde in povzročiteljice njene nesreče. Narobe pa je tudi ženska sovražila Gertrudo, zaradi katere je bila obsojena, ne da bi vedela doklej, na dolgočasno življenje jetničarke in je postala za vedno čuvarica nevarne skrivnosti.

Prvi zmeden trušč vseh teh čuvstev se je polagoma podel, a ko so se nato posamez vračala v dušo, so se v njej povečala in ostajala v njej, da so jo bolj razločno in lagodno mučila. Kaj bi pač mogla biti ona kazen, katero so ji zagonečno zapretili? Mnoge, raznovrstne in čudne kazni

so vstajale v razgreti in neizkušeni Gertrudini domišljiji. Najbolj verjetna se ji je zdela ta, da jo zopet odvedejo v samostan v Monzo, da se bo morala tam zopet prikazati, a zdaj ne več kot gospodinča, temveč kot kriva grešnica, da bo tam zaklenjena Bog ve do kedaj in Bog ve, kako bodo ravnali z njo. Kar je tako domišljevanje, vse polno bolečin, imelo zanjo najbolj bolestinoga, je bila bojazen radi sramote. Stavki, besede, vejice tistega nesrečnega lista so se vedno znova vrsili v njenem spominu; predstavljala si je, da jih opazuje in tehta tako nepričakovan, tako različen bravec od onega, kateremu so bile namenjene; domišljala si je, da bi prišli lahko tudi materi ali bratu ali komurkoli drugemu pred oči, in v primeri s tem se ji je zdelo vse ostalo nič. Podoba onega, ki je bil prvi izvor vsega pohujšanja, se je tudi večkrat pojavljala in vzemirjala ubogo jetnico; lahko si mislite, kako čuden je moral biti pojav tiste prikazni sredi onih drugih, ki so bile tako različne od nje, resne, mrzle, preteče. Toda prav zato, ker se ni mogla ločiti od njih ter se niti za trenutek vrniti k onim bežnim prijetnostim, ne da bi takoj stopile pred njo sedanje bolečine, ki so bile njih posledice, se je malo po malo začela redkeje vračati k njim, odrivati njih spomin ter se jim odvajati. In prav tako malo ali prav tako nerada se je mudila pri nekdanjih radostnih, blestečih fantazijah; bile so v prevelikem nasprotju z resničnimi okolnostmi in z vso verjetnostjo glede bodočnosti. Edini grad, v katerem si je mogla Gertruda predstavljati mirno in častno zavetišče in ki bi ne bil zidan v oblake, je bil samostan, če bi se mogla odločiti, da vstopi vanj za zmerom. Takšen sklep — o tem ni mogla dvomiti — bi bil vse uredil, poravnal sleherni dolg in v trenutku spremenil njen položaj. Proti takemu sklepu so se dvigale, to je res, misli vsega njenega življenja. Toda časi so se bili spremenili; v prepadu, kamor je Gertruda padla, in v primeri s tem, česar se je v nekaterih trenutkih lahko bala, se ji je položaj slavljene in čaščene redovnice, ki jo vsi slušajo, zdel prava sladčica. Dve zelo različni čustvi sta tudi presledkoma pomagali premagovati njeno nekdanjo mržnjo: zdaj očitanje vesti radi pregreška in fantastično pobožna nežnost, zdaj njen ponos, zagrenjen in razdražen po vedenju jetničarke, ki se je maščevala (čestokrat po njej izzivana, da povemo resnico), zdaj strašeč jo s kaznijo, ki so ji jo za-

pretili, zdaj sramoteč jo radi pregreška. Če se je pa hotela pokazati dobrotno, je zavzela pokroviteljsko vlogo, ki je bila še bolj zoprna nego zmerjanje. Ob različnih takih prilikah je Gertrudina želja, da bi ušla njenim krempljem in se ji pokazala na stališču, kamor bi njena jeza in njeno usmiljenje ne segala, ta njena običajna želja je postala tako živa in mučna, da je kazala v prikupljivi luči vse to, kar bi moglo pospešiti njeno izpolnitev.

Koncem dolgih širih ali petih dni jetništva se je Gertruda nekega jutra, do skrajnosti razdražena in razjarjena po neki taki zoprnosti svoje stražarke, zagnala v kot sobe, skrila obraz v dlani in tam nekaj časa požirala svojo jezo. Tedaj je začutila silno potrebo, da bi gledala druge obraze, poslušala druge besede in da bi drugače ravnali z njo. Pomislila je na očeta, na rodbino; misel se je prestrašena umikala nazaj. Toda spomnila se je, da je le od nje odvisno, če hoče imeti v njih prijatelje, in občutila je nepričakovano radost, brž za njo pa zmedenost in nenavadno kesanje radi svojega pregreška ter prav tako željo, da bi se radi njega pokorila. Njena volja pa ni obstala pri samem sklepu; še nikdar se ni bila odločila s tako vnemo. Še tisti hip se je dvignila, stopila k mizici, vzela zopet v roko tisto usodepolno pero ter napisala očetu pismo, polno navdušenja in skrušenosti, potrnosti in upanja; prosila je odpuščenja ter se kazala brez pridržkov pripravljeno na vse to, kar bi moglo biti všeč onemu, ki naj bi ji odpustil.

Deseto poglavje.

So trenutki, v katerih je zlasti mlada duša v takem stanju, da vsaka najmanjša prošnja zadostuje in človek doseže pri njej vse, kar ima le videz dobrote in požrtvovalnosti; podobna je komaj razcveteli roži, ki se na svojem nežnem stebelcu mehkobno prepušča in je pripravljena nakloniti svoje vonjave prvi sapici, ki jo le malo obveje. Ti trenutki, ki bi jih drugi morali občudovati z boječo spoštljivostjo, so prav oni, katere sebična prekanjenost pazno izvoha in hipoma zagrabi, da uklene voljo, ki se ne čuva.

Ko je knez *** bral ono pismo, je brž videl, da se odpi-

rajo razgledi k njegovim starim, vztrajno zasledovanim nameram. Ukazal je povedati Gertrudi, naj pride k njemu, in medtem ko jo je čakal, se je pripravljaj, da bo koval železo, dokler je vroče. Gertruda je prišla in ne da bi dvignila oči k očetovemu obrazu, se je vrgla predenj na kolena in imela jedva toliko moči, da je rekla: »Odpustite«. On ji je mignil, naj vstane; nato pa je odgovoril z glasom, ki ni bil posebno pripraven za osrčevanje, da ni dovolj, če človek odpuščanja samo želi in prosi, da je to nekaj preveč lahkega in naravnega za vsakogar, ki ga zasačijo, da je kriv, in se boji kazni, skralčka, da ga je treba zaslužiti. Gertruda je pričajeno in trepetaje vprašala, kaj mora storiti. Knez (srce nam ne dá, da bi ga v tem hipu nazvali očeta) ni odgovoril naravnost, temveč je začel nadolgo govoriti o Gertrudinem pregrešku in njegove besede so skelele v duši uboge deklice, kakor bi raskava roka šla preko rane. In dalje je še rekel, četudi... če je morda... če je prej imel kedaj namen, da ji odloči mesto zunaj v svetu — zdaj je ona sama postavila nepremagljivo oviro, ker bi vitez časti, kakor je on, nikdar ne imel dovolj poguma, da bi poštenjaku dal v zakon gospodično, ki se je tako izkazala. Bedna poslušalka je bila uničena; tedaj je knez stopnjema ublaževal glas in besede in nadaljeval rekoč, da se za vsak pregrešek najde odpomoč in milost, da je njen pregrešek izmed fistih, za katere je odpomoč najjasneje označena: da mora v tej žalostni zgodbi videti opomin, kako je zanjo posvetno življenje prepolno nevarnosti...

»Ah da!« je vzkliknila Gertruda, ki jo je bil strah pretresel, sram pripravil in jo je v tem hipu obšla trenutna nežnost.

»Ah, saj tudi sami razumete«, je knez takoj povzel. »Že dobro; ne govorimo več o tem, kar je bilo, vse je izbrisano. Odločili ste se za edino častno, primerno pot, ki vam še ostaja; a ker ste se odločili z dobro voljo in na lep način, pritiče meni, da vam jo napravim v vsem in popolnoma prijetno; meni pritiče, da obrnem vse ugodnosti in vso zaslugo takega sklepa na vas. To je moja skrb«. Rekši je potresel zvonec, ki je stal na mizi, in rekel vstopivšemu služabniku: »Brž naj prideta kneginja in kneževič«. Nato je nadaljeval z Gertrudo: »Brž hočem deliti z njima svojo potolaženost;

hočem, da vsi začno takoj ravnati z vami, kakor se spodobi. Izkusili ste nekoliko, kaj je strogi oče; za naprej pa boste izkušali samo, kaj je ljubeznivi oče.

Pri teh besedah je Gertruda obstala kakor omamljena. Zdaj je pomislila nazaj, kako je mogel tisti »da«, ki ji je bil ušel, toliko pomeniti, zdaj je iskala, ali ga ne bi mogla kako preklicati, omejiti njegovega pomena; toda knezovo prepričanje se je zdelo tako popolno, njegovo veselje tako ljubosumno, njegova dobrotnost tako pogojna, da se Gertruda ni drznila spregovoriti niti besedice, ki bi mogla vse to količkaj skaliti.

Čez malo hipov sta prišla oba poklicana in uzrši Gertrudo, sta jo neodločno in začudeno pogledala v obraz. Toda knez je rekel z radostnim, ljubeznivim obnašanjem, ki je tudi njima predpisovalo podobno vedenje: »Evo vama izgubljene ovčice; in to bodi zadnja beseda, ki vzbuja žalostne spomine. Evo vam tolažila za našo družino. Gertruda ne potrebuje več nasvetov; kar smo mi želeli za njeno blaginjo, to hoče ona prostovoljno. Odločena je, dala mi je razumeti, da je odločena...« Tu je ona dvignila k očetu napol prestrašen, napol proseč pogled, kakor bi moledovala, naj ne izgovori besede, toda on je nadaljeval odkrito: »... da je odločena postati redovnica«.

»Tako je prav! Dobro!« sta kakor z enim glasom vzkliknila mati in sin in drug za drugim objela Gertrudo; tej so se ob takem sprejemu ulile solze, ki so jih oni tolmačili kot solze potolaženosti. Tedaj je začel knez obširno razlagati, kaj ukrene, da pripravi hčerki radostno in sijajno usodo. Govoril je o odlikah, ki jih bo uživala v samostanu in v deželi, da bo tam prava knežna, predstaviteljica rodbine, da se povzpne do najvišjega dostojanstva, kakor hitro bodo njena leta to dopuščala, dollej pa bo le takorekoč podložna. Kneginja in kneževič sta vsak hip obnavljala čestitke in odobravanja; Gertrudi se je zdelo, da sanja.

»Trebalo bo določiti dan, da pojdemo v Monzo in poprosimo opatinjo«, je rekel knez. »Kako bo zadovoljna! Zatrjujem vam, da bo ves samostan znal ceniti čast, ki jo ji izkazuje Gertruda. Da... zakaj ne gremo kar danes? Gertruda pojde rada malo na zrak«.

»Le pojdimo«, je dejala kneginja.

»Grem in ukažem vse potrebno«, je rekel kneževič.

»Toda ...« je izpregovorila pritajeno Gertruda.

»Počasi, počasi«, je povzel knez, »puslimo, da ona vse odloči; morda pa danes ni preveč pri volji in bi ji bilo bolj pogodu, če počakamo do jutri. Povejte: hočete li, da gremo danes ali jutri?«

»Jutri«, je odgovorila s slabim glasom Gertruda, ki se ji je še zdelo, da nekaj naredi, če si vzame malo časa.

»Jutri«, je rekel knez slovesno; »določila je, da gremo jutri. Medtem grem jaz k redovniškemu vikarju, da se določi dan za izpraševanje«. Rečeno — storjeno; knez je odšel zares naravnost k imenovanemu vikarju (kar ni bilo majhna vpljudnost) in domenila sta se, da pride ta dva dni pozneje.

Ves tisti dan, kar ga je še ostalo, ni imela Gertruda niti ene prijetne minute. Rada bi se bila duševno odpočila od tolikih razburjenj, da bi se ji misli takorekoč ujasnile, rada bi bila sama sebi dala račun o tem, kar je naredila in kar je bilo treba še narediti, rada bi bila vedela, kaj hoče, rada bi bila vsaj za trenutek ustavila stroj, ki je jedva začel teči in že se je vrtel z vratolomno naglico — a ni bilo mogoče. Opravki so si sledili brez prestanka, segali so drug v drugega. Kakor hitro je knez odšel, so jo odvedli v kabinet kneginje same, da jo njena lastna sobarica pod njenim vodstvom počeeše in preobleče. Niso še bile s tem do dobra v kraju, že so jih opozorili, da je miza pogrnjena in pripravljena. Gertruda je šla sredi priklanjajoče se služinčadi, ki je kazala, da ji čestita k njenemu ozdravljenju, in je našla nekaj najbližjih sorodnikov, ki so jih bili v naglici povabili, da jo počastijo in se poveselijo z njo radi dveh srečnih dogodkov, zopet pridobljenega zdravja in izjave glede poklica.

Nevestica (tako so se imenovale mladenke, ki so namepravale iti v samostan, in Gertrudo so, ko se je prikazala, vsi pozdravili s tem imenom), nevestica je imela neznanskega posla z odgovarjanjem na poklone, ki so se od vseh strani usipali nanjo. Čutila je dobro, da je vsak njen odgovor nekakšno sprejetje in potrdilo — toda kako naj bi drugače odgovorila? Malo potem, ko so vstali od mize, je prišla ura za izprehod v kočiji. Gertruda je vstopila v voz z materjo in dvema stricema, ki sta bila pri obedu. Po običajnem obteku so dospeli do Morske ceste, ki je tedaj vodila čez prostor sedanjega javnega vrta in kamor so gospoda v kočijah hodili na oddih od dnevnih naporov. Strica sta govorila tudi z

Gertrudo, kakor je primernost tega dne zahtevala, in eden, ki se je zdelo, da bolj nego drugi pozna vsako osebo, vsako kočijo in vsako livrejo in je vsak hip kaj pripomnil o tem ali onem gospodu, o tej ali oni gospe, se je nenadoma obrnil k njej in je rekel: »Ej, vi lisičica, vi daste vsem tem bedarijam brco; mahnete jo kar po ravni česti, pustite nas uboge posvetneže v naših zadregah, umaknete se v tiho, blaženo življenje in se v kočiji odpeljeje v nebesa«.

Bilo je že pozno, ko so se vrnil domov; naglo so prišli dol služabniki z bakljami in opozorili, da čakajo mnogi obiski. Novica se je bila raznesla in prihajali so žlahta in prijatelji, da storijo svojo dolžnost. Vstopili so v dvorano za pogovarjanje. Nevestica je bila njih malik, igrača, žrtev. Vsakdo jo je hotel imeti zase; ta je želel, da mu obljubi sladčic, oni je obetal obiske, ta je govoril o materi redovnici svoji sorodnici, oni o materi redovnici svoji znanki, eden je hvalil nebo nad Monzo, drugi je z velikim užitkom razpravljajal o važni vlogi, ki jo bo ona tam igrala. Še drugi, ki se tako oblegani Gertrudi niso bili mogli še približati, so skušali izpaziti priliko, da stopijo naprej, in so občutili nekakšne očitke, dokler niso mogli izpolniti svoje dolžnosti. Malo po malo se je družba razšla; vsi so odšli brez očitkov in Gertruda je ostala sama s starši in bratom.

»Končno«, je rekel knez, »mi je bilo dano tolažilo, da sem videl, da se z mojo hčerko ravna, kakor se spodobi. Toda treba je priznati, da se je tudi ona izborna vedla in se je videlo, da ne bo prav nič v zadregi, ko bo igrala prvo vlogo in bo vzdrževala rodbinsko dostojanstvo«.

Povečerjali so naglo in kmalu odšli k počitku, da bi drugo jutro bili zgodaj pripravljeni na pot.

Užaloščena, ozlovoljena in po vseh onih poklonih malo napeta Gertruda se je tedaj spomnila vsega, kar je morala prestat radi svoje jetničarke; videč očeta tako pripravljene, da ji ugodi v vsem razen v eni stvari, je hotela to svojo veliko veljavo izkoristiti, da pomiri vsaj eno izmed strasti, ki so jo mučile. Zato je pokazala, kako zoprno ji je, da mora biti z njo, pritožujoč se silno radi njenega obnašanja.

»Kako?« je rekel knez. »Ali je kršila spoštljivost napram vam? Jutri, jutri jo oštejem, kot se tiče. Le meni prepustite, ji že jaz dopovem, kdo je ona in kdo ste vi. Vsekakor

pa hčerka, ki sem z njo zadovoljen, ne sme gledati v svoji okolici osebe, ki ji ne ugaja«. Rekši je poklical drugo žensko, ki ji je ukazal, naj streže Gertrudi. Ta je medtem žvečila in okušala dobljeno zadoščenje in se je čudila, da ji v primeri s prejšnjo živo željo po njem tako malo tekne. Kar se je tudi proti njeni volji pollaščalo vse njene duše, je bila zavest, da je prišla ta dan zelo daleč po poti, ki vodi v samostan, in misel, da bi zdaj, če bi se hotela spet vrniti, bilo treba mnogo več moči in odločnosti nego še pred malo dnevi in da te moči vendar tudi takrat ni čutila v sebi.

Ženska, ki jo je zdaj spremila v njeno sobo, je bila domača starka, bivša guvernanta kneževiča, ki so ji ga bili izročili, brž ko je odrasel povojem, katerega je vzgajala do njegovih mladeniških let in v katerega je položila vso svojo naklonjenost, svoje nade in svojo slavo. Z odločbo tistega dne je bila zadovoljna, kakor bi to bila njena lastna sreča, in kot zadnjo zabavo je morala Gertruda srkati še čestitke, hvale in nasvete svoje stare služabnice, poslušati njene povesti o raznih njenih tetah in starih tetah, ki so bile zelo zadovoljne, da so šle v samostan, in so že zato, ker so bile iz take hiše, uživale zmerom prve časti, znale so vedno moliti tačico tudi v svet in so iz svoje govorilnice dosegle stvari, do katerih niso mogle dospeti niti največje dame v svojih dvoranah. Govorila ji je o obiskih, ki jih bo sprejemala; nekoga dne se pripelje gospod kneževič s svojo nevesto, ki bo gotovo zelo visoka gospa, in tedaj ne bo le samostan, temveč vsa dežela na nogah. Starika je govorila, medtem ko je slačila Gertrudo, ko je ta bila že v postelji, ko je že zaspala. Mladost in ufujenost sta bili močnejši od misli. Spanje je bilo tesnobno, zmedeno, polno mučnih sanj, a prekinil ga je še le kričeči glas starke, ki jo je prišla buditi, da se pripravi za izlet v Monzo.

»Pojdimo, pojdimo, gospa nevestica; zunaj je že beli dan in preden boste oblečeni in počesani, bo treba najmanj ene ure. Gospa kneginja se še oblači in vzbudili so jo štiri ure prej nego navadno. Gospod je že šel doli k hlevom, nato se je zopet vrnil in čaka samo še ukaza za odhod. Živahen je ta vražič kakor zajček, a bil je že kot dete tak; jaz vam to lahko povem, nosila sem ga krog vratu. Ako je pripravljen, tedaj se nikakor ne sme pustiti, da bi čakal, kajti dasi je iz najboljšega testa na svetu, tedaj postane nestrpen in začne

hrumeli. Ubožček, človek ga mora pomilovati, takšna je njegova čud; in potem — to pot bi imel tudi nekoliko prav, ker se vznemirja radi vas. Gorje, če se ga v takih trenutkih kdo dotakne! Tedaj ne pozna obzira do nikogar, razen do gospoda kneza. Toda nekoč bo on gospod knez — da bi se to zgodilo kolikor mogoče pozno! Urno, urno, gospodična! Zakaj me tako zamaknjeno gledate? Ob tej uri bi že ne smeli biti več v gnezdecu».

Ob sliki nestrpnega kneževiča so vse druge misli, ki so se bile začele gnesli v prebujenem Gertrudinem duhu, naglo odrfotale kakor jata vrabic, ko se prikaže jastreb. Ubogala je, se naglo oblekla, se dala počesati ter se prikazala v dvorani, kjer so bili zbrani starši in brat. Odkazali so ji prostor na stolici z ročnimi oslonami in so ji prinesli skodelico čokolade; to je bilo v onih časih isto, kar nekdanj pri Rimljanih moška obleka za mladeniče.

Ko je došlo naznanilo, da je voz naprežen, je knez povlekel hčerko stran in ji rekel: »Pogum, Gertruda; včeraj ste si priborili čast, danes morate sami sebe prekositi. Gre za to, da napravimo slovesen nastop v samostanu in v deželi, kjer vam je usojeno, da boste igrali prvo vlogo. Pričakujejo vas...« Nepotrebno je povedati, da je knez prejšnji dan poslal opatinji obvestilo. »Pričakujejo vas in vse oči bodo na vas obrnjene. Bodite dostojanstveni in neprisiljeni. Opatinja vas bo vprašala, kaj želite — gola formalnost. Odgovorite ji lahko, da prosite, da bi vas sprejeli med redovnice v onem samostanu, kjer ste bili tako ljubeznivo vzgojeni, kjer so bili tako vljudni z vami, kar je gola resnica. Izgovorite prosto in brez oklevanja tistih par besed; naj nihče ne reče, da so vam položili besede na jezik in da ne znate sami govoriti. One dobre matere ne poznajo nič tega, kar se je zgodilo; to je skrivnost, ki ostane pokopana v rodbini; zato ne delajte skrušenega in dvomnega obraza, ki bi morda vzbujal kakšen sum. Pokažite, iz kakšne krvi izhajate; bodite vljudni in ponižni, toda spominjajte se, da ne bo tam izven družine nikogar, ki bi bil nad vami«.

Ne da bi čakal odgovora, se je knez zganil. Gertruda, kneginja in kneževič so mu sledili; šli so vsi doli po stopnicah in sedli v kočijo. Zadrega in dolgčas zunaj v svetu in blaženo življenje v samostanu, zlasti za mladenke plemiškega pokolenja, to je bil med vožnjo predmet pogovarjanja.

Koncem poti je knez ponovil hčerki svoja navodila in večkrat po vrsti povedal obrazec za odgovor. Ko so vstopili v Monzo, je Gertruda začutila, da se ji stiska srce, toda za trenutek so njeno pozornost obrnili nase Bog si vedi kateri gospodje, ki so ustavili kočijo in deklamirali Bog si vedi kakšen poklon. Ko so spet nadaljevali pot, so šli skoro korakoma proti samostanu med pogledi radovednežev, ki so se od vseh strani stekali na cesto. Ko je kočija obstala pred onimi zidovi, pred onimi vrati, se je Gertrudi še bolj stisnilo srce. Izstopili so med dvema kriloma ljudstva, ki so ga služabniki zadrževali. Vse te v revico upirajoče se oči so jo silile, da je neprestano preračunjala svoje vedenje; toda bolj nego vse tiste so jo priiskale očetove oči in dasi se jih je tako grozno bala, vendar si ni mogla kaj, da ne bi vsak hip tudi sama svojih obračala k njim. In tiste oči so kakor z nevidnimi vajetmi ravnale njene gibe in njen obraz. Ko so prekoračili prvo dvorišče, so vstopili na drugo in tam so zagledali vrata notranjega samostana na stežaj odprta in polna redovnic: v prvi vrsti je stala opatinja v krogu starejših mater, za njimi so v neredu stale druge sestre, nekatere so se vzpenjale na prste, zadaj so bile služabnice na klopeh. Tupaťam so se napol svetlikala tudi nekatere majhna očesca, prikazal se je kak obraz med kuťami; bile so to najspretnjše in najpogumnejše gojenke, ki so se zarile in prodirale med redovnicami ter se jim je posrečilo napraviti si majhno odprtino, da so mogle tudi one nekaj videti. Iz te gneče so prihajali pozdravni vzkliki, videlo se je, kako so mnoge roke mahale v znamenje radostnega sprejema. Dospeli so do vrat; Gertruda je zagledala tik pred seboj obraz matere opatinje. Po prvih poklonih jo je ta vprašala napol veselo, napol slovesno, česa želi na tem kraju, kjer ji nihče ne bi mogel ničesar odreči.

»Prišla sem...«, je začela Gertruda, toda v trenutku, ko je bilo treba izreči besede, ki naj bi skoro nepreklicno odločile njeno usodo, se je za hip pomišljala in obstala z očmi, uprtimi v množico pred seboj. V tem hipu je zagledala eno svojih znanih tovarišic, ki jo je opazovala z izrazom pomilovanja in hudobnosti obenem in se je zdelo, da govori: Ah, šla je na limanice, reva! Ta pogled je v njej z vso živahnostjo prebudil nekdanja čuvstva ter ji vrnil tudi malo fistega zadnjega ostanka njenega nekdanjega poguma; že je iskala ka-

terikoli odgovor, ki bi bil drugačen nego prej narekovani, kar dvigne pogled k očetovemu obrazu, kakor bi hotela preizkusiti svoje moči, ter opazi na njem tako temen nemir, tako grozečo nestrpnost, da se v strahu brž odloči in nadaljuje z isto pripravljenostjo, kakor bi pobegnila pred strašno prikaznijo: »Přišla sem, da prosim, da bi me sprejeli med redovnice v tem samostanu, kjer sem bila tako ljubeznivo vzgojena«. Opatinja je brž odgovorila, da ji je ob taki priliki zelo nevšeč, da ji pravila ne dovoljujejo dati neposrednega odgovora, ki ga ustvari skupno glasovanje sester in pred katerim mora priti dovoljenje višjih, da pa Gertruda, ki ve, kakšna čuvstva do nje se gojijo na tem kraju, lahko z gotovostjo ugane, kakšen bo ta odgovor, in da medtem nobeno pravilo ne prepoveduje opatinji in sestram izraziti zadovoljstva, ki ga občutijo spričo take prošnje. Tedaj se je dvignil zmeden hrušč čestitanja in vzklikov. Brž so se prikazali veliki srebrni krožniki polni sladčic, ki so se ponudile najprej nevestici, nato sorodnikom. Medtem ko so se nekatere redovnice trgale zanjo in so druge delale poklone materi, še druge kneževiču, je opatinja dala prositi kneza, naj blagovoli priti k omrežju v govorilnici, kjer ga pričakuje. Z njo sta bili dve starejši redovnici; ko ga je zagledala, je rekla. »Gospod knez, da se pokorimo pravilom... da izpolnimo neobhodno formalnost, dasi v tem slučaju... vendar vam moram povedati, da... kadarkoli kakšna hči prosi, da bi jo sprejeli med redovnice... je prednica kakor jaz, dasi nisem vredna biti... obvezana opozoriti roditelje... da, če bi morda slučajno... pritiskali na hčerino voljo, bi jih zadeło izobčenje. Oprostili boste...«

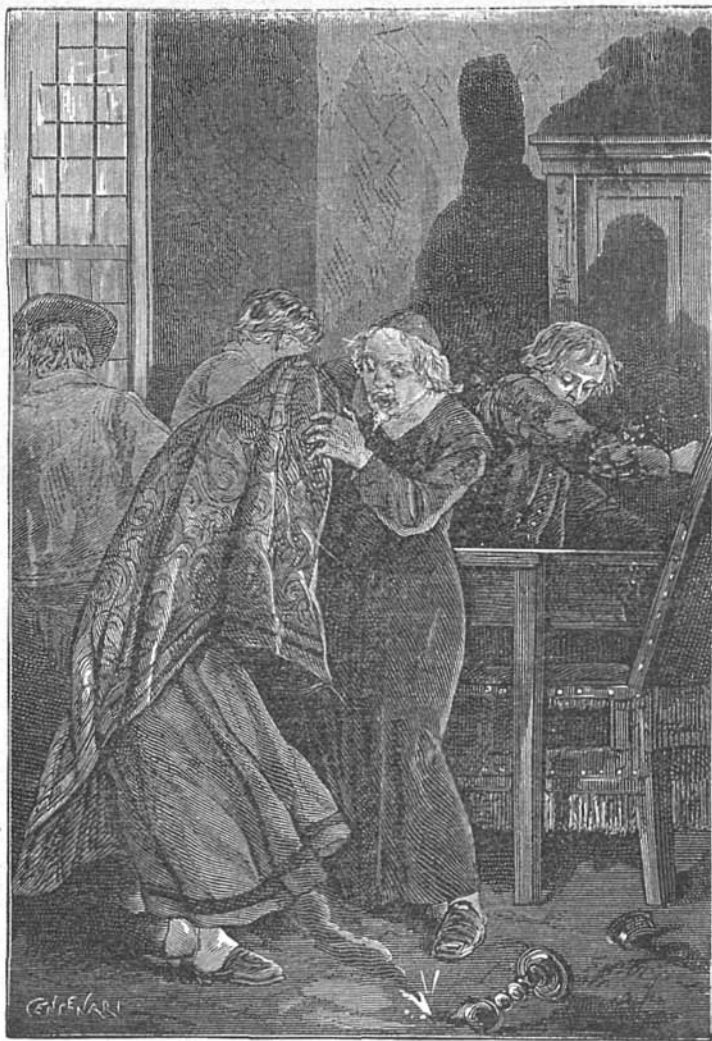
»Izborno, izborno, prečasnita mati. Hvalim vašo natančnost; to je le preveč pravično... Pa vendar ne morete dvomiti...«

»Oh, kaj pa mislite, gospod knez, ... govorila sem radi izrečne dolžnosti, ... v ostalem...«

»Gotovo, gotovo, mati opatinja«.

Ko sta spregovorila te besede, sta se oba drug drugemu priklonila ter se ločila, kakor bi bilo obema težko gledati si takole iz oči v oči; odšla sta zopet vsak k svoji družbi, on zunaj, ona znotraj samostanskega pragú.

»Pojdimo«, je rekel knez. »Gertruda bo lahko kmalu uživala, kolikor se ji bo zljubilo, družbo teh dobrih mater.

... da je s preprogo ošemil nevesto ter jo skoro zadušil ...
(Osmo pogl., str. 104).

Za danes smo jih dovolj nadlegovali«. Rekši se je poklonil, družina se je zganila z njim, obnovili so poklone in odšli.

Na povratku ni kazala Gertruda preveč volje, da bi se razgovarjala. Prestrašena po koraku, ki ga je naredila, sramujoča se svoje nesposobnosti, zlovoljna na druge in nase je žalostno šfela prilike, ki so ji še ostajale, da bi rekla »ne«, in sama sebi slabo in zmedeno obetala, da bo pri tej ali oni ali katerikoli drugi spretnjša in močnejša. Ali poleg vseh teh misli je vendar prav nič ni minil strah pred onim namrščenim očetovim obrazom, tako da se ji je zdelo prav lepo in je bila za trenutek povsem zadovoljna, ko je skrivaj pogledala nanj in je mogla ugotoviti, da ni več na njegovem obrazu nobenega sledu jeze, in je celo videla, da kaže veliko zadovoljstvo z njo.

Jedva so dospeli, se je morala spet preobleči in se znova nališpati; nato je bilo kosilo, nekaj obiskov, vožnja v kočiji, kramljanje, večerja. Koncem obeda je knez načel novo zadevo, izbiranje bofre. Tako se je imenovala dama, ki so jo starši naprosili, da je postala čuvarica in spremljevalka mladenke, ki je hotela postati redovnica, v dobi med prošnjo za sprejem in vstopom v samostan. Ta čas se je porabil z obiskovanjem cerkvá, javnih palač, družabnih kramljanj, vil in svetišč, skratka vseh največjih znamenitosti mesta in okolice, da bi mladenke, preden izrečejo nepreklicno obljubo, dobro videle, od česa se na veke poslovijo. »Trebalo bo misliti na bofro«, je rekel knez, »kajti jutri pride redovniški vikar radi formalnosti o izpraševanju in brž nato bo Gertruda predlagana v kapitulju, da jo matere sprejmejo«. Pri teh besedah se je obrnil h kneginji; ta je smatrala to za vabilo, da stavi predlog, in je začela: »Bila bi...« Toda knez jo je prekinil: »Ne, ne, gospa kneginja; bofra mora predvsem ugajati nevestici in dasi po splošnem običaju izbirajo starši, vendar ima Gertruda toliko preudarka in toliko modrosti, da zasluži zase izjemo«. In tu se je obrnil h Gertrudi in nadaljeval z glasom človeka, ki naznanja posebno milost: »Vsaka izmed dam, ki so bile nocoj pri kramljanju, ima to, kar se zahteva od bofre za hčerko iz naše hiše; nobene ni, mislim, ki ne bi smatrala za izredno čast, če damo prednost njej; izbirajte vi«.

Gertruda je dobro vedela, da pomeni taka izbira novo pritrditev; toda predlog je bil stavljen tako slovesno, da bi

se vsako še tako ponižno odklanjanje moralo zdeti zaničevanje ali vsaj kaprica in pretiranost. Napravila je torej tudi ta korak in imenovala damo, ki ji je bila tisti večer najbolj pogodu, namreč ono, ki ji je izkazala največ ljubeznivosti, ki jo je najbolj hvalila, ki je napram njej kazala ono domače, naklonjeno, uslužno občevanje, ki že v prvih trenutkih novega znanja zaleže kakor staro prijateljstvo. »Imeniten izbor«, je rekel knez, ki si je baš tega želel in ni nič drugega pričakoval. Bodi nalašč ali slučaj, zgodilo se je, kakor če vam glumač s čašami in kockami pokaže naglo pred očmi šopek kart in vam reče, da si mislite eno, on pa vam jo potem ugane; toda pokazal vam jih je tako, da ste videli skoro samo eno. Ta dama se je vrtela ves tisti večer toliko okrog Gertrude in je njene misli tako zaposlovala s samo seboj, da bi bila morala deklica napenjati svojo domišljijo, če bi bila hotela misliti na kako drugo. Vsa ta brižna uslužnost pa tudi ni bila brez vzroka; dami so bile že davno obvisеле oči na kneževiču, ki bi ga bila rada imela za svojega zeta; zato je smatrala zadeve te hiše za svoje lastne in bilo je čisto naravno, da se je zanimala za predrago Gertrudo nič manj od njenih najbližjih sorodnikov.

Naslednji dan se je Gertruda prebudila z mislijo na izpraševalca, ki je moral priti, in medtem ko je pri sebi razglabljala, ali bi mogla izrabiti to tako odločilno priliko, da odpove, in kako bi to naredila, jo je dal knez poklicati. »Pogum, hčerka«, je rekel; «do zdaj ste se izborno vedli, danes gre za to, da svoje delo ovenčate. Vse, kar se je do sedaj zgodilo, se je zgodilo z vašim privoljenjem. Če bi se vam bil v tem času dvignil kakšen dvom, kak majhen kes, mladostne muhe, bi se bili morali izjaviti; zdaj pa in kakor stvari sedaj stoje, ni več časa za otročarije. Ta dobri človek, ki pride danes zjutraj, vam bo stavil stožero vprašanj o vašem poklicu: ali postanete redovnica po svoji prosti volji in zakaj in kako in kaj vem, kaj še vse. Če boste v odgovorih omahovali, vas bo imel na natezalnici kdo ve doklej. Bila bi dosadnost, bila bi muka za vas; iz tega pa bi lahko nastalo še drugo, resnejše zlo. Po vseh storjenih javnih dokazih bi vsako najmanjše obožavljanje, ki bi ga opazili na vas, ogrožalo mojo čast, ustvarilo bi lahko vero, da sem jaz kakšno vašo lahkomiselnost vzel za trden sklep, da sem se v tej stvari prenaglil, da sem . . . kaj jaz vem kaj? V takem

položaju bi bil prisiljen, da izbiram med dvema bolesnima izhodoma: ali pustiti, da si svet ustvari klavrn pojem o mojem vedenju — in ta izhod se nikakor ne sklada s tem, kar dolgujem samemu sebi; ali razkriti pravi vzrok vaše odločitve in . . .« A ko je videl, da je Gertruda živo zardela, da se ji oči napenjajo in se ji obraz krči kakor cvetni listi v dušeči vročini, ki nastopa pred nevihto, je presekal ta razgovor in povzel z vedrim izrazom: »Nič, nič, vse zavisi od vas, od vaše razsodnosti; vem, da je imate mnogo in niste deklica, ki bi na koncu pokvarila dobro narejeno stvar, toda moral sem poskrbeti za vse slučaje. Ne govoriva več o tem. Domenjeno je torej, da boste odgovarjali odkrito in tako, da se ne bodo porajali dvomi v glavi onega dobrega moža. Tako boste tudi vi imeli to hitreje za seboj«. In ko ji je še prišepnil nekaj odgovorov na najbolj verjetna vprašanja, je zašel zopet v običajni pogovor o sladkosti in užitkih, ki so Gertrudo čakali v samostanu, in jo je s tem zaba-val, dokler ni prišel služabnik in naznanil vikarja. Knez je v naglici obnovil najvažnejše opomine in nato pustil hčerko samo z njim, kakor je bilo predpisano.

Ta dobri človek je prišel z že ustvarjenim mnenjem, da ima Gertruda velik poklic za samostan; kajti tako mu je bil povedal knez, ko ga je bil prišel vabit. Res je, da je imel dobri duhovnik, ki je vedel, da je nezaupnost izmed najbolj potrebnih čednosti v njegovi službi, za glavo načelo, da človek podobnim izjavam ne sme prehitro verjeti in se mora varovati predsodkov; vendar pa se redkokdaj zgodi, da ne bi zatrujuče in zanesljive besede ugledne osebe v katerikoli stvari ne pobarvale po svoje tudi misli onega, ki jih poslušča.

»Gospodična«, je rekel po prvih poklonih, »jaz prihajam igrati hudičevo vlogo, prihajam dvomit o tem, kar ste vi v svoji prošnji navedli kot nekaj gotovega, prihajam, da vam predočim vse težkoče in se prepričam, ali ste jih dobro premislili. Dovolite, da vam stavim nekaj vprašanj«.

»Le govorite«, je odvrnila Gertruda.

Dobri duhovnik jo je tedaj začel izpraševati, kakor so predpisovala pravila. »Ali čutite v svojem srcu prosto, lastno odločitev, da postanete redovnica? Ali se niso uporabljale grožnje ali laskanja? Ali se ni proti vam izvajala nobena oblast, da bi vas nagnili k temu? Govorite brez obzirov in

odkritosrčno s človekom, ki je njegova dolžnost, da spozna vašo resnično voljo in prepreči, da bi se proti vam rabilo katerokoli nasilje».

Pravi odgovor na tako vprašanje se je s strašno jasnostjo brž pojavil v Gertrudinem duhu. Da bi mogla dati ta odgovor, bi bilo treba pojasnjevanja, morala bi povedati, da so ji grozili, pripovedovati bi morala vso zgodbo... Nesrečnica je prestrašena bežala pred tako mislijo, poiskala je v naglici drug odgovor, našla je enega samega, ki jo je mogel hitro in gotovo oprostiti te muke; bil je najbolj naspnoten resnici. »Redovnica postanem«, je rekla skrivaje svojo zmedo, »redovnica postanem po svojem nagnjenju, prostovoljno«.

»Kedaj se vam je porodila ta misel?«, je še vprašal dobri duhovnik.

»Vedno sem jo imela«, je odgovorila Gertruda, ki je po onem prvem koraku postala bolj prosta v laganju proti sami sebi.

»Ali kateri je glavni nagib, ki vas žene v samostan?«

Dobri duhovnik ni vedel, kakšne strašne tipke se je dotaknil, in Gertruda je napela vse moči, da bi njen obraz ne izdal, kako so te besede zasekale v njeno dušo. »Nagib«, je rekla, »je ta, da hočem služiti Bogu in bežati pred posvetnimi nevarnostmi«.

»Ali res ni kakšna nevšečnost, kakšna... oprostite... kaprica? Hipen vzrok včasih napravi vtis, ki se zdi, da mora večno trajati; a če vzrok pozneje neha in se duša izpremeni, tedaj...«

»Ne, ne«, je z veliko naglico odgovorila Gertruda: »vzrok je tisti, ki sem vam ga povedala«.

Vikar je še dalje silil vanjo z vprašanji bolj zato, da izpolni vso svojo dolžnost, nego iz prepričanja, da je to potrebno; toda Gertruda je bila odločena, da ga prevari. Razen studa, ki ji ga je vzbujala misel, da bi moral vso njeno slabost izvedeti ta resni in pošteni duhovnik, ki se je zdelo, da niti oddaleč ne sumi kaj takega pri njej, je revica nato tudi pomislila, da on pač lahko prepreči, da postane redovnica, a s tem je njegova oblast nad njo in njegova zaščita pri kraju. Kakor hitro bi on odšel, bi ona ostala sama s knezom. In karkoli bi potem še morala trpeti v tej hiši, dobri duhovnik ne bi nikoli ničesar izvedel, ali če bi kaj izvedel,

ne bi z vsemi svojimi dobrimi nameni mogel nič drugega storiti nego jo pomilovati s listim pokojnim, umerjenim pomilovanjem, ki vobče nekako iz vljudnosti soglaša z onim, ki je dal povod ali pretvezo za prizadeto gorje. Izpraševalec se je prej utrudil staviti vprašanja nego nesrečnica lagati in ker so vsi odgovori, kar jih je slišal, bili po istem kopitu, in ker ni imel prav nobenega razloga, da bi bil dvomil o njih odkritosti, je končno udaril na drugačno struno: zardoval se je z njo, opravičil se je nekako, da je tako dolgo odlašal, preden je izpolnil to svojo dolžnost, pristavil je še, kar se mu je zdelo najbolj primerno, da jo potrdi v njenem dobrem sklepu, ter se poslovil.

Ko je stopal skozi dvorane proti izhodu, je zadel ob kneza, ki se je zdelo, da je prišel slučajno tam mimo, in je tudi njemu čestital na dobri volji, ki jo je bil našel pri hčerki. Knez je bil dotodaj v zelo mučni negotovosti. Ob tej novici se je oddahnil in pozabivši svojo običajno dostojanstvenost, je skoro stekel h Gertrudi, jo obsul s pohvalami, ljubeznivostmi in obljubami, s pristrčnim ukanjem in z nežnostjo, ki je bila v dobršni meri odkrita — tako je ustvarjena ta mešanica, ki se ji pravi človeško srce.

Ne bomo sledili Gertrudi na njeni poti neprestano vrsteh se predstav in zabav. Tudi ne bomo podrobno in po vrsti popisovali njenih čuvstev v vsej tej dobi; bila bi to zgodovina bolesti in valovanj, preveč enolična in preveč podobna temu, kar smo že povedali. Prijetnost krajev, raznolikost predmetov, razvedrilo, ki ga je vendarle našla v tem neprestanem kroženju na prostem, — vse to ji je delalo še bolj zoprno misel na kraj, kjer izstopi končno zadnjikrat, za zmerom. Še bolj skeleči so bili vtisi, ki jih je dobivala pri družabnih kramljanjih in na veselicah. Pogled na neveste, ki so jim dajali ta naziv v naravnejšem in običajnejšem pomenu, je vzbujal v njej neznosno zavist in dušno razjedanje, in ko je včasih videla kakšno drugo osebo, se ji je zdelo, da mora biti vrhunec vse sreče v tem, če človek sliši, da mu dajejo ta naziv. Včasih so ji razkošje palač, sijaj okrasov, radostni vrvež in trušč veselic vzbujali tako opojnost, tako živo hrepenenje po veselem življenju, da je sama sebi obetala, da prekliča, da bo raje vse trpela, nego da bi se morala vrniti v mrzlo, mrtvo senco samostana. Toda vsi ti sklepi so se razkadili ob mirnejšem pretresanju težkoč ali če je

le uprla oči v knezov obraz. Včasih ji je tudi misel, da se bo morala od teh užitkov za večno posloviti, delala njih skromno okušanje grenko in mučno, kakor žejni bolnik ježno gleda in skoro z zaničevanjem zavrne žlico vode, ki mu jo zdravnik le iztežka dovoli. Medtem je bil redovniški vikar podpisal potrebno svedočbo in prišlo je dovoljenje, da kapitelj zboruje o Gertrudinem sprejetju. Kapitelj je zboroval in izid je dal, kakor je bilo pričakovali, dve tretjini tajnih glasov, kakor je zahteval pravilnik; Gertruda je bila sprejeta. Trudna od tega dolgega trpinčenja je nato sama zaprosila, da bi mogla čim prej vstopiti v samostan. Bilo ni seveda nikogar, ki bi bil hotel krofiti to nestrpnost. Zgodilo se je torej, kakor je ona hotela; spremili so jo v sijajnem sprevodu v samostan in tam so jo preoblekli. Po dvanajstih mesecih novicijata, polnih kesanja in zopetnega kesanja, je stala pred trenutkom slovesne obljube, to se pravi pred onim trenutkom, ko je bilo treba izgovoriti bolj čuden, bolj nepričakovan, bolj spočitljiv »ne« nego kedaj poprej, ali ponoviti tolikokrat izrečeni »da«; ponovila ga je in postala redovnica za zmerom.

Ena izmed posebnih, nepodeljivih zmožnosti krščanske vere je tudi ta, da more vsakogar dvigniti in potolažiti, naj se zateče k njej ob katerikoli priliki in v kateremkoli času. Če je kakšen lek za preteklost, ga ona predpiše in poda, razsvetli in okrepi, da ga človek uporabi, naj stane, kar hoče; če ga pa ni, pouči, kako naj se v resnici in dejansko, kakor pravi pregovor, iz potrebe rodi krepost. Ona uči po pameti nadaljevati to, kar je človek začel iz lahkomiselnosti; ona ukloni duha, da se z nagnjenjem oklene tega, kar mu je preoblastnost vsilila, in dá izbiri, ki je bila nepremišljena, a je nepreklicna, vso svetost, vso modrost in — le odkrito povejmo — vse radosti pravega poklica. Le na taki cesti je mogoče, da človek, naj ga zanese nanjo iz kateregakoli blodnjaka, iz kateregakoli prepada, koraka poslej z gotovostjo in dobro voljo in dospe radosten do veselega konca. Po tej poti bi bila mogla postati Gertruda sveta in zadovoljna redovnica, naj je kakorkoli prišla v samostan. Toda mesto da bi se vdala, se je nesrečnica otresala jarma in je zato tem krepkeje občutila njegovo težo in njegove sunke. Ne-prestano žalovanje po izgubljeni svobodi, gnus nad sedanjim položajem, naporno kolovratenje za željami, ki jim ni moglo

biti od nikoder odolenja — taka so bila glavna opravila njene duše. Prežvekovala je svojo grenko preteklost, sestavljala znova v spominu vse okolnosti, radi katerih je bila tam, in tisočkrat brezuspešno v mislih razdirala to, kar je bila z dejanjem ustvarila; dolžila je sebe nesposobnosti, druge samosilnišiva in verolomnosti ter si razjedala dušo. Objokovala je ter obenem oboževala svojo lepoto, pomi-lovala je svojo mladost, ki je bila obsojena, da se v počas-nem trpinčenju uničuje, in je v nekaterih trenutkih zavidala vsako žensko, v vsakem položaju, z vsako zavestjo, če ji je le bilo dano te darove prosto uživati.

Pogled na redovnice, ki so jo pomagale zavleči tja noter, ji je bil zoprn. Spominjala se je spletk in goljufij, ki so jih bile uporabile, in plačevala jim jih je s samimi ne-vljudnostmi, nasprotovanji in tudi z odkritim očitanjem. One so morale največkrat vse to požreti in molčati; kajti knez je hotel pač trinoško pritiskati na hčer, kolikor je bilo treba, da jo pahne v samostan, toda ko je svoj namen dosegel, ne bi bil zlahka trpel, da bi kdo drugi hotel imeti prav proti njegovemu otroku; vsak najmanjši hrup, ki bi ga bile one zagnale, bi bil lahko vzrok, da bi zapravile njegovo visoko zaščito ali bi se jim pokrovitelj slučajno izprevrigel v so-vražnika. Zdi se, da bi Gertruda bila morala čutiti neko nagnjenje vsaj do drugih sester, ki niso bile udeležene pri onih spletkah in dasi je prej niso želele za tovarišico, so jo zdaj vendar kot tako ljubile in so ji, pobožne, delavne in vedre, z zgledom kazale, da je mogoče tudi tam notri ne samo živeti, temveč se tudi dobro počutiti. A tudi te so ji bile zoprne, in sicer na drug način. Njih izraz pobožnosti in zadovoljstva je bil njej neprestano očitanje radi njenega nepokoja in svojeglavnega vedenja; zato ni opustila nobene prilike, da jih ne bi za hrbtom zasmehovala kot svetohlinke ali jih ujedala kot hinavke. Morda bi jim bila manj nasprotna, da je vedela ali uganila, da so maloštevilne črne krogle v posodi, ki je odločila o njenem sprejetju, bile prav njihove.

Včasi se ji je zdelo, da najde nekoliko tolažbe v ukazo-vanju, v tem, da so ji v samostanu dvorili, da je prevzela in izvršila kako obveznost, da je naklanjala svojo zaščito in so jo nazivali gospo. Toda kakšne tolažbe so bile to! Srce, ki ga je vse to tako malo pomirjalo, bi bilo rado primešalo in uživalo obenem tudi verske tolažbe, toda teh je deležen

samo, kdor zanemarja one, kakor mora, kdor se potaplja, vsekakor razkleniti pest in izpustiti alge, ki jih je bil v divjem nagonu zagrabil, če se hoče oprijeti deske, ki ga naj privede na breg ter ga reši.

Malo po slovesni obljubi je Gertruda postala učiteljica gojenk. Zdaj si lahko mislite, kako se je moralo tem deklicam goditi pod tako disciplino. Njene nekdanje zaupnice so bile vse odšle, toda v njej so ostale žive vse strahši one dobe in na ta ali oni način so jih morale tudi učenke občutiti in prenašati. Ko ji je prišlo na pamet, da bo mnogim izmed njih usojeno živeti v svetu, iz katerega je bila ona za vedno izključena, je občutila proti revicam pravo mržnjo, skoro nekakšno željo maščevanja: imela jih je pod peto, ravnala je sirovo z njimi in jih silila, da so se že naprej pokorile za radosti, ki jih bodo nekega dne uživale. Kdor bi jo bil v takih trenutkih slišal, s kakšnim zapovedovalnim ogorčenjem je za vsak najmanjši prestopok kričala nanje, bi bil mislil, da je to ženska divje in brezobzirne duševnosti. V drugačnih trenutkih je isto sovraštvo do samostana, pravil in pokorščine izbruhnilo v napadih prav nasprotnega razpoloženja. Tedaj ni samo prenašala kričečega razveseljevanja svojih gojenk, temveč ga je celo podžigala; mešala se je v njih igre ter zanašala vanje še večji nered, udeleževala se je njih razgovorov ter jih tirala daleč preko namenov, s katerimi so jih bile one začele. Če je katera izustila besedico o žlobudranju matere opatinje, je učiteljica to dolgo oponašala ter napravila popoln prizor kakor v komediji, posnemala je obraz te redovnice ali hojo one ter se pri tem pretirano smejala; toda bil je smeh, po katerem ni bila nič bolj zadovoljna nego prej. Tako je živela nekaj let, ker ni bilo ne slučajja ne prilike za kaj drugega; tedaj pa je njena nesreča hotela, da se je prilika ponudila.

Med drugimi odlikami in predpraviciami, ki so se ji dovolile kot nekakšna odškodnina, da ne more biti opatinja, je bila tudi ta, da je imela posebno stanovanje. Tista stran samostana je mejila na hišo, v kateri je stanoval mladenič, zlobnež po poklicu, eden izmed mnogih, ki so se v onih časih s svojimi biriči in opirajoč se na zveze z drugimi zlobneži do neke meje lahko posmehovali javni sili in postavam. Naš rokopis ga imenuje Egidija in ne omenja njegovega rodbinskega imena. Ta je večkrat videl s svojega okenca,

obrnjenega na malo dvorišče listega stanovanja, kako se Gertruda šeta in v brezdelju postopa sem in tja, in ker ga je nevarnost in brezbožnost podjetja bolj mikala nego plašila, se jo je nekega dne drznil ogovoriti. Nesrečnica je odgovorila.

Prvi hip je občutila zadovoljstvo, ki gotovo ni bilo pristno, a bilo je živo. Dosadno praznoto njene duše je napolnila krepka, neprestana zaposlenost in, skoro bi dejal, mogočno življenje; toda to zadovoljstvo je bilo podobno krepčilni pijači, ki jo je iznajdljiva krutost starih narodov nalivala obsojencu, da mu je dajala moči za prenašanje muk. Obenem so se v njenem obnašanju pokazale velike spremembe; nenadoma je postala bolj redna, bolj mirna, opustila je roganje in godrnjanje, kazala se je celo ljubeznivo in prikladno, tako da so se redovnice med seboj veselile srečnega preobrata, saj niso mogle niti oddaleč slutiti pravega vzroka in razumeti, da ni bila ta nova čednost nič drugega nego hlimba, ki se je pridružila njenim starim pogreškom. Vendar ta videz in ta, da se tako izrazim, zunanja pobeljenost nista dolgo trajala, ali vsaj ne z isto neprestanostjo in enakomernostjo; kmalu so začele spet nastopati običajne kljubesti in običajne kaprice, čulo se je zopet njeno zaklinjanje in roganje proti samostanski ječi, izražajoče se včasih v jeziku, ki je bil za ta kraj in tudi v teh ustih nenavaden. Vendar vsakemu takemu pre nagljenju je sledilo kesanje in kazala je veliko skrb, da bi z dobrikanjem in lepimi besedami dosegla, da bi se vse pozabilo. Sestre so prenašale vso to muhasto nestalnost, kakor so najbolje mogle, in so jo pripisovale gospejini svojeglavni in lahkomišelni naravi.

Nekaj časa se je zdelo, da nobena ne sumi kaj posebnega; toda nekega dne, ko se je gospa zaradi Bog ve kakšnih kvant sporekla z neko sestro služabnico in se je spozačila, da je nenavadno grdo ravnala z njo in je kar ni hotela izpustiti, je to po dolgem trpljenju in potem ko si je precej časa grizla usnice, minila končno vsa potrpežljivost in ušlo ji je, da ona nekaj ve in bo že govorila o pravem času in na pravem mestu. Od tega hipa gospa ni imela več miru. A ne dolgo po tem so nekega jutra služabnico zaman pričakovali pri njenih vsakdanjih opravilih; gredo gledat v njeno celico in je ne najdejo, kličejo jo glasno, a ona ne odgovori, iščejo tukaj, iščejo tam, krožijo in brskajo povsod od vrha do tal

— ni je nikjer. In Bog ve kakšne domneve bi bile nastale, da niso pri tem iskanju zasledili luknje v vrtnem zidu; to je pri vseh zbudilo misel, da je ondod ušla iz samostana. Iskali so jo dolgo v Monzi in okolici in zlasti v Medi, odkoder je bila doma; pisali so na razne strani, a niso nikdar odnikoder dobili najmanjše vesti o njej. Morda bi bili kaj več izvedeli, da so kje blizu kopali, mesto da so daleč iskali. Po mnogem čudenju, ker si ni nihče mislil, da bi bila kaj takega zmožna, in po mnogih pogovorih so zaključili, da je morala iti daleč, daleč. In ker je neki sestri ušlo: »Goťovo je zbežala na Holandsko«, so v samostanu in zunaj brž rekli in dolgo verjeli, da je res pobegnila tja. Zdi se pa, da gospa ni bila tega mnenja. Ne da bi bila kazala, da tega ne verjame, ali da bi bila pobijala splošno mnenje s svojimi posebnimi razlogi; če jih je imela, ni goťovo nikdar nihče svojih razlogov tako skrbno skrival kakor ona in ničesar se ni tako rada ogibala, kakor da bi znova mešala po listi zgodbi, za nič se ni tako malo brigala, kakor da bi se dotikala ozadja te skrivnosti. Ali čim manj je o tem govorila, tem bolj je mislila na to. Kolikokrat na dan se je slika te ženske vrinila v njenega duha, postavila se je tja in se ni hotela zganiti! Kolikokrat si je želela, da bi jo videla pred seboj raje živo in resnično, kakor da se ji zmerom vsiljuje v misel, kakor da mora biti podnevi in ponoči v družini te prazne, strašne, nepremične podobel! Kolikokrat bi bila raje slišala njen pravi glas, in naj bi ji bila grozila s čimerkoli, kakor da bi ji globoko v duševnem ušesu neprestano in-fantastično brnel zmerom isti glas in bi morala poslušati besede, ki so se ponavljale s tako trdovratnostjo in neumorno vztrajnostjo, s kakršno jih živ človek nikdar ne bi mogel ponavljati!

Eno leto približno je preteklo po tem dogodku, ko je bila Lucija predstavljena gospé in je imela z njo pogovor, pri katerem smo ostali s svojo povestjo. Gospa je kopicila vprašanja o don Rodrigovem zasledovanju in se je loťevala nekaterih podrobnosti s tako neustrašenostjo, da se je moralo to zdeti več nego novo Luciji, ki si ne bi bila nikoli mislila, da se radovednost redovnic more sukati krog takih predmetov. Pa tudi sodbe, ki jih je ona trosila med vprašanja ali jih je dajala uganiti, niso bile nič manj čudne. Zdelo se je skoro, da se smeje silnemu gnusu, ki ga je Lucija vedno občutila do onega gospoda, in je vpraševala, je li to kaka

pošast, da vzbuja toliko strahu; zdelo se je skoro, da bi bila dekletovo upiranje smatrala za nespametno in bedasto, da ga ni opravičevala prednost, ki jo je Lucija dajala Renzu. In tudi o tem se je povzpjenjala do vprašanj, ki so vzbujala v deklici osuplost in so ji gonila rdečico v obraz. Ko se je nato zavedela, da ji jeziček preveč nebrzdano teka po zabavni sledi možganov, je skušala popravljati in nekoliko lepše tolmačiti tiste svoje kvante; vendar pa ni mogla zabraniti, da ne bi bilo ostalo Luciji neprijetno začudenje in neki zmeden strah. Jedva je ta mogla biti sama z materjo, ji je takoj vse razkrila; toda Neža je kot bolj izkušena z malo besedami razrešila vse tiste dvome in ji razložila vso skrivnost: »Ne čudi se temu«, je rekla; »ko boš svet poznala, kakor ga jaz poznam, boš videla, da se temu ni treba prav nič čuditi. Gospoda so vsi nekoliko prismuknjeni, ta več, oni manj, ta na ta način, drugi kako drugače. Treba jih je pustiti, naj govorijo, zlasti kadar jih človek potrebuje, ter se delati, kakor da jih človek resno posluša in kakor da je to, kar govorijo, vse prav. Ali si slišala, kako mi je presekala besedo, kakor da sem rekla velikansko neumnost? Mene pa ni to prav nič zadelo. Vsi so taki. Pri vsem tem, pa se zdi, hvala bodi Bogu, da te je ta gospa začela imeti rada in nama hoče zares nakloniti svoje varstvo. Sicer pa, hčerka moja, če se zdaj srečno rešiš in se ti še pripeti, da boš imela opravka z gospodo, to jih boš slišala, to jih boš slišala!«

Zelja, da bi ustregla očetu gvardijanu, ugodno čuvstvo, da druge ščiti, misel na dobro mnenje, ki ji ga lahko ustvari njeno varstvo, postavljeno v tako sveto službo, nekakšno nagnjenje do Lucije in tudi nekakšna olajšanost spricho dobrotljivosti, izkazane nedolžni deklici, spricho pomoči in tolažbe, ki je veljala zatiranim, — vse to je resnično spravilo gospo v resno voljo, da se zavzame za usodo ubogih dveh begunk. Na njeno prošnjo in pod njenim vplivom so ju nastanili v oskrbniničnem stanovanju, ki se je dotikalo samostana, in ravnali z njima, kakor da sta pridelnjeni službi v samostanu. Mati in hči sta se skupno veselili, da sta tako hitro našli varno in spoštovano zavetje. Zelo bi jima bilo tudi ugažalo, če bi tam bili mogli ostati vsem neznani, toda v samostanu to ni bilo tako lahko, in to tem manj, ker je bil neki človek, ki se mu je zelo mudilo, da bi o eni izmed njiju imel kake vesti, in v čigar duši se je prejšnji strasti in pridržani

jezi pridružila zdaj še razjarjenost, da so ga drugi prehiteli in prevarili. Puslino ženski v njenem zavetišču ter se vrnimo v njegovo palačo v trenutku, ko je pričakoval izida svojega zločinskega pohoda.

Enajsto poglavje.

Kakor se čreda lovskih psov, ki so zaman zasledovali zajca, vrne pobita h gospodarju, s spuščeni gobicami in visečimi repovi, tako so se v tisti zmedeni noči vračali tolovaji v don Rodrigovo vilo. On je v temi korakal gor in dol po veliki zapuščeni sobi v prvem nadstropju, iz katere se je videlo na ravnico pred vilo. Zdaj pa zdaj je obstal, prisluhnil in gledal skozi špranje črvivih oknic, poln nestrpnosti in ne brez nepokoja, ne le radi negotovosti, se li stvar posreči, temveč tudi radi morebitnih posledic; kajti to je bila največja in najbolj tvegana predrznost, kar se jih je ta junak do takrat lotil. Zato se je v mislih pomirjal z vsem, kar je bil previdnega ukrenil, da uniči vsaj znamenja, če že ne bi mogel sumenj. — Kar se sumenj tiče, — je pomislil, — se jim smejem. Rad bi vedel, kdo bo voljan priti sem gori, da pogleda, ali je tu kaka deklica ali je ni. Naj le pride, naj le pride oni teleban, dobro bo sprejel. Naj le pride redovnik, naj pride! Starka? Ta naj gre v Bergamo. Pravica? Ah, pravica! Veliki župan ni ne dečak ne norec. In v Milanu? Kdo se v Milanu briga za te ljudi? Kdo bi jim mogel dati prav? Kdo tam ve, kaj so? To so v svetu izgubljeni ljudje, niti gospodarja nimajo, nikomur ne pripadajo. Kaj bi, kaj bi — le nič strahu! To bo Attilio gledal jutri! Videl bo, videl, ali jaz samo čvekam ali tudi izvršim. In potem... če bi sploh nastala kdaj kakšna zmešnjava... kaj vem?... kak sovražnik, ki bi se hotel okoriščiti s to priliko..., tudi Attilio bi mi znal svetovati; šlo bi za čast vse žlahte. — Toda misel, ob kateri se je največkrat ustavil, ker je v njej našel obenem pomiritev dvomov in hrano svoji glavni strasti, je bila misel na laskanje in obljube, s katerimi bo skušal potolažiti Lucijo. — Ko bo videla, da je sama sredi teh ljudi, teh spak, jo bo tako strah... najbolj človeški obraz tukaj je moj, hudirja..., da se bo morala zateči k meni; ona bo morala mene prositi in če prosi... —

Medtem ko dela te lepe račune, zasliši peketanje, stopi k oknu, odpre nekoliko, pomoli glavo ven: oni so. — In nosilnica? Vraga, kje je nosilnica? Trije, pet, osem: vsi so, tudi Sivec je z njimi; nosilnice pa ni. Vraga, vraga! Sivec mi mora dati račun. —

Kakor hitro so vstopili, je Sivec odložil v kot neke pri-
lične sobe svojo palico, snel široki klobuk in odložil romar-
ski plašč; kakor je zahtevala njegova služba, ki mu je ni v
tem hipu nikdo zavidal, je nato šel gor dajat don Rodrigu
oni račun. Ta ga je čakal vrh stopnic in ko je videl, da pri-
haja z bedastim, neotesanim izrazom prevaranega lopova,
mu je rekel ali bolje zakričal: »No torej, gospod bahač, go-
spod poveljnik, gospod ,prepustite to meni'?»

»Bridko je«, je odvrnil Sivec ter obstal z eno nogo na
prvi stopnici, »bridko je, če mora človek poslušati očitke,
potem ko je zvesto delal, skušal izpolniti svojo dolžnost in
tvegal tudi kožo«.

»Kako se je izteklo? Da čujemo, da čujemo«, je rekel
don Rodrigo ter se napotil proti sobi, kamor mu je Sivec sle-
dil. Tam mu je podal poročilo o vsem, kar je bil odredil, stor-
il, videl ali ne, slišal, prestregel in česar se je bal; poročal
je v onem redu in z ono zmedo, z ono dvomljivostjo in z ono
osuplostjo, ki je po sili morala vladati v njegovi glavi.

»Ti nisi kriv, ti si se dobro obnesel«, je rekel don Ro-
drigo; »storil si, kar je bilo mogoče; toda... toda... da bi
pod to streho bil vohun? Če je in se mi posreči, da ga raz-
krijem — in razkrijemo ga, če je — to ti ga jaz pošteno
ustrojim! To ti rečem, Sivec, pripravim ti ga, da bo veselje«.

»Tudi meni, gospod«, je rekel Sivec, »je že šinila taka
misel skozi možgane. In če bi bilo res in bi res razkrili lopova
take baže, tedaj ga mora moj gospod prepustiti mojim ro-
kam. Da si je kdo privoščil zabavo ter me prisilil preživeti
tako noč, kakor je bila ta? Takega bi moral jaz nagraditi.
Vendar po marsičem se mi je zdelo, da morem razbrati še
neko drugo spletko, ki je za sedaj ni mogoče razumeti. Jutri,
gospod, jutri se mora vse pojasniti«.

»Pa vas vsaj niso spoznali?«

Sivec je odvrnil, da upa, da ne, in konec pogovora je
bil ta, da mu je don Rodrigo za drugi dan ukazal tri stvari,
ki bi jih bil oni znal gotovo tudi sam zamisliti: poslati takoj
zjutraj dva človeka, ki naj vaškemu županu zabičita ono

zahtevo, kakor smo videli, da se je nato res zgodilo, dva druga naj krožita pri podrta bajti, da se ne bi upal do nje kak postopač, ki bi zablodil tja, in bi se nosilnica odtegnila vsakemu pogledu do prihodnje noči, ko bi poslali po njo, ker za sedaj ni bilo primerno nobeno gibanje, ki bi moglo vzbujati kakšen sum; končno naj bi šel on in poslal tudi druge izmed najbolj spretnih in bistroumnih, da se pomešajo med ljudi in izsledijo kaj o zmešnjavi tiste noči. Po teh ukazih je šel don Rodrigo spat in dovolil iti tudi Sivecu, poslovivši se od njega z mnogimi hvalami, iz katerih je očitvidno proseval namen, da ga nagradi za prenagljene psovke ob sprejemu.

Pojdi spat, ubogi Sivec, saj moraš biti spanja zelo potreben. Ubogi Sivec! Ves dan po opravih, po opravih polovico noči, ne vštrevši nevarnosti, da padeš kmetom v kremplje ali da se razpiše nagrada na tvojo glavo „radi ugrabljenja poštene ženske“ poleg tistih, ki so nanjo že razpisane — in potem te čaka tak sprejem! Pa kaj bi — tako plačujejo ljudje. Vendar pa si pri tej priliki lahko videl, da včasih pravica ljudi na tem svetu pride hitro ali počasi, čeprav ne brž v začetku. Pojdi spat za zdaj; kajti nekega dne nam boš morda moral podati še drug dokaz o tem, znamenitejši od tega.

Naslednje jutro je bil Sivec znova zunaj po opravih, ko je don Rodrigo vstal. Ta je brž poiskal grofa Attilija, ki je, brž ko ga je ugledal, napravil zasmehljiv obraz in prav tako kretno ter mu zaklical: »O svetem Martinu!«

»Ne vem, kaj bi vam rekel«, je odgovoril don Rodrigo, ko je prišel do njega. »Plačam stavo; toda to ni tisto, kar me najbolj peče. Prej vam nisem ničesar povedal, ker sem upal, priznavam, da boste danes zjutraj kar strmeli. Toda ... dovolj, zdaj vam vse povem.«

»Oni redovnik je vtaknil svojo šapo v to zadevo«, je dejal brafranec, ko je bil vse slišal, z večjo resnobo, nego bi jo bil človek pričakoval od tako zasuknjenih možganov. »Tega redovnika«, je nadaljeval, »s tistim njegovim vedenjem mrtve mačke in s tistimi njegovimi bedastimi predlogi imam jaz za prekanjenega lisjaka in velikega spletkarja. Vi pa mi niste zaupali in mi niste nikoli jasno povedali, kakšnega peska vam je prišel ondan sipat v oči«. Don Rodrigo mu je poročal o tedanjem pogovoru. »In vi ste bili tako po-

trpežljivi?» je vzkliknil grof Attilio. »In ste mu dali oditi, kakor je bil prišel?«

»Mari bi radi videli, da bi bil jaz naščuval nase kapucince vse Italije?«

»Ne vem«, je rekel grof Attilio, »ali bi se bil jaz v tistem trenutku spomnil, da so razen tega lopova še drugi kapucinci na svetu; toda pojdite, no — ali ni poleg vseh predpisov previdnosti nobene poti, da si človek poišče zadoščenja tudi na kakem kapucincu? Treba je pravočasno podvojiti vljudnosti napram redu kot celoti, potem človek lahko brez kazni nabije s palicami kakega posameznega člana. Dovolj o tem; ušel je kazni, ki bi se mu bila bolj prilegla, toda zdaj ga vzamem jaz v svojo zaščito ter hočem doseči tolažilo, da ga naučim, kako je treba govoriti z ljudmi, kakršni smo mi.«

»Ne kvarite mi stvari še bolj.«

»Zaupajte mi že vendar, postrežem vam kot sorodnik in kot prijatelj.«

»Kaj mislite storiti?«

»Tega še ne vem, toda redovniku prav gotovo že jaz postrežem. Premislím stvar in... moj grofovski gospod stric v tajnem svetu, ta mi mora napraviti uslugo. Dragi grofovski gospod stric! V kakšno zabavo mi je to, kadar koli morem pognati zase na delo kakega političarja take veličine! Pojutrišnjem bom v Milanu in na ta ali oni način bo redovniku postreženo.«

Medtem so prinesli zajtrk, ki ni prav nič prekinil pogovora o tako važni zadevi. Grof Attilio je govoril o tem čisto neprisiljeno in dasi je stvarí posvečal vso ono paznost, ki jo je zahtevalo njegovo prijateljstvo do bratranca in časti skupnega imena, seveda po njegovih pojmih o prijateljstvu in časti, vendar se ni mogel vzdržati, da se ne bi bil zdaj pa zdaj pod kožo smejal temu lepemu uspehu. Don Rodriga pa, ki je šlo za njegovo lastno zadevo in je videl, da se mu je udarec, o katerem je mislil, da ga z velikim uspehom čisto mirno izvede, z glasnim truščem ponesrečil, so vznemirjale hujše strasti in raztresale nadležnejše misli. »Lepe kvante«, je govoril, »bodo ti nepridipravi trosili po vsej okolici. A kaj me briga? Kar se pravice fiče, se ji lahko smejem. Dokazov ni. Pa če bi tudi bili, bi se prav tako smejal; na ta račun sem dal to jutro opozoriti vaškega žu-

pana, naj se le varuje, da ne bo kaj izpovedoval o tem, kar se je zgodilo. Posledic bi ne bilo nobenih, toda kvante, ki se vlečejo, so mi zoprne. Že to je preveč, da so se z mano tako barbarsko ponorčevali«.

»To ste izborno naredili«, je odgovoril grof Attilio. »Ta vaš višji župan ... velik trdovratnež, velik praznoglavec, velik sičnež na županskem stolcu ... je končno vendar poštenjak, človek, ki ve, kaj je njegova dolžnost; in prav ko ima človek opraviti s takimi osebami, mora biti bolj obziren, da jih ne spravlja v zadrege. Če kak ničvreden vaški župan napravi izpoved, mora pač višji župan, imej še tako dobre namene ...«

»Toda vi«, ga je don Rodrigo jezno prekinil, »vi mi kvarite moje zadeve s tem, da mu v vsem nasprotujete, da mu segate venomer v besedo in se mu lupatam tudi posmehujete. Zakaj bi vruga kak višji župan ne smel biti frmasto govedo, če je drugače poštenjak!«

»Ali veste, braštranec«, je rekel grof Attilio ter ga začudeno pogledal, »ali veste, da začenjам misliti, da se vi nekoliko bojite? Vi smatrate tudi tega višjega župana za resnega človeka ...«

»No, no, ali niste vi sami rekli, da ga je treba upoštevati?«

»Rekel sem; in če gre za važno stvar, boste lahko videli, da nisem dečak. Ali veste, kaj bi mi srce znalo veleči, da storim za vas? Dovolj možaka sem, da bi šel osebno h gospodu višjemu županu v posete. Ah, to bo zadovoljen spričo tolike časti! In dovolj možaka sem, da mu dam pol ure govoriti o grofu vojvodi in o našem gospodu španskem kastelanu in mu dam v vsem prav, tudi če se iznebi kakih svojih debelih. Nato izpustim tako-le besedico o stricu grofu v tajnem svetu — in vi veste, kakšen učinek imajo take besedice v ušesu gospoda višjega župana. Če vse preštejemo, je vendar njemu bolj potrebna naša zaščita nego vam njegova odjenljivost. Prav zares naredim tako in pojdem k njemu in vam ga naredim tako naklonjenega kot še nikoli«.

Po teh in drugih podobnih besedah je grof Attilio šel ven, da se odpravi na lov, in don Rodrigo je z bojznijo pričakoval, da se Sivec vrne. Končno je ta prišel, ko je bil že čas za kosilo, ter podal svoje poročilo.

Zmešnjava v tisti noči je bila tako hrupna, dejstvo, da

Zbogom, gere, ki se dvigate nad vodami... (Osmo pagl.,
str. 117).

so iz ene vasice izginile tri osebe, je bilo tak dogodek, da je moralo biti seveda i radi nujnosti i radi radovednosti mnogo vnetega in stanovitnega iskanja; po drugi plati pa je bilo tudi preveč takih, ki so bili o čem poučeni, da bi se bili mogli vsi sporazumeti, da bodo o vsem molčali. Perpetua se ni mogla pokazati na pragu, ne da bi ta ali oni tiščal vanjo, naj pove, kdo je njenemu gospodarju napravil takšen strah, in Perpetua je občutila, ko je pomislila nazaj na vse podrobnosti tiste zgodbe in se ji je končno zasvetilo, da jo je Neža speljala na led, tako jezo nad to prevaro, da si je naravnost morala poiskati malo duška. Seveda se ni šla kakemu tretjemu ali četrtemu človeku pritoževati, kako so njo speljali na led; o tem ni niti črhnila. Toda kakšno so zagodli njenemu gospodarju, tega ni mogla docela zamolčati, in predvsem tega ne, da so se za tako pustolovščino zmenili in so jo skušali izvesti tisti pošteni mladenič, tista dobra vdova in tista žalostna mamka božja. Zaman ji je don Abbondio odločno ukazoval ter jo presrčno prosil, naj bo tiha, zaman mu je ona ponavljala, da ji ni treba prišepetovati nečesa, kar je tako jasno in tako naravno; resnica je ta, da je tako velika skrivnost stala v srcu uboge ženske kakor v starem, slabo okovanem sodu popolnoma novo vino, ki cvrči in vre in kipi in če ne more zagnati vehe v zrak, stoka okoli nje, se pripeni na dan, pronica med dogami in curlja sem in tja, tako da ga more človek okusiti in približno povedati, kakšno vino je. Gervaso, kateremu se ni zdelo resnica, da je enkrat bolje poučen nego drugi, ki se mu to ni zdelo majhna slava, da ga je bilo tako silno strah, kateremu se je zdelo, da je postal človek kakor drugi, ker je imel svoj delež pri nečem, kar je dišalo po kazenskem sodišču, bi se bil za žive in mrtve rad pobahal s tem. In dasi mu je Tonio, ki je resno mislil na preiskave, morebitne razprave in da bo moral kaj poročati, s pesmi na obrazu zabičal, da ne sme nikomur ničesar povedati, mu vendar ni bilo mogoče zadušiti vsake besede v ustih. Sicer pa tudi Tonio sam, ki je bil tisto noč ob nenavadni uri zdoma, ni mogel dogodka prikriti svoji ženi, ko se je vrnil z nenavadnim korakom in obrazom in s takim razburjenjem v duši, da se je nagibal k odkritosrčnosti; žena pa ni bila nema. Manj je govoril Menico; kajti jedva je staršem povedal zgodbo in vzrok svojega poslanstva, se je tem zdelo nekaj tako strašnega, da se je njih

otrok udeležil podjetja, ki naj bi izpodkopalo in preprečilo don Rodrigov načrt, da skoro, skoro niso dovolili dečku končati njegove povesti. Nato so mu takoj krepko in grozeče zabičali, da ne sme o tem nikjer niti črhiniti, naslednje jutro pa so sklenili, ker se jim je zdelo, da se še niso dovolj zavarovali, da ga bodo imeli fisti dan in še nekaj naslednjih dni zaprtega v hiši. Pa kaj bi? Oni sami so nato v kramljanju z domačini, ne da bi baš hoteli kazati, da vedo več nego drugi, ko se je pogovor zasukal do temne točke o begu naših treh ubožčkov in kako, zakaj in kam so bežali, dostavljali kot nekaj znanega, da so se zatekli v Pescare-nico. Tako je tudi ta okolnost prešla v splošne pogovore.

Iz vseh teh kosov vesti, ki so se nato zbrali in združili, kakor je navada, in zarobili z okraski, ki se pri šivanju čisto naravno pritaknejo, je bilo mogoče ustvariti tako zanesljivo in jasno zgodbo, da je moral biti zadovoljen vsak še tako kritičen razum. Toda oni napad razbojnikov, preveč važen in preveč hrupen dogodljaj, da bi ga bilo mogoče izpustiti, in o katerem ni vedel nihče nič otipljivega, ta dogodljaj je delal vso zgodbo zamočano. Pomrmravalo se je don Rodrigovo ime; v tem so si bili vsi edini, vse ostalo je bilo tema in različna ugibanja. Mnogo se je govorilo o fistih dveh razbojnikih, ki so jih bili pod večer videli na cesti, in o tretjem, ki je stal pred krčmo pri vratih. Toda kakšno luč jim je moglo prinesiti to tako suho dejstvo? Res, da so izpraševali krčmarja, kdo je bil prejšnji večer pri njem; toda kakor je zatrjeval, se krčmar niti ni spominjal, ali je videl fisti večer kake ljudi, in je rajši venomer ponavljal, da je krčma kakor obmorski pristan. Predvsem je mešal glave in spravljaj vsa domnevanja v nered oni romar, ki sta ga bila videla Stefano in Carlandrea, oni romar, ki so ga tolovaji hoteli ubiti in je nato odšel z njimi ali pa so ga oni odvedli. Po kaj je bil prišel? Bil je duša, ki se je prikazala iz vic, da pomaga ženskama; bil je pogubljena duša lopovskega in sleparskega romarja, ki se je vedno prikazoval ponoči, da se združi z ljudmi, ki so počenjali to, kar je v življenju tudi on počenjal; bil je živi in resnični romar, ki so ga oni hoteli ubiti iz strahu, da ne bi kričal in prebudil vaščanov; bil je (poglejte, kaj vse so ljudje zmožni misliti!) tudi sam eden izmed fistih tolovajev, preoblečen v romarja; bil je to in bil je ono in bil je še toliko drugega, da bi vsa Sivčeva bistro-

umnost in izkušenosť ne bila zadosťovala, da dožene, kdo je bil, če bi bil moral Sivec črpati podatke za ta del zgodbe iz tega, kar so drugi govorili. Toda — kakor bravec ve — kar je delalo zgodbo za druge zmedeno, je bilo zanj baš najbolj jasno; posluživši se tega ključa za tolmačenje drugih novic, ki jih je sam neposredno nabral ali pa so mu jih prinesli podrejeni poizvedovalci, je mogel iz vsega tega sestaviti za don Rodriga zadosti jasno poročilo. Brž se je zaprl z njim in ga poučil, kako sta zaročenca skušala preseñetiti kurata; to je seveda tudi pojasnilo, zakaj so našli hišo prazno in zakaj je bilo plať zvoná, ne da bi bilo treba domnevati, da je kak izdajalec v hiši, kakor sta se ta dva poštenjaka izrazila. Poučil ga je o begu in tudi tega je bilo lahko utemeljiti s strahom zaročencev, ki sta bila zasačena pri onem poskusu, ali s kakim opozorilom o napadu, ki jima je došlo, ko je bil napad razkrit, in s tem, da je bila vsa vas na nogah. Končno je povedal, da sta se zatekla v Pescarenico; dalje ni segalo njegovo znanje. Don Rodrigu je bilo pogodu, da ga ni prav gotovo nihče izdal in da ni bilo očitvidno nobenih sledov o njegovem činu; toda to ugodje je bilo kratko in rahlo. »Pobegnila sta vkup!« je zaklical. »Vkup! In ta lopovski redovnik! Ta redovnik!« Besedo je bolj izhropel iz grla ter jo okrnil med zobmi, ki so se zagrizli v prst; njegov obraz je bil grd kakor njegove strasti. »Ta redovnik mi to poplača. Sivec, jaz nisem več to, kar sem... vedeti hočem, najti hočem... še nocoj hočem vedeti, kje sta. Drugače ne morem mirovati. Brž v Pescarenico, da izvemo, da vidimo, da najdemo... Štiri zlate takoj in mojo zaščito za vedno. Še ta večer hočem vedeti. In ta lopov...! Ta redovnik...!«

In brž je Sivec znova šel na pot in na večer istega dne je že mogel prinesiti svojemu vrednemu gospodarju zaželjeno vest; evo, po kakšni poti!

Eno največjih tolažil v človeškem življenju je prijateljstvo in eno največjih tolažil v prijateljstvu je to, da ima človek nekoga, ki mu lahko zaupa kako skrivnost. Prijatelji pa niso vedno le po dva kakor zaročenci; če splošno govorimo, ima vsakdo več nego enega in tako nastane veriga, ki bi ji nihče ne mogel najti konca. Če si torej kak prijatelj privošči tolažilo, da zaupa prsim drugega prijatelja kakšno skrivnost, zbudi v njem željo, da bi si isto tolažilo

privoščil tudi on. Res, da ga prosi, naj nikomur ničesar ne pove, in tak pogoj bi nemudoma prekinil tok tolažil, če bi ga kdo razumel v strogem smislu besede. Toda splošni običaj je ustanovil, da ne sme tak prijatelj skrivnosti nikomur dalje zaupati razen človeku, ki je prav tako zanesljiv prijatelj kakor on, in pod istim pogojem. Tako roma in roma skrivnost po vsej neskončni verigi od enega zanesljivega prijatelja do drugega, dokler ne pride končno do ušes tistega ali tistih, h katerim ne bi bil, kdor je prvi govoril, nikdar želel, da bi prišla. Vendar pa bi morala biti skrivnost precej dolgo na potu, če bi vsakdo imel le dva prijatelja, onega, ki mu jo pove, in onega, ki mu on pove stvar, o kateri naj bi molčal. Toda nekateri ljudje uživajo predpravitve, da štejejo na stotine prijateljev, in kadar pride skrivnost do enega teh ljudi, postanejo njene poti tako nagle in mnogoštevilne, da ni več mogoče iti po njeni sledi. Naš pisatelj ni mogel ugotoviti, skozi koliko ust je šla skrivnost, katero je moral Sivec izslediti, kakor mu je bilo ukazano. Dejstvo je, da je dobri mož, ki je bil peljal ženski v Monzo, ko se je z vozom vračal krog enajstih zvečer v Pescarenico, žadel, preden je prišel do svojega doma, ob zanesljivega prijatelja, kateremu je v veliki zaupnosti povedal, kakšno dobro delo je izvršil, in vse ostalo; dejstvo je tudi, da je mogel Sivec dve uri nato teči v don Rodrigovo vilo in poročati, da sta se Lucija in njena mati zatekli v neki samostan v Monzi in da je Renzo nadaljeval svojo pot do Milana.

Don Rodrigo je občutil peklensko veselje nad to ločitvijo in začutil, da znova poganja v njem nekaj tistega upanja, da vendar doseže svoj namen. Dobršen kos noči je razmišljal, kako bi ga dosegel; vstal je zgodaj z dvema načrtoma, izmed katerih je bil eden popoln, drugi napol dovršen. Prvi je bil ta, da pošlje Sivca nemudoma v Monzo, da nabere natančnejših vesti o Luciji in izve, ali bi se dalo kaj poskusiti. Dal je torej brž poklicati tega svojega zvestega moža, naštel mu je tiste štiri zlate na roko, pohvalil ga je znova za spretnost, s katero jih je pridobil, in mu da povelje, ki ga je bil poprej zamislil.

»Gospod...« je rekel Sivec omahovaje.

»Kaj? Ali nisem jasno povedal?«

»Če bi mogli poslati koga drugega...«

»Kako?«

»Presvetli gospod, jaz sem pripravljen nesiti za svojega gospodarja kožo na prodaj, a vem tudi, da vi nočete preveč tvegati življenja svojih podložnikov.«

»No, in?«

»Vaše presvetlo gospostvo dobro ve, da je nekaj nagrad razpisanih na moj rovaš, in ... Tu sem pod vašim varstvom, lepa četa nas je, gospod višji župan je hišni prijatelj, biriči me spoštujejo in tudi jaz ... to je sicer stvar, ki ne dela preveč časti, ali da mirno živim ... ravnam z njimi kot s prijatelji. V Milanu poznajo livrejo vašega gospostva, v Monzi pa ... poznajo mene. In ali vaše gospostvo ve, da bo to — ne da bi se hvalil — imeniten dobiček za tistega, ki bi me mogel izročiti pravici ali prinesli mojo glavo? Sto zlatov drug vrh drugega in možnost, da osvobodi dva tolovaja!«

»Kaj vraga!« je rekel don Rodrigo. »Zdaj se mi izprevržeš v psa, ki straži senik, ima jedva toliko srčnosti, da se zažene med noge človeku, ki gre tik pred vrati, se ozira, ali mu domači varujejo pleča, in ne čuti poguma, da bi se malo oddaljil!«

»Mislim, gospod in gospodar, da sem dokazal ...«

»Torej!«

»Torej«, je povzel prostodušno Sivec, ki ga je gospodar tako trdo prijel, »torej naj vaše gospostvo smatra, da nisem govoril; levje srce, zajčja noga — pripravljen sem, da grem.«

»Saj nisem rekel, da pojdi sam. Vzemi s seboj par najboljših ... Brazgotinca in Premostrelca in pojdi srčno na pot in bodi Sivec. Kaj vraga! Če tri postave, kot so vaše, gredo po svojih opravilih, kdo, hočeš, bi ne bil zadovoljen, da jim dá prosto mimo iti? Biriči v Monzi bi morali biti življenja presneto naveličani, da bi ga za sto zlatnikov hoteli tvegati v tako nevarni igri. In potem, in potem ne verjamem, da me v tistih krajih tako malo poznajo, da bi človeka, ki nastopa kot moj služabnik, nič ne pošteli.«

Ko je tako Sivca malo osramotil, mu je dal obširnejša in podrobna navodila. Sivec je vzel ona dva tovariša in je odšel z veselim in drznim obrazom, v srcu pa je preklinjal Monzo, nagrade, ženske in kaprice gospodarjev; šel je kakor volk, ki se mu krči trebuh in mu rebra štrlijo, da bi jih bilo mogoče šteti, in ga goni glad z gorá, kjer ni drugega kot sneg, in prodira nezaupno proti dolini, se zdaj pa zdaj ustavi, privzdigne eno tace, mahlja z ogoljenim repom

in z gobcem v zrak varljivi veter voha,
 mu li ne nosi duha po človeku ali orožju, napenja ostru ušesa
 in vrtili krvave oči, iz katerih seva obenem pohlep po plenu
 in strah pred zasledovanjem. Sicer pa je vzeti oni lepi stih,
 če bi hotel kdo to vedeti, iz neke vražje, še neobjavljene
 pesnitve o križarskih vojnah in Lombardih, ki kmalu ne bo
 več neobjavljena in dvigne dobršno prahu; vzel sem ga, ker
 prav izborni sodi sèm, in to tudi povem, da se ne bom lepo-
 tičil s tujim blagom; zato pa naj nikdo ne misli, da je to kaka
 moja zvijača, ki hočem z njo povedati, da sva pisatelj liste
 vražje pesnitve in jaz kakor dva brata in da jaz lahko brskam
 po njegovih rokopisih, kakor se mi zljubi.¹

Druga stvar, ki se je zdelo don Rodrigu zelo nujna, je
 bila ta-le: kako bi dosegel, da se Renzo ne bi mogel več vr-
 niti k Luciji in se tudi nikdar več ne bi pokazal v tem kraju.
 V ta namen je snoval načrt, kako dá raztrositi vesti o
 grožnjah in zasedah, ki naj mu pridejo po kakem prijatelju
 na uho ter mu vzamejo veselje, da bi se še kdaj vrnil v te
 kraje. Mislil je pa, da bi bilo najbolj varno, če bi mogel obr-
 niti stvar tako, da bi ga država izgnala. In da se mu to po-
 sreči, je videl, da mu bo pravica lahko bolje služila nego
 sila. Mogoče je bilo n. pr. dati nekoliko več barve poskusu
 v župnišču, naslikati ga kot napad, kot uporno dejanje in po
 doktorju dopovedati višjemu županu, da bi bilo primerno ob-
 javiti povelje, da Renza zapró. Toda pomislil je, da bi zanj
 ne bilo dobro mešati to grdo zadevo, in ne da bi si še dalje
 belil glavo, je sklenil, da se razkrije doktorju Zmešnjavcu,
 kolikor bo baš treba, da bo ta razumel njegovo željo. — To-
 liko je teh razglasov! — je pomislil. — Doktor pa ni zabita
 gos, znal bo že kaj najti, kar v tem slučaju meni prav pride,
 kakšno zmešnjava, da ujamemo vanjo tega kmetavza, dru-
 gače mu spremenim ime. — Toda (kako se na tem svetu vča-
 sih sučejo stvari!) dočim je on mislil na doktorja kot na člo-
 veka, ki bi bil najbolj sposoben, da mu v tem ustreže, je drug
 človek, o katerem bi si nihče tega ne mislil, Renzo sam —
 da naravnost povemo — delal z vsem srcem, da mu zaneslji-
 veje in urneje ustreže, nego bi si bil mogel doktor sploh kdaj
 izmisliti.

Večkrat sèm videl dragega otroka, ki je — po resnici

¹ Ta Manzonijev prijatelj je pesnik Tommaso Grossi (1791—1853).

povedano — bolj živahen, nego bi bilo treba, a po vseh znamenjih kaže, da hoče postati pošten človek, večkrat sem ga videl — pravim —, kako se je pod večer trudil, da bi zagnal pod streho svojo čredo indijskih prašičkov, ki jim je bil dal ves dan prosto tekati po malem vrtu. Rad bi jih bil zagnal vse obenem v hlevce, toda vse prizadevanje je bilo prazno: eden se je odcepil na desno in medtem ko se je pastirček zagnal, da ga zapodi zopet v čredo, je drugi, sta dva, so trije ušli na levo, vsepovsod, tako da je deček postal najprej malo nestrpen, nato pa se je prilagodil temu, kar so oni hoteli; zagnal je noter najprej fiste, ki so bili najbliže vhodu, nato je šel po druge, po enega, po dva, po tri, kakor se mu je baš posrečilo. Podobno igro moramo razviti tudi z našimi osebami: ko smo spravili Lucijo na varno, smo tekli za don Rodrigom, zdaj pa ga moramo zapustiti, da jo uberemo za Renzom, ki smo ga že izgubili iz oči.

Po boleštni ločitvi, o kateri smo že pripovedovali, je korakal Renzo iz Monze proti Milanu v onem duševnem stanju, kakor si ga vsakdo lahko predstavlja: saj je moral zapustiti dom, zanemariti svoj poklic in — kar je bilo huje od vsega drugega — oddaljiti se od Lucije, oditi po cesti v svet, ne da bi vedel, kje se odpočije, in vse to zaradi onega lopova! Če se je v mislih pomudil pri eni ali drugi izmed teh resnic, se je ves poglobljal v jezo in v željo po maščevanju; toda nato mu je prišla spet na misel ona molitev, ki jo je bil v cerkvi v Pescarenicu tudi on govoril za onim dobrim redovnikom, in se je premislil; pa ga je zopet pograbila jeza, toda zagledal je sveto sliko na zidu, snel klobuk, postal za trenutek in znova molil, tako da je na tisti poti vsaj dvajsetkrat v svojem srcu ubil don Rodriga ter ga znova obudil v življenje. Cesta je bila zdaj čisto pokopana med dvema visokima bregovoma, blatna, polna kamenja in razorana z globokimi kolesnicami, ki so po dežju postale potočki; na nekaterih nižjih mestih pa je bila tako vsa pod vodo, da bi se bil človek lahko vozil v čolnu; na takih krajih je strma stezica s stopnicami v bregu kazala, da so si že drugi potniki napravili cesto po polju. Ko je Renzo po enem teh prehodov stopil na vzvišen prostor, je zagledal ono ogromno stavbo stolnice samo na planjavi, kakor da se ne bi dvigala sredi mesta, temveč sredi puščave; pozabivši vse svoje gorje, je obstal kakor prikovan, da si tudi oddaleč ogleda to osmo čudo, o

katerem je že izza otroških let slišal toliko govoriti. A ko se je čez nekaj hipov obrnil nazaj, je na obzorju zagledal oni narezljani gorski greben, zagledal je jasno in visoko sredi vrhov svoj »Resegone«, začutil je, da mu kri burno polje po žilah, stal je nekaj časa ter se žalostno oziral v ono stran, nato se je žalostno okrenil in nadaljeval svojo pot. Polagoma so se mu nato začeli kazati zvoniki in stolpi in kupole in strehe; stopil je tedaj spet dol na cesto, korakal še nekaj časa in ko je opazil, da je že čisto blizu mesta, se je približal nekemu pobočniku, se mu priklonil z vso vljudnostjo, kolikor je je zmožel, in rekel: »Dovolite, gospod«.

»Kaj želite, dobri mladenič?«

»Ali bi me mogli poučiti, katerega je najkrajša pot do kapucinskega samostana, kjer živi oče Bonaventura?«

Človek, na katerega se je Renzo obrnil, je bil premožen okoličan, ki je bil šel tisto jutro v Milan po raznih svojih opravkih, a ni nič opravil in se je zdaj z veliko naglico vračal in je komaj čakal, da bo doma, in bi bil raje videl, da se mu ne bi bilo treba ustavljati. Vendar pa ni pokazal prav nobene nestrpnosti in je zelo vljudno odgovoril: »Dragi sinko, samostanov je več kot eden; trebalo bi, da bi mi znali jasneje povedati, katerega iščete«. Tedaj je Renzo vzel iz nedra pismo očeta Cristofora ter ga pomolil gospodu pred oči; ko je ta prebral: »Vzhodna vrata«, mu ga je vrnil, rekoč: »Srečo imate, dobri mladenič; samostan, ki ga iščete, ni daleč od tod. Pojdite po tej stezici na levi, to je bližnjica, v malo minutah dospete do vogla dolgega in nizkega poslopja — to je lazaret; pojdite ob jarku, ki ga obdaja, in pridete prav k vzhodnim vratom. Vstopite in po tri sto ali štiri sto korakov boste videli majhen trg z lepimi brešči: tam je samostan; ne morete zgrešiti. Bog vam pomози, dobri mladenič«. In pospremivši zadnje besede s prijaznim zamahom roke, je odšel. Renza je osupnilo in izpodbudilo tako lepo vedenje meščanov napram ljudem s kmetov; ni vedel namreč, da je bilo to nenavaden dan in da so se ta dan plemiški plašči uklanjali kmetiškim jopičem. Šel je po poti, kakor ga je bil oni poučil, in obstal pri vzhodnih vratih. Vendar pa naj bravec nikar ne dopušča, da bi se mu ob tem imenu vrstile v domišljiji podobe, ki se danes družijo z njim.

Ko je Renzo vstopil skozi tista vrata, je odzunaj tekla cesta naravnost samo, kolikor daleč sega lazaret; naprej se

je vijugasta in ozka vila med dvema mejicama. Vrata so obstajala iz dveh stebrov s streho na vrhu, ki naj bi varovala durnice, in s hišico za carinarje na eni strani. Utrdbeni nasipi so se spuščali navzdol z nepravilnim pobočjem in zemljišče je kazalo grapavo in neenako površino iz odlomkov in črepin, ki so bile tam na slepo nameštane. Cesta, odpirajoča se pred človekom, ki je vstopil skozi tišta vrata, se ne bi slabo primerjala s cesto, ki jo danes vidi človek, če vstopi skozi vrata Tosa. Majhen jarek se je vil po sredi prav blizu do vrat ter jo tako delil v dve ozki, vijugasti cesti, pokriti s prahom ali blatom, kakršen je bil pač letni čas. Kjer je bila in je še danes uličica, ki se imenuje po Borghettu, se je mali jarek izgubljal v greznico. Tam se je dvigal steber s križem na vrhu, ki so mu rekali križ sv. Dionizija; na desno in levo so se prostirali z mejicami obdani vrtovi in v presledkih so stale hišice, ki so v njih bivali večinoma perivci. Renzo vstopi, gre dalje — noben carinar se ne zmeni zanj; to se mu je zdelo čudno, kajti slišal je, kako so tihi redki sovaščani, ki so se lahko hvalili, da so že bili v Milaanu, vedeli mnogo pripovedovali o preiskovanju in izpraševanju, kateremu so bili podvrženi vsi, ki so prihajali s kmetov. Cesta je bila zapuščena in da ni slišal daljnega brnenja, ki je oznanjalo velikansko gibanje, bi se mu bilo zdelo, da je prišel v mesto brez prebivalcev. Ko je šel dalje, ne vedoč, kaj si naj misli, je zagledal na tleh neke bele in mehke lise kakor od snega, a sneg ni mogel biti, ker sneg ne dela lis in navadno tudi ne pada v takem letnem času. Sklonil se je k taki lisi, pogledal, se je dotaknil in spoznal, da je moka. — Veliko izobilje, — je rekel sam pri sebi, — mora biti v Milanu, če božje darove tako raztresajo. Nam pa so tvezli, da je draginja povsod. Evo, tako delajo, da ostane ubogo ljudstvo na kmetih mirno. — A ko je napravil še nekaj korakov in prišel vštric stebra, je ob njegovem vznožju zagledal nekaj še bolj čudnega; na stopnicah podstavka je videl raztreseno nekaj takega, kar prav gotovo niso bili kamni, in da je stalo na klopi kakega peka, bi se človek ne bil niti trenutek pomišljal imenovati to hlebce. Toda Renzo se ni upal tako naglo verjeti svojim očem, kajti za vruga — to vendar ni bil prostor za kruh. — Poglejmo, kakšna je prav za prav ta stvar, — je še dejal pri sebi; stopil je k sterbu, se sklonil in pobral enega: bil je res okrogel hlebec, čisto bel, tak, kakršne je bil Renzo vajen

jesti samo ob svečanih prilikah. — To je v resnici kruh! — je rekel glasno; toliko je bilo njegovo začudenje. — Tako ga torej sejejo v tej deželi, letos, in se niti ne potrudio, da bi ga pobrali, če pade? Ali je to deveta dežela? — Po desetih miljah poti v svežem jutranjem zraku mu je ta kruh obenem z začudenjem vzbudil tudi tek. — Ali naj ga vzamem? — je razmišljal sam pri sebi. — Eh, pustili so ga tu kakor za pse; gotovo si ga tudi krščanski človek lahko privošči. Sicer pa, če se prikaže gospodar, mu ga plačam. — Po takem premisleku je vtiaknil v žep listega, ki ga je imel v rokah, pobral je še drugega in ga vtiaknil v drugi žep, nato tretjega in tega je začel jesti; napotil se je dalje, negotov kakor še nikoli in željan pojasniti, kaj vse to pomeni. Jedva se je zganil, je videl, da se bližajo ljudje iz notranjosti mesta, in je pazljivo motril tiste, ki so se prvi prikazali. Bili so moški, ženska in nekaj korakov za njima majhen deček; vsak je imel naloženo breme, ki se je zdelo, da presega njegove moči, in vsi trije so bili čudno opravljeni. Oblačila ali cunje so bile vse od moke, prav tako od moke tudi obrazi in razen tega spačeni in vžgani; hodili so ne le sklonjeni radi teže, temveč tudi potrti, kakor bi jim bile kosti polomljene. Moški je mukoma držal na ramenih veliko vrečo moke, ki je bila tuhtam preluknjana, tako da se je ob vsaki oviri, ob vsakem neravnotežnem gibljaju nekaj moke iztreslo. Še nekaznejša je bila ženska postava: imela je čez mero velik trebuh, ki se je zdelo, da ga dvoje sklenjenih rok s težavo drži, kakor velikanski lonec z dvema ročajema, izpod debelega trebuha pa sta moleli dve nogi, razgaljeni do nad kolonom, in sta se omahovaje pomikali naprej. Renzo je pogledal pozorneje in videl, da je to ogromno telo krilo, ki ga je ženska držala za rob in je znotraj bilo napolnjeno z moko, kolikor je je moglo držati in še malo čez, tako da je je pri vsakem koraku veher nekaj odpihal. Deček je z obema rokama držal na glavi hlebcev vrhano košaro, a ker je imel krajše noge nego starši, je polagoma zaostajal in ko je nato zdaj pa zdaj iztegnil korak, da jih dohiti, je košara izgubila ravnotežje in kakšen hlebec je padel na tla.

»Le še enega mi vrzi, ti nepridiprav«, je rekla mati ter zaškripala z zobmi proti dečku.

»Jaz jih ne mečem, sami padajo. Kaj pa naj storim?« je odvrnil ta.

»Ih, dobro zate, da nimam prostih rok«, je povzela ženska ter zagibala s pestmi, kakor bi hotela ubogega dečka pošteno stresti; zaradi tega giba pa je raztresla več moke, nego bi je bilo treba za tista dva hlebca, ki sta pri tem padla dečku. »Naprej, naprej«, je rekel mož; »vrnemo se in jih pobere ali pa jih kdo drugi pobere. Že toliko časa trpimo pomanjkanje; zdaj, ko prihaja malo izobilja, ga uživajmo v svetem miru«.

Medtem so prihajali drugi ljudje od vrat sem; eden izmed njih se je približal ženski in vprašal: »Kje se dobi kruh?«

»Dalje v mestu«, je odgovorila ta in ko so se ljudje oddaljili kakih deset korakov, je pristavila godrnjaje: »Ti kmečki lopovi pometejo vse peči in vsa skladišča in nič več ne ostane za nas«.

»Vsakemu nekaj, ti pokora, ti«, je dejal mož; »izobilje, izobilje«.

Iz teh in takih reči, ki jih je videl in slišal, se je začelo Renzu svičati, da je prišel v uporno mesto in da je to dan zavojevanja, to se pravi, da je vsakdo v sorazmerju s svojo voljo in močjo samo jemal, za plačilo pa je delil udarce. Kakor tudi želimo, da bi našega ubogega gorjana postavili v dobro luč, vendar nam zgodovinska odkritosrčnost ukaže povedati, da je prvo njegovo čustvo bilo čustvo radosti. Z navadnim tekom stvari se je mogel tako malo hvaliti, da se je nagibal k odobravanju vsega, kar bi ga kakorkoli spremenilo. In ker ni bil drugače nikakor nad svojo dobo vzvišen človek, je tudi on živel v mnenju ali v splošnem strasinem prepričanju, da povzročajo pomanjkanje kruha nakupovalci in peki, in zato je bil pripravljen opravičiti vsak način, s katerim bi se jim iztrgal iz rok živež, ki so ga oni po listem mnenju kruto odtegovali vsemu sestradanemu ljudstvu. Vendar je sklenil, da ostane izven trušča, in se je veselil, da je namenjen h kapucincu, ki mu najde zavetje in bo skrbel zanj kot oče. S takimi mislimi in ogledujoč si medtem nove osvajače, ki so prihajali obloženi s plenom, je premeril tisto malo poti, kar mu je še ostajalo do samostana.

Kjer se zdaj dviguje ona lepa palača z visokim hodiščem, se je razprostiral tedaj in tudi še pred malo leti majhen trg, za njim pa se je dvigala cerkev in kapucinski

samostan s štirimi velikimi bresti spredaj. Mi se veselimo; ne brez zavisti, z onimi našimi čitatelji, ki niso videli teh stvari v takem stanu; to pomeni, da so zelo mladi in še niso imeli časa, da bi bili napravili že mnogo neumnosti. Renzo je šel naravnost k vratom, spravil v nedro onega pol kruha, ki mu je še ostal, izvlekel pismo, da bi ga imel v roki pripravljenega, in povlekel za zvonec. Odprla so se vratca z omrežjem in v njih se je prikazal obraz brata vratarja, ki je vprašal, kdo je.

»Nekdo s kmetov, ki prinaša očetu Bonaventuri nujno pismo očeta Cristofora«.

»Dajte sem«, je rekel vratar ter pomolil roko k omrežju.

»Ne, ne«, je dejal Renzo; »izročiti mu ga moram v roke«.

»Ni ga v samostanu«.

»Spustite me noter, da ga počakam«.

»Storite po mojem«, je odvrnil brat; »čakajte v cerkvi, tako medtem lahko kaj dobrega storite. V samostan za sedaj ni mogoče vstopiti«. Po teh besedah je spet zaprl vratca. Renzo je ostal sam s svojim pismom v roki. Napravil je deset korakov proti cerkvenim vratom, da bi ubogal vratarjev nasvet; nato pa je pomislil, da bi si še enkrat ogledal vstajo. Prekoračil je mali trg, stopil na kraj ceste, obstal, prekrižal roke na prsih in začel gledati na levo proti središču mesta, kjer je bil vrvež najbolj gost in hrupen. Vrtinec je povlekel gledalca. — Pojdimo gledat, — je rekel sam pri sebi, izvlekel svojega pol hlebca, ga začel mrviti grizljajema ter se počasi pomikati v isto smer. Medtem ko on gre, bomo mi kolikor mogoče kraško pripovedovali vzroke in začetek tistega prevrata.

Dvanajsto poglavje.

Bilo je to že drugo leto pičle žetve. V preteklem letu so stare zaloge iz prejšnjih let do neke meje nadomestile primanjkljaj in prebivalstvo je prišlo, ne sito ne sestradano, goťovo pa popolnoma prazno do žetve leta 1628., v katerem se vrši naša zgodba. Ta žetev, ki so si je vsi tako želeli, pa je bila še bolj klavrna nego prejšnja, nekaj radi večjega nasprotovanja letnih časov (in to ne samo na milanskem ozemlju, temveč tudi na dobršnem kosu širne okolice), nekaj

pa po krivdi ljudi samih. Pokončavanje in pustošenje vojne, tiste lepe vojne, ki smo jo bili že zgoraj omenili, je bilo toliko, da so posestva v onem delu države, ki ji je bil najbližji, ostajala bolj neobdelana in zapuščena nego navadno in so bili kmetje prisiljeni prosjačiti za kruh vbogajme, namesto da bi ga z delom pridelovali zase in za druge. Rekel sem: bolj nego navadno; kajti neznosna bremena, ki so se nalagala s prav tako brezmejno pohlepnostjo kakor nespametjo, običajno vedenje nastanjenih čet tudi sredi popolnega miru — žalostne listine tiste dobe ga devajo v isto vrsto z vedenjem napadajočega sovražnika —, še drugi vzroki, ki ni tu kraj, da bi jih omenjali, so že nekaj časa ustvarjali na vsem milanskem ozemlju ta žalostni pojav; posebne okolnosti, o katerih zdaj govorimo, so bile samo nekakšna nenadna poostritev kroničnega zla. In ona žetev, bodi kakršnakoli, ni bila še vsa pod streho, že so se zaloge za vojsko in razsipanje, ki jih vedno spremlja, vršile v taki praznoti, da se je pomanjkanje začelo kmalu čutiti in s pomanjkanjem tudi njegova žalostna, a prav tako lekovita kakor neizbežna spremljevalka, draginja.

A kadar ta doseže neko stopnjo, se porodi vedno (ali vsaj dozdaj se je vedno porodilo; in če se še poraja po tolikih spisih vrlih mož, si lahko mislite, kako se je še le porajalo v onem času), porodi se v mnogih ljudeh mnenje, da je ne povzroča pomanjkanje. Ljudje pozabijo, da so se je bali, da so jo napovedovali; nenadoma domnevajo, da je zadosti žita in da izvira zlo odtod, ker se ga za uporabo ne proda dovolj; take domneve ne koreninijo ne v nebu ne v zemlji, a laskajo obenem jezi in upanju. Resničnim ali izmišljenim nakupovalcem žita, posestnikom zemljišč, ki ga niso prodali vsega v enem dnevu, pekem, ki so ga kupovali, skratka vsem onim, ki so ga imeli malo ali dosti ali so bili na glasu, da ga imajo, vsem tem se je pripisovala krivda radi pomanjkanja in draginje, oni so bili tarča splošnih tožbá, gnev slabo in dobro oblečene množice. Ljudje so pravili z gotovostjo, kje so skladišča in kašče, vrhane, prenapolnjene, da jih je treba podpirati; imenovali so čezmerno število vreč; govorili so s prepričanjem o neizmernih množinah žita, ki so se skrivaj pošiljale v druge dežele; v teh pa so najbrž s prav tako gotovostjo in z enakim hrumenjem kričali, da se njih žito pošilja v Milan. Zahtevali so od oblasti onih na-

redb, ki se množici zdijo ali so se vsaj do sedaj vedno zdele tako pravične, tako enostavne, tako pripravne, da skrito, zazidano in zakopano žito — kakor so govorili — znova zagleda beli dan in se zopet povrne izobilje. Oblastva so nekaj ukrenila: določila so n. pr. nekaterim živilom najvišje cene, napovedala kazni onim, ki bi se branili prodajati, in izdala še več podobnih razglasov. Ker pa vse naredbe tega sveta, naj bodo še tako odločne, nimajo moči, da bi zmanjšale potrebo po hrani, niti ne morejo narediti, da bi pridelki zoreli izven letnih časov, in ker fiste naredbe posebej niso imele moči, da bi bile privabile živila iz krajev, kjer jih je morda bilo preveč, je zlo trajalo dalje in je še rastle. Množica je tak učinek pripisovala pomanjkljivim in prešibkim odpomočkom ter z glasnim krikom zahtevala pogumnejših in odločnejših. In na svojo nesrečo je našla moža po svojem srcu.

V odsotnosti guvernerja don Gonzala Fernandez de Cordova, ki je načeloval obleganju monferratske utrdbe Casale, je v Milanu opravljal njegove posle veliki kancelar Antonio Ferrer, ki je bil tudi Španec. On je videl — in kdo bi ne bil tega videl? —, da bi bilo ne gledé na drugo zelo želeti, da bi se kruh prodajal po pravični ceni, in je mislil — to je bila njegova zmošta —, da bi za kaj takega mogel zadostovati njegov ukaz. Določil je v »lestvici« (tako imenujejo tukaj tarifo za jestvine), določil je v krušni lestvici ceno, ki bi bila pravična, če bi bili splošno prodajali žito po tri in trideset lir mernik; prodajali pa so ga celo po osemdešet. Napravil je kakor ženska, ki je bila nekoč mlada in bi se kanila pomladiti s tem, da spremeni svoj krstni list.

Manj nesmiselna in manj krivična povelja se že večkrat radi upiranja stvari samih niso izvršila; ali da se je ta ukaz izvedel, je pazila množica sama, ki je videla, da se je njena želja končno spremenila v postavo, in ne bi bila trpela, da se to zgodi samo za šalo. Pridrla je takoj k pečem in zahtevala kruh po določeni ceni, in sicer ga je zahtevala s tako odločnim in grozečim nastopom, kakor ga more poroditi le združitev strasti, sile in postave. So li peki kaj vriščali, tega nikar ne vprašujte. Mesiti, gnesti, devati v peč in jemati iz peči brez oddiha, kajti ljudstvo, ki je nejasno čutilo, da je to nekaj nasilnega, je neprestano oblegalo peči, da bi uživalo to blagodat vsaj, dokler traja, truditi se, pravim, in ubijati

se huje nego navadno, pri tem pa imeti izgubo — vsakdo lahko vidi, kakšna lepa zabava je moralo to biti. Toda spričo oblasti, ki so narekovala kazni, na eni strani in na drugi ljudstva, ki je hotelo biti postreženo in je pritisvalo in godrnjalo s tistim svojim strašnim glasom, če se je kateri pek le količkaj obožavljaj, in grozilo s tisto svojo pravičnostjo, ki je najslabša izmed vseh, kar se jih na tem svetu izvaja, ni bilo nobene odrešitve: treba je bilo gnesti, devati v peč, jemati ven in prodajati. Toda če naj bi oni svoje opravilo nadaljevali, ni bilo dovolj, da se jim dajejo ukazi, niti da se v njih vzbuja velik strah — treba je bilo móči; oni pa ne bi bili več mogli, da je stvar še malo dalje trajala. Poudarjali so napram oblastvom krivičnost in neznosnost bremen, ki so se jim nalagala, izjavljali so, da vržejo lopato v peč in odidejo, medtem pa so vlekli dalje, kakor so mogli, ter upali, neprestano upali, da bo veliki kancelar prej ali slej razumel njih razloge. Toda Antonio Ferrer, ki je bil — kakor bi danes rekli — značajan človek, je odgovarjal, da so peki imeli že mnogo, premnogo dobičkov v preteklosti in jih bodo zopet mnogo, premnogo imeli, ko nastopi zopet izobilje; da bo videl in jim bo tudi skušal dati kako odškodnino, medtem pa naj še vlečejo. Bodisi da je bil tudi sam prepričan o razlogih, ki jih je drugim navajal, bodisi da je hotel prepustiti drugim sovražnost preklicevanja tistega razglasa, ki je tudi po učinkih spoznaval, da ga ne bo mogoče vzdržati — kajti kdo bi mogel danes pogledati v možgane Antonija Ferrera? —, dejstvo je, da je trdno vztrajal na tem, kar je bil odločil. Končno so dekurijoni (iz plemenitašev sestavljeno občinsko oblastvo, ki je trajalo do šest in devetdesetega leta prošlega¹ stoletja) s pismom obvestili guvernerja, kakšno je bilo stanje stvari: naj on najde kakšno poš, da bo mogoče dalje.

Don Gonzalo, ki je bil preko glave zakopan v vojne zadeve, je napravil to, kar si bravec gotovo že misli: imenoval je odbor ter mu poveril oblast, da določi kruhu ceno, ki bi mogla obveljati, nekaj takega, ob čemer bi mogla izhajati ena stranka kakor druga. Poverjeniki so se zbrali ali so se »zodborili«, kakor se je takrat po španskem načinu govorilo v pisarniškem jeziku; po tisočernih pozdravih, poklonih, uvodih, vzdihljajih, odmorih, nejasnih predlogih, ovin-

¹ Osemnajstega stoletja.

kih jih je vse neka nujnost, ki so jo vsi čutili, tirala profi odločni odredbi, s katero so sklenili, dobro vedoč, da igrajo veliko karto, a tudi prepričani, da drugega ni mogoče ukreniti, — sklenili so podražiti kruh. Peki so se oddahnili, ljudstvo pa je zdivjalo.

Na predvečer onega dne, ko je Renzo dospel v Milan, so ulice in ceste mrgolele ljudi, ki jih je prešinjala skupna razjarjenost, obvladovala skupna misel in so se, znanci in tujci, družili v krožke, ne da bi se bili prej kaj zmenili, skoro ne da bi to opazili, kakor po isti strmini raztresene kapljice. Vsak govor je povečal prepričanje in strast poslušalcev in onega, ki ga je izustil. Med toliko strastveniki je bilo tudi nekaj hladnokrvnežev, ki so z velikim veseljem gledali, kako postaja voda vedno bolj močna, in se trudili, da bi jo še malo bolj skalili s takimi dokazovanji in zgodbami, kakor jih znajo zvite buče iznajti in razburjeni duhovi sprejemati; in sklepali so, da je ne puste na miru, te kalne vode, ne da bi v njej malo poribarili. Na tisoče ljudi je šlo k počitku z nejasnim čuvstvom, da je treba nekaj storiti in da se bo nekaj zgodilo. Še pred jutrom so bile ceste znova polne gruč; otroci, ženske, možje, starci, delavci, reveži so se zbirali vse vprek; tu se je čulo nejasno šepetanje mnogih glasov, tam je kdo pridigal in drugi so ploškali; ta je prvemu sosedu staval isto vprašanje, kakor ga je bil pravkar kdo drugi staval njemu, oni je ponovil vzklik, ki mu je udaril na ušesa, vsepovsod so odmevale tožbe, grožnje, začudenja; majhno število besed je bilo snov tolikim razgovorom.

Treba je bilo samo še prilike, sunka ali kateregakoli napotka, da se besede spremenene v dejanja; tudi tega ni bilo treba dolgo čakati. Ob zori so prihajali iz pekovskih prodajalen vajenci s košaro polno kruha, ki so ga raznašali po običajnih hišah. Prvi pojav enega izmed teh nesrečnih dečkov blizu gruče ljudi je učinkoval, kakor bi padel goreč iver v smodnišnico.

»Poglejte, ali je kruh!« je zavpilo sto glasov obenem. »Da, za trinoge, ki plavajo v izobilju in hočejo, da bi mi pomrli od gladu«, pravi eden; približa se dečku, zamahne z roko k robu košare, mu jo iztrga in reče: »Daj, da vidimo«. Deček zardi, prebledi, trepeča, rad bi rekel: pustite me dalje; a beseda mu zamre na ušnah; spusti roke in jih skuša naglo izvleči iz pasov. »Dol s to košaro!« se čuje medtem. Zagradi

»Pridite bliže, mladenka«, je rekla gospa Luciji... (Deveto pogl., str. 124).

jo mnogo rok obenem, že je na fleh, prt, ki jo pokriva, zleti v zrak, topla vonjava se razširi naokrog. »Tudi mi smo kristjani; tudi mi moramo jesti kruh«, de prvi, vzame okrogel hlebec, ga dvigne, ga pokaže množici in ugrizne vanj; roke v koš — hlebci v zrak; v krajšem času, nego se to pove, je bilo vse pripravljeno. One, ki niso nič dobili, je razsrdil pogled na tuji dobiček in je navdušila lahkota podjetja, da so se zganili in v čredah šli iskat drugih košar; kolikor so jih srečali, toliko so jih izropali. In ni jim bilo niti treba navaliti na raznašalce; ko so tisti, ki so na svojo nesrečo krožili po mestu, opazili nevarnost, so prostovoljno odložili breme in odnesli pete. Poleg vsega tega pa je vendar bilo največ takih, ki niso dobili nič pod zob; tudi osvajači niso bili zadovoljni s tako bornim plenom; razen tega so bili med temi in onimi pomešani ljudje, ki so bili računali na nered v večjem obsegu. »K peči! K peči!« so začeli vpiti.

V ulici, ki se imenuje »Prehod za sluge«, je bila in je še danes peč, ki je ohranila svoje staro ime; v toskanščini pomeni to ime »peč bergel«, v milanščini pa je zloženo iz tako čudnih, svojevrstnih, neotesanih besed, da abeceda našega jezika nima znamenj, ki bi mogla izraziti njihov zvok. V isto stran se je ljudstvo zagnalo. Ljudje v prodajalni so baš izpraševali vajenca, ki se je bil vrnil prazen in je ves prepaden in zlasan jecljaje poročal svoj žalosni pripetljaj, kar se začuje topotanje nog in rjojenje obenem; narašča in se bliža; prikaže se prednja straža tolpe.

Brž hitijo zapirat na vse kriplje; eden steče po sodnega poveljnika, da jim pride na pomoč; drugi v naglici zaklenejo prodajalnico in zaslonijo durnice. Zunaj se začnejo ljudje natekati in vpiti: »Kruha! Kruha! Odprite! Odprite!«

Čez malo hipov dospe sodni poveljnik v spremstvu helebardirjev. »Prostora, prostora, ljudje! Domov, domov! Umaknite se sodnemu poveljniku«, kričijo on in helebardirji. Ljudstvo, ki še ni bilo preveč natrpano, se je nekoliko umaknilo, tako da so oni lahko prišli bliže ter se skupaj, četudi ne v redu, postavili pred vrata prodajalnice.

»Toda ljudje božji«, jih je od tam nagovoril poveljnik, »kaj delate tu? Domov, domov! Kje je strah božji? Kaj poreče kralj, naš gospod? Ne storimo vam nič žalega, a pojedite domov, kakor tiče kristjanom! Kaj vruga hočete tu tako

na kupu? Nič dobrega, ne za dušo ne za telo. Domov, domov!»

Toda če bi tisti, ki so gledali govorniku v obraz in slišali njegove besede, tudi bili hoteli slušati, povejte, prosim, kako naj bi bili to storili, ko so jih oni za njimi suvali in potiskali naprej, in te so suvali zopet drugi, kakor valovi suvajo valove, in tako dalje do skrajnega roba množice, ki je je bilo vedno več. Poveljniku je začelo primanjkovati sape. »Poženite jih nazaj, da bom mogel dihati«, je rekel helebardirjem, »a ne storite nikomur nič žalega. Skušajmo vstopiti v prodajalnico; potrkajte; držite jih nazaj«.

»Nazaj, nazaj!« vpijejo helebardirji, se vržejo vsi obenem na prve ter jih s kopji helebard potiskajo nazaj. Oni rjovejo, se umikajo, kakor morejo, butajo s hrbti ob prsi, s komolci v trebuhe, stopajo s petami po prstih onim, ki stoje za njimi; nastane vrvež in taka gneča, da bi bili oni v sredi dali kaj za to, da bi mogli biti kje drugje. Medtem se je pred vrati malo izpraznilo. Poveljnik trka in trka in vpije, naj mu odpro; oni znotraj vidijo z oken, stečejo doli, odpro; poveljnik vstopi, pokliče helebardirje, ki se tudi drug za drugim zrinejo noter, medtem ko zadnji zadržujejo množico s helebardami. Ko so vsi notri, potegnejo zapah in vrata zopet zaslonijo; poveljnik steče gor in stopi k oknu; joj, kakšno mravljišče!

»Ljudje«, zavpije; mnogi pogledajo gor. »Ljudje, pojdite domov. Splošno pomiloščenje vsem, ki se brž odpravijo domov!«

»Kruha! Kruha! Odprite! Odprite!« To so bile najbolj razločne besede v strahovitem tuljenju, s katerim mu je množica odgovarjala.

»Pamet, ljudje božji! Pomislite dobro; zdaj je še čas. No, le pojdite, vrnite se domov. Kruha boste dobili, toda to ni pravi način. Hej, hej... kaj delate tam spodaj? Hej, tam pri vratih. Ojej, ojej! Vidim, vidim. Pamet! Premislite dobro! To je velik zločin. Zdajci pridem dol. Hej, hej tam! Nehajte s fistimi železi! Proč roke! Sramota! Vi Milanci, ki vas radi vaše dobrote imenujejo po vsem svetu! Čujte, čujte! Vedno ste bili dobre du... Ah, kanalja!«

To naglo premembo v slogu je povzročil kamen, ki je prifrčal iz rok eni fistlih dobrih duš in zadel poveljnika v čelo, na levi izrastek metafizične votline. »Kanalja! Ka-

nalja!« je ta še dalje kričal, naglo zaprl okno ter se odmaknil. Toda čeprav je kričal na vse grlo, so se vse njegove besede, dobre in slabe, razpršile in razgubile v zraku, v viharju krikov, ki so prihajali odspodaj. Kar je prej rekel, da vidi, je bilo obdelovanje vrt s kamni in železi (prvimi, ki so si jih oni mogli spotoma priškrbeti), da bi jih razbili, in upiranje v okna, da bi izruvali omrežje; to delo je že precej napredovalo.

Medtem so gospodarji in uslužbenci pekarnе, založeni s kamenjem mesto streliva (najbrž so izruvali flak na kakem dvorišču), skozi okna gorenjih nadstropij rjuli in sipali psovke na one spodaj, da bi odnehali; kazali so kamne ter namigovali, da jih začno metati. A ko so se prepričali, da s tem le čas tratijo, so jih res začeli lučati. Niti eden ni zgrešil, kajti gneča je bila tolika, da bi, kakor pravijo, niti proseno zrno ne bilo moglo pasti na fla.

»Ah, malopridneži! Ah, sleparji, da jim ni para! Ali je to kruh, ki ga dajete ubogim ljudem? Aj! Ojoj! Uh! Zdaj, zdaj!« so rjuli oni spodaj. Mnogo jih je bilo pošteno zbitih; dva dečka sta obležala mrtva. Besnost je dajala množici novih moči: razbili so vrata, iztrgali omrežje; hudournik je vdrl po vseh prehodih. Ko so oni znotraj videli nevarnost, so zbežali pod streho; poveljnik, helebardijski in nekateri domačini so ostali ter se stisnili po kotih; drugi so ušli skozi strešne line ter se kakor mačke plazili po strehah.

Ob pogledu na plen so zmagalci pozabili vse svoje načrte krvavega maščevanja. Zaženo se h krušnim skrinjam; kot bi trenil, je kruh izropan. Nekdo pa steče k prodajalniku, iztrga ključavnico, pograbi denarne skledice, jemlje prgiščema, tlači v žepe in odide obložen z novci, da se pozneje vrne še po kruh, če ga kaj ostane. Množica se razprši po skladiščih. Lotijo se vreč, vlečejo jih in prevračajo; eden obstopi vrečo z nogama, odveže odprtino in odvrže nekaj moke, da bi ji zmanjšal težo ter bi jo mogel odnesti; drugi vpije: »Čakaj, čakaj«, se sklanja in podklada predpasnik, rufo, klobuk, da prestreže nekaj božjega daru; ta plane k nečkam in vzame kos testa, ki se mu daljša in mu uhaja vsepovsod; oni se je polastil sita in ga nese visoko v zraku; ljudje prihajajo in odhajajo: moški, ženske, otroci, vse rjove, suva in vrača sunke; bel, droben prah se spušča povsod, se dviga povsod in zagrinja vse kakor v meglo. Zunaj se gneča

sestavlja iz dveh nasprotnih procesij, ki se izmenoma trgata in zapletata — ti odhajajo s plenom, oni silijo noter, da se ga naberejo.

Medtem ko so tako v tej pekarni vse križem razmetavali, ni imela tudi nobena druga v mestu miru in ni bila brez nevarnosti. Toda v nobeni se ljudje niso natekli v takem številu, da bi se bili mogli vsega lotiti; v nekaferih so gospodarji zbrali nekaj pomagačev in se branili; drugod jih je bilo manj in so se zato spuščali v nekakšno pogajanje: delili so kruh onim, ki so se začeli zbirati pred prodajalnami, pod pogojem, da odidejo. In res so odhajali, pa ne toliko zato, ker so bili zadovoljni, temveč bolj zato, ker so se helebardirji in biriči, ki se oni strašni »peči bergel« niso upali blizu, vendar kazali drugod v zadostnem številu, da so si izsilili spoštovanje pri onih nesrečnežih, ki niso tvorili nepregledne množice. Tako je trušč vedno bolj naraščal pri oni prvi nesrečni pekarni; kajti vsi, ki so jih roke srbele, da bi se s kakšnim činom izkazali, so tekli tja, kjer so bili njih prijatelji najmočnejši in je bila nekaznjenost zagotovljena.

Tako daleč so bile stvari, ko se je Renzo, ki je bil že požvečil svoj kruh, bližal skozi predmestje vzhodnih vrat in se nevede napotil naravnost proti središču vstaje. Stopal je zdaj brzo, zdaj počasi, ker ga je množica ovirala, in med hojo je gledal in napenjal ušesa, da bi iz tega nejasnega brnenja pogovorov zajel kakšno zanesljivejšo novico o položaju. In evo vam približno besed, ki se mu jih je na vsej tej poti posrečilo ujeti.

»Razkrito je zdaj«, je vpil eden, »nesramno sleparstvo teh malopridnežev, ki so govorili, da ni ne kruha ne moke ne žita. Zdaj je stvar jasna kakor solnce in ne bodo nas mogli več za nos voditi. Živelo izobilje!«

»Rečem vam, da ne bo vse to nič pomagalo«, je govoril drugi. »To je udarec v vodo; pa bo tudi še slabše, če se ne izvede poštena pravica. Kruh bo poceni, a denejo nam strupa vanj, da bodo ubogi ljudje cepali kakor muhe. Že govorijo, da nas je preveč; rekli so to v odboru, vem zagotovo, ker sem sam na lasna ušesa slišal praviti neko svojo botro, ki je prijateljica sorodniku kuhinjskega hlapca pri enem izmed teh gospodov«.

Nekdo drugi je s peno na ustih izgovarjal besede, ki jih ni mogoče ponoviti; z eno roko je držal cunjav robec nad

razmršenimi in okrvavljenimi lasmi. Nekateri sosedje so mu pritrjevali, da bi ga potolažili.

»Spoti, spoti, gospoda, prosim; dajte, da more mimo ubog družinski oče, ki nese peterim otročičem jesti«. Tako je govoril človek, ki je omahoval pod veliko vrečo moke, in vsakdo se je skušal umakniti, da mu napravi prostor.

»Jaz?« je rekel nekdo skoro tiho nekemu svojemu tovarišu. »Jaz požvižgam na vse to. Poznam svet in vem, kako se take stvari končajo. Ti bedaki, ki delajo zdaj tak šunder, bodo jutri ali pojutrišnjem v velikem strahu tičali doma. Videl sem že nekatere obraze, nekatere poštenjake, ki krožijo po ulicah, se delajo neumne in beležijo, kdo je na delu in koga ni; ko je nato vse končano, zberejo oni svoje račune in kogar zadene, tega zadene«.

»Peke štiti«, je vpil zvonek glas, ki je potegnil nase Renzovo pozornost, »sam provizijski namestnik«.

»Malovredneži so vsi«, je rekel neki sosed.

»Da, toda on je glava«, je odvrnil prvi.

Provizijski namestnik, izvoljen vsako leto po guvernerju med šestimi plemenitaši, ki jih je predlagal dekurijski svet, je predsedoval temu in provizijskemu sodišču; tudi to je bilo sestavljeno iz dvanajstih plemenitašev in poleg drugih opravil mu je pripadala predvsem živilska preskrba. Kdor je zavzemal tako mesto, tega je v časih lakote in nevednosti moral nujno zadeli očitek, da je on povzročitelj zla, razen če je seveda napravil kaj takega kakor Ferrer, kar pa ni bilo v njegovi moči, če bi tudi bilo v njegovih mislih.

»Zlobneži!« je vzkliknil drugi. »Ali je mogoče storiti kaj hujšega? Drznili so se trditi, da je veliki kancelar starček, ki postaja otročji, samo da bi mu izpodkopali zaupanje in ukazovali oni sami. Treba bi bilo napraviti velik kurnik ter jih vtakniti vanj, da bi tam živeli od grahorja in ljuljke, kakor so hoteli ravnati z nami«.

»Kruh, kaj?« je dejal nekdo, ki je skušal naglo oditi. »Funt težko kamenje, taki-le hlebci, ki so se usipali kakor toča! In kako so rebra pokala! Komaj čakam, da bom doma«.

Med takimi pogovori, o katerih ne bi mogel reči, so li Renza bolj poučili ali bolj zmedli, in med neprestanimi sunki je mladenič končno prišel pred ono pekarno. Ljudstvo se je bilo že precej zredčilo, tako da si je mogel grdo, novo raz-

dejanje dobro ogledati. Zidovi so bili ostrgani in okrušeni od kamnov in opek, okna vržena s tečajev, vrata porušena.

»To pa ni lepo«, je dejal Renzo sam pri sebi; »če vse peči tako razbijejo, kje bodo pekli kruh? V vodnjakih?«

Zdaj pa zdaj je iz prodajalne prišel kdo s kosom skrinje, nečk, tresilnice, ugnetača od malih nečk, s klopjo, krušno košaro ali z računsko knjigo, skratka, s katerokoli stvarjo iz te uboge pekarnice, vpil je: »Prostora, prostora!« ter se rinil skozi ljudi. Videti je bilo, da so vsi ti nosači namenjeni v isto smer in na domenjen prostor. — Kaj pa je zopet to? — je znova pomislil Renzo in šel za enim izmed njih, ki je bil povezal bufaro zlomljenih desak in trsk, jo zadel na ramena ter se kakor drugi napotil po cesti, ki se vije na severni strani tik stolnice; ime je dobila po stopnicah, ki so tedaj še bile tam in jih le malo časa ni več. Želja, da bi opazoval dogodke, ni mogla preprečiti, da ne bi naš hribovec, ko je zagledal ogromno stavbo pred seboj, nenadoma obstal in z odprtimi ustmi pogledal navzgor. Nato je pospešil korak, da zopet dohiti onega, ki si ga je bil izbral nekako za vodnika; zavil je okrog ogla, pogledal mimogrede tudi pročelje stolnice, ki je bilo tedaj po večini še neobdelano in daleč od završitve, ter sledil vedno onemu človeku, ki je stopal proti sredini trga. Čim dalje sta šla, tem gostejša je bila množica, toda pred nosačem se je razmikala; ta je rezal ljudski val in Renzo, ki mu je bil neprestano tik za petami, je prišel z njim na sredo množice. Tam je bil prazen prostor in sredi njega kup žerjavice, ostanki zgoraj imenovanega orodja. Naokrog so ljudje bili z rokami in nogami in razlegal se je trušč tisočerih zmagoslavskih in preklinjajočih glasov.

Nosač vrže svojo bufaro na kup, nekdo razgrebe žerjavico z napol zgorelim štrcljem lopatnega toporišča, dim naraste in se zgosti, plamen znova zagori in obenem zaorijo klici še močnejše: »Živelo izobilje! Smrt izstradalcem! Smrt draginji! Pogine naj provizija! Pogine naj odbor! Živel kruh!«

Uničevanje tresilnic in nečk, rušenje peči in razganjanje pekov res niso najhitrejša sredstva za to, da bi kruh živel; toda to je ena izmed onih metafizičnih bistroumnosti, do kakršnih se množica ne more povzpeti. Vendar ne da bi bil velik metafizik, pride včasih človek brž do njih, dokler mu je vprašanje še novo; šele ko mnogo razpravlja in sliši druge

o tem razpravljati, postane nezmožen tudi za njih umevanje. Renzu je zares prišla ta misel brž od začetka ter se mu vračala, kakor smo videli, vsak trenutek. Vendar pa jo je obdržal zase, kajti med toliko obrazi ni bilo niti enega, ki bi se bilo zdelo, da govori: »Brat, če grešim, popravi me, zelo ljubo mi bo«.

Že je plamen zopet ugasnil, nikogar ni bilo več videti z novim gorivom in ljudje so se začeli dolgočasiti, kar se je nenadoma razširila vest, da so na Cordusiju (malem trgu ali križišču nedaleč odtod) začeli oblegati neko pekarno. V takih okoliščinah že naznanilo dejanja tudi res izzove dejanje samo. Obenem z vestjo se je med ljudmi razširila želja, da bi tekli tja. »Jaz grem. Ti tudi? Grem. Pojdimo«, se je čulo vsepovsod. Gneča se razgosti in postane procesija. Renzo je zaostajal, gibal se je skoro samo toliko, kolikor ga je tok vlekel s seboj, in se je medtem v srcu sam s seboj posvetoval, ali naj se umakne iz tega hrupa ter se vrne v samostan, da poišče očeta Bonaventuro, ali naj gre in si ogleda še to. Znova je zmagala radovednost. Vendar pa je sklenil, da ne bo silil v najbolj gosto gnečo, kjer bi mu lahko polomili kosti ali bi ga moglo še kaj hujšega zadeti, temveč da ostane v neki razdalji in bo opazoval. In ko je bil že nekoliko v strani, je potegnil drugi hlebec iz žepa, ugriznil vanj ter se z repom hrupne vojske napotil dalje.

Ta je s trga že zavila v kratko in ozko ulico starega ribjega trga in iz nje skozi znani, po strani stoječi obok na trgovski trg. In tam je bilo malo takih, ki ne bi bili pred vdolbino sredi hodišča na poslopju, imenovanem tedaj »kolegij doktorjev«, vsaj malo dvignili pogled k velikanškemu kipu, ki se je dvigal v njej, k onemu resnemu, osornemu, namrščenemu — in s tem še nisem dovolj povedal — obrazu don Filipa II., ki je tudi iz marmorja zaukazoval nekako spoštljivost in se je zdelo, kakor bi s tisto iztegnjeno roko hotel reči: »Zdaj, sodrga, prihajam jaz«.

Po posebnem naključju tistega kipa danes ni več. Kakih sto sedemdeset let po tem, kar pripovedujemo, so mu nekega dne spremenili glavo, vzeli so mu žezlo iz roke, ga nadomestili z mečem ter dali kipu ime Mark Brut. Tako popravljen je stal kip morda par let; nekega jutra pa so nekateri, ki Marku Brutu niso bili naklonjeni in so morali imeti celo kako skrivno jezo nanj, vrgli vrv okoli kipa, ga povlekli

na tla ter mu prizadjali stotero žalitev; ko so ga tako spremenili v brezobrazen čok, so ga z izbuljenimi očmi in iztegnjenimi jeziki vlačili po ulicah in ko so se pošteno utrudili, so ga zavalili kdo ve kam. Kdo bi bil mogel to naprej povedati Andreju Biffiju, ko ga je klesal!

S trgovskega trga se je drhal skozi drugi obok zagvozдила v Barhantsko ulico in se odtod razpršila v Cordusio. Jedva se je vsakdo priril na trg, že je brž pogledal proti pekarni, ki je bila napovedana. Toda mesto množice prijateljev, ki so si obetali, da jih najdejo tam že na delu, so videli samo nekatere, ki so se nekam obočavljali in stali v neki razdalji od prodajalne; ta je bila zaprta, v oknih pa so bili oboroženi ljudje, očitvidno pripravljene, da se branijo. Spričo takega prizora so se nekateri čudili, drugi kleli, tretji se smejali; ta se je obrnil, da pouči one, ki so še vedno prihajali, oni je obstal, ta se je hotel vrniti, oni je ponavljal: »Naprej, naprej«. Bilo je potiskanje in zadrževanje, nekakšno ustavljanje in omahovanje, zmedeno brnenje nasprotij in posvetovanj. Medtem je planil iz srede množice preklet glas: »Tu blizu je hiša provizijskega namestnika; pokažimo mu, kaj je pravica, in izropajmo mu jo!« Zdajci se je bolj zazdelo, da so se vsi obenem spomnili zmenjenega dogovora, kakor da sprejemajo predlog. »K namestniku! K namestniku!« je edini klic, ki ga je mogoče slišati. Množica se vsa obenem zgane proti cesti, kjer je imenovana hiša stala na tako slabem prostoru.

Trinajsto poglavje.

Nesrečni namestnik je v tem hipu kislilo in naporno prebavljalo obed, ki ga je bil požvečil brez teka in brez mehkega kruha, in je z veliko napetostjo čakal, kakšen bo konec te nevihte, ne da bi bil najmanj sumil, da se ta nevihta tako strašno iznese nad njim samim. Par poštenjakov je v diru preteklo množico, da ga obvesti, kaj se mu obeta. Služabniki, ki jih je bil hrup že privabil na vrata, so prestrašeni gledali po cesti v smeri, odkoder se je bližal trušč. Medtem ko poslušajo opozorilo, se že prikaže sprednja četa; v naglici se opozorilo nemudoma sporoči gospodarju; dočim

ta preišlja, da bi bežal in kakó bi bežal, pride drug služabnik in javi, da ni več časa za beg. Služabnikom se jedva posreči zapreti vrata. Denejo drog, prislonijo podporne kole in stečejo zapirati okna, kakor kadar se bliža črno neurje in se vsak trenutek pričakuje toča. Rastoče rjojenje, ki prihaja odzgoraj kakor grom, odmeva po praznem dvorišču in doni po vseh hišnih kotih in iz tega obširnega in zmedenega hrumenja se slišijo močni in gosti udarci s kamnom na vrata.

»Namestnika, nasilnika, izstradalca — hočemo ga, živega ali mrtvega!«

Revež je bled, brez sape in bijoč z dlanjo ob dlan begal iz sobe v sobo ter se priporočal Bogu in svojim služabnikom, naj bi ga branili ter mu pokazali kakšen izhod, da zbeži. Toda kako in kod? Šel je gor v podstrešje in skozi majhno lino plašno pogledal na cesto, ki je videl, da je nabito polna samih besnežev, slišal je glasove, ki so zahtevali njegovo smrt, se umaknil zmeden kakor še nikdar ter šel iskat najvarnejšega in najskritejšega zavetišča. Tam se je stisnil v kot in pazno, pazno čakal, ali poneha zlokobni hrup, ali se trušč malo poleže; a ko je namesilo tega slišal, kako se rjojenje dviga zmerom bolj divje in zmerom bolj hrupno in kako so se udarci na vrata še podvojili, mu je znova strah zaskočil srce in v naglici si je mašil ušesa. Nato je, kakor bi bil iz sebe, stiskal zobe, mrgodil obraz, iztegoval roke in se upiral s pestmi, kakor bi hotel držati vrata, da se ne odpro... V ostalem pa ni mogoče natanko vedeti, kaj je vse počenjal, ker je bil sam, in zgodovina je prisiljena ugibati. Še sreča, da je tega vajena.

To pot je bil Renzo sredi najhujšega trušča; ni ga poodenjen zavlekla tja, temveč sam se je s premislekom zagnal vanj. Ob onem prvem predlogu krvavega napada je začutil, da se je tudi njegova kri vsa vzburla; kar se izropanja fiče, bi v tem slučaju ne bil mogel povedati, je li dobro ali zlo, toda misel na umor je v njem izzvala pristen in neposreden stud. In čeprav je bil po oni zlokobni upogljivosti duhov, ki se jih loti strast spričo strastnega zatrevanja mnogih, trdno prepričan, da je namestnik glavni povzročitelj gladu in sovražnik ubogih, je vendar nemudoma sklenil, brž ko se je množica zganila in je slučajno slišal par besed, ki so izražale voljo, napeti vse sile za njegovo rešitev, da hoče tudi on to dobro delo pospešiti, in s tem namenom se je priril

skoro do vrat, ki so jih ljudje obdelovali na stotero načinov. Ta je s kamni razbijal po žeblih ključavnice, da bi jo iztrgal, drugi so skušali s koli, dleti in kladivi bolj pravilno delati, še drugi pa so s kamni, z noži brez osti, z žebli, palicami in nohti, ker drugega niso imeli, krušili in škrbili zid, trudili so se, da bi izruvali opeke ter predrli zid. Tisti, ki niso mogli pomagati, so druge osrčevali z vpitjem, obenem pa so s tem, da so stali tam in pritiskali, še bolj ovirali delo, ki mu je že neurejeno tekmovalje delavcev samih bilo v zapreko; kajti po nebeški milosti se včasih tudi v zlu pripeti to, kar se le prevečkrat ponavlja v dobrem, da postanejo namreč najbolj vneti pospeševalci ovira.

Oblasti, ki so prve dobile opozorilo, kaj se godi, so takoj poslale po pomoč h grajskemu poveljniku, ki se je tedaj imenoval poveljnik Jupitrovih vrat; ta je poslal nekaj vojakov. Toda z opozarjanjem, ukazovanjem, zbiranjem, spravljanim na pot in s hojo samo je prešlo toliko časa, da so vojaki dospeli šele, ko je hiša bila že daleč naokrog obkoljena z oblegovalci; ustavili so se daleč od hiše na skrajnem robu množice. Častnik, ki jim je poveljeval, ni vedel, kaj naj ukrene. Tam je bila samo — dovolite, da tako povem — čudna mešanica po letih in spolu različnih ljudi, ki so stali in gledali. Na povelja, naj se razidejo in napravijo prostor, so odgovarjali s temnim in dolgim mrmranjem; nihče se ni zganil. Streljati v to drhal se je zdelo častniku ne samo kruto, temveč tudi zelo nevarno; to bi bilo užalilo manj grozne udeležence in razdražilo mnogoštevilne nasilneže, sicer pa tudi ni imel takega navodila. Napraviti si pot skozi najbližjo množico, vreči jo na desno in levo, prodirati dalje in sprejeti boj z onimi, ki so ga začenjali, bi bilo najbolje; toda uspeli — to je bilo najvažnejše. Kdo je mogel vedeti, ali bi bilo vojakom mogoče prodirati združenim in urejenim? Ker če bi se sami razpršili v množici, mesto da bi jo razdelili, bi ji bili izročeni na milost in nemilost, potem ko so jo naščuvali. Poveljnikova neodločnost in nepremičnost vojakov se je — po pravici ali krivici — zdelo strah. Ljudje, ki so stali blizu njih, so se zadovoljevali s tem, da so jih gledali v obraz z izrazom »piš' me v uho«, kakor pravijo; oni, ki so bili bolj oddaljeni, se pa niso pomišljali izzivati jih z zmrdovanjem in zasmehovalnimi klici; še dalje jih je le malo vedelo ali se brigalo za to, da so tam; rušilci so še

nadalje vrtali zid z eno samo mislijo, da bi namreč s svojim podjetjem kmalu uspeli, gledalci jih pa niso nehali izpodbu-
jati z rjovenjem.

Med temi se je odražal in tvoril sam zase zanimiv pri-
zor starec slabega življenja, ki je široko odpiral vdrte, raz-
paljene oči, sfiskal gube v peklensko zadovoljen nasmeh,
dvigal roke nad sramotne sive lase ter vihtel v zraku kla-
divo, vrv in štiri velike žeblice, ponavljajoč, da hoče ubitega
namestnika pripeti na eno durnico njegovih vrat.

»Ojoj, sramota!« je izbruhnil Renzo, ki se je zgražal pri
teh besedah, videč toliko drugih obrazov, ki so očitno ka-
zali, da jih odobrujejo, in osrčen ob pogledu na druge, ki so
sicer molčali, a je iz njih vendar probijala ista groza, kakršna
je prešinjala njega. »Sramota! Ali hočemo rablju prevzeti
poklic? Umoriti krščanskega človeka? Kako hočete, da
nam Bog dá kruha, če počenjamo take grozovitosti? Strele
nam pošlje, ne kruha.«

»Ah, pes! Ah, izdajalec domovine!« je zavpil ter se z
obrazom obsedenca obrnil k Renzu eden izmed onih, ki
so v tem trušču mogli slišati te svete besede. »Počakaj, po-
čakaj! To je vikarjev služabnik, preoblečen v kmeta. To je
vohun. Po njem, po njem!« Stotero glasov se razsuje nao-
krog: »Kaj je? Kje je? Kdo je? Namestnikov služabnik.
Vohun. V kmeta preoblečen namestnik, ki beži. Kje je? Kje
je? Po njem, po njem!«

Renzo umolkne, postane čisto majhen, najraje bi izginil;
nekateri njegovi sosedje ga vzamejo v svojo sredo in z
raznovrstnimi glasnimi kriki skušajo zmesi one sovražne,
krvoločne glasove. Ali kar mu je najbolj pomagalo, je bil
klic: »Prostora, prostora!«, ki se je razlegel v bližini: »Pro-
stora! Pomoč prihaja. Prostora, hej!«

Kaj je bilo? Bila je dolga lestva, ki so jo nekateri nesli,
da jo prislonijo k hiši in pridejo skozi okno vanjo. Toda
na srečo tega pripomočka, ki bi bil stvar olajšal, ni bilo mo-
goče zlahka uporabiti. Nosači na obeh koncih in na obeh
straneh priprave so valovili sem in tja radi sunkov, ki so jih
v gneči spravljali v nered in metali narazen; eden je mukal
z glavo med dvema klinoma in z drogoma na ramenih ter
ječal kakor pod stresajočim se jarmom; drugega je močan
sunek odtrgal od bremena in izpuščena lestva je tolkla po
ramenih, rokah in rebrih — mislite si, kaj so morali reči

lastniki teh telesnih delov. Drugi privzdignejo z rokami mrtvo težo, vrinejo se pod lestvo, naložijo si jo in vpijejo: »Pogum! Naprej!« Usodno orodje se pomika skokoma in vijugoma naprej. Vendar je dospelo pravočasno, da je Renzove sovražnike razpršilo in spravilo v nered. Renzo se je okoristil z zmedo, ki je nastala iz zmede, in se je spočetka prav poihoma, nato na vse pretege udelujoč s kololci oddaljil od tega mesta, kjer ni pihal njemu ugoden veter, z namenom, da se tudi čimprej izrine iz vstaje in pojde zares iskat ali čakati očeta Bonaventuro.

Nenadoma se neobičajno gibanje, ki se je pričelo na enem koncu, razširi po množici, neki glas se raznese in prodira dalje od ust do ust: »Ferrer! Ferrer!« Začudenje, radost, jeza, nagnjenje, odpor — vse to izbruhne, kamorkoli pride to ime; ta ga kliče, oni bi ga rad udušil; ta zatrjuje, oni zanika; ta blagoslavlja, oni preklinja:

»Ferrer je tu! — Ni res, ni res! — Da, da; živel Ferrer, oni, ki je kruhu ceno znižal! — Ne, ne! — Tu je, tu je v kočiji! — Kaj nas briga? Kaj nam njega treba? Nočemo nikogar! — Ferrer! Živel Ferrer, prijatelj ubogih! Prihaja, da odvede namestnika v zapor. — Ne, ne; mi hočemo razsoditi po pravici; nazaj, nazaj! — Da, da, Ferrer! Naj pride Ferrer! V ječo z namestnikom!«

In vsi se vzpno na prste, se ozro in gledajo v ono smer, odkoder se je napovedoval nepričakovani prihod. Ker so se vzpeli vsi, niso videli ne več ne manj, kakor če bi bili ostali vsi s stopali na fleh; toda dejstvo je, da so se vsi vzpeli.

In res je ob kraju množice na nasprotni strani, nego so stali vojaki, dospel v kočiji Antonio Ferrer, veliki kancelar, ki mu je najbrž vest očitala, da je bil s svojimi pogreški ali s svojo trmo vzrok ali je vsaj dal priliko za vstajo, in je zdaj prišel, da jo skuša pomirili in zabraniti vsaj njen najstrašnejši in najbolj nepopravljivi učinek; prišel je, da na lep način potroši po slabi poti pridobljeno priljubljenost.

Pri ljudskih nemirih je zmerom nekaj ljudi, ki v svoji prerazvneti strasti, fanatičnem prepričanju, z zločinskim namenom ali v prekletem naslajanju na razdiranju vse poskušajo, da bi stvari zaokrenili v čim slabši tir: predlagajo in dajejo nabolj neusmiljene nasvete, pihajo v ogenj, kadarkoli začenja pojemati, zanje ni nikoli preveč, najraje bi videli, da bi vstaja ne imela ne konca ne mere. Toda koš profivesje je

zmerom tudi nekaj drugih ljudi, ki si z enako vnemo in enako vztrajnostjo prizadevajo doseči nasprotni učinek; te vodi prijateljsivo ali pristranost za ogrožene osebe, za druge je edini nagib pobožno in samo od sebe pojavljajoče se zgražanje nad krvjo in krutimi čini. Te naj nebo blagoslovi. Tudi brez poprejšnjih dogovorov usovarja v obeh teh strankah enakost volje nekakšen hipen dogovor v postopanju. Glavna množica in takorekoč ivorivo vstaje pa je slučajna mešanica ljudi, ki vsebujejo v neskončni stopnjevitosti več ali manj od te ali one skrajnosti: malo so razvneti, malo prebrisani, malo nagnjeni k nekakšni pravičnosti, kakor jo oni razumejo, malo željni videti kakšno prav debelo, pripravljeni h krutosti in usmiljenju, k zaničevanju in oboževanju, kakor se baš nudi prilika, da občutijo popolnoma eno ali drugo čustvo, vsak trenutek hlepeči po tem, da bi kakšno debelo izvedeli ali verjeli, vedno potrebni vpitja, bodisi da komu ploskajo ali da rjovejo za njim. »Živel« in »smrt« sta dve besedi, ki ju najraje vzklikajo, in komur se posreči uveriti jih, da ta in ta ne zasluži razčelverjenja, ni treba trošiti še drugih besed, da jih prepriča, da je vreden slavnostnega sprevoda; oni so igralci ali gledalci, orodje ali ovira, kakor vleče sapa; prav tako so pripravljeni molčati, če ne slišijo več klicev, ki bi jih mogli ponavljati, napraviti vsemu konec, ko premanjka podpihovalcev, ter se raziti, če več zlagajočih se glasov, ki jim nihče ne ugovarja, pravi: »Pojdimo«, vrniti se na svoje domove in vpraševati drug drugega: »Kaj pa je bilo?« Ker pa ima ta množica večjo moč in jo lahko nakloni, komur hoče, uporabljata obe nastopajoči stranki sleherno umešnost, da bi jo povlekli za seboj ter se je polastili; dve sovražni duši se tako rekoč borita, da bi navdahnili to ogromno telo ter ga vzdigali. Obe stranki se kosata, katere bo mogla razširiti najprimernejše glasove, da se strasti užgo in bi se dogodki razvijali v prid temu ali onemu naklepu; kosata se, katere bo znala v najbolj pravem hipu iznajti vesti, ki naj ogorčenje podžgo ali ga ublažijo, ki naj vzbudijo nove nade ali nove strahote; kosata se, katere najde klic, ki ga večina najkrepkeje ponovi ter prav s tem izrazi, izpriča in istočasno ustvari glasovanje večine za eno ali drugo stranko. Z vsem tem čvekanjem pa smo obsuli bravca samo zato, da lahko povemo, kako je v borbi med obema strankama, ki sta se bojevali za glasove ljudi,

nakopičenih pred namestnikov hišo, prikazen Antonija Ferrera skoro v hipu dala veliko prednost ljudomili stranki, ki je bila očitvidno slabejša in bi kmalu, da se je ona pomoč le malo zakasnila, ne bila več imela ne moči ne vzroka, da se bori. Mož je bil pri množici priljubljen radi cenika, ki ga je bil on iznašel tako ugodno za kupovalce, in radi njegovega junaškega upiranja proti slehernemu nasprotnemu dokazovanju. Že prej naklonjeni duhovi so postali zdaj še bolj zaljubljeni vanj radi srčnega zaupanja, s katerim je starec brez stražnikov in spremsiva prišel tako-le sam, jih poiskal ter stopil pred razdraženo in razburkano množico. Čudovit učinek je tudi imela vest, da je prišel zato, da odvede namestnika v zapor; tako se je besnost proti temu, ki bi se bila huje iznesla, če bi bil kdo nastopil brezobzirno in ne bi bil hotel nič odnehati, zdaj s to obljubo zadoščenja, s to kostjo v ustih malo polegla in se umaknila drugim, nasprotnim čustvom, ki so vstajala v mnogih srcih.

Pristaši miru, ki so prišli zdaj spet do sape, so na stotero načinov podpirali Ferrerja, njemu najbližji s tem, da so s svojim ploskanjem vedno znova vzbujali javno ploskanje in skušali obenem polisniti ljudi nazaj, da bi odprli kočiji pot, drugi s ploskanjem, ponavljanjem in sporočanjem njegovih besed ali takih, ki se jim je najbolj zdelo, da bi jih mogel reči, in s tem, da so skušali trdovratne besneže prekričati in obrniti zoper nje novo strast nestanovitnega zborovanja: »Kdo noče, da kličemo: Živel Ferrer? Ti ne bi hotel, kaj, da je kruh poceni? Lopovi so, ki nočejo krščanske pravice, in tudi taki so, ki hrumijo bolj nego drugi, da bi namestniku omogočili beg. V ječo z namestnikom! Živel Ferrer! Prostoru Ferrerju!« In dočim je število onih, ki so tako govorili, vedno bolj naraščalo, je sorazmerno padala predrznost nasprotne stranke, tako da so prvi od besed prešli tudi k udarcem po rokah onih, ki so še rušili zid, da so jih podili nazaj ter jim jemali orodje iz krempljev. Ti so rohneli, tudi grozili ter si skušali opomoči; toda zahteva po krvi je bila pokopana, prevladoval je klic: »Zapor, pravica, Ferrer!« Po kratkem prerekanju so bili oni vrženi nazaj, druga stranka se je polastila vrač, da bi jih branila pred novimi napadi in pripravila Ferrerju dohod; nekateri med njimi so kričali onim v hiši (špranj se ni manjkalo), opozorili so jih, da prihaja pomoč in naj ukrenejo, da bo namestnik pripravljen, »da gre takoj... v zapor, hm, ste čuli?«

»Ali je to fisti Ferrer, ki pomaga sestavljati razglase?« je vprašal novega soseda naš Renzo, spominjajoč se besed »videl Ferrer«, ki mu jih je bil doktor zaklical na uho ter mu jih pokazal na koncu onega razglasa.

»Da, veliki kancelar«, je bil odgovor.

»Poštenjak je, kajne?«

»Če je poštenjak? Pa še kakšen! To je fisti, ki je kruhu ceno znižal; drugi pa tega niso hoteli. In zdaj prihaja, da odvede v zapor namestnika, ki ni ravnal pravično«.

Tega ni treba praviti, da je bil Renzo brž za Ferrerja. Hotel mu je iti celo naproti. Stvar ni bila lahka, toda z nekaterimi hribovskimi sunki in s komolci se mu je posrečilo, da si je odprl pot ter se prerinil v prvo vrsto prav tik kočije.

Ta je prišla že malo naprej v množici in je ta trenutek stala na mestu radi zadržka, kakršni se pri taki vožnji neizogibno in često pojavljajo. Stari Ferrer je zdaj pri enih, zdaj pri drugih vratcih kazal obraz, ki je bil ves ponižen, smejoč se in ljubezniv, obraz, ki ga je imel vedno prihranjenega za trenutek, ko bi stal pred don Filipom IV., a je bil prisiljen, da ga troši tudi pri tej priliki. Tudi govoril je, toda trušč in brnenje tolikih glasov in klici »Živel«, ki so veljali njemu samemu, so bili krivi, da je le malokdo in le malo slišal njegove besede. Zato si je pomagal s kretnjami: zdaj si je položil konce prstov na ustnice, da je tam vzel poljub, ki so ga roke brž razdelile in sipale na desno in levo v zahvalo za javno dobrohotnost; zdaj je počasi iztegnil roke skozi vratca ter mahal z njimi, kakor bi prosil malo prostora; zdaj jih je vljudno spustil, kakor bi prosil, naj malo molčijo. Ko je nekoliko tega dosegel, so najbližji slišali in ponavljali njegove besede: »Kruh, izobilje; prihajam, da storim pravico; malo prostora, prosim«. Ko ga je nato hrup tolikih glasov in pogled na toliko gosto mrgolečih obrazov, na toliko vanj upirajočih se oči premagal in nekako udušil, se je za trenutek umaknil nazaj, napel lica, močno zapihal in rekel španski sam pri sebi: — Tako mi življenja, koliko ljudi! —

»Živel Ferrer! Ne bojte se. Vi ste poštenjak. Kruha, kruha!«

»Da, kruha, kruha«, je odgovarjal Ferrer. »Izobilje; to vam jaz obljubljam«, in je položil roko na prsi.

»Malo prostora«, je nato brž dostavil. »Prihajam, da ga odvedem v zapor, da ga zadene pravična kazen, kakršno

zasluži«. In tiho je pristavil španski: »Če je kriv«. Nato se je sklonil naprej h kočijažu ter mu prav tako rekel v naglici: »Dalje, Peter, če moreš«.

Tudi kočijaž se je smehljajal množici s prisrčno ljubeznivostjo, prav kakor kakšni visoki osebnosti, in z nedopovedljivo vljudnostjo je prav polagoma mahljajal z bičem na desno in levo, proseč tako najbližje nadležneže, naj se malo stisnejo in umaknejo. »Prosim, gospoda«, je govoril tudi on, »malo prostora, samo malce, toliko da bo mogoče naprej«.

Medtem so si najbolj delavni dobrohotniki prizadevali, da bi mu naredili prostor, katerega je tako vljudno prosil. Nekateri so pred konji razmikali ljudi z dobrimi besedami, s polaganjem rok na prsi, z rahlimi sunki: »Nazaj, proč, malo prostora, gospoda«. Drugi so delali isto na obeh straneh kočije, da bi lahko šla mimo, ne da bi povozila nekaj nog in pomečkala nekaj brkov; kajti to ne bi bilo samo zlo za prizadeže, temveč bi bilo spravilo v hudo nevarnost tudi veliki ugled Antonija Ferrerja.

Ko je Renzo nekaj časa zaljubljeno gledal tega častiljivega starca, ki je v njem povzročala nekaj zmede tesnoba in ga je težil napor, pri tem pa ga je oživiljala skrb ter ga tako rekoč krasilo upanje, da reši nekoga iz smrtnega strahu, Renzo, pravim, je tedaj opustil vsako misel, da bi šel; sklenil je pomagati Ferrerju ter ga ne zapustiti, dokler ne bi ta dosegel svojega namena. Rečeno — storjeno; začel je z drugimi odpirati kočiji pot in gotovo ni bil izmed najmanj delavnih. Pot se je odprla. »Le poženite, le!« so mnogi govorili kočijažu, umikajoč se ali hiteč naprej, da mu pripravijo še nekaj poti. »Naprej, urno, a pametno!« mu je v španščini rekel tudi gospodar in kočija se je zganila. Med pozdravi, ki jih je Ferrer brez števila sipal v občinstvo, jih je bilo tudi nekaj posebnih, združenih s sporazumnim smehljajem, v zahvalo onim, ki je videl, da si prizadevajo zanj; in več nego eden izmed teh smehljajev je veljal Renzu, ki jih je tudi v resnici zaslužil in je ta dan velikemu kancelarju bolje stregel, nego bi mu bil mogel najboljši njegov tajnik. Mlademu hribovcu, ki ga je taka ljubeznivost kar očarala, se je zdelo, da je sklenil prijateljstvo z Antonijem Ferrerjem.

Ko je kočija končno ubrala svojo pot, jo je nadaljevala z večjo ali manjšo počasnostjo in ne brez nekaterih postajic. Poti ni bilo več kot za streljaj, ali po času, ki ga je kočija po-

»Če bi mogli poslati koga drugega...« (Enajsto pogl.,
str. 164).

rabila zanjo, bi se bila morala zdeti že majhno potovanje tudi človeku, ki bi se mu ne bilo tako presneto mudilo kakor Ferrerju. Ljudje so se spredaj in zadaj, na desni in na levi kočije premikali kakor razburkano valovje okoli ladje, ki se v najhujši nevihti pomika naprej. Bolj ostro, neubrano in glušče nego v nevihti pa je bilo hrumenje. Ferrer, ki je gledal zdaj na to stran, zdaj na ono, se gibal in obenem mahal z rokami, je skušal kaj razumeti, da bi mogel odgovore prikrojiti po potrebi, hotel je, kolikor se je dalo, naplesti pogovor s to gručo prijateljev; toda stvar je bila težavna, morda najtežavnejša, kar se mu jih je naklepilo v toliko letih njegovega kancelarovanja. Vendar pa je zdaj pa zdaj razumel kakšno besedo ali tudi kakšen stavek, ki se je ponovil v gruči ob njegovi poti, kakor se pok močnejše rakete sliši v neizmer- nem prasketanju umetnega ognja. On pa se je zdaj trudil, da bi na take klice zadovoljivo odgovoril, zdaj je na slepo izgovarjal besede, ki je vedel, da jim morajo biti najbolj všeč, ali se je zdelo, da jih kaka hipna nujnost zahteva, ter je tudi sam vso pot govoril: »Da, gospoda, kruh, izobilje. Jaz ga odvedem v zapor; kaznovan bo ... če je kriv lje dostavil španski.¹ Da, da, jaz ukažem: kruh po ceni. Asi es [mu je ušlo španski] ... tako je, hočem reči: kralj, naš gospod, ne mara, da bi ti najzvestejši podaniki trpeli glad. Hej, hej, pazite se! lje rekel španski. Ne dajte se povoziti, gospoda. Peter, dalje pametno! lje dejal španski. Izobilje, izobilje! Malo prostora, prosim. Kruha, kruha! V zapor, v zapor! Kaj?« je vprašal nato nekoga, ki se je bil skozi vratca nagnil napol v kočijo, da bi mu zaklical Bog ve kateri svoj nasvet ali prošnjo ali priznanje. Toda oni ni mogel ujeti niti vprašanja: »Kaj?« ker ga je odzadaj potegnil nekdo, ki je videl, da bi ga bilo eno kolo skoro povozilo. Evo, med takimi sunki in odgovori, med neprestanimi pozdravnimi klici, pa tudi med kakšnim nasprotnim hrumenjem, ki se je tu in tam oglasilo, a je bilo brž udušeno, je Ferrer končno dospel do hiše, največ po prizadevanju onih dobrih pomočnikov:

Drugi, ki so bili že tam, kakor smo povedali, z istimi dobrimi nameni, so medtem na vse kriplje vedno znova pripravljali malo prostora. S prošnjami, opomini in grožnjami,

¹ Dostavki v [...] so prevajavčevi; v originalu stoje španski stavki brez italijanskega prevoda.

z vednim priliskanjem in pehanjem zdaj sem, zdaj tja, z ono podvojeno voljo in obnovljenimi silami, ki jih daje bližina zaželjenega konca, se jim je končno posrečilo razdeliti množico na dvoje ter potisniti oba dela tako daleč nazaj, da je bil majhen prazen prostor med vrati in kočijo, ki se je ustavila pred njimi. Renzo, ki je igral malo sprednjega jezdeca, malo člana spremstva in je došel obenem s kočijo, se je mogel postaviti v eno izmed tistih dveh naklonjenih vrst, ki sta hkratu stali kočiji na čast in kot branik zoper pritiskajoče valove ljudstva. In ko je s svojimi krepkimi rameni pomagal zadržati tak val, si je tudi ustvaril lepo mesto, da je lahko kaj videl.

Ferrer se je globoko oddahnil, ko je zagledal ta prazni prostor in videl, da so vrata še zaprta. Zaprta — če hočemo reči, da niso bila odprta; drugače pa so bili tečaji že skoro izbiti iz stebrov; raztreskane, strte, pokvarjene in v sredi prebite durnice so skozi široko odprtino kazale kos zvitega, popuščajočega in skoro iztrganega zapaha, ki jih je, če hočemo tako reči, še držal vkup. Neki poštenjak je primaknil usta k oni špranji in zavpil, naj odpro; drugi je naglo odprl vratca kočije, starček je pomolil glavo ven, vstal, se oprijel z desnico roke onega moža, stopil ven in dol na stopničico.

Množica je na obeh straneh stala na prstih, da bi videla — tisoč obrazov, tisoč brad je bilo v zraku; splošna radovednost in pozornost je ustvarila trenutek splošnega molka. Ferrer, ki se je v tem trenutku ustavil na stopničici, je pogledal naokrog, se kakor s prižnice poklonil množici v pozdrav, položil levico na prsi in zavpil: »Kruh in pravica«. In pogumen, vzravan, v togo odet je stopil na tla med vzkliki, ki so se orili pod nebo.

Medtem so oni znotraj odprli ali bolje končali odpirati, potem ko so potegnili stran zapah obenem s krožci, ki so bili že napol izbiti, in razširili odprtino jedva, kolikor je zadostovalo, da je mogel skoznjo prezaželjeni gost. »Urno, urno«, je rekel ta, »odprite dobro, da lahko vstopim; in vi držite počteno ljudi nazaj, da se ne zgrnejo name... za božjo voljo! Prihranite malo prostora za čez hipec... Ej, ej, gospoda, trenutek«, je nato še rekel onim znotraj; »počasi s to durnico, dajte mi vstopiti. He, moja rebra; priporočam vam svoja rebra. Zdaj zaprite; ne še, ej, ej, toga, toga!« In res bi bila ostala zajeta med durnicama, da ni Ferrer zelo živahno

potegnil za seboj njene vlečke, katera je izginila kakor rep kače, ki zasledovana zleze v luknjo.

Ko so obe durnici spet prislonili, so ju tudi kar najbolje spet podprli. Zunaj so tisti, ki so bili sestavili Ferrerjevo telesno stražo, delali z rameni, rokami in grlom, da bi vzdržali prostor prazen, ter v svojem srcu prosili Gospoda, da bi gospod znotraj hitro opravil.

»Hitro, hitro«, je govoril tudi Ferrer znotraj na hodniku služabnikom, ki so se težko sopeč zbrali okoli njega in vpili: »Bodite blagoslovljeni! Ah, Ekscelenca! Oh, Ekscelenca! Uh, Ekscelenca!«

»Hitro, hitro«, je ponavljal Ferrer. »Kje je ta božji človek?«

Namestnik je prihajal doli po stopnicah bled kakor oprana cunjica; drugi njegovi služabniki so ga napol vlekli, napol nesli. Ko je ugledal svojega pomočnika, se je globokó od-dahnil; žila mu je začela zopet biti, noge so mu malo oživele, lica so se mu malo pobarvala in stekel je, kolikor je mogel, proti Ferrerju, rekoč: »V rokah božjih sem in v rokah Vaše Ekscelence. Ali kako pridem ven? Povsod je ljudstvo, ki hoče mojo smrt«.

»Pridite z menoj, lje dejal Ferrer španski; pogum velja; zunaj čaka moja kočija; hitro, hitro«. Prijel ga je za roko ter ga odvedel proti vratom, osrčujoč ga še vedno; medtem pa je govoril sam pri sebi španski: — To je zdaj nevarno; Bog nas čuvaj! —

Vrata se odpro, Ferrer stopi prvi ven, oni drugi za njim, sključen, privezan, prilepljen k rešilni togi kakor dete k materinemu krilu. Oni, ki so vzdrževali prazen prostor, napravijo sedaj z dvignjenimi rokami in klobuki nekakšno mrežo ali meglo, da bi namestnika odtegnili nevarnemu pogledu množice; nesrečnik vstopi prvi v kočijo ter se skriva v kot. Ferrer vstopi za njim; vratca se zapro. Množica je nerazločno videla, zvedela, uganila, kaj se je zgodilo, ter zagnala krik odobravanja in preklinjanja.

Del poti, ki jo je bilo treba še narediti, se je mogel zdefi najtežji in najbolj nevaren. Toda glas občinstva, da dá iti namestniku v zapor, se je bil dovolj jasno izrazil in medtem ko je kočija stala na mestu, so se mnogi izmed onih, ki so bili olajšali Ferrerjev prihod, tako potrudili pripraviti in vzdrževati nekakšen hodnik skozi množico, da je mogla voziti ko-

čija drugi pot hitreje in vzdržema. Kakor se je pomikala naprej, sta za njo obe množici, dollej zadrževani ob straneh, podali zopet druga v drugo ter se pomešali.

Jedva je Ferrer sédel, se je sklonil k namestniku, da bi ga opozoril, naj se lepo tišči v ozadju ter naj se za Bóga ne pokaže; toda opozorilo je bilo odveč. On sam pa se je moral kazati, da zaposli in pritegne vso pozornost občinstva nase. In na vsej tej poti je kakor na prejšnji imel na spremenljivo poslušalstvo govor, ki je bil po času tako neprekinjen, po zmislu pa tako brez zveze kakor še nikdar nobeden; vendar pa ga je zdaj pa zdaj pretrgal s kakšno špansko besedico, s katero se je v velikanski naglici obrnil k svojemu, čepečemu tovarišu ter mu jo zašepetal v uho. »Da, gospoda, kruh in pravica; v grad, v zapor, pod mojim varstvom. Hvala, hvala, tisočkrat hvala. Ne, ne, ne uide mi! [Tovarišu:] Da se jim polaskam. Stvar je le preveč pravična; preišče se in se bo videlo. Tudi jaz sem vam, gospoda, naklonjen. Strogo kazen. [Tovarišu:] To sem rekel vam v blaginjo. Pravična lestvica, in kazen izstradalcem. Umaknite se malo, prosim. Da, da, jaz sem poštenjak, prijatelj ljudstva. Bo kaznovan; res je, lopov je, hudobnež. [Tovarišu:] Oprostite mi. Slaba mu bo predla, slaba mu bo predla... [španski:] če je kriv. Da, da, jih že naučimo ravnih poti, te peke. Živel kralj in dobri Milanci, njegovi najzvestejši podaniki! Ta je zašit, ta je zašit. [Tovarišu:] Pogum, smo že skoro zunaj«.

In res so največjo gnečo že prevozili in so bili že blizu tam, kjer bi prišli popolnoma na prosto. Ko je Ferrer začel dajati malo počitka svojim pljučem, je zagledal tam ono prepozno pomoč, španske vojake, ki pa končno vendar niso bili čisto brez vsake koristi, ker so s pomočjo in nasveti nekaterih meščanov pripomogli, da je nekaj ljudstva mirno odšlo in je kočija imela drugič prosto pot. Ko je ta dospela do njih, so se postavili v vrsto in z vojaškim pozdravom počastili velikega kanclerja, ki je tudi tu pozdravil na desno in pozdravil na levo; častniku, ki je prišel bliže pozdravljat, je rekel, spremljaje besede z znamenjem desnice: »Poljubljam roke«. Te [španske] besede je častnik razumel tako, kakor jih je bilo treba v resnici razumeti, namreč: Lepo pomoč ste mi dali! Za odgovor je še enkrat pozdravil ter skomignil z rameni. V tem slučaju je res veljalo: *Cedant arma togae* [Orožje naj se umakne togil; toda Ferrerjeva glava v tem

hipu ni bila dostopna citatom; sicer pa bi to bile tudi zavržene besede, kajti častnik ni umel latinski.

Ko je Peter vozil skozi te dve vrsti »mihelčkov«¹ španskih vojakov¹, med temi tako spoštljivo dvignjenimi mušketai, se mu je v prsa povrnil stari pogum. Zdaj si je čisto opomogel od osuplosti, spomnil se je zopet, kdo je in koga vozi, zavpil: »Ohé, ohé!« brez drugih ceremonij ljudem, ki so se bili medtem že zadosti zredčili, da je lahko tako postopal z njimi, udaril je z bičem po konjih, da so se spustili v tek proti gradu.

»Dvignite se, dvignite se; smo že zunaj«, je rekel Ferrer [v španščini] namestniku; tega so prenehanje krikov, naglo premikanje kočije in te besede pomirile, da se je odvil, razvozlal in vstal; ko si je malo opomogel, se je začel svojemu odrešitelju zahvaljevati brez konca in kraja. Ko mu je ta izrazil svoje sožalje radi nevarnosti in svoje veselje radi rešitve, je vzkliknil: »Ah!« in udaril z roko po svoji svetli pleši. »Kaj poreče o tem Njegova Ekscelenca, ki ima itak malo prevrnjeno pamet radi onega nesrečnega Casala, ki se noče vdati? [Španski:] Kaj poreče grof vojvoda, ki brž sumniči, samo če list močnejše zašušti nego navadno? Kaj poreče kralj, naš gospod, ki bo o takem trušču gotovo moral nekaj zvedeti? In ali bo potem konec? [Španski:] Sam Bog to ve«.

»Ah, kar se mene tiče, si jaz ne bom več delal pregla vic«, je dejal namestnik. »Jaz se izbrišem. Svojo službo izročim v roke Vaše Ekscelence in grem živet v kako gorsko voilino puščavniško življenje, daleč, daleč od tega podivjanega ljudstva«.

»Vi naredite to, kar bo najbolj primerno [španski:] za službo Njegovega Veličanstva«, je resno odgovoril veliki kancelar.

»Njegovo Veličanstvo ne bo hotelo moje smrti«, je odvrnil namestnik; »v voilino, v voilno; daleč od teh ljudi«.

Kaj se je pozneje zgodilo s tem njegovim sklepom, tega naš pisatelj ne pove, spremi reveža samo še v grad in ne omenja več njegovih dogodivščin.

¹ Vse, kar stoji tu in pozneje v [.....], so prevajavčevi dostavki.

Štirinajsto poglavje.

Množica, ki je bila ostala zadaj, se je začela razhajati ter se cepiti na desno in levo; ti so šli po tej ulici, drugi po oni. Ta je šel domu po svojih opravkih, oni se je oddaljil, da se po toliko urah stiskanja zopet prosto oddahne, drugi je šel iskat prijateljev, da bi z njimi kramljali o velikih dnevnih dogodkih. Isto razhajanje se je vršilo pri drugem izhodu ulice, kjer so ljudje bili precej redki, zato da bi mogla ona četa španskih vojakov brez upiranja prodirati ter se postaviti k namestnikovi hiši. Poleg hiše je stala še usedlina vstaje, da se tako izrazim, čreda lopovov, ki so bili nezadovoljni s tako hladnim in nepopolnim koncem tako velikih priprav; nekateri so godrnjali, drugi so kleli, še drugi so se posvetovali, da vidijo, ali bi se dalo še kaj podjeti, in kakor da poskusijo, so še vedno suvali in pritiskali tista uboga vrata, ki so bila znova kar najbolje zaslonjena. Ko se je četa približala, so vsi ti ljudje izginili v nasprotno smer, nekateri naravnost, drugi nekam igraje, ter so bojišče prepustili vojakom, ki so ga zavzeli ter se postavili, da zastražijo hišo in cesto. Toda vse bližnje ulice so bile posejane z gručami. Kjer so stale dve ali tri osebe, so se ustavile še tri, štiri, dvajset drugih; tu se je kdo odfrgal; tam se je pomikala velika gruča. Vse je spominjalo na oblake, ki se včasih po nevihti raztresejo in krožijo po jasnem nebu, da pravi človek, ki jih pogleda: Vreme se ni dobro popravilo. Lahko si mislite, kakšna zmešnjava je morala biti v pogovorih. Ta je s poudarkom pripovedoval posebne slučaje, ki jih je bil videl; oni je pravil, kaj je sam izvršil; ta se je veselil, da se je stvar tako dobro končala, hvalil je Ferrerja ter napovedal resne kazni za namestnika; oni je rekel s posmehom: »Ne bojte se, ne bodo ga ubili; volk ne je volčjega mesa«. Drugi so še bolj jezno mrmrali, da se ni zgodilo vse, kakor bi bilo treba, da je bilo to prevara in da je bilo noro delati toliko hrupa zato, da so se dali potem tako ukaniti.

Medtem je bilo solnce zašlo, predmeti so postali vsi isobarvni in mnogi so se, trudni od dneva in naveličani od klepetanja v temi, povrnili domov. Naš mladenič je bil pomagal kočiji na njeni poti, dokler ji je bilo treba pomoči, tudi on je kakor v slavnostnem sprevedu korakal za njo med

obema vrstama vojakov ter se razveselil, ko je videl, da že prosto teče in je izven nevarnosti; šel je kos poti z množico ter na prvem voglu stopil iz nje, da bi se tudi sam nekoliko prosto oddahnil. Ko je napravil nekaj korakov na prostem, je sredi valovanja toliko čuvstev, sredi toliko novih in zmedenih slik začutil veliko potrebo po jedi in počitku in začel na obeh straneh gledati navzgor, iščoč kakega gostilniškega napisa, kajti da bi šel v kapucinski samostan, je bilo prepozno. Ko je stopal tako z dvignjeno glavo, je prišel mimo neke gruče, obstal za njo in slišal, da se pogovarjajo o domnevah in načrtih za naslednji dan. Poslušal je nekaj časa in ni si mogel kaj, da ne bi tudi on povedal svoje, ker se mu je zdelo, da kdor je toliko delal, brez domišljavosti tudi lahko kaj predlaga. In prepričan po vsem, kar je ta dan videl, da je dovolj, če tisti, ki krožijo po ulicah, dobrijo stvar, ki bi jo človek rad uresničil, je zaklical, kakor bi začel govor: »Gospoda moja! Ali naj tudi jaz povem svoje skromno mnenje? Moje skromno mnenje je to-le, da se lopovščine ne godijo samo, kar se kruha tiče, in ker smo danes videli, da človek, ki ga slišijo, doseže to, kar je pravica, je treba tako nadaljevati, dokler se ne odpravijo tudi vsa druga zločinstva in dokler se ne bo svet malo bolj krščansko vršel. Mar ni res, gospoda moja, da je peščica samosilnikov, ki ravnajo baš narobe, nego bi morali po desetih zapovedih, in iščejo mirne ljudi, ki nanje še ne mislijo ne, da jim prizadenejo vsako zlo, nato pa imajo vedno prav? Da, če zagrešijo kdaj kakšno bolj debelo nego navadno, dvigajo glavo še više in stopajo, da se zdi, kakor da hočejo tudi zaostalo še popraviti. Tudi Milan mora že imeti svoj delež takih ljudi«.

»Žal, da«, je rekel neki glas.

»Saj sem rekel«, je povzel Renzo. »Zgodbe se pripovedujejo tudi že pri nas. In potem je stvar sama ob sebi umevna. Recimo n. pr., da kateri izmed onih, ki o njih govorim, stanuje nekoliko na kmetih, nekoliko v Milanu: če je tam zlodej, tukaj tudi ne bo angelček, bi dejal. Torej povejte mi samo, gospoda moja, ali ste že kdaj videli katerega izmed njih „z gobcem za zamreženim oknom“. In kar je še hujše (to vam jaz lahko z gotovostjo povem), je to, da imamo tiskane razglase za njihovo kaznovanje, pa ne morda kakšne razglase s povezanimi otrobi, temveč izborne raz-

glase, kakor bi si mi ne mogli izmisliti boljših; v njih so lopovščine jasno povedane, prav kakor se dogajajo, in za vsako je določena poštena kazen. In pravi: Bodi kdorkoli, preprosti in navadni ljudje, in kaj vem kaj še vse. Zdaj pa pojdite in recite doktorjem, pismarjem in farizejem, naj vam izposlujejo pravico, kakor jo oznanja razglas: dali vam bodo prav kakor papež lumpom; poštenemu človeku bi se kar zavrtelo v možganih. Vidi se torej jasno, da bi kralj in tisti, ki ukazujejo, radi kaznovali malopridneže; vendar pa se to ne godi, ker je neka zveza. Treba jo je torej razbiti; treba je iti jutri k Ferrerju, kajli ta je poštenjak, gospod, ki rad pomaga; danes smo lahko videli, kako zadovoljen je bil, da je mogel biti med revnim ljudstvom, in kako je poslušal vse razloge, ki so mu jih ljudje povedali, in je ljubeznivo odgovarjal. Treba je iti k Ferrerju ter mu povedati, kakšne so te stvari. Kar se mene tiče, mu jih jaz povem nekaj lepih, kajli videl sem sam, s temi-le očmi, razglas s pravim grbom na vrhu; napravili so ga bili trije izmed tistih, ki to morejo, in vsakega ime je bilo spodaj lepo natisnjeno in eno teh imen je bilo Ferrer, videl sem ga sam, s temi-le očmi; ta razglas pa je oznanjal stvari, ki so bile kakor nalašč zame napisane, in neki doktor, kateremu sem rekel, naj mi izposluje pravico, kakor je bil namen onih treh gospodov, med katerimi je bil tudi Ferrer, ta gospod doktor, ki mi je bil sam pokazal razglas — ta je lepa, ah, ah, zdelo se mu je, kakor da mu pravim bedarije. Prepričan sem, če bo ta mili starec slišal vse te lepe reči, ki jih vseh ne more vedeti, zlasti ne zunanjih, ne bo hotel, da bi se svet še tako vrtel, in bo našel korenit odpomoček. In potem mora biti tudi njim všeč, da ljudje slušajo, če oni dajejo razglase; ker to je tudi preziranje in omalovaževanje njih imena, če ga ljudje nič ne pošetejejo. In če preoblastneži nočejo ukloniti glave in se vedejo kakor nori, smo mi tu, da jim pomagamo, kakor se je danes zgodilo. Ne pravim, da mora on s kočijo po mestu, da polovi vse lopove, preoblastneže in samosilnike; kaj še — trebalo bi Noetove ladje. On mora ukazati, komur tiče, in ne samo v Milanu, temveč povsod, da se vse tako naredi, kakor pravijo razglasi; pošteno pravdo je treba naprtiti vsem onim, ki so zagrešili razne malopridnosti, in kjer stoji ječa, naj se prisodi ječa, in kjer stoji prisilna ladja, pa prisilna ladja; višjim županom je treba reči, naj zares vse ukre-

nejo, drugače naj se gredo solit in postavijo naj se boljši; in potem, kakor pravim, bomo tudi mi gledali, da kaj pomoremo. In doktorjem naj se ukaže, da uboge poslušajo in zagovarjajo pravičnost. Ali prav govorim, gospoda?»

Renzo je govoril tako od srca, da je velik del zbranih že brž od začetka prenehal z vsakim pogovorom ter se obrnil k njemu; polagoma pa so vsi postali njegovi poslušalci. Zmeden krik odobravanja in klici: »Prav, gotovo, tako je, žalostno — pa resnično« so bili nekakšen odgovor poslušalstva. Vendar tudi kritikov se ni manjkalo. »Eh, da«, je dejal nekdo; »le poslušajte hribovce — vsi so advokati«, in je šel. »Zdaj bo že vsak razirganec hotel povedati svojo«, je mrmral drugi; »toda če še tako besno pristavljamo še toliko loncev k ognju, kruh zato ne bo cepejši — radi tega pa smo se vendar zganili«. Renzo pa je slišal samo poklone; ta ga je prijel za eno roko, drugi za drugo. »Na svidenje jutri. — Kje? — Na stolničnem trgu. — Dobro. — Dobro. — In nekaj se bo zgodilo. — In nekaj se bo zgodilo.«

»Kdo izmed vas, dobri gospodje, bi mi hotel pokazati gostilno, da snem par grižljajev in se, jaz ubogi mladenič, naspim?« je vprašal Renzo.

»Jaz vam rad ustrezem, dobri mladenič«, se je ponudil nekdo, ki je bil pazljivo poslušal njegovo pridiganje in se ni bil še nič oglasil. »Poznam gostilno, ki je kakor nalašč za vas; priporočim vas gospodarju, ki je moj prijatelj in poštenjak«.

»Tu blizu?« je vprašal Renzo. »Ne daleč odtod«, je odvrnil oni.

Zborovanje se je razšlo in po mnogem stiskanju neznanih rok se je Renzo napotil z neznancem, zahvaljujoč se mu za njegovo vljudnost.

»Za kaj pa?« je dejal oni. »Roka roko umije in obe umijeta obraz. Ali nismo dolžni napraviti svojemu bližnjemu usluge?« In spotoma je stavil Renzu, kakor bi se z njim pogovarjal, zdaj to, zdaj ono vprašanje. »Ne da bi se hotel vfikati v vaše zadeve, toda zdite se mi zelo utrujeni. Odkod prihajate?«

»Prihajam«, je odvrnil Renzo, »prav iz, prav iz Lecca«.

»Prav iz Lecca? Ali ste iz Lecca?«

»Iz Lecca... to se pravi iz okolice«.

»Ubogi mladenič! Kolikor sem mogel razumeli iz vašega govora, so vam jih morali tam prav debelih nagosti«.

»Eh, dragi moj poštenjak! Tam sem moral malo politično govoriti, da ne bi javno pravil svojih zadev, toda... dovolj, nekega dne bo vse očito in tedaj... Ali tu vidim napis nad gostilno in na mojo vero, ni me volja iti dalje«.

»Ne, ne, pridite, kamor sem vam rekel, saj je čisto blizu«, je dejal vodnik; »tu bi se ne počutili dobro«.

»Zakaj pa ne?« je odvrnil mladenič. »Nisem kak gospodek, ki je vajen vedno na mehkem ležati. Da le spravim kaj dobrega pod streho in pridem do slamnjače — to mi je dovolj; mudi se mi pa, da hitro najdem prvo in drugo. Poskusim srečo!« In vstopil je skozi velika vrata, nad katerimi je viselo znamenje ščipa. »Dobro, povedem vas tudi sem, če vam je tako všeč«, je dejal neznanec in stopil za njim.

»Ni se vam treba več truditi zame«, je odvrnil Renzo. »Vendar«, je dostavil, »če ga hočete z mano zvrniti kozarec, me zelo razveselite«.

»Sprejemem vašo prijaznost«, je odgovoril oni ter se napolnil, ker je bil kraja bolj vajen, pred Renzom preko malega dvorišča; približal se je vratom, ki so vodila v kuhinjo, pritisnil na kljuko, odprl in vstopil s svojim tovarišem. Dve ročni svečilkji, viseči na dveh drogih, ki sta bila pritrjena k podnemu tramu, sta razširjali medlo svetlobo. Mnogo ljudi je sedelo, a ne v brezdelju, na obeh klopeh ob tej in oni strani ozke, dolge mize, ki je skoro popolnoma zavzemala en del sobe; v presledkih so na njej ležali prti in krožniki, pa zopet kvarte, ki so jih pivci obračali in prevračali, kocke, ki so jih metali in zbirali, in povesod steklenice in kozarci. Videti je bilo tudi, kako se trkljajo milanski srebrniki, španski reali in lombardski novci, ki bi bili, da so mogli govoriti, najbrž povedali: — Danes zjutraj smo bili v skledici kakega peka ali v žepih kakega gledalca vstaje, ki je z vso pozornostjo zasledoval potek javnih zadev in je pri tem pozabil čuvati svoje zasebne zadevice. — Trušč je bil velikanski. Natakar je z besno naglico švigal sem in tja in stregel pri mizi, ki je bila obenem tudi igralna mizica; krčmar je sedel na klopici pod dimniškim ostrešjem in je bil navidezno zaposlen s podobami, ki jih je z dolgimi kleščami risal v pepel in zopet razdiral; v resnici pa je skrbno pazil na vse, kar se je vršilo okrog njega. Ko je kljuka zaškripala, je vstal in šel novodošlima naproti. — Preklete! — je rekel sam pri

sebi, ko je zagledal vodnika. — Da se mi moraš zapletati v korak, kadar si tebe najmanj želim! — Nato je z naglim pogledom ošinil Renza in še dodal sam pri sebi: — Tebe ne poznam, a ker te vidim v družbi takega lovca, si gotovo pes ali pa zajec; kakor hitro zineš dve besedi, te spoznam. — Vendar od vseh teh razmišljanj ni prav nič prosevalo na krčmarjevem obrazu, ki je bil nepremičen kakor slika; bil je to nekoliko zalit in sveteč se obraz z gosto, rdečkasto bradico in majhnimi, jasnimi, trdnimi očmi.

»Kaj ukazujeta gospoda?« je rekel glasno.

»Najprej pošteno steklenico pravega vina«, je odvrnil Renzo, »in nato kaj za pod zob«. Rekši se je spustil na klop ob zgornjem koncu mize in glasno vzdihnil: »Ah!« kakor bi hotel reči: Taka-le klopica dobro dé, če je bil človek tako dolgo na nogah in po opravkih. Toda brž se je spomnil klopi in mize, pri kateri je zadnjič sedel z Lucijo in Nežo, in je še globlje zavzdihnil. Nato je stresel glavo, kakor bi hotel prepoditi to misel, in videl, da prihaja krčmar z vinom. Tovariš je sedel Renzu nasproti. Ta mu je brž nalil kozarec, rekoč: »Da si zmočite ustnice«. Napolnil je še drugo čašo ter jo zavrnil na en dušek.

»Kaj mi daste jesti?« je vprašal nato krčmarja.

»Praženo pečenko imam, če vam je všeč«, je rekel ta.

»Da, dobro — praženo pečenko«.

»Brž vam prinesejo«, je dejal gostilničar Renzu, natakarju pa: »Postrezite temu tujcu«. In se je napotil proti ognjišču. »Toda . . .« je povzel nato, vrnivši se k Renzu, »toda kruha danes nimam«.

»Za kruh«, je dejal Renzo glasno in smehoma, »je poskrbela previdnost božja«. Izvlekel je tretji in zadnji hlebec od onih, ki jih je bil pobral pod križem svetega Dionizija, dvignil ga je v zrak in zaklical: »Evo vam kruha previdnosti božje!«

Ob tem vzkliku so se mnogi obrnili in ob pogledu na to znamenje zmage je kliknil nekdo: »Živel poceni kruh«.

»Poceni?« je dejal Renzo. »Zastonj in vbogajme«.

»Tem bolje, tem bolje«.

»Toda«, je takoj pristavil Renzo, »ne bi rad, da bi gospoda slabo mislili. Ne mislite, da sem ga, kakor pravijo, pouzmal. Našel sem ga na fleh in če bi mogel najti tudi gospodarja, mu ga prav rad plačam«.

»Dobro! Dobro!« so vpili tovariši ter se še zaničljiveje smejali; nikomur ni hodilo na misel, da so bile one besede resno izgovorjene.

»Mislijo, da se norčujem, toda stvar je v resnici taka«, je dejal Renzo svojemu vodniku; obračal je hlebec v roki in pristavil: »Poglejte, kako so ga zmečkali; zdi se pogača. Pa ji je tudi bilo, ljudi! Če je bilo med njimi kaj takih, ki imajo nežne kosti, tem je slaba predla«. Požrl je tri ali štiri grižljaje fistega kruha, jih brž zalil z drugim kozarcem vina in pristavil: »Sam noče dol ta kruh. Nikdar še nisem imel tako suhega grla. To smo pošteno kričali!«

»Pripravite dobro posteljo za tega pridnega mladeniča«, je rekel vodnik, »ker namerava tukaj spači«.

»Ali nameravate tukaj spači?« je krčmar vprašal Renza ter se približal mizi.

»Seveda«, je odgovoril Renzo. »Zadostuje postelja za silo; le rjuhe naj bodo čiste, iz perila, ker sem sicer ubog mladenič, toda vajen snažnosti«.

»O, kar se tega tiče!« je rekel krčmar, stopil h klopi v kotu kuhinje ter se vrnil s črnilnikom in koščkom belega papirja v eni in s peresnikom v drugi roki.

»Kaj hočete s tem?« je vzkliknil Renzo in pogoltnil grižljaj pečenke, ki jo je bil nalakar postavil predenj; nato se je z začudenjem nasmehnil in pristavil: »Ali je to rjuha iz perila?«

Krčmar je brez odgovora postavil na mizo črnilnik in papir; nato je na mizo samo naslonil levo roko in desni komolec in rekel s peresom v zraku in z obrazom dvignjenim proti Renzu: »Bodite tako dobri in mi povejte ime, priimek in odkod ste«.

»Kaj?« se je začudil Renzo. »Kaj ima vse to opraviti s posteljo?«

»Jaz vršim svojo dolžnost«, je rekel krčmar in pogledal vodnika v obraz. »Mi smo obvezani podati račun o vseh osebah, ki pridejo k nam prenočevati: „Ime in priimek, kakšne narodnosti, po kakem opravku prihaja, ali ima orožje s seboj... koliko časa se ustavi v tem mestu...“ Tako pravi razglas«.

Preden je odgovoril, je Renzo izpraznil še en kozarec; bil je tretji in bojim se, da jih nadalje ne bomo mogli več šteti. Nato je rekel: »Ah, ah, razglas imate! In jaz se štejem

za jezičnega doktorja in brž vem, kako se razglasi upoštevajo».

»Govorim resno«, je dejal krčmar ter gledal vedno nemega Renzovega tovariša. Stopil je znova k prodajalniku, vzela iz predala velik list, pristen izvod razglasa, ter se vrnil razgrinjat ga Renzu pred očmi.

»Ah, evol!« je vzkliknil ta, dvignil z eno roko znova napolnjeni kozarec, ga zopet urno izpraznil, iztegnil nato drugo roko ter s prstom pokazal proti razglasu: »Poglejte lepi mašni list! Zelo me veseli. Poznam ta grb; vem, kaj pomeni ta obraz nevernika z vrvjo okrog vratu«. (Vrh razglasov so takrat devali guvernerjev grb in v grbu don Gonzala Fernandez de Cordova je bodel v oči zamorski kralj, ki je bil zvezan za grlo). »Toda obraz pomeni: kdor more, ukazuje, in kdor hoče, sluša. Kadar spravi ta obraz na prisilno ladjo gospoda don... dovolj, jaz že vem; kakor stoji na nekem drugem mašnem listu, ki je prav tak kakor ta. Kadar ta obraz ukrene tako, da se pošten mladenič lahko poroči s pošteno deklico, ki bi se rada z njim omožila, tedaj mu tudi povem svoje ime in povrh ga tudi še poljubim. Gotovo imam svoje tehtne razloge, da ne povem svojega imena. Ta je lepa! In če bi kak velik malopridnež, ki bi imel pod svojim poveljem četo drugih malopridnežev; kajti če bi bil sam...« in tu je zaključil stavek s kretnjo. »Če bi kak velik malopridnež hotel vedeti, kje sem, da mi kakšno silno zagode, ali bi se — vprašam — ta obraz zganil, da mi pomaga? Svoje zadeve naj povem! Tudi ta je nova. Prišel sem v Milan k izpovedi, recimo; toda izpovedati se hočem kakemu očetu kapucincu, da tako povem, in ne kakemu krčmarju«.

Gostilničar je molčal ter še vedno gledal vodnika, ki se ni zganil, da bi kakorkoli ugovarjal. Renzo — žal nam je, da moramo to povedati — je izlil še en kozarec vase ter nadaljeval: »Še en razlog ti povem, dragi krčmar, in ta te prepriča. Če se ne upoštevajo razglasi, ki govorijo dobro v prilog poštenih kristjanov, se smejo tem manj upoštevati oni, ki govorijo slabo. Pospravi torej vse te sleparije in prinesi mesto njih drugo steklenico, kajti ta je počena«. Rekši je nalahko potrkal s členkom po njej in pristavil: »Slišiš, slišiš, krčmar, kako hrešči?«

Tudi to pot je Renzo polagoma obrnil nase pozornost

onih, ki so bili okrog njega, in tudi to pot mu je njegovo poslušalstvo ploskalo.

»Kaj naj storim?« je rekel krčmar in pogledal onega neznanca, ki pa zanj ni bil neznanec.

»Kaj bi, kaj bi«, so vpili mnogi vinski bratci; »ta mladenič ima prav: vse to so same nadleže, pasti, sitnosti; nova postava za danes, nova postava«.

Sredi teh krikov je neznanec pogledal krčmarja z očijajočimi očmi radi onega preveč neprikritega vprašanja in rekel: »Pustite ga, naj dela malo po svoje, ne delajte prizorov«.

»Storil sem svojo dolžnost«, je odgovoril krčmar glasno, nato pa tiho zase: — Zdaj sem zavarovan. — In pobral je papir, pero, črnilnik, razglas in prazno steklenico, da jo izroči natakarju.

»Prinesi istega«, je dejal Renzo. »Vidim, da je poštena kapljica. Spravimo ga pod streho kakor prvega in ne bomo vpraševali po imenu in priimku in kakšne narodnosti je in po kaj prihaja sem in ali ostane dolgo v mestu«.

»Istega«, je rekel krčmar natakarju ter mu izročil steklenico; nato se je vrnil pod dimniško ostrežje in zopet sédel. — Ne samo zajec! — je razmišljal, ko je znova pisal po pepelu. — In komu si prišel v roke! Osel zabiti! Če hočeš utoniti, utoni; toda krčmarja »pri ščipu« ne bodo oplahotali radi tvojih norosti. —

Renzo se je zahvalil vodniku in vsem, ki so se bili ustopili zanj. »Prav tako, prijatelji!« je rekel. »Zdaj v resnici vidim, da si poštenjaki segajo pod pazduho in se podpirajo«. Nato je v zraku desnico izravnal nad mizo, se postavil znova kakor pridigar in vzkliknil: »To je nekaj posebnega, da tisti, ki vodijo svet, silijo povsod papir, pero in črnilo! Vedno vihtijo pero! S kakšno besnostjo ti gospodje rabijo pero!«

»Ej, vi poštenjak s kmetov, ali bi radi vedeli, zakaj?« je rekel smehoma neki igralec, ki je dobival.

»Da čujemo«, je odvrnil Renzo.

»Vzrok je ta«, je rekel oni, »da ti gospodje sami jedo gosi in se pri njih nabere neznansko mnogo peres, s katerimi je pač treba kaj početi«.

Vsi so se zasmejali razen igralca, ki je izgubljal.

»No«, je dejal Renzo, »ta je pa pesnik. Tudi tod imajo pesnike; zdaj se že povsod rodijo. Tudi jaz imam žilico in

včasih jih iztresem takih zanimivih... toda le, če gre vse dobro«.

Da razumemo to Renzovo žlobudranje, je treba vedeti, da pri milanskem ljudstvu in še bolj pri kmetskem v okolici pesnik ne pomeni kakor pri vseh poštenih ljudeh svetega navdahnjenca, učenca Muz, prebivajočega na Pindu, temveč znači malo zasuknjene in prismuknjene možgane, ki v besedah in dejanjih očitujejo več premetenosti in posebnosti nego pameti. Ta mojster-skaza, preprosti narod, je tako predrzen, da se loteva besed in jim podtika stvari, ki so sto milj oddaljene od njih postavnega pomena! Kajti vprašam vas samo: kaj ima pesnik opraviti s prismuknjenimi možgani?«

»Toda pravi vzrok vam povem jaz«, je pristavil Renzo. »To se godi zato, ker imajo oni pero v rokah. Na ta način besede, ki jih oni govorijo, odlete in izginejo; na besede kakega ubogega mladeniča pa skrbno pazijo, nemudoma jih s tistim svojim peresom nabodejo v zraku in jih pritrdijo na papir, da se jih ob svojem času in na svojem mestu poslužijo. Potem pa imajo še neko drugo hudobijo: kadar hočejo namreč zaplesti v zmešnjave ubogega mladeniča, ki ni študirani, a ima nekaj... jaz že vem, kaj hočem reči...« in da ga bodo razumeli, si je konec kazalca zavrtil v čelo ter se z njim nekaj kratov trdo dregnil, »in opazijo, da začčenja umevati spletko, pa ti ena-dve vržejo v pogovor kako latinsko besedo, da mu iztrgajo nit in zmedejo glavo. Dovolj; takih navad mora biti konec! Danes se je prav lepo izvršilo vse v ljudskem jeziku, brez papirja, peresa in črnila in jutri — če se bo ljudstvo znalo vladati — se izvrši lahko še kaj boljšega, vendar tako, da se nikomur niti las na glavi ne skrivi, vse po pravični poti«.

Medtem so nekateri gostje začeli zopet igrati, drugi jesti, mnogi pa kričati; nekateri so odhajali, novi ljudje so prihajali; krčmar pa je pazil na te in one. Ali vse te stvari nimajo z našo zgodbo nič opraviti. Tudi neznan vodnik je komaj čakal, da pojde. Kakor je kazalo, ni imel tam nobenega opravka, vendar pa ni hotel oditi, ne da bi bil poprej z Renzom posebej še malo pokramljal. Obrnil se je k njemu ter načel zopet pogovor o kruhu. Po nekaterih takih stavkih, kakršni so že več časa romali skozi vsa usta, je začel razvijati neki svoj poseben načrt. »Ej, če bi jaz ukazoval«, je rekel, »bi že našel pot, da bi vse dobro šlo«.

»Kako bi to začeli?« je vprašal Renzo, ga pogledal z majhnimi očmi, ki so se svetile bolj, nego bi bilo prav, in malo skrivil usta, kakor bi hotel biti bolj pazljiv.

»Kako bi to začel?« je rekel oni. Tako, da bi bilo kruha za vse, za reveže kakor za bogatine«.

»Ha, tako je prav!« je dejal Renzo.

»Evo, kako bi začel. Postavil bi pošteno lestvico, da bi mogli vsi za silo živeti. Nato bi kruh razdelil po številu ust; kajti so tudi nesramni požrešneži, ki bi radi vse sami pobasali, grabijo kakor za stavo in iz previdnosti jemljejo kar naprej; potem pa primanjka kruha revežem. Kruh se mora torej razdeliti. Pa kako? Evo: vsaka družina dobi listek v sorazmerju s številom ust, da hodi z njim k peku po kruh. Meni n. pr. bi morali dati listek v tej-le obliki: Ambrož Fusella, po poklicu mečar, z ženo in štirimi otroki, vsi v taki starosti, da jedo kruh (pomnite dobro); dobi toliko kruha in plača toliko soldov. Razdelitev mora biti pravična, zmerom po številu ust. Vam n. pr. bi morali dati listek za ... vaše ime?«

»Lorenzo Tramaglino«, je rekel mladenič, ki je bil ves zaljubljen v načrt in ni pazil na to, da je vse slonelo na papirju, peresu in črnilu in je bilo treba, da se izvede, najpoprej zbrati imena oseb.

»Izborno«, je rekel neznanec; »toda ali imate ženo in otroke?«

»Moral bi pač... otrok ne... malo prezgodaj... ali ženo... če bi se svet vrтел, kakor bi se moral...«

»Ah sami ste! Torej morate potrpeti: dobite manjšo porcijo«.

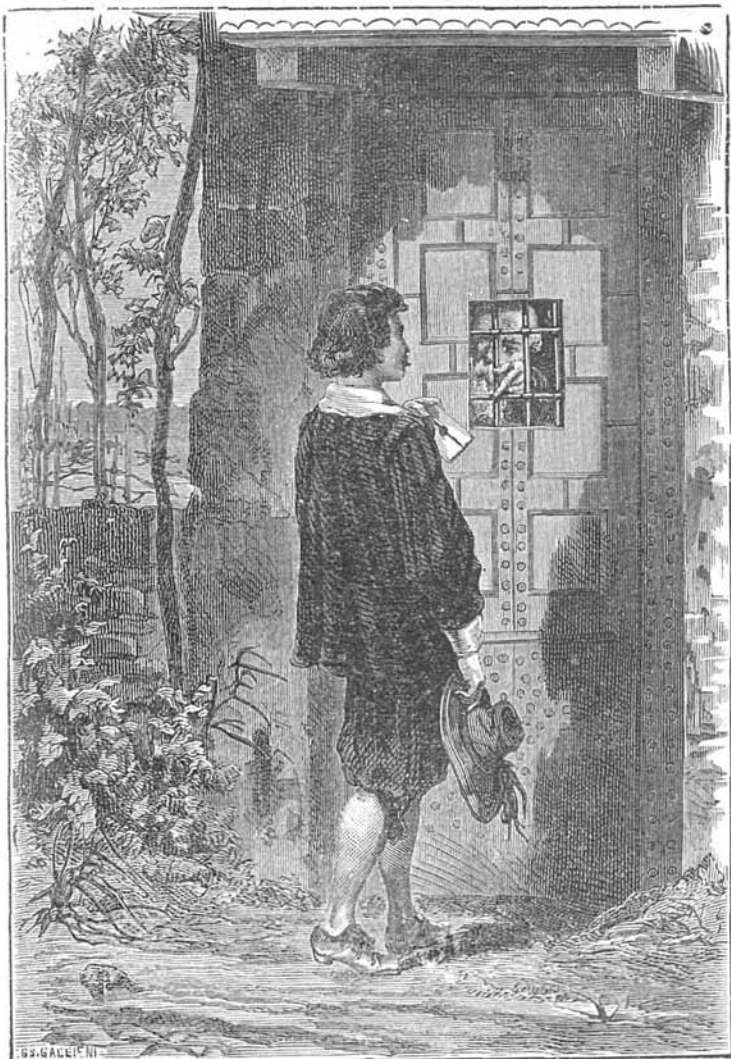
»To je pravica; toda če skoro, kakor upam... in z božjo pomočjo... Dovolj; kaj pa, ko bi tudi jaz imel ženo?«

»Tedaj se listek izmenja in porcija zviša, kakor sem že rekel, vedno po številu ust«, je rekel neznanec in vstal.

»Tako je prav«, je zaklical Renzo in nadaljeval kričé in bijoč s pestjo po mizi: »Zakaj pa je ne napravijo, take poslave?«

»Kaj vam naj rečem? Za danes vam voščim lahko noč in odhajam, ker mislim, da me žena in otroci že dolgo pričakujejo«.

»Samo še kapljico, samo še kapljico«, je klical Renzo ter mu v naglici natočil kozarec; nato se je mahoma dvignil, ga ujel za rob jopiča ter močno povlekel, da bi ga prisilil, naj zopet sede. »Samo še kapljico; ne delajte mi te sramote«.

»Dajte sem«, je rekel vratar ter pomolil roko k omrežju.
(Enajsto pogl., str. 172).

Toda prijatelj se mu je iztrgal, se osvobodil in ne meneč se za Renzovo zmes prošenj in očitanj, je rekel znova: »Lahko noč« ter odšel. Renzo mu je še pridigal, ko je bil oni že na cesti, nato se je znova sesedel na klop. Uprl je oči v kozarec, ki ga je bil nalil, in ko je videl, da gre natakar mimo mize, mu je pomignil, naj obstane, kakor bi mu moral kaj važnega sporočiti; nato mu je pokazal kozarec in poudarjajoč besede na poseben način, je rekel počasi in slovesno: »Evo, pripravil sem ga bil za onega poštenjaka, pogledjte, prav do vrha, prav kakor za prijatelja; toda ni ga hotel. Včasih imajo ljudje čudne ideje. Jaz nisem kriv; pokazal sem svoje dobro srce. Zdaj, ko je vino že nalito, ne sme iti po zlu«. Rekši je prijel kozarec ter ga izpraznil na dušek.

»Razumem«, je rekel natakar in odšel.

»Ah, tudi vi razumete!« je povzel Renzo. »Torej je res. Če so vzroki pravični . . .!«

Tu je potrebna vsa naša ljubezen do resnice, da lahko zvesto nadaljujemo povest, ki je tako malo častna za eno naših glavnih oseb, skoro bi rekli za prvaka naše zgodbe. Iz istega razloga nepristranosti moramo pa tudi opozoriti, da se je Renzu to pot prvič kaj podobnega pripetilo; in prav to, da ni bil vaje razuzdanosti, je povzročilo, da mu je ta prvi slučaj postal tako usoden. Tistih malo kozarcev, ki jih je bil spočetka proti svoji navadi drugega za drugim zvrnil vase, nekaj radi onega žgočega občuta, nekaj radi nekakšne razburjenosti, ki mu ni dala, da bi bil kaj zmerno naredil, mu je hitro stopilo v glavo; nekoliko vaje nemu pivcu bi bili samo pogasili žejo. O tem je naredil naš brezimnik opombo, ki naj velja, kolikor pač more veljati. Umerjene in častne navade — pravi — prinesó tudi to korist, da človek tem hitreje občuti, brž ko se jim le malo izneveri, čim bolj so zastarele in v njem ukoreninjene, tako da to pozneje še dolgo pomni in mu je tudi lastna neumnost šola.

Bodi kakorkoli, ko so tisti prvi hlapovi stopili Renzu v glavo, so vino in besede začele romati brez mere in pravila, vino navzdol, besede navzgor, in v hipu, ko smo ga zapustili, je stal že, kakor je pač mogel. Čutil je veliko potrebo, da bi govoril; poslušalcev ali vsaj navzočih ljudi, ki bi jih bil lahko smatral za take, se ni manjkalo in tudi besede so nekaj časa prihajale na jezik, ne da bi jih bilo treba prositi, in dajale so se tudi razvrščati v nekakšen red. Toda polagoma mu je za-

čelo postajati opravilo zaključevanja stavkov grozno težavno. Misel, ki se je bila živa in odločna pojavila v duhu, se je nenadoma zameglila in izginila in beseda, ki jo je bilo treba precej dolgo čakati, ni bila več ona, ki bi bila najbolj primerna. Po enem tistih lažnivih nagonov, ki tolikokrat ljudi strmoglavijo, se je v takih stiskah zatekal k svoji preljubi steklenici. Toda povej mi, kdor imaš le zrnce razuma, kakšno pomoč mu je mogla dajati steklenica v takih okoliščinah.

Mi sporočimo le nekatere izmed neštetih besed, ki jih je izustil ta nesrečni večer; one mnogo bolj številne, ki jih izpustimo, bi prav nič ne sodile sem, ker ne le nimajo nobenega zmisla, temveč ne vzbujajo niti videza, da bi ga imele — kar je v tiskani knjigi neobhodno potrebno.

»Ah, krčmar, krčmar!« je začel znova, ga spremljal z očmi okrog mize in pod dimniško ostrešje, upiral včasih vanj pogled tam, kjer ga ni bilo, in govoril neprestano sredi trušča ostale družbe. »Ti vražji krčmar! Ne morem je požreti... tiste o imenu, priimku in opravku. Mladeniču, kakor sem jaz...! Tega nisi dobro naredil. Kakšno zadoščenje, kakšen zmisel, kakšen okus... dejati ubogega mladeniča na papir? Ali prav govorim, gospoda? Krčmarji bi morali biti na strani dobrih mladeničev... Čuj me, čuj me, krčmar; napravim ti primero... zaradi... Smejejo se, kaj? Malo natrkan sem res... toda vzroke povem prave. Povej mi samo: kdo ti vzdržuje obrt? Ubogi mladeniči, kajne? Ali govorim prav? Pomisli samo, ali pridejo kdaj listi gospodje, ki delajo razglase, k tebi le na kozarček«.

»Vsi ti pijejo vodo«, je rekel Renzov sosed.

»Jasno glavo hočejo imeti«, je pristavil drugi, »zato da morejo lagati, kakor je treba«.

»Ah!« je vzkliknil Renzo. »Pesnik je zdaj govoril. Torej razumete moje vzroke tudi vi. Odgovori torej, krčmar: Ferrer, ki je še najboljši med vsemi, ali je ta kdaj prišel k tebi trkat na zdravje? Ali si imel kdaj od njega za ficek dobička? In oni pasji morilec don...? Molčim, ker sem preveč pri pameti. Ferrer in oče Crrr... jaz to vem, to sta dva poštenjaka; toda malo jih je, poštenjakov. Stari so slabši od mladih in mladi... še slabši nego stari. Vendar zadovoljen sem, da ni tekla kri — ojoj, barbarstvo, ki ga mora vršiti samo rabelj. Kruh — to pa že. To sem jih dobil, sunkov, toda... dajal sem jih tudi. Prostora! Izobilje! Živio!... In vendar; tudi Ferrer...

kakšno latinsko besedico... „siés baraòs trapolorum”... Prekleta navada!... Živio! Pravica! Kruh! Ah, glejte, to so prave besede!... Tam so nas hoteli ti poštenjaki... ko je zabučal ta prekleti ton, ton, ton in nato zopet ton, ton, ton. Ne bi bili bežali takrat, ne. Tam bi ga bili držali, tega gospoda kurata... Jaz že vem, koga mislim!»

Pri tej besedi je sklonil glavo in obstal nekaj časa kakor v misli zatopljen; nato je globoko zavzdihnil in dvignil obraz; oči so mu bile ovlažene in svetle in so izražale tako zoprno, tako sirovo užaljenost, da gorje, če bi ga bila mogla le za trenutek videti oseba, kateri je to veljalo. Toda ti siroveži, ki so se bili že začeli norčevati iz strasne in zmedene Renzove zgovornosti, so se zdaj tem huje norčevali iz njegovega potrtega obraza; najbližji so govorili drugim: »Poglejte« in vsi so se obrnili proti njemu, tako da je bil vsej družbi v zasmeh. Saj tudi vsi drugi niso bili pri popolnoma čisti pameti ali kakorkoli vsaj pri svoji navadni pameti; ali da govorimo resnico: nihče je ni bil tako docela izgubil kakor ubogi Renzo in povrh je bil še kmet. Zdaj ga je začel ta, zdaj oni dražili z neumnimi in sirovimi vprašanji in zasmehovalnim vedenjem. Renzo je zdaj kazal, da to zameri, zdaj je vse umel kot šalo, zdaj je ne meneč se za vse te glasove govoril o čisto drugih stvareh, zdaj je odgovarjal, zdaj izpraševal — vse skokoma in brez vsake zveze. Na srečo pa mu je v tem blodnem govorjenju ostala nekakšna nagonška pazljivost, da se je ogibal imen oseb, tako da ni izgovoril niti onega, ki je moralo biti v njegov spomin najgloblje vtisnjeno; kajti preveč bi nam bilo žal, če bi se bilo to ime, do katerega čutimo tudi mi nekoliko ljubezni in spoštovanja, vlačilo po fistih nesnažnih ustih in bi bilo postalo igrača fistih zlobnih jezikov.

Petnajsto poglavje.

Ko je krčmar videl, da se bo zabava še dolgo vlekla, se je približal Renzu, prosil vljudno one druge, naj ga puste na miru, ga potresel za roko ter mu skušal dopovedati in ga pregovoriti, da bi šel spat. Toda Renzo je začental vedno znova z imenom, priimkom, razglasi in dobrimi mladeniči.

Vendar besedi »postelja« in »spati«, ki mu jih je krčmar ponavljal na uho, sta mu končno prodrli v glavo, vzbudili sta v njem nekoliko razločnejše potrebo tega, kar sta pomenili, in sta za trenutek povzročili jasen presledek. Ono malo razuma, kar se mu ga je vrnilo, je v njem nekako rodilo spoznanje, da ga je mnogo več izginilo, nekako tako kakor pri razsvetljavi konec sveče, ki še gori, osvetljuje ostale, ki so že ugasnile. Osrčil se je, iztegnil roke ter se uprl z njimi ob mizo; poskušal je vstati enkrat, dvakrat; zavzdihnil je ter se zamajal; tretji krat se je s krčmarjevo oporo vzravnal. Krčmar ga je podpiral še nadalje ter ga odvedel izmed mize in stola; vzel je v eno roko luč, z drugo pa ga je, kolikor se je dalo, napol vodil in napol vlekel proti vratom na stopnice. Tam se je Renzo ob trušču pozdravov, ki so jih oni rjuli za njim, naglo obrnil in da ni bil njegov podpornik prav hitro ter ga pridržal za roko, bi se bil ta obrat izprevergel v padec; obrnil se je torej in z drugo roko, ki mu je ostala prosta, je zarezal in zapisal v zrak nekaj pozdravov v obliki Salomonovega vozla.

»Pojdimo spat, spat«, je rekel krčmar ter ga vlekel dalje; spraval ga je srečno skozi vratio odprtino, ga s še večjim naporom zvlekel na vrh malih stopnic in nato v sobo, ki mu jo je bil določil. Ko je Renzo zagledal posteljo, ki ga je čakala, se je obveselil; pogledal je krčmarja z drobnimi očmi, ki so se zdaj zaiskrile kakor še nikdar, zdaj pa zopet mrknile, kakor dve kresnici; skušal se je uravnovesiti na nogah in je iztegnil roko h krčmarjevemu obrazu, da bi ga v znamenje prijateljstva in hvaležnosti vščipnil v lice, a ni se mu posrečilo. »Prav tako, krčmar!« se mu je pa vendar posrečilo povedati. »Zdaj vidim, da si poštenjak; to je dobro delo, da pripraviš posteljo ubogemu mladeniču; toda fisti tvoj nastop z imenom in priimkom ni kazal poštenjaka. Na srečo imam tudi jaz svoj odmerek zvitosti...«

Krčmar, ki ni mislil, da more oni zveržiti še toliko zmiselnih besed, in je iz dolge izkušnje vedel, kako so ljudje v takem stanju mnogo bolj podvrženi temu, da se premislijo, je hotel ta jasni presledek uporabiti za nov poskus. »Dragi mladenič«, je rekel z zelo vljudnim glasom in vedenjem, »nisem storil tega, da bi vas nadlegoval ali poizvedoval po vaših zadevah. Kaj hočete? Taka je postava; tudi mi moramo ubogati, drugače smo mi prvi, ki jih zadene kazen.

Bolje je ugoditi jim in ... Za kaj pa gre končno? Prava reč! Človek reče dve besedi, ne zanje, temveč da napravi meni uslugo. Kaj bi, zdaj tu na štiri oči urediva med sabo tudi to; povejte mi svoje ime in ... in potem z mirnim srcem lezite».

»Ah, ti malopridnež!« je vzrojil Renzo. »Slepar! Že zo-
pet začinjaš svojo nesramnost z imenom, priimkom in
opraviлом!«

»Molči, burkež; pojdi spat«, je dejal krčmar.

Toda Renzo je nadaljeval še glasneje: »Razumem. Tudi
ti si z njimi v zvezi. Počakaj, počakaj, te že jaz popravim«. In obrnivši glavo proti stopnicam, je začel še glasneje rjuti:
»Prijeteljil Krčmar je v ...«

»Rekel sem to le za šalo«, je ta zaklical Renzu v obraz
ter ga pahnil proti postelji, »za šalo. Ne razumeš, da sem
rekel le za šalo?«

»Ah, za šalo! Zdaj govoriš prav. Če si rekel le za šalo ...
To so res šale«. In padel je z obrazom na posteljo.

»Pogum, razpravite se, hitro!« je rekel krčmar ter na-
svetu dodal tudi pomoč, ki je bila res potrebna. Ko si je
Renzo slekel jopič (trajalo je dobršno dolgo), ga je krčmar
brž popadel in segel z rokami k žepom, da vidi, kje je moš-
njiček. Našel ga je in pomislil, da bo njegov gost imel drugi
dan opraviti z vse drugačnimi ljudmi, nego je on, in da ta
mošnjiček najbrž zapade rokam, iz katerih bi mu ga ne bilo
mogoče več dobiti; zato je hotel poskusiti, ali se mu posreči
zaključiti vsaj to zadevo.

»Vi ste dober mladenič, poštenjak, kajne?« je rekel.

»Dober mladenič, poštenjak«, je odgovoril Renzo, do-
čim so se mu prsti še vedno kregali z gumbi na obleki, ki
še vedno ni mogel iz nje.

»Dobro«, je povzel krčmar; »poravnajte torej tisto malo
računa, ker jutri moram zdoma po opravkih ...«

»To je pravično«, je prihrdil Renzo. »Zvit sem, toda po-
štenjak ... Pa denar? Kje naj zdaj poiščem denar?«

»Evo ga tu«, je rekel krčmar; uporabil je vso svojo iz-
kušenosť, vso svojo potrpežljivost in vso svojo spretnost, da
se mu je posrečilo napraviti z Renzom račun ter sebe
izplačati.

»Pomagaj mi malo, krčmar, da se slečem«, je zaprosil
Renzo. »Vidim tudi sam, da me spanec silno tlačí«.

Krčmar ga je uslišal ter mu pomagal; povrh ga je še

pokril z odejo ter sirovo rekel: »Lahko noč«, ko je oni že smrčal. Nato je iz one posebne privlačnosti, ki nas včasih priklene, da predmet svoje jeze prav tako motrimo kakor predmet ljubezni, in ni nič drugega nego želja, spoznati to, kar silno deluje na našo duševnost, za trenutek obstal ter si ogledoval nadležnega gosta pri svetiljki, ki mu jo je dvignil nad obraz, da se je njena svetloba odbijala od njegove iztegnjene roke; bil je v približno takem položaju, kakor slikajo Psiho, ko si je skrivaj ogledovala oblike spečega soproga. »Osel neumni!« je v duhu rekel spečemu ubožcu. »Šel si in si jo pošteno iztaknil. Jutri mi boš znal povedati, kako ti bo teknila. Telebani, ki kolovratite v svet, pa ne veste, na kateri strani solnce vzhaja, da spravljate v zadrege sebe in bližnjega«.

Ko je tako rekel ali pomislil, je odmaknil svetiljko, šel iz sobe ter zaklenil vrata s ključem. Na presledku stopnic je poklical krčmarico ter ji rekel, naj pusti otroke v varstvu male služkinje in gre doli v kuhinjo njega nadomestovat. »Jaz moram ven zaradi nekega tujca, ki ga je ne vem kateri vrag sem zanesel v mojo nesrečo«, je pristavil in povedal na kratko sitni pripetljaj. Nato je še dodal: »Imej oči povsod. In predvsem pamet; danes je preklet dan. Imamo spodaj krdelo razbrzdancev, ki so od pijače in malo po naravi vsi razpašni in jih klatijo tako pisane, da je kaj. Zadostuje, da kak predrznež...«

»Ah, saj nisem otrok, tudi jaz vem, kaj je treba. Dozdaj, mislim, ni mogoče reči...«

»Dobro, dobro. In pazi, da plačajo. In glede vseh fistih pomenkov, ki jih imajo o provizijskem namestniku in guvernerju Ferrerju in dekurijonih in španskih in francoskih vitezih in drugih podobnih bedarijah — naredi se, da ne slišiš, ker če ugovarjaš, se lahko brž na slabo obrne, če pa odobruješ, se lahko obrne na slabo v bodočnosti, in saj tudi sama veš, da včasih tisti, ki jih najbolj debele pravijo... Dovolj, če slišiš nekatere stavke, kar glavo zasukni pa reci: „Že grem“, kakor da te na drugem koncu kdo kliče. Jaz se bom skušal čim prej vrniti.«

Rekši je šel z njo doli v kuhinjo, pogledal še enkrat naokrog, da vidi, ali je kaj posebno novega, snel je klobuk in plašč s klina, vzel gorjačo v kotu, zabičil ženi znova s pogledom nauke, ki jih ji je dal, ter je odšel. Toda že pri teh

opravih je natihem povzel sam pri sebi nit ogovorov, ki jo je bil začel pri postelji ubogega Renza, ter jo spotoma nadaljeval.

— Ta hribovska trma! — Kajti naj se je Renzo še tako trudil, da bi prikrival, kakšen je, ta njegova lastnost se je sama očitovala v besedah, izgovoru, obrazu in kretnjah. — Na tak dan, kakor je ta, sem s svojo politiko in svojo razsodnostjo že prišel srečno na konec; tedaj pa mi moraš priti prav ti ter mi zmečkati jajca v košu. Ali se manjka v Milanu gostilen, da te bes prinese baš v mojo? Pa da bi te bil že samega prinesel, za nocej bi bil malo zamižal in jutri zjutraj bi te že pripravil k pameti. Toda ne — v družbi mi prideš, in povrh še v družbi biriškega poglavarja, da jo lepše izpelješ! —

Pri vsakem koraku je krčmar srečaval posamezne šefalce ali gruče ljudi ali pare, ki so kramljaje hodili po ulicah. Pri tej točki svojega nemega nagovora je videl prihajati vojaško obhodno stražo, stopil v stran, da pojdejo mimo, pogledal jih je s koncem očesa in nadaljeval zase: — Evo jih, ki norce kaznujejo. In ti, osel zabiiti, si si vtepel v glavo, ker si videl nekaj ljudi krožiti in hrumeti, da se mora svet spremeniti. In na tej lepi podlagi si ugonobil samega sebe in si hotel ugonobiti tudi mene, kar bi pa ne bilo pravično. Jaz sem vse poskusil, da te rešim, a s čim si mi ti, govedo, to poplačal? Malo je manjkalo, da mi nisi obrnil gostilne narobe. Zdaj se boš sam vlekel iz mreže; kar se mene tiče, poskrbim jaz. Kakor da hočem vedeti tvoje ime iz gole radovednosti! Kaj to mene briga, imenuj se Tadej ali Jernej! Mar misliš, da je meni užitek, če moram vzeti pero v roko? Toda vi niste sami, ki obračate vse po svojem kopitu. Tudi jaz vem, da so razglasi, ki nič ne veljajo. Lepa novica, ki moramo čakati, da nam jo šele kak hribovec pove! Toda ti ne veš, da razglasi proti krčmarjem veljajo. In ti hočeš hoditi po svetu in govoriti, pa ne veš, da je prva stvar za tistega, ki hoče delati po svoje in so mu razglasi deveta briga, da obzirno o njih govori. In ali veš, govedo, kaj je v njih lepega za ubogega krčmarja, ki bi bil tvojih misli in bi ne vprašal po imenu tistega, ki blagovoli zaiti k njemu? „Pod kaznijo tristo zlatih za kateregakoli imenovanih krčmarjev, pivničarjev in drugih, kakor zgoraj“. Da, tam so, kakor bi se izvalili — tristo zlatih; in sicer zato, da jih človek

tako dobro uporabi. „Od katerih pripadeta dve tretjini kraljevi državni blagajni in ostala tretjina tožniku ali ovadniku“. Tistemu lepemu nepridipravu! „In v slučaju neizterljivosti pet let prisilne ladje in še večje denarne ali telesne kazni po preudarku njegove Ekscelence“. Presrčna hvala za ljubeznivost! —

Pri teh besedah je krčmar došel do praga sodne palače.

Tu je bilo kakor po vseh uradih ogromnega dela. Povsod so sestavljali povelja, ki so se zdela najprimernejša, da se oblasti naprej polastijo prihodnjega dneva, da duhovom, ki bi se jim zahotelo novih vstaj, odvzamejo pretveze in predrznost in zagotovijo silo rokam, ki so jo vajene izvrševati. Pomnožili so vojaštvo pri namestnikovem domu, izhode ulic so zaprli s tramovi in utrdili z vozovi. Naložili so vsem pekrom, naj brez prestanka pečejo kruh; razposlali so v bližnje kraje sle z ukazi, naj pošljejo žita v mesto; vsako pekarno so poverili plemenitašem, ki naj bi šli tja zgodaj zjutraj, da bi nadzirali razdeljevanje in z veljavo svoje prisotnosti in z dobrimi besedami brzdali nemirneže. Ali da bi, kakor pravijo, udarili enkrat po obroču in enkrat po sodu ter dali nasvetom z nekoliko strahom večjo učinkovitost, so tudi mislili, kako bi mogli kakega upornika dobiti v roke, in to je bila predvsem vloga sodnega poveljnika, o katerem si lahko vsakdo misli, kakšna čustva do vstaj in vstašev so ga morala navdajati, ko je vendar imel en organ metafizične vdolbine obvezan s krpo, namočeno v ranocelno vodo. Njegovi sleduhi so bili od začetka upora na delu in oni tako zvani Ambrož Fusella je bil, kakor je rekel krčmar, preoblečen vohunski poveljnik, ki so ga poslali po mestu samo zato, da zalofi na delu kakega udeleženca, ki ga lahko spozna, si ga zapomni, ga izpazi in ga nato, ko zavlada popoln nočni mir, ali drugi dan zajame. Ko je slišal par besed onega Renzovega govora, je ta človek brž začel računati z njim, ker se mu je zdelo, da bo to primeren in dober krivec, prav tak, kakršnega mu je bilo treba. Ko je nato videl, da je Renzo popolnoma tuj v mestu, je poskusil mojsterski zamah, da bi ga še čisto gorkega privedel v ječo koč v najbolj varno mesno gostišče; toda to mu je izpodletelo, kakor ste videli. Vendar pa je mogel prinesiti domov zanesljivo vest o imenu, priimku in rojstnem kraju ter povrh

še stotero drugih lepih, po domnevah pridobljenih novic, tako da so tam, ko je prišel krčmar pravit, kaj ve o Renzu, vedeli že več nego on. Vstopil je v običajno sobo in izpovedal svojo zadevo; kako je prišel k njemu prenočevat neki tujec, ki nikakor ni hotel razodeti svojega imena.

»Storili ste svojo dolžnost, da ste obvestili sodišče«, je rekel kazenski notar ter odložil pero, »toda mi smo to že vedeli«.

— Lepa skrivnost! — je pomislil krčmar. — Za to pa je treba res velikega daru! —

»In poznamo tudi«, je nadaljeval notar, »njegovo spoštovano ime«.

— Za vraga, ime? Kako so pa to naredili? — je to pot pomislil krčmar.

»Toda vi«, je povzel oni z resnim obrazom, »vi nam ne poveste vsega odkrito«.

»Kaj naj še povem?«

»Aj, aj! Mi prav dobro vemo, da je ta človek prinesel v vašo gostilno neko množino ukradenega kruha, nasilno ukradenega med pleničtviyo in vstajo«.

»Če pride kdo s kruhom v žepu, kako naj vem, kje ga je vzela? Kajti da govorim kakor ob smrtni uri, to lahko rečem, da sem videl pri njem en sam hlebec«.

»Že vemo, vedno opravičujete, branite; če bi vas poslušali, so vsi poštenjaki. Kako morete dokazati, da je bil oni kruh pošteno kupljen?«

»Kaj naj jaz dokazujem? Jaz nimam s tem nič opraviti; jaz krčmarim«.

»Vendar pa ne boste mogli tajiti, da je bil ta vaš odjemnik tako predrzen, da je govoril žaljive besede proti razglasom ter se grdo in neprimerno norčeval z grbom Njegove Ekselence«.

»Prizanesite mi s tem, blagorodje: kako naj bo moj odjemnik, če ga še le prvič vidim? Sam vrag — da spoštljivo govorim — ga je napotil v mojo hišo; in če bi ga poznal, blagorodje, dobro veste, da bi mi ne bilo treba izpraševati ga po njegovem imenu«.

»Pa v vaši gostilni so se v vaši pričujočnosti govorili ognjevit govori: drzne besede, uporniški predlogi, mrmanje, vpitje, kriki«.

»Kako hočete, blagorodje, da jaz pazim na vse neum-

nosti, kolikor jih pove toliko kričačev, ki vsi hkratu govore? Jaz moram gledati na svoje koristi, ker jaz sem reven človek. In potem, blagorodje, vi dobro veste, da kdor ima izpodre-
zan jezik, ima navadno tudi gibčno roko, tem bolj, če jih je
lepa četa, in ...»

»Da, da; pustite jih, naj govore; jutri, jutri boste videli, kako jih te muhe minejo. Kaj mislite?«

»Jaz ne mislim ničesar.«

»Da je kanalja zagospodovala v Milanu?«

»O, seveda!«

»Boste videli, boste videli.«

»Razumem prav dobro: kralj bo zmerom kralj; toda kdor bo spet pridobil, ta bo spet pridobil in ubogega družinskega očeta seveda ne mika spet pridobivati. Vi, gospoda, imate moč; vam, gospoda, tiče to.«

»Ali imate še mnogo ljudi v hiši?«

»Vse mrgoli.«

»In oni vaš odjemnik, kaj dela? Ali še zmerom hrumi, ščuva ljudi in pripravlja vsťaje za jutri?«

»Oni tujec, hočete reči, blagorodje; šel je spat.«

»Torej imate mnogo ljudi ... Dovolj; pazite, da vam ne uide.«

— Ali naj bom jaz birič? — je pomislil krčmar, rekel pa ni ne »da« ne »ne«.

»Le vrnite se domov in bodite pametni«, je povzel notar.

»Pameten sem bil jaz vedno. Blagorodje, lahko poveste, ali sem dal kedaj sodišču kaj posla.«

»In ne mislite, da je sodišče izgubilo svojo moč.«

»Jaz? Za Bóga! Jaz ne mislim ničesar; jaz vršim svoj krčmarski posel.«

»Stara pesem; nikdar nimate nič drugega, da bi povedali.«

»Kaj naj drugega povem? Resnica je ena sama.«

»Dovolj; za sedaj si zabeležimo, kar ste izpovedali; če bo potrebno, boste natančneje poučili sodišče o tem, kar vas bodo morebiti vprašali.«

»Kaj naj poučujem? Jaz ne vem ničesar; saj komaj vem, kje se me glava drži, od samih mojih skrbi.«

»Pazite, da mu ne daste oditi.«

»Upam, da presvetli gospod poveljnik izve, da sem prišel takoj ter storil svojo dolžnost. Poljubljam roke vašemu blagorodju.«

O prvem svitu je Renzo smrčal že kakih sedem ur in je bil, ubožček, še v najlepšem spanju, kar sta ga nenadoma prebudila dva močna sunka v roke in glas, ki je pri vznožju postelje zakričal: »Lorenzo Tramaglino!« Zavedel se je, odmaknil roke ter mukoma odprl oči; ob vznožju postelje je zagledal vzravnanega, črno oblečenega moža in dva oborožena, ki sta stala vsak na svoji strani pri zglavju. Od začudenja, od tega, da še ni bil dobro prebujen, in od mačka po onem vinu, kakor veste, je prvi hip obstal kakor učaran in ker se mu je zdelo, da sanja, in mu te sanje niso ugajale, se je premetaval, kakor bi se hotel popolnoma prebuditi.

»No, ali ste že vendar slišali, Lorenzo Tramaglino?« je rekel mož v črnem plašču, ki ni bil nihče drugi nego sinočni notar. »Pokonci torej! Vstanite in pridite z nami.«

»Lorenzo Tramaglino!« je dejal Renzo Tramaglino. »Kaj naj to pomeni? Kaj hočete od mene? Kdo vam je povedal moje ime?«

»Manj besed in brž se spravite!« je rekel eden izmed biričev, ki sta mu stala ob strani, ter ga znova prijel za roko.

»Hoj, kakšna preoblastnost pa je to?« je zavpil Renzo ter umaknil roko. »Krčmar! Hej, krčmar!«

»Ali naj ga odvedeva v srajci?« je rekel zopet prejšnji birič ter se obrnil k notarju.

»Ali ste čuli?« je ta vprašal Renza. »Tako tudi naredimo, če nemudoma ne vstanete, da greste z nami.«

»Pa zakaj?« je dejal Renzo.

»Zakaj, vam pove gospod sodni poveljnik.«

»Jaz? Jaz sem poštenjak; zagrešil nisem ničesar in se čudim ...«

»Tem bolje za vas, tem bolje za vas; tako vas po par besedah odpustijo in lahko pojdete po svojih opravkih.«

»Pustite me, da grem zdaj«, je dejal Renzo; »jaz nimam nič opraviti s pravico.«

»Pa dajmo, končajmo!« je rekel birič.

»Ali naj ga res odvedemo takega?« je vprašal drugi.

»Lorenzo Tramaglino!« je dejal notar.

»Kako veste moje ime, blagorodje?«

»Storita svojo dolžnost«, je rekel notar biričema, ki sta brž položila roke na Renza, da ga povlečeta iz postelje.

»He, ne dotikajta se poštenjakovih udov, ker ...! Znam se sam obleči.«

»Torej se brž oblecite«, je rekel notar.

»Se že oblačim«, je odgovoril Renzo in začel res zbirati po postelji sem in tja razmetane kose obleke kakor na bregu ležeče ostanke po kakem brodolomu. In medtem ko se je oblačil, je nadaljeval: »Toda jaz nočem iti k sodnemu poveljniku. Nimam prav nobenih poslov z njim. Ker mi že po krivici delate to sramoto, hočem, da me peljete k Ferrerju. Tega poznam in vem, da je poštenjak; tudi mi je obvezan«.

»Da, da, mladenič, k Ferrerju vas popeljemo«, je odgovoril notar. V drugačnih prilikah bi se bil takšni zahtevi prav od srca zasmel; toda v tem trenutku mu ni bilo na smeh. Že na poti semkaj je videl po cestah neko gibanje, o katerem ni bilo mogoče natanko povedati, so li to ostanki upora, ki se ni bil še dodobra polegel, ali začetki nove vstaje; ljudje so se prikazovali, se skupljali, hodili v gručah in postajali v krogu. In zdaj je napenjal ušesa, ne da bi to pokazal, ali vsaj trudil se je, da bi to prikril, in zdelo se mu je, da brnenje zunaj narašča. Zato se je želel podvizati; obenem pa bi bil tudi rad odvedel Renza zlepa in brez prepira, kajti če bi prišlo do odkritega boja z njim, ni imel nobene gotovosti, da bodo zunaj na cesti res trije proti enemu. Zato je biričema pomignil z očmi, naj potrpi in ne dražita mladeniča, in obenem ga je tudi sam skušal z lepimi besedami pregovoriti. Medtem ko se je Renzo prav polagoma oblačil ter si skušal dogodke prejšnjega dne, kolikor je pač mogel, priklicati v spomin, je tako-le približno dobro uganil, da so morali biti razglasi, ime in priimek vzrok vsemu temu. Ali kako vruga je ta človek izvedel njegovo ime? In kaj se je vruga zgodilo prošlo noč, da se je sodišče tako osokolilo in s trdnim zamahom udarilo prav sem, da zgrabi enega izmed tistih dobrih mladeničev, ki so še včeraj imeli tako odločilno besedo? Saj vendar niso mogli zdaj vsi spati, ker je Renzo tudi sam opazil, da brnenje na ulici narašča. Ko je nato pogledal notarju v obraz, je čisto pri vrhu opazil izraz omahovanja, ki se je oni zaman trudil, da bi ga prikril. Zato je rekel i z namenom, da si svoje domneve razjasni in se razgleda po okolici, i za to, da stvar zavleče in poskusi obenem zamahniti: »Dobro vidim, odkod vse to izvira; vse to je le radi imena in priimka. Snoči sem bil res malo vesel; ti krčmarji imajo včasih tako izdajalska vina; in včasih, kakor pravim, seveda, ko je vino v človeku, govori ono. Toda če ne gre za nič drugega, sem vam zdaj

pripravljen dati vsako zadoščenje. In potem — saj vi moje ime že poznate. Kdo vruga vam ga je povedal?»

»Dobro, mladenič, dobro!« je notar zelo vljudno odvrnil. »Vidim, da ste razsodni, in verujte meni, ki je to moj poklic, vi ste bolj prebrisaní nego mnogo drugih. To je najboljši način, da se človek hitro in dobro izmaže; če boste tako dobre volje, s par besedami popravite in boste zopet na svobodi. Toda jaz, glejte, mladenič, imam zvezane roke in vas ne morem izpustiti, kakor bi rad. Hajdi, podvizajte se in le pridite brez strahu; kajti ko bodo videli, kdo ste... in potem tudi jaz povem... Prepustite to meni... Dovolj; požurite se, mladenič!«

»Ah, vi ne morete? Razumem«, je dejal Renzo, se oblačil dalje ter z znamenji zavračal znamenja, ki sta jih delala biriča, kakor da ga hočeta pograbití in prisiliti, naj se podviza.

»Ali pojdemo mimo stolničnega trga?« je nato vprašal notarja.

»Koder hočete; po najkrajši poti, da boste čim prej zopet prosti«, je odvrnil ta, na tihem pa ga je grizlo, da mora pustiti v nemar to skrivnostno Renzovo vprašanje, ki bi lahko postalo izhod za sto drugih vprašanj. — Toda jaz sem že pod tako nesrečno zvezdo rojen! — je pomislil. — Evo, tu mi pride v roke eden, ki ne želi, kakor se vidi, nič drugega, nego da se izpove, in če bi človek mogel prosteje dihati, bi mu tako-le neuradno, akademično, v prijateljskem pogovoru, brez natezalnice lahko izvabil vse, karkoli bi hotel. To je človek, ki bi ga lahko že temeljito izprašanega privedel v ječo, ne da bi on sam to opazil. In človek take vrste se mi mora naslepiti baš v tako tesnobnem hipu. Eh, ni drugače, — je razmišljal dalje, napenjal ušesa in nagibal glavo nazaj; — tu ni nobene pomoči: obeta se še slabši dan, nego je bil včerajšnji. — Kar mu je vzbujalo take misli, je bil nenavaden hrup, ki se je začul na cesti; in ni si mogel kaj, da ne bi odprl s plačnom prevlečene oknice ter pogledal ven. Videl je krog meščanov, ki jim je obhodna straža ukazala, naj se razidejo a so ű najprej odgovorili z grdimi besedami, končno pa so šli narazen in še dalje mrmrali; kar se je pa notarju zdelo slabo znamenje, je bilo to, da so se vojaki vedli precej vljudno. Zaprl je plačneno oknico in nekaj časa okleval, naj li svojo stvar konča ali pusti Renza v varstvu biričev in teče k sodnemu poveljniku, da mu spo-

roči, kaj se godi. — Toda, — je takoj pomislil — porekó mi, da nisem za nič, da sem malodušnež in da moram izvršiti povelja. Zdaj smo na plesu, treba je plesati. Prekleti opravi-ki! Prekleti poklic! —

Renzo je vstal; stražnika sta mu stala ob boku. Notar jima je namignil, naj ga ne silita preveč, njemu pa je rekel: »Le priden, dečko! Pojdimo, podvizajte se«.

Tudi Renzo je čutil, videl in mislil. Bil je zdaj že ves oblečen razen jopiča, ki ga je z eno roko držal, za drugo pa iskal po žepih. »Ojej«, je rekel in pogledal notarja z zelo pomembnim obrazom; »tu so bili novci in pismo. Dragi gospod!«

»Vse se vam bo točno izročilo«, je rekel notar, »ko bo izpolnjenih tistih par formalnosti. Pojdimo, pojdimo«.

»Ne, ne, ne«, je dejal Renzo ter odmigal z glavo. »Tako ne bo šlo; imeti hočem, kar je mojega, dragi gospod. Odgovarjal bom za svoja dejanja, toda imeti hočem, kar je mojega«.

»Pokazati vam hočem, da vam zaupam; tu imate in požurite se«, je rekel notar ter z vzdihom vzel iz notranjega žepa in vrnil Renzu zasežene stvari. Ta jih je potaknil spet po svojih žepih ter zamrmral med zobmi: »Proč! Občujete toliko s tatovi, da ste se malo priučili njih rokodelstvu«. Biriča se nista mogla več premagovati, toda notar ju je brzdal z očmi in govoril medtem sam pri sebi: — Če prideš do tistega praga in ga prestopiš, mi to poplačaš z visokimi obrestmi, poplačaš mi to. —

Medtem ko si je Renzo oblačil jopič in deval klobuk na glavo, je notar pomignil enemu izmed biričev, naj gre po stopnicah naprej; za njim je napotil ujetnika, nato drugega tovariša in končno se je zganil tudi sam. Komaj so bili v kuhinji in je Renzo dejal: »In ta preljubi krčmar — kam se je skrnil?« je notar dal biričema novo znamenje, na katero sta zgrabila eden mladeničevo desnico, drugi njegovo levi-co ter mu z neznansko naglico zvezala obe zapestji z neko pripravo, ki se v licemerskem blagorečju imenuje naročka. Take naročke so sestajale (zoprno nam je, da se moramo spuščati v podrobnosti, ki so nevredne zgodovinske resnobnosti, toda jasnost to zahteval), sestajale so iz vrvice, ki je bila malo daljša nego obseg navadnega zapestja in je imela na vsakem koncu košček lesa kakor dva količka. Vrvice je

obdajala nesrečnikovo zapesije, koščka lesa pa sta med biričevim sredincem in prstancem ostala zaprta v pesti, ki je mogla, če jih je vrtela, poljubno stisniti vrvico; tako je bilo mogoče ne samo zagotoviti zajetje, temveč tudi mučiti upirajočega se ujetnika in v ta namen je bila vrvica posejana z vozli.

Renzo se zvija in kriči: »Kakšno izdajstvo je to? Pošte-nega človeka...!« Toda notar, ki je imel za vsako bridkost svoje dobre besede, je rekel: »Potrpite. Onadva vršita le svojo dolžnost. Kaj hočete? Vse to so formalnosti in tudi mi ne moremo ravnati z ljudmi, kakor nam srce veli. Če ne bi storili tega, kar se nam ukaže, bi zašili nas še huje nego vas. Potrpite«.

Medtem ko je govoril, sta druga dva, kakor jima je velevala dolžnost, zavrtela količke. Renzo se je pomiril kakor svojeglaven konj, ki čuti, da mu žvale stiskajo usta, in je vzkliknil: »Potrpljenje!«

»Priden dečko!« je rekel notar. »To je pravi način, da se človek lepo izmaže. Kaj hočete? To je nadlega, sam vidim; a če se dobro vedete, boste v hipu vsega prosti. In ker vidim, da ste dobre volje, in čutim nagnjenje, da vam pomagam, vam hočem dati za vaše dobro še drug nasvet. Verujte meni, ki te stvari poznam: stopajte kar naravnost, ne glejte ne sem ne tja, tako da vas niti ne opazijo in se nihče ne zmeni za vas in se nikdo niti ne zave, kaj se godi, vi pa rešite svojo čast. V eni uri boste na svobodi; tam imajo toliko posla, da se jim bo mudilo in vas brž odpravijo, in potem bom tudi jaz govoril... Vi pojdete po svojih opravkih in nihče ne bo vedel, da ste bili v rokah pravice. In vidva«, je nadaljeval nato, obrnivši se s strogim obrazom k biričema, »pazita, da mu kaj žalega ne storita, kajli ščilim ga jaz. Svojo dolžnost pač morata storiti; toda pomnita, da je to pošten človek, vljuden mladenič, ki bo čez malo na svobodi in mu mora biti njegova čast pri srcu. Pojdita tako, da ne bo nikdo ničesar opazil, kakor da ste trije poštenjaki, ki se sprehajajo«. In z ukazovalnim glasom in grozečimi obrvmi je zaključil: »Ali sta me razumela!« Nato se je obrnil k Renzu z izravnanimi obrvmi in z obrazom, ki se je nenadoma smehljal in se je zdelo, kakor bi hotel reči: o da, midva sva prijatelja, ter mu znova zašepetal: »Pameť! Storite, kakor vam svetujem; korakajte zbrano in mirno; zaupajte onemu, ki vam dobro hoče. Pojdimol« In spremstvo se je odpravilo.

Vendar od toliko lepih besed ni Renzo verjel niti ene: ne da je notar njemu bolj naklonjen nego biričema, ne da mu je njegovo dobro ime tako pri srcu, ne da ima namen pomagati mu; razumel je prav dobro, da se je poštenjak bal, da se mu ne bi spotoma ponudila kakšna lepa prilika za beg, in je zato njemu razlagal tiste lepe nagibe, ki naj bi ga odvrnili, da ne bo pazil na to in se ne bo okoristil. Zašto niso vsi tisti opomini dosegli nič drugega nego to, da so ga potrdili v načrtu, ki ga je že imel v glavi, namreč da naredi vse prav narobe.

Iz tega naj nihče ne sklepa, da je bil notar neizkušen lisjak in novinec, ker bi se zelo motil. Bil je spreten lisjak, pravi naš zgodovinar, ki se zdi, da se je prišteval med njegove prijatelje; toda v tem hipu je bil razburjen. V hladnokrvnem stanju bi se bil — to mi lahko verjamete — neznanjsko norčeval iz človeka, ki bi skušal drugega nagniti, naj stori nekaj, kar je samo po sebi sumljivo, ter bi mu to vroče prišepetoval in zabičal s klavnim videzom, da mu daje nesebičen, prijateljski nasvet. Toda to je splošna težnja pri ljudeh, kadar so vznemirjeni in v stiski in vidijo, kaj bi kdo drugi lahko storil, da jih reši iz zadrege, da ga vztrajno in ponovno in z vsakovrstnimi pretevezami prosijo, naj to stori; tudi zviti ljudje zapadejo tej splošni postavi, kadar so v stiskah in vznemirjeni. To je tudi vzrok, zakaj igrajo v podobnih slučajih tako klavno vlogo. Kajti v zadregi uporabljajo ubožčki v naglici, brez premisleka, brez priljudnosti in prikupljivosti vse svoje mojstrske iznajdbe, vse svoje lepe hudobije, s katerimi so vajeni zmagovati, ki so zanje postale nekakšna druga narava, ki tako izborna in tako skrito zadenejo, če se pravočasno sprožijo in izvedejo s potrebno duševno mirnostjo in miselno jasnostjo, ter izzovejo tudi splošno odobravanje, če se po srečnem izidu razvedó. Toda v stiski vzbujajo pomilovanje in smeh v človeku, ki vidi, kako se napenjajo in trudijo, da bi ga ukanili, in čeprav ni tako oprezen kakor oni, vendar predobro spozna njihovo igro in iz takih umetnij jemlje razsvetljenje zase in proti njim. Zašto ne moremo zvijačnežem po poklicu nikoli dovolj priporočati, naj vedno ohranijo hladno kri, ali pa naj bodo vedno močnejši, kar je še najbolj zanesljivo.

Jedva so bili na cesti, je torej začel Renzo obračati oči zdaj sem, zdaj tja, sklanjati se s telesom na desno in levo ter

»Vedno ste bili dobre du... Ah, kanalja!« (Dvanajsto pogl., str. 178).

napenjati ušesa. Vendar pa se ni natekalo izredno mnogo ljudi in dasi je bilo na obrazu mnogih šetalcev prav lahko mogoče brati nekaj nejasno upornega, je vendar vsakdo šel naravnost po svoji poti in resničnega upora prav za prav ni bilo.

»Pamet, pamet!« mu je šepetal notar za pleči: »Vaša čast, čast, dečko!« Toda ko je Renzo slišal, da trije, ki jih je pazno poslušal in so se bližali z vnetimi obrazi, govorijo o pekarni, skriji moki in sodišču, je začel tudi dajati znamenja z obrazom in kašljati tako, da je pomenilo to vse nekaj drugega nego prehlad. Oni so si spremstvo pazljiveje ogledali in obstali; z njimi so se ustavljali še drugi, ki so prihajali; tisti pa, ki so jih bili že prehiteli, so se ob šepetanju okrenili, se vrnili ter se pridružili zadaj.

»Pazite nase; pamet, dečko; tem slabše za vas, glejte; ne uničujte se sami; čast, dobro ime«, mu je šepetal notar neprestano. Renzo pa je delal vedno bolj narobe. Biriča sta se posvetovala z očmi in misleč, da naredita prav (vsakdo je podvržen zmoti), sta malo stisnila naročke.

»Aj, aj, aj!« vpije mučenik. Ob tem klicu se ljudstvo nabere naokrog, nateče se s ceste od povsod, spremstvo je v zagati. »Zločinec je«, je šepetal notar onim, ki so stali za njim. »Tat je, ki smo ga zasačili na delu. Umaknite se, pustite sodno oblast naprej«. Toda Renzo, ki je videl to lepo priliko in je videl, da sta biriča postala bela kakor zid ali vsaj bleda, je pomislil: — Če si zdaj ne pomagam, bo moja škoda. — In brž je vzdignil glas: »Prijetelji! V ječo me peljejo, ker sem včeraj kričal: Kruh in pravica! Zagrešil nisem ničesar. Pošten človek sem; pomagajte mi, ne zapustite me, tovariši!«

Naklonjeno mrmranje, jasnejši glasovi zaščit se dvignejo v odgovor. Biriča spočetka ukazujeta, nato zahtevata, nato prosita najbližje, naj gredo in napravijo prostor. Množica pa se drenja in prifiska vedno huje. Ko onadva spoznata nevarnost, izpustita naročke in se ne menita za nič drugega kot za to, da se izgubita v množici ter neopažena izgineata. Notar je vroče želel, da bi mogel storiti isto; toda črni plašč mu je delal težave. Ubožec se je bled in prepadel skušal napraviti čisto majhnega ter se je zvijal, da bi se preril iz množice; toda kadarkoli je dvignil oči, je videl najmanj kakih dvajset ljudi okrog sebe. Trudil se je na vse

načine, da bi vzbudil videz tujca, ki je šel slučajno tod mimo in so ga stisnili v gnečo kakor slamico v led, in ko je z licem trčil ob lice nekoga, ki ga je gledal trdno, z bolj namrščenimi obrvmi nego drugi, je on ubral svoja usta na smeh in vprašal z bedastim obrazom: »Kaj pa je bilo?«

»Uh, prekleli vran!« je odvrnil oni. »Prekleli vran! Prekleli vran!« se je razleglo naokrog. Klicem so se pridružili sunki in nekaj z lastnimi nogami, nekaj s tujimi komolci je dosegel to, za kar se mu je ta hip najbolj mudilo, da bi namreč prišel iz te grozne gneče.

Šestnajsto poglavje.

»Zbeži, zbeži, poštenjak! Tu je samostan, evo tam cerkev; sem, tja!« vpijejo na Renza od vseh strani. Kar se bega tiče, si lahko mislite, ali so mu bili nāsveti potrebni. Od prvega hipa, ko mu je v duhu zablislilo upanje, da uide onim krempljem, je začel delati svoje račune in sklenil, da pojde, če se mu to posreči, vedno dalje in se ne ustavi, dokler ne bo ne le zunaj mesta, temveč tudi zunaj vojvodine. — Kajti — je premislil — moje ime imajo v svojih knjižurah, naj so ga dobili kakorkoli, in če imajo ime in priimek, pridejo pome, kadar hočejo. — V kako zaveščišče pa bi se bil zatekel samo, če bi mu bili biriči za petami. — Kajti če sem lahko gozdni ptiček — je še premislil —, ne maram biti ptiček v kletki. — Za svoje pribežališče je torej določil tisti kraj na Bergamaškem, kamor se je bil oženil njegov bratranec Bortolo — če se ga še spominjate —, ki ga je bil že večkrat povabil, naj pride tja. Toda najti cesto, to je bila zdaj težava. Izpuščen tako-le v neznanem delu tako rekoč neznanega mesta ni vedel Renzo niti, skozi katera vrata je vodila pot iz mesta v Bergamo; in če bi bil to tudi vedel, pa ni poznal poti do vrat. Že se je hotel poučiti o poti pri katerem izmed svojih osvoboditeljev, toda ker so mu v tem kratkem času, odkar je lahko razmišljal o svojih usodah, švigale po glavi razne misli o uslužnem mečarju, očetu štirih otrok, ni hotel iz previdnosti razkriti svojih načrtov številni družbi, v kateri bi lahko bil še kateri človek takega kova, in je brž sklenil, da se naglo umakne odhod, za pot pa popraša pozneje, kjer

ne bo nihče vedel, kdo je in zakaj vprašuje. Rekel je svojim osvoboditeljem: »Hvala lepa, tovariši; Bog vas blagoslovi«, odšel skozi gaz, ki so mu jo nemudoma odprli, se spustil v tek in bežal dalje skozi ozko ulico, nato dol po tesni poti; dirjal je nekaj časa, ne da bi vedel kam. Ko se mu je zdelo, da se je zadosli oddaljil, je opočasnil korak, da ne bi vzbudil sumnje, ter začel gledati sem in tja, da si izbere osebo, ki bi ji lahko staval svoje vprašanje, kak obraz, ki bi ga navdal z zaupanjem. A tudi zdaj stvar ni bila brez nevarnosti. Vprašanje samo na sebi je bilo sumljivo, mudilo se mu je, biriča sta začela, kakor hitro sta se oprostila tiste majhne ovire, brez dvoma zopet zasledovati svojega ubežnika, glas o njegovem begu je lahko že došel do sem; v takih stiskah je moral Renzo najmanj deset obrazov temeljito presoditi, preden je našel osebo, ki se mu je zdela primerna. Oni debelušnik, ki je stal razkoračen na pragu svoje prodajalne, z rokami zadaj, s trebuhom naprej, z visečim dvojnimi podbradkom v zraku, in ki je izmenoma, ker drugega posla ni imel, na prstih dvigal svojo tresočo se obilnost ter jo zopet spuščal na pete, je v obraz kazal biti radoveden blebeteč, ki bi sam staval vprašanja, mesto da bi odgovarjal. Oni drugi, ki mu je prihajal naproti z nepremično uprlimi očmi in z ustno navzven, je komaj poznal svojo lastno pot, nikar da bi jo komu drugemu dobro pokazal. Ta deček — če naj povemo resnico — je kazal, da je zelo bistroumen, a obenem še bolj navihan, in morda bi ga obšlo noro veselje, da pošlje kmeta v nasprotno stran, nego bi si ta želel. Resnica je le ta, da je človeku v zadregi skoro vsaka stvar nova zadrega! Ko je končno videl nekoga, ki je prihajal hitro, je pomislil, da mu ta, ki ima najbrž kak nujen posel, odgovori takoj brez drugega klepetanja, in ker je slišal, da se pogovarja sam s seboj, je presodil, da mora biti to odkritosrčen človek. Približal se mu je in rekel: »Dovolite, gospod, v katero stran se gre proti Bergamu?«

»Proti Bergamu? Skozi vzhodna vrata.«

»Hvala lepa. In proti vzhodnim vratom?«

»Pojdite po tej cesti na levo; po njej pridete na stolni trg; potem...«

»Dovolj, gospod; drugo vem. Bog vam poplačaj«. In napotil se je naravnost v smeri, ki mu je bila naznačena. Oni je gledal trenutek za njim in združivši v mislih način Renzove

hoje z njegovim vprašanjem, je rekel sam pri sebi: — Ali je kakšno naredil, ali pa jo hoče kdo njemu narediti. —

Renzo dospe na stolni trg, ga premeri, gre mimo kupa pepela in ugaslega oglja in spozna ostanke kresa, ki ga je včeraj gledal; gre ob stolničnih stopnicah, vidi speč pekarno bergelj, ki je napol porušena in zastražena z vojaštvom. Ubere jo naravnost po cesti, koder je včeraj prišel z' množico, dospe do kapucinskega samostana, pogleda trg in cerkvena vrata, vzdihne in pravi sam pri sebi: — Tisti redovnik mi je dal včeraj dober svet, naj počakam v cerkvi ter storim medtem kaj dobrega. —

Tu se je za trenutek ustavil in gledal pazljivo proti vratom, skozi katera je bil namenjen; ker je tako od daleč videl mnogo ljudi na straži in mu je bila domišljija že malo razgreta (moramo z njim sočuvstvovati, imel je svoje vzroke), je občutil nekakšen odpor pred nameravanim korakom. Zavešča se je bilo tako blizu in tam bi bil s svojim pismom dobro priporočen; močna je bila izkušnja, da bi vstopil. Toda brž se je speč osrčil in pomislil: — »Ptiček v gozdu, dokler je mogoče. Kdo me pozna? Če pametno mislim, se birača nista mogla razkosati, da bi me čakala pri vseh vratih. — Okrenil se je, da vidi, ali morda prihajajo od one strani, a ni videl ne listih dveh ne drugih, ki bi se zdelo, da se brigajo zanj. Gre dalje, zadržuje te prelube noge, ki bi bile najraje vedno tekle, dočim je bilo zdaj primerno samo korakati, in počasi, počasi je polglasno žvižgajoč dospel do vrat.

Prav na cesti je stala gruča carinarjev in v ojačenje tudi nekaj španskih »mihelčkov«; toda vsi so gledali pazljivo navzven, da zabranijo vstop onim, ki jih poročilo o nemirih prižene kakor krokarje na poljano, kjer se je vršila bitka, tako da je Renzo z brezbržnim obrazom, s povešenimi očmi in s hojo, ki je pol spominjala na potnika in pol na sprehajalca, šel skozi vrata, ne da bi mu bil kdo kaj rekel; toda srce mu je znotraj močno razbijalo. Ko je na desni zagledal stransko pot, je krenil po njej, da se ogane veliki cesti, in je precej dolgo korakal, preden se je le enkrat obrnil nazaj.

Hodi in hodi; srečuje planšarne, srečuje vasi, hiti dalje, ne da bi vprašal po njih imenu; prepričan je, da se oddaljuje od Milana, upa, da gre proti Bergamu; to mu zadostuje za sedaj. Zdaj pa zdaj se je ozrl nazaj; v presledkih si je tudi pogledal in podrgnil zdaj eno, zdaj drugo zapestje; obe sta

mu bili še malo otrpli in naokrog zaznamovani z rdečkasto liso — sledovi vrvice. Njegove misli so bile, kakor si vsakdo lahko predstavlja, mešanica kesanja, nemira, besnosti in mehkode, naporno prizadevanje, da bi zbral vse, kar je snoči govoril in delal, da bi odkril tajni del svoje bolesterne zgodbe in zlasti to, kako so mogli izvedeti njegovo ime? Njegove sumnje so seveda padale na mečarja, ki se je dobro spominjal, da mu ga je naravnost povedal. In če je pomislil nazaj, kako mu ga je oni izvabil iz ust, na vse obnašanje tega človeka in na vse njegovo razkladanje, ki se mu ga je posrečilo vedno tako obrniti, da je hotel nekaj izvedeti, tedaj je sumnja postala skoro gotovost. Razen tega se je pa tudi nejasno spominjal, da je po mečarjevem odhodu še nadalje klepetal, s kom, to naj šment ugane, o čem, tega spomin ni mogel povedati, naj ga je še tako izpraševal, povedati je znal samo, da ga takrat ni bilo doma. Ubožček se je izgubljal v tem raziskovanju; bil je kakor človek, ki je podpisal mnogo belih listov ter jih zaupal nekemu, ki ga je imel za cveš poštenosti, ko pa ga nato spozna za sleparja, bi rad izvedel, v kakem stanju so njegove stvari. Toda kaj naj izve? Vse je zmešnjava. Drugo naporno prizadevanje je bilo to, da si ustvari za bodočnost načrt, ki mu bo všeč; tisti, ki niso splavali po vodi, so bili vsi turobni.

Toda kmalu je bilo najbolj naporno prizadevanje to, da najde cesto. Ko je korakal dobršno dolgo tako rekoč na slepo, je uvidel, da sam tega ne bo mogel izvesti. Res je občutil nekak odpor, da bi izgovoril besedo Bergamo, kakor bi imela na sebi nekaj sumljivega, nesramnega, a ni bilo mogoče drugače. Sklenil je torej, da se kakor v Milanu obrne do prvega popotnika, čigar obraz mu bo pogodu; in tako je tudi storil.

»Zašli ste«, mu je odgovoril ta in ko je malo pomislil, mu je nekaj z besedami, nekaj s kretnjami označil krog, ki ga mora narediti, da pride spet na glavno cesto. Renzo se mu je zahvalil, se naredil, kakor da ga hoče ubogati, in je res zavil v tisto smer, toda z namenom, da se sicer približa tej preljubi glavni cesti, da je ne izgubi iz oči in bo hodil kolikor mogoče tik ob njej, vendar ne da bi stopil nanjo. Načrt je bilo lažje zasnovati nego izvršiti. Ker je tako stopal križem, zdaj od desne proti levi, zdaj narobe in je pri tem deloma sledil tudi drugim označbam, ki je zanje imel vendar toliko pogu-

ma, da jih je tupačam nabiral, a jih je deloma popravljajl po svoji lastni uvidevnosti ter jih prilagojal svojim namenom, deloma pa se je dajal voditi cestam, po katerih je korakal, ie bil konec ta, da je naš ubežnik napravil morda dvanajst milj, pa se od Milana ni oddaljil niti za šest milj, a kar se Bergama tiče, je bil lahko vesel, če ni bil zdaj še dalje proč od njega. Začenjal je spoznavati, da tudi tako ne bo dobro izhajal, in je pomislil, da bi našel kak drug izhod. Prišlo mu je na misel, da bi s kakšno zvijačo izvedel ime kakega kraja ob meji, do katerega bi lahko prišel po občinskih cestah; ko bi povpraševal po njem, bi si tako dal pokazati pot, ne da bi sejal povsod ono vprašanje po Bergamu, ki se mu je zdelo, da tako smrdi po begu, izgonu in kazenskem sodišču.

Medtem ko tuhta, kako bi vse te podatke nabral, ne da bi vzbujal suma, zagleda vejo, ki je visela na samojni hišici izven vasice. Že nekaj časa je čutil rastočo potrebo, da se znova okrepi. Pomislil je, da bi tu lahko opravil oboje obenem in je vstopil. Notri je bila samo starka s preslico ob strani in vretenom v roki. Zahteval je kaj za pod zob; ponudila mu je malo svežega sira in dobrega vina. Sprejel je sir, za vino pa se je zahvalil (zamrzil ga je radi tiste jemnaste, ki mu jo je bilo zagodlo prejšnji večer) in je sédel, poprosivši žensko, naj se podviza. Ta je v trenutku postavila na mizo in brž nato začela obsipati gosta z vprašanji o njem samem in o velikih milanskih dogodkih, kajti glas o njih je bil prodril že do tja. Renzo se ni znal samo z veliko spretnostjo braniti vprašanjem, temveč se je s težkočo samo okoristil ter se za svoje namene poslužil starkine radovednosti, kam je namenjen.

»Ili moram v več krajev«, je odvrnil, »in če mi ostane košček časa, bi rad stopil za hip v listo vas, ki je precej velika, na cesti v Bergamo, blizu meje, vendar še na Milanškem... Kako se že imenuje?« — Ta ali oni kraj bo že tam. — je medtem pomislil sam pri sebi.

»V Gorgonzolo, hočete reči«, in odgovorila starka.

»V Gorgonzolo!« je ponovil Renzo, kakor bi si hotel besedo bolje zapomniti. »Ali je zelo daleč do tja?« je povzel nato.

»Ne vem natanko, bo kakih deset ali dvanajst milj. Če bi bil kateri izmed mojih sinov doma, bi vam znal povedati.«

»In mislite, da se lahko pride tja po teh lepih stezah, ne

da bi človek šel po glavni cesti? Ker na tej je toliko prahu, toliko prahu! Tako dolgo že ne dežujel!»

»Zdi se mi, da se lahko pride; lahko vprašate v prvi vasi, ki pridete vanjo, če greste naravnost«. In mu jo je imenovala.

»Dobro«, je dejal Renzo. Vstal je, vzel kos kruha, ki mu je bil ostal od bornega zajtrka — precej različen kruh od onega, ki ga je bil našel prejšnji dan ob vznožju križa svetega Dionizija —, plačal račun, odšel ter jo ubral naravnost pred-se. In — da vam tega ne raztegnem bolj, nego je treba — z imenom Gorgonzola na ustih je od vasi do vasi dospel tja približno eno uro pred večerom.

Že spotoma se je bil namenil, da se tam zopet kaj ustavi ter si privošči malo izdatnejši obed. Telesu bi bilo tudi malo postelje zelo pogodu, toda preden bi mu bil s tem postregel, bi bil Renzo raje dopustil, da bi se iznemoglo zgrudilo na cesti. Njegov namen je bil, da se v krčmi pouči, kako daleč je Adda, da spretno izve za kako prečno pot, ki vodi tja, in se napoti v tisto smer, kakor hitro se okreпча. Ker se je rodil in vzrastel tako rekoč pri drugem izviru tiste reke, je večkrat slišal praviti, da tvori na nekem mestu precej na dolgo mejo med milansko in beneško državo; o mestu samem in njegovi dolgotni ni imel jasnega pojma, ali kakor so bile tedaj razmere, je bilo najnujnejše to, da pride čez, bodisi kjerkoli. Če bi mu to ne bilo mogoče še isti dan, je bil odločen, da koraka, dokler mu bo čas dopuščal in dokler bo mogel dihati, in da nato počaka dneva kje na polju, v puštinji, kjer bo Bogu všeč, samo ne v gostilni.

Ko je napravil nekaj korakov po Gorgonzoli, je zagledal izvesek in vstopil. Od krčmarja, ki mu je prišel naproti, je zahteval kaj za prigrizek in polič vina; milje, ki jih je še prehodil, in čas so v njem zatrli ono skrajno in fanatično mržnjo do vina. »Prosim vas, hitro«, je dodal, »ker moram urno spet na pot«. Rekel je tako ne samo zato, ker je bilo res, temveč tudi iz strahu, da bi si krčmar ne domišljjal, da hoče tu prenočiti, ter prišel na dan z izpraševanjem imena, priimka, odkod prihaja in po kakem opravku . . . Le urno stran!

Krčmar mu je odgovoril, da bo takoj postrežen, in Renzo se je usedel na konec mize blizu vrat, na prostor za sramežljive ljudi.

V sobi je bilo nekaj vaških brezdelnih lenuhov, ki so naj-

prej razpravljali in tolmačili velike milanske novice prejšnjega dne ter bi zdaj bili grozno radi kaj izvedeli, kako so se dogodki tudi ta dan odigravali, zlasti še zato, ker so bile one prve vesti take, da so radovednost bolj dražile, nego jo zadovoljile: slikale so upor, ki ni bil ne udušen ne zmagovit, ki ga je noč bolj prekinila nego končala; bil je to odlomek, bolj konec enega dejanja nego vse žaloigre. Eden izmed njih se je oddelil od družbe, pristopil k prišlecem ter ga vprašal, ali prihaja iz Milana.

»Jaz?« je dejal Renzo začudeno, da bi si dal časa za odgovor.

»Vi, če se sme vprašati«.

Renzo je zmigal z glavo, stisnil ustne, da se jim je iztrgal nerazločen glas, in rekel: »Milan, kolikor sem slišal . . ., ne bo kraj, kamor bi človek silil v teh dneh, razen če ga žene nujna potreba«.

»Torej trušč se danes nadaljuje?« je radovednež vprašal še bolj vsiljivo.

»Človek bi moral biti tam, da bi to vedel«, je dejal Renzo.

»Toda ali vi ne prihajate iz Milana?«

»Iz Liscata prihajam«, je urno odvrnil mladenič, ki si je bil medtem že izmislil odgovor. In res je v strogem pomenu besede prihajal od tam, ker je šel skozi; ime pa je doznal nekje na cesti od popotnika, ki mu je bil tisto vas označil kot prvo, skozi katero je moral iti, da pride v Gorgonzolo.

»Oh!« je dejal oni, kakor bi hotel reči: Bolje bi storil, da prihajaš iz Milana — potrpijo. »In v Liscatah«, je pristavil, »niso še nič vedeli iz Milana?«

»Prav lahko je mogoče, da bi tam znal kdo kaj povedati«, je odvrnil hribovec; »toda jaz nisem slišal ničesar«.

Te besede je izgovoril z onim posebnim poudarkom, ki se zdi, da pomeni: Jaz sem pri kraju. Radovednež se je vrnil na svoje mesto in trenutek nato je prišel krčmar ter postavil na mizo, kar je bil Renzo naročil.

»Koliko je odtod do Adde?« je vprašal Renzo napol med zobmi ter se delal zaspanega, kakor smo to že včasih videli pri njem.

»Do Adde, da bi šli čez?« je rekel krčmar.

»To se pravi . . . da . . . do Adde«.

»Hočete li čez po mostu v Cassanu ali z brodom v Canoniki?«

»Kjer si bodi... vprašujem tako-le iz radovednosti«.

»Eh, saj sem si mislil, kajti to sta mesti, koder hodijo pošteni čez, ljudje, ki lahko dadó račun o sebi«.

»Dobro; in koliko je?«

»Računajte, da bo do enega kraja kakor do drugega malo več ali malo manj kakor šest milj!«

»Šest milj! Nisem mislil, da je toliko«, je dejal Renzo.

»Ej, da«, je povzel nato z izrazom brezbriznosti, ki se mu je že prisiljeno podajala; »ej, da, če bi kdo hotel iti na bližnico, bi lahko še na drugih krajih prekoračil reko?«

»Seveda bi lahko«, je odgovoril krčmar ter mu zapičil v obraz dva pogleda, polna zlobne radovednosti. To je zadošvalo, da so mladeniču zamrla med zobmi ostala vprašanja, ki jih je že imel pripravljena. Povlekel je krožnik pred-se, pogledal polič, ki ga je bil krčmar postavil obenem na mizo, in rekel: »Vino je pristno?«

»Kakor zlato«, je rekel krčmar. »Le povprašajte vse ljudi v vasi in okolici, ki poznajo vina, pa boste čuli«. In po teh besedah se je povrnil k družbi.

— Prekleti krčmarji! — je vzkliknil Renzo zase. — Čim več jih spoznavam, tem slabši se mi zde. — Vkljub temu je začel z velikim tekom jesti, ter obenem, ne da bi se kaj zdelo, napejal ušesa, da bi prepoznal okolico, da bi izvedel, kako mislijo tu o velikem dogodku, ki je sam imel nemajhno vlogo v njem, in bi posebno izsledil, je li med pogovarjajočimi se kak poštenjak, katerega bi ubog mladenič lahko zaupno poprašal za pot brez strahu, da pride v zadrego in bo prisiljen klepetati o svojih lastnih zadevah.

»Hm!« je rekel eden. »To pot se pa v resnici zdi, da so Milanci mislili končno resno nastopiti. Dovolj, jutri najkasneje se bo kaj vedelo«.

»Kesam se, da nisem šel davi v Milan«, je rekel drugi.

»Če pojdeš jutri, grem tudi jaz«, je rekel tretji in za njim še četrți in peti.

»Rad bi vedel to-le«, je povzel prvi, »ali bodo milanski gospodje mislili tudi na nas uboge kmete, ali pa bodo dali narediti dobro postavo samo zase. Poznate jih, kakšni so, kaj? Prevzetni meščani, vse bi radi zase, kakor bi drugih sploh ne bilo«.

»Tudi mi imamo usta, bodisi zato, da jemo, bodisi zato,

da povemo svojo misel«, je rekel drugi s toliko ponižnejšim glasom, kolikor drznejši je bil stavek. »In kadar je stvar v teku...« Toda zazdelo se mu je bolje, da ne konča misli.

»Skritega žita nimajo samo v Milanu«, je začel drugi s temnim in hudobnim izrazom, kar se zasliši zunaj konjski pekef. Vsi stečejo k vratom in spoznavši prišleca, mu hitijo naproti. Bil je milanski trgovec, ki je večkrat na leto poštoval v Bergamo po trgovskih opravkih in je bil vajen prenočevati v tej gostilni; ker je našel skoro vsakikrat isto družbo, jih je vse spoznal. Zgrnejo se okrog njega, eden prime za uzdo, drugi za stremen. »Dobrodošli! Dobrodošli!«

»Da ste mi spef pozdravljenil!«

»Ali ste dobro poštovali?«

»Izborno. In vi — kako se kaj imate?«

»Dobro, dobro. Kakšne novice nam prinašate iz Milana?«

»Ah, evo ljudi z novicami«, je rekel trgovec in stopivši s konja prepustil konja natakarju. »In potem, in potem«, je nadaljeval in vstopil z družbo, »ob tej uri jih morda veste bolje nego jaz«.

»Ničesar ne vemo, res ne«, jih je reklo več, položivši roko na prsi.

»Ali je mogoče?« se je začudil trgovec. »Torej lepe boste slišali... ali pa grde. Ej, krčmar, ali je moja navadna postelj prosta? Dobro. Kozarec vina in moj običajni pri-grizek, hitro, ker pojdem zgodaj v postelj, da jutri zgodaj odpotujem in dospem za kosilo v Bergamo. In vi«, je nadaljeval in sedel na nasprotno stran od Renza, ki je molče in pazljivo poslušal, »in vi še nič ne veste o vseh včerajšnjih vragolijah?«

»O včerajšnjih da«.

»Vidite torej«, je povzel trgovec, »ali vi poznate novice? Saj sem rekel, ker ste vedno tu na straži, da preiskujete mimoidoče...«

»Pa danes, kako je bilo danes?«

»Ah, danes! Ali ne veste še nič današnjega?«

»Prav ničesar; nihče ni šel tod mimo«.

»Dajte torej, da si zmočim ustne; potem vam povem današnje dogodke. Slišali boste«. Nalil si je kozarec ter ga prijel z eno roko; nato si je s prvima dvema prstoma druge roke privzdignil brke, si pogladil brado, izpil in povzel: »Danes, dragi prijatelji, je malo manjkalo, da nismo imeli

prav tako grdega dneva kakor včeraj ali še hujšega. In skoro se mi ne zdi res, da sedim tu med vami in kramljam; kajti opustil sem bil že sleherno misel na potovanje, da ostanem doma in varujem svojo ubogo prodajalno.

»Kaj pa je vruga bilo?« je rekel eden izmed poslušalcev.

»Pravi vrag; boste čuli«. Razrezal je večerjo, ki so jo bili medtem postavili predenj, in med jedjo nadaljeval svojo povest. Tovariši so stali na tej in na oni strani mize ter ga poslušali z odprtimi usti. Renzo je bil na svojem prostoru, ne da bi se kaj zdelo, morda pazljivejši nego vsi drugi, in je prav počasi žvečil zadnje svoje grizljaje.

»Danes zjutraj forej so se tisti malopridneži, ki so včeraj delali oni strašanski trušč, znašli na dogovorjenih mestih (bili so med seboj domenjeni, vse je bilo že pripravljeno); združili so se in začeli zopet tisto lepo opravilo, da so krožili od ulice do ulice in vpili, da bi privabili še druge ljudi. In veste, to je — spoštljivo povedano —, kakor če človek hišo pomeša: kup nesnage raste, čim dalje se vali naprej. Ko se jim je zdelo, da jih je dovolj, so se napotili proti hiši provizijskega namestnika, kakor bi ne zadostovala nasilja, ki so jih včeraj izvršili nad njim, nad takim gospodom! Ah, ti malopridneži! In kaj so vse kričali proti njemu! Same izmišljotine! To je dober gospod, natančen; meni lahko verjameste, ker sem domač v njegovi hiši, zalagam ga s suknom za livreje njegovih služabnikov. Napotili so se torej proti njegovi hiši. Da ste jih videli, kakšne kanalje, kakšni grdi obrazi! Mislite si, da so šli mimo moje trgovine; obrazi pa taki... židje na križevem potu se nikakor ne morejo meriti z njimi. In kakšne besede so bruhali iz ust! Človek bi si bil ušesa zamašil, toda bila bi mu trda predla, da so ga izpazili. Šli so torej z dobrim namenom, da bodo plenili; toda...« In tu je dvignil levico v zrak, jo iztegnil ter nato pritaknil konec palca h koncu svojega nosu.

»Toda?« so rekli skoro vsi poslušalci.

»Toda«, je nadaljeval trgovec, »našli so cesto zaprto s tramovi in vozovi in za to barikado lepo vrsto „mihelčkov“ z naravnanimi puškami, da jih sprejmó, kakor zaslužijo. Ko so zagledali te lepe priprave... Kaj bi bili vi naredili?«

»Nazaj bi šli«.

»Seveda. In tako so tudi storili. Toda pogledjte, ali jih

ni sam zlodej vodil? Stojijo tam na Cordusiju, vidijo tam pekarno, ki so jo hoteli že včeraj izropati. In kaj se je vršilo v tej prodajalni? Kruh se je delil odjemalcem. Bili so tam vitezi, cvet viteštva, ki so nadzirali, da se vse redno vrši. Oni pa (vrag jih je jahal, vam pravim, in potem so bili tudi ljudje, ki so jih ščuvali), oni planejo noter kakor obupanci: vzemi ti in vzamem jaz — koš bi trenil, je bilo vse narobe, vitezi, peki, odjemalci, hlebci, prodajalnik, klopi, omare, zaboji, vreče, fresilnice, otrobi, moka, festo«.

»In mihelčki?«

»Mihelčki so morali stražiti namestnikovo hišo; ni mogoče peli in nosili križ. Bilo je, koš bi trenil, vam pravim. Grabijo in grabijo — odnesli so vse, kar se je dalo kakorkoli uporabiti. Nato so zopet uprizorili tisto lepo včerajšnjo iznajdbo, da odneso ostanke na trg in napravijo velik kres. In že so ti rokomavhi začeli vlačiti blago iz hiše, kar nastopi rokomavh nad vsemi drugimi in — uganite prosim, s kakšnim lepim predlogom«.

»S čim?«

»Naj se v prodajalni zmeče vse na kup in naj se zažge kup in hiša obenem. Rečeno, storjeno...«

»Zažgali so?«

»Počakajte. Nekemu poštenjaku v soseščini je prišlo navdahnjenje iz nebes. Stekel je gor v sobe, poiskal Križanega, ga našel, ga obesil na mali lok pri oknu, vzel izpod posteljnega zglavja dve blagoslovljeni sveči, jih vžgal ter jih postavil na okenski napušč na desno in levo od Križanega. Ljudstvo gleda navzgor. V Milanu, to se mora reči, je še strah božji doma. Vsi so se spametili. Večina, hočem reči; kajti bili so tudi hudiči med njimi, ki bi bili zažgali paradiž, samo da bi kradli; a ker so videli, da ljudstvo ni njihovega mnenja, so morali odnehati in biti mirni. In zdaj uganite, kdo je nenadoma prišel tja. Vsi stolni monsignorji v procesiji, z visoko dvignjenim križem, v koralni opravi. In nadduhoven, monsignor Mazenta, je začel na eni strani, izpovednik, monsignor Settala, na drugi in tako tudi vsi drugi: „Toda ljudje božji! Kaj pa počenjate? Ali takšen zgled dajete svojim otrokom? Vrnite se domov! Ali ne veste, da je kruh bolj poceni nego prej? Pojdite vendar in pogledjte, saj so razglasi po vogalih!“«

»Ali je bilo res?«

»Vraga! Ali mislite, da so stolni monsignorji prišli v velikem ornatu pravit bajke?«

»In kaj so naredili ljudje?«

»Malo po malem so se razšli. Stekli so k vogalom in kdor je znal brati, je videl: tam je bila res lestvica nabita. Uganite, če morete: hlebec osmih unč za en sold.«

»Tako poceni!«

»Vinograd je lep; samo če bo dolgo trajal. Veste, koliko moke je šlo po zlu včeraj in danes zjutraj? Da bi lahko dva meseca vzdrževali vojvodino.«

»In za milansko okolico niso napravili nobene dobre postave?«

»Kar so storili za Milan, je vse na mestne stroške. Ne vem, kaj vam naj rečem; za vas bo tako, kakor bo Bog hotel. Za sedaj je konec nemirov. A nisem vam še vsega povedal; zdaj pride še najlepše.«

»Kaj pa še?«

»Snoči ali davi, ne vem natanko, so jih mnogo polovili in brž se je izvedelo, da bodo poglavarji obešeni. Jedva se je začel ta glas razširjati, jo je vsakdo ubral po najkrajši poti domu, kdor ni hotel tvegati, da bo tudi sam v tem številu. Ko sem jaz odhajal, je bil Milan podoben redovniškemu samostanu.«

»In ali jih res obesijo?«

»Kako pa! In sicer kmalu«, je odgovoril trgovec.

»In kaj napravi ljudstvo?« je še vprašal oni, ki je bil stavlil prejšnje vprašanje.

»Ljudstvo? Gledat pojde«, je dejal trgovec. »Tako zelo jih je mikalo, da bi videli kakega kristjana umreti pod milim nebom, da so jo, malopridneži, hoteli slovesno zagosti gospodu provizijskemu namestniku. Namesto njega pa bodo imeli štiri barabe, postrežene po vseh pravilih, v spremstvu kapucincev in sobratov lepe smrti, in sicer ljudi, ki so to zaslužili. To je Previdnost božja, glejte; bilo je potrebno. Začeli so že uvajati razvado, da so zahajali v trgovine ter se sami posluževali, ne da bi kaj odrinili iz mošnjička. Če bi jih bili pustili, bi bili od kruha prešli k vinu in dalje k drugim stvarjem... Lahko si mislite, ali bi bili kedaj voljni, da bi sami opustili tako prijetno navado. In lahko vam rečem, da ni bila to prav nič vesela misel za človeka poštenjaka, ki ima trgovino odprto.«

»Zares«, je rekel eden izmed poslušalcev. »Zares«, so ponovili drugi soglasno.

»In«, je nadaljeval trgovec ter si s prtičem obrisal brado, »stvar je bila že dolgo zasnovana; imeli so posebno zvezo, veste?«

»Zvezo?«

»Zvezo. Vse same spletke, ki jih snujejo Navarci in oni francoski kardinal, že veste, koga mislim, ki ima neko napol turško ime in si vsak dan izmisli kakšno novo, da napravi španski kroni kako zoprnost. Predvsem pa namerava naprožiti katero proti Milanu, ker dobro vidi, lisjak, da tu ima kralj svojo moč.«

»Seveda.«

»Ali hočete dokazov? Tisti, ki so delali največ hrupa, so bili tujci; krožili so po Milanu obrazi, ki jih ni še nihče nikoli videl. Saj res, pozabil sem vam povedati zgodbo, ki so mi jo pripovedovali kot zanesljivo. Pravica je nekoga zgrabila v gostilni...« Renzo, ki mu od vsega pogovora ni ušla niti črka, je začutil, kako ga je spreletel mrz, ko se je trgovec dotaknil te strune, in se je stresel, preden je mogel pomisliti, da bi se premagal. Vendar nihče ni tega opazil in ne da bi pretrgal nit svojega pripovedovanja, je oni nadaljeval: »Nekoga, ki se še dobro ne ve, od katere strani je bil prišel, kdo ga je poslal in kake baže človek je bil; a bil je vsekakor izmed poglavarjev. Že včeraj se je sredi največjega hrupa vedel kakor pravi zlodej in ker še ni bil zadovoljen, je začel pridigati in tako-le iz ljubeznivosti predlagati, naj se vsa gospoda pobije. Lopov! Kdo bi revnemu ljudstvu omogočil življenje, če bi gospodo pobili? Pravica, ki ga je zalezovala, ga je dobila v svoje kremplje; našli so pri njem zavoj pisem, peljali so ga v keho — toda kaj? Njegovi tovariši, ki so stražili gostilno, so prišli v velikem številu ter ga osvobodili, rokomavha.«

»In kaj se je zgodilo z njim?«

»To se ne ve. Zbežal je, ali pa se je skril v Milanu. To so ljudje, ki nimajo ne doma ne strehe in vendar dobe povsod prenočišče in zavetje, vendar samo dokler jim vrag more in hoče pomagati, potem pa gredo v past, ko si najmanj mislijo; kajti ko je hruška zrela, mora pasti. Za sedaj se ve zagoťovo, da so pisma ostala v rokah pravice in da je v njih popisano vse kovarstvo. In pravijo, da jih bo mnogo

kaznovanih. Tem slabše zanje; saj so obrnili pol Milana narobe in hoteli so še kaj hujšega. Pravijo, da so peki lopovi. To vem tudi jaz; toda treba jih je obesiti po sodnem postopanju. Žito je prikrito. Kdo tega ne ve? Toda kdor ukazuje, mora imeeti dobre ogleduhe, mora ga spraviti spel na dan in postavili nakupovalce poleg pekov, naj tudi oni med nebom in zemljo brcajo po zraku. In če, kdor ukazuje, ničesar ne stori, se mora mesto pritožiti; in če prvič ne poslušajo, se je treba spel pritožiti, kajti z neprestanimi pritožbami se tudi kaj doseže. Ne sme se pa uvajati tako zločinski običaj, da bi ljudje vdiral v trgovine in suknarne ter odnašali blago brez kazni«.

Renzo se je tisto malo večerje izpreverglo v prav toliko strupa. Zdelo se mu je, da to pripovedovanje traja že tisoč let in bi bil najraje daleč proč od te gostilne in vasi; več nego desetkrat je sam sebi rekel: Pojdimo, pojdimo! Toda strah, da vzbudi sum, je tedaj nenavadno narastel, zagospodoval je vsem njegovim mislim ter ga prikoval na klop. V tej otrplosti je pomislil, da blebetač končno vendar neha govoriti o njem, in je sklenil sam pri sebi, da odide, kakor hitro bo slišal, da je pogovor krenil v drugo smer.

»In zašto«, je rekel eden izmed družbe, »ker vem, kako se take stvari odigravajo in da se ob nemirih poštenjakom ne godi dobro, se nisem dal premagati po radovednosti in sem raje ostal doma«.

»In ali sem se jaz zganil zdoma?« je rekel drugi.

»Jaz«, je pristavil tretji, »da sem bil slučajno v Milanu, bi bil pustil neopravljeno katerokoli zadevo ter bi se bil povrnil domov. Jaz imam ženo in otroke in potem, da po pravici povem, hrup in trušč mi ne ugaja«.

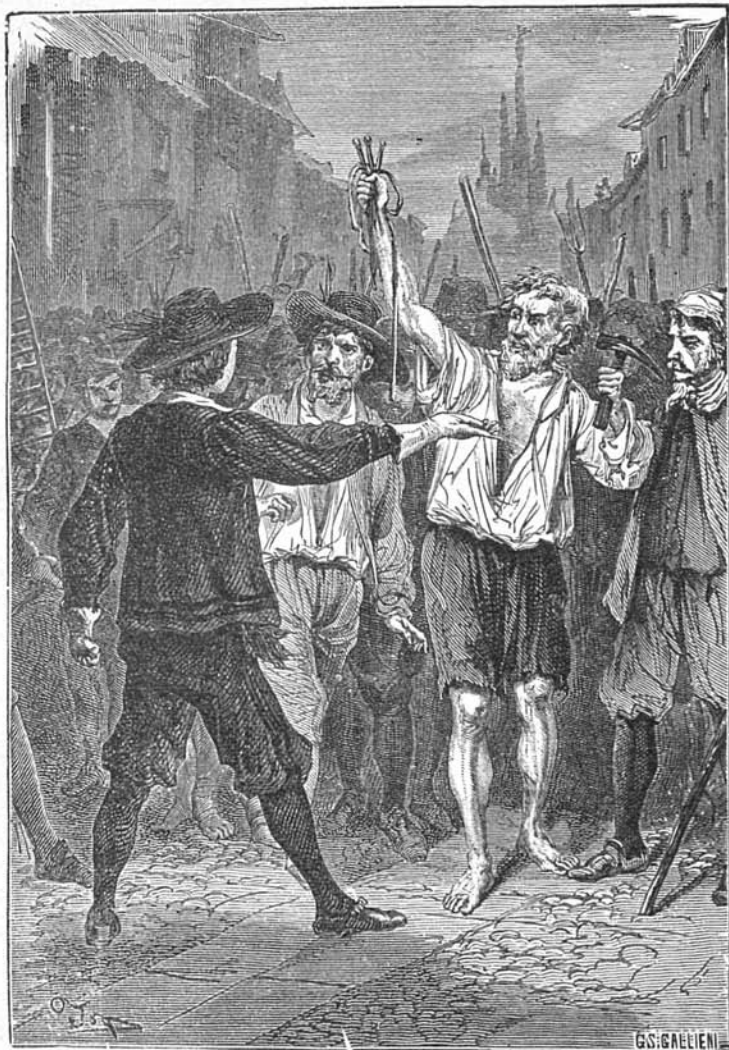
Tedaj je stopil krčmar, ki je dotlej tudi poslušal, proti drugemu koncu mize, da vidi, kaj dela tujec. Renzo je porabil priliko, pomignil krčmarju bliže, zahteval račun ter ga poravnal, ne da bi se usajal, dasi je moral seči precej globoko v mošnjiček. In ne da bi še kaj rekel, je šel naravnost proti vratom, prestopil prag ter se pod vodstvom Previdnosti božje napotil v nasprotno smer, nego odkoder je bil prišel.

Sedemnajsto poglavje.

Večkrat zadostuje ena sama želja, da se človek ne počuti dobro, kaj šele dve, ki druga drugo pobijata! Ubogi Renzo je imel, kakor veste, že več ur dve taki želji v duši, eno, da bi bežal, in drugo, da bi se skril; nesrečne trgovčeve besede pa so mu nenadoma prvo in drugo nenavadno povečale. Njegova nesreča je torej vzdignila precej hrupa, hočejo ga torej vsekakor imeti, bogve koliko biričev je razposlanih, da ga ujamejo! Bog ve kakšni ukazi so bili dani, naj ga iščejo po vaseh, gostilnah in cestah! Res je pomislil, da ga končno poznata samo dva biriča in da mu ime ni zapisano na čelu, toda v duhu so mu vstale razne zgodbe, ki jih je kedaj slišal pripovedovati, o ubežnikih, ki so jih po čudnih naključjih odkrili in ujeli, ki so jih spoznali po hoji, po sumljivem obrazu in drugih nedoumnihih znakih; vse je vzbujalo njegovo bojazen. Dasi je v trenotku, ko je zapuščal Gorgonzolo, ura udarila štiri in dvajset¹ in je tema, ki se je gostila, vedno bolj manjšala nevarnosti, vendar ni prav nič rad krenil po glavni cesti in je sklenil, da jo ubere po prvi stezi, ki se mu bo zdelo, da vodi tja, kamor se mu je mudilo. Spočetka je lupatam srečal kakega potnika, toda ker mu je domišljija bila polna onih grdih bojazni, ni imel poguma, da bi katerega ogovoril ter ga vprašal za pot. — Oni je rekel, da je šest milj, — je pomislil; — pa če bi jih stran od ceste moralo biti tudi osem ali deset, noge, ki so premerile vse dosedanje, bodo tudi te. Proti Milanu gotovo ne grem; torej grem proti Addi. Hodil bom in hodil, prej ali slej že dospem. Adda ima močen glas in ko ji bom blizu, mi ne bo treba več nikogar, da me pouči. Če bo tam kakšen čoln, da lahko pojdem čez, se napotim takoj; drugače se do jutra ustavim na kakem polju, na kakem drevesu, kakor vrabci; bolje na drevesu nego v ječi. —

Kmalu je zagledal stezico, ki je vodila na levo, in je zavil po njej. Če bi se bil ob tej uri nameril na koga, bi se ne bil več toliko obojavil ter bi ga bil vprašal za pot; toda slišal ni žive duše. Šel je torej, kakor ga je vodila steza, in razmišljal.

¹ To je šesta ura zvečer; šteli so 24 ur od šestih do šestih zvečer.

»Sramota! Ali hočemo rablju prevzeti poklic?...« (Tri-
najsto pogl., str. 187).

— Jaz da sem delal peklenški trušč! Jaz da sem hotel vso gospodo pobiti! Pa sveženj pisem da sem imel! In moji tovariši, ki so me stražili! Rad bi kaj dal za to, da bi se mogel s tem trgovcem sniti iz oči v oči onstran Adde (ah, kedaj jo prekoračim, to preljubo Addol), ga ustaviti ter ga tako-le lagodno poprašati, kje je vse te lepe vesti nabral. Vedite zdaj, dragi gospod, da se je stvar godila tako in tako in da je peklenški trušč, ki sem ga delal, pomagal Ferrerju, kakor da je bil moj rodni brat. Vedite, da so mi hoteli oni lopovi, ki so bili po vaših besedah moji prijatelji, ker sem v nekem hipu spregovoril z njimi dobro, krščansko besedo, zagosti prav okrutno šalo. Vedite, da so ljudje meni, dočim ste vi stražili svojo prodajalno, mečkali rebra, ker sem hotel rešiti fistega vašega provizijskega namestnika, ki ga nisem nikdar ne videl ne poznal. Čakali boste, da se še kedaj zganem, da pomagam gospodom... Res je, da mora človek to storiti radi svoje duše; tudi oni so naši bližnji. In fisti sveženj pisem, ki je vseboval vso zaročo in je zdaj v rokah pravice, kakor vi zagotovo veste — kaj staviva, da vam ga lahko brž pokažem, brez vsake zlodjeve pomoči? Ali vas mika videti fisti sveženj? Evo ga tu... Eno samo pismo?... Da, gospod, eno samo; in to pismo, če že hočete vedeti, je pisal duhovnik, ki vas lahko pouči v krščanskem nauku, kadar si bodi, duhovnik, ki — ne da bi vam bil krivičen — ena dlaka iz njegove brade več velja nego vsa vaša brada; in pisano je to pismo, kakor vidite, drugemu duhovniku, ki je tudi možak... Zdaj vidite, kakšni so moji malopridni prijatelji. Naučite se drugič govoriti, zlasti če gre za vašega bližnjega. —

Toda čez nekaj časa so te in druge take misli popolnoma ponehale; sedanje okoliščine so zaposlovale vse zmožnosti ubogega romarja. Strah, da bi ga zasledovali in odkrili, ki mu je tako grenil potovanje o belem dnevu, ga zdaj ni več nadlegoval, toda koliko drugih stvari je delalo pot še mnogo bolj zoprno! Tema, samota, večja utrujenost, ki mu je zdaj povzročala že bolečine; tiha, enakomerna, tanka sapica, gotovo malo uslužna človeku, ki je imel na sebi še isto obleko, kakršno je bil del, da s par koraki skoči k poroki in se brž zmagoslavno vrne na dom; in končno — kar je delalo položaj še bolj težak — ta hoja na slepo in tako rekoč tipaje, ko človek išče varnega prostora za počitek.

Kadar ga je pot zanesla skozi kakšno vas, je stopal prav

počasi in gledal, ali so še kakšna vrata odprta; toda nikjer ni videl nobenega znamenja, da ljudje bedijo, razen kakšne lučke, sevajoče skozi platneno oknico. Zunaj selišč je zdaj pa zdaj obstal na cesti in prisluškoval, ali ne začuje predraga šumenja Adde; toda zaman. Slišal ni nobenih drugih glasov kot pasje lajanje, ki je prihajalo od kake samotne planšarne in je tožeče ter obenem grozeče blodilo po zraku. Če se je približal kaki taki planšarni, se je zavijanje spremenilo v naglo in besno lajanje; ko je šel mimo vrat, je čutil in skoro videl, kako jezna žival pri vratni špranjici dvakrat bolj tuli; in to mu je odganjalo izkušnjava, da bi potrkal in prosil prenočišča. Pa morda bi se, tudi da ni bilo psov, ne bil za to odločil. — Kdo je? — je pomislil. — Kaj hočete ob tej uri? Kako ste prišli sem? Povejte kdo ste. Ali ni gostilen, kjer se lahko prenočuje? — Evo, kaj mi odgovorijo, če trkam in pojde vse po sreči, tudi če ne spi notri kak strahljivec, ki začne iz previdnosti brž kričati: Na pomoč, tatovi! Človek mora imeti brž pripravljen jasen odgovor. In kaj naj jaz odgovorim? Kdor sliši ponoči ropot, ne pomisli na nič drugega nego na tatove, zločince, pasti; nikdar mu ne pride na pamet, da more biti ponoči tudi pošten človek na poti, če ni to kak vitez v kočiji. — Tedaj je ta načrt spravljal za skrajno silo ter se vlekel dalje v upanju, da to noč Addo vsaj odkrije, če že ne bo mogel čez, in mu je ne bo treba iskati o belem dnevu.

Hodil je in hodil in došel na konec obdelane poljane, kjer se je pričenal trd svet, obrastel s praprotnjo in metličjem. Zdelo se mu je, da je to, čež že ne jasen dokaz, pa vendarle nekakšno znamenje, da je reka blizu, in krenil je tja po stezi, ki je vodila preko tega sveta. Ko je napravil nekaj korakov, je obstal in poslušal, toda še vedno zaman. Utrudljivost poti je povečevala divjina kraja in to, da ni videl, več ne murb ne trti ne drugih znakov človeškega obdelovanja, ki se mu je prej zdelo, da mu skoro napol delajo družbo. Vkljub temu je stopal dalje in ker so mu v duhu začele vstajati nekatere podobe in prikazni, ki so bile skrite v njem, odkar je v otroških letih slišal pripovedi in bajke, je začel, da jih prežene ali pomiri, spotoma moliti za mrtve.

Polagoma je zabredel v gosto seč visokega trnja, hrastovja in bodičja. Ko je šel še vedno dalje in bolj od nestrpnosti nego s trdno voljo pospešil korak, je med grmovjem začeljenal videvati tudi kako posamezno drevo; nadaljeval je

pot še vedno po isti stezi in mahoma opazil, da stopa v gozd. Občutil je nekakšno grozo, da bi šel dalje, toda premagal jo je ter šel proti svoji volji dalje. Toda čim dalje je prodiral, tem bolj je groza naraščala, tem bolj mu je bilo vse nadležno. Drevesa, ki jih je videl v daljavi, so mu predstavljala čudne, spačene, pošastne oblike; nadležna mu je bila senca rahlo gibajočih se vrhov, ki je trepetala na stezi, lupatam obsuti z mesečino; celo šumenje suhega listja, ki ga je med hojo tlačil in razmikal, je bilo njegovemu ušesu nekam odurno. Noge so občutile blazno željo in nagon, da bi tekle, in obenem se je zdelo, da trudoma držijo telo pokonci. Čutil je, kako mu nočna sapa bije ostreje in hudobneje v čelo in lica; čutil je, kako mu sili med obleko in kožo, kako mu jo gubanči, prodira še ostreje v kosti, ki jih je utrujenost zlomila, in ugaša v njih zadnji ostanek moči. Ta zoprnost, ta nejasna groza, s katero se je duh že nekaj časa boril, se je zdelo, da ga je zdaj nenadoma premogla. Že se je popolnoma izgubljal, toda prestrašen po svojem lastnem strahu bolj nego po vsem drugem je v srce priklical zopet stare življenske sile ter mu zapovedal, naj vztraja. Tako se je za trenutek zopet utrdil, nenadoma obstal in ugibal; sklenil je, da se nemudoma vrne po poti, ki jo je bil naredil sem gredé, da pojde naravnost do zadnje vasi, ki jo je prej premeril, da se vrne med ljudi in poišče zavetišča, pa naj bi bilo tudi v krčmi. In ko je stal tako pri miru in mu listje ni več šumelo pod nogami in je vse molčalo okrog njega, je zaslišal bučanje, daljno bučanje, šumotanje tekoče vode. Napne ušesa; zdaj je prepričan, vzklikne: »To je Adda!« Bilo je snidenje s prijateljem, z bratom, z rešiteljem. Utrujenost je skoro izginila, žila je začela zopet biti, začutil je, da se mu kri zopet prosta in gorka pretaka po vseh žilah, začutil je, da raste zanesljivost misli in precej izginja prejšnja negotovost in teža vsega naokrog; nič več se ni obočeval prodirati vedno globlje v gozd za glasom prijateljskega šumenja.

V malo trenutkih je došel na kraj ravni, na rob globokega brega; pogledal je navzdol po grmovju, ki ga je vsega obraščalo, in je videl, da se spodaj sveflika in teče voda. Ko je nato dvignil pogled, je na drugem bregu zagledal široko ravan, posejano z vasmí, in onstran ravnine griče in na enem izmed njih nekakšno belkasto marogo, ki se mu je zdelo, da mora biti mesto, prav gotovo Bergamo. Šel je

malo doli po pobočju, razdelil in razklenil z dlanmi in rokami gosto trnje ter pogledal navzdol, se li ne ziblje kakšen čoln na reki, poslušal je, da bi slišal udarjanje vesel; toda ničesar ni videl, ničesar ni slišal. Da je to bila kakšna manjša voda nego Adda, bi se bil Renzo brž spustil doli, da jo poskusi prebresti; toda vedel je dobro, da Adda ni reka, s katero bi smel biti človek tako zaupen.

Zato se je začel zelo hladnokrvno posvetovati sam s seboj, kaj naj ukrene. Da bi zlezal na kako drevo ter na njem čakal zora morebiti še dobrih šest ur, v takem mrzlem pišu, ob taki slani in tako oblečen, to je bilo več, nego bi bilo treba, da zares odreveni. Da bi se ves ta čas izprehajal sem in tja, to ne bi bila le malo izdatna pomoč proti mrazu jutranjega zraka, temveč tudi previsoka zahteva za uboge noge, ki so že storile več nego svojo dolžnost. Spomnil se je, da je videl na njivi blizu trdega sveta eno listih s slamo kritih koč, ki so zgrajene iz debel in vej in prevlečene z ilovico in jih kmetje po Milanskem rabijo za to, da poleti spravjajo žetev v njih in iščejo zavetja, ko stražijo pridelke; v ostalih letnih časih so zapuščene. Izbral si jo je takoj za svoje gostišče; poiskal je zopet stezo, premeril gozd, grmovje in trdi svet ter šel proti koči. Preprosta, črviva in razpadajoča vrata so bila priprta, brez ključa in zapaha. Renzo jih je odprl in vstopil. V zraku je videl viseti pletér, obešen na vejnata povesla, podoben viseči postelji, a ni mu bilo mar, da bi zlezal nanj. Na tleh je zagledal malo slame in pomislil, da bi bilo mogoče tudi tam prav sladko zaspáti.

Vendar predno se je zleknil po tej postelji, ki mu jo je bila Previdnost božja pripravila, je pokleknil, da se ji zahvali za to dobroto in za vso pomoč, ki mu jo je ta strašni dan naklanjala. Nato je opravil svoje navadne moliive in poleg tega prosil Gospoda Boga, naj mu odpusti, ker jih prejšnji večer ni opravil in je šel celo — da povemo z njegovimi besedami — spat kakor pes in še slabše. — In zato, — je pristavil sam pri sebi, oprl se z rokami na slamo, iztegnil kolena ter se vlegel, — zato me je zjutraj čakalo tisto lepo prebujenje. — Nato je zgrabil vkup vso slamo, ki je ležala naokrog, jo razprostrl po sebi ter si napravil, kolikor se je dalo, nekakšno odejo, da se ubrani mrazu, ki se je tudi tu notri prav dobro čutil; nato se je zaril v ležišče z namenom, da se pošteno naspi, kajli zdelo se mu je, da si je ta spanec pridobil mnogo dražje, nego bi bilo prav.

Toda jedva je zaprl oči, se je v njegovem spominu ali v njegovi domišljiji (natančnega mesta bi vam ne mogel povedati), začelo se je, pravim, tako gosto, tako neprestano prihajanje in odhajanje ljudi, da zbogom spanec! Trgovec, notar, biriči, mečar, gostilničar, Ferrer, namestnik, družba v krčmi, vsa ona množica z ulic, nato don Abbondio in don Rodrigo: skratka, prihajali so vsi, ki se je Renzo imel kaj pomeniti z njimi.

Samo tri podobe so mu vstajale, ne da bi jim bil pri-mešan kak grenak spomin, proste vsake sumnje, povsem ljubeznive, in med njimi zlasti dve, ki sta bili gotovo zelo različni, toda v mladeničevem srcu tesno združeni: črna kifa in bela brada. Ali tudi tolažba, ki jo je občutil, če se je v mislih pomudil pri njej, je bila vse prej nego pristna in pomirljiva. Če je pomislil na dobrega redovnika, je še živeje čutil sramoto radi svojih prenaglic, radi grde nezmernosti in radi tega, ker se je tako malo ravnal po njegovih očetovskih nasvetih; in če je motril Lucijino podobo — ne bomo poskušali povedati, kaj je občutil, bravec pozna okolnosti in si to lahko predstavlja. In to ubogo Nežo, kako bi jo bil mogel pozabiti? Nežo, ki ga je izbrala in ga je smatrala kot en sam predmet s svojo edino hčerko in je, še preden jo je on imenoval svojo mater, že imela zanj materinske besede in materinsko srce ter je svojo skrb pokazala v dejanju. Toda bila je to le ena bolečina več in ne najmanj skleleča, ta misel, da je uboga žena prav radi svojih tako blagih namenov in svoje velike ljubezni do njega bila zdaj pregnana, brez doma, zroča v negotovo bodočnost in je žela gorje in bridkosti baš v tem, od česar si je obetala prijeten pokoj na svoja stara leta. Ubogi Renzo, kakšna noč! In to bi morala biti peta noč po njegovi poroki! Kakšna soba! Kakšna poročna postelja! In po kakšnem dnevu! In kakšen bo jutrašnji dan, kakšna bo dolga vrsta naslednjih dni! — Kakor Bog hoče, — je odgovarjal mislim, ki so ga najbolj žalostile; — kakor Bog hoče. On ve, kaj dela; to je tudi radi nas. Naj bo vse to pokora za moje grehe. Lucija je tako dobra! Bog ne bo hotel, da bi tako dolgo, tako dolgo, tako dolgo trpela! —

Med takimi mislimi je obupal, da bi mogel še trdno zaspati, tudi mrzav mu je prihajal vedno bolj do živega, tako da se je zdaj pa zdaj tresel in so mu zobje šklepetali; hre-

penel je, da bi že prišel dan in nestrpno meril počasi tekoče ure. Meril je, pravim, kajti vsake pol ure je v tej širni tišini slišal bobneti udarce stolpne ure; mislim, da je to bila ura v Trezzu. Ko so mu ti udarci tako nepričakovano prvič zadeli uho, ne da bi si bil mogel biti na jasnem, odkod prihajajo, ga je prevzel skrivnosten in slovesen občut, kakor da mu prihaja spomin od nevidne osebe z neznanim glasom.

Ko je tisto kladivo končno udarilo enajstkrať¹ in je bila ura, ki si jo je bil Renzo določil, da vstane, je napol premrl vstal, pokleknil, opravil bolj goreče nego navadno jutranje molitve, se vzravnal, se pretegnil, kakor je bil dolg in širok, stresel telo in ramena, kakor bi hotel vse ude zediniti, kajti zdelo se mu je, da so dotlej bili bolj vsak zase, puhtil si je v eno roko, nato še v drugo, si obe podrgnil ter odprl vrata kočē. Najprej je pogledal na vse strani, da vidi, ali ni nikogar. In ker ni ugledal nikogar, je z očmi poiskal sinočno stezo; spoznal jo je takoj ter se napotil po njej.

Nebo jo obetalo lep dan; mesec je bil v nekem kotu bled in brez žarkov, vendar pa se je odražal od modrikasto sivega, neizmernega ozadja, ki je globlje proti vzhodu narahlo prehajalo v rožasto rumenino. Še nižje na obzorju so se v dolgih, neenakih progah raztezali napol sinji, napol rjavi oblaki; na najnižjem spodnjem koncu so bili obrobljeni z ognjeno liso, ki je postajala vedno bolj živa in žareča; od juga sem so se drugi vkup zviti oblaki, rahli in mehki, tako rekoč ozarjali s tisočnimi barvami, ki jim ni imena — lombardsko nebo, ki je tako lepo, kadar je lepo, tako sijajno, tako pokojno. Če bi se bil Renzo ondod izprehajal, bi bil gotovo pogledal kvišku in občudoval to svitanje, tako različno od onega, ki ga je bil vajen videti v svojih gorah; toda pazil je na svojo pot in delal dolge korake, da se ugreje in kmalu dospe. Prekorači polja, premeri trdi svet, gre skozi grmovje in skozi gozd, gleda sem in gleda tja, smeje se in se obenem sramuje radi groze, ki jo je tu občutil nekaj ur poprej; že stoji na visokem bregu in pogleda navzdol; skozi veje zagleda ribiški čoln, ki se je počasi pomikal proti toku tik ob tem nabrežju. Urno gre skozi trnje po najkrajši poti navzdol, obstane na bregu, pokliče ribiča s komaj slišnim glasom ter mu z namenom, da bi se zdelo, kakor da prosi

¹ Peta ura zjutraj.

neznatno uslugo, a ne da bi sam opazil, v obliki ponižne prošnje namigne, naj pristane. Ribič zakroži s pogledom po bregu, pogleda pazljivo po vodi, ki mu teče naproti, obrne se in pogleda nazaj po vodi, ki se odteka, nato zasuka prednji konec proti Renzu in pristane. Renzo, ki je stal prav na robu brega z eno nogo skoro v vodi, zagradi konec čolna, skoči vanj in reče: »Ali bi me hoteli proti plačilu prepeljati na drugi breg?« Ribič je bil to uganil in je že obračal v tisto stran. Renzo zagleda na dnu čolna še eno veslo, skloni se in ga pobere.

»Počasi, počasi«, je rekel gospodar, toda ko je nato videl, kako lepo je mladenič prijel orodje ter se pripravljal, da začne z njim veslati, je povzel: »Ah, ah, saj poznate ta posel.«

»Nekoliko«, je odvrnil Renzo ter se začel upirati z močjo in spretnostjo, ki je bila več nego diletanška. In ne da bi kaj odnehal, je včasih z mrkim pogledom ošinil breg, od katerega sta se oddaljevala, nato se je nesrčno ozrl po onem, proti kateremu sta bila namenjena, in grizlo ga je, da ne more po najkrajši poti tja, kajti tok je bil na tistem mestu premočan, da bi ga bilo mogoče naravnost presekati, in čoln je moral voziti tako, da je vodne valove deloma lomil, deloma jim poševno sledil. Kakor se godi v vseh malo zapletenih zadevah, da se težkoče kažejo najprej na debelo in se šele pozneje v izvrševanju pojavijo z vsemi podrobnostmi, tako je Renzu zdaj, ko je imel Addo že tako rekoč za seboj, delalo preglavice to, da ni vedel zagofovo, je li reka tukaj meja, ali bo za to oviro moral premagati še kakšno drugo. Zato je poklical ribiča, mignil z glavo proti belkasti progi, ki jo je bil videl prejšnjo noč in se je zdaj risala še razločneje, ter je rekel: »Ali je ta kraj Bergamo?«

»Mesto Bergamo«, je odgovoril ribič.

»In ta breg je bergamaški?«

»Zemlja svetega Marka.«

»Živel sveti Marko!« je vzkliknil Renzo. Ribič ni rekel ničesar.

Končno dosežeta drugi breg. Renzo se zažene iz čolna, zahvali se v srcu Bogu, nato glasno čolnarju, seže v žep, izvleče milanski srebrnik — v takih razmerah to ni bil majhen trošek — ter ga ponudi poštenjaku; ta je še enkrat ošinil milanski breg z očmi, pogledal gor in dol po reki, vzel napi-

nino, jo spravil, nato stisnil ustne, jih povrh še prekrižal s prstom, rekel nato, pospremivši kretnjo z izrazitim pogledom: »Srečno pot« ter se vrnil.

Da se bravec ne bo preveč čudil ribičevi uslužni in molčljivi vljudnosti, ga moramo poučiti, da je bil mož temu vajen, ker so ga tihotapci in tollovaji večkrat prosili za podobno uslugo in jim je ustrezal ne toliko iz ljubezni do majhnega in negotovega dobička, ki mu ga je moglo to prinesiti, kolikor zato, da bi v teh slojih ne imel sovražnikov. Delal je to, pravim, kadarkoli je bil lahko gotov, da ga ne vidijo ne carinarji ne biriči ne poizvedovalci. Ne da bi bil oniñ bolj naklonjen nego tem, je skušal tako vse zadovoljiti z ono nepristranostjo, ki je z njo navadno obdarjen, kdor je primoran s kakšnimi ljudmi občevati in je dolžan drugim dajati račune.

Renzo je za hip obstal na bregu, da si malo ogleda nasprotni breg, deželo, kjer so mu bila tla malo prej tako vroča pod nogami. — Ah, ušel sem ji prav zares! — je bila njegova prva misel. — Le bōdi tam, prekleta dežela, — to je bila druga, slovo od domovine. A tretja je pohitela k temu, kar je zapuščal v tej deželi. Tedaj je prekrižal roke na prsih, zavzdihnil, povesil oči k vodi, ki mu je tekla pri nogah, ter pomislil: — Ta je tekla skozi most! — Tako je po domačem običaju imenoval na kraško most v Leccu. — Ah, ta malopridni svet! Dovolj; zgodi se božja volja. —

Obrnil je hrbet tem žalostnim predmetom ter se napotil v smeri proti belkasti progi na gorskem pobočju, dokler ne bi našel koga, ki bi mu pokazal pravo pot. Pa da ste ga videli, kako neprisiljeno je zdaj ogovarjal popotnike in brez mnogih ovinkov imenoval kraj, kjer je bival njegov bratranec. Od prvega, na katerega se je obrnil, je izvedel, da mora premeriti še devet milj.

To potovanje ni bilo veselo. Če tudi ne govorimo o bridkostih, ki jih je Renzo nosil s seboj, njegove oči so vsak hip žalostili bolešni predmeti, po katerih je moral spoznati, da najde v deželi, ki vanjo prodira, isto pomanjkanje, kakršnega je bil zapustil v svoji. Po vsej poti in še bolj po vaseh in trgih je pri vsakem koraku srečaval reveže, ki niso bili reveži po poklicu in so bedo kazali bolj v obrazu nego v obleki: bili so kmetje, hribovci, rokodelci, popolne družine in čulo se je mešano brnenje prošenj, tožbá in vekanja. Ta pogled mu ni vzbujal le sočutja in žalosti, temveč tudi težke misli glede lastne usode.

— Kdo ve, — je razmišljal, — ali se bom mogel kaj poštenega lotiti, ali je še delo kakor prejšnja leta? Dovolj; Borlo me je zmerom rad imel, on je dober dečko, napravil si je lepe denarce, tolikokrat me je že vabil. — on me ne zapusti. In potem: Previdnost božja mi je pomagala do sedaj, ona mi bo pomagala tudi poslej. —

Medtem je tek, ki se je bil že dobršno prej zopet vzbudil, od milje do milje naraščal in dasi je Renzo čutil, ko se mu je začel močneje oglašati, da bi brez velikih težav lahko vztrajal tisti dve ali tri milje, ki so mu morda še preostajale, je po drugi strani vendar tudi pomislil, da bi ne bilo lepo, če bi se brafrancu predstavil kot berač in bi mu za prvi poklon dejal: Daj mi jesti. Vzel je vse svoje zaklade iz žepa, jih preštel na roki in izračunal vsoto. Za ta račun ni bilo treba bogve kakšne visoke aritmetike, vendar pa je bilo dovolj, da bi se bil človek lahko nasitil. Vstopil je v neko gostilno, da si okrepča želodec; in res, ko je plačal, mu je ostalo še nekaj soldov.

Ko je stopil iz gostilne, je videl poleg vrat dve ženski, ki sta bolj ležali na tleh nego sedeli, tako da se je skoro spotaknil ob njiju, eno priletno, drugo mlajšo in z otrokom, ki je najprej zaman vlekel na obeh straneh prsi, nato pa je začel neutolažno jokati; vsi so bili smrtno blede; poleg njih je stal moški, v čigar obrazu in udih je bilo mogoče videti znamenja nekdanje moči, ki jo je dolgo pomanjkanje ukrotilo in skoro upihnilo. Vsi trije so iztegnili roko proti onemu, ki je stopil s prostim korakom in oživiljenim obrazom čez prag. Nihče ni govoril. Kaj bi bila mogla prošnja več povedati?

»Previdnost božja je!« je dejal Renzo; brž je segel z roko v žep ter vzel tiste bore solde iz njega; položil jih je v roko, ki je bila najbližja, ter se odpravil na pot.

Krepčilo in dobro delo (ker smo že sestavljeni iz duše in telesa) sta dala vsem njegovim mislim nove moči in novega veselja. Gotovo, to, da se je oropal zadnjih novcev, mu je dalo več zaupanja v bodočnost, nego če bi jih bil desetkrat toliko našel. Kajti če je bila Previdnost božja, da ta dan preživi one ubožčke, ki so na cesti omagovali, prihranila baš zadnje beliče ubežnega tujca, ki tudi sam ni vedel, kako se preživi, kdo bi mogel verjeti, da pusti na cedilu onega, katerega se je bila poslužila in kateremu je bila dala tako živ, tako jasen in odločen občut o sebi sami? To je bila približno mladeničeva misel, vendar manj jasna, nego sem jo mogel

jaz izraziti. Dočim je na ostali poti znova razmišljal o svoji usodi, se mu je vse kar samo izravnavalo. Draginja bo končno morala nehati; ljudje vsako leto žanjejo; medtem ima bračranca Bortola in svoje rokodelstvo, razen tega ima na domu še nekaj denarja, ki si ga dá brž poslati. S tem bi za silo živel v skrajnem slučaju od dneva do dneva, dokler se izobilje ne bi povrnilo. — In evo, našo se povrne izobilje, — je Renzo nadaljeval v svoji domišljiji, — in zopet se z vnemo začne delo, gospodarji se kar trgajo za milanske delavce, ker ti najbolje znajo svojo obrt; milanskim delavcem zraste greben; kdor hoče spretnih ljudi, jih mora plačati; zaslužka je toliko, da jih lahko več živi in še se lahko dene kaj na stran; in potem bo pisal ženskama, naj prideta... In potem — čemu bi toliko čakal? Ali ni res, da bi s tem, kar imamo prihranjenega, za silo živeli tam to zimo? Tako bomo živeli tu. Kurati so povsod. Te dve dragi ženski prideta in napravimo si tukaj dom. Kakšno veselje, ko se bomo vsi vkup sprehajali prav po tej poti in pojedmo prav do Adde z vozom in bomo južinali na bregu, prav na bregu, in pokažem ženskama mesto, kjer sem stopil v čoln, in trnje, po katerem sem prišel dol, in kraj, odkoder sem gledal dol, je li kak čoln! —

Dospe v kraj, kjer stanuje bračranec. Ko vstopi ali še preden prestopi prag, razloči zelo visoko hišo z več vrstami silno dolgih oken; spozna, da je to predilnica, vstopi in vpraša glasno med ropotanjem koles in padajoče vode, ali je tam neki Bortolo Castagneri.

»Gospod Bortolo? Evo ga tam«.

— Gospod? Dobro znamenje, — pomisli Renzo; zagleda bračranca in steče k njemu. Oni se obrne, spozna mladeniča, ki mu pravi: »Tu sem«. Oni začuden vzklikne: »Oh!«, oba dvigneta roke ter se objameta okrog vratu. Po prvem sprejemu odvede Bortolo mladeniča daleč proč od trušča strojev v drugo sobo radovednejšem izpred oči in pravi: »Rad te vidim. Toda ti si malo čuden dečko; tolikokrat sem te vabil, nikdar nisi hotel priti; zdaj pa prideš v malo kritičnem trenutku«.

»Če ti naj povem — nisem prišel po svoji volji«, je rekel Renzo in čisto na kratko, a ne brez ganjenosti, mu je povedal svojo žalostno zgodbo.

»To je kaj drugega«, je rekel Bortolo. »Ubogi Renzo!

Toda ti si se zanašal name in jaz te ne zapustim. Zares, delavcev zdaj ne iščejo baš; narobe, vsakdo z veliko težavo vzdržuje svoje, da jih ne izgubi in mu podjetje ne zastane; toda moj gospodar me ima rad in ima precej blaga. In da ti povem, meni se mora zahvaliti v dobršni meri, ne da bi se hvalil; on je dal glavnico, jaz pa svojo spretnost, kolikor je pač je. Jaz sem prvi delavec, veš, in da ti povem, jaz imam vse v rokah. Uboga Lucija Mondella! Spominjam se je, kakor bi bilo včeraj; dobra deklica! Zmerom najbolj zbrana v cerkvi, in kadar je človek šel mimo tiste njene hišice, malo zunaj vasi, z lepo smokvo, ki je gledala čez zid...«

»Ne, ne, ne govoriva o tem.«

»Hotel sem reči, da je bilo, če je človek šel mimo hišice, vedno slišati ono motovilo, ki je brnelo, brnelo, brnelo. In ta don Rodrigo! Da, tudi ko sem bil jaz še tam, je hodil po tisti cesti; toda zdaj počenja pravega vruga, kakor vidim — dokler mu Bog pusti vaječi na vratu. Torej, kakor sem ti že povedal, tudi tu ljudje malo stradajo... Saj res, kako je s tvojim tekom?«

»Jedel sem malo prej na poti.«

»In kako je z novci?«

Renzo je iztegnil roko, jo približal k ustom in narahlo pihnil prek dlani.

»Nič ne de«, je rekel Bortolo; »imam že jaz, ne delaj si skrbi, kajti kmalu, kmalu, ko se stvari obrnejo, mi jih vrneš, če bo Bog hotel, in ostane ti jih tudi še kaj zate.«

»Imam nekaj doma in dam si jih poslati.«

»Dobro. Medtem pa računaj z mojimi. Bog mi je dal dobro, zato da dobro storim, in če ne storim sorodnikom in prijateljem, komu pa naj?«

»Tako sem tudi jaz rekel o Previdnosti božji!« je vzkliknil Renzo ter presrčno stisnil dobremu bratrancu roko.

»Torej«, je poyzel ta, »v Milanu so naredili tak šunder. Zdiyo se mi malo nori. Bile so že tudi pri nas govorice o tem, a rad bi, da mi ti o tem podrobneje pripoveduješ! Ej, to se imava dosti pomeniti. Pri nas, vidiš, se vse vrši nekoliko bolj mirno in tudi malo bolj po pameti. Mesto je kupilo dva tisoč tovorov žita od nekega trgovca v Benetkah; žito prihaja iz Turčije, toda kadar je treba jesti, se ne gleda tako natanko. Zdaj pa čuj, kaj se zgodi; zgodi se, da ravnatelj v Veroni in Bresciji zapró prehode in rekó: Tod ne sme

žito skozi. Kaj ti naredijo Bergamáščani? Pošljejo v Benetke Lorenza Torreja, nekega doktorja, pa izmed pravih, veš! Odpoštoval je naglo, predstavil se je dožu in rekel: Kakšna misel pa je šinila v glavo tem gospodom ravnateljem? To ti je bil govor! Govor, pravijo, da bi ga lahko dali fiskati. Kaj se pravi, imeti človeka, ki zna govoriti! Brž pride povelje, da morajo pustiti žito skozi; in ne samo, da ga ravnatelji puščajo skozi, še spremstvo mu morajo dajati; in zdaj je že na poti. In poskrbeli so tudi za okolico. Giovanbatista Biava, bergamaški poslanec v Benetkah (tudi ta zmožen mož!), je dal senatu razumeti, da ljudje tudi na kmetih stradajo, in senat je dovolil štiri tisoč vaganov prosa. Tudi to je dobro za kruh. In potem — ali hočeš vedeti? — če ne bo kruha, bomo jedli prigrizek. Gospod mi je dal nekaj blaga, kakor pravim. Zdaj te povedem k svojemu gospodarju; govoril sem z njim o tebi že tolikokrat; sprejel te bo prijazno. Dobra, stara bergamaška korenina, mož širokega srca. Zares, zdaj te ni pričakoval; a ko bo slišal zgodbo... In potem: on zna računati z delavci, kajli draginja mine, podjetje pa traja. Predvsem pa te moram na nekaj opozoriti. Ali veš, kako nas tu imenujejo, kar nas je iz milanske države?»

»Kako?»

»Bedake«.

»To ni lepo ime«.

»Tako je: kdor je rojen na Milanskem in hoče živeti na Bergamaškem, ga mora v svetem miru spraviti. Če ti ljudje pravijo Milancu bedak, je to zanje prav tako, kakor če imenujejo kakega viteza presvellega«.

»To lahko rečejo onemu, mislim, ki si dá tako reči«.

»Dragi dečko, če nisi voljan prigrizovati bedaka pri vsakem obedu, nikar ne računaj, da boš mogel tu živeti. Moral bi imeti vedno nož v rokah in ko bi jih, recimo, zaklal dva, tri, štiri, bi nato prišel oni, ki bi zaklal tebe; potem pa — lepa reč, priti pred božji sodni stol s tremi, štirimi umori na duši!«

»Kaj pa Milanec, ki ima malo...« in tu se je potrkal s prstom po čelu, kakor je bil napravil v gostilni »pri ščipu«.

»To se pravi, če kdo svojo obrt dobro zna?»

»Vseeno; tukaj je tudi on bedak. Ali veš, kako pravi moj gospodar, kadar govori s svojimi prijatelji o meni? — Ta bedak je bil za moje podjetje prava božja roka; da ni-

nam tega bedaka, ne bi mogel nikamor naprej. — Takā je tu navada«.

»Pa je neumna navada. In ko vidijo, kako znamo delati (kajti končno smo mi prinesli to obrt semkaj in mi jo tu vzdržujemo), je li mogoče, da se niso poboljšali?«

»Dozdaj ne; sčasoma se morda bodo, otroci, ki zdaj doraščajo, toda za odrasle ljudi ni več pomoči; navzeli so se te napake in je več ne opustijo. Kaj pa je to končno? Vse drugačne so bile vljudnosti, ki so ti jih naši dragi sorojaki izkazali in so ti jih še hoteli izkazovati.«

»To je pa res; če ni nič hujšega . . .«

»Zdaj, ko si o tem prepričan, bo vse dobro. Pojdi, greva h gospodarju, pa dobro se drži.«

In res je bilo vse dobro in se je vršilo tako natanko po Bortolovih obljubah, da se nam zdi podrobno poročilo o tem nepotrebno. In bila je to v resnici Previdnost božja, kajti kar se tiče blaga in denarja, ki ga je bil Renzo pustil doma, bomo brž videli, koliko se je bilo mogoče še zanašati na to.

Osemnajsto poglavje.

Isti dan, ki je bil trinajsti v novembru, je dospel poseben sel h gospodu višjemu županu v Lecco ter mu vročil brzojavko gospoda sodnega poveljnika, vsebujočo ukaz, naj odredi sleherno možno in najprimernejšo preiskavo, da odkrije nekega mladeniča z imenom Lorenza Tramaglina, ki prede svilo in je ušel oboroženi sili „prej imenovanega spoštovanega gospoda poveljnika“, in izve, ali se je vrnil „očitno ali skrivaj“ v svoj domači kraj, „ki se ne ve“, kateri bi natanko bil, „a leži na ozemlju Lecca; če se dožene, da je res tako“, naj ga skuša imenovani gospod višji župan dobiti „s kolikor mogoče veliko skrbnostjo“ v roke in ko ga pošteno zvežejo, „namreč“ z dobrimi ročnimi okovi, upošteva je izkazano nezadostnost naročk za imenovano osebo, naj ga da odvesti v ječo in naj ga tam dobro zastraženega pridrži, da ga izroči onemu, kogar pošljejo ponj, in bodisi da bo iskanje uspešno ali ne, „pojdite v hišo prej imenovanega Lorenza Tramaglina, preiščite jo z dolžno skrbnostjo in od-

nesite vse, kar najdete, da spada k stvarim, in si oskrbite informacij o njegovem slabem značaju, življenju in sokrivcih"; in o vseh besedah in dejanjih, o vsem, kar se najde in kar se ne najde, o vsem, kar se vzame in kar se pusti, „natančno poročajte”. Ko se je gospod višji župan po človeški možnosti uveril, da se oseba ni vrnila v svoj domači kraj, dá poklicati vaškega načelnika ter se dá povesti v velikem spremstvu beležnika in biričev v označeno hišo. Hiša je zaklenjena. Človeka, ki ima ključe, ni ali pa se ne pokaže. Tedaj razbijejo vrata in napravijo preiskavo z dolžno skrbnostjo, to se pravi, da naredijo kakor v mestu, ki se zavzame z naskokom. Glas o tem pohodu se takoj razširi po vsej okolici in pride do ušes očeta Cristofora. Ta povprašuje nič manj začuden kakor potrt, koderkoli more, da bi našel kaj pojasnila, zakaj se je to tako nepričakovano zgodilo, toda ne more zbrati drugega kakor nezanesljiva ugibanja in piše brž očetu Bonaventuri, od katerega se nadeja kake natančnejše vesti. Medtem so Renzovi sorodniki in prijatelji pozvani, da izpovedó, kar morebiti vedó o njegovem „slabem značaju”; priimek Tramaglino je nesreča, sramota, zločin; vsa vas je na nogah. Polagoma se izve, da je Renzo na lepem sredi Milana ušel pravici in izginil; razširi se glas, da je zagrešil nekaj velikega, toda kaj, ne zna nihče povedati ali pa se stvar pripoveduje na sto načinov. Čim debelejša je zgodba, tem manj vere najde v kraju, kjer poznajo Renza kot pridnega mladeniča; večina domneva in šepetajo si drug drugemu na uho, da mora biti to nekaj takega, kar je zasnoval oni preoblasnež don Rodrigo, da uniči svojega ubogega tekmeča. Resnica je le ta, da se včasih tudi lopovom zgodi velika krivica, če sodijo ljudje po navodu in brez potrebnega poznavanja dejstev.

Mi pa, ki imamo, kakor pravijo, dejstva pri roki, lahko zatrdimo, da je ta človek, čeprav ni bil udeležen pri Renzovi nesreči, občutil vendar veliko zadovoljstvo, kakor bi to bilo njegovo delo, in je s svojimi zvestimi in zlasti z grofom Attilijem slavil zmagoslavje. Po svojih prvih načrtih bi tedaj moral biti ta že v Milanu; toda pri prvih vesteh o vstaji in kanalj, ki je krožila po ulicah z vse drugačnimi nameni, nego da bi se dala tepsti s palicami, se mu je dobro zdelo, če ostane še malo na letovišču, dokler se razmere ne pomirijo; in to tem bolj, ker je bil tam že mnoge užalil in se je po

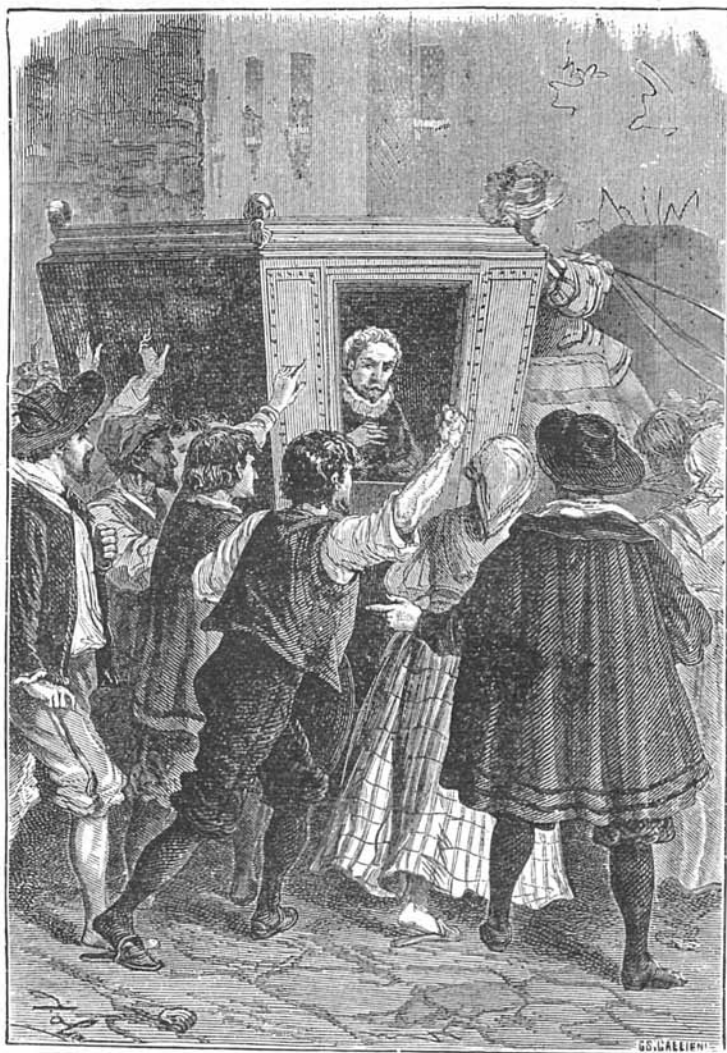
pravici bal, da se kdo izmed mnogih, ki so mirovali samo radi svoje slabosti, v takih okoliščinah osrči in bo smatral to za ugoden trenotek, da se na njem osveti za vse druge. Ta odlog pa ni dolgo trajal. Iz Milana došli ukaz glede izvršbe, naperjene proti Renzu, je že značil, da so se stvari vračale v svoj navadni tek; in skoro istočasno jim je došla tudi pozitivna gotovost o tem. Grof Attilio je nemudoma odpoštoval, izpodbudivši bratranca, naj vztraja v svojem podjetju in premaga vse težave, ter obljubivši mu, da se on takoj loti naloge, da ga odkriža tega redovnika, pri čemer mu bo moral čudovito pomagati srečni slučaj z nizkoim tekmeccem. Komaj je Attilio odšel, se je Sivec vrnil zdrav in cel iz Monze in sporočil gospodarju vesti, ki jih je bil mogel nabrati: da je Lucija pribežala v ta in ta samostan pod okrilje te in te gospe, da je vedno skrita, kakor bi bila tudi sama redovnica, da nikoli ne prestopi praga in prisostvuje cerkvenim opravilom pri zamreženem oknu, kar mnogim ne ugaja, ker so slišali kdo ve kaj zvoniti o njenih dogodljivih in pripovedovati čuda mnogo o njenem obrazu ter bi bili radi malo videli, kako je ustvarjen.

To poročilo je delovalo na don Rodriga, kakor bi spustil hudiča vanj, ali da bolje povem, razkačilo je še bolj tistega, ki je že prebival v njem. Toliko okoliščin, ki so bile ugodne za njegov načrt, je vedno bolj podžigalo njegovo strast, to se pravi ono mešanico občutljivosti, razjarjenosti in nesramne svojeglavnosti, ki je sestavljala njegovo strast. Renzo je bil odsoten, prepoden, izgnan, tako da je bilo proti njemu vse dovoljeno in se je tudi njegova nevesta mogla nekako smatrati kot upornikovo imetje; edini človek na svetu, ki bi se hotel in mogel zavzeti zanjo in zagnati hrup, kakršnega bi daleč slišali in tudi visoke osebe, razljučeni redovnik, najbrž v kratkem že ne bo imel več možnosti, da škoduje. Toda evo, pojavila se je nova zapreka, ki ni bila samo protivesje vsem tem ugodnostim, temveč jim je tako rekoč jemala vsako ceno. Tak samostan v Monzi, ko bi tudi v njem ne bilo knežne, je bil pretrda kost za don Rodrigove zobe in naj mu je domišljija še tako brnela okrog tega zavešišča, ni si mogel nikakor predstavljati, kako bi ga zavzel, bodi s silo, bodi z zvijačo. Že je skoro hotel popustiti to podjetje, že se je skoro odločil, da gre v Milan, in sicer po daljši poti, da niti ne pojde skozi Monzo, ter se tam vrže v naročje prijateljem in zaba-

vam, da s povsem veselimi mislimi prežene ono drugo misel, ki je postajala že naravnost mučna. Toda, toda prijatelji... le počasi s takimi prijatelji! Mesto razvedrila se mu je bilo bati, da najde v njihovi družbi nove nevšečnosti; kajti Attilio je gotovo že vse razbobnal in spravil vse v veliko pričakovanje. Vsepovsod bi zahtevali novic o gorskem dekletu in moral bi dajati račun. Hotel je, poskušal je — in kaj je dosegel? Prevezel je neko obveznost, nekoliko neplemenito obveznost prav za prav, toda kaj za to; človek včasih ne more naravnovati svojih muh; glavno je, da jim ustreže. In kako naj se izvije iz te obveznosti? S tem, da podleže v boju s kmetom in redovnikom? Ojoj! In ko je dobra sreča brez vsakega napora gospoda nebodigatreba nepričakovano spravila s poti enega in spreten prijatelj drugega, se gospod nebodigatreba ni znal okoristiti s tem lepim naključjem in se je strahopetno odpovedal vsemu podjetju. To je bilo več, nego je bilo treba, da bi nikdar več ne mogel dvigniti čela med poštenjaki, ali pa bi moral imeti vsak hip meč pri rokah. In potem, kako naj se vrne ali kako naj ostane v svoji vili in v onem kraju, kjer bi si naprtil sramoto ponesrečenega udarca, tudi če se ne upoštevajo neprestani, skeleči spomini strasti, kjer bi se obenem povečala v javnosti mržnja proti njemu ter bi se zmanjšal ugled oblasti, kjer bi lahko na obrazu vsakega lopova tudi sredi poklonov bral grenko resnico: »Ali si jo pogoltnil? To mi je zelo všeč«. Pot hudobije — pravi rokopis na tem mestu — je široka, toda to še ne pomeni, da je lagodna: ima svoje poštene ovire, svoja nevarna mesta, ima svoj dobršen delež sitnosti in je naporna, dasi gre navzdol.

Don Rodrigu, ki ni hotel odstopiti ne se umakniti ne se ustaviti, naprej pa sam ni mogel, je prišlo res na misel sredstvo, s katerim bi zmoget tudi to: da bi namreč prosil pomoči nekoga, ki so mu roke često segale tja, kamor drugim nihi pogled ni segal, človeka ali vraga, ki je zanj težavnost podjetij bila često izpodbuda, da se jih je loteval. Toda taka odločitev je imela tudi svoje neprilike in svoje nevarnosti, ki so bile tem težje, čim manj jih je bilo mogoče naprej preračunati; kajti nihče ne bi bil mogel povedati, kako daleč pojde, če se vkrcia s tem človekom, ki je bil gotovo mogočen pomočnik, a nič manj neomejen in nevaren vodnik.

Take misli so več dni natezale don Rodriga med »da« in »ne«, ki sta bila oba nad vse sitna. Medtem je od bratranca

»Da, kruha, kruha«, je odgovarjal Ferrer. (Trinajsto pogl.,
str. 191).

došlo pismo, ki mu je povedalo, da je spletko dobro napeljal. Kmalu za bliskom se je razlegel grom; to se pravi: nekega lepega jutra se je razvedelo, da je oče Cristoforo odšel iz samostana Pescarenico. Ta točni uspeh in Attilijevo pismo, ki mu je dajalo velik pogum in je grozilo z velikim norčevanjem, sta don Rodriga vedno bolj nagibala k tvegavni odločitvi; zadnji sunek pa mu je dala nepričakovana novica, da se je Neža vrnila na svoj dom; v Lucijini bližini je bila ena ovira manj. Poročajmo o teh dveh pripetljajih, začeniši z zadnjim.

Ubogi ženski sta se jedva uredili v novem zavetišču, ko se je po Monzi in torej tudi v samostanu raznesla vest o onem velikem milanskem trušču; za glavno vestjo pa je sledilo nebroj podrobnosti, ki so od hipa do hipa naraščale in se spreminjale. Oskrbnica, ki je iz svojega stanovanja lahko imela eno uho obrnjeno na cesto in drugo v samostan, je zbirala novice tu in tam ter jih sporočala obema gostoma. »Dva, šest, osem, štiri, sedem so jih zaprli; obesili jih bodo nekaj pred pekarno bergelj, nekaj na koncu ulice, v kateri stoji hiša provizijskega namestnika... Ej, ej, čujte to-le! Ušel jim je eden, ki je iz Lecca ali iz tistih krajev. Imena ne vem, pa bo že kdo prišel, ki mi ga pove; bomo videli, ali ga poznata.«

To naznanilo je obenem z okolnostjo, da je Renzo došel v Milan prav tistega usodnega dne, vzbudilo v ženskah in zlasti v Luciji precejšen nemir; toda mislite si, kako jima je moralo biti šele, ko jima je prišla oskrbnica pravit: »Prav iz vaše vasi je oni, ki je odnesel pete, da ga ne obesijo; prede svilo ter se imenuje Tramaglino; ali ga poznata?«

Luciji, ki je sedela in nekaj obrobjala, je padlo delo iz rok; prebledela je ter se čisto spremenila v obraz, tako da bi bila oskrbnica to prav gotovo opazila, ko bi bila bliže nje; toda stala je na pragu z Nežo, ki se je tudi zmedla, vendar ne tako hudo; in se ji je posrečilo, da je ostala trdna; da bi kaj odgovorila, je rekla, da se v mali vasi vsi poznajo, da ga pozna, a si ne more misliti, kako se mu je moglo kaj takega primeriti, ker je bil vedno miren mladenič. Nato je vprašala, ali je v resnici zbežal in kam.

»Ubežal je, vsi tako trdijo; kam, ni znano; mogoče je, da ga še ujamejo, morebiti pa je že na varnem; toda če jim pride zopet v kremplje, ta vaš mirni mladenič...«

Na srečo so oskrbnico tedaj poklicali in je odšla; mislite

si, kako sta ostali mati in hči. Več dni sta morali ostati uboga žena in obupana deklica v taki negotovosti, si beliti glavo v vprašanji, kako, zakaj in kakšne bodo posledice tega bolestrnega čina, in vsaka zase ali, kadar jima je bilo mogoče, tiho med seboj tolmačiti one strašne besede.

Končno je neki četrtek prišel v samostan človek, ki je vprašal po Neži. Bil je ribič iz Pescarenica, ki je šel kakor navadno v Milan razprodajati svoje blago; dobri brat Cristoforo ga je bil prosil, naj na polti skozi Monzo skoči gor v samostan, naj izroči ženskama svoje pozdrave, naj jima pove, kar je znanega o Renzovi žalostni zgodbi, ter jima priporoči, naj potrpiata in zaupaata v Boga; da ju on ubogi redovnik prav gotovo ne pozabi in bo pazil na priliko, da jima lahko pomore; medtem jima bo vsak teden pošiljal vesti, kolikor jih nabere, tako kakor danes ali drugače. O Renzu ni znal povedati sel nič drugega novega ali zanesljivega kakor to, da so mu preiskali hišo ter ga skušali dobiti v roke, obenem pa, da je bilo vse iskanje brezuspešno in se ve zagoťovo, da se je rešil na Bergamaško. Ta gotovost — tega ni treba praviti — je bila za Lucijo pravi balzam; poslej so ji solze tekle lažje in slajše, občutila je več tolažbe v tajnih izlivih z materjo in vsem njenim molitvam je bila primešana zahvala.

Gertruda jo je večkrat povabila v neko svojo zasebno govorilnico in se včasih dolgo pogovarjala z njo, ker ji je ugajala preprostost in milina uboge deklice in njeno neprestano zahvaljevanje in blagoslavljanje. Pripovedovala ji je tudi zaupno del svoje zgodbe (čedni del), koliko je pretrpela, preden je prišla sem trpet, in Lucijino začetno nezaupno začudenje se je polagoma spreminjalo v sočutje. V tej zgodbi je našla več nego dovolj razlage za vse, kar je bilo nekam čudnega v vedenju njene dobrotnice, tem bolj, ker jo je v tem podpiral oni Nežin nauk o gosposkih možganih. Toda naj se je čutila še tako nagnjeno, da bi vračala zaupnost, ki jo ji je izkazovala Gertruda, vendar ji niti na kraj pameti ni bilo, da bi z njo govorila o svojih novih vznemirjanjih, o svoji novi nesreči, da bi ji povedala, kdo je oni pobegli prelec, ker ni hotela tvegati, da se raznese vest, ki je bila tako polna bolesti in spotike. Odklanjala je tudi, kolikor je mogla, odgovore na Gertrudina radovedna vprašanja o njeni zgodbi pred zaročko, toda zdaj ne iz previdnosti, temveč zato, ker se je zdela ta zgodba ubogi, nedolžni deklici bolj trnjeva in težja za pri-

povedovanje nego vse one, ki jih je bila od gospé že slišala ali pa je mislila, da bi jih lahko slišala. V teh je bilo nasilje, bile so zvijače in bilo je trpljenje, grde in bolestne reči, toda bilo jih je mogoče imenovati; v njeni zgodbi pa je bilo vsemu primešano neko čuvstvo, neka beseda, ki se ji je zdelo, da je ne more izgovoriti, če govori o sebi, in za katero ne bi bila mogla nikdar najti opisa, ki se ji ne bi zdel nesramen — ljubezen!

Včasih je postajala Gertruda skoro zlovoljna, da ji nikdar ni mogla prav do živega; toda iz vsega je vendar pro-sevalo toliko ljubeznivosti, toliko spoštovanja, hvaležnosti in tudi toliko zaupanja! Včasih ji morda ta sramežljivost, tako nežna in nedostopna, še radi česa drugega ni bila po volji, toda vse se je izgubljalo v sladki misli, ki se ji je vračala, kadarkoli je pogledala Lucijo: — Tej izkazujem dobroto. — In bilo je res, kajti razen tega, da je Lucija imela zavetišče, so ji ti prijateljski pogovori in ljubeznivosti bili v nemajhno tolažbo. Drugo tolažilo je našla v neprestanem delu; vedno je prosila, naj ji dajo kakšno opravilo; tudi v govorilnico je vedno jemala kaj s seboj, da so se ji urile roké. Ali kako se bolestne misli ukradejo povsod! Ko je šivala in šivala — to opravilo je bilo zanjo skoro čisto novo —, ji je vedno in vedno prihajalo njeno motovilo na misel in z motovilom koliko drugih reči!

Drugi četrtek se je vrnil oni ribič ali drug sel s pozdravi očeta Cristofora in potrdilom o srečnem Renzovem begu. Točnejše vesti o njegovih neizgodah ni bilo nobene, ker je kapucinec upal, kakor smo bravcu že povedali, da mu dojdejo od sobrata v Milanu, kateremu ga je bil priporočil; ta pa je odgovoril, da ni videl ne moža ne pisma, da je bil sicer prišel nekdo s kmetov in vprašal po njem, a ker ga ni našel, je odšel in se ni več prikazal.

Tretji četrtek ni bilo videti nikogar in ubogi ženski nista bili samo oropani tolažbe, ki sta si je želeli in nadejali, temveč to je v njihju povzročalo nemir in stotero nadležnih sumenj, kakor se potrtemu človeku, ki je v zadregi, vzbujaajo ob najmanjšem povodu. Že prej je Neža mislila na to, da bi pogledala na dom; ko zdaj ni bilo več videti obljubljenega poslanca, se je tudi res odločila. Za Lucijo je bilo to nekaj resnega, da se mora ločiti od materinega krila; toda živa želja, da bi kaj izvedela, in varnost, ki jo je uživala v tem tako do-

bro zavarovanem in svetem zavetišču, je premagala njeno upiranje. In sklenili sta med seboj, da pojde Neža drugi dan čakati na cesto ribiča, ki se je moral ondod vrniti iz Milana, in ga vljudno poprosi, da jo vzame na voz in popelje v domače gore. Našla ga je res ter ga vprašala, ali mu oče Cristoforo ni zanjo ničesar naročil; ribič pa je ves tisti dan pred svojim odhodom ribaril in ni mogel o očetu ničesar povedati. Ženi ni bilo treba prositi, da je mož uslišal njeno željo; poslovila se je, ne brez solz, od gospe in hčerke, obljubivši, da pošlje kmalu kaj novic in se brzo vrne, ter je odšla.

Na poti se ni prigodilo nič posebnega. Počivala sta del noči v gostilni, kakor je bila navada, odšla sta še pred zorom dalje in dospela zgodaj v Pescarenico. Neža je izstopila na malem trgu pred samostanom, se poslovila od vodnika z mnogimi: »Bog vam to povrni« in ker je že bila tu, je hotela videti, preden se je napotila domov, dobrega redovnika, svojega dobrotnika. Potegnila je za zvonec; odpirat je prišel brat Galdino, oni, ki je nabiral orehe.

»Ah, žena moja, kakšen veter vas je prinesel?«

»Očeta Cristofora iščem.«

»Očeta Cristofora? Ni ga.«

»Ah! Ali ga dolgo ne bo nazaj?«

»Ne vem...«, je dejal redovnik, skomizgnil z rameni in potegnil obrito glavo v oglavnico.

»Kam je šel?«

»V Rimine.«

»A?«

»V Rimine.«

»Kje je to?«

»Eh, eh, eh!« je odvrnil redovnik ter z iztegnjeno roko navpično zarezal v zrak, kakor bi hotel označiti veliko razdaljo.

»Ah, jaz reval! Toda zakaj je odšel tako nenadoma?«

»Ker je oče provincijal tako hotel.«

»In zakaj so ga poslali od tod? Toliko dobrega je tod vršil! Ah, Gospod!«

»Če bi višji morali dajati račun o ukazih, ki jih dajejo, kje bi pa bila potem pokorščina, žena moja?«

»Da; toda to je moja poguba.«

»Veste, kaj bo vzrok? V Riminih so gotovo potrebovali dobrega pridigarja; (takih imamo povsod, toda včasih je tre-

ba nalašč za to ustvarjenega človeka) tamkajšnji oče provincijal je pisal najbrž našemu, ali ima takega in takega človeka, in naš oče provincijal je rekel: Tu je treba očeta Cristofora. Prav tako je moralo biti, glejte«.

»Ah, ubogi mil! Kdaj je odpotoval?«

»Predvčerajšnjim«.

»Evo! Zakaj nisem poslušala notranjega glasu, ki mi je pravil, naj grem kakšen dan poprej! In ali se nič ne ve, kdaj bi se mogel vrniti, tako-le približno?«

»Eh, žena moja, to ve oče provincijal, če tudi on sploh ve. Kadar kateri naših pridigarjev zleti odtod, ni mogoče vedeti naprej, na kateri veji obsedi. Iščejo jih tu, iščejo jih tam in samostane imamo v vseh širih delih sveta. Recimo, da dvigne oče Cristoforo v Riminih velik hrup s svojimi postnimi pridigami, kajti vedno ne stresa pridig iz rokava, kakor jih je stresal tu za ribiče in kmete; za prižnice po mestih ima svoje pridige lepo napisane — imenične stvari. Razširi se po onih krajih glas o tem velikem pridigarju in zgodi se lahko, da ga pridejo iskat iz ... ne vem odkod! In tedaj ga je treba poslati tja; kajti mi živimo od milodarov vsega sveta in zato je pravično, da služimo vsemu svetu«.

»Ah, Gospod, Gospod!« je skoro jokaje vzkliknila zopet Neža. »Kaj naj storim brez njega? On nam je bil pravi oče! Za nas je to poguba«.

»Čujte, dobra žena! Oče Cristoforo je bil zares možak; toda vedite, da imamo še druge, ki so polni krščanske ljubezni in učene glave in znajo občevati prav tako z gospodo kakor z reveži. Hočete li očeta Atanazija ali očeta Hijeronima ali očeta Caharijo? Ta oče Caharija, veste, je mož, ki nekaj velja. In ne glejte na to, da je tako droban, kakor delajo nekateri nevedneži, da ima nekam počen glasek in tako silno revno bradico; ne rečem za pridiganje, kajti vsakdo ima svoje darove, temveč za svetovanje, glejte, je to možak, da malo takih«.

»Ah, za božjo voljo!« je vzkliknila Neža z ono mešanico hvaležnosti in nestrpnosti, kakršno občuti človek spričo ponujanja, ki je v njem več dobre volje našega bližnjika, nego je nam všeč. »Kaj me briga, kakšen mož je ali ni ta ali oni, ko je vendar ta ubogi mož, ki ga zdaj ni več, edini poznal naše zadeve in je bil vse pripravil, da nam pomaga?«

»Tedaj je treba potrpeti«.

»To sama vem«, je odvrnila Neža. »Oprostite, da sem vas nadlegovala«.

»Nič, nič, žena moja! Žal mi je radi vas. In če se odločite, da poiščete katerega izmed naših očetov, naš poslanec je tu in vam je vedno odprt. Ej, sicer pa se kmalu pokažem, ko bom pobiral olje«.

»Imejte se dobro«, je rekla Neža ter se napotila proti svoji vasici obupana, zmedena in zbegana kakor ubogi slepec, ki je izgubil palico.

Mi, ki smo malo bolje poučeni nego brat Galdino, lahko povemo, kakšna je bila stvar v resnici. Jedva je Attilio dospel v Milan, je šel, kakor je bil obljubil don Rodrigu, k njunemu skupnemu stricu, članu tajnega sveta, na posete. (Tajni svet je bil posvetovalna skupščina trinajstih oseb, pripadajočih uradništvu in vojaštvu, ki jo je guverner vpraševal za mnenje in je začasno tudi prevzemala vlado, če je guverner umrl ali če so ga izmenjali.) Grofovski stric je pripadal uradništvu, bil je izmed starejših članov in je užival v svetu precejšnje zaupanje; kako ga je znal uveljavljati ter ga pri drugih izkoristiti, v tem se pa nihče ni mogel meriti z njim. Dvoumno govorjenje, značilen molk, napolnjeni izgovorjene misli, mežikanje, ki je pomenjalo: »Ne morem govoriti«, laskanje brez obetanja, v svečanost zavite grožnje — vse je merilo na ta smoter in vse si je več ali manj obračal v prid, tako da je celo stavek: »Jaz ne morem v tej zadevi ničesar storiti«, ki je z njim povedal včasih golo resnico, a ga je izrekel tako, da mu tega niso verjeli, je pripomogel, da se je povečal pojem in torej tudi resnična mera njegove moči, kakor se godi s škatljami, ki se še vidijo pri kakem lekarnarju in nosijo kakšne arabske besede, znotraj pa so prazne; vendar pa pomagajo vzdrževati dobro ime trgovine. Zaupanje v grofovskega strica, ki je že dolgo prav polagoma naraščalo, je nedavno napravilo, kakor se govori, orjaški korak, in sicer mahoma, ob nenavadni priliki, ko je stric poštoval v Madrid in šel v nekem poslanstvu na dvor; kakšen sprejem so mu tam pripravili, to je bilo treba slišati pripovedovati njega samega. Da molčimo o drugem, grof vojvoda mu je v občevanju z njim kazal posebno uvaževanje ter mu naklanjal svoje zaupanje, tako da ga je vprašal nekoč v navzočnosti — lahko se reče — polovice dvora, kako mu ugaja v Madridu, in mu je rekel pri neki drugi pri-

liki v vdolbini nekega okna na štiri oči, da je milanska stolnica največje svetišče, kar jih je v kraljevih državah.

Ko je Attilio napravil grofovskemu stricu svoje poklone in mu sporočil tudi bratrančeve, je rekel z nekam resnim vedenjem, ki ga je znal pokazati, kadar je bilo treba: »Mislim, da vršim svojo dolžnost, ne da bi kršil Rodrigovo zaupanje, če gospoda strica poučim o zadevi, ki postane lahko resna, če vi ne posežete vmes, in rodi lahko posledice...«

»To bo, mislim, spet kakšna njegovih«.

»Radi pravice moram povedati, da krivica to pot ni na strani mojega bratranca. Toda razgret je in, kakor pravim, nihče drugi kakor gospod stric lahko...«

»Da vidimo, da vidimo«.

»V tistih krajih živi neki kapucinec, ki se je sprl z Rodrigom, in stvar je tako daleč, da...«

»Kolikokrat sem vama rekel, enemu in drugemu, da je treba redovnike pustiti, naj kuhajo svojo juho? Dovolj je opravkov, ki jih dajejo onemu, ki mora... ki se dotakne...« In tu je zapihal. »Vidva pa, ki se jih lahko ogneta...«

»Gospod stric, kar se tega tiče, je moja dolžnost, da vam povem, da bi se ga bil Rodrigo izognil, če bi bil mogel. Redovnik se je začel kregati z njim, začel ga je izzivati na vse načine...«

»Kaj vraga ima ta redovnik z mojim nečakom?«

»Predvsem je to nemirna glava, znan je kot tak in izbral si je za svoj poklic, da začenja prepire z vitezi. Ta človek ščiti, vodi ali kaj vem kaj neko kmetiško dekle tam blizu in ima za to deklino neko ljubezen, neko ljubezen... ne porečem kosmato, a vendar zelo ljubosumno, nezaupljivo, zamerljivo ljubezen«.

»Razumem«, je rekel grofovski stric in na nekakšnem dnu butastega izraza, ki mu ga je narava naslikala na obraz in ga je nato politika večkrat prekrila, se je zasvetil žarek hudobnosti, ki se mu je prav lepo podal.

»No, in nekaj časa sem«, je nadaljeval Attilio, »si je ta redovnik zabil v glavo, da ima Rodrigo ne vem kakšne načrte glede tiste...«

»Zabil si je v glavo, zabil si je v glavo; poznam ga tudi jaz, gospoda don Rodriga, in treba bi bilo drugačnega odvetnika, nego ste vi, blagorodje, da bi ga v teh stvareh opravičil«.

»Gospod stric, da se je don Rodrigo lahko kaj pošalil z ono deklino, če jo je srečal na cesti, to bi tudi jaz prav kmalu verjel, saj je mlad in končno tudi ni kapucinec; toda to so malenkosti, ki ni treba z njimi trapiti gospoda strica. Nekaj zelo resnega pa je to, da je redovnik začel govoriti o don Rodrigu kakor o kakem malopridnežu in skuša vso deželo naščuvati proti njemu...«

»Kaj pa drugi redovniki?«

»Ti se v to ne mešajo, ker ga poznajo, da je razgrela glava, in zelo spoštujejo Rodriga; toda po drugi plati uživa ta redovnik veliko zaupanje pri kmetih, ker se povrh dela tudi svetnika in...«

»Domnevam, da ne ve, da je Rodrigo moj nečak.«

«Kako bi ne vedel! Saj prav to je, kar ga dela najbolj vražjega.«

»Kaj? Kaj?«

»Ker mu je še bolj všeč — sam tako govori —, da pokaže Rodrigu, prav ker ima ta naravnega zaščitnika in tako uglednega, kakor ste vi, blagorodje, da se on lahko smeje velikašem in političarjem in da vrv svetega Frančiška poveže tudi meče in da...«

»Oj, predrzni redovnik! Kako se imenuje ta človek?«

»Brat Cristoforo iz ***«, je rekel Attilio; grofovski stric je vzel iz predala svoje mizice majhno beležnico in težko sopeč zapisal vanjo ono ubogo ime. Medtem je Attilio nadaljeval: »Ta človek je imel vedno take muhe; njegovo življenje je znano. Bil je plebejec, ki je slučajno imel nekaj grošev in se je zato hotel meriti z vitezi svojega rojstnega kraja, in ker ni mogel zmagati nad vsemi, je v svoji besnosti enega ubil; da uide vešalom, je nato šel za redovnika.«

»Prav tako! Pa dobro! Bomo videli, bomo videli«, je ponavljal grofovski stric ter še vedno pihal.

»Zdaj pa«, je nadaljeval Attilio, »besni kakor še nikdar, ker mu je šel po vodi načrt, ki mu je bil zelo, zelo pri srcu, in po tem boste, gospod stric, lahko razumeli, kakšen človek je. Hotel je namreč tisto svojo deklino poročiti; bodisi, da jo odtegne posvetnim nevarnostim — saj me razumete —, ali zaradi česa drugega, hotel jo je vsekakor poročiti in je tudi že našel... moža, neki drug svoj stvar, človeka, ki ga tudi gospod stric morebiti ali najbrž čisto gotovo pozna po imenu, ker sem prepričan, da se je tajni svet moral baviti s tem vrednim človekom.«

»Kdo je pa ta?«

»Predec svile, Lorenzo Tramaglino, oni, ki...«

»Lorenzo Tramaglino!« je vzkliknil grofovski stric. »Pa dobrol! Prav tako, oče! Gofovo... v resnici... imel je pismo za nekega... Škoda, da... Toda nič ne de; je že prav. In zakaj mi gospod don Rodrigo o vsem tem ničesar ne pove? Zakaj pušča, da stvari tako daleč dozore, in se ne obrne do onega, ki ga more in hoče voditi in podpirati?«

»Povem vam tudi o tem resnico«, je nadaljeval Attilio. »Ker po eni plati ve, koliko skrbi, koliko zadev ima gospod stric po glavi...« (ta se je pihajoč prijel z roko za glavo, kakor bi hotel naznačiti, koliko velikega truda je treba, da mu vse ostanejo v njej) »bi si bil očital, da vam je povzročil še eno skrb več. In potem — naj vam vse povem: kolikor sem ga mogel razumeti, je od redovnikovih podlosti tako razdražen, tako ves iz sebe in tako vsega sit, da je bolj voljan poiskati si sam pravico tako-le bolj počrez kakor čakati, da mu jo po pravilni poti pribori modrost in dolga roka gospoda strica. Jaz sem skušal stvar ublažiti; a ko sem videl, da začenja zgrda, sem smatral za svojo dolžnost, da obvestim o vsem gospoda strica, ki je končno glava in steber hiše...«

»Bolje bi bil storil, da si govoril malo prej.«

»To je res; toda upal sem, da se stvar poleže sama od sebe, ali da se redovnik končno vendar spameti, ali pa da izgine iz tega samostana, kakor se navadno godi pri teh redovnikih, ki so zdaj tu, zdaj tam; in tedaj bi bilo vse končano. Toda...«

»Zdaj bo moja skrb, da to popravim.«

»Tako sem mislil tudi jaz. Dejal sem sam pri sebi: gospod stric bo s svojo razsodnostjo in svojim ugledom že znal zabraniti škandal in obenem rešiti Rodrigovo čast, ki je vendar tudi njegova. Ta redovnik — sem si dejal — se vedno rad baha z vrvjo svetega Frančiška; toda če jo hoče kdo, to vrv, prav uporabljati, ni potreba, da jo nosi okrog trebuha. Gospod stric ima stotero sredstev, ki jih jaz ne poznam; vem tudi, da kaže oče provincijal, kakor je pravično, napram njemu veliko ugodljivost, in če gospod stric v tem slučaju misli, da bi bil najboljši izhod, če redovnik malo menja zrak, z dvema besedama on...«

»Prepusite, blagorodje, to misel, komur tiče«, je rekel grofovski stric malo osorno.

»Ah, res je!« je vzkliknil Attilio, malo pogugal glavo ter se samemu sebi pomilovalno posmehnil. »Ali sem jaz poklican, dajati nasvete gospodu stricu? Toda strastna skrb za dobro ime naše hiše, ta me sili govoriti. In bojim se, da sem povzročil še drugo zlo«, je dodal z zamišljenim izrazom. »Bojim se, da sem Rodrigu napravil krivico v mislih gospoda strica o njem. Ne imel bi miru, če bi jaz bil vzrok, da bi vi mislili o Rodrigu, da nima vse one vere v vas in vse one pokorščine, ki jo mora imeti. Verujte, gospod stric, da je v tem slučaju res...«

»Pojdite, no, pojdite! Kakšna krivica, kakšna krivica bodi med vama dvema, ki bosta večno prijatelja, dokler se eden ne izpameti? Razuzdanca, razuzdanca, ki zmerom kakšno staknefa, jaz pa moram za vama popravljati; kajti... skoro bi povedal kako neumnost, vidva mi dajeta več misliti kakor«, in tu si lahko mislite, kako je spet zapihal, »vse te preljube državne zadeve«.

Attilio se je še malo opravičil, napravil nekaj obljub in nekaj poklonov, nato se je poslovil in odšel in spremljale so ga besede: »Bodimo pametni!« Tako se je grofovski stric vedno poslavljal od svojih nečakov.

Devetnajsto poglavje.

Če bi kdo videl na slabo obdelani njivi kak plevel, n. pr. lepo kislico, in bi hotel natanko izvedeti, je li vzrastla iz semena, ki je dozorelo na njivi sami, ali ga je veter sem zanesel, ali ga je ptica izpustila na tla, ne bi nikoli prišel do jasnega sklepa, pa naj bi si še tako ubijal glavo. Tako bi tudi mi ne mogli povedati, ali je grofovski stric sklenil z lastnimi možgani ali po Attilijevem prišepetovanju, da se posluži očeta provincijala in tako na najboljši način preseka zamočani voz. Gotovo je le to, da Attilio ni bil izrekel one besede slučajno, in dasi je moral biti na to pripravljen, da se bo nezaupna prevzetnost grofovskega strica upirala tako neprikritemu namigu, je vendar vsekakor hotel, da mu misel na tak izid zablisne pred očmi ter ga tako spravi na pot, ki je želel, da bi hodil po njej. Po drugi plati je bil ta izhod

v takem skladu z duševnostjo grofovskega strica in so ga okolnosti tako vsiljevale, da bi človek lahko stavil, da bi ga bil našel tudi sam brez vsakega namigovanja. Šlo je za to, da v žal očitnem boju nekdo njegovega imena, neki njegov nečak ne podleže; to je bilo najvažnejše za dobro ime oblasti, ki mu je bila tako pri srcu. Zadoščenje, ki bi si ga bil nečak lahko sam vzel, bi bilo slabši odpomoček od zla samega; to bi bila setev novega gorja in treba ga je bilo nemudoma na katerikoli način preprečiti. Če bi mu ukazal, naj ta hip zapusti svojo vilo, ne bi ubogal, in če bi ubogal, bi to pomenilo poraz, umik vse hiše pred samostanom. Ukazi, postavna sila in druga taka strašila ne bi nič zalegla proti nasprotniku takega stanu; redovniško in posvečno duhovništvo je bilo popolnoma nedotakljivo za sleherno laično pravosodstvo, ne le osebe, temveč tudi njih bivališča, kakor mora vedeti celo, kdor ni bral nobene druge zgodovine razen pričujoče; no, ta bi bil v lepih škripcih! Vse, kar se je dalo storiti proti takemu nasprotniku, je bilo to, da ga je človek skušal odstraniti, in posrednik za to je bil oče provincijal, ki je imel oblast odločiti, naj li oni gre ali ostane.

Oče provincijal in grofovski stric pa sta si bila stara znanca; videla sta se bolj poredkoma, a vedno z velikim dokazovanjem prijateljstva in pretiranim ponujanjem uslug. In včasih je bolje imeti opravka s človekom, ki je postavljen nad mnogimi posamezniki, nego z enim samim izmed teh, ki vidi le svojo lastno zadevo, čuti le svojo strast in se briga le za svojo stvar, dočim vidi oni drugi istočasno sto odnošajev, sto posledic, sto koristi, sto stvari, ki se jim je treba ogniti, in sto drugih, ki jih je treba rešiti; in zato ga človek lahko zagrabi od sto strani.

Ko je grofovski stric temeljito vse premislil, je nekega dne povabil očeta provincijala na kosilo ter ga obdal z vencem omiznikov, ki so bili izbrani z nad vse tankim umevanjem. Bilo je tam nekaj sorodnikov z najvišjimi naslovi, nekaj onih, ki je že njihovo rodbinsko ime samo bilo visok naslov in katerim se je že s samim vedenjem, z nekakšno prirojeno gotovostjo, z nekim gosposkim zaničevanjem, s tem, da so o velikih stvareh govorili čisto domače, posrečilo, ne da bi bili delali to nalašč, da so vsak hip zabičevali in osveževali misel na lastno vzvišenost in moč, in bilo je nekaj klientov, ki jih je dedna odvisnost vezala na hišo, na

osebo pa vse življenje trajajoče suženjstvo; ti so že pri juhi začeli govoriti zmerom »da« z usti, očmi, ušesi, glavo, z vsem telesom in vso dušo in so pri sadju pripravili človeka tako daleč, da se ni več spominjal, kako je mogoče reči kedaj »ne«.

Pri mizi je grofovski gospodar kmalu napeljal pogovor na Madrid. V Rim se gre po več poteh; on je šel v Madrid po vseh. Govoril je o dvoru, o grofu vojvodi, o ministrih, o guvernerjevi družini, o bikoborbah, ki jih je on znal prav dobro popisovati, ker je z odličnega mesta užival to zabavo, o Escorialu, o katerem je znal vse natanko poročati, kajti neki služabnik grofa vojvode ga je bil spremil po vseh kotih. Nekaj časa je vsa družba kakor kako poslušalstvo posvečala pozornost samo njemu, nato se je razdelila v posebne pogovore in on je nato nekako zaupno nadalje pripovedoval še druge take lepe reči očetu provincijalu, ki je sedel poleg njega in poslušal, da je oni govoril in govoril in govoril. Toda na nekem mestu je oče provincijal malo zasuknil pogovor, odtrgal ga je od Madrida ter ga od dvora do dvora, od dostojanstva do dostojanstva privedel do kardinala Barberinija, ki je bil kapucinec in brat tedanjega papeža Urbana VIII. — nič manj kakor njegov brat. Grofovski stric je moral zdaj tudi malo poslušati in čakati, da drugi govorijo, ter se spomniti, da na tem svetu končno ne živijo samo osebnosti, ki so njemu pogodu. Malo potem, ko so vstali od mize, je poprosil očeta provincijala, da bi stopil z njim v neko drugo sobo. Dve oblasti, dve sivi glavi, dve do dna izkušeni osebnosti sta si stali tam nasproti. Sijajni gospod je povabil velečastitega očeta, naj sede, sedel je tudi sam ter začel: »Spričo prijateljstva, ki naju veže, se mi je zdelo, da bi vašemu očetovstvu povedal par besed o stvari, ki zadeva skupno korist in se mora skleniti med nama, ne da bi bilo treba hoditi po drugih poteh, ki bi mogle . . . In zato vam tako-le prijateljski, s srcem na jeziku povem, za kaj gre, in prepričan sem, da se po par besedah zediniva. Recite: V vašem samostanu v Pescarenicu je neki oče Cristoforo iz ***?«

Provincijal je prikimal.

»Povejte mi, prosim, vaše očetovstvo, preprosto, kol dober prijatelj . . . ta človek . . . ta oče . . . Osebnost ga jaz ne poznam; veste pa, da poznam precej očetov kapucincev: zlata vredni možje, vneti, modri, ponižni; izza mladih let sem

bil vedno prijatelj vašega reda... Toda v vseh nekoliko številnih družinah... je vedno kak posameznik, kakšna glava... In ta oče Cristoforo vem po nekaterih poročilih, da je človek... da je nekoliko prijatelj preprirov... da ne kaže vse one modrosti, vseh onih obzirov... Stavil bi, da je moral že večkrat delati vašemu očetovstvu preglavice«.

— Razumem: ta se je za nekaj zavezal, — je medtem pomislil provincijal; — sam sem kriv; vedel sem, da je ta preljubi Cristoforo človek, ki bi ga bilo treba pošiljati od prižnice do prižnice ter ne puščati ga šest mesecev v enem kraju, zlasti po samostanih na kmetih. —

»Oh!« je rekel nato. »Prav nerad slišim, res, da ima vaša sijajnost tako mnenje o očetu Cristoforu, dočim je, kolikor jaz vem, duhovnik... vzoren v samostanu in tudi zunaj v veliki časti«.

»Razumem prav dobro; vaše očetovstvo mora... Vendar, vendar, ko odkrit prijatelj vas hočem opozoriti na nekaj, kar vam bo koristno vedeti; in če bi tudi bili o tem že poučeni, vam lahko, ne da bi kršil svoje dolžnosti, predočim nekatere... možne posledice; drugega ne rečem. O tem očetu Cristoforu vemo, da je ščitil nekega človeka iz onih krajev, človeka... vaše očetovstvo je gotovo slišalo o njem govoriti... tistega, ki je v toliko spotiko ušel rokam pravice, ko je na oni strašni dan svetega Martina zagrešil poprej stvari... stvari... Lorenza Tramaglina!«

— Aj! — je pomislil provincijal in rekel: »Ta okolnost mi je nova; toda vaša sijajnost dobro ve, da je dovršen del naše službe v tem, da iščemo one, ki so na krivih potih, da jih privedemo nazaj...«

»Dobro; toda zaščita ljudi, ki so zašli na posebne vrste kriva pota...! To so stvari, ki imajo trne, sitne zadeve...« In mesto da bi napel lica in zapihal, je zdaj stisnil ustne ter povlekel vase toliko zraku, kolikor ga je drugače navadno pihnil ven, in je povzel: »Zdelo se mi je prav, da vam namignem tudi to okolnost, ker... če morda Njegova Ekszellenca... Lahko bi kdo napravil kakšen korak v Rimu... nič ne vem... in iz Rima bi vam prišlo...«

»Zelo sem obvezan vaši sijajnosti za to obvestilo; vendar pa sem prepričan, da se izkaže, če se zberejo potrebne informacije o tej stvari, da ni imel oče Cristoforo s človekom, ki ste ga imenovali, nobenega drugega opravka razen

tega, da mu je skušal postaviti glavo na mesto. Jaz poznam očeta Cristofora».

»Seveda, vi veste bolje od mene, kakšen človek je bil poprej v svetu, kakšne zgodbice je počenjal v mladosti«.

»To je slava naše obleke, gospod grof, da postane človek, ki je v svetu morda vzbujal govorice, čisto drugačen, ko jo obleče. In odkar oče Cristoforo nosi to obleko ...«

»Rad bi to verjel; govorim iz srca: rad bi to verjel; toda včasih, kakor pravi pregovor ... , obleka ne napravi meniha«.

Pregovor ni sodil natanko v to priliko; toda grof ga je povedal v naglici namesto nekega drugega, ki ga je že imel na koncu jezika: volk spremeni dlako, a ne svoje slabe navade.

»Imam dokaze«, je nadaljeval, »imam protiznamenja ...«

»Če pozitivno veste«, je rekel provincijal, »da je ta duhovnik zagrešil kakó zmofo (vsi lahko grešimo), mi napravite resnično uslugo, če me o tem poučite. Jaz sem predstojnik, nevreden sicer, toda postavljen prav zato, da popravim in poboljšam«.

»Povem vam: obenem s to nevšečno okolnostjo, da ta oče očitno ščiti človeka, katerega sem prej imenoval, je še neka druga zoprna zadeva, ki bi mogla ... Toda tako-le med nama poravnava vse hkratu. Isti oče Cristoforo, pravim, se je začel bosti z mojim nečakom, don Rodrigom***«.

»Oh, to mi je zoprno, zoprno, zares mi je zoprno«.

»Moj nečak je mlad, živ, čuti, kaj je, in ni vajen, da ga izživajo ...«

»Moja dolžnost bo, da se o taki stvari dobro poučim. Kakor sem vaši sijajnosti že povedal — in vem, da govorim z gospodom, ki pozna svet prav tako, kakor ljubi pravico —, vsi smo iz mesa, podvrženi zmoti ... tako na eni strani kakor na drugi; in če je oče Cristoforo kršil ...«

»Poglejte, vaše očetovstvo, to so stvari, kakor sem rekel, ki se naj končajo med nama, ki se naj tu pokopljejo, a če jih človek preveč meša ... so še slabše. Vi veste, kaj sledi: ti sunki, te mržnje se včasih prično s kakšno malenkostjo in se nadaljujejo, nadaljujejo ... Če jim hoče človek priti do dna, jim ne pride na konec ali pa se iz njih rodi sto drugih zmešnjav. Udušimo, presekajmo, velečasiti oče; presekajmo, udušimo. Moj nečak je mlad; duhovnik ima, kolikor čujem, še popolnoma duha in ... nagnjenja mladeniča; mi pa

moramo, mi, ki imamo svoja leta ... žal, kajne, velečastiti oče?»

Da je bil tedaj kdo prisoten, bi bil videl, da se je zdaj zgodilo kakor v gledišču, ko se med resno opero pre zgodaj pomotoma dvigne kako zagrinjalo in se pokaže pevec, ki tisti hip ne misli, da je kakšno občinstvo na svetu in se domače razgovarja s kakim svojim tovarišem. Obraz, kretnja, glas grofovskega strica, ko je rekel »žal«, vse je bilo naravno; v tem ni bilo politike, bila je bridka resnica, da ga je to jezilo, da ima svoja leta. Nikar da bi se jokal radi zabav, živahnosti in milobe mladosti — to mu je bilo vse prazno, bedasto, malenkostno! Vzrok njegovega nezadovoljstva je bil trdnější in tehtnejši: upal je namreč, da doseže višje mesto, ko bo prazno, in se je bal, da ne pride pravočasno do njega. Kakor hitro bi ga dosegel, bi se prav goťovo ne brigal več za leta, ne želel bi si nič drugega več in bi umrl zadovoljen, kakor trdijo, da hočejo umreti vsi oni, ki zelo hrepenijo po čem, kadar to dosežejo.

Ali da vrnemo besedo njemu: »Mi moramo«, je nadaljeval, »imeji razsodnost tudi za take mladeniče in speť urejevali, kar oni skvarijo. Na srečo je še čas, stvar še ni dvignila nobenega hrupa; tu še lahko rečemo: Principiis obsta IV začetku se ustavljalj. Odmekniti je treba ogenj od slame. Človek, ki na kakšen kraj ne sodi ali povzroči lahko kakšno nepriliko, se lahko na kakem drugem čudovito obnese. Vaše očetovstvo bo že znalo najli za tega duhovnika primerno službo. Baš prav je tu še druga okolnost, da je morda prišel na sum pri onem, ki ... bi lahko želel, da ga odstranijo; če ga pa denemo na kako bolj oddaljeno mesto, nam eno potovanje opravi dve službi; vse se uredi samo od sebe ali, da še bolje povemo, nikjer ne bo nobene kvare«.

Oče provincijal je že od začetka pogovora pričakoval tak zaključek. — Ej, da, — je pomislil sam pri sebi, — vidim, kam si nameril udarec. Kakor navadno; kadar vi ali kateri izmed vas kakega ubogega redovnika zamrzi ali ga ima na sumu, ga mora predstojnik brž odstraniti, ne da bi preiskal, kje je pravica in kje krivica. —

In ko je grof končal in močno zapihal, kar je pomenilo piko, je rekel provincijal: »Razumem prav dobro, kaj hoče gospod grof povedati; ali preden človek napravi kakšen korak ...«

»To je korak in ni korak, velečastiti oče; to je nekaj naravnega, nekaj navadnega; in če ne uberemo tega izhoda, in sicer takoj, vidim že naprej goro neredov, brezkončno ilijado gorja. Kakšna nepremišljenost... moj nečak, ne bi verjel... za to sem že jaz tu... Toda na tej točki, do katere je prišla, če je mi nemudoma z odločnim udarcem ne presekamo, ni mogoče, da bi se stvar sedaj ustavila in ostala tajna... in tedaj ni več samo moj nečak... To se pravi dregati v osir, velečastiti oče. Saj vendar vidite, mi smo znana hiša, imamo zveze...«

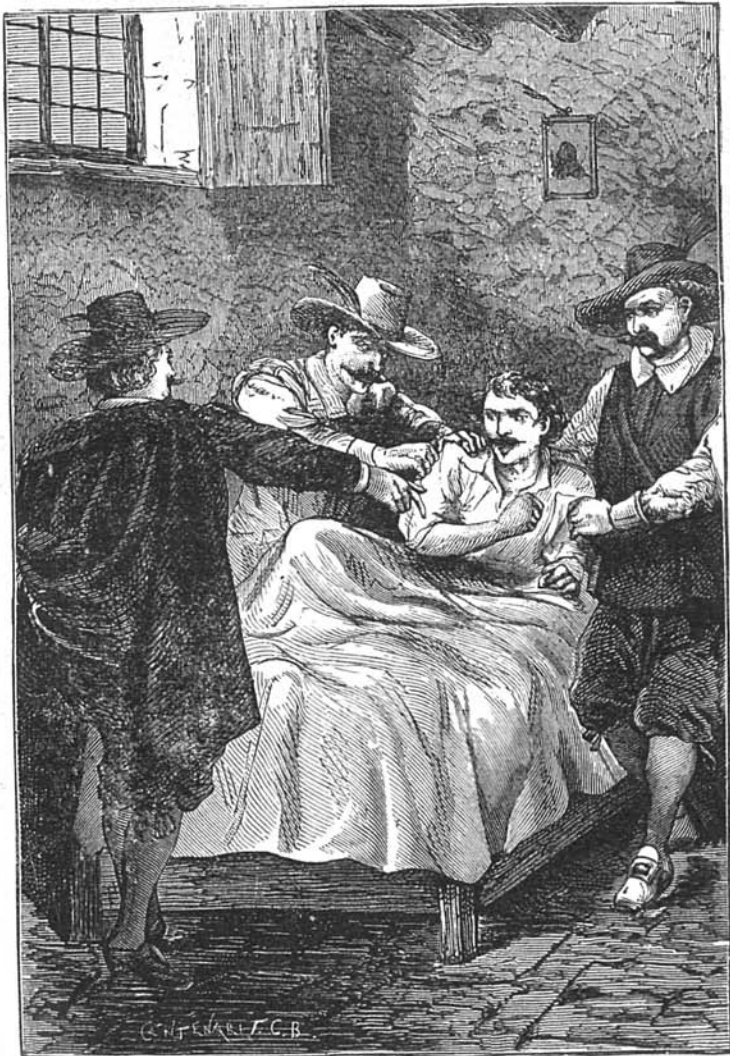
»Odlične zveze«.

»Saj me razumete: vsem tem ljudem se pretaka kri po žilah in na tem svetu... one nekaj štejejo. Vmeša se častihlepje, stvar postane skupna in tedaj... če je kdo tudi prijatelj miru... Srce bi mi krvavelo, če bi moral... če bi bil prisiljen... jaz, ki sem bil očetom kapucincem vedno tako naklonjen...! Če hočete vi očetje vršiti dobro, kakor ga v veliko izpodbudo občinstva tudi res vršite, vam je treba miru, ne smete imeti preprirov, morate se dobro razumeti z onim, ki... In potem, očetje imajo sorodnike zunaj v svetu... in če se te grde zadeve glede častihlepja količkaj nadolgo vlečejo, se razširijo, se razvejičijo, povlečejo vase... pol sveta. Jaz imam to pretefo službo, ki mi nalaga, da moram vzdrževati nekakšno dostojanstvo... Njegova Ekscelenca... moji gospodje tovariši... vse postane zadeva vsega sloja... tem bolj radi one druge okoliščine... Vi veste, kako se te stvari motajo«.

»V resnici«, je rekel oče provincijal; »oče Cristoforo je pridigar in prišlo mi je že na misel... Prosijo me baš... Toda v tem hipu, v takih razmerah bi se to zdelo kazen, in sicer kazen, še preden je bilo dobro pojasnjeno...«

»Ne kazen, ne; moder ukrep, za skupnost primeren izvinok, da se zabranijo nesreče, ki bi mogle... sem že pojasnil«.

»Med gospodom grofom in mano ostane stvar v teh mejah, razumem. Toda če je stvar taka, kakor so jo sporočili vaši sijajnosti, se mi zdi nemogoče, da bi se ne bilo kaj razneslo po deželi. Povsod so ščuvarji, zdražbarji ali vsaj zlohojni radovedneži, ki se blazno veselijo, če morejo videti, da so si gospoda in duhovniki v laseh, in vohajo, tolmačijo, klepetajo... Vsakdo mora braniti svoje dostojanstvo; jaz pa

...kar sta ga nenadoma prebudila dva močna sunka v roke... (Petnajsto pogl., str. 219).

koč predstojnik (nevreden), imam izrečno dolžnost.... Čast redovniške obleke... to ni moja stvar... to je hranilo, o katerem.... Vaš gospod nečak, ki je tako ves drugačen, kakor pravi vaša sijajnost, bi lahko smatral to koč zadoščenje, ki je bilo dano njemu, in... ne rečem, da bi se s tem bahal in slavil zmago, temveč....«

»Ali res mislite, velečastiti oče? Moj nečak je vitez, ki ga svet spoštuje... kakor zahteva njegov čin in kakor mora; toda pred menoj je deček in ne bo storil ne več ne manj nego to, kar mu jaz predpišem. Povem vam še več: moj nečak o tem ničesar ne izve. Ali je nama kaj treba dajati račun? Take stvari opraviva midva med sabo, koč dobra prijatelja, in med nama morajo ostati. Ne delajte si radi tega nobenih skrbi. Jaz moram biti vaje, da ne govorim«. In zapihal je. »Kar se pa tiče klepetičev«, je povzel, »kaj, hočete, naj rečejo? Da gre duhovnik pridigar kam drugam, je nekaj tako navadnega! In potem — mi, ki vidimo.... mi, ki gledamo naprej.... mi, ki moramo.... se pač ne smemo brigati za kvante«.

»Vendar, da se jim izognemo, bi bilo dobro, če bi vaš gospod nečak ob tej priliki podal kakšen dokaz, kakšno očitno znamenje prijateljstva, obzirnosti.... ne radi nas, temveč radi obleke....«

»Gotovo, gotovo; to je pravično.... Vendar pa ni potrebno; vem, da so kapucinci pri mojem nečaku vedno tako sprejeti, kakor se spodobi. To dela on po svojem nagnjenju, to je pri nas že v rodbini, in potem ve tudi, da dela s tem veselje meni. Sicer pa v tem slučaju.... kaj izrednega.... želja je le preveč pravična. Prepustite to meni, velečastiti oče; ukazal bom svojemu nečaku... To se pravi, treba mu bo to previdno prišepetati, da ne opazi, kaj je bilo med nama dvema... Kajti ne bi maral, da bi včasih pritiskal obliž tja, kjer ni rane. In glede tega, kar sva sklenila, čim prej se zgodi, tem bolje. In če bi se našla kakšna služba kje daleč... da bi bila odvezeta prav vsaka prilika...«

»Došla mi je baš prošnja za pridigarja v Riminih in morda bi bil jaz tudi brez drugega razloga izbral baš...«

»To je prav koč nalašč, koč nalašč. In kdaj...?«

»Ker se stvar že mora zgoditi, se zgodi kmalu.«

»Kmalu, kmalu, velečastiti oče; bolje danes nego jutri. In«, je nadaljeval nato ter vstal s sedeža, »če moremo kaj

storiti za dobre očete kapucince, bodisi jaz ali moja družina ...»

»Poznamo po izkušnji, kako nam je vaša hiša dobra«, je rekel oče provincijal, ki je tudi vstal ter se nameril proti vratom za svojim premagalcem.

»Pogasila sva iskro«, je rekel ta ter malo postal, »iskro, velečastiti oče, ki bi bila lahko zapalila velik požar. Med dobrimi prijatelji se s par besedami poravnajo velike reči«.

Ko je došel do vrat, jih je odprl na stežaj in hotel vsekakor, da mora iti oče provincijal naprej; vstopila sta v drugo sobo ter se priključila ostali družbi.

Veliko marljivost, veliko umetnost, velike besede je uporabljal ta gospod v obdelovanju kake zadeve; ali zato je potem povzročal tudi primerne učinke. Zares, s pogovorom, o katerem smo poročali, je dosegel, da je moral iti brat Cristoforo peš iz Pescarenica v Rimine, kar je dobro dolg sprehod.

Nekega večera dospe v Pescarenico kapucinec iz Milana z zavojem za gospoda gvardijana. V zavoju je ukaz za brata Cristofora, naj gre v Rimine, kjer bo imel posne pridige. Pismo gvardijanu vsebuje navodilo, naj imenovanemu redovniku namigne, da si izbiye iz glave vsako misel na zadeve, ki se je morda mešal vanje v kraju, odkoder odhaja, in opusti tudi vsako dopisovanje; redovnik, ki izroči pismo, naj ga tudi spremlja na potovanju. Tisti večer gvardijan še ničesar ne pove; drugo jutro pokliče brata Cristofora, pokaže mu ukaz, reče mu, naj gre po košarico, palico, potni prt in pas ter naj se v spremstvu očeta, ki mu ga predstavi, brž odpravi na pot.

Kakšen udarec je bil to za našega redovnika, si lahko mislite. Renzo, Lucija, Neža so mu prišli brž na misel in vzkliknil je tako rekoč sam pri sebi: — O Bog, kaj bodo ti ubožki počeli, ko mene ne bo več tu! — Toda dvignil je oči k nebu ter se obdolžil, da ima premalo zaupanja ter se je smatral za kaj potrebnega. Prekrižal je roke na prsih v znak pokorščine ter sklonil glavo pred očetom gvardijanom; ta ga je nato povlekel na stran ter mu dal še ono drugo opozorilo z besedami, ki so bile nasvet, a njih pomen je bil povelje. Brat Cristoforo je odšel v svojo celico, vzel košaro, spravil vanjo brevir, zbirko postnih pridig in kruh odpuščanja, prevezal si je kuto s svojim pasom iz kože, poslovil se

je od svojih sobratov, ki so bili v samostanu, stopil nazadnje še po gvardijanov blagoslov ter s tovarišem odšel na pot, ki mu je bila predpisana.

Rekli smo, da se je bil don Rodrigo, ki si je vtepel v glavo kakor še nikoli, da hoče svoje lepo podjetje izvesti do konca, odločil, da si poišče pomoč nekega strašnega človeka. Povedati ne moremo ne imena tega človeka, ne njegovega priimka, ne kakega naslova, pa tudi nobene domneve o vsem tem, kar je tem bolj čudno, ker nahajamo spomine na to osebnost v več nego eni knjigi iste dobe (mislim tiskane knjige). Da je osebnost ista, o tem ne pripušča istovetnost dejstev nikakega dvoma; toda povsod se vsi skrbno ogibljejo imena, kakor da bi to bilo moralo zažgati pero in roko onemu, ki bi ga bil napisal. Ko mora Francesco Rivola v življenju kardinala Friderika Boromeja govoriti o tem človeku, ga imenuje »po bogastvu prav tako mogočnega gospoda kakor plemenitega po rojstvu« — to je vse. Giuseppe Ripamonti, ki ga v peti knjigi pete dekade svojega dela »Storia Patria« obširneje omenja, ga imenuje nekoga, tega človeka, onega človeka, tega moža, to osebnost. »Poročal bom«, pravi v svoji lepi latinščini, iz katere naj prevedemo, kakor se nam posreči, »slučaj nekega človeka, ki šteje med prve velikaše v mestu in je svoje bivanje ustanovil na kmetih, v nekem kraju ob meji; tam si je priboril varnost z mnogimi zločini in se ni prav nič menil za sodišča, sodnike, za katerekoli gosposko ali vrhovno oblast; živel je popolnoma neodvisno življenje, zbiral je izgnance okoli sebe, bil je nekaj časa tudi sam izgnan, nato pa se je vrnil, kakor da to nič ni...« Iz tega pisatelja vzamemo še kakšno mesto, ki se nam bo zdelo primerno, da potrdimo in pojasnimo povest našega brezimnika, s katerim nadaljujemo.

Delati to, kar zakoni prepovedujejo ali katerakoli sila zabranjuje, biti v tujih zadevah vrhovni sodnik in gospodar brez vsake druge koristi razen veselja nad ukazovanjem, biti vsem strah, biti podpiran po onih, ki so bili vajeni, da jih drugi podpirajo — take so bile vsekdar glavne strasti tega človeka. Že od mladih let se mu je vzbujal, ko je gledal toliko preoblastnosti in tekmovalj in je poslušal njih trušč, ko je videl toliko samosilnikov, mešan občut ogorčenja in nestrpnosti zavisti. Ko je kot mladenič živel v mestu, ni zamenjal nobene prilike, da, še celo iskal je prilik, da bi se kaj

prerekal z onimi, ki so radi takega poklica najbolj sloveli, da bi jim prekrizal načrte, se z njimi meril, jih zavračal v prave meje ali jih silil iskati njegovo prijateljstvo. Ker je večino izmed njih prekašal po bogastvu in spremstvu, vse pa najbrž po drznosti in vztrajnosti, je mnoge tako ugnal, da so se umaknili slehernemu tekmovanju, mnogim je pošteno poklestil grebene, mnoge si je pridobil za prijatelje, seveda ne za enake prijatelje, temveč kakor jih je mogel on sploh prenašati, za podrejene prijatelje, ki so priznavali, da so pod njim, in so mu stali ob levici. Dejansko pa je moral biti včasih tudi on opravnik in orodje njim vsem, kajti oni so v svojih podjetjih prosili tako mogočnega pomočnika vedno za sodelovanje in če bi jim bil odrekel, bi bilo to pomenilo zanj, da izgublja svoj sloves in ne drži tega, za kar se je zavezal, tako da jih je zase in za druge toliko nagradil, da ga ne ime ne žlahta ne prijatelji ne njegova drznost niso mogli več braniti pred javnimi razglasitvami in tolikim sovraštvom mogočnikov; moral je odnehati in pobegniti iz države. Na to okolnost, mislim, se odnaša znamenita poteza, ki jo pripoveduje Ripamonti: »Ko je ta človek moral nekoč zapustiti deželo, je tajnost, spoštljivost in plašnost svojega bega pokazal tako-le: jahal je skozi mesto v spremstvu psov, z donečo trobento, in ko je prišel pred dvorsko palačo, je pri straži pustil sporočilo samih sirovosti za guvernerja«.

V odsotnosti ni prekinil svojih opravkov in ni opustil dopisovanja z onimi svojimi prijatelji, ki so ostali združeni z njim »v skrivni zvezi krutih naklepov in zločestih reči«, da dobesedno prevedemo iz Ripamontija. Zdi se celo, da je tedaj začel snovati s še višjimi osebami nekatere nove, strašne zadeve, o katerih govori omenjeni zgodovinar s skrivnostno malobesednostjo. »Tudi nekateri tuji knezi«, pravi, »so se večkrat posluževali njegove pomoči za kak važen umor in često so mu od daleč poslali ljudi v ojačenje, da so služili pod njegovim poveljstvom«.

Končno je sklenil, da se povrne domov (po kolikem času, ni znano), bodisi da je bil izgon preklican po kakem mogočnem posredovanju, ali da je predrznost temu človeku nadomestovala nekaznjenost, in vrnil se je v resnici; pa ne v Milan, temveč na neki grad, ki je mejil z bergamaškim ozemljem, in to je tedaj pripadalo, kakor vsakdo ve, k beneški državi. »Ona hiša«, navajam zopet Ripamontija, »je:

bila nekakšna delavnica krvavih naročil; služabniki so bili ljudje, ki so bile razpisane nagrade na njihove glave in jim je bil poklic sekati glave; ne kuhar ne kuhinjski hlapec nista bila prosta ubijanja; celo roke dečkov so bile okrvavljene«. Razen te lepe družine doma je imel, kakor trdi isti zgodovinar, še drugo družino podobnih ljudi, raztresenih in razpostavljenih kakor v bivališča po raznih krajih obeh držav, na robu katerih je živel, in vedno pripravljenih na njegova povelja.

Vsi samosilniki dobršno daleč po deželi na okrog so morali, ta pri tej, oni pri drugi priliki, izbirati med prijateljstvom in sovraštvom tega nenavadnega samosilnika. Toda prvim, ki so se mu poskušali upirati, je tako slaba predla, da ni nihče več čutil poguma za tak poskus. A niti kdor je pometal pred svojim pragom in se brigal le za svoje zadeve, ni mogel ostati neodvisen od njega. Pojavil se je njegov sel ter mu zabičil, naj opusti to in to podjetje, naj ne nadleguje več tega in tega dolžnika, ali kaj podobnega — in treba je bilo odgovoriti da ali ne. Kadar je kakšna stranka šla s podložniškim poklonom k njemu ter mu poverila katerokoli zadevo, je s tem postavila drugo stranko pred trdo izbiro, da sprejme njegovo razsodbo ali se proglasi za njegovega sovražnika, kar je pomenilo imeti tretjo stopnjo jetike, kakor so se nekdaj izražali. Mnogi, ki niso imeli prav, so se zatekali k njemu, da bi imeli prav dejanski, drugi spet, ki so imeli prav, da se prvi polastijo tako mogočne zaščite in zaprosprotniku dostop do nje; prvi in drugi so postali še prav posebno njegovi podložniki. Zgodilo se je včasih, da se je obrnil nanj kak slaboten zatiranec, ki ga je mučil kak preoblastnež, in on se je zavzel za slabotnika in njegovo stvar, prisilil je preoblastnika, da je odnehal, zlo popravil in prosil oprostčenja; če pa se je upiral, je dvignil proti njemu tako vojno, da ga je prisilil pobegniti iz krajev, kjer je izvajal svoje nasilje, ali pa mu je moral plačati še hitrejšo in strašnejšo kazen. In v takih slučajih so ljudje to ime, ki so se ga tako bali ter ga tako črtili, za trenotek blagoslavljali; kajti, ne po rečem take pravice, temveč take pomoči, takega povračila, naj je bilo kakršnokoli, ne bi bili mogli pričakovati v onih časih od nobene druge sile, ne zasebne ne javne. Pogosteje, da, navadno pa je njegova sila služila krivičnemu hošenju, krutim zadoščenjem, ošabnim kapricam. Toda tako različna

uporaba one moči je vendar povzročala vedno isti učinek, da je namreč v duhovih vzbujala visoko misel o tem, koliko on lahko hoče in izvede kljub pravičnosti ali nepravičnosti, tema dvema stvarima, ki stavita človeški volji toliko zaprek in sta tolikokrat vzrok, da se ljudje vrnejo sredi poti. Sloves navadnih samosilnikov je bil najčešče omejen na majhno okolico kraja, kjer so bili najbogatejši in najmočnejši; vsak okraj je imel svoje in bili so si tako podobni, da ni bilo vzroka, zakaj bi se naj ljudje brigali za one, ki jih niso imeli na plečih. Sloves tega našega samosilnika pa se je bil že davno razširil po vsem Milanskem; povsod je bilo njegovo življenje predmet ljudskih povesti in njegovo ime je pomenilo nekaj nepremagljivega, čudnega, bajnega. Večna sumnja, da so povsod njegovi zavezniki in njegovi najeti morilci, je tudi pripomogla, da je njegov spomin živel povsod. To so bile zgolj sumnje, kajti kdo bi bil očitno izpovedal tako odvisnost? Toda vsak samosilnik je bil lahko njegov zaveznik, vsak tolovaj se je lahko štel med njegove in ta negotovost sama je povečevala domneve in delala strah še temnejši. In kadarkoli so se kje pojavili nepoznani in grši obrazi razbojnikov nego navadno, ob vsakem gorostasnem dejanju, ki mu nihče ni znal povedati ali uganiti povzročitelja, se je izgovarjalo in mrmralo ime onega, ki ga bomo mi radi preljube — da ne rečemo drugega — opreznosti naših pisateljev prisiljeni nazivati neimenovanca!

Od njegovega strašnega gradu do don Rodrigove vile ni bilo več nego sedem milj in jedva je don Rodrigo postal gospodar in samosilnik, je moral uvideti, da v tako majhni razdalji od take osebnosti ne bo mogoče vršiti onega poklica, ne da bi si prišel z njo v lasce ali pa postopal sporazumno z njo. Zato se mu je bil ponudil za prijatelja in je tudi postal njegov prijatelj, seveda tako kakor vsi drugi; napravil mu je bil že več kot eno uslugo (več ne pove rokopis) in vsakikrat je prejel obljube povračila in pomoči ob katerikoli priliki. Zato je skrbno skrival to prijateljstvo ali pazil vsaj, da bi se ne videlo, kako tesno in kakšne narave je. Don Rodrigo je res hotel biti samosilnik, toda ne odljuden samosilnik; ta posel je bil zanj sredstvo, ne smoter; hotel je prosto bivati v mestu, uživati ugodnosti, zabave, časti omikanega življenja in zato je moral imeti neke obzire, upoštevati sodnike, gojiti prijateljstvo z visokimi osebami, imeti eno

roko na tehtnicah pravice, da bi jih po potrebi lahko nagnil na svojo stran ali jih odstranil ali jih o priliki spustil tudi komu na glavo, če bi ga tako mogel lažje postreči nego z orožjem zasebnega nasilja. Iskreno prijateljstvo ali boljše zveza s človekom takega kova, z očitnim sovražnikom javne oblasti, pa bi mu pri tem gotovo ne sodila v račun, zlasti ne pri grofovskem stricu. Vendar ono malo tega prijateljstva, kolikor ga ni bilo mogoče skriti, je lahko veljalo za neobhoden odnošaj s človekom, katerega sovraštvo je bilo preveč nevarno, ter se tako opravičilo kot nujnost; kajti kdor ima obveznost, da skrbi, a nima za to potrebne volje ali pa ne najde prave poti, polagoma privoli, da kdo drugi do neke meje sam skrbi za svoje zadeve, in če tudi izrecno ne privoli, pa vsaj zatisne eno oko.

Nekega jutra je don Rodrigo odjahal zdoma v lovskem spremstvu z malo četico razbojnikov, ki so korakali peš, Sivec pri stremenu in širje drugi zadaj, ter se napotil v neimenovančev grad.

Dvajseto poglavje.

Neimenovančev grad je jezdil nad ozko, zoparno dolino vrhu brda, ki moli iz ostrega pogorja in bi človek ne mogel povedati, je li z njim združeno ali ločeno po kupu skalovja in prepadov ter po izprepletiku jam in globin, ki se nadaljujejo tudi na obeh straneh. Samo ona stran, ki gleda v dolino, je dostopna; to je precej strmo pobočje, ki pa se vzpenja enakomerno in neprekinjeno; po višinah se vidijo travniki, ob vznožju njive, ki so tuintam posejane s hišicami. Dno je kamenita struga, po kateri teče potoček ali drvi hournik, kakršen je baš letni čas; tačas je voda tvorila mejo med obema državama. Nasprotna slemena, ki tvorijo tako rekoč drugo stran doline, so ob vznožju tudi nekoliko obdelana; vse ostalo je raztreskano klečevje, strmo kakor brezno, golo in brez cest, le lupatam raste po razpokah in robovih kak grmiček.

S svojega strašnega gradu je divji gospod kakor orel z okrvavljenega gnezda obvladoval ves prostor naokrog, kamor bi mogla stopiti človeška noga, in nikdar ni videl nikogar više nad seboj. Če je pogledal naokrog, je obzrl vso

ono zaprlo okolico, pobočja, dno in ceste, ki so vodile po njem. Tista, ki se je v ključih in ovinkih vzpenjala do groznega domovanja, se je kakor vijugast trak razvijala pred onim, ki bi gledal dol; z oken in strelnih lin je mogel gospodar prav lagodno šteti korake onega, ki se je bližal, ter stokrat pomeriti s puško nanj. In če bi jih tudi bilo številna četa, bi jih bil mogel s posadko razbojnikov, ki jo je vzdrževal tam gori, dobršno zlekniti na cesto ali jih strkljati v globoko dolino, preden bi se le enemu posrečilo prilesti na vrh. Sicer pa se ni nihče, ki ni bil pri grajskem gospodarju dobro zapisan, nikdar drznil priti tja gori, da, niti v dolino ali samo mimo ni bilo nikogar. Biriču pa, ki bi se bil pokazal, bi se bilo godilo kakor sovražnemu vohunu, ki ga zasačijo v taborišču. Pripovedovale so se tragične zgodbe o zadnjih biričih, ki so poskusili to drzno podjetje; toda bile so to že stare zgodbe in izmed mlajših se ni nihče spominjal, da bi bil videl kedaj v dolini takega človeka, ne živega ne mrtvega.

Tako nam brezimnik popisuje kraj, imena pa niti ne omeni in da bi nam niti ne pokazal poti za njegovo razkritje, ne pove tudi ničesar o don Rodrigovem pošovanju, temveč postavi moža naravnost na sredo doline, ob vznožje brda, na početek strmo navzgor vijoče se steze. Tam je stala pivnica, ki bi jo bil človek lahko imenoval tudi stražnico. Na obeh straneh starega izveska nad vrati je bilo nasilkano žareče solnce, toda glas občinstva, ki včasih ponavlja imena, kakor se jih nauči, včasih pa jih po svoje prenareja, ni dajal pivnici nobenega drugega imena kakor »Zla noč«.

Topot bližajočih se konj je privabil na prag dečaka, ki je bil oborožen kakor Saracen; pogledal je na stezo in odhitel obveščat treh biričev, ki so notri metali neke umazane, kakor strešniki upognjene kvarte. Oni, ki se je zdelo, da je njih poglavar, je vstal, stopil na prag in ko je spoznal prijatelja svojega gospodarja, je spoštljivo pozdravil. Don Rodrigo mu je z veliko vljudnostjo vrnil pozdrav in vprašal, ali je gospod v gradu, in ko mu je oni veliki korporal odvrnil, da misli, da je gori, je skočil s konja in vrgel uzdo Premostrelcu, možu iz svojega spremstva. Snel je puško ter jo izročil Gorjančku, kakor bi se hotel razbremeniti nepotrebnih težih, da bi lažje stopal navzgor, v resnici pa le zato, ker mu je bilo prav dobro znano, da po tej strmini ni do-

voljeno hoditi s puško. Potegnil je nekaj srebrnikov iz žepa ter jih dal Brložniku rekoč: »Vi me počakate in se boste medtem malo zabavali s temi dobrimi ljudmi«. Končno je privlekel na dan tudi nekaj zlatnikov, jih izročil velikemu korporalu ter jih odmeril polovico zanj, polovico pa naj ta razdeli med svoje ljudi. Nato je s Sivcem, ki je bil tudi odložil svojo puško, začel stopati peš navzgor. Medtem so trije poprej imenovani razbojniki in Premetavček, ki je bil četrti (lepa imena, kaj?, vredna, da so se nam tako skrbno ohranila), ostali s tremi neimenovančevimi in z onim dečkom, ki je tu doraščal za vešala; igrali so, popivali ter drug drugemu pripovedovali svoje hrabre čine.

Neki drugi neimenovančev razbojnik, ki je tudi šel po stezi navzgor, je kmalu nato dohitel don Rodriga; pogledal ga je, ga spoznal ter se mu pridružil; s tem mu je prihranil silnosti, da bi moral še vsem onim, ki bi jih srečal in ga ne bi poznali, praviti svoje ime in dajati o sebi račun. Dospevši do gradu je vstopil (Sivca pa je pustil pri vratih); premeriti je moral dolg blodnjak temnih hodnikov in več soban, ki so bile opete z mušketai, sabljami in partizanami in kjer je v vsaki stražil kak razbojnik. Čakal je nekaj časa, nato pa so ga pripustili v sobano, kjer je bil neimenovanec.

Ta mu je šel naproti, odzdravil ter mu obenem pogledal na roke in v obraz, kakor je zdaj pogledal že iz navade in skoro nehoče pri vsakem, naj je prišel k njemu kdorkoli in naj se je tudi priševal k najstarejšim in najbolj preizkušenim njegovim prijateljem. Bil je velik, rjav, plešast; maloštevilni lasje, ki so mu še ostali, so bili beli; obraz je bil naguban. Na prvi pogled bi mu bil človek prisodil več nego šestdeset let, ki jih je v resnici imel; toda vedenje, gibi, izrazita trdota njegovih potez, zločesto, a živahno bliskanje v očeh — vse je ovajalo telesno in duševno silo, ki bi bila celo pri mladeniču nenavadna.

Don Rodrigo je rekel, da prihaja po nasvet in pomoč, da si je naprtil težko obveznost in ker mu čast ne dopušča, da bi se umaknil, se je spomnil obljub tega moža, ki ni nikdar preveč in tudi ne zaman obetal; nato je začel razpredati svojo zločinsko spletko. Neimenovanec, ki je o tem že nekaj vedel, toda le bolj nejasno, je pazljivo poslušal i zato, ker so ga podobne zgodbe zanimale, i zato, ker je bilo tej primešano njemu znano in silno zoprno ime, namreč ime brata

Cristofora, ki je bil v besedah in — kjer je mogel — tudi v dejanjih očiten sovražnik samosilnikov. Don Rodrigo, ki je vedel, s kom govori, je nato začel pretiravati težkoče podjetja: oddaljenost kraja, samostan, gospa! . . . Pri tem ga je neimenovanec, kakor bi mu bil v srcu skrit bes tako ukazal, mahoma prekinil, rekoč, da si on naprti vso zadevo. Zabeležil si je ime naše uboge Lucije in odslovil don Rodriga, rekoč: »V kratkem vam dojde moje sporočilo, kaj morate storiti«.

Če se bravec še spominja onega nesrečnega Egidija, stanujočega tik samostana, v katerem je Lucija našla zaveščice, naj sedaj izve, da se je ta človek štel med najožje in najintimnejše tovariše v vseh neimenovančevih hudobijah; zato je ta tako hitro in odločno izrekel svojo besedo. Toda jedva je bil zopet sam, se je, ne porečem pokesal, temveč ozlovoljil, da jo je izrekel. Že nekaj časa se mu je vsiljeval občutek, če že ne očitanja, pa vsaj nekakšne naveličanosti vseh njegovih hudobij. Vsa nešteta zločinstva, ki so bila nagradena, če že ne na njegovi vesti, pa vsaj v njegovem spominu, so oživela, kadarkoli je zagrešil kakšno novo, ter se v svoji grdobi prerivala v duši, kakor da jih je preveč; bilo je, kakor bi neprijetno breme rastlo in rastlo. Nekakšno upiranje, ki ga je občutil pri prvih zločinih ter ga pozneje premagal, da je skoro popolnoma izginilo, se je zdaj začelo znova pojavljati. Toda v oni prvi dobi sta slika dolge, nedoločene prihodnosti in občut krepke življenske sile polnila dušo z brezmiselnim zaupanjem; zdaj pa je bilo narobe: misli na bodočnost so delale preteklost najbolj zoprno. — Človek se postara, umre! In potem? — In značilno je bilo to-le: podoba smrti, ki je spričo bližnje nevarnosti pred sovražnikom navadno podvojila duševne zmožnosti v tem človeku ter ga navdala z jezo, polno poguma, ista podoba ga je zdaj, če se mu je prikazala v nočni tišini na njegovem dobro zavarovanem gradu, napolnjevala z nenadno potrtostjo. To ni bila smrt, s katero bi mu bil grozil nasprotnik, ki je tudi sam umrljiv; te smrti ni bilo mogoče odbiti z boljšim orožjem in urnejšo roko; prihajala je sama, porajala se je v človeku samem; morda je bila še daleč, toda vsak trenutek je prišla za korak bliže in medtem ko se je duh bolešno boril, da bi se otresel misli nanjo, se je ona venomer bližala. V prvi dobi so mu tako pogosti zgledi in tako rekoč neprestani prizori na-

silja, maščevanja in pobijanja vzbujali divjo željo po tekmo-
vanju ter so mu služili kot neke vrste oblast pred lastno
vestjo; zdaj pa se mu je v presledkih porajala v duši nejasna,
toda strašna misel na sodbo posameznikov, na pravico, ki ne
zavisi od zglédov; zdaj mu je to, da se je oddaljil od vsak-
danje množice zlobnežev in jih vse prekaša, povzročalo vča-
sih občut strašne osamelosti. Tistega Boga, o katerem je bil
nekdaj slišal govoriti, za katerega pa se že dolgo ni brigal,
da bi ga tajil ali priznaval, ker je bil ves zaposlen s tem, da
je živel, kot bi ga ne bilo, se mu je zdaj v trenutkih pobitosti
brez vzroka, v trenutkih strahu brez nevarnosti zdelo, da ga
sliši vpiti v sebi samem: Vendar Jaz sem! V prvem vrejju
strasti se mu je zdela postava, ki jo je bil vsaj slišal oznanjati
v Njegovem imenu, samo zoprna; zdaj pa jo je njegov duh,
kadar mu je nenadoma oživela v njem, pojmoval kot nekaj,
kar ima svojo izpolnitev. Toda nikar da bi bil ta svoj novi ne-
mir zaupal komurkoli, ga je celo globoko zakrival ter mu
nadeval krinko še temnejše navidezne divjosti; tako ga je
skušal tudi samemu sebi prikriti ali ga udušiti. Zavidajoč one
čase (kajti uničiti ali pozabiti jih ni mogel), ko je še bil vaje-
delati krivico brez očitavanja, z edino mislijo na uspeh, se je
zdaj na vso moč trudil, da bi jih priklical nazaj, da bi obdržal
ali znova utrdil ono vedno pripravljeno, ponosito, neustra-
šeno voljo in bi samega sebe prepričal, da je še vedno isti.

Tako je pri tej priliki brž zastavil don Rodrigu svojo be-
sedo, da si zapre vsak dohod do kakršnegakoli omahovanja.
Toda ko je brž po don Rodrigovem odhodu začutil, da po-
jema trdnost, ki si jo je bil pri obljubi naložil, ko je začutil, da
mu polagoma vstajajo v duši misli, ki so ga zavajale v sku-
šnjava, da bi dano besedo snedel, in bi ga bile zapeljale, da
bi izgubil veljavo v očeh prijatelja in podrejenega sokrivca,
je mahoma presekal to mučno nasprotje ter poklical Jastre-
ba, ki ga je prišteval med najspretnjše in najdrznejše poma-
gače pri svojih grozovitostih in katerega se je navadno po-
služeval v svojem dopisovanju z Egidijem. Ukazal mu je z
odločnim obrazom, naj brž zajaše konja, naj gre naravnost v
Monzo, naj Egidija pouči o prevzeti obveznosti ter naj prosi
njegove pomoči, da se izvede.

Lopovski sel se je vrnil hitreje, nego je njegov gospodar
pričakoval, ter prinesel Egidijev odgovor: da je podjetje
lahko in varno, pošlje naj mu brž kočijo z dvema ali tremi po-

šeno preoblečenimi razbojniki, on sam pa prevzame skrb za vse drugo in izvede vso zadevo. Na to sporočilo je neimenovanec, naj mu je bilo pri srcu kakorkoli, naglo ukazal Jastrebu samemu, naj ukrene vse, kakor je rekel Egidij, in naj gre na ta pohod z dvema drugima, ki mu jih je imenoval.

Če bi bil moral računati Egidij v izkazovanju grozne usluge, za katero je bil naprošen, samo s svojimi navadnimi sredstvi, bi gotovo ne bil dal tako hitre in tako odločne obljube. Toda v onem zavetišču samem, kjer se je zdelo, da bi vse moralo biti samo ovira, je imel kruti mladenič sredstvo, ki ga je poznal le on sam, in kar bi drugim bilo največja težkoča, to je bilo njemu orodje. Povedali smo že, kako je nesrečna gospa nekoč poslušala njegove besede, in bravec je lahko razumel, da se to takrat ni zgodilo zadnjič, da je bil to le prvi korak na poti ogabnosti in krvi. Isti glas, ki je po zločinu pridobil moč in — skoro bi rekel — veljavnost, ji je zdaj zaukazal žrtvovati nedolžnico, ki jo je imela v svojem varstvu.

Predlog se je zdel Gertrudi grozen. Izgubiti Lucijo po nepričakovanem slučaju, brez lastne krivde, bi se ji bilo zdelo nesreča in grenka kazen; zdaj pa ji je bilo zaukazano, da jo z zločinsko verolomnostjo sama pahne od sebe in spremeni to sredstvo za pokoro v novo očitanje vesti. Nesrečnica je poskusila vse poti, da bi se odtegnila strašnemu povelju, vse, razen one edine, ki je bila gotova in je bila vendar še zmerom odprta pred njo. Zločin je trd in neizprosni gospodar, proti kateremu ima moč samo oni, ki se mu popolnoma upre. Za to se Gertruda ni hotela odločiti in je ubogala.

Prišel je določeni dan. Domenjena ura se je bližala. Gertruda se je umaknila z Lucijo v svojo zasebno govorilnico, bila je še bolj nežna z njo nego navadno in Lucija je z rastočo nežnostjo to ljubkanje sprejemala in vračala, kakor se ovčica stresa brez strahu pod pastirjevo roko, ki jo boža in narahlo vleče dalje, ter se obrne in liže roko, ker ne ve, da jo zunaj hleva čaka mesar, ki mu jo je pastir trenutek prej prodal.

»Treba mi je velike usluge in samo vi mi jo morete izkazati. Toliko ljudem lahko ukazujem, a zanesi se ne morem na nikogar. V zelo važni zadevi, ki vam jo potem razložim, moram brž ta hip govoriti z onim očetom gvardijanom kapucincev, ki vas je bil, moja uboga Lucija, privedel sem k meni; potrebno pa je tudi, da nihče ne zve, da sem ga jaz poslala

klicat. Razen vas nimam nikogar, ki bi mi to poslanstvo tajno opravil«.

Lucijo je taka prošnja prestrašila in s svojo običajno pokornostjo, toda ne prikrivaje svojega velikega začudenja, hoteč se odkrižati naročila, je brž navedla razloge, ki jih je gospa morala razumeti in je morala biti pripravljena nanje: brez matere, čisto sama, po samotni cesti, v nepoznanem kraju Toda Gertruda, poučena v peklenški šoli, je tudi sama kazala tako začudenje in tako neugodje, da je zadela ob tako svojeglavnost pri osebi, ki je upala, da lahko bolj računa nanjo, delala se je, kakor da se ji ti izgovori zdijo tako ničevi; saj bi vendar šla o belem dnevu le par korakov po cesti, ki jo je Lucija prehodila malo dni poprej in je ne bi mogla zgrešiti, če bi je tudi ne bila še nikoli videla, ker ji vse natanko pove! Obdelovala jo je tako dolgo, da je bila revica obenem ganjena in zadeta in ji je ušlo: »Dobro torej; kaj naj naredim?«

»Pojdite v kapucinski samostan«, in znova ji je popisala pot; »naj vam pokličejo očeta gvardijana, povejte mu na štiri oči, naj pride k meni sedaj ta hip, a naj ne pove nikomur, da sem jaz poslala ponj«.

»Toda kaj naj rečem oskrbnici, ki me še nikdar ni videla iti same ven in me bo vprašala, kam grem?«

»Skušajte iti mimo, ne da bi vas videla, in če se vam ne posreči, recite, da greste k tej in tej cerkvi, kjer ste obljubili, da boste molili«.

Nova težkoča za ubogo mladenko: morala bi lagati! Toda gospa se je kazala znova tako potrto radi njenega odklanjanja in ji je risala kot nekaj tako grdega to, da ji je prazna tenkovesnost več nego hvaležnost, da je Lucija bolj omamljena nego prepričana in ganjena kakor še nikoli odgovorila: »Pa dobro, pojdem. Bog mi pomozil!« In je šla.

Ko je Gertruda, ki ji je skozi omrežje sledila z nepremičnim in moltnim pogledom, videla, da je stopila na prag, je kakor premagana po neodoljivem čuvstvu odprla usta in rekla: »Čujte, Lucija!«

Ta se je okrenila ter se vrnila k omrežju. Toda že je druga misel, misel, ki je bila vajena prevladovati, zopet zmagala v nesrečnem Gertrudinem duhu. Naredila se je, kakor da ni zadovoljna z danimi navodili, razložila je Luciji znova, po kakšni cesti mora iti, ter jo odslovila, rekoč: »Sto-

rite vse, kakor sem vam rekla, ter se brž vrnite«. Lucija je odšla.

Šla je neopažena skozi samostanska vrata, zavila je po cesti tik zidu, s povešenimi očmi; po dobljenih poučilih in lastnih spominih je našla mestna vrata, stopila ven; nadaljevala je po glavni cesti z zbranim duhom in malo trepetajoča, dospela je v malo trenutkih do ceste, ki je vodila v samostan, ter jo spoznala. Ta cesta je bila in je še danes vglobljena kakor struga kakšne reke med dvema visokima bregovoma, obrastlima z grmovjem, ki tvori zgoraj nekakšen obok. Ko je stopila Lucija na to pot in videla, da je popolnoma samotna, je začutila še večji strah in pospešila korak; toda kmalu nato se je zopet malo osrčila, ko je zagledala stoječo popotno kočijo in poleg nje pred odprtimi vratci dva popotnika, ki sta gledala zdaj v to, zdaj v ono smer, kakor bi ne poznala poti. Ko je šla dalje, je slišala, da je rekel eden izmed njiju: »Evo tu dobre mladenke, ki nama pokaže pot«. In res, ko je dospela do kočije, se je isti človek z večjo vjudnostjo, nego jo je obefala njegova zunanost, obrnil k njej in rekel: »Ej, mladenka, ali bi nama mogli pokazati pot v Monzo?«

»Če gresta v tisto smer, ne gresta prav«, je odgovorila ubožica: »Monza je na to stran...« in se je obrnila, da pokaže s prstom — kar jo je drugi tovariš (bil je Jastreb) zagrabil nenadoma krog pasu ter jo dvignil od tal. Lucija je prestrašena obrnila glavo nazaj in zagnala krik; tolovaj jo je siloma potisnil v kočijo. Drug tolovaj, ki je sedel spredaj, jo je ujel ter jo posadil sebi nasproti, čeprav se mu je močno izvijala in vreščala; tretji ji je vtaknil ruto v usta ter ji zaprl krik v grlu. Medtem je tudi Jastreb prav hitro stopil v kočijo, vrata so se zaprla in kočija je oddrdrala. Oni drugi, ki ji je bil stavljal tisto izdajalsko vprašanje, je ostal na cesti ter pogledal gor in dol, da vidi, je li kdo pritekkel na Lucijino vpitje; bilo ni nikogar. Skočil je na breg, se ujel za neko deblo v grmovju ter izgubil. To je bil Egidijev tolovaj; prej je stal kakor tujec na vratih svojega gospodarja, da vidi, ali pride Lucija iz samostana; opazoval jo je dobro, da jo lahko speš spozna, nato je stekel po bližnjici, da jo počaka na domenijskem kraju.

Kdo bi mogel sedaj popisati njen strah in njeno tesnobo, izraziti, kar se je godilo v njeni duši? Odpirala je preplašene

oči v bojazni, da bi spoznala svoj strašni položaj, in jih takoj spet zapirala v grozi in strahu pred temi divjimi obrazi. Zvijala se je, toda držali so jo od vseh strani; zbirala je vse svoje moči ter se zaganjala, da bi se vrgla proti vratcem, toda dve mišičasti roki sta jo držali kakor pribito v ozadju kočije; druge štiri debele pesti so jo pritiskale na sedež. Kadarkoli je odprla usta, da zažene krik, ji ga je ruta brž udušila v grlu. Medtem so tri peklena usta z najbolj človeškim glasom, ki so ga premogla, venomer ponavljala: »Tiho, tiho, ne bojte se, nočemo vam nič žalega storiti«. Po nekaj trenutkih tako tesnobne borbe se je zdelo, da se je pomirila; spustila je roke, glava ji je omahnila vznak, dvignila je mukoma trepalnice in gledala z nepremično uprtimi očmi; strašni obrazi pred njo se ji je zdelo, da se prelivajo in valovijo v grozanski mešanici, barva je izginila z njenega obraza, mrzel pot ji ga je oblil, prepustila se je in padla v nezavest.

»No, no, pogum«, je govoril Jastreb. »Pogum, pogum«, sta ponavljala ostala dva malopridneža; toda ker so ji vsi čuti odpovedali, je to ta hip obranilo Lucijo, da ni slišala tolažil teh groznih glasov.

»Vraga! Zdi se mrtva«, je rekel eden med njimi. »Kaj, če bi bila v resnici mrtva?«

»Ah, mrtva!« je rekel drugi. »To je ena tistih nesvesti, ki so jim podvržene ženske. Jaz vem, da je bilo treba kaj več, kadar sem hotel spraviti koga na oni svet, bodisi moškega ali žensko«.

»Hajdi!« je rekel Jastreb. »Pazita na svojo dolžnost in ne iščita drugega. Potegnita kratkocevke iz zabojev in imejta jih pripravljene, kajti v gozdu, ki zdaj prihajamo vanj, čepijo vedno kakšni malopridneži. Ne držita jih tako v rokah, za vraga! Denita jih za ramena, tam jih položita. Ali ne vidita, da je ta naša jetnica kakor oblit piščanec, ki omedli za vsak nič? Če vidi orožje, bi bila zmožna zares umreti. In ko se ji vrne zavest, pazita dobro, da ji ne bosta delala strahu. Ne dotikajta se je, če vama ne dam znamenja; držim jo lahko sam. In tiha bodita; pustita meni, da govorim«.

Medtem je kočija v neprestanem teku zavozila že globoko v gozd.

Čez nekaj časa se je ubogi Luciji začela vračati zavest kakor po globokem, tesnobnem spanju in odprla je oči. Stalo jo je nekaj muke, preden je mogla razločiti strahotne pred-

mete, ki so jo obdajali, in zbrati svoje misli; končno je spet razumela svoj strašni položaj. Tiste skromne moči, ki so se ji povrnilo, je najprej hotela uporabiti spet za to, da se znova vrže proti vratcem ter se zažene ven; toda zadržali so jo in samo za trenutek je mogla videti divjo samo to kraja, koder so šli. Znova je zavpila; toda Jastreb je dvignil svojo veliko roko z rutico in rekel, kolikor je mogel sladko: »Nehajte in bodite tihi, ker bo bolje za vas; nočemo vam nič žalega storiti, a če ne boste tihi, vas prisilimo«.

»Izpustite me! Kdo ste vi? Kam me peljete? Zakaj ste me zajeli? Izpustite me! Izpustite me!«

»Pravim vam, da se ne bojte; saj vendar niste otrok in morate razumeti, da vam nočemo nič žalega storiti. Ali ne vidite, da bi vas bili lahko stokrat ubili, če bi imeli slabe namene? Torej bodite mirni.«

»Ne, ne; pustite me, da grem po svoji poti; jaz vas ne poznam.«

»A mi pzonamo vas.«

»Ah, sveta Devica! Kako me poznate? Izpustite me, za božjo voljo. Kdo ste vi? Zakaj ste me zajeli?«

»Ker nam je bilo ukazano.«

»Kdo, kdo, kdo vam je mogel to ukazati?«

»Tihol!« je rekel Jastreb s strogim obrazom. »Nam se ne stavijo taka vprašanja.«

Lucija se je poskušala še enkrat nenadoma zagnati k vratcem, a ker je videla, da je zaman, se je znova zatekla k prošnjam in s sklonjeno glavo; s solznimi lici, z glasom, ki ga je jok prekinjal, in z rokami, sklenjenimi pred ustnicami, je govorila: »Ah, za božjo voljo in radi presvete Device, izpustite me! Kaj sem vam jaz slabega storila? Jaz sem revna stvar in nisem ničesar naredila. Kar ste mi vi storili, vam vse iz srca odpuščam in molila bom za vas k Bogu. Če imate tudi vi hčer, ženo, mater, pomislite, kaj bi trpele, če bi bile v takem stanju. Spominjajte se, da moramo vsi umreti in si boste nekega dne želeli, da bi vam bil Bog milostljiv. Izpustite me, pustite me tu; Gospod mi pokaže cesto.«

»Ne moremo.«

»Ne morete? Ah, moj Bog, zakaj ne morete? Kam me hočete peljati? Zakaj...?«

»Ne moremo, vse zaman; ne bojte se, ker vam nočemo nič žalega storiti. Bodite mirni in nihče se vas ne dotakne.«

Vsi stolni monsignorji v procesiji... (Šestnajsto pogl.,
str. 236).

Užaloščena, vznemirjena in vedno bolj prestrašena, ko je videla, da njene besede prav nič ne izdajo, se je Lucija obrnila k Onemu, ki ima človeška srca v roki in more tudi najtrša omehčati, kadar hoče. Stisnila se je, kolikor je najbolj mogla, v kot kočije, prekrižala roke na prsih in nekaj časa v duhu molila. Nato je izvlekla molek in začela moliti rožni venec s tako vero in s tako vnemo kakor še nikoli v življenju. Zdaj pa zdaj je upala, da si je izprosila usmiljenje, za katero je molila, ter znova začela prositi tolovaje, toda vedno zaman. Nato je spet zapadla omedlevici in spet se je osvestila in oživela za nove muke. Toda srce nam zdaj ne dá, da bi jih še nadalje popisovali; preveč bolešno usmiljenje nas goni proti koncu tega potovanja, ki je trajalo več nego štiri ure in po katerem nam bo prestajati še druge tesnobne ure. Prestopimo v grad, kjer so nesrečnico pričakovali.

Pričakoval jo je neimenovanec z nenavadnim nemirom in v nenavadni duševni napetosti. Čudna reč! Ta človek, ki je prej hladnokrvno odločal o toliko življenjih in ni pri toliko svojih dejanjih prav nič upošteval prizadetih bolečin, razen morda včasih le zato, da je v njih okušal divjo naslado maščevanja, je zdaj, ko je položil roke na to neznanko, na to ubogo kmetško dekle, občutil nekakšno grozo in, skoro bi rekel, strah. Z visokega okna svojega gradu je že nekaj časa gledal proti enemu vhodu v dolino in evo: zdaj se je prikazala kočija ter se počasi bližala, kajti ono začetno drdranje je izčrpalo naglico in konjem se je moč unesla. In dasi se kočija z mesta, odkoder je gledal, ni zdela nič večja nego voziči, ki jih otroci dobivajo za igračo, jo je vendar brž spoznal in začutil je, da mu srce hitreje bije.

— Ali je notri? — je brž pomislil ter nadaljeval sam pri sebi: — Kakšne sitnosti radi te ženske! Odkrižajmo se je. —

In hotel je poklicati enega svojih biričev, da ga brž pošlje kočiji naproti, naj ukaže jastrebu obrniti, da jo odvedejo v don Rodrigovo vilo. Toda zapovedovalen »ne«, ki je zazvenel v njegovi duši, je brž zabrisal ta načrt. Vendar mučila ga je potreba, da bi dal kakšno povelje, kajti postalo mu je nezno, da mora leno pričakovati kočijo, ki se je bližala korakoma, kakor nekaj izdajalskega ali — kdo ve? — kakor kazen; zato je dal poklicati neko svojo staro žensko.

Ta je bila rojena na gradu samem, bila je hči nekega

bivšega grajskega čuvaja in je tu prebila vse svoje življenje. Kar je izza definskih let videla in slišala, ji je vtisnilo, v dušo veličasten in strašen pojem o moči njenih gospodarjev, in glavno načelo, ki ga je bila zajela iz navodil in zgledov, je bilo, da jih je treba v vsem slušati, ker lahko storijo mnogo zla ali mnogo dobrega. Ko se je v njenem srcu razvijal čut dolžnosti, ki je kakor kal položen v srce vsakega človeka, se je pridružil in prilagodil čustvom spoštovanja, strahu in suženjske pohlepnosti. Pozneje je zagospodaril neimenovanec ter začel na tako strahoten način uporabljati svojo moč, da je ona občutila spočetka nad njim nekakšno grozo in obenem še globlje čustvo pokorščine. Sčasoma se je privadila temu, kar ji je bilo dan na dan pred očmi in v ušesih; močna in razbrzdana volja tako velikega gospoda je bila zanj njo kakor kakšna usodna pravičnost. Kot zrelo dekle se je poročila z nekim grajskim služabnikom, ki je kmalu nato, ko se je udeležil nekega nevarnega pohoda, pustil življenje na cesti in njo kot vdovo v gradu. Osveta, ki jo je gospod takoj izvršil radi tega, ji je dala neko divjo tolažbo ter v njej povečala ponos, da uživa tako zaščito. Od tedaj je malokdaj prišla iz gradu in polagoma ji o človeškem življenju niso ostale nobene druge misli razen onih, ki jih je dobivala na tem kraju. Prideljena ni bila nobeni posebni službi, toda v tej tolpi tolovajev ji je zdaj ta, zdaj oni nalagal razne malenkosti; in to jo je grizlo. Zdaj je morala krpati cunje, zdaj naglo pripraviti obed onim, ki so se vrnili s kakšnega pohoda, zdaj lečiti ranjence. Povelja teh ljudi, njih očitanja in zahvale so bile zabeljene z norčevanjem in psovanjem; »stara« je bil njen običajen naslov; pridevki, ki jih je vedno vsakdo priobešal, so bili različni po okolnostih in prijateljevem razpoloženju. In ona, ki so jo motili v njeni lenobi in izzivali njeno jezo — te dve strasti sta prevladovali v njej —, je te poklone včasih vračala z besedami, ki bi bil satan v njih spoznal več svojega daru nego v besedah izzivačev.

»Ali vidiš ono kočijo tam doli?« jo je vprašal gospod.

»Vidim«, je odgovorila starka, pomolila špičasto brado naprej in napela vdrte oči, kakor bi jih skušala potisniti na rob očalov.

»Daj brž pripraviti nosilnico, stopi vanjo in naj te nesó do »Zle noči«. Toda prav hitro, da prideš pred kočijo tja; ta se itak pomika dalje kakor smrt. V tej kočiji je mora

bili neka mladenka. Če je, reci Jastrebu v mojem imenu, naj jo dene v nosilnico, sam pa naj pride nemudoma k meni. Ti ostaneš v nosilnici z ono mladenko in ko dospete sem gori, jo povedeš v svojo sobo. Če te vpraša, kam jo pelješ, čigav je grad, glej, da ne«

»Oh!« je rekla starka.

»Toda«, je nadaljeval neimenovanec, »dajaj ji poguma«.

»Kaj naj ji rečem?«

»Kaj naj ji rečeš? Dajaj ji poguma, ti pravim. In ti si prišla v ta leta, ne da bi vedela, kako se daje pogum taki deklici, če človek hoče! Ali nisi nikdar občutila srčne tesnobe? Ali te nikdar ni bilo strah? Ali ne poznaš besed, ki v takih trenutkih razveselijo? Takih besed ji povej; najdi jih, za vraga. Pojdi«.

In ko je odšla, je malo obstal pri oknu in upiral poglede v kočijo, ki se je že zdela mnogo večja; nato jih je dvignil k solncu, ki je v tistem hipu padalo za goro; nato je pogledal oblake, ki so bili raztreseni malo više in so se skoro nenadoma iz rjavih izprevrgli v ognjene. Odmaknil se je, zaprl okno ter začel hoditi gor in dol po sobi s korakom popotnika, ki se mu mudi.

Eden in dvajseto poglavje.

Starka je odhitela, da bi ubogala in ukazovala, oborožena z veljavo tega imena, ob katerem se je vsakdo podvil, naj ga je na tem mestu izgovoril kdorkoli, kajti nikomur ni prihajalo na misel, da bi kdo bil tako pdrzen, da bi se ga po krivem posluževal. In res je bila pri »Zli noči« malo prej, nego je dospela kočija, in ko jo je videla, kako se bliža, je stopila iz nosilnice, pomignila kočijažu, naj ustavi, se približala vracem ter Jastrebu, ki je vtaknil glavo ven, tiho sporočila gospodarjeva povelja.

Ko se je kočija ustavila, se je Lucija stresla ter se speč opomogla iz nekakšnega mrtvila. Začutila je, kako ji znova polje kri po žilah, odprla je na široko usta in oči in gledala. Jastreb se je bil odmaknil in starka je z brado na vratcih gledala Lucijo in govorila: »Pridite, mladenka moja; pridite, ubožica; pridite z menoj, ki mi je ukazano, da lepo ravnam z vami in vam dajem poguma«.

Ob zvoku ženskega glasu je revica občutila hipno potolaženost in pogum; toda zapadla je spet še mračnejšemu strahu. »Kdo ste?« je rekla s tresočim se glasom ter uprla začuden pogled starki v obraz.

»Pridite, pridite, revica«, je ponavljala ta. Jastreb in ostala dva, ki sta iz tako nenavadno uslajenih starkinih besed in iz njenega glasu sklepalta, kakšni so gospodovi nameni, sta skušala zlepa prepričati ujetnico, naj sluša. Toda ona je še nadalje gledala ven in daši ji divji in nepoznani kraj ter samozavest njenih stražnikov nista mogla vzbujati nikakega upanja na pomoč, je vendar že odpirala usta, da bi zavpila, toda ko je zagledala Jastreba, kako ji z očmi obeta robec, je zadržala krik, se stresla in se zvila; tedaj so jo zgrabili in prenesli v nosilnico. Nato je vstopila vanjo tudi starka. Jastreb je rekel obema drugima rokomavhoma, naj stopata zadaj, sam pa je odbrzel po strmi stezi navzgor, da nemudoma izve nadaljna gospodarjeva povelja.

»Kdo ste?« je z bojaznijo vprašala Lucija neznano, nekazno baburo. »Zakaj sem tukaj z vami? Kje sem? Kam me peljete?«

»K onemu, ki vam dobro hoče«, je odgovorila starka; »k velikemu . . . Srečni fisti, ki jim on dobro hoče! Dobro za vas; blagor vam. Ne bojte se, bodite veseli, kajti ukazal mi je, naj vam dajem poguma. Poveste mu, kajne, da sem vam dajala poguma?«

»Kdo je to? Zakaj? Kaj hoče od mene? Jaz nisem njegova. Povejte mi, kje sem. Pustite me, da grem. Recite tem ljudem, naj me izpustijo, naj me nesejo v kakšno cerkev. Ah, vi, ki ste ženska, v imenu Marije Device . . .!«

To sveto in sladko ime, ki ga je bila nesrečna starka prva leta s čaščenjem izgovarjala in ga potem že dolgo, dolgo ni več klicala na pomoč ter ga morda tudi ni več slišala izgovarjati, je naredilo na njenega duha, ko ji je v tem hipu udarilo na uho, zmeden, čuden, počasen vtis, podobere spominu na svetlobo v starcu, ki so ga kot otroka oslepili.

Medtem je stal neimenovanec vzravnal na grajskem pragu in gledal navzdol: videl je, kako se nosilnica bliža korakoma kakor prej kočija in kako teče Jastreb pred njo v razdalji, ki se je vsak trenutek večala. Ko je Jastreb došel na vrh, mu je gospod pomignil, naj gre za njim, in je odšel z njim v neko grajsko sobo.

»Torej?« je rekel in obstal.

»Vse do pičice natanko«, je odgovoril Jastreb ter se priklonil; »opozorilo je došlo pravočasno, ženska pravočasno, nikogar ni bilo tam, le enkrat je zavpila, prikazal se ni nihče, kočijaž uren, konji dobri, nobenega srečanja; toda«

»Toda kaj?«

»Toda . . . resnico govorim, da bi mi bilo bolj ugajalo, če bi se bilo povelje glasilo, naj ji izprožim strel v hrbet, ne da bi jo slišal govoriti, ne da bi jo videl v obraz.«

»Kaj, kaj? Kaj hočeš reči?«

»Reči hočem, da ves ta čas, ves ta čas Preveč se mi je smilila.«

»Smilila! Kaj veš ti o usmiljenju? Kaj je usmiljenje?«

»Nikdar še ga nisem tako razumel kakor danes; usmiljenje je skoro nekaj takega kakor strah: kdor se mu vda, ni več možak.«

»Čujmo malo, kako je ta deklica vzbudila v tebi usmiljenje.«

»Ah, presvetli gospod! Tako dolgo . . . ! Jokala je, prosila, zvižala oči, postajala čisto bela kakor smrt, vzdihovala, znova prosila, s takimi besedami«

— Nočem je v hišo, te ženske, — si je mislil medtem neimenovanec. — Bil sem govedo, da sem se zavezal; toda obljubil sem, obljubil sem. Ko bo daleč proč . . . — In dvignil je glavo proti Jastrebu, kakor bi hotel ukazovati, in rekel: »Zdaj pusti usmiljenje; zajaši konja, vzemi si tovariša ali dva, če hočeš, in zdirjaj na dom onega don Rodriga, že veš. Reci mu, naj pošlje toda urno, urno, ker drugače«

Toda drug notranji »ne«, še bolj zapovedovalen nego prvi, mu je zabranil končati. »Ne«, je rekel z odločnim glasom, kakor bi hotel samemu sebi izraziti povelje onega tajnega glasu; »ne, pojdi počivat in jutri zjutraj . . . storiš, kar ti porečem.«

— Kakšnega besa ima ta ženska na svoji strani, — je razmišljal nato, ko je ostal sam, vzravnan, z rokami, prekrižanimi na prsih, in z očmi nepremično uprtimi na isto mesto na tleh, kjer je žarek mesečine, prodirajoč skozi visoko okno, risal četverkot iz blede svetlobe, ki jo je debelo omrežje sekalo kakor šahovnico in so jo manjši predeli šip še bolj na drobno rezali. — Kakšnega besa ali . . . kakšnega angela, ki jo varuje . . . V Jastrebu je vzbudila usmiljenje! . . .

Jutri zjutraj, jutri na vse zgodaj mora ta ženska odhod, kakor je njena usoda, in naj se o tem več ne govori in, — je nadaljeval sam pri sebi z izrazom človeka, ki ukazuje neposlušnemu dečku in ve, da ga ta ne bo ubogal, — in naj se na to več ne misli. Naj mi ta živina, don Rodrigo ne hodi lomiti glave s svojimi zahvalami, kajti... nočem več slišati, da mi govorijo o njej. Ustregel sem mu, ker... ker sem bil obljubil; obljubil sem, ker... taka je moja usoda. Toda to uslugo hočem, da mi ta človek dobro poplača. Poglejmo malo... —

In hotel je tuhtati, kaj bi za plačilo ali skoro za kazen lahko zahteval težavnega od njega; toda znova so mu šinile skozi možgane besede: »V Jastrebu je vzbudila usmiljenje!« — Kako se ji je moglo to posrečiti? — je nadaljeval, kakor bi ga ona misel vlekla za seboj. — Hočem jo videti... Ah, ne... Da, hočem jo videti. —

In šel je od sobe do sobe, našel majhne stopnice, tipal po njih navzgor, prišel do starkine sobe in butnil s čevljem ob vrata.

»Kdo je?«

»Odpri.«

Začuvši ta glas, je bila starka v treh skokih pri vratih; brž se je zaslišalo rožljanje količka v krožcih in vrata so se odprla na stežaj. S praga se je neimenovanec ozrl naokrog in v svetlobi svetiljke, ki je gorela na mizici, je videl Lucijo čepeti na tleh v kotu, ki je bil od vrat najbolj oddaljen.

»Kdo ti je rekel, da jo vrzi tja kakor vrečo cunj, nesrečnica?« se je zadržal nad starko ter se jezno namrgodil.

»Deja se je, kamor ji je bilo všeč«, je odgovorila ona ponižno. »Jaz sem vse poskusila, da bi ji dala poguma; tudi sama vam lahko to potrdi; toda ni bilo mogoče.«

»Vstanite«, je rekel neimenovanec Luciji ter se ji približal. Toda Lucija, ki so ji trkanje, odpiranje, prikazen tega človeka in njegove besede napolnile preplašeno dušo z novim strahom, se je sključila še niže v kot, obraz je skrila med dlani in se ni ganila; samo trepetala je vsa.

»Vstanite, kajti nočem vam nič žalega storiti... a morem vam storiti dobro«, je ponovil gospod... »Vstanite!« je nato zagrmel njegov glas, razjarjen, da je dvakrat zaman ukazal.

Kakor da je v strahu zadobila novo moč, se je prene-

srečna mladenka brž vzravnila na kolenih; sklenila je roke, dvignila kakor pred kakšno sveto podobo oči in obraz k neimenovancu, jih takoj spet povescila in rekla: »Tu sem; ubijte me«.

»Rekel sem vam, da vam nočem nič žalega storiti«, je odvrnil neimenovanec z blažjim glasom ter uprl pogled v njen obraz, zmeden od poistosti in strahu.

»Pogum, pogum«, je rekla starka; »če vam on sam pravi, da vam noče nič žalega storiti...«

»In zakaj«, je povzela Lucija z glasom, ki je iz njega poleg trepetu radi strahu zvenela obenem nekakšna samozavest obupane ogorčenosti, »zakaj moram radi njega trpeti peklenske muke? Kaj sem vam jaz naredila?«...

»Ali so morebiti grdo ravnali z vami? Govorite«.

»Ah, grdo ravnali! Zajeli so me z izdajstvom, s silo! Zakaj? Zakaj so me zajeli? Zakaj sem tu? Kje sem? Jaz sem ubog človeški stvor; kaj sem vam naredila? V imenu Boga...«

»Boga, Boga«, jo je prekinil neimenovanec. »Vedno Bog; tisti, ki se ne morejo sami braniti, ki nimajo moči, imajo vedno tega Boga, da ga pošiljajo zase v boj, kakor bi se bili zmenili z njim. Kaj mislite doseči s to svojo besedo? Da mi storite...?« in presekal je stavek na sredi.

»O Gospod, doseči! Kaj morem jaz revica doseči razen tega, da mi izkažete usmiljenje? Bog odpusti toliko stvari za eno samo delo usmiljenja! Izpusťte me; za božjo voljo, izpusťte me! Ne izplača se človeku, ki bo moral nekega dne tudi sam umreti, da bi ubogemu človeškemu stvoru prizadejal toliko trpljenja. Ah, vi, ki lahko ukažete, recite, naj me izpusťtijo! S silo so me privedli semkaj. Pošljite me s to žensko v ***, kjer je moja mati. O presveta Devica! K moji materi, k moji materi, za Boga milega, k moji materi! Morda ni daleč od tod... videla sem naše gore! Zakaj moram radi vas trpeti? Dajte me odvesti v kakšno cerkev. Vse svoje življenje bom molila za vas. Kaj pa vas to stane, če rečete le besedico? Ah evo, vidim, da se vzbuja usmiljenje v vas; recite samo besedo, recite jo. Bog odpusti toliko stvari za eno samo delo usmiljenja!«

— Ah, zakaj ni to hčerka katerega tistih psov, ki so me izgnali! — je pomislil neimenovanec; — katerega tistih podležev, ki bi me najraje videli mrtvega! Zdaj bi užival to njeno vreščanje; tako pa... —

»Ne odganjajte dobrega navdihal!« je vneto nadaljevala Lucija z novim pogumom, ko je opazila nekakšen izraz omahovanja v obrazu in vedenju svojega tirana. »Če mi vi ne izkažete te milosti, mi jo izkaže Gospod; vi lahko storite, da umrem, in s tem bo zame vsega konec; toda vi!... Nekega dne morda tudi vi... Toda ne, ne; jaz bom vedno prosila Gospoda, naj vas obvaruje vsega hudega. Kaj vas stane ena beseda? Če bi vi skušali trpeti te muke...!«

»No, le pogum«, jo je prekinil neimenovanec s sladkostjo, da je ob njej starka osupnila. »Ali sem vam kaj žalega storil? Ali sem vam kaj grozil?«

»Ah ne! Vidim, da imate dobro srce in čutite usmiljenje z ubogim človeškim stvorom. Če bi vi hoteli, bi mi lahko povzročili več strahu nego vsi drugi, storili bi lahko, da bi umrla; namesto tega pa ste mi... malo razširili srce. Bog vam to poplača. Dokončajte delo usmiljenja: oprostite me, oprostite me.«

»Jutri zjutraj...«

»Ah, oprostite me sedaj, brž...«

»Jutri zjutraj se zopet vidiva, vam pravim. Dotlej pa le pogum. Odpočijte se. Gotovo morate biti lačni. Prinesó vam kmalu.«

»Ne, ne; jaz umrem, če kdo vstopi sèm; umrem. Odvedite me vi v cerkev... Bog vam bode štel te korake.«

»Prišla bode ženska in vam prinese jesti«, je rekel neimenovanec in jedva je izgovoril, je tudi sam osupnil, da mu je prišel tak izvinek na misel in se je v njem rodila potreba iskati tak izhod, da pomiri mlado žensko.

»In ti«, je nato urno povzel obrnivši se k starki, »osrčuj jo, da bo jedla; deni jo v to posteljo spat in če te mara poleg sebe, dobro, če pa ne, lahko spiš eno noč na tleh. Osrčuj jo, ti pravim, in stori, da bo vesela. In da se mi ne bo pritoževala radi tebe!«

Rekši se je naglo nameril proti vratom. Lucija je vstala in stekla, da ga zadrži in obnovi svojo prošnjo, toda bil je že izginil.

»Ah, jaz reval! Zaprite, zaprite brž«. In ko je slišala pripreti duri in zarožljati količek, se je znova sključila v svoj kot. »Ah, jaz reval!« je zopet vzkliknila vzdihoma. »Koga bom zdaj prosila? Kje sem? Povejte mi vi, za Bóga, povejte mi, kdo je ta gospod... ta, ki je govoril z mano?«

»Kdo je, kaj? Kdo je? Vi hočete, da vam povem. Počakaj, da ti povem. Ker vas ščiti, ste se prevzeli; vi hočete imeti svoje zadoščenje, jaz pa naj trpim radi vas. Vprašajte njega. Ko bi vam v tem ugodila, bi gospod meni ne naklonil takih lepih besed, kakor ste jih slišali vi«. — Jaz sem stara, stara, — je mrmrala dalje med zobmi. — Preklete mladenke, ki jih je lepo videti, naj jočejo ali se smejejo, in imajo vedno prav. — Toda začula je Lucijine vzdihne, na misel ji je prišlo spet grozeče gospodarjevo povelje, sklonila se je k ubogi čepeči deklici in povzela s slajšim glasom: »Pojdite no, saj vam nisem nič slabega rekla; bodite veseli. Ne vprašujte me stvari, ki vam jih ne morem povedati; sicer pa bodite mirni in dobre volje. Oh, če bi vedeli, koliko ljudi bi bilo zadovoljnih, če bi ga slišali govoriti, kakor je govoril z vami! Bodite veseli, kajti zdaj, zdaj vam prineso jesti; in jaz, ki razumem... po tem, kakor je govoril, bo kaj dobrega. In potem zlezete v posteljo in... pustite tudi meni kofiček, upam«, je pristavila z glasom, ki je bil nehoté malo jezen.

»Nočem jesti, nočem spati. Pustite me na miru; ne bližajte se mi; ne hodite od tod!«

»Ne, ne, glejte«, je rekla starka, se odmaknila in sedla na veliko stolico, odkoder je revico ošinjala s pogledi strahu in mrznje obenem; nato je pogledovala na svoje ležišče, grizlo jo je, da morda vso noč ne bo mogla vanj, in mrmrala je proti mrazu. Toda razveselila se je ob misli na večerjo v nadi, da bo tudi zanjo kaj. Lucija se ni zavedala mraza, ni čutila lakote in kakor omamljena je imela celo o svojih bolečinah in svojih bojznih le zmeden občut, podoben slikam, ki jih človek gleda v mrzličnih sanjah.

Stresnila se je, ko je začula Irkanje; prestrašena je dvignila obraz in zavpila: »Kdo je? Kdo je? Naj nihče ne vstopil!«

»Nič, nič; dobre novice«, je rekla starka; »Marta je, nese večerjo.«

»Zaprte, zaprite!« je vpila Lucija.

»Ih, brž, brž«, je odgovorila starka; vzela je krušni kosček Marti iz rok, jo odslovila, spet zaprla in postavila kosčaro na mizo sredi sobe. Nato je večkrat povabila Lucijo, naj pristopi ter si privošči teh dobrih stvari. Rabila je po svojih mislih najučinkovitejše besede, da bi v revici vzbudila tek, sipala je ploho vzklikov o izbornosti jedil: »To so griž-

ljaji, ki se jih taki ljudje, kot smo mi, če jih morejo okušati, dobro dolgo spominjajo! To je vince, ki ga pije gospodar s svojimi prijatelji... kadar se nameri kateri izmed njih... in hočejo biti veseli! Ehm!» Toda ko je videla, da je vsa njena hvala zaman, je rekla: »Vi pa nočete. Ali jutri mu ne pravite, da vas nisem osrčevala. Jaz bom jedla; za vas ostane več nego dovolj, če se pozneje spametite in boste hoteli ubogati«. Rekši je začela požrešno jesti. Ko se je nasitila, je vstala, stopila do kofa, se sklonila nad Lucijo, jo zopet povabila, naj jé, da bi se nato odpravila spat.

»Ne, ne, nočem ničesar«, je odgovorila ta s slabotnim in kakor zaspanim glasom. Nato je povzela z večjo odločnostjo: »Ali so vrata zaprta? Ali so dobro zaprta?« In ko je pogledala naokrog po sobi, je vstala ter se z naprej iztegnjenimi rokami in sumnim korakom napotila v ono smer.

Starka je pred njo stekla tja, iztegnila roko h količku in ga potresla rekoč: »Ali slišite? Ali vidite? Je li dobro zaprto? Ste li sedaj zadovoljni?«

»Ah, zadovoljna! Jaz tukaj zadovoljna?« je rekla Lucija ter se vrnila v svoj kot. »Toda Gospod ve, da sem tu.«

»Pridite v posteljo. Kaj boste tam čepeli kakor pes? Kdo je še kedaj videl odklanjati ugodnosti, če jih človek lahko ima?«

»Ne, ne, pustite me na miru.«

»Vi sami hočete tako. Evo, jaz vam prepuščam boljši prostor; jaz ležem na kraj, nerodno bom ležala radi vas. Če hočete priti v postelj, veste, kaj vam je storiti. Spominjajte se, da sem vas večkrat prosila«. Rekši je oblečena zlezla pod odejo in vse je obmolnilo.

Lucija je negibna čepela v svojem kotu, zvita v klopčič, z dvignjenimi koleno, opirajoč se z rokami ob kolena, skrivajoč obraz v dlaneh. Njeno stanje ni bilo ne sen ne bedenje, temveč naglo menjavanje, blodno vrsteče se misli, predstave, strahovi. Zdaj je stala sama sebi živeje pred očmi, spominjala se je določneje grozot, ki jih je ta dan videla in pretrpela, in se je bolešno posvečala okolnostim temne in strašne resničnosti, ki je bila zapletena vanje; zdaj se ji je duh, prenesen v še temnejšo okolico, otepal zoper prikazni, porojene iz negotovosti in strahu. Precej dolgo je bila v tem tesnobnem stanju; končno je utrujena in strta kot še nikdar iztegnila izmučene ude, se zleknila ali bolje omahnila na fla

in ostala nekaj časa v položaju, ki je bil bolj podoben pravemu snu. Toda nenadoma se je speč zavedla, kakor bi jo bil poklical kak notranji glas, ter občutila potrebo, da se popolnoma zave, da se ji povrne vsa moč njenih misli in spozna, kje je, kako in zakaj. Ob nekem glasu je napela uho: bilo je počasno, hropeče starkino smrčanje; razklenila je oči in videla, da se slaboten odsev izmenoma pojavlja in izginja: bil je stenj v svetiljki, ki je ugašal, izplapolaval tresočo se svetlobo ter jo urno tako rekoč zopet umikal, kakor se val na obrežju približuje in odteguje; in ta svetloba, ki je bežala s predmetov, še preden so mogli dobiti v njej jasno obliko in barvo, je kazala očem samo vrsteče se zmešnjave. Toda kmalu so se novi vtisi speč prikazali v duhu in pomagali razločevali to, kar se je čutom pojavljalo zmedeno. Nesrečnica je prebudivši se spoznala svojo ječo: vsi spomini tistega strašnega dne, vse strahote bodočnosti so jo napadle obenem; celo ta nova pokojnost po tolikem razburjanju, to mirovanju podobno stanje, ta zapuščenost — vse jo je navdajalo z novim strahom in premogla jo je tolika tesnoba, da si je zaželela smrti. Toda v tem hipu se je spomnila, da more vsaj moliti, in obenem s to mislijo ji je hipoma vzknilo v srcu kakor novo upanje. Vzela je zopet svoj molek ter začela moliti rožni venec in kakor je molitev prihajala z njenih trepetajočih ustnic, je srce čutilo, da poganja v njem neko nejasno zaupanje. Nenadoma ji je šinila neka druga misel v glavo: da bi njena molitev bila bolj prijetna in bolj gotovo uslišana, če v svojem obupu opravi tudi kakšno žrtev. Spomnila se je tega, kar ima ali kar je imela najdražjega; kajti v tem hipu ni bila njena duša zmožna nobenega drugega čuvstva kakor strahu in ni mogla spočeti nobene druge želje, kakor da bi bila prosta; spomnila se je in brž sklenila, da to žrtvuje. Dvignila se je, pokleknila, sklenila na prsih roke, od katerih je visel molek, dvignila obraz in zenice proti nebu in rekla: »O presveta Devica! Ti, ki sem se ti tolikokrat priporočila! Ti, ki si pretrpela toliko bolečin in si zdaj tako proslavljena in si naredila toliko čudežev za potrte in bedne — pomagaj mi! Stori, da uidem tej nevarnosti, daj, da se nedotaknjena snidem s svojo materjo, o Mari Gospodova, in obetam ti, da ostanem devica, odpovedujem se na veke onemu svojemu ubožčku, zato da bom vedno samo tvoja«.

Izgovorivši te besede je sklonila glavo ter si položila molek okrog vratu, skoro kakor v znamenje posvečenja in varstva obenem, kot bojno opravo nove vojske, v katero se je vpisala. Ko je sedla speč na tla, je začutila, da ji stopa v dušo neka mirnost in obširnejše zaupanje. Spomnila se je one besede »jutri«, ki jo je ponovil neznan mogočnik in zdelo se ji je, da sliši iz te besede obljubo rešitve. Po tolikih bojih utrujeni čuti so v tej miselni pomirjenosti polagoma zadremali in končno se je že proti dnevu polastilo Lucije, ki ji je ime njene zaščitnice ne popolnoma izgovorjeno zamrlo na ustnah, globoko in neprekinjeno spanje.

Toda v istem gradu je bil še nekdo, ki bi bil rad prav tako zaspal, a ni mogel. Ko je bil gospod odšel ali skoro zbežal od Lucije, ukazal pripraviti večerjo zanjo in je še zmerom z njeno sliko v duši in z odmevanjem njenih besedi v ušesu napravil običajni obisk na nekaterih mestih v gradu, se je umaknil v svojo sobo ter se v veliki naglici zaklenil vanjo, kakor bi se moral zakopati v jarek pred četo sovražnikov; prav tako naglo se je nato slekel in legel v postelj. Toda tista podoba, ki je stala živa pred njim kakor še nikoli, se je zdelo, da je ta hip rekla: Ne boš spal. — Kakšna nora ženska radovednost, da bi jo videl, me je obšla? — je pomislil. — Prav pravi jastreb, ta sirova živina, da človek ni več možak; res je: človek ni več možak!... Jaz?... Da nisem več možak, jaz? Kaj pa je bilo? Kateri vrag me jaše? Kaj je novega? Ali nisem vedel že davno prej, da ženske vreščijo? Tudi moški vreščijo včasih, ko se ne morejo upreti. Kaj vruga! Ali nisem še nikdar slišal, kako ženske bevskajo? —

In ne da bi se bil Bog ve kaj trudil brskati po svojem spominu, mu je ta sam osvežil več nego en slučaj, ko ga ne molitve ne tožbe niso prav nič odvrnile, da ne bi bil izvedel svojih sklepov. Toda obnavljanje spominov na taka podjetja ne le da mu ni povrnilo one trdnosti, ki mu je že manjkala, da bi izvedel tudi to, ne le da mu ni pogasilo v duši onega nadležnega usmiljenja, temveč je celo vzbujalo v njem nekakšen strah in neko nerazumljivo besnost kesanja, tako da je občutil kot olajšanje, ko se je vrnil k oni prvi Lucijini podobi, proti kateri je bil skušal utrditi svoj pogum. — Ona živi, — je pomislil; — ona je tu; še je čas, lahko ji rečem: Pojdite, bodite veseli! Lahko vidim, kako se ji obraz

spremeni, in ji lahko tudi rečem: Odpustite mi? Jaz naj prosim odpuščanja? Žensko? Jaz...! Ah, in vendar, če bi si mogel z eno besedo, s tako besedo pomagati, če bi mogel odložiti to vražje breme, bi jo izgovoril, ah, čutim, da bi jo izgovoril! Kako daleč sem prišel! Nisem več mož, nisem več mož!... Proč! — je rekel nato ter se besno obračal v postelji, ki je postala trda, trda, pod odejami, ki so postale težke, težke. — Proč! To so neumnosti, ki so mi že večkrat rojile po glavi. Minilo bo tudi zdaj. —

In da bi minilo, je v mislih iskal kako važno zadevo izmed onih, ki so ga močno zanimala, da bi se ji ves posvetil; toda našel ni nobene. Vse se mu je zdelo spremenjeno: kar je druge kratki najsilneje podžigalo njegove želje, ga ni zdaj prav nič več mikalo; strast je bila zdaj kakor konj, ki se nenadoma upre radi kakšne sence, in ni hotela več nikamor naprej. Mesto da bi se ob misli na začeta in še ne končana podjetja vzpodbujal k njih izvršitvi ter se podžigal ob ovirah (kajti celo jeza bi se mu bila v tem hipu zdela sladka), je občutil neko otožnost, skoro nekakšen strah radi korakov, ki jih je bil že napravil. Čas je stal zdaj prazen pred njim, brez vsakega namena, opravila in hojenja, poln samo neznosnih spominov; vse ure so bile podobne tej, ki je lezla tako počasi, tako težko preko njegove glave. Vse svoje tolovaje je zbral v domišljiji in nobenemu ni imel naročiti nič takega, kar bi se mu bilo zdelo važno; da, celo sama misel, da jih bo zopet videl in bo spet med njimi, se mu je zdela novo breme, studila se mu je ter ga spravljala v zadrego. In če je hotel najti za drugi dan kakšno opravilo, kaj takega, kar bi lahko storil, je moral misliti, da drugi dan lahko pusti ono revico na svobodo.

— Osvobodim jo, da; jedva sine dan, stečem k njej in ji porečem: Pojdite, pojdite! Dam jo spremiti... In obljuba? In obveznost? In don Rodrigo?... Kdo je don Rodrigo? —

Kakor človek, ki ga njegov višji spravi z nepričakovanim vprašanjem v zadrego, je hotel neimenovanec brž odgovoriti na to, ki si ga je bil stavil sam ali bolje oni njegov novi jaz, ki je nenadoma strašno zrastel in se dvignil, da sodi starega. Začel je torej iskati razloge, radi katerih se je bil mogel odločiti, še skoro preden je bil naprošen, da prevzame obveznosti in pahne brez sovraštva in brez strahu neznano nesrečnico v tako frpljenje, samo da onemu ustreže;

toda ne le da se mu ni posrečilo najti razlogov, ki bi se mu bili zdeli v tem hipu dobri, da opravičijo dejanje, temveč skoro niti samemu sebi ni mogel pojasniti, kako se je dal v to zavesti. Bolj nego odločitev je bila ona volja trenoten gibljaj duše, ki je ubogala stara, običajna čuvstva, posledica tisočerih prejšnjih dejstev; da si pojasni eno samo svoje dejanje, je mučeni izpraševalec samega sebe zabredel v pretresanje vsega svojega življenja. Segal je vedno dalje nazaj, od leta do leta, od obveznosti do obveznosti, od krvi do krvi, od zločina do zločina: vsak se je prikazal v duši kot zaveden in nov, ločen od čuvstev, ki so storila, da ga je hotel in zagrešil, prikazal se je v taki spačenosti, kakršne ni poprej radi onih čuvstev nikdar opazil na njem. Vsi so bili njegovi, bili so on sam; groza te misli, ki je pri vsaki izmed onih podob znova nastajala in se družila z vsemi, je rasla do obupa. Dvignil se je nagloma in sédel, nagloma je zagnal roke na steno poleg postelje, pograbil pištolo, jo snel in . . . v trenotku, ko si je hotel končati življenje, ki je postalo nezno, se je njegova misel, prevzeta od strahu in neke tako rekoč preostale bojazni, zagnala v čas, ki bi vendar še nadalje potekal, ko bi njega že več ne bilo. Predstavljal si je z grozo svoje mrtvo truplo spačeno, negibno, v oblasti najpodlejšega človeka, ki bi ga preživel, presenečenje, zmedo v gradu drugi dan, vse v neredu; on pa bi bil brez moči, brez glasu, vrgli bi ga kdo ve kam. Predstavljal si je pogovore, ki bi nastali tu, v okolici in daleč proč, in veselje svojih sovražnikov. Tudi tema in tihota je bila kriva, da je videl v smrti nekaj bolj žalostnega in strašnega; zdelo se mu je, da se ne bi oboževal, če bi bilo podnevi, na prostem, pred ljudmi: vrgel bi se v reko in izginil. Zaglobljen v taka mučna premišljevanja je z nekakšno krčevito silo dvigal in spuščal s palcem petelina na pištoli; tedaj mu je v duhu zablislila drugačna misel. — Če tistega drugega življenja, o katerem so mi govorili, ko sem bil še deček, in o katerem vedno govorijo, kot bi bilo to gotova stvar, če tega življenja ni, če so si vse to le duhovniki izmislili, kaj počenjam jaz? Zakaj bi umiral? Kaj pa to dé, kar sem storil? Kaj to dé? Norost je ta moja . . . In če je to drugo življenje . . . ! —

Spričo takega dvoma, spričo take nevarnosti se ga je polastil še bolj črn, še težji obup, ki mu ni bilo mogoče uteči niti s smrtjo. Izpustil je orožje, si grabil z rokami v lase, škle-

petal z zobmi in trepetal. Nenadoma so mu prišle na misel besede, ki jih je pred malo urami ponovno slišal: — Bog odpusti toliko stvari za eno samo delo usmiljenja! — In niso se mu povrnila več z onim poudarkom ponižne prošnje, s kakršnim so bile izrečene, temveč z glasom, ki je bil poln oblasti in je obenem obetal daljno upanje. To je bil trenutek olajšanja; odmaknil je roke od svojih senc in bolj zbrano uprl oči svojega duha v ono, od katere je bil slišal one besede; in ni je videl več kot svojo jetnico, ne več kot žensko, ki prosi, temveč kot osebo, ki deli milosti in tolažila. Tesnobno je pričakoval dneva, da pohiti in jo osvobodi, da čuje iz njenih ust nove besede utehe in življenja; predstavljal si je, da jo on sam povede k njeni materi. — In potem? Kaj bom delal jutri, kolikor mi dneva še ostane? Kaj bom delal pojutrišnjem? Kaj popojutrišnjem? In noč? Noč, ki se vrne po dvanajstih urah! Ah, noč! Ne, ne — noč! — In zapadel je zopet mučni praznoti bodočnosti, iskal je zaman, kako bi uporabil čas, kako bi prebil dneve in noči. Zdaj je sklepal, da zapusti grad in odide v daljne dežele, kjer ga nihče niti po imenu ne pozna, toda čutil je, da bi on sam bil vedno s seboj; zdaj se mu je zopet porajalo temno upanje, da oživi v njem zopet stari duh, da oživijo stare želje in je to samo delirij, ki preide; zdaj se je bal dneva, ki naj bi ga njegovim pokazal tako bedno spremenjenega, zdaj je hrepenel po njem, kakor da mora prinesiti luč tudi v njegove misli. In evo, prav ko se je začelo svitati, malo hipov potem ko je Lucija zaspala in je on tako-le nepremično sedel, evo, zaslišal je, da mu prihaja na uho kakor val nejasno izraženega glasu, ki je pa vendar imel nekaj veselega v sebi. Posluhnil je pozorno in zaznal daljno prazniško zvonjenje; čez nekaj trenutkov je zaslišal tudi gorsko odmevanje, ki je zdaj pa zdaj slabočno ponavljalo ubrane glasove ter se zlivalo z njimi. Malo pozneje začuje še drugo, bližje zvonjenje, tudi to kakor za praznik; nato še tretje. — Česa se radujejo? Kaj imajo lepega vsi ti ljudje? — Skočil je s svojega trnjevega ležišča, se napol oblekel, stekel k oknu, ga odprl in pogledal. Gore so bile napol zastrte z meglo; bolj nego oblačno je bilo nebo vse en sam pepelnat oblak; toda v svetlobi, ki je vendar polagoma naraščala, je bilo razločiti po cesti na dnu doline ljudi, ki so hodili mimo, in druge, ki so prihajali iz svojih hiš ter se odpravljali na pot, vsi v isto smer, proti koncu doline na desno od gradu, vsi prazniško oblečeni in nenavadno živahni.

— Kaj vruga imajo ti ljudje? Kaj pa je veselega v tem prekletem kraju? Kam gre vsa ta svojat? — Poklicjal je zanesljivega razbojnika, ki je spal v sobi tik njegove, ter ga vprašal po vzroku tega gibanja. Ta je vedel toliko kakor on in je obljubil, da pojde brž in poizve. Gospod se je naslonil na okno ter pazljivo zasledoval vrveči prizor. Bili so moški, ženske, otroci, v gručah, v parih in posamez; ta je dohitel koga pred seboj ter se mu pridružil, oni je pravkar stopil iz hiše ter odšel s prvim, na katerega si je nameril; hodili so družno kakor prijatelji na domenjeno potovanje. Kretnje so jasno oznanjale skupno naglico in skupno veselje in ne ubrano, toda prikladno bobnenje raznih zvonov, bližnjih in daljnih, se je zdelo tako rekoč glas onih gibov in dopolnilo besed, ki niso mogle seči sem gori. Gledal je in gledal in rastle je v njegovem srcu nekaj več kakor gola radovednost, kaj more vzbuditi v toliko različnih ljudeh takšno enako navdušenje.

Dva in dvajseto poglavje.

Malo pozneje se je razbojnik vrnil in sporočil, da je prišel prejšnji dan milanski nadškof Friderik Boromej v *** in ostane tam ves tisti dan; da je novica, ki se je na večer tistega prihoda razširila po bližnjih vaseh, vsem vzbudila željo videti tega moža in da zvonijo bolj v znamenje veselja nego zato, da bi s tem opozarjali ljudi. Ko je gospod ostal sam, je še nadalje gledal v dolino in je bil še bolj zamišljen. — Zaredi enega človeka! Vsi se podvizajo in vsi so veseli, da vidijo enega človeka! In vendar ima gotovo vsakdo izmed njih svojega vruga, ki ga muči. Toda nobeden, nobeden nima takega kakor jaz; nobeden ni prebil take noči kakor jaz! Kaj ima ta človek, da napravi toliko ljudi veselih? Kakšen groš, ki ga razdeli tako-le na slepo Toda ti ljudje ne romajo vsi radi miloščine. No torej, kakšno znamenje v zraku, kakšno besedo Ah, če bi jih imel kaj zame, besed, ki morejo tolažiti! Če! Zakaj ne grem tudi jaz? Zakaj ne? . . . Pojdem, pojdem in govoril bom z njim, na štiri oči bom govoril. Kaj mu porečem? Ej no, kar, kar Slišal bom, kaj zna on povedati, ta človek! —

— kar jo je drugi tovariš (bil je Jastrebo) zagrabil nena-
doma krog pasu ter jo dvignil od tal. (Dvajseto pogl., str. 286).

Ko je tako-le v zmedu napravil takšen sklep, se je naglo končal oblačiti ter si del neko svojo suktnjo, ki ji je kroj bil nekam vojaški; vzel je tretjinsko puško,¹ ki je bila ostala na postelji, ter jo na eni strani pripel za pas, na drugi strani pa drugo, ki jo je snel s kavlja na steni; prav tako si je za pas zataknil svoje bodalo; nato je snel s stene karabinko, ki je bila prav tako slavna kakor on sam, ter si jo obesil čez rame; vzel je klobuk, šel iz sobe ter se napotil najprej tja, kjer je bil pustil Lucijo. Odložil je zunaj karabinko v kot blizu vrat, potrkal ter se obenem oglasil. Starka je v enem skoku planila s postelje ter hitela odpirat. Gospod je vstopil, pogledal po sobi in zagledal Lucijo sključeno in mirno v kotu.

»Spi?« je tiho vprašal starko. »Tam spi? Ali so bili takšni moji ukazi, nesrečnica?«

»Jaz sem vse poskusila«, je odgovorila ta, »toda ni hotela jesti in ni hotela priti....«

»Pusti jo, naj mirno spi: glej, da je ne boš motila, in ko se vzbudi.... Marta pride semkaj v sobo poleg te in ti jo pošlješ po vse, karkoli bi ona zahtevala. Ko se prebudi.... ji reci, da jaz.... da je gospodar odšel za malo časa, da se vrne in da.... stori vse, kar bo ona želela.«

Starka je obstala vsa začudena in mislila sama pri sebi: — Je li to kakšna knežna?« —

Gospod je odšel, vzel zopet svojo karabinko, poslal Marto, naj čaka v predsobi, in prvega razbojnika, ki ga je srečal, naj straži, da razen te ženske nihče drugi ne prestopi tistega praga; nato je odšel iz gradu ter se v teku spustil navzdol.

Rokopis ne pove, kako daleč je bilo od gradu do onega kraja, kjer je bil kardinal, toda iz dejstev, ki jih bomo pripovedovali, sledi, da ni moglo biti več poti kakor za dolg sprehod. Samo po tem, da so dolinci in tudi bolj oddaljeni ljudje drli v oni kraj, bi tega ne mogli dognati, kajti v zapiskih iz tistega časa najdemo, da so velike množice prihajale dvajset in več milj daleč, da bi videle Friderika.

Razbojniki, ki jih je srečaval na strmi stezi, so se spoštljivo ustavljali, ko je šel gospod mimo, čakali so, ali jim ne dá morda kakšnih povelj in ali jih ne vzame s sabo na kakšen

¹ Tretjinska puška je trikrat krajša od navadne.

pohod, in niso vedeli, kaj si naj mislijo o njegovem izrazu in pogledih, ki je z njimi odgovarjal na njihovo priklanjanje.

Ko je bil na veliki cesti, je vzbujalo začudenje mimoidočih to, da so ga videli brez spremstva. Sicer se mu je vsakdo umaknil daleč stran, tako da je bilo dovolj prostora tudi za spremstvo, in vsakdo je spoštljivo snel klobuk. Ko je došel v tisti kraj, je našel veliko množico; toda njegovo ime je šlo brž od ust do ust in množica se je razmikala. Približal se je nekemu ter ga vprašal, kje je kardinal. »V župnišču«, je odgovoril ta, se priklonil in pokazal hišo. Gospod je šel tja, vstopil na majhno dvorišče, kjer je bilo mnogo duhovnikov, ki so ga vsi pogledali z začudeno, sumljivo pozornostjo. Nasproti sebi je zagledal nastežaj odprta vrata, vodeča v majhno dvorano, kjer je bilo zbranih še več drugih duhovnikov. Snel je karabinko ter jo prislonil v kot dvorišča; nato je vstopil. Tudi tam — pogledi, šepetanje, ponavljanje nekega imena, nato molk. On se je obrnil do enega med njimi ter ga vprašal, kje je kardinal, češ, da bi rad govoril z njim.

»Jaz sem tujec«, je odgovoril vprašanec, pogledal naokrog in poklical kaplana križenosca, ki je ta hip v kotu dvorane tiho govoril nekemu svojemu tovarišu: »On? Ta sloviti človek? Kaj išče on tukaj? Proč, proč!« Toda na oni klic, ki se je razlegel v splošnem molku, je moral priti; priklonil se je neimenovancu, poslušal, kaj želi, dvignil z nemirno radovednostjo oči k njegovemu obrazu, jih takoj spet povesel, malo obstal ter dejal nato jecljaje: »Ne vem, ali bi presvetli monsignor . . . v tem hipu . . . bil . . . ali bi hotel . . . mogel . . . Dovolj; grem, da vidim«. In šel je nerad, da sporoči v bližnji sobi, kjer je bil kardinal.

Na tej točki naše zgodbe si ne moremo kaj, da se ne bi malo ustavili, kakor popotnik, truden in žalosten od dolge poti po nerodovitnem in divjem svetu, obstane in zapravi malo časa v senci lepega drevesa, na travi, poleg studenca žive vode. Zadeli smo tu ob osebnost, katere ime in spomin, naj se kadarkoli pojavita v duhu, okrepečata človeka s pokojnim ganotjem spoštovanja in s prijetnim občutom naklonjenosti, tembolj sedaj po toliko slikah bolesti, ko smo si ogledovali tako mnogovrstno in zoprno razvratnost! Za to osebnost moramo vsekakor poizkusiti par besed; kdor jih ne bi maral slišati in bi vendar hotel še nadalje zasledovati našo zgodbo, naj preskoči kar v naslednje poglavje.

Friderik Boromej, rojen leta 1564., je bil izmed vsekdar redkih mož, ki so svoje izborne darove, vsa svoja sredstva velikega bogastva, vse ugodnosti svojega privilegiranega stališča in svoje vzdržno stremljenje rabili za to, da so iskali in se vadili v tem, kar je boljšega. Njegovo življenje je kakor pofoček, ki privre jasen izpod skale, se v dolgem teku po različnih fleh nikdar ne zamočviri in ne skali in se jasen izliva v reko. V udobnosti in sijaju je že od mladih let upošteval one besede odpovedi in ponižnosti, ona načela o ničemurnosti zabav, o krivičnosti napuha, o pravem dostojanstvu in pravih blaginjah, ki se v najprvočnejšem verskem pouku sporočajo od roda do roda, bodisi da jih srca čutijo ali ne. Upošteval je, pravim, tiste besede in tista načela, umeval jih je resno, jih preizkusil in našel, da so resnične. Uvidel je, da torej ne morejo biti resnične druge besede in druga, nasprotna načela, ki se tudi z isto gotovostjo in včasih tudi po istih ustnah sporočajo od roda do roda; sklenil je, da se bo v svojih dejanjih in mislih ravnal po tistih, ki so bile resnica. V prepričanju, da ni ljudem usojeno, da bodi življenje mnogim breme in le nekaterim praznik, temveč vsem opravilo, o katerem bo vsakdo dajal račun, je že kot deček začel misliti, kako bi moglo biti njegovo življenje koristno in sveto.

V letu 1580. je izrazil sklep, da se posveti cerkveni službi, in je sprejel duhovsko oblačilo iz rok onega svojega bratrance Karla, ki ga je že takrat star in splošen sloves proglašal za svetnika. Kmalu nato je vstopil v kolegij, ki ga je bil Karel ustanovil v Paviji in ki nosi še danes njuno rodbinsko ime; tam se je neumorno posvečal predpisanim opravilom in si dve opravi prostovoljno še sam naložil: poučeval je namreč krščanski nauk najbolj sirove in najbolj zanemarjene med preprostim ljudstvom in obiskoval bolnike, jim stregel, jih tolažil in podpiral. Ugleda, ki mu ga je v tistem kraju vse pridobivalo, se je posluževal za to, da je skušal tudi svoje tovariše privabiti, naj ga v takih delih podpirajo, in v sleherni poštenu in koristni stvari je izvrševal nekakšno zgledno prvenstvo; da bi mu priborili to prvenstvo, bi bili morda zadostovali že zgolj njegovi osebni darovi, če bi bil tudi najnižjega pokolenja. Drugačnih ugodnosti, ki bi mu jih bil njegov položaj lahko ustvaril, ne le da ni iskal, temveč se jih je celo skrbno izogibal. Njegova miza je bila prej revno nego zmerno pogrnjena, njegova obleka je bila prej ubožna nego

preprosta; temu primerno je bilo tudi vse njegovo življenje in vedenje in nikdar se mu ni zdelo potrebno, da bi ga spremenil, naj so nekateri sorodniki še tako kričali ter se pritoževali, da s tem ponižuje dostojanstvo hiše. Drugačno borbo je moral biti z učitelji, ki so skušali skrivaj in kakor v presenečenje postaviti predenj, nanj ali okrog njega kakšno bolj gosposko opremo, nekaj, kar bi ga odlikovalo od drugih ter ga predstavljalo kot kneza tistega kraja, bodisi da so mislili, da si s takim vztrajnim početjem priborijo njegovo naklonjenost, ali da jih je vodila ona suženjska iskrenost, ki se šopiri in zabava s tujim sijajem, ali da so bili izmed onih modrijanov, ki se čednosti prav tako strašijo kakor pregreh in pridigajo venomer, da je popolnost v sredi, to sredo pa določijo prav na tisti točki, do katere so sami dospeli in kjer se udobno počutijo. Friderik se ni dal premagati po takih poskusih in je grajal one, ki so jih delali, in to že v svojih deških in mladeniških letih.

Da je Friderik skušal, dokler je še živel kardinal Karel, ki je bil šest in dvajset let starejši od njega, v njegovi resni, slovesni prisotnosti, ki je tako živo izražala njegovo svetost in spominjala na njegova dela in katere ugled bi vsak hip, če bi bilo treba, še povečalo očitno in prostovoljno spoštovanje pričujočih, naj bi bili katerikoli in naj bi jih bilo kolikor koli, kot otrok in deček posnemati vedenje in mišljenje takega predstojnika, temu se gotovo ni čuditi; vendar pa je tudi nekaj znamenitega to, da ni mogel po njegovi smrti nihče opaziti, da bi bil tedaj dvajsetletnemu Frideriku manjkal vodnik in opominjevalec. Rastoča slava njegove nadarjenosti, učenosti in pobožnosti, sorodstvo in zveze z mnogimi mogočnimi kardinali, zaupanje v njegovo rodbino in že ime samo, s katerim se je radi Karla v glavah vseh družila misel na svetost in odličnost, vse, kar mora in more koga dvigniti do visokih cerkvenih dostojanstev, mu jih je družno napovedovalo. Toda on, prepričan v srcu o tem, česar ne more nihče, ki se priznava h krščanstvu, z ussti tajiti, da namreč ne more biti pravične vzvišenosti človeka nad drugimi ljudmi razen v tem, da jim služi, se je bal dostojanstev ter se jim je skušal ogniti, gotovo ne zato, da ne bi maral drugim služiti, kajti malo življenj je bilo taki službi posvečenih kakor njegovo, temveč ker se ni imel za dovolj vrednega in sposobnega za tako visoko in nevarno službo.

Začo je bil videti zelo zmeden, ko mu je v letu 1595. Klement VIII. ponudil milansko nadškofijo, in je brez obočavljanja odklonil. Vdal se je šele izrečnemu papeževemu povelju.

Take demonstracije — kdo tega ne ve? — niso ne težke ne redke in hlimbi ni treba nič več napora in bistrumnja, da jih izvede, kakor burkežem, da jih za vsak slučaj že naprej zasmehujejo. Toda ali raditega niso več naraven izraz krepostnega in razumnega čuvstvovanja? Življenje je preizkušnja za besede in naj so besede, ki izražajo tako čuvstvovanje, šle tudi preko usien vseh sleparjev in smehunov sveta, vendar bodo vedno lepe, če se pred njimi in za njimi razgrinja nesebično in požrtovalno življenje.

V nadškofu Frideriku se je kazalo prav posebno in neprestano prizadevanje, da bi od bogastev, časa, skrbi, skratka od vse svoje osebnosti jemal zase vedno le to, kar bi bilo nujno potrebno. Govoril je kakor vsi, da so cerkveni dohodki premoženje ubogih; a kako je v dejanju umeval to načelo, vidimo iz tega-le. Hotel je, da se preceni, koliko je treba, da vzdržuje sebe in svojo služinčad, in ko so mu povedali, da šest sto zlatnikov (zlatnik se je tedaj imenoval zlati novc, ki je obdržal vedno enako težo in ime, a se je pozneje imenoval cekin), je ukazal, naj jih vsako leto prav toliko odštejejo iz njegove zasebne blagajne v nadškofijsko, ker je smatral, da njemu, ki je bil zelo bogat, ni dovoljeno živeti od onega premoženja. Pa tudi od svojega je tako varčno in po malem odmerjal samemu sebi, da ni nikdar nehal nositi obleke, dokler ni bila čisto ponošena; vendar pa je, kakor beležijo sodobni pisatelji, z darom preprostosti družil dar odlične snažnosti; te dve navadi sta res omembe vredni v tej nesnažni in gizdavi dobi. Podobno je nakazal ostanke svoje zmerne mize, da se ne bi porazgubili, neki ubožnici in po njegovem ukazu je prišel vsak dan kak revež iz tega zavoda v njegovo obednico pobirati, kar je ostalo. Take skrbi bi morda vzbudile pojem o skopi, revni in tesnobni čednosti, o duhu, ki lepí v malenkostih in se ne more povzpeli do visokih načrtov, ko bi ne bilo te ambrozijanske knjižnice, ki jo je Friderik s tako pogumnim sijajem zamislil ter jo dal s tolikimi stroški zgraditi prav od temelja. Da jo opremi s knjigami in rokopisi, je ni samo obdaril s tistimi, ki jih je bil z veliko vnemo in velikimi izdatki sam nabral, temveč je razposlal osem mož izmed najbolj izobraženih in izkuš-

nih, kar jih je mogel najti, da jih nakupijo po Italiji, Franciji, Španiji, Nemčiji, Flandriji in po Grškem, na Libanonu in v Jeruzalemu. Tako se mu je posrečilo zbrati kakih trideset tisoč tiskanih zvezkov in štirinajst tisoč rokopisov. Knjižnici je pridružil kolegij doktorjev (bilo jih je devet; dokler je živel, jih je plačeval on; pozneje, ko redni dohodki niso zadostovali za ta trošek, se je njih število skrčilo na dva) in njih opravilo je bilo gojiti razne znanosti, bogoslovje, zgodovino, slovstvo, cerkveno starinoslovje, vztočne jezike; vsak je bil dolžan objaviti kakšno delo iz odkazane mu stroke. K temu je priklopil še kolegij, ki ga je on imenoval trojezičnega, za proučevanje grškega, latinskega in italijanskega jezika; in kolegij učencev, ki naj bi se učili teh snovi in jezikov, da jih bodo nekoč lahko poučevali; priklopil je tudi fiskarno za vztočne jezike, namreč za hebrejski, kaldejski, arabski, perzijski in armenski jezik, galerijo slik, galerijo kipov in šolo za tri glavne umetnosti risanja. Za te je lahko našel že izurjene profesorje; za druge pa smo že videli, koliko preglavice mu je delalo nabiranje knjig in rokopisov; gotovo še težje je bilo najti črke za one jezike, ki so se tedaj v Evropi mnogo manj gojili nego danes; še težje nego črke pa je bilo mogoče najti ljudi. Zadostuje naj, če povemo, da je osem izmed devetih doktorjev vzel med mladimi učenci v seminariju, in iz tega tudi lahko sklepamo, kako je presojal globoke študije in sloveča imena tiste dobe; ta sodba se sklada s sodbo poznejših stoletij, ki je študije in imena izročila pozabi. V pravilih, ki jih je določil za uporabo in upravo knjižnice, se vidi namen večne koristi, ki ni le sam na sebi lep, temveč v marsičem mnogo bolj moder in plemenit, nego so bile vobče misli in navade tiste dobe. Knjižničarju je predpisal, naj goji stike z najbolj učenimi možmi Evrope, da mu po njih dojdejo vesti o stanju ved in opozorila o vsakovrstnih najboljših knjigah, ki se kje objavijo in jih mora nabaviti; predpisal mu je, naj učenjake opozarja na knjige, ki jih morda še ne poznajo in bi jim mogle biti koristne; ukazal je, da mora biti vsem, domačinom in tujcem, dana priložnost in čas, da se jih po potrebi poslužujejo. Tak namen se mora zdeti danes vsakomur le preveč naraven in istoveten z ustanovitvijo kakšne knjižnice; takrat pa ni bilo tako. V neki zgodovini ambrozijanske knjižnice, ki jo je napisal (v običajnem slogu in z običajno ličnostjo tistega

stoletja) neki Pierpaolo Bosca, knjižničar po Friderikovi smrti, se kot nekaj posebnega izrečno omenja, da so knjige v tej zbirki, ki jo je ustanovil zasebnik skoro popolnoma na svoje stroške, postavljene občinstvu na ogled, da se dado vsakomur, ki si jih želi, in dobi vsakdo tudi sedež, papir, peresa in črnilo, da si zabeleži, kar bi se mu zdelo potrebno, dočim v marsikateri drugi znameniti javni knjižnici v Italiji ni bilo mogoče knjig niti videti, temveč so bile zaprte v omarah, odkoder jih je bilo mogoče vzeti samo po vljudnosti knjižničarjev, kadar so bili pri volji, da so jih za trenutek pokazali; da bi se pa obiskovalci iz knjig lahko udobno učili, o tem ni imel nihče niti pojma, tako da je bilo bogatenje takih knjižnic odtegotvanje knjig javni uporabi in je pomenilo obdelovanje, ki dela njivo neplodno, kakor se je prej često godilo in se še danes godi.

Ne vprašujte, kakšni so bili učinki te Boromejeve ustanove na javno izobrazbo; lahko bi bilo dokazati v par stavkih, kakor se tako-le dokazuje, da so bili čudoviti ali pa da niso bili ničevi; če bi pa hoteli do neke meje preiskati in razložiti, kakšni so bili v resnici, bi to zahtevalo velikega truda, imelo bi malo pomena in bi ne bilo časa primerno. Mislite si pa, kako plemenit, preudaren, dobrohoten in vztrajen ljubitelj človeškega izboljšanja je moral biti mož, ki je kaj takega hotel, na tak način in to tudi izvedel sredi tedanje splošne nevednosti, sredi mrtvila in mržnje do vsakega učenega stremjenja in torej sredi opazk: „To je brez pomena“, „Kaj drugega bi si bilo treba izmisliti“, „Prava iznajdba!“, „Še tega je bilo treba“ in podobnih, ki jih je bilo gotovo več nego zlatnikov, katere je on potrošil za to podjetje; teh pa je bilo sto pet tisoč, in sicer največ njegovih.

Da imenujemo takega človeka v najvišji meri dobrotnega in radodarnega, bi se zdelo, da ni treba vedeti, je li potrošil še mnogo drugih zlatnikov za neposredno pomoč potrebnim; in morda je še kaj takih ljudi, ki mislijo, da so izdatki take vrste — in s tem hočem označiti vse izdatke — najboljša in najbolj koristna miloščina. Toda Friderik je smatral miloščino v ožjem pomenu za najpoglavitejšo dolžnost in v tem, kakor tudi v vsem ostalem, so bila njegova dejanja v skladu z njegovim mišljenjem. Njegovo življenje je bilo neprestano razdajanje ubogim in o priliki prav iste draginje, o kateri je naša zgodba že govorila, bomo v krat-

kem imeli priliko poročati nekaj potez, ki pokažejo, kako moder in plemenit je znal biti tudi v tej radodarnosti. Izmed mnogih posebnih zgledov te kreposti, ki so jih njegovi življenjepisci zabeležili, omenimo tu enega samega. Ker je izvedel, da neki plemenitaš rabi zvijače in grožnje, da bi spravil v samostan svojo hčer, ki bi se bila raje poročila, je dal poklicati očeta in ko mu je izvabil izpoved o pravem vzroku takega pritiskanja, da namreč nima štiri tisoč zlatov, ki bi po njegovem mnenju bili potrebni, da bi hčerko primerno poročil, jo je Friderik obdaril s štirimi tisočaki. Morda se bo zdela komu ta darežljivost preobilna, ne dobro premišljena, preveč ugodljiva napram norim kapricam ošabneža in da bi se štirje tisočaki na sto drugih načinov lahko bolje uporabili. Na to ne moremo nič drugega odgovoriti nego to, da bi bilo želeti, naj bi se često pokazalo prekoračenje prave mere v čednosti, ki bi bila tako prosta vladajočih nazorov (vsaka doba ima svoje), tako neodvisna od splošnega stremjenja, kakor je bila v tem slučaju čednost, ki je nagnila nekoga, da je dal štiri tisoč zlatov zato, da neka mladenka ne postane redovnica.

Nič manj nego v dajanju se je kazala neizčrpna dobrotljivost tega človeka tudi v vsem njegovem vedenju. Dasi je bilo za vse lahko priti do njega, je vendar mislil, da dolguje zlasti ljudem iz nižjih slojev prijazen obraz in ljubeznivo vljudnost, in to tem bolj, čim manj tega jim nudi svet. In tudi tu se je moral boriti s poštenjaki listega reka: „Ne quid nimis” [Preveč še s kruhom ni dobro], ki bi mu bili radi v vsaki stvari začrtali meje, namreč svoje meje. Nekoč, ko je Friderik pri nekem obisku v planinskem, odljudnem kraju učil revne otroke in jih med izpraševanjem in učenjem ljubeznivo božal, ga je eden izmed teh poštenjakov opozoril, naj bo bolj previden v božanju teh otrok, ker so preveč umazani in nagnusni, kakor bi ta dobri človek domneval, da Friderik nima dovolj čuta, da kaj takega odkrije, in ne zadosti bistroumnosti, da najde sam tako bister izgovor. Takšna je v nekaterih položajih časov in stvari nesreča mož, ki imajo nekatera dostojanstva, da se tako redkokdaj najde človek, ki bi jih opozoril na njih pogoške, ne manjka se pa ljudi, ki imajo pogum, grajati jih radi tega, kar storijo dobrega. Toda dobri škof je odgovoril, ne brez neke zamere: »To so moje duše; morda ne bodo videle nikdar več mojega obraza, in vi nočete, da jih objamem?«

Vendar pa je bila zamera zelo redka pri njem, ki je vzbujal občudovanje z milobo svojega vedenja, s svojim neskaljivim pokojem, katerega bi bilo mogoče pripisovati nenavadno srečno ubrani čudi, dočim je bil samo učinek vztrajne strogorednosti nad živo in zamerljivo naravo. Če se je kdaj pokazal strogega, in celo osornega, je bilo to s podrejenimi dušnimi pastirji, ki jih je spoznal krive skopušta ali nemarnosti ali drugih napak, zlasti če so nasprotovale duhu njihove plemenite službe. O vsem tem, kar bi se bilo moglo tikati njegove koristi ali njegove posvetne slave, ni nikdar pokazal niti znamenja veselja, žalosti, vneme ali razburjenja; bil je občudovanja vreden, če se mu taka čuvstva niso porajala v duši, a še bolj občudovanja vreden, če so se porajala. Pri mnogih zborovanjih za izvolitev papeža, ki jim je prisostvoval, ni le ustvaril o sebi mnenje, da ni nikdar hrepenel po tej časti, ki je slavohlepju tako zaželjena, pravi pobožnosti pa tako strašna, temveč je tudi nekoč, ko mu je vpliven tovariš prišel ponujati svoj glas in glasove svoje stranke (grda beseda, toda rabili so prav to), zavrnil tak predlog tako, da je oni popustil to misel ter se obrnil drugam. Ista ponižnost in želja, da ne bi nikjer nadvladoval, sta se prav tako kazali pri najbolj navadnih življenskih prilikah. Pozoren in neutruden v odrejanju in vladanju, kjer je smatral, da je to njegova dolžnost, se je vedno izogibal vmešavanju v tuje zadeve; celó če so ljudje prosili njegovega posredovanja, se je tega na vse kriplje branil. Taka skromnost in tako umikanje ni nič kaj običajno, kakor vsakdo ve, pri ljudeh, ki so za dobro tako vneti, kakor je bil Friderik.

Če bi se hoteli prepustiti veselju, da bi zbrali znamenite poteze njegovega značaja, bi gotovo nastala posebna celota navidezno nasprotnih si zaslug, ki so gotovo težko kdaj združene. Vendar ne moremo zamolčati še neke druge posebnosti v tem lepem življenju: kakor je bilo polno delavnosti, vladanja, vršitev, poučevanja, avdijenc, škofovskih obiskovanj, počovanj in nasprotij, so vendar študije zavzele v njem ne le dobršen del, temveč tako obsežen, da hi bil zadostoval za slovstvenika po poklicu. In res, poleg tlikih drugih različnih častnih naslovov je Friderik slovel pri svojih sodobnikih tudi kot učenjak.

Vendar pa ne smemo prikrivati, da je s trdnim prepričanjem in tudi v življenju dolgo in vztrajno zastopal mnenja,

ki bi se danes zdela vsakomur prej čudna nego slabo utemeljena, in to tudi ljudem, ki bi jih prav radi smatrali za pravilna. Kdor bi ga hotel v tem zagovarjati, bi imel ono navadno in priznano opravičilo, da so bile to bolj zmote njegove dobe nego njegove lastne; v nekaterih stvareh in če to sledi iz posebne preiskave dejstev, more imeti tako opravičilo nekaj cene in lahko tudi mnogo; toda če se uporablja tako-le golo in na slepo, kakor se navadno godi, ne pomeni prav ničesar. In ker torej nočemo reševati zamotanih vprašanj s preprostimi obrazci niti nekaj stranskega preveč raztegniti, ne bomo tega niti razmotrivali; zadostuje nam, da smo tako-le mimogrede namignili, da ne zahtevamo pri možu, ki je v celoti tako občudovanja vreden, naj bo vse enako vredno občudovanja, zato da se ne bi zdelo, da smo hoteli napisati nagrobni govor.

Gotovo ne pomeni, delati krivico našim bravcem, če domnevamo, da bo kateri izmed njih vprašal, je li ta mož zapustil kak spomenik tolike nadarjenosti in tolikih študij. Pa še koliko jih je zapustil! Ohranjenih je kakih trideset njegovih del, velikih in malih, latinskih in italijanskih, tiskanih in rokopisnih: npravstvene razprave, govori, spisi o zgodovini, o cerkvenih in posvečnih starinah, o slovstvu, umetnostih in drugi; spravljani so v knjižnici, ki jo je on ustanovil.

— Kako pa — poreče tak bravec —, da so takšna dela pozabljena ali tako malo znana in se tako malo zahtevajo? Kako da ta pisatelj s tolikim darom, s tolikim učenjem, s tako obširnim poznavanjem oseb in stvari, s tolikim premišljevanjem, s tako strašno vnemo za dobro in lepo, s tako čisto dušo in s toliko drugimi vrlinami, ki ustvarijo velikega pisatelja, ni zapustil med sto deli niti enega takega, kakršna smatra za izborna tudi, kdor jih popolnoma ne odobrava, in kakršna pozna po naslovu tudi, kdor jih ne bere? Kako da vsa tista dela vkup niso mogla vsaj s številom priboriti njegovemu imenu nekaj slovstvene slave pri nas potomcih? —

Vprašanje je brez dvoma pametno in odgovor nanje bi bil zelo zanimiv, kajti razlogi za ta pojav bi se našli po opazovanju mnogih splošnih dejstev in ko bi se našli, bi privedli do razlage še več drugih podobnih pojavov. Toda bili bi mnogi in obširni. In kaj, če bi vam ne ugajali? Kaj, če bi vi nad njimi vihal nos? Zato bo bolje, da povzamemo nit svoje zgodbe, in mesto da bi še nadalje čebljali o tem možu, si ga pod vodstvom našega pisatelja raje oglejmo na delu.

Tri in dvajseto poglavje.

Medtem ko je kardinal Friderik čakal ure, da pojde v cerkev opravljat božjo službo, je študiral, kakor je imel navado v vseh malih presledkih; kar vstopi kaplan križenosec s spremenjenim obrazom.

»Čuden obisk, zares čuden, presvetli monsignor!«

»Kdo je?« je vprašal kardinal.

»Nihče drugi kakor gospod . . .« je povzel kaplan in podarjajoč zloge z veliko pomenljivostjo izustil ono ime, ki ga mi ne moremo zapisati našim bravcem. Nato je pristavil: »Tu pred vrati stoji on sam in ne zahteva nič drugega, kakor da ga pustim k vašemu presvetlemu gospostvu«.

»On!« je rekel kardinal z živahnim obrazom, zaprl knjigo in vstal s sedeža. »Naj pride! Naj pride takoj!«

»Toda . . .«, je odvrnil kaplan, ne da bi se zganil. »Vaše presvetlo gospostvo mora vedeti, kdo je ta človek, ta tolovaj, ta slavni . . .«

»In ali ni to sreča za škofa, da je tak človek voljan priti k njemu?«

»Toda . . .« je vztrajal kaplan, »mi ne moremo nikdar govoriti o nekaterih stvarih, ker pravi monsignor, da so kvante; toda če nanese slučaj, menim, da je dolžnost . . . Gorečnost dela sovražnike, monsignor, in mi vemo natanko, da se je več nego eden malopridnež drznil bahati, da nekega lepega dne . . .«

»In kaj so naredili?« ga je prekinil kardinal.

»Pravim, da je ta človek zakupnik zločinov, obupanec, ki je v zvezi z najbesnejšimi obupanci in bi lahko bil poslan . . .«

»Oj, kakšna strogorednost je to«, je spet z nasmehom prekinil Friderik, »da vojaki vzpodbujajo generala, naj se boji?« Nato je postal resen in zamišljen ter povzel: »Svetemu Karlu bi se ne bilo naključilo, da bi razpravljaj, naj li sprejme takega človeka; šel bi ga bil sam iskat. Privedite ga takoj; predolgo je že čakal«.

Kaplan se je zganil in rekel sam pri sebi: — Tu ni nobene pomoči. Vsi taki svetniki so frmasti, —

Ko je odprl vrata in pogledal v sobo, kjer so bili gospod in družba, je videl, da se je ta stisnila na eno stran, da še-

peče in izpod oči pogleduje onega, ki ga je pustila samega v kotu. Napotil se je proti njemu; medtem ga je meril, kolikor je mogel, s koncem očesa in razmišljal, kakšno vražje orožje se mora skrivati pod tisto suknjo in da bi mu moral, preden ga uvede, zares predlagati . . . , a ni se mogel odločiti. Približal se mu je in rekel: »Monsignor pričakuje vaše gospodstvo. Blagovolite iti z menoj«. In stopajoč pred njim skozi tisto majhno množico, ki se je brž razdelila, je metal na desno in levo poglede, ki so pomenjali: Kaj hočete? Ali ni tudi vam znano, da ravna vedno po svoji glavi?

Jedva je bil neimenovanec notri, mu je šel Friderik z uslužnim in vedrim obrazom in z odprtimi rokami naproti kot zaželjeni osebi in je brž pomignil kaplanu, naj odide; ta je ubogal.

Ko sta ostala sama, nekaj časa nista spregovorila in vsak je bil v drugačni napetosti. Neimenovanec, ki ga ni bil privedel tja kak določen načrt, temveč ga je bolj siloma prignala neka nerazumljiva nestrpnost, je zdaj tudi kakor po sili stal tu, mučili sta ga dve nasprotni strasti, na eni strani želja in nejasno upanje, da najde hladila svojemu notranjemu trpljenju, na drugi strani jeza in sram, da prihaja tja kot spokornik, ki se podvrže, kot beden človek, da izpove svojo krivdo in prosi drugega človeka; zato ni našel besed in jih skoro tudi ni iskal. Vendar ko je dvignil oči h kardinalovemu obrazu, je čutil, da ga vedno bolj prešinja zapovedovalno in obenem sladko čustvo spoštovanja, ki mu je večalo zaupanje, blažilo nevoljo, pobijalo napuh, ne da bi se ga lotevalo naravnost, ter mu tako rekoč nalagalo molk.

Friderikova prisotnost je bila res izmed onih, ki označajo nekaj vzvišenega in vzbujajo ljubezen. Ponašanje je bilo naravno ubrano in skoro nehoče veličastno, prav nič sklonjeno ali počasno radi let; oko je bilo resno in živo, čelo jasno in zamišljeno; poleg sivih las in bledega obraza, med znamenji zdržnosti, premišljevanja in napora se je kazala neka deviška razcvelost; vse oblike obraza so oznanjale, da je v prejšnjih dobah sevala z njega prava, pristna lepota; navada slovesnih in dobrohotnih misli, notranji mir dolgega življenja, ljubezen do ljudi in neprestana radost nad nedopovedljivim upanjem, vse to jo je nadomestilo, rekel bi, s prijetno lepoto, ki se je v veličastni preprostosti škrlata še bolj odražala.

Tudi on je za nekaj hipov uprl v neimenovančev obraz svoj prodirajoči pogled, ki je bil že dolgo vajen razbirati misli iz potez, in ker se mu je zdelo, da pod tem mrkim in zmedenim pogledom vedno jasneje razloči nekaj takega, kar soglaša z upanjem, ki se mu je spočelo pri prvem naznanilu takega obiska, je rekel ves oduševljen: »Oj, kako dragocen je ta obisk in kako vam moram biti hvaležen za tako dober sklep, dasi vsebuje zame nekoliko očitka!«

»Očitka!« je vzkliknil gospod začuden, toda ublažen po teh besedah in takem vedenju in zadovoljen, da je kardinal led prebil ter načel katerikoli pogovor.

»Gotovo, to je zame očitek«, je povzel ta, »da ste me morali vi prehiteti, ko bi bil moral vendar že davno in že tolikokrat priti jaz k vam«.

»K meni, vi! Ali veste, kdo sem? Saj so vam vendar povedali moje ime?«

»In to potolaženost, ki jo čutim in vam gotovo jasno seva z mojega obraza, ali se vam zdi, da bi jo občutil, ako bi mi javili neznanca, in ako bi zdaj gledal neznanca? Vi ste vzrok, da jo občutim, vi, pravim, ki bi vas bil moral jaz iskati, vi, ki sem vas vsaj tako ljubil in objokoval in za katerega sem toliko molil, vi, izmed mojih sinov, ki jih vendar ljubim vse in iz srca, tisti, ki bi si ga bil najbolj želel sprejeti in objeti, če bi bil mogel verjeti, da to lahko storim. Toda Bog zna sam delati čudeže in nadomesti slabost in počasnost svojih ubogih služabnikov«.

Neimenovanec je obstal osupel spričo tako plamenečega govorjenja, spričo besed, ki so tako odločno odgovarjale na to, česar še ni bil rekel in tudi še ni jasno vedel, ali naj reče; zato je ganjen in zmeden molčal. »In kaj?« je povzel Friderik še ljubezniveje. »Vi mi hočete povedati veselo novico, pa čakate, da moram tako dolgo hrepeneti po njej?«

»Veselo novico, jaz? Pekel imam v srcu; in prinesem naj vam veselo novico? Recite vi, če veste, katere bodi ta vesela novica, ki jo pričakujete od človeka, kakor sem jaz?«

»Da se je Bog dotaknil vašega srca in vas hoče napraviti svojega«, je mirno odgovoril kardinal.

»Bog! Bog! Bog! Ko bi ga videl! Ko bi ga čutil! Kje je ta Bog?«

»Vi me vprašujete? Vi? Komu pa je bliže nego vam? Ali ga ne čufite v srcu, kako vas flači, razburja in vam ne da

miru, obenem pa vas privlači in vam daje čutili naprej upanje na dušni mir in uteho, popolno, neizmerno uteho, kakor hitro ga priznate, izpoveste in prosite?»

»O, gotovo, imam tu notri nekaj, kar me tlači in razjeda! Toda Bog! Če je to Bog in če je on to, kar pravijo, kaj hočete, da stori z menoj?«

Te besede so bile izgovorjene z obupnim poudarkom, toda Friderik je odvrnil s slovesnim glasom, kakor v pohlevnem navdahnjenju: »Kaj more Bog storiti z vami? Kaj hoče storiti? Znamenje svoje moči in svoje dobrote; iz vas hoče zajeti slavo, kakor bi mu je nihče drugi ne mogel dati. Če svet tako dolgo vpije proti vam, če tisoč in tisoč glasov obsoja vaša dela« (neimenovanec se je stresel in za trenutek osupel obstal, ko je zaslišal to tako nenavadno govorjenje, še bolj osupel pa je bil nad tem, da ni občutil ogorčenja nad njim, temveč skoro nekakšno olajšanje); »kakšna slava«, je nadaljeval Friedrik, »vstane iz tega Bogu? To so glasovi strahu, glasovi koristi, morebiti tudi glasovi pravice, toda tako lahke, tako naravne pravice! Nekateri glasovi, žal, izražajo morda zavist radi te vaše nesrečne oblasti, radi tega vašega do danes obžalovanja vrednega notranjega miru. Toda kadar se vi sami dvignete, da obsodite svoje življenje, da obdolžite sami sebe, tedaj, tedaj bo Bog poveličan! In vi vprašujete, kaj more Bog storiti z vami? Kdo sem jaz revni človek, da bi vam mogel že zdaj povedati, kakšno korist more izbiti iz vas takšen Gospod? Kaj more narediti iz te vaše silovite volje, iz te vaše neskaljive vztrajnosti, če jo oživi in podžge z ljubeznijo, upanjem in kesom? Kdo ste vi, ubogi človek, ki si domišljate, da ste mogli v slabem zasnovati in izvršiti večje stvari, nego more Bog storiti, da jih želite in storite v dobrem? Kaj more Bog storiti z vami? Če vam odpusti in vas reši in izvrši v vas delo odrešenja — ali niso to veličastne in Njega vredne reči? Oj, pomislite, če jaz bedni človeček, ki sem pa vendar tako poln samega sebe, če sem jaz, kakršen sem, zdaj tako v skrbeh za vašo rešitev, da bi zanjo z veseljem dal (On mi je priča) teh malo dni, kolikor mi jih še ostaja, oj, pomislite, kakšna in kolika mora biti ljubezen Onega, ki mene napolnjuje s to tako nepopolno, a tako živo ljubeznijo, kako vas ljubi, kako hrepeni po vas Oni, ki mi ukazuje in me navdihuje, naj vas tako ljubim, da me to uničuje!«

Kakor so te besede prihajale z njegovih ustnic, je njegov obraz, pogled in so njegovi gibi dihali njih pomen. Obraz njegovega poslušalca ni bil več krčevito spačen; postal je najprej osupel in napeto pozoren, nato pa se je zbral v globlje in manj tesnobno ganotje; oči, ki izza otroških let niso več poznale solz, so se mu zalile; ko so besede prenehale, si je z rokami pokrtil obraz ter se bridko razjokal; ta jok je bil kakor zadnji in najbolj jasen odgovor.

»Veliki in dobri Bog!« je vzkliknil Friderik in dvignil oči in roke proti nebu. »Kaj sem jaz nekoristni hlapec in zaspani pastir napravil takega, da si me povabil na to gostijo milosti ter me spoznal za vrednega, da prisostvujem tako prijetnemu čudežu?« Rekši je stegnil roko proti neimenovančevi.

»Ne!« je kliknil ta. »Ne; vi pojdite daleč, daleč proč od mene; ne blatite si svoje nedolžne in dobrodelne roke. Saj ne veste, kaj je vse storila roka, ki jo hočete stisniti.«

»Dajte«, je rekel Friderik ter mu jo prijel z ljubeznivim nasiljem, »dajte, da stisnem to roko, ki bo popravila toliko krivic, ki bo sejala toliko dobroč, dvigne toliko potrutih ter se razorožena, miroljubna in ponižna iztegne proti toliko sovražnikom.«

»To je preveč!« je rekel neimenovanec ihté. »Pustite me, monsignor; dobri Friderik, pustite me. Velika množica vas pričakuje, toliko dobrih duš, toliko nedolžnih, ki so prišli od daleč, da vas enkrat vidijo in slišijo; vi pa se pogovarjate . . . s kom!«

»Pustimo deset in devetdeset ovčic«, je odvrnil kardinal; »one so varne na gori; jaz hočem biti zdaj pri oni, ki se je izgubila. One duše so morda zdaj bolj zadovoljne, kakor če bi gledale tega ubogega škofa. Bog, ki je v vas izvršil čudež usmiljenja, širi morda v njih radost, katere vzroka še ne čutijo. To ljudstvo je morda nevede združeno z nama; Duh polaga morda v njihova srca nejasno gorečnost ljubezni, molitev, ki jo usliši radi vas, zahvaljevanje, ki ste mu vi še nepoznani predmet«. Rekši je iztegnil roke k vratu neimenovanca, ki se je za trenutek branil ter se skušal odtegniti, nato pa se je vdal, premagan po tem navalu ljubezni, tudi sam objel kardinala ter zagrebel v njegovo rame svoj tresoči se, spremenjeni obraz. Njegove vroče solze so padale na neomadeževani Friderikov škrlat in kardinalove roke brez krivde so ljubeznivo objemale one ude in stiskale ono suknjo, ki je bila vajena nositi orožje nasilja in izdajstva.

Oprostitivši se tega objema si je neimenovanec znova pokrnil z eno roko oči, obenem dvignil obraz in vzkliknil: »Ti zares veliki Bog! Ti zares dobri Bog! Jaz se zdaj poznam, razumem, kdo sem; moje krivice stoje pred menoj; groza me je mene samega; in vendar . . . in vendar občutim neko hladilo, neko radost, da, radost, kakršne nisem občutil nikdar v vsem svojem strašnem življenju!«

»Bog vam daje to okušati«, je rekel Friderik, »da vas pridobi za svojo službo, da vas navduši za odločen vstop v novo življenje, v katerem boste morali toliko podirati, toliko popravljati, toliko objokovati!«

»Jaz nesrečnik!« je vzkliknil gospod. »Koliko, koliko . . . stvari, ki jih bom mogel samo objokovati! Vendar imam vsaj nekaj pričetih, komaj napeljanih, ki jih morem, če drugega ne, prelomiti po sredi; in eno imam, ki jo lahko brž prelomim; razderem, popravim.«

Friderik je postal pozoren in neimenovanec je kratko, toda s krepkeje obsojajočimi besedami, nego smo jih rabili mi, povedal, kakšno nasilje je prizadel Luciji, koliko strahu in trpljenja, kako je revica prosila, kakšen nemir so njene prošnje zapalile v njem, kako je ona še vedno v gradu . . .

»Ah, ne gubiva časa!« je vzkliknil Friderik sopeč od usmiljenja in skrbi. »Blagor vam! To je jamstvo božjega odpuščanja! Naredil je, da lahko postanete orodje za rešitev človeka, ki ste mu hoteli biti v pogubo. Bog vas blagoslovi! Bog vas je že blagoslovil! Ali veste, odkod je ta naša mučena ubožica?«

Gospod je imenoval Lucijin rojstni kraj.

»To ni daleč odtod«, je rekel kardinal. »Hvaljen bodi Bog; najbrž . . .« Rekši je stopil k mizici in potresel zvonček. In brž je strahoma vstopil kaplan križenosec ter najprej pogledal neimenovanca; ko je videl ta spremenjeni obraz in oči rdeče od solzá, je pogledal kardinala in ko je v njegovem obrazu pod neizpremenljivo ubranostjo opazil nekakšno resno zadovoljstvo in skoro nestrpno naglico, bi bil skoro obstal z odprtimi usti kakor zamaknjen, da ga ni kardinal brž prebudil iz te zamišljenosti z vprašanjem, ali je med zbranimi župniki tudi župnik iz ***.

»Je, presvetli monsignor«, je odvrnil kaplan.

»Naj brž pride«, je rekel Friderik, »in z njim tudi župnik tukajšnje cerkve.«

...sklenila je roke, dvignila kakor pred kakšno sveto podobno oči in obraz... (Eden in dvajseto pogl., str. 295).

Kaplan je odšel in stopil v sobo, kjer so bili zbrani duhovniki; vse oči so se obrnile nanj. On je imel usta še vedno odprta in v obrazu se mu je risala še vsa ona zamaknjenost; dvignil je roke, zalomil z njimi po zraku in dejal: »Gospoda, gospoda! Haec mutatio dexteræ Excelsi [To sprembo je izvršila desnica Najvišjega]«. In postal je trenutek, ne da bi kaj drugega rekel. Nato je povzel s službenim glasom in poudarkom ter dostavil: »Njegovo presvečlo in prečastito gospostvo želi gospoda kurata te župnije in gospoda kurata iz ***«.

Prvi izmed poklicanih je stopil brž naprej in obenem se je sredi izmed množice z začudenim poudarkom izvilo vprašanje: »Jaz?«

»Ali niste vi gospod kurat iz ***?« je povzel kaplan.

»Baš tisti; toda . . .«

»Njegovo presvečlo in prečastito gospostvo želi vas«.

»Mene?« je rekel zopet oni glas ter s tema dvema zlogoma jasno izrazil: Kako se more to mene tikati? Toda to pot je obenem z glasom prišel na dan tudi človek, don Abbondio v lastni osebi, s prisiljenim korakom in z obrazom, ki je bil napol zavzet, napol zlovoljen. Kaplan mu je dal z roko znamenje, ki je pomenilo: Naprej, hajdimo; ali je za to toliko treba? In stopajoč pred obema kuratoma, je šel k durim, jih odprl ter ju uvedel.

Kardinal je izpustil roko neimenovanca, s katerim sta se bila medtem domenila, kaj se mora ukreniti; stopil je malo v stran in pomignil domačemu kuratu. Povedal mu je ob kratkem, za kaj gre, in vprašal, ali bi mogel najti takoj kakšno dobro žensko, ki bi hotela iti v nosilnici do gradu po Lucijo, pogumno in pametno žensko, ki bi se znala ravnati pri takem novem pohodu, ki bi izbrala najprimernejše vedenje in bi našla najprikladnejše besede, da osrči in pomiri ono revico, ki bi ji po tolikih tesnobah in tolikem vznemirjanju celo osvobojenje samo lahko zaneslo novo zmedo v dušo. Ko je malo pomislil, je kurat dejal, da že ima primerno osebo, ter odšel. Kardinal je z drugim migljajem poklical kaplana, ki mu je naročil, naj dá brž pripraviti nosilnico in nosilce in osedlati dve muli. Ko je odšel tudi kaplan, se je obrnil k don Abbondiju.

Ta, ki mu je bil že blizu zato, da bi bil daleč od onega drugega gospoda, ki je pogledoval izpod oči zdaj enega, zdaj drugega ter neprestano ugibal sam pri sebi, kaj bi pač

moglo biti vse to prihajanje in odhajanje, se je še bolj približal, se priklonil in rekel: »Sporočili so mi, da vaše presvetlo gospostvo želi mene; mislim pa, da so se zmotili«.

»Niso se zmotili«, je rekel Friderik. »Sporočiti vam moram dobro novico ter vam nekaj tolažljivega, prav prijetnega naložiti. Neka vaša župljanka, ki ste jo najbrž objokovali kot izgubljeno, Lucija Mondella, se je spet našla in je tu blizu na domu tega mojega dragega prijatelja; vi pa pojdete zdaj z njim in z neko dobro žensko, po katero je šel tukajšnji gospod kurat, pojdete, pravim, po to svojo ovčico in jo spremite semkaj«.

Don Abbondio je vse poskusil, da bi skrnil nevoljo — kaj pravim? — stisko in grenkobo, ki mu jo je povzročal tak predlog ali ukaz, kar je že bilo, in ker ni imel več časa, da bi razdril in zabrisal zmrdek, ki se mu je bil že izobličil na obrazu, ga je skrnil s tem, da je v znak pokorščine globoko sklonil glavo. In dvignil jo je samo zato, da je napravil drug globok poklon neimenovancu ter ga pogledal, kakor bi prosil milosti: V vaših rokah sem, bodite usmiljeni, „parcere subiectis“ [prizanašati podvrženim].

Nato ga je kardinal vprašal, kakšne sorodnike ima Lucija.

»Izmed ožjih, ki z njimi živi ali je živela, ima samo mater«, je odgovoril don Abbondio.

»In ta živi v domači vasi?«

»Da, monsignor«.

»Ker ta uboga mladenka«, je povzel Friderik, »ne bo mogla še tako kmalu videti doma, ji bo v veliko tolažbo, če bo mogla takoj videti mater; če se torej domači gospod kurat ne vrne, preden odidem v cerkev, bodite vi tako dobri in mu recite, naj poišče voz ali jezdno žival ter pošlje razsodnega moža po ono žensko, da jo privede sem«.

»Kaj pa, če bi šel jaz?« je rekel don Abbondio.

»Ne vi, ne; vas sem prosil že za nekaj drugega«, je odvrnil kardinal.

»Rekel sem to zato«, je povzel don Abbondio, »da pripravim ono dobro mater. To je zelo občutljiva ženska in treba je človeka, ki jo pozna in jo ve prijeli od prave strani, da ji mesto dobrega ne prizadene zla«.

»In zato vas prosim, da opozorite gospoda kurata, naj izbere primerne človeka; vi ste drugje mnogo bolj po-

trebni«, je odgovoril kardinal. Rad bi bil rekel: Ona uboga mladenka je mnogo bolj potrebna videti čim prej kak znan obraz, zanesljivo osebo, v onem gradu, po toliko urah krčevite bolesti, v svoji strašni temi glede bodočnosti. Toda tega razloga ni mogel tako jasno povedati pred onim tretjim prisojnikom. Čudno pa se je zdelo kardinalu, da ga don Abbondio ni razumel takole v zraku in mu ni celo samemu prišel na misel; ta predlog in to vztrajanje se mu je zdelo tako neumesno, da je mislil, da se mora pod tem kaj skrivati. Pogledal mu je v obraz in zlahka odkril njegov strah, da mora potovati s tem groznim človekom in mora iti, čeprav za malo hipov, na njegov dom. Ker je torej hotel te strahopetne sence popolnoma razgnati in ni maral potegniti kurata v stran, da bi z njim skrivoma šepetal, dočim je njegov novi prijatelj stal tam in čakal, je pomislil, da bo najprikladnejše, če stori to, kar bi bil storil tudi brez tega vzroka, da namreč govori z neimenovancem samim in bo don Abbondio iz njegovih odgovorov končno razumel, da to ni več človek, ki bi se ga bilo treba bati. Približal se je neimenovancu in rekel z izrazom neprisiljene zaupljivosti, ki je v novem in mogočnem nagnjenju prav tako doma kakor v starem, prirčnem prijateljstvu: »Ne mislite, da se za danes zadovoljim s tem obiskom. Vi se vrnete, kajne, v družbi tega vrlega duhovnika?«

»Ali se vrnem?« je odgovoril neimenovanec. »Če bi me vi ljudi odbili, bi trdovratno vztrajal pri vašem pragu, kakor prosjak. Moram z vami govoriti! Moram vas poslušati! Potrebujem vas!«

Friderik ga je prijel za roko, mu jo stisnil in rekel: »Torej boste blagovolili ostati z nami pri obedu. Pričakujem vas. Medtem grem jaz moliti in hvaliti Gospoda z ljudstvom, vi pa pojdite trgati prve sadove usmiljenja.«

Spričo takega izkazovanja je stal don Abbondio kakor plašen deček, ki vidi, kako nekdo neutsrašeno boža, svojega velikega, skuštranega, rdečeokega psa, katerega hudo ime slovi radi ugrizov in strahož, in sliši, kako gospodar trdi, da je njegov pes čisto mirna, dobra žival: gleda gospodarja, ne ugovarja in ne odobrava, gleda psa in se mu ne upa priti blizu iz strahu, da mu dobra žival ne pokaže zob, bodiši tudi le zato, da mu izrazi svoje veselje, ne upa se pa tudi oditi, da ne bi tega opazili, in pravi v svojem srcu: Oj, če bi bil sedajle doma!

Kardinala, ki se je zganil, da bi šel, in je držal neimenovanca še zmerom za roko ter ga vodil s seboj, je zopet zboldel v oči ubogi kurať, ki je potrť in nezadovoljen zaostajal ter nehoťe nabiral ſobo. Misleč, da izvira ta njegova nevolja morda tudi iz tega, ker se mu zdi, da je zanemarjen in nekam zapuſčen v koťu, in to tem bolj v primeri z malopridneſem, ki je bil tako dobro, tako ljubeznivo sprejet, se je gredě obrnil k njemu, za trenotek obstal in rekel z ljubeznivim nasmehom: »Gospod kurať, vi ſte vedno z menoj v hiſi naſega dobrega Očeta; ta pa . . . ta „perierat, et inventus est“ izgubljen je bil in je zopet najden!«.

»O, kako me to veseli!« je dejal don Abbondio ter se obema hkraťu globoko priklonil.

Nadſkof je ſel dalje, odpahnil duri, ki ſta jih dva ſlužabnika, ſtoječa zunaj vsak na svoji ſtrani, brſ nasteſaj odprla — in čudovita dvojica se je prikazala ſeljnim pogledom v ſobi zbranega duhovniſtva. Videla ſta se dva obraza, na katerih se je risalo različno, toda enako globoko ganťje: hvaleſna neſnoſ in poniſno veselje v čaſtilljivem Friderikovem obrazu, v neimenovančevem pa v tolaſbi ublaſena zmeda, neka nova srameſljivost in skruſenoſ, iz katere pa je ſe vedno prebijala ſila one divje in občutljive narave. In izvedelo se je pozneje, da je več nego enemu izmed gledalcev priſel tedaj na miſel Izaijev izrek: »Volk in jagne pojdetā na en paſnik; lev in vol bosta vkup jedla krmo«. Za njima je prihajal don Abbondio, za katerega se ni nihčē zmenil.

Ko ſo bili na sredi ſobe, je od druge ſtrani vſtopil kardinalov komorni pribočnik ter ſe mu pribliſal z obveſtilom, da je izvrſil po kaplanu ſporočena povelja, da je nosilnica z dvema mulama ſe pripravljena in ſe pričaťuje ſamo ſe ſenſka, ki jo privede gospod kurať. Kardinal mu je rekel, naj ta, ko pride, brſ govori z don Abbondijem, nato naj bo vse pokorno ukazom tega in neimenovanca; poſlednjemu je kakor v ſlovo ſtiſnil roko in rekel: »Pričaťujem vas«. Obrnil ſe je, da pozdravi don Abbondija, ter ſe napoťil v smeri proti cerkvi. Duhovniſtvo je ſlo za njim, deloma v trumi, deloma v procesiji; oba na poť namenjena tovariſa ſta oſtala ſama v ſobi.

Neimenovanec je ſtal ves vaze zaťopljen, zamiſljen, neſtrpno pričaťujoč trenutka, da pojde in osvobodi iz muk in

iz ječe svojo Lucijo, svojo v vse drugačnem smislu nego prejšnji dan, in njegov obraz je izražal osredotočeno razburjenost, ki se je mogla nezaupljivemu don Abbondijevemu očesu prav lahko zdeti kaj hujšega. Pogledoval ga je skrivaj, rad bi bil začel prijateljski pogovor z njim, toda razmišljal je: — Kaj mu naj rečem? Ali naj mu še enkrat povem, da me veseli? Kaj pa me tako veseli? Mari to, da ste se kočno odločili, potem ko ste bili do sedaj pravi bes, da postanete poštenjak kakor drugi? Lep poklon! Ej, ej, ej, naj jih obračam, kakor hočem, vse čestitke ne bi pomenile nič drugega nego to. Samo če je to tudi res, da je postal poštenjak, takole nenadoma! Očitnega razkazovanja je toliko na tem svetu in iz toliko razlogov! Kako naj človek včasih ve? Jaz pa moram iti z njim! V oni grad! Oj, kakšna zgodba, kakšna zgodba! Kdo bi mi bil davi kaj takega povedal? Ah, če pridem živ in zdrav iz te nevarnosti, to jih bo slišala gospa Perpetua, da me je po sili zagnala sem, iz moje fare, ko vendar ni bilo prav nič potreba, češ, da pojdejo vsi župniki iz okolice, tudi bolj oddaljeni nego jaz, in da človek ne sme zaostati in zdaj to in zdaj ono, dokler me ni spravila v takole zadevo! O, jaz revež! In vendar mu bo treba kaj reči, temu človeku. — Razmišljal je sem, razmišljal tja in zdelo se mu je, da bi mu lahko rekel kaj takega: Ne bi bil pričakoval take sreče, da pridem v tako spoštovano družino. Že je hotel odpreti usta; tedaj je vstopil komorni pribočnik z domačim župnikom, ki je označil, da ženska že čaka v nosilnici; nato se je obrnil k don Abbondiju, da sprejme od njega še drugo naročilo kardinalovo. Don Abbondio se ga je odkrižal, kakor mu je pač bilo v tej duševni zmedi mogoče; približal se je nato pribočniku in rekel: »Dajte mi vsaj mirno žival, kajti po resnici vam povem, da nisem kaj prida jahač«.

»Zanesite se«, je odvrnil pribočnik ter se napol nasmehnil; »to je mula tajnika, ki je pisatelj«.

»Dovolj...« je odvrnil don Abbondio in dodal v mislih: — Nebo mi bodi milostno. —

Gospod je bil na prvo sporočilo odhitel naprej; dospevši k vratom je opazil, da je don Abbondio zaostal. Ustavil se je, da ga počaka, in ko je ta prišel naglo, držeč se, kakor bi hotel prositi odpuščanja, se mu je poklonil ter ga pustil vljudno in ponižno pred sabo ven; to je potrtemu revežu obrnilo želodec zopet malo naprav. Toda jedva je stopil na malo

dvorišče, je zagledal neko drugo novost, ki mu je skvarila to malo uteho: videl je, kako je neimenovanec stopil v kot, prijel z eno roko karabinko za cev, z drugo za jermen ter si jo z naglim gibljajem, kakor bi delal vajo, vrgel prek ramena.

— Oj, oj, ojl — je pomislil don Abbondio. — Čemu bo temu človeku tako orodje? Lepa spokorna halja! Lep bič za spreobrnjence! Kaj, če se ga lofi kaka posebna muha! Joj, kakšen pohod! Joj, kakšen pohod! —

Če bi bil mogel oni gospod sumiti, kakšne čudne misli vršijo njegovemu tovarišu po glavi, ni mogoče reči, kaj bi bil naredil, da ga pomiri, toda niti na kraj pameti mu ni bilo, da bi bil kaj takega sumil, don Abbondio pa je skrbno pazil, da bi ničesar ne naredil, kar bi bilo jasno pomenilo: Jaz vašemu gospostvu ne zaupam. Dospevši k cestnim vratom, sta našla obe jezdni živali v redu; neimenovanec je zajahal tiho, ki jo je konjski hlapec pripeljal predenj.

»Napak nima?« je rekel don Abbondio komornemu pribočniku ter postavil zopet na tla nogo, ki jo je bil že dvignil proti stremenu.

»Le brez strahu sedite nanjo; to je pravo jagnje«. Don Abbondio se je oklenil sedla, pribočnik ga je porival višje, višje, vedno višje, in končno je bil v sedlu.

Nosilnica, ki sta jo dve muli držali nekaj korakov spredaj, se je na poganjačev glas zganila in vsa družba je odšla.

Ili so morali mimo cerkve, ki je bila vsa polna ljudstva, preko malega trga, tudi polnega domačih župljanov in tujcev, za katere ni bilo prostora v cerkvi. Velika novica se je bila že razširila in ko se je družba prikazala, ko se je prikazal oni človek, ki je bil še pred malo urami predmet groze in preklinjanja, zdaj pa predmet radostnega občudovanja, se je v množici dvignilo skoro glasno odobravajoče mrmranje; ljudje so se spredaj razmikali ter se obenem suvali, da bi ga videli od bliže. Prišla je mimo nosilnica in prišel je mimo neimenovanec; pred široko odprtimi cerkvenimi vrati se je odkril, sklonil svoje strahovito čelo muli prav do grive in stožero glasov je šepetalo: Bog ga blagoslovi! Tudi don Abbondio se je odkril, se priklonil ter se priporočil nebesom; toda ko je zaslišal slovesno ubrano petje, ki je prihajalo njegovim sobratom iz polnih grl, je občutil tako zavist, otožno nežnost in užaloščenost, da je komaj, komaj zadržal solze.

Zunaj vaških hiš, na odprti poljani, po večasih popolnoma zapuščenih cesnih zavojih se je še bolj črna zavesa spustila na njegove misli. Imel ni nobenega drugega predmeta, na katerem bi mu bil lahko pogled z zaupanjem počival, kakor poganjača, ki je moral biti gotovo pošten človek, saj je bil pri kardinalu v službi, in se obenem ni zdel baš nebojevit. Zdaj pa zdaj so se prikazovali popotniki, tudi večje družbe, ki so hitele, da vidijo kardinala; bile so don Abbondiju v krepčilo, toda le trenutno, kajti pot je vodila v ono strašno dolino, kjer bodo srečavali samo še podložnike tega novega prijatelja — pa kakšne podložnike! S prijateljem bi bil zdaj kakor še nikoli rad začel pogovor, i zato, da bi ga bolje pretipal, i zato, da bi si ga ohranil naklonjenega; a ko ga je videl tako zamišljenega, ga je minilo veselje. Moral je torej govoriti s samim seboj. In evo nekaj tega, kar si je revež povedal na tej poti; kajti če bi hoteli vse napisati, bi bilo tega za debelo knjigo.

— Velika resnica je, da morajo imeti prav tako svetniki kakor lopovi živo srebro v sebi in jim ni dovolj, da se sami vedno gibljejo, temveč bi radi povlekli v svoj ples ves človeški rod, če bi mogli, in da morajo najbolj razgrete glave priti baš pome, ki ne iščem nikogar, ter me za lase vleči v svoje zadeve — mene, ki ne zahtevam drugega, nego da mi dado živeti! Ta novi lopov, ta don Rodrigo! Kaj bi mu manjkalo, da bi bil najsrečnejši človek na svetu, če bi imel le mrvico preudarnosti? Bogat je, mlad je, vse ga spoštuje, vse mu dvori; pa mu je nerodno, da se mu dobro godi, in namešati mora zla sebi in drugim. Lahko bi jedel, pil in se sprehajal; toda ne: izbral si je poklic, da nadleguje ženske, najbolj prismojen, najbolj malopriden, najbolj blazen poklic na svetu. V kočiji bi se lahko peljal v nebesa, on pa hoče krevljati na hudičev dom. In ta-le! ... — In tu ga je pogledal, kakor bi sumil, da »ta-le« posluša njegove misli, — ta-le je najprej prevrgel svet s svojimi zločini, zdaj ga premetava s svojo spreobrnitvijo ... če bo resnična. Zdaj pa jo moram baš jaz preizkušavati! ... To je kakor amen: če se rodijo s tem nemikom v sebi, morajo vedno kaj hrumeti. Ali je res tako težko biti vse svoje življenje poštenjak, kakor sem bil jaz? Toda ne: treba je četveriti, ubijati, počenjati vsega zlodeja ... Oj, jaz nesrečnež! ... In zopet nove zmešnjave, če se hoče človek spokoriti! Če se človek misli zares spo-

koriti, lahko napravi pokoro doma, mirno, brez toliko pri-
prav, ne da bi delal bližnjemu toliko nadlege. In njegovo
presvetlo gospostvo ga takoj, nemudoma sprejme z od-
prtimi rokami in dragi prijatelj sèm in dragi prijatelj tja in
poslušá vse, kar mu tale reče, kakor da ga je videl delati
čudeže. In meni nič, tebi nič ukrene tudi odločitev in gre z
obema rokama na delo, urno sèm, urno tja! Pri nas doma
pravijo temu preneglica. In brez najmanjše are mu da v roke
ubogega kurata! To se pravi igrati na novce za človeka.
Tak svet škof, kakor je on, bi moral čuvati kurate kakor
zenico svojega očesa. Malce flegmatičnosti, malce preudar-
nosti, malce ljubèzni do bližnjega, bi mislil, se da združiti
tudi s svetostjo... In če je vse samo videz? Kdo bi mogel
poznati vse namene ljudi in, pravim, ljudi, kakor je tale?
Če samo pomislim, da moram z njim, na njegov dom! Za
vsem tem bi lahko bil kakšen vrag; o, jaz revež! Bolje, da
na to ne mislim. Kakšna je ta zmešnjava z Lucijo? Da se vse
to vrši sporazumno z don Rodrigom? Joj, kakšni ljudje! Toda
tako bi bila stvar vsaj jasna. Ali kako je prišla temule v
kremplje? Kdo bi vedel? Vse to je skrivnost, ki jo pozna
monsignor; meni pa, ki moram dirjati na tak-le način, ne
povedo ničesar. Jaz se ne brigam zato, da bi poznal tuje za-
deve; toda če človek nosi svojo kožo na prodaj, ima tudi
pravico vedeti. Če gremo res le po to ubogo deklico, potr-
pimo! Dasi bi jo bil lahko že kar s seboj privedel. In potem:
če se je tako izpreobrnil, če je postal sveti oče, kaj je mène
treba? Joj, kakšen kaos! Dovolj; Bog daj, da bi bilo tako!
To bo sicer velika nadlega, a potr-pimo! Zadovoljen bom tudi
radi te uboge Lucije; tudi ona jih mora imeti nekaj za seboj.
Bog ve, kaj je pretrpela; pomilujem jo; toda rodila se je
meni v pogibelj... Če bi vsaj mogel pogledati temule prav
v srce, kako misli! Kdo ga naj pozna? Evo ga, zdaj se zdi
sveti Anton v puščavi, zdaj zopet sam Holofernes. O, jaz
revež, jaz revež! Dovolj; nebo mi je dolžno pomagati, kajti
v to se nisem spustil sam po svoji muhasti glavi. —

In res, na neimenovančevem obrazu je bilo videti, kako
begajo misli, da tako rečemo, prav kakor drkajo ob viharni
uri oblaki preko solnca in se vsak hip menjujeta besna luč
in mrzla temina. Duša, še vsa omamljena po sladkih Frideri-
kovih besedah, se je kakor prenovljena in pomlajena k no-
vemu življenju dvigala k onim mislim o usmiljenju, odpu-

ščenju in ljubezni; nato pa je zopet padala pod težo strašne preteklosti. Z bojznijo je hotela iskat, katere krivice bi se dale še popraviti, kaj bi se dalo pretrgati na sredi, katera bi bila najizdatnejša in najbolj gotova sredstva, kako naj razveže toliko vozlov, kaj naj stori s toliko sokrivci; človeku bi se zvrtilo, če na vse to pomisli. Celo na ta pohod, ki je bil tako lahek in tako blizu svojemu koncu, je šel z nestrpnostjo, kateri je bila primešana tesnoba, če je pomislil, da ona revica medtem Bog ve koliko trpi in da jo on, ki komaj čaka, da jo osvobodi, sili medtem trpeti. Kjer se je počepila, se je poganjač obrnil, da izve, po kateri naj krene; neimenovanec mu jo je pokazal z roko ter obenem namignil, naj se podviza.

Bili so v dolini. Kako se je tedaj počutil ubogi don Abbondio? Biti notri v tisti slavni dolini, o kateri je bil slišal pripovedovati toliko grozot! Gledati v njih lastni osebi tiste slovite ljudi, cvet italijanskega razbojništva, tiste ljudi, ki ne poznajo ne strahu ne usmiljenja, in srečati katerega ali dva ali tri na vsakem ovinku. Priklanjali so se ponižno gospodu; toda bili so to taki opaljeni obrazi, imeli so štrleče brke in hude oči, ki se je don Abbondiju zdelo, da govorijo: Ali naj tega duhovnika naklestimo? Njegova potrptost je dosegla tak vrhunec, da je na neki točki rekel samemu sebi: — Zakaj ju nisem poročil! Nič hujšega se mi ne bi bilo moglo zgoditi. — Medtem so stopali dalje po kameniti stezi ob hudourniku; na drugi strani so strmele ostre, temne, neobljudene pečine, na tej pa je bilo tisto prebivalstvo, da bi bil človek raje v katerikoli puščavi nego tu; Dante se sredi zlih brezen ni mogel slabše počutiti.

Šli so mimo „zle noči“: razbojniki na pragu, pokloni gospodu, pogledi na njegovega tovariša in nosilnico. Ti ljudje niso vedeli, kaj si naj mislijo; že jutranji odhod neimenovanca samega je bil nekaj nenavadnega, nič manj pa sedaj ta vrnitev. Ali vodi plen s seboj? In kako se ga je sam polastil? In odkodi ta tuja nosilnica? In čigava bi mogla biti tista livreja? Gledali so in gledali, toda nihče se ni zganil, kajti takšen ukaz jim je gospod dajal s pogledi.

Lezejo navzgor, dospejo na vrh. Razbojniki na planici in pri vratih se umaknejo na obe strani, da bo poč prosta. Neimenovanec jim da znamenje, naj se več ne zganejo, izpodbode svojo žival in odjezdi pred nosilnico, namigne po-

ganjaču in don Abbondiju, naj mu sledita, vstopi na prvo dvorišče, in s tega na drugo, gre proti nekim vratcem, ustavi s kretnjo razbojnika, ki je pritekkel, da mu podrži stremen, in mu reče: »Le tam ostani in nihče naj ne pride«. Stopi dol, priveže mulo v naglici k železni ograji, gre k nosilnici, se približa ženski, ki je bila odmaknila zagrinjalo, in ji reče tiho: »Potolažite jo takoj, dopovejte ji takoj, da je prosta, v prijateljskih rokah; Bog vam bo to povrnil«. Nato pomigne nosilničarju, naj odpre. Približa se don Abbondiju in s tako vedrim obrazom, kakor ga ta še ni videl pri njem in si tudi ni mogel misliti, da ga je zmogel, z veseljem, ki se mu je risalo na licih radi dobrega dela, ki ga je končno lahko izvršil, mu še tiho reče: »Gospod kurač, ne prosim vas, da mi oprostite nadlego, ki jo imate radi mene; storili ste to radi Onega, ki dobro plačuje, in radi te njegove revice«. Rekši prime z eno roko za uzdo, z drugo za stremen, da pomore don Abbondiju iz sedla.

Ta obraz, te besede, ta kretnja je tega spet poživila. Ušel mu je vzdih, ki se je že dobro uro motal po njem in ni našel izhoda, priklonil se je neimenovancu in odgovoril s tihim glasom: »Mislite? Toda, toda, toda, toda...!« Nato je zdrknil s sedla, kakor je pač mogel. Neimenovanec je privezal tudi njegovo žival, rekel nosilničarju, naj počaka tam, potegnil ključ iz žepa, odprl vrata, vstopil, rekel vstopiti kuraču in ženski, se napotil pred njima proti malim stopnicam in vsi trije so šli molče navzgor.

Štiri in dvajseto poglavje.

Lucija se je bila nedavno zavedla in trajalo je nekaj časa, preden se je popolnoma prebudila in ločila blodne podobe iz sanj od spominov in obrazov resničnosti, ki je le preveč nalikovala temni bolnikovi prikazni. Starka se ji je brž približala in rekla s prisiljeno ponižnim glasom: »Ah, spali ste? Lahko bi bili spali v postelji; saj sem vam vendar snoči tolikokrat rekla«. In ker ni dobila odgovora, je nadaljevala z jezno prosečim glasom: »Jejte že vendar; imejte pamet. Joj, kako ste grdi! Jestu morate. Kaj pa, če potem, ko se vrne, zgrabi mene?«

»Ne, ne; proč hočem, k svoji materi hočem. Gospodar mi je obljubil, rekel je: Jutri zjutraj. Kje je gospodar?«

»Odšel je; rekel je, da se kmalu vrne in stori vse, kar boste hoteli.«

»Tako je rekel? Tako je rekel? No torej; jaz hočem k svoji materi, takoj, takoj.«

In evo, v bližnji sobi se začuje topotanje, nato tukanje na vrata. Starka steče tja, vpraša: »Kdo je?«

»Odpri«, odgovori pridržano znani glas. Starka povleče količek; neimenovanec odpahne narahlo durnice in napravi nekaj odprtine; starki ukaže priti ven in veli brž vstopiti don Abbondiju z ono dobro žensko. Nato znova pripre duri, oblane za njimi in odpošlje starko v oddaljen konec gradu, kakor je bil odposlal tudi drugo žensko, ki je stražila zunaj.

Vse to gibanje, ta hipec pričakovanja, prvi pojav novih oseb, vse to je povzročilo v Luciji hud napad vznemirjenja; kajti če je bilo tudi takratno stanje neznosno, vendar je morala biti vsaka sprememba povod za nove sumnje in nov strah. Pogledala je, videla je duhovnika in žensko; to jo je malo osrčilo. Pogleda pozorneje: ali je on ali ni? Spozna don Abbondija in obstane z uprtimi očmi, kakor učarana. Ženska se ji je približala, se sklonila k njej, jo usmiljeno pogledala, jo prijela za roke, kakor bi jo hotela obenem pobožati in dvigniti, in je rekla: »Oj, revica! Pridite, pridite z nami.«

»Kdo ste?« je vprašala Lucija, toda ne da bi čakala na odgovor, se je obrnila zopet k don Abbondiju, ki je bil obstal v razdalji par korakov in je tudi on kazal usmiljenja poln obraz. Znova se je zastarmela vanj in vzkliknila: »Vi! Vi ste? Gospod kurat? Kje smo? ... O, jaz reva! Nič več ne vem!«

»Ne, ne«, je odgovoril don Abbondio. »Jaz sem zares; dajte si poguma. Ali vidite? Prišla sva, da vas odvedeva. Prav jaz sem, vaš kurat, prišel sem nalašč sem gor, jež...«

Lucija se je mahoma dvignila, kakor bi se ji bile vse moči nenadoma povrnilo; nato je speš uprla pogled na ona dva obraza in rekla: »Torej vaju je Marija poslala.«

»Mislim, da«, je rekla dobra ženska.

»Toda ali lahko odidemo, ali lahko res odidemo?« je povzela Lucija s tišjim glasom in z boječim, nezaupnim pogledom. »In vsi oni ljudje?...« je nadaljevala s stisnjenimi ustnami, trepetajočimi od strahu in groze. »In oni gospod!... Oni človek!... Saj res, obljubil mi je bil....«

»Tudi on je osebno tu, prišel je nalašč z nami«, je rekel don Abbondio. »Zunaj stoji in čaka. Pojdimo brž; ne dopuščajmo, da čaka tak gospod«.

Tedaj je oni, o katerem se je govorilo, odpahnil duri ter se pokazal. Lucija, ki si ga je še malo prej želela in si je celo želela samo njega, ker ni imela zaupanja v nič drugega na svetu, ni mogla zdaj, ko je videla prijateljske obraze in čula njih glasove, poflačiti hipnega študa; strepetala je, zadržala dihanje, se stisnila k dobri ženski in skrila obraz na njenih prsih. Ob pogledu na njen obraz, ki ga že snoči ni mogel pogledati s trdnim očesom, na ta obraz, ki je bil od dolgega trpljenja in stradanja še bolj bled, upadel in vznemirjen, je neimenovanec obstal na mestu, skoro pri vratih; ko je videl njeno plašno kretnjo, je povetil oči in stal še trenutek negiben in nem, nato je vzkliknil, kakor da odgovarja na to, cesar revica ni bila rekla: »Res je; odpustite mi!«

»Prihaja, da vas oprostí; ni več, kar je bil; postal je dober; ali slišite, da vas prosi oproščenja?« je rekla dobra ženska Luciji na uho.

»Ali je mogoče še kaj več povedati? Hajdi, kvišku glavo! Ne bodite otrok, da lahko kmalu odidemo«, ji je rekel don Abbondio.

Lucija je dvignila glavo, pogledala neimenovanca in ko je videla njegovo čelo sklonjeno, njegov pogled povešen in zmeden, jo je prevzelo mešano čuvstvo utehe, hvaležnosti in usmiljenja in je rekla: »Ah, gospod, Bog vam poplačaj, da ste tako usmiljenil!«

»In vam naj stokrat poplača, kar so mi te vaše besede naredile dobrega«.

Rekši se je obrnil, se nameril k vratom in šel prvi ven. Za njim je šla Lucija, vsa oživiljena, z žensko, ki jo je držala za roko; zadnji je stopal don Abbondio. Šli so dol po stopnicah in dospeli do vrat, vodečih na dvorišče. Neimenovanec jih je odprl na stežaj, šel do nosilnice, odprl vratca in podpiraje Lucijino roko s skoro bojazljivo vljudnostjo (dve novi stvari pri njem) je pomagal vstopiti mladenki, nato še oni dobri ženski. Odvezal je don Abbondijevo mulo ter pomagal tudi njemu v sedlo.

»Oj, kako ste uslužni!« je rekel ta ter se spravil mnogo hitreje gor nego prvikrat. Družba se je zganila, ko je bil tudi neimenovanec v sedlu. Njegovo čelo se je zopet dvignilo,

njegov pogled je zadobil zopet običajni poveljevalni izraz. Razbojniki, ki jih je srečaval, so sicer dobro videli na njegovem obrazu znamenja krepke misli in nenavadne skrbi; toda več niso razumeli in tudi niso mogli razumeti. V gradu niso še ničesar vedeli o veliki spremembi v tem človeku in po uganjbanju bi gotovo nihče izmed njih ne bil prišel do česa takega.

Dobra ženska je brž zagrnila zavese na nosilnici; nato je ljubeznivo prijela Lucijo za roke ter jo začela tolažiti z besedami sočutja, čestitanja in rahločutja. Videč, kako razen utrujenosti radi toliko prestanih bridkosti tudi zmeda in nejasnost dogodkov braniša revici, da ne more občutiti popolne zadovoljnosti nad svojo osvoboditvijo, ji je govorila to, kar je mogla najti najbolj primernege, da njene uboge misli razmoča in jim tako rekoč pokaže pravo pot. Imenovala ji je kraj, kamor so bili namenjeni.

»Res?« je dejala Lucija, ki je vedela, da je malo oddaljen od njene domače vasi. »Ah, presveča Devica, hvala ti! Moja mati, moja mati!«

»Takoj pošljemo ponjo«, je rekla dobra ženska, ki ni vedela, da se je to že zgodilo.

»Da, da; Bog vam to povrne . . . In vi, kdo ste? Kako ste prišli . . .«

»Naš kurat me je poslal«, je rekla dobra ženska; »ker ta gospod — Bog se je dotaknil njegovega srca (bodi blagoslovljen!) — je prišel v našo vas, da govori z gospodom kardinalom nadškofom (ki ga imamo pri nas na obisku, svetega moža), in se je skesal svojih velikanskih grehov in hoče spremeniti svoje življenje in je rekel kardinalu, da je dal ukrasti neko ubogo revico, namreč vas, v sporazumu z nekim drugim človekom brez strahu božjega, ki mi kurat ni povedal, kdo bi mogel biti.«

Lucija je dvignila oči k nebu.

»Morda vi to veste«, je nadaljevala dobra ženska. »Dovolj; ter gospod kardinal je bil te misli, ker gre za mlado dekle, da je treba kake ženske za družbo, in je rekel kuratu, naj jo poišče; in kurat je v svoji dobroti prišel k meni . . .«

»Ah, Gospod vam povrne vašo ljubezen!«

»Kaj to govorite, uboga mladenka? In gospod kurat mi je rekel, naj vam dajem srčnosti in naj vas skušam brž potolažiti in naj vam dopovem, kako vas je Gospod čudežno rešil . . .«

»Ah, da, zares čudežno, po priprošnji Marijini«.

»Torej, da bodite dobre volje in odpustite onemu, ki vam je storil zlo, in bodite zadovoljni, da mu je Bog naklonil svoje usmiljenje, in celo molite zanj; kajti ne le da si s tem nabereš zaslug, temveč čutili boste tudi, kako se vam srce razširi«.

Lucija je odgovorila s pogledom, ki je tako jasno pritrjeval, kakor bi bile mogle to storiti besede, in s tako sladkostjo, kakor je besede ne bi bile mogle izraziti.

»Dobra mladenka!« je povzela ženska. »In ker je bil v naši vasi tudi vaš kurat (kajti toliko jih je iz vse okolice, da bi lahko zložili štiri generalne oficije), je bil gospod kardinal te misli, da pošlje tudi njega s to družbo; toda pomagal je malo. Slišala sem že prej, da ni Bog ve kaj prida; pri tej priliki pa sem morala res videti, da je bolj v zadregi nego pišče v preji«.

»In ta . . . « je vprašala Lucija, »ta, ki je postal dober . . . , kdo je?«

»Kako? Vi še ne veste?« se je začudila dobra ženska ter ga imenovala.

»Oj, milost božja!« je vzkliknila Lucija. Kolikokrat je že slišala z grozo ponavljati to ime v več nego eni zgodbi, kjer je vedno nastopal kakor v drugih zgodbah sam zlodej! In zdaj, ob misli, da je bila v njegovi strašni oblasti in je pod njegovim sočutnim varstvom, ob misli na tako grozno nesrečo in tako nepričakovano odrešenje, če je preudarila, čigav je ta obraz, ki ga je videla najprej osornega, nato ganjenega, nato ponižanega, je obstala kakor zamaknjena in je samo zdaj pa zdaj ponavljala: »Oj, milost božja!«

»Zares, velika milost božja je to!« je govorila dobra ženska. »To mora biti veliko olajšanje za pol sveta. Če človek pomisli, koliko ljudi je bilo radi njega v skrbeh; in zdaj, kakor mi je povedal naš kurat . . . in potem, če ga človek le pogleda v obraz, je postal svetnik! In potem se tudi brž vidijo njegova dela«.

Če bi dejali, da ta dobra ženska ni občutila velike radovednosti, da bi malo natančneje doznala veliko dogodivščino, v kateri je zdaj imela tudi ona svojo vlogo, bi to ne bilo res. Toda v njeno slavo je treba reči, da je bila prevzeta z nekim spoštljivim sočutjem do Lucije, da je nekako čutila resno dostojanstvenost službe, ki so ji jo zaupali, in ji zato

niti na misel ni prišlo, da bi ji stavila kako neskomno ali nepotrebno vprašanje; vse njene besede na tej poti so bile samo tolažba in skrb za ubogo mladenko.

«Bog ve, kako dolgo že niste jedli!»

»Ne spominjam se več Že precej dolgo.»

»Revica! Morali se boste okrepčati.»

»Da«, je odgovorila Lucija s slabotnim glasom.

»Na mojem domu, hvala Bogu, bomo brž kaj našli. Le pogum, malo je več do tja.«

Oslabela Lucija se je nato spustila v ozadje nosilnice, kakor bi bila zadremala, in tedaj jo je dobra ženska pustila na miru.

Za don Abbondija ta povratek gotovo ni bil tako tesnooben kakor prejšnja pot navzgor; a tudi ni bilo zabavno potovanje. Ko je izginil oni grozni strah, se je spočetka čutil vsega olajšanega, toda kmalu so mu začele vstajati v srcu stotere nove nevšečnosti, kakor ostanejo tla nekaj časa prazna, če izkoreninijo veliko drevo, potem pa zopet vse preraste plevel. Postal je občutljivejši za vse drugo in prav tako v sedanjosti kakor v mislih na bodočnost se žal ni manjkalo snovi, ki se je mučil z njo. Bolj nego prej je zdaj čutil, kako težavno je tako potovanje, ki ga ni bil vajen, in zlasti spočetka po strmih poti z gradu na dno doline. Poganjač, ki ga je neimenovanec izpodbujal z znamenji, je s svojima živalima stopal v hitrem koraku; obe jezdni živali sta stopali tikoma zadaj z istim korakom; zato se je na nekaterih bolj strmih mestih zgodilo, da je ubogi don Abbondio omahnil naprej, kakor bi ga kdo od zadaj privzdignil z vzvodom, in se je moral z roko upreti ob sedlo, če je hotel ostati v njem; po eni strani se ni upal prositi, da bi šli počasneje, po drugi pa bi bil rad čim prej zunaj tistega kraja. Kjer je cesta peljala nad kako višino, nad kakim nasipom, se je razen tega zdelo, da mula — po navadi teh živali — nalašč tišči navzven in sili z nogami prav na rob, in don Abbondio je videl skoro navpično pod seboj strmino ali, kakor je on mislil, prepad. — Tudi ti, — je govoril sam pri sebi živali, — imaš to prekleto veselje, da sama iščeš nevarnosti, ko je vendar steza tako prostorna! — In potegnil je uzdo na drugo stran, toda zaman, tako da se je navadno prepustil tuji trmi, dočim sta ga znotraj razjedala srd in strah. Razbojniki mu zdaj niso več vzbujali toliko groze, ko je bolj gotovo vedel, kako misli njih

gospodar. — Toda, — je razmišljal vendarle, — če se vest o tej veliki spreobrnitvi razširi tu notri, dokler smo mi še tu, Bog ve, kako bodo oni to razumeli! Kdo ve, kaj se lahko zgodi? Kaj, če bi si domišljali, da sem jaz prišel sem misijonarit? O, jaz revež! To bi me naredili še za mučenika! — Namrgodeni neimenovančev obraz ga ni prav nič vznemirjal. — Da človek brzda take-le obraze, — je pomislil, — je gofovo treba najmanj takega, to razumem tudi jaz; ali zakaj mora zadeh prav mene, da sem tukaj sredi vseh teh ljudi! —

Dovolj; dospeli so na kōnec strme poti in končno prišli tudi iz doline. Neimenovančevo čelo se je polagoma izgledilo; Tudi don Abbondio je privzel naravnejši obraz, glave ni več tako stiskal med ramena, pretegnil si je malo roke in noge, začel je malo bolj pokončno sedeti, kar se mu je vse drugače podalo, dihal je bolj na široko in z bolj spočitim duhom je začel premotrivati nove, oddaljene nevarnosti. — Kaj poreče to govedo, ta don Rodrigo? Ko ostane takole z dolgim nosom, z vso škodo in vsem roganjem, lahko si mislimo, kako mu bo to grenko. Zdaj šele bo začel pravega vraga. Boste videli, da se loti tudi mene; ker sem bil pri tej ceremoniji. Če je imel že takrat toliko srca, da je poslal tista dva besa, naj mi napravita tak prizor na cesti, kdo ve, kaj mi pa sedaj nagode? Na njegovo presvetlo gospostvo se ne more spraviti, ker ta je mnogo večji gospod nego on; tu bo treba gristi žvalo. Strup bo pa vendar imel v telesu in v nekoga ga bo hotel izbrizgati. Kako se končujejo take zadeve? Udarci padajo vedno navzol; cunje letijo po zraku. Za Lucijo bo po pravici skrbelo njegovo presvetlo gospostvo, da jo spravi na varno; oni drugi nesrečni ubožec je izven strela in je že prejel svoj delež; in tako sem jaz postal tista cunjca. To bi bilo barbarsko, da bi moral po tolikih neprilikah, po tolikem vznemirjanju, ne da bi zato prejel kako plačilo, jaz nositi kazen. Kaj ukrene zdaj njegovo presvetlo gospostvo, da me brani, ko me je zagnalo v ta ples? Ali mi more on jamčiti za to, da mi oni pogubljenec ne naprede še kaj hujšega nego prvič? In potem — toliko ima skrbi po glavi in vlika svoje prste v toliko stvari! Kako bi človek mogel misliti na vse? No, in tako je v marsičem zmeda pozneje še večja nego je bila prej. Tisti, ki dobro delajo, vršijo to na debelo: ko so enkrat občutili to zadovoljstvo, jim to zadostuje in nočejo imeti sitnosti s tem, da bi bili tudi vsem posledicam za pe-

Zaglobljen v taka mučna premišljevanja je z nekakšno krčevito silo dvigal in spuščal s palcem petelina na pištoli... (Eden in dvajseto pogl., str. 302).

lami; oni pa, ki jih veseli delati slabo, kažejo večjo marljivost, zasledujejo stvar do konca in nikdar ne mirujejo, ker imajo v sebi tega raka, ki jih gloje. Mar naj grem jaz pravit, da sem prišel sem po izrečnem ukazu njegovega presvetlega gospostva in ne po svoji lastni volji? Potem bi se zdelo, da hočem pripadati stranki krivice. O sveta nebesa! Jaz na strani krivice! Za tisto zabavo, ki mi jo daje! Dovolj; najbolje bo, če povem Perpetui stvar, kakršna je, in prepustim nato njej, da jo raztrosi. Samo če ne pride monsignorju taka muha, da naredi kakšno objavo, kak nepotreben prizor in vtakne tudi mene vanj. Če bo že iz cerkve, ko dospemo, pojdem in se mu, da to preprečim, prav naglo poklonim; drugače pustim svoje opravičilo in pojdem kar naravnost domov. Lucija ima dobro oporo, mene pri tem ni več treba in po toliko nevšečnostih imam tudi jaz pravico, da se malo odpočijem. In potem . . . da bi monsignor le ne bil tako radoveden, da bo hotel poznati res zgodbo in mu bom moral poročati vso zadevo s poroko! Še to bi se manjkalo. In če pride tudi v mojo župnijo na obisk! . . . Oh, bo, kakor bo; nočem se pred časom razburjati; dovolj imam že drugega gorja. Za sedaj se zaprem doma. Dokler bo monsignor po teh krajih, don Rodrigo ne bo tako predrzen, da bi počenjal neumnosti. In potem . . . In potem? Ah, vidim, da bom moral na svoja stara leta še marsikakšno grenko požreti! —

Družba je dospela, ko cerkvena opravila še niso bila končana; šla je skozi isto množico, ki je bila prav tako ganjena kakor prvič, ter se nato ločila. Oba jezdeca sta zavila na mali stranski trg, na koncu katerega je stala župnikova hiša; nosilnica je šla dalje proti hiši dobre ženske.

Don Abbondio je naredil, kakor je bil sklenil: jedva je stopil na tla, se je začel neimenovancu skoro do tal priklanjati ter ga prosil, naj ga pri monsignorju opraviči, ker se mora v nujnih zadevah vrniti naravnost v svojo faro. Poiskal je to, kar je on nazival svojega konja, namreč palico, ki jo je bil pustil v nekem kotu sobane, in se odpravil na pot. Neimenovanec je počakal, da se kardinal vrne iz cerkve.

Dobra ženska je posadila Lucijo na najboljšo mesto v svoji kuhinji ter se zasukala, da ji pripravi kaj v okrepčilo; pri tem je s prisrčno kmetsko raskavostjo odklanjala zahvale in opravičila, ki jih je mladenka zdaj pa zdaj obnavljala.

Naglo, naglo je podtikala dračje pod kotliček, v katerem je plaval lep kopun, dokler ni juha zakipela; nato je z njo napolnila skodelo, v katero je bila že prej narezala kruha, in jo je končno mogla ponuditi Luciji. In ko je gledala, kako se je revica pri vsaki žlici malo opomogla, je sama sebi glasno čestitala, da se je to dogodilo na dan, ko ni čepel maček na ognjišču, kakor se je izrazila. »Vsi si danes skušajo kaj privoščiti«, je pristavila, »razen onih revnih, revnih ljudi, ki imajo komaj kruh iz grašice in sirkove polente; toda pri tako dobrotljivem gospodu upajo vsi, da danes kaj dobijo. Mi, hvala Bogu, nismo v taki stiski; s tem, kar zasluži moj mož pri svojem poklicu in kar dajo fiste lehe zemljišča, se živi. Zato le brez skrbi jejte, kajti kopun bo kmalu mehak in lahko se malo bolje podprete«. Rekši je odšla spet pripravljat kosilo in pogrinjat.

Ko so se Luciji povrnile moči in se ji je duša malo umirila, je medtem iz navade in po nagonu za snago in sramežljivost sama sebe malo uredila; popravila in pritrdila si je malo spuščene in zmršene kite, poravnala si je rutico na prsih in okrog vratu. Pri tem so se njeni prsti zapletli v molek, ki si ga je bila snoči obesila; pogled ji je zdrknil po njem in v duhu ji je nenadoma završelo; spomin na zaobljubo, ki ga je dolejšje tlačilo in dušilo toliko novejših občutij, se je nenadoma prebudil ter se prikazal jasen in razločen. Tedaj so se vse njene duševne sile, ki jih je komaj spet dobila, nenadoma znova zrušile in da ni bila njena duša tako utrjena v življenju nedolžnosti, vdanosti in zaupanja, bi se bila potrtoš, ki jo je v tem hipu občutila, spremenila v obup. Po novem kipenju onih misli, ki ne prihajajo z besedami, so bile prve besede, ki so se ji izoblikovale v duhu: — O, jaz reva, kaj sem storila! —

Toda jedva jih je mislila, se jih je tudi že nekam ustrašila. Spomnila se je vseh okoliščin zaobljube, neznosne tesnobe, da ni imela nobenega upanja na pomoč, vnetosti molitve in polnosti občutka, s katerim je bila obljubo naredila. In da bi se zdaj, ko je dosegla milost, skesala radi obljube, se ji je zdelo bogoskrunska nehvaležnost in verolomnost pred Bogom in Marijo, zdelo se ji je, da bi si s tako nezvestobo nakopala novih in še strašnejših nesreč, v katerih ne bi mogla več upati niti v molitve; zato se je podvivala, da zašaji ono hipno kesanje. Snela je pobožno molek

z vratu in držeč ga v tresoči se roki je zaobljubo potrdila in obnovila in prosila obenem v otožni, prisrčni molitvi moči, da jo tudi izpolni, da bi ji bile prihranjene misli in priložnosti, ki bi mogle njenega duha preveč vznemirjati, če ga tudi ne bi mogle premekniti. Renzova oddaljenost, brez vsake možnosti, da se še kdaj vrne, ta oddaljenost, ki ji je bila dolje tako grenka, se ji je zdela zdaj ukrep Previdnosti božje, ki je oba dogodka naravnala istočasno k enemu samemu smotru; in trudila se je, da bi v enem našla razlog zato, da bi bila zadovoljna z drugim. In sledeč tej misli, si je prav tako predstavljala, da bo znala ista Previdnost božja v dovršitev tega dela najti pot, ki po njej privede tudi Renza do tega, da se vda in ne bo mislil več... Toda jedva je duh našel to misel, že ga je prav ta misel spravila v strašen nered. Uboga Lucija, ki je čutila, da bi se srce skoro, skoro najraje skesalo, se je vrnila k molitvi, k zatrjevanju in borbi, od katere se je dvignila, če nam je ta izraz dovoljen, kakor utrujeni in ranjeni zmagovalec od sovražnika, ki je pobit — ne rečem: ubit.

Nenadoma se začuje topotanje z nogami in hrup veselih glasov. Bila je domača družinica, ki se je vračala iz cerkve. Dve dekletci in en deček vstopijo skakljaje; obstanejo za hip in radovedno pogledajo Lucijo, nato stečejo k materi in jo obstopijo: ta vprašuje po imenu neznanega gosta in kako in zakaj, drugi hoče pripovedovati o čudežih, ki so jih videli; dobra ženska odgovori na vse in vsem z besedo: »Tiho, tiho«. Nato vstopi hišni gospodar z mirnejšim korakom, toda z jasno izraženo prisrčno naglico. Bil je, če tega še nismo povedali, krojač te vasi in okolice, mož, ki je znal brati in je res več nego enkrat prebral »Legende o svetnikih«, »Guerrina Meschina« in »Francoske kralje« in je v teh krajih veljal za nadarjenega in učenega moža; on sam pa je tako hvalo ponižno odklanjal ter samo trdil, da je izgrešil poklic in če bi bil šel študirat mesto toliko drugih...! Pri tem pa je bil najboljša duša na svetu. Ko je kurat prosil njegovo ženo, naj gre na to človekoljubno potovanje, je bil prisoten in ni le brž privolil, temveč bi jo bil tudi osrčeval, če bi bilo treba. In zdaj, ko je božja služba, slovesnost obredov, množica in zlasti kardinalova pridiga, kakor pravijo, razvnela vsa dobra čuvstva v njem, se je vračal domu z velikim pričakovanjem in tesnobno željo, da izve, kako se je stvar posrečila, in najde nedolžno revico rešeno.

»Poglejte jo«, mu je rekla dobra ženska, ko je vstopil, in pokazala Lucijo; ta je zardela v obraz, vstala in začela nekaj jecljati v opravičilo. Toda on se ji je približal, jo veselo pozdravil ter jo prekinil z vzklikom: »Dobrodošli, dobrodošli! Vi ste blagoslov božji v tej hiši. Kako sem zadovoljen, da vas vidim tu! Sicer sem bil gofov, da pridete srečno v pristan, kajti nikdar še nisem videl, da bi bil Gospod začel kakšen čudež ter ga ne končal; a zadovoljen sem, da vas vidim tu. Uboga mladenka! Vendar to je nekaj velikega, če človek doseže čudež!«

Ne mislite, da je on edini ta dogodek tako tolmačil, ker je bral »Legende«; po vsej vasi in vsej okolici niso o tem nič drugače govorili, dokler se je ohranil spomin na to. In da povemo po resnici, z vsemi okraski, ki so se še prišili, bi nobeno drugo ime ne bilo tako primerno.

Nato se je počasi približal ženi, ki je snemala kotliček z verige, in rekel tiho: »Ali je šlo vse dobro?«

»Prav dobro; pozneje ti vse povem«.

»Da, da, na široko«.

Gospodinja je nato brž postavila na mizo, šla po Lucijo, jo spremila k mizi in ji rekla, naj sede; odrgala je eno perot tistega kopuna ter jo položila pred njo; nato je sedla tudi sama z možem in oba sta vzpodbujala potrto in sramežljivo deklico, naj jé. Pri prvih grižljajih je krojač začel govoriti z velikim poudarkom, a prekinjali so ga otroci, ki so jedli okrog mize in so zares videli preveč nenavadnih stvari, da bi se bili mogli dolgo zadovoljiti samo z vlogo poslušalcev. Popisoval je slovesne obrede, nato je preskočil na čudežno spreobrnitev. Ali kar je naredilo nanj največji vtis in k čemur se je najčešče vračal, je bila kardinalova pridiga.

»Če ga je človek videl tam pred oltarjem«, je rekel, »takega gospoda, kakor kakšnega kurata . . .«

»In tista zlata reč, ki jo je imel na glavi . . .« je reklo eno dekletce.

»Tiho. Če človek pomisli, pravim, da tak gospod, tako učen človek, ki je, kakor trdijo, prebral vse knjige, kar jih je, — to se ni še nikomur posrečilo, niti v Milanu ne — če človek pomisli, da se zna prilagoditi in pove te stvari tako, da vsi razumejo . . .«

»Razumela sem tudi jaz«, je rekla druga klepetuljica.

»Tiho! Kaj boš ti razumela?«

»Slišala sem, da razlaga evangelij mesto gospoda kurala«.

»Tiho. Ne pravim seveda kaj malega, ker tedaj je človek prisiljen razumeti; a tudi največji trdoglavci, najbolj zabite bučice so lahko šle za nitjo njegovega govora. Zdaj pa pojdite in jih vprašajte, ali bi znali ponoviti besede, ki jih je govoril; kaj še, niti ene ne bi več ujeli; občut pa jim je vendar ostal. In ne da bi bil kdaj imenoval onega gospoda, kako dobro je bilo razumeti, da misli njega! In potem — da je človek razumel, je bilo dovolj, če ga je opazoval, ko je imel solze v očeh. In tedaj vse ljudstvo v jok«

»To pa je res«, je ušlo dečku. »A zakaj so vsi jokali kakor otroci?«

»Tiho. In vendar je precej trdih src v tem kraju. Pa je prav zares pokazal, da je treba hvaliti Gospoda, čeprav je draginja, in biti zadovoljen; ljudje naj store, kar morejo, naj se trudijo in si pomagajo, potem pa naj bodo zadovoljni. Kajti nesreča ni v trpljenju in revščini, nesreča je le v zlem dejanju. In to niso samo lepe besede, kajti znano je, da živi tudi on kot revež in si kruh trga od ust, da lačne nasiti, ko bi vendar lahko bolj izbrano živel nego kdorkoli. Ah, tak človek zadovolji, če ga poslušáš govoriti; ni kakor toliko drugih: Delajte, kar vam pravim, in ne delajte tega, kar jaz delam. In nato je tudi prav pokazal, da so dolžni tudi tisti, ki niso gospodje, če imajo več, nego potrebujejo, deliti to s trpečimi«.

Tu je sam prekinil svoj govor, kakor bi ga neka misel presenetila. Obstal je trenutek; nato je naložil na krožnik jedil, ki so bila na mizi, dodal kos kruha, postavil krožnik na prtič, prijel za štiri konce in rekel starejšemu dekletcu: »Tu vzemi«. V drugo roko ji je dal majhno steklenico vina in pristavil: »Pojdi tule k vdovi Mariji; pusti ji te stvari in reci ji, naj se malo povesei s svojimi otroki. Pa lepo, veš, da se ne bo zdelo, da ji deliš miloščino. In če koga srečaš, ne povej ničesar; in pazi, da ne razbiješ«.

Luciji so postale oči rdeče in v srcu je začutila krepilno nežnost, kakor je tudi že iz prejšnjih pogovorov zajela tolažbo, kakršne bi ji nalašč napravljen govor ne bil mogel dati. Duša, ki so jo privlačili ti popisi, te fantazije o sijaju, ta ganotja usmiljenja in začudenja, ki jo je prešinjalo navdušenje pripovedovalca samega, se je odtrgala od bolestin

misli nase in če se je tudi vračala k njim, se je čutila močnejšo zoper nje. Celo misel na ono veliko žrtev sicer ni izgubila svoje grenkobe, toda vsebovala je obenem tudi nekaj kakor strogo in slovesno radost.

Malo pozneje je vstopil domači kurat in rekel, da ga pošilja kardinal, naj popraša po Luciji ter jo opozori, da jo hoče monsignor videti še tisti dan, in naj se v njegovem imenu zahvali krojaču in njegovi ženi. Ganjeni in zmedeni niso ne oni ne ona našli besed, s katerimi bi se primerno odzvali takim sporočilom tako visoke osebnosti.

»In vaša mati še ni dospela?« je vprašal kurat Lucijo.

»Moja mati!« je vzkliknila ta. Ko ji je nato kurat povedal, da je poslal ponjo po nadškofovem ukazu, si je s predpasnikom zakrila oči ter se spustila v jok, ki je trajal še precej dolgo potem, ko je bil kurat že odšel. Ko so se nato burna občutja, ki so se ji vzbudila ob tem oznanilu, začela umikati bolj mirnemu razmišljanju, se je revica spomnila, da je ona za to tolažbo, namreč da bi zopet videla mater, ki je zdaj bila tako blizu, pred malo urami pa tako nepričakovana, da je ona v onih strašnih urah za to tolažbo izrečno prosila ter jo postavila skoro kot nekakšen pogoj za svojo zaobljubo. »Daj, da se vrnem nedotaknjena s svojo materjo«, je rekla takrat in te besede so se ji zdaj razločno zopet prikazale v spominu. Potrdila se je bolj nego kedaj v sklepu, da hoče obljubo izpolniti, in znova si je še grenkeje očitala oni vzklik: »O, jaz reva!« ki ji je bil na tihem ušel prvi hip.

In res, ko so govorili o njej, je bila Neža malo več oddaljena. Lahko si je predstavljati, kako je uboga ženska obstala ob onem tako nepričakovanem povabilu, spričo fiste vesti, ki je morala biti nepopolna in zmedena, o tako rekoč odbegli, a vendar strahoviti nevarnosti, o groznem slučaju, ki ga sel ni znal ne podrobneje opisati ne razložiti, sama pa ni vedela, česa naj se oprime, da si ga razloži. Najprej si je zagrabila z rokami v lase, zakričala je večkrat: »O Gospod! O Marija!« stavila je slu različna vprašanja, na katera ji ni mogel ničesar odgovoriti, nato pa je z veliko naglico stopila na voz in še po cesti venomer brezuspešno vzklikala in izpraševala. Toda srečala je nekje don Abbondija, ki je prihajal prav počasi ter pri vsakem koraku prestavljal svojo palico. Po krepkem, obojestranskem: »O!« se je on ustavil, ona pa je rekla ustaviti in je stopila z voza; umaknila sta se v ko-

stanjev gaj, ki je rasel ob cesti. Don Abbondio jo je poučil o tem, kar je mogel vedeti in kar je moral videti. Stvar ni bila jasna, toda Neža je bila vsaj gotova, da je Lucija popolnoma rešena, in se je oddahnila.

Nato je hotel don Abbondio načeti drugačen pogovor ter jo na dolgo poučevati, kako naj se vede z nadškofom, če bi ta, kakor je bilo verjetno, želel govoriti z njo in z njeno hčerjo, in zlasti, da ne bi bilo umesno črhniiti kaj o poroki... Toda Neža je opazila, da govori dobri mož v svojo lastno korist; zato ga je pustila tam, ne da bi bila kaj obljubila in celo ne da bi se bila za kaj odločila; kajti podile so se ji vse drugačne misli po glavi. In odšla je spat na pot.

Voz končno dospe in se ustavi pred krojačevo hišo. Lucija nagloma vslane; Neža stopi na tla in steče v hišo — že sta si druga drugi v objemu. Krojačeva žena, ki je edina bila tedaj prisotna, daje pogum obema, jih miri, se veseli z njima ter jih nato, vedno obzirna, pušči sami, rekoč, da gre pripravljat posteljo za nji, da se to naredi brez vsake nadlege, a da bi vsekakor prav tako ona kakor njen mož spala raje na tleh, nego bi jih pustila, da bi si drugod iskali prenočišča.

Po tem prvem izlivu objemov in ihtenja je Neža hotela izvedeti Lucijine dogodljaje in mladenka jih je začela tesnobno pripovedovati. Ali kakor čitatelj ve, je bila to zgodba, ki je ni nihče vse poznal, in za Lucijo samo so bili nekateri deli temni, popolnoma nerazložljivi, predvsem pa ono usodno naključje, da je ona strašna kočija stala na cesti prav v trenutku, ko je šla Lucija po nenavadnem opravku mimo; o tem sta delali mati in hči stožero ugibanj, a nista mogli zadeti pravega, da, nista se mogli resnici niti približati.

Gléde glavnega krivca spletke si ta in ona nista mogli kaj, da ne bi bili mislili na don Rodriga.

»Ah, črna duša! Ah, peklensko poleno!« je vzklikala Neža. »A tudi njemu odbije njegova ura. Gospod Bog ga poplača po zaslugi in tedaj bo tudi on izkusil...«

»Ne, ne, mati, ne!« jo je prekinila Lucija. »Ne želite mu trpljenja, ne želite tega nikomur! Če bi vedeli, kaj je trpljenje, če bi ga bili izkusili! Ne, ne; moliva raje k Bogu in Mariji zanj, da mu Bog presune srce, kakor ga je onemu drugemu ubogemu gospodu, ki je bil slabši od njega, zdaj pa je svetnik«.

Groza, ki je stresala Lucijo, ko se je vračala k tako sve-

žim in tako krutim spominom, je bila kriva, da je večkrat sredi povesti obstala; večkrat je rekla, da ji duša ne da, da bi nadaljevala, in po mnogih solzah je mukoma povzela besedo. Toda čisto drugačno čuvstvo jo je ustavilo, ko je prišla do neke točke svoje povesti — do zaobljube. Strah, da bi jo mafi oštela, češ, da je bila neprevidna in se je prenaglila, ali da bi prišla kakor v zadevi poroke s kakim svojim širokovestnim pravilom in bi siloma hotela, da ga ljudi ona pripozna za pravo, ali da bi uboga ženska to komu zaupno povedala, morda samo radi pouka in nasveta, in bi se stvar tako razvedela — če je Lucija samo pomislila na to, je čutila, kako ji sili rdečica v obraz —, tudi neka sramežljivost pred materjo samo, neki neumljiv odpor, da bi se lotila te zadeve: vse to vkup je storilo, da je zamolčala to važno okolnost in sklenila, da zaupa stvar najprej očetu Cristoforu. Ali kako je obstala, ko je vprašala po njem in izvedela, da ga ni več, da so ga poslali daleč, daleč v kraj, ki ima neko posebno ime!

»In Renzo?« je rekla Neža.

»Je na varnem, kajne?« je rekla Lucija plašno.

»To je gotovo, vsi tako pravijo; domneva se, da se je gotovo zatekel na Bergamaško, toda kraja ne ve nihče povedati, on pa ni doslej nikdar ničesar sporočil. Ali mu morda še ni bilo mogoče?«

»Ah, če je na varnem, Gospodu bodi hvala!« je rekla Lucija in skušala preiti na drug pogovor; a neka druga nepričakovana novost je prekinila pomenek: prikazal se je kardinal nadškof.

Ko se je ta vrnil iz cerkve, kjer smo ga bili pustili, in od neimenovanca izvedel, da je Lucija dospela brez katerekoli neprilike, je šel z njim k obedu ter ga posadil na svojo desnico sredi omizja duhovnikov, ki se niso mogli nasifiti pogledovanja na ta obraz, razodevajoč krofkost brez šibkosti, ponižnost brez ponižanja, in njegovega primerjanja s sliko, ki so si jo bili o tej osebnosti že davno ustvarili.

Po obedu sta se onadva zopet skupno umaknila. Po razgovoru, ki je trajal mnogo dalje nego prvi, se je neimenovanelec na isti muli kakor zjutraj vrnil na svoj grad; kardinal pa je dal poklicati kurata ter mu izrazil željo, da bi ga povedel v hišo, kjer je našla zavejje Lucija.

»O, monsignor«, je odgovoril kurat, »ne trudite se; brž

pošljem koga z opozorilom, naj pridejo mladenka, mati, če je že došla, tudi gostitelja, če monsignor želi, vsi, ki jih vaše presvetlo gospostvo želi videti«.

»Želim jih sam obiskati«, je odvrnil Friderik.

»Vaše presvetlo gospostvo se ne sme vznemirjati; brž pošljem ponje, zgodi se v trenutku«, je vztrajal kurat mojster-skaza (drugače dober človek), ker ni razumel, da hoče kardinal s tem obiskom počastiti nesrečo, nedolžnost, gostoljubje in obenem svojo lasno službo. Toda ko je predstojnik izrazil znova isto željo, se je podložnik priklonil ter odšel z njim.

Ko sta se oba prikazala na cesti, se je vse ljudstvo napofilo proti njima; v malo trenutkih se je zgrnilo od vsepovsod in kdor je mogel, jima je stopal ob strani, drugi pa so jima pomešani sledili. Kurat jih je opominjal: »Proč, nazaj, pojdite; ali, ali!« Friderik pa mu je govoril: »Pustite jih«, šel dalje in zdaj dvigal roko v blagoslov, zdaj jo spuščal in božal otroke, ki so se mu zapletali v korak. Tako sta dospela do hiše in vstopila; množica se je nakopičila zunaj. Toda v množici je bil tudi krojač, ki je bil šel za njima kakor drugi z zamaknjenimi očmi in odprtimi usti, ne vedoč, kam vse to gre. Ko je nepričakovano videl, kam, si je začel utirati pot — lahko si mislite, kako hrupno — vzklikajoč vedno znova: »Pustite naprej tistega, ki mora naprej« in je vstopil.

Neža in Lucija sta začuli naraščajoče brnenje na cesti; dočim sta pomišljali, kaj bi moglo biti, sta videli, da so se vrata odprla, in prikazal se je mož v škrlatu z župnikom.

»Ali je ta?« je prvi vprašal drugega in šel na pritrjevalno znamenje proti Luciji, ki je z materjo obstala na mestu; obe sta bili negibni in nemi od začudenja in sramežljivosti. Toda zvok tega glasu, pogled, vedenje in predvsem Friderikove besede so jih brž znova oživile. »Uboga mladenka«, je začel, »Bog je dopustil, da ste morali prestati veliko preizkušnjo, toda pokazal vam je tudi, da ni odvrnil očesa od vas, da vas ni pozabil. Vrnil vam je prostost in se vas je poslužil za veliko delo, da je izkazal nekomu veliko milost in mnogim obenem naklonil olajšanje«.

Tu se je v sobi prikazala gospodinja, ki je ob tistem hrupu tudi pogledala skozi okno; ko je videla, kdo prihaja v njeno hišo, se je malo napravila, kolikor se je dalo, in se v teku spustila dol po stopnicah. Skoro istočasno je vstopil krojač

skozi druga vrata. Videča, da je pogovor v teku, sta oba stopila v kot in ostala tam z velikim spoštovanjem. Kardinal ju je vljudno pozdravil ter nadaljeval pogovor z ženskama, vpletajoč v svoje tolažilne besede kakšno vprašanje, da bi videl, ali se mu v odgovorih ponudi prilika, da stori kaj dobrega onemu, ki je toliko trpel.

»Vsi duhovniki bi morali biti kakor vaše gospostvo, biti bi morali nekoliko na strani ubogih in ne bi smeli pomagati zapletati te v zmešnjave, samo da sebe izvlečejo«, je rekla Neža, podžgana po tako domačem in ljubeznivem Friderikovem vedenju in jezna ob misli, da gospod don Abbondio druge vedno najprej žrtvuje, nato pa jim hoče tudi še zabraniti majhno olajšavo, da bi položili tistemu, ki je nad njim, ko se po redkem naključju ponudi prilika.

»Le povejte vse, kakor mislite«, je dejal Kardinal; »govorite prosto«.

»Reči hočem, da bi se stvar ne bila tako vršila, ko bi bil naš gospod kurat storil svojo dolžnost«.

A ko je kardinal znova prosil, naj stvar bolje razloži, je ona začejala biti v zadregi, da bi morala pripovedovati zgodbo, v kateri je imela tudi sama svojo vlogo, ki je ni marala povedati, zlasti ne taki osebnosti. Vendar pa je znala zgodbo primerno prirediti s tem, da jo je obrezala: povedala je, kako so se zmenili za poroko, kako se je don Abbondio branil, ni izpustila pretveze »o višjih«, s katero je bil prišel on na dan (oj Neža!), nato pa je preskočila k don Rodrigovemu napadu in kako jima je bilo mogoče zbežati, ker sta bili opozorjeni. »Pa da«, je dodala in zaključila: »zbežati, da sva nalleteli na nove ovire. Če bi nam bil pa gospod kurat vse odkrito povedal in bi bil moja dva uboga mlada človeka brž poročil, bi bili mi brž odšli, vsi vkup, skrivaj, daleč kam, da bi nihi zrak tega ne izvedel. Tako pa smo izgubili čas in zgodilo se je, kar se je zgodilo«.

»Gospod kurat mi bo moral dati račun o tem«, je rekel kardinal.

»Ne, gospod, ne, gospod«, je rekla hitro Neža; »nisem zato govorila; ne kregajte ga, kajti kar je bilo, to je bilo in potem tudi nič ne izda: to je tak človek; če se tak slučaj ponovi, napravi isto«.

Toda Lucija, ki ni bila zadovoljna, da se zgodba tako pripoveduje, je pristavila: »Tudi mi smo storili slabo; vidi

se, da ni bila volja Gospodova, da se stvar mora posrečiti.

»Kaj ste mogli vi storiti slabega, uboga mladenka?« je rekel Friderik.

Kljub hudim pogledom, ki jih ji je mati skušala skrivaj pošiljati, je Lucija povedala zgodbo o tistem poskusu v don Abbondijevi hiši in zaključila rekoč: »Slabo smo storili in Bog nas je kaznoval«.

»Vzemite iz njegove roke trpljenje, ki ste ga prestali, in bodite dobre volje«, je rekel Friderik; »kajti kdo bo imel pravico veseliti se in upāti, če ne, kdor je trpel in misli samega sebe obdolževati?«

Vprašal je tedaj, kje je zaročenec, in ko je izvedel od Neže (Lucija je molčala s sklonjeno glavo in povešenimi očmi), da je zbežal iz svojega domačega kraja, je občutil in pokazal začudenje in nevoljo in je hotel vedeti, zakaj.

Neža je povedala, kakor je znala, listo malo, kar je vedela o Renzovi zgodbi.

»Slišal sem govoriti o tem mladeniču«, je rekel kardinal. »Ali kako je mogel človek, ki je bil zapleten v take zadeve, skleniti ženišno pogodbo s takole deklico?«

»Bil je pošten mladenič«, je rekla Lucija; zardela je v obraz, njen glas pa je bil trden.

»Bil je miren mladenič, celo preveč«, je dodala Neža, »in to lahko vprašate kogarkoli, tudi gospoda kurata. Kdo ve, kakšno zmešnjavo so napravili tam doli, kakšne spletke? Tako malo je treba, da reveža prikažejo za lopova«.

»Žal, res je to«, je rekel kardinal. »Povprašam po njem prav gotovo«. Dal si je povedati mladeničevo ime in priimek ter si oboje zapisal v beležnico. Nato je pristavil, da name-rava ili čez malo dni v njihovo vas, da Lucija takrat lahko brez strahu pride tja in da bo medtem on mislil na to, da ji najde primeren kraj, kjer bo lahko varna, dokler se vse kolikor mogoče dobro ne uredi.

Nato se je obrnil k hišnima gospodarjema, ki sta brž stopila naprej. Obnovil je zahvalo, ki jo je bil dal izraziti že po kuratu, in je vprašal, bi li hotela imeti teh malo dni pod streho oba gosta, katera jima je bil Bog poslal.

»O da, gospod«, je odgovorila ženska z glasom in obrazom, ki sta izražala mnogo več nego ta suhi, v sramežljivosti dušeci se odgovor. Mož pa, vzhičen po prisotnosti takega vpraševalca in želji, da se pri tako važni priložnosti

častno izkaže, je tesnobno tuhtal kak lep odgovor. Nagrbančil je čelo, zavil oči po strani, stisnil usne, napel z vso silo lok razuma, iskal, brskal, začutil je, kako so v glavi okrnjene misli in polovične besede trčile vkup; toda trenutek je bežal, kardinal je že kazal, da si molk tolmači po svoje, ubogi mož je odprl usta in rekel: »Lahko si mislite!« Drugega ni hotelo biti iz njegovih ust. In to ga je potlačilo ne samo tisti hip, temveč ta nadležni spomin mu je tudi pozneje vedno kvaril ugodje radi velike časti, ki ga je bila doletela. In ko se je pozneje vračal k temu prizoru ter se v mislih prestavljaj nazaj v oni položaj, so se mu kakor v zasmeh vsiljevale besede, ki bi bile vse boljše od onega neslanega: »Lahko si mislite!« Ali kakor pravi star pregovor: prepozne pameti so polni jarki.

Kardinal je odšel, rekoč: »Blagoslov Gospodov bodi nad to hišo«.

Zvečer je nato vprašal kurata, kako bi bilo mogoče primerno poplačati tega moža, ki gotovo ni bogat, za gostoljubje, ki zlasti v takih časih precej stane. Kurat je odvrnil, da bi v resnici ne krojačev zaslužek ne tiste njegove njivice to leto ne zadostovale, da bi si mož lahko privoščil posebno radodarnost do drugih, a ker ima nekaj prihrankov iz prejšnjih let, spada k najbolj trdnim gospodarjem v okolici in lahko kaj več izda, ne da bi se to posebno poznalo, da gotovo tudi rad stori to uslugo in bi v ostalem nihi ne bilo mogoče pripraviti ga do tega, da bi sprejel kakšno plačilo.

»Gotovo ima«, je rekel kardinal, »mnogo na upanju pri ljudeh, ki ne morejo plačati«.

»Seveda, presvelli monsignor; ti revni ljudje plačujejo s tem, kar jim preostane od žetive; lani ni bilo nobenega preostanka, letos pa bodo vsi še zaostali za tem, kar potrebujejo«.

»Dobro«, je rekel Friderik, »vse te dolgove prevzamem jaz in vi boste tako dobri, da dobite od njega seznam zahtevkov ter jih poravnate«.

»To bo precejšnja vsota«.

»Tem bolje. In gotovo imate v vasi tudi druge, še bolj potrebne ljudi, ki nimajo dolgov, ker ne najdejo upnika«.

»Ej, žal! Človek stori, kar more; a kako naj bo v takih časih vsemu kos?«

»Storite, da jih on obleče na moj račun, in ga dobro

plačajte. To leto se mi v resnici zdi, da je vse ukradeno, kar se ne izda za kruh; toda to je poseben slučaj».

Nočemo pa zaključiti zgodovine tega dne, ne da bi kratko povedali, kako ga je končal neimenovanec.

To pot je novica o njegovi spreobrnitvi dospela pred njim v dolino; brž se je razširila in vzbudila povsod osuplost, bojazen, jezo in mrmranje. Prvim razbojnikom ali služabnikom (bilo je isto), ki jih je videl, je pomignil, naj mu sledijo; in tako tudi ostalim po vrsti. Vsi so šli za njim z novim pričakovanjem in običajno pokornostjo; tako je z vedno bolj naraščajočim spremstvom prišel v grad. Pomignil je na vratih stoječim, naj gredo za njim kakor drugi; vstopil je na prvo dvorišče, šel proti sredi in tam s sedla dol zavpil z grmečim glasom: to je bilo običajno znamenje, na katero so morali priteči vsi oni, ki so ga čuli. Kar jih je bilo raztrese- nih po gradu, vsi so hipoma šli za tem glasom, se pridružili že zbranim in gledali gospodarja.

»Pojdite in me počakajte v veliki dvorani«, je rekel ta ter jih z viška svojega sedeža gledal, kako odhajajo. Nato je stopil na tla, odvedel sam žival v hlev ter odšel tja, kjer so ga pričakovali. Ko se je prikazal, je brž ponehalo prejšnje šepetanje. Vsi so se stisnili na eno stran, pustivši njemu prazen velik del dvorane. Bilo jih je kakih trideset.

Neimenovanec je dvignil roko, kakor bi hotel vzdržati nenadoma nastali molk; dvignil je glavo, ki je prekašala vse druge, in rekel: »Poslušajte vsi in nihče naj ne govori, če ni vprašan. Bratje, cesta, po kateri smo dozdej hodili, vodi na dno peklá. Nočem vam ničesar očitati, jaz, ki sem nad vsemi, slabši od vseh; a čujte, kaj vam moram povedati. Usmiljeni Bog me je poklical, da spremenim življenje, in jaz ga spremenim, sem ga že spremenil; naj bi tako storil tudi z vami vsemi. Vedite torej in si trdno zapomnite, da sem odločen raje umreti, nego storiti še kaj proti njegovi sveti postavi. Odvezujem vsakega izmed vas od zločinskih ukazov, ki ste jih dobili od mene; vi me razumete; da, celo ukazujem vam, da ne storite nič tega, kar vam je bilo ukazano. In prav tako trdno si zapomnite, da ne bo mogel poslej nihče počenjati zla z mojo zaščito, v moji službi. Kdor hoče ostati pod temi pogoji, tega sprejemem kakor sina in zadovoljen bi bil na koncu tistega dne, ko bi sam ne imel kaj jesti, da bi nasitil zadnjega izmed vas z zadnjim koščkom kruha, ki bi

mi še ostal. Kdor tega noče, dobi plačilo, ki mu tiče, in še poseben dar; on lahko odide, a naj več ne prestopa mojega praga, razen če misli spremeniti svoje življenje, ker v tem slučaju bo vedno sprejet z odprtimi rokami. Premislite si to noč; jutri zjutraj vas pokličem posamez, da mi odgovorite, in tedaj vam dam novih ukazov. Za sedaj se umaknite vsak na svoj prostor in Bog, ki je bil meni tako milostljiv, vam pošlji dobro misel«.

Končal je in vsi so ostali tihi. Naj so bile misli, vrveče po teh sirovih možganih, še tako različne in hrupne, na zunaj ni oznanjalo tega nobeno znamenje. Vajeni so bili umevati glas svojega gospoda kot izraz volje, proti kateri ni bilo ugovora, in ta glas, ki je zdaj oznanjal, da se je volja spremenila, ni prav nič kazal, da bi bila oslabela. Nikomur izmed njih ni niti prišlo na misel, da bi ga mogel kdo zdaj, po spreobrnitvi, preobvladati ter mu odgovoriti kakor kakemu drugemu človeku. Videli so v njem svetnika, toda izmed tistih, ki jih rišejo z dvignjeno glavo in z mečem v roki. Razen strahu so občutili do njega tudi (zlasti kar se jih je rodilo za njegovega gospodovanja, in bilo jih je precej) nekakšno podložniško ljubezen; vsi pa so mu izkazovali nekakšno dobrohotno občudovanje in v njegovi prisotnosti so čutili neke vrste spoštovanje, da se tako izrazim, kakor ga tudi najbolj sirove in samopašne duše občutijo spričo premoči, ki so jo že priznale. In potem: kar so sedajle slišali iz njegovih ust, je bilo res zoprno njih ušesom, a ne krivo in prav nič tuje njih razumu; če so se iz tega tisočkrat ponorčevali, se niso zato, ker niso verovali, temveč da bi z norčevanjem preprečili strah, ki bi se jih bil lotil, če bi bili o tem resno razmišljali. In ko so zdaj videli učinek tega strahu v duši svojega gospoda, ni bilo med njimi niti enega, ki ga ne bi bil ta vsaj za nekaj časa bolj ali manj privezal nase. K temu naj se pridene še to, da so tisti, ki so bili zjutraj izven doline in so prvi izvedeli veliko novico, obenem videli in tudi že sporočili radost in ukanje prebivalstva in kakšna ljubezen in spoštovanje do neimenovanca je stopilo na mesto prejšnjega sovraštva in strahu, tako da so v človeku, ki so ga vedno gledali tako rekoč odspodaj navzgor, tudi kadar so bili oni sami njegova moč, videli zdaj oboževano čudo množice; videli so ga nad drugimi, vse drugače nego prej, a nič manj visoko, vedno izven vsakdanje črede, vedno kot poveljnika.

Stali so torej osupli, v negotovosti drug o drugem in vsak o sebi samem. Ta se je razjedal v duši, oni je delal načrte, kam pojde iskat zavetišča in službe; ta se je izpraševal, ali bi se mogel prilagoditi poštenemu življenju, oni je čutil, zadet po gospodovih besedah, celo kaj nagnjenja do poštenosti; nekateri so sklepali, da brez vsake odločitve vse naprej obljubijo, da za sedaj ostanejo in bodo jedli kruh, ki se jim tako dobrosrčno ponuja in ga je povsod tako malo, medtem pa pridobijo čas; nihče pa ni črhnil. In ko je neimovanec koncem svojih besed znova dvignil svojo zapovedljivo roko in pomignil, naj gredo, so jo vsi odkurili prav prihuljeno, kakor čreda ovac. Za njimi je odšel tudi on, se postavil sredi dvorišča ter jih v slabotnem svitu gledal, kako se razhajajo vsak na svoje mesto. Nato je stopil gor po svetiljko, prekrožil je znova dvorišča, hodnike in dvorane, pregledal vse vhode in ko je videl, da je vse mirno, se je končno odpravil spat, da, spat, kajti bil je zaspan.

Nikdar še, pri nobeni priliki ni imel na grbi toliko zapletenih in obenem nujnih zadev kakor sedaj, dasi jih je vsekdar neumorno iskal; in vendar je bil zaspan. Očitki vesti, ki so vstajali v njem prejšnjo noč, se niso prav nič polegli, temveč so vpili še glasneje, strožje, neodoljiveje; in vendar je bil zaspan. Red in neke vrste vlado, ki jo je bil on ustanovil tu notri v toliko letih, s toliko skrbmi, s tako ne navadno združljivijo drznosti in vztrajnosti, je zdaj z malo besedami spravil on sam v nevarnost; neomejeno odvisnost svojih ljudi, to, da so bili za vse pripravljene, njih zvestobo cestnih roparjev, na katero je bil tako dolgo vajen se zanašati, je zdaj on sam porušil; iz svojega imetja je zdaj napravil goro zmešnjave, sam si je zanesel zmedo in negotovost v hišo; in vendar je bil zaspan.

Šel je torej v svojo sobo, se približal postelji, ki mu je bila prejšnjo noč tako polna trnov, in pokleknil poleg nje, da bi molil. In res je našel v skritem, globokem kotičku svojega duha molitve, ki se jih je bil kot otrok učil; začel je moliti in tiste besede, ki so bile tako dolgo skupaj pokopane v njem, so se vračale druga za drugo, kakor bi se odmotavale s klopčiča. Navdajala ga je neopredeljiva mešanica čuvstev: nekakšna sladkost spričo tega stvarnega povratka k navadam iz dobe nedolžnosti, poosritev bolesti ob misli na prepad, ki ga je on izkopal med tisto dobo in sedanjo,

goreča želja, da bi s spokornimi deli prišel do nove vesti, do stanja, ki bi bilo najbližje nedolžnosti, h kateri se ni mogel vrniti, hvaležnost in zaupanje v ono usmiljenje, ki ga lahko privede do tega stanja in mu je dalo toliko znamenj, da to tudi hoče. Nato je vstal, legel in takoj zaspal.

Tako se je končal ta dan, tako znamenit, ko je še pisal naš brezimnik; in ko bi tega ne bilo, ne bi danes o njem ničesar več vedeli, ali vsaj nobenih podrobnosti, kajti zgoraj omenjena Ripamonti in Rivola ne povesta nič drugega kot to, da je oni tako sloveči samosilnik po razgovoru s Fridrikom čudežno in za vedno spremenil svoje življenje. Koliko pa je takih, ki so brali knjige teh dveh pisateljev? Še manj nego onih, ki bodo brali našo knjigo. In kdo ve, ali je tudi v dolini sami, če bi koga mikalo jo iskati in če bi bil tako spreten, da bi jo našel, ostalo kakšno zbedelo in zmedenó izročilo o tem? Od tiste dobe do danes se je že toliko zgodilo!

Pet in dvajseto poglavje.

Naslednji dan so v Lucijini vasi in na vsem ozemlju Lecca govorili samo o njej, o neimenovancu, o nadškofu in še o nekom, ki mu je sicer zelo ugajalo, če so ljudje govorili o njem, a bi se bil pri tej priliki zelo rad zahvalil za to — mislimo namreč gospoda don Rodriga.

Ne da bi se prej ne bilo govorilo o njegovih dejanjih, toda bili so pretrgani, skrivni pogovori in če se dva človeka nista med seboj prav dobro poznala, nista načenjala takega predmeta. Pa tudi niso v takih pogovorih razodevali vsega onega čuvstva, ki bi ga bili zmožni; kajti če ogorčenje ne more najti duška brez velike nevarnosti, ga ljudje vobče ne le kažejo manj ali ga popolnoma zadržujejo v sebi, kolikor ga čutijo, temveč ga tudi v resnici manj občutijo. Toda kdo bi se bil sedaj vzdržal poizvedovanja in razmotrivanja o tako hrupnem dogodku, ki se je v njem pokazala božja roka in sta v njem igrali tako lepo vlogo dve taki osebnosti, ena, v kateri se je tako srčna ljubezen do pravice družila s tolikim ugledom, in druga, v kateri se je zdelo, da se je poosebljena preoblastnost sama ponižala, da je razbojništvo tako rekoč položilo orožje in prosilo za mir? V takih

... tudi sam objel kardinala ter zagrebel v njegovo rame
svoj tresoči se, spremenjeni obraz. (Tri in dvajseto pogl.,
str. 319).

primerjanjih je postajal gospod don Rodrigo nekam presnefo majhen. Tedaj so vsi razumeli, kaj se pravi mučiti nedolžnost, da bi jo človek lahko onečastil, preganjati jo s tako nesramno vztrajnostjo, s tako krutim nasiljem, s tako ogabnimi zasedami. Pri tej priliki so ljudje napravili pregled toliko drugih junaštev tega gospoda in o vsem so se izražali tako, kakor so čutili, kajti vsakdo se je čutil hrabrega, ko je videl, da vsi soglašajo z njim. Vstalo je splošno mrmranje in hrumenje, vendar le iz daljave, radi vseh onih razbojnikov, ki jih je ta človek imel okrog sebe.

Dobršen del tega javnega sovraštva je padal tudi na njegove prijatelje in dvorjane. Pošteno so obdelovali gospoda višjega župana, ki je bil vedno gluhi in slepi in nem za početje tega samosilnika, a tudi njega le bolj od daleč, ker če ni imel razbojnikov, je pa imel biriče. Z doktorjem Zmešnjavcem, ki je imel samo svoje kvante in spletke, in z drugimi takimi dvorjančki niso bili tako obzirni; kazali so s prstom nanje in zvijali oči, če so jih videli, tako da se je zdelo tem junakom primerno, da se nekaj časa ne pokažejo na cestah.

Don Rodrigo, kakor od strele zadet po tej novici, ki si je ne bi bil nikoli mislil in je bila tako različna od sporočila, katerega je pričakoval dan na dan, hip na hip, se je fiščal v svoji vili kakor v brlogu, sam s svojimi razbojniki ter dva dni razjedal samega sebe, tretji dan pa je odpoštoval v Milan. Da ni bilo drugega kakor ono ljudsko mrmranje, bi bil morda, ker so se stvari že tako daleč razvile, nalašč ostal, da mu kljubuje in si celo poišče priliko, da jim vsem pokaže in se znese nad katerim izmed najbolj drznih; toda pregnalo ga je to, da se je z gotovostjo zvedelo, da pride kardinal tudi tja. Grofovski stric, ki je o vsej tej zgodbi vedel samo to, kar mu je bil Attilio povedal, bi gotovo zahteval, da bi don Rodrigo igral pri taki priliki imenično vlogo in bi ga kardinal v javnosti kar najodličneje sprejel; zdaj pa vsakdo vidi, kako si je bil k temu pot pripravil. Stric bi to zahteval in bi si dal o tem podrobno poročati, ker je bila to važna prilika, da svet vidi, v kakšnih čislih ima rodbino eno izmed prvih oblastev. Da se odtegne tako sitni zadregi, je don Rodrigo vstal nekega jutra še pred solncem, sédel v kočijo, razvrstil Sivca in druge razbojnike zunaj, zadaj in spredaj, in pustivši povelje, naj ostanek služabništva pride pozneje za njim, je odpoštoval ka-

kor ubežnik, kakor (bodi nam enkrat dovoljeno, da svoje osebe dvignemo s kako slavno primerom), kakor Katilina iz Rima, puhajoč in prisezajoč, da se kmalu vrne vse drugače nepričakovano in si privošči svoje osvete.

Medtem je kardinal obiskoval vsak dan po eno župnijo na ozemlju Lecca. Tisti dan, ko je imel priti v Lucijino vas, mu je velik del prebivalcev že bil odšel po cesti naproti. Ob vходу v vas, prav poleg hišice naših dveh žensk, se je dvigal slavolok, zgrajen iz pokončnih tramov in kolov počez, prevlečen s slamo in mahovjem in okrašen z zelenimi vejami mišjega trna in ostrolistnice, odlikujočimi se s škrlatnimi jagodami; cerkveno pročelje je bilo okrašeno s preprogami; z napušča vsakega okna so visele odeje in razgrnjene rjuhe, otroški povoji so bili razvrščeni kot viseči okraski; videti je bilo vse maloštevilne potrebne predmete, ki so bili pripravi, da bi dobro ali slabo igrali vlogo tega, kar je odveč. Krog dva in dvajsetih¹ — za to uro je bil kardinal napovedan — so se napotili tudi tisti, ki so bili ostali doma, največ starci, ženske in otroci, k sprejemu, nekateri v vrsti, drugi v gruči, pred njimi pa je šel don Abbondio, čemerer sredi tolikega veselja, i radi trušča, ki ga je omamljal, i radi ljudskega vrvenja spredaj in zadaj, ki se mu je od njega vrtelo v glavi, kakor je zatrjeval, i radi skrivnega glodanja, da sta ženski morda kaj izčebljali in bi ga znalo zadeti, da bi moral odgovarjati radi poroke.

Evo, zdajci se vidi, kako se prikaže kardinal ali bolje množica, sredi katere je sedel v svoji nosilnici, s svojim spremstvom naokrog, kajti od vsega tega se je videlo samo znamenje v zraku nad vsemi glavami, kos križa, ki ga je nosil na muli jahajoči kaplan. Ljudje, ki so šli z don Abbondijem, so v neredu pospešili korak, da bi dospeli do onih drugih; on je najprej rekel trikrat ali štirikrat: »Počasi; v vrsto; kaj delate?« nato se je zlovoljno obrnil in venomer brbljaje: »To je Babilon, to je Babilon« vstopil v cerkev, ki je bila še prazna; tam je obstal in čakal.

Kardinal se je bližal, blagoslavlja je z roko in sprejemajoč blagoslavljanje iz ust ljudstva, ki so ga ljudje iz spremstva z velikim trudom držali nekoliko nazaj. Ker so bili iz Lucijine vasi, bi se bili radi ti ljudje pred škofom izredno izkazali;

¹ Ob štirih popoldne.

toda stvar ni bila tako lahka, ker so navadno povsod, kamor je prišel, vsi pripravili, kar so le mogli. Že brž v začetku njegovega pastirovanja, na prvi slovesni poti v stolnico je bila gneča tolika in naval ljudstva nanj tolik, da se je bilo bati za njegovo življenje in so nekateri plemenitaši, ki so mu bili najbližje, izdrli meče, da množico ostrašijo in jo potisnejo nazaj. V tedanjih šegah je bilo toliko neurejenega in nasilnega, da je bilo treba skoro ubijati, tudi ko so ljudje v cerkvi izkazovali svojo naklonjenost kakemu škofu in ko so hoteli to izkazovanje ublažiti. In ona obramba bi morebiti ne bila zadostovala, da ga nista obredni mojster in nižji mojster, neki Clerici in neki Picozzi, mlada duhovnika, ki sta bila korenjaka po telesu in po duhu, dvignila z rokami ter ga nesla od vrat do velikega oltarja. Od tedaj naprej se more prvi vstop v kakšno cerkev pri tolikih škofovskih vizitacijah, ki jih je moral delati, brez šale prištevati k njegovim pastirskim naporom in včasih tudi k nevarnostim, ki jih je prestal.

Tudi v to cerkev je vstopil, kakor je pač mogel. Šel je k oltarju, nekoliko pomolil ter imel po svoji navadi kratek ogovor na ljudstvo o svoji ljubezni do njega, o svoji želji, da se vsi izveličajo, in o tem, kako se naj pripravijo na božjo službo naslednjega dne. Ko se je nato umaknil v župnišče, je med drugimi pogovori povprašal tudi po Renzu. Don Abbondio je rekel, da je to malo živahen, malo trmast in malo vročekrven mladenič. Toda na podrobnejša in določnejša vprašanja je moral odgovoriti, da je poštenjak in da tudi on ne more razumeti, kako je mogel v Milanu zagrešiti vse one vražje čine, o katerih so govorili.

»Kar se mladenke tiče«, je povzel kardinal, »ali se tudi vam zdi, da se zdaj lahko brez nevarnosti vrne na svoj dom?«

»Za sedaj«, je odvrnil don Abbondio, »lahko pride in ostane, kakor hoče; pravim: za sedaj; toda«, je dodal nato vzdihoma, »treba bi bilo, da bi vaše presvetlo gospostvo bilo vedno tu ali vsaj blizu«.

»Gospod je vedno blizu«, je rekel kardinal; »sicer bom že jaz skrbel za to, da bo na varnem«. In brž je dal ukaz, naj se drugi dan zgodaj pošlje nosilnica s stražo po obe ženski.

Don Abbondio je šel od tega pogovora ves zadovoljen, da mu je kardinal govoril o tistih dveh mladih ljudeh, ne da bi bil zahteval računa o tem, zakaj ju ni hotel poročiti. — To-

rej ničesar ne ve, — je govoril sam pri sebi, — Neža je molčala: čudež! Res, da se bodo še videli; toda damo ji še nov pouk, damo ji ga! — Revež ni vedel, da se Friderik nalašč ni lotil tega predmeta, ker je hotel z njim obširneje govoriti, ko bo imel več prostega časa, in preden mu dá, kar mu tiče, je hotel čuti tudi njegove razloge.

Toda skrb dobrega prelata, da bi spravil Lucijo na varno, je postala medtem nepotrebna; odkar jo je bil zapustil, so se zgodile stvari, ki jih moramo pripovedovati.

V tistih malo dneh, ki sta jih morali prebiti v gostoljubni krojačevi hišici, sta obe ženski, kolikor sta mogli, začeli vsaka svoje nekdanje življenje. Lucija si je brž poiskala delo in kakor prej v samostanu je šivala, šivala, skrivajoč se v mali sobici očem množice. Neža je malo hodila ven, malo je delala skupaj s hčerjo. Njih pogovori so bili tem žalostnejši. čim pristrčnejši so bili. Obe sta bili pripravljene na ločitev, kajti ovčica ni mogla ostati tako blizu volkovega brloga. In kdaj in kakšen bo konec te ločitve? Bodočnost je bila temna, zmedena, zlasti za eno izmed obeh. Neža je neprestano snovala v sebi svoja radostna domnevanja: da mora Renzo, če se mu ni nič hudega zgodilo, dati končno kakšen glas o sebi in če je našel delo in dom, če je bil še vedno trden v svojih obljubah (in kako bi bilo mogoče dvomiti o tem?), zakaj ne bi mogli iti k njemu? In o takih upih je vedno znova govorila s hčerjo, o kateri ne bi mogel povedati, ali ji je bilo bolj bolešno poslušati ali mučno odgovarjati. Svojo veliko skrivnost je še vedno hranila v sebi; res ji je bilo neugodno prikrivati nekaj tako dobri materi, in to ne prvič, toda zadrževala jo je neka nepremagljiva sramežljivost in različne bojazni, ki smo jih zgoraj omenili, zato je odlašala od danes na jutri in ni povedala ničesar. Njeni načrti so bili vse drugačni nego materini ali bolje: ni jih imela, prepuščala je vse Previdnosti božji. Zato je skušala take pogovore prekiniti ali spraviti v drug tir ali pa je govorila splošno, da nima na tem svetu nobenega upanja več in nobene želje razen te, da bi se mogla kmalu združiti s svojo materjo; najčešče ji je jok pravočasno udušil besede.

»Ali veš, zakaj se ti zdi tako?« je govorila Neža. »Ker si toliko trpela in se ti ne zdi res, da bi se moglo vse še na dobro obrniti. Toda prepusti to Gospodu in če Daj, da se vidi le žarek, le medel žarek upanja, in tedaj mi lahko poveš, ali na nič več ne misliš«. Lucija je poljubila mater in jokala.

V ostalem je med njima in njihovimi gostitelji kmalu nastalo veliko prijateljstvo. In med kom naj bi nastalo če ne med onimi, ki dobrote sprejemajo, in njih dobrotniki, kadar so ti in oni dobri ljudje? Zlasti Neža je mnogo čebljala z gospodinjo. Krojač pa jih je zabaval z zgodbami in nravnimi pogovori in zlasti pri kosilu jim je vedno kaj lepega pripovedoval o Bovu iz Antone ali o očelih puščavnikih.

Nedaleč od te vasice je bil na letovišču parček visokega rodu, don Ferrante in dona Prakseda; rodbinsko ime je ostalo kakor navadno v brezimnikovem peresu. Dona Prakseda je bila stara plemenitašinja, zelo nagnjena k dobrodelnosti; ta poklic je gotovo izmed najbolj dostojnih, kar jih more človek izvrševati, ali kakor vse druge žal tudi tega lahko izkvari. Kdor hoče dobro delati, mora vedeti, kaj je dobro; to pa lahko spoznavamo, kakor vsako drugo stvar, samo sredi svojih strasti, po svojih sodbah, s svojimi nazori, ki so često taki, kakršni pač so. Glede nazorov pa se je dona Prakseda ravnala po tem, kar se priporoča glede prijateljev: imela jih je malo, toda tem je bila srčno vdana. Med temi maloštevilnimi pa je bilo na nesrečo tudi mnogo krivih in ti ji niso bili najmanj dragi. Zato se ji je tudi pripetilo, da je sklenila storiti kaj dobrega, kar pa v resnici ni bilo tako, ali da je izbrala sredstva, s katerimi bi bila prej dosegla kaj nasprofnega, ali da je smatrala docela nedopustna sredstva za dovoljena, in to po nekakšni zmedeni domnevi, da sme, kdor stori več nego svojo dolžnost, storiti tudi več, nego ima pravico; pripetilo se ji je, da ni videla v kakem dejstvu tega, kar je v resnici bilo, ali da je videla v njem to, česar ni bilo, in še mnogo podobnih stvari, ki se lahko pripetijo in se tudi pri vseh dogajajo, ne izvzemši najboljših, toda doni Praksedi so se dogajale prevečkrat in često vse obenem.

Ko je čula o velikem Lucijinem pripetljaju in vse ono, kar se je pri tej priliki govorilo o mladenki, se je je lotila radovednost, da bi jo videla, in poslala je kočijo s starim kavalirjem po mater in hčer. Ta je skomignila z rameni in prosila krojača, ki je to obema sporočil, naj jo kakorkoli izgovori. Dokler je šlo za navadne ljudi, ki so skušali spoznati mladenko iz onega čudeža, ji je krojač rad ustrezal; toda v tem slučaju se mu je odklonitev zdela nekakšen upor. Razdiral je toliko besed, delal toliko vzklikov in toliko načebljaj: da to ne gre, da je to visoka hiša, da gospodom ni mogoče odbiti,

da je to morda njihova sreča in da je dona Prakseda razen tega tudi svetnica — skratka, govoril je toliko, da se je morala Lucija vdati, tembolj ker je Neža vse te razloge potrjevala s prav tako številnimi: »Gotovo, gotovo«.

Ko sta dospeli pred gospo, jih je ta zelo ljubeznivo sprejela, z mnogimi čestitkami; izpraševala je in svetovala, vse z neko skoro prirojeno visokostjo, a izravnano s toliko izrazi ponižnosti, ublaženo s toliko skrbljivostjo, zabeljeno s toliko duševnostjo, da sta se Neža skoro takoj, Lucija kmalu potem začeli čutiti olajšani od poraznega spoštovanja, s katerim jih je bila ta gosposka prisotnost sprva navdala; da, zdaj jih je to celo privlačilo. In da ob kratkem povemo, ko je dona Prakseda čula, da je kardinal prevzel nalogo, da poišče Luciji zavetje, jo je zbodla želja, da bi ta dobri namen pospešila ter ga obenem prehitela; zato se je ponudila, da vzame mladenko v svojo hišo, kjer ne bo prideljena nobeni posebni službi in bo lahko, kakor bo njej všeč, pomagala drugim ženskam pri njihovih delih. Pristavila je tudi, da že sama poskrbi za sporočilo monsignorju.

Razen jasne in neposredne dobrote, ki je bila v takem činu, je dona Prakseda videla v tem in hotela doseči še drugo dobroto, ki bi bila po njeni misli morda še znatnejša: hotela je nekemu uravnati možgane in pripraviti na pravo pot človeka, ki je bil tega zelo potreben. Kajti odkar je prvič slišala govoriti o Luciji, je bila prepričana, da mora imeti kak pogrešek ali kako skrivno hibo mladenka, ki se je mogla zaročiti z malovrednežem, z vsťajnikom, skratka s človekom, ki je ušel vešalom. Povej mi, s kom hodiš, in povem ti, kdo si. Lucijin obisk je potrdil to prepričanje. Ne da bi se ji, kakor pravimo, ne bila zdela v bistvu dobra mladenka; toda morala je marsikaj grajati na njej. Ta sklonjena glavicā z brado, pritisknjeno na mečavo grla, to, da ni odgovarjala ali da je odgovarjala zelo suho, kakor po sili, je lahko značilo sramežljivost, a ovajalo je brez dvoma tudi mnogo trmoglavosti: tu ni bilo treba mnogo ugibati, da je imela ta glavicā svoje posebne misli. In ono tako pogosto zardevanje in ono zadrževanje vzdihov... In potem tiste velike oči, ki niso bile doni Praksedi prav nič pogodu. Ona je bila trdno prepričana, kakor bi vedela to iz dobrega vira, da so bile vse Lucijine nesreče kazen božja radi njenega znanja z onim malovrednežem in opomin, naj se popolnoma odtrga od

njega; in ker je bila stvar taka, je sklenila, da bo pomagala pri tako plemenitem smotru. Kajti kakor je sama večkrat pravila sebi in drugim, je vse njeno prizadevanje šlo za tem, da pospešuje to, kar hoče nebo; toda večkrat je naredila velikanski pogrešek, da je za nebo smatrala svoje možgane. Vendar pazila je skrbno, da drugega izmed zgoraj omenjenih smotrov nihi z najrahljšim znakom ne izda. To je bilo eno izmed njenih načel, da je v večini slučajev, če hoče kdo ljudem z uspehom kaj dobrega storiti, prvi pogoj ta, da jim svojega načrta ne sporoči.

Mati in hči sta se spogledali. Spričo bolesterne nujnosti, da se ločita, se je obema zdelo, da je treba to ponudbo sprejeti, če za drugo ne že zato, ker je bila ta vila njuni vasi tako blizu; s tem bi se v najslabšem slučaju druga drugi približali in bi bili v prihodnji letoviščni dobi lahko zopet vkup. Ko sta brali druga drugi soglasnost iz oči, sta se obe obrnili k doni Praksedi z onim zahvaljevanjem, ki sprejema. Ta je obnovila vljudnosti in obljube in rekla, da odpošlje brž pismo za monsignorja.

Ko sta ženski odšli, si je dala sestaviti pismo po don Ferrantu, ki je bil slovstvenik, kakor še podrobneje povemo, in se ga je zato pri važnih prilikah posluževala kot tajnika. Ker je šlo za tako zadevo, je don Ferrante zbral vse svoje znanje in izročajoč sestavek soprogi, da ga prepíše, ji je toplo priporočil pravopis; ta je spadal med tiste mnoge reči, ki se jih je bil učil, in med tiste maloštevilne, nad katerimi je imel on oblast v hiši. Dona Prakseda je z največjo skrbnostjo prepisala in poslala pismo na krojačev dom. To je bilo dva ali tri dni prej, nego je kardinal poslal nosilnico, s katero naj bi se bili ženski vrnili v svojo domačo vas.

Dospevši sta izstopili pred župniščem, kjer je bil kardinal. Bil je ukaz, naj jih brž povedejo noter; kaplan, ki jih je prvi zagledal, je ukaz izvršil ter jih zadržal le, kolikor je bilo potrebno, da jih je v veliki naglici malo poučil, kakšne oblike občevarja se rabijo z monsignorjem in kakšni naslovi mu gredo; to je delal, kadarkoli je mogel, ne da bi bil kardinal vedel. Za ubogega človeka je bila velika muka, da je moral neprestano gledati, kako malo reda je v tej stvari okrog kardinala. »In vse to«, je govoril z drugimi iz spremstva, »ker je ta dobri človek predober in predomač«. In pripovedoval je, kako je večkrat na lasna ušesa slišal, da so mu odgovarjali: „Da gospod“, in „Ne gospod“.

V tem hipu je kardinal razpravljal z don Abbondijem o župnijskih zadevah, tako da ni mogel tudi župnik poučiti žensk, kakor bi bil rad. Samo ko je mimo njiju odhajal in sta oni šli noter, jima je mogel pomežikniti, da je zadovoljen z njima, naj se le še nadalje tako pridno vedeta ter naj ničesar ne povesta.

Po prvih prijaznostih na eni strani in prvih poklonih na drugi si je Neža vzela pismo iz nedrja ter ga podala kardinalu rekoč: »Pošilja ga gospa dona Prakseda, ki pravi, da dobro pozna vaše presvetlo gospostvo, monsignor, kakor se morajo seveda med vami velikimi gospodi vsi poznati. Ko preberete, boste videli«.

»Dobro«, je dejal Friderik, ko je prebral in izluščil jedro pisma iz don Ferrantovega besednega lepotečja. Poznal je ono hišo toliko, da je bil prepričan, da so Lucijo vabili vanjo z dobrim namenom in bo tam varna pred zalezovanjem in nasiljem svojega preganjalca. Kakšno je bilo njegovo mnenje o glavi done Praksede, o tem nimamo izrečnega poročila. Najbrž bi on ne bil izbral te osebe za tak smoter, toda kakor smo drugje povedali ali dali razumeti, ni bila njegova navada, da bi bil razdiral stvari, ki niso bile njegova dolžnost, da bi jih bolje spet gradil.

»Sprejmita pokojno tudi to ločitev in sedanjo negotovost«, je dodal nato. »Zaupajta, da se mora to kmalu končati in da hoče Gospod naravnati vse stvari k onemu koncu, h kateremu se zdi, da jih je napeljal; a bodita prepričani, da bo to kar bo on hotel, najbolje za vaju«, Luciji je dal še posebej kak ljub spomin ter še nekaj tolažil obema; blagoslovil jih je ter jih odpustil. Jedva sta bili zunaj, jih je obsul pravi roj prijateljev in prijateljic, lahko rečemo: vsa vas, ki jih je pričakovala ter jih zmagoslavno spremila na dom. Vse te ženske so tekmovalle med seboj v česlitanju, pomilovanju in izpraševanju in vse so vzklikale od nevolje, ko so čule, da Lucija odide že drugi dan. Moški so kakor za stavo ponujali svoje usluge; vsi so hoteli tisto noč stražiti hišico. Spricho tega dejstva se je našemu brezimniku zdelo primerno napraviti pregovor: če hočete, da vam mnogi pomagajo, skušajte doseči, da vam jih ne bo treba.

Taki sprejemi so spravljali Lucijo v zmedo in osuplost; Neža pa radi takih malenkosti ni prišla v zadrego. V bistvu pa je bilo tudi to dobro za Lucijo, ker jo je nekoliko odvra-

čalo od misli in spominov, ki so se ji žal vzbujali na tem pragu, v teh izbicah, ob pogledu na vsak predmet tudi sredi vsega frušča.

Ko je zapel zvon, ki je oznanjal, da se bliža začetek cerkvenih opravil, so se vsi napravili proti cerkvi in to je bil za naši dve ženski nov zmagoslaven sprevod.

Po službi božji je kardinal poklical don Abbondija, ki je bil stekel gledat, ali je Perpetua vse dobro pripravila za obed. Kurať je šel brž k visokemu gostu, ki je počakal, da je prišel blizu, in začel: »Gospod kurať«, — te besede so bile izgovorjene tako, da jih je bilo treba razumeti kot začetek dolgega in resnega pogovora —, »gospod kurať, zakaj niste poročili one uboge Lucije z njenim zaročencem?«

— To sta mu davi izpraznili vrečo, — je pomislil don Abbondio ter odgovoril brbljaje: »Presvetli monsignor je gotovo slišal govoriti o zmešnjavah, ki so nastale v tej zadevi; bila je taka kolobocija, da še dandanes ni mogoče jasno videti vanjo, kakor vaše presvetlo gospostvo lahko uvidi tudi iz tega, da je mladenka po toliko nesrečah kakor po kakem čudežu tu, o mladeniču pa se po drugih neizgovorljivih ne ve, kje je.«

»Vprašujem«, je povzel kardinal, »ali je res, da ste se še pred vsemi temi slučajji branili izvršiti poroko na določeni dan, ko so vas za to naprosili, in zakaj.«

»Zares... če bi vaše presvetlo gospostvo vedelo... kakšna zabičevanja... kakšna sirašna povelja sem dobil, da ne smem govoriti...« In obstal je takole brez zaključka v položaju, ki je spoštljivo namigoval, da bi bilo neskrupulno, če bi hotel oni kaj več vedeti.

»Toda«, je rekel kardinal z neobičajno resnim glasom in izrazom, »vaš škof hoče, kakor je njegova dolžnost in v vaše opravičilo, da mu poveste, zakaj niste naredili tega, kar bi po redni poti bilo vaša dolžnost.«

»Monsignor«, je rekel don Abbondio ter postal čisto majhen, »tega nisem nameraval povedati... Toda ker so to zapletene stvari, stare stvari, ki jih ni mogoče popraviti, se mi je zdelo, da bi bilo zaman mešati... Vendar, vendar, pravim... vem, da vaše presvetlo gospostvo noče izdati svojega ubogega župnika. Ali to dobro veste, monsignor: vaše presvetlo gospostvo ne more biti povsod, jaz pa ostanim tu izpostavljen... Vendar ker me vprašujete po tem, povem, povem vse.«

»Povejte; jaz ne želim drugega, nego da vas najdem brez krivde«.

Tedaj je don Abbondio začel pripovedovati bolešno zgodbo, toda zamolčal je glavno ime ter ga nadomestil z izrazom „neki visok gospod“; s tem je odrajal previdnosti vse ono malo, kar je bilo v takih škripcih mogoče.

»Dругega razloga niste imeli?« je vprašal kardinal, ko je don Abbondio končal.

»Sodil bi, da sem stvar zadosi pojasnil«, je odvrnil ta. »Zabičili so mi pod smrtno kaznijo, naj te poroke ne izvršim«.

»In to se vam zdi zadosten razlog, da lahko zanemarite izrečno dolžnost?«

»Jaz sem jo skušal vedno vršiti, svojo dolžnost, tudi z velikimi lastnimi neprijetnostmi, toda ko gre za življenje...«

»In ko ste se predstavili Cerkvi«, je rekel Friderik s še resnejšim poudarkom, »da prevzameste to službo, vam je li ona zajamčila življenje? Ali vam je rekla, da so s službo združene dolžnosti brez vsake ovire, proste vsake nevarnosti? Ali vam je morda rekla, da preneha dolžnost tam, kjer se začne nevarnost? Ali vam ni izrečno povedala baš nasprotnega? Ali vas ni opozorila, da vas pošilja kot jagnje med volkove? Ali vi niste vedeli, da so na svetu nasilniki, katerim lahko ne bo všeč, kar bo vam ukazano? Ali je Oni, ki nam je dal nauk in zgled, po katerem nas imenujejo pastirje in se tudi sami tako imenujemo, ko je prišel na svet, da vrši to pastirsko službo, stavil morda pogoj, da mu mora biti življenje ohranjeno? In da si ga človek reši in ohrani, pravim, kakšen dan več tu na zemlji na račun ljubezni do bližnjega in dolžnosti, je li bilo treba za to svetega maziljenja, polaganja rok, milosti duhovskega stanu? Svet sam zadosuje, da navdahne to krepost in dá takšen nauk. Kaj pravim? O sramota! Svet sam ga zameša; tudi svet dela svoje postave, ki predpisujejo dobro kakor zlo, tudi on ima svoj evangelij, evangelij ošabnosti in sovraštva, in noče, da bi se dejalo, da je ljubezen do življenja razlog za kršenje njegovih ukazov. Tega noče in ljudje se mu pokorijo. In mi! Mi, sinovi in oznanjevalci obljube! Kaj bi bila Cerkev, če bi te vaše besede govorili vsi vaši sobratje? Kje bi bila, da se je s takimi nauki prikazala na svet?«

Don Abbondio je stal s sklonjeno glavo. Njegov duh je bil sredi teh dokazov kakor pišče v krempljih sokola, ki ga

drži v neznanih višinah, v zraku, kakršnega ni še nikdar dihala. Videč, da je treba nekaj odgovoriti, je rekel z neko prisiljeno podložnostjo: »Presvetli monsignor, morda sem kriv. Če se človek ne sme ozirati na življenje, ne vem, kaj naj rečem. Toda če ima človek opraviti z nekaterimi ljudmi, z ljudmi, ki imajo moč in nočejo poslušati razlogov, ne vem, kaj bi človek pridobil, če bi tudi hotel biti junak. Tisti človek je gospod, ki ga ni mogoče ne premagati ne se z njim po-
bojati«.

»In ali vi ne veste, da je trpljenje za pravico naše zmagovanje? In če tega ne veste, kaj pa pridigate? Kakšen učitelj ste? Kakšno „veselo oznanilo“ razglašate revnim? Kdo zahteva od vas, da premagajte silo s silo? Gotovo ne do-
bite nekega dne vprašanja, ali ste znali pošteno zavračati mogočnike; kajti za kaj takega vam ni bilo dano ne poslanstvo ne možnost. Stavilo pa se vam bo vprašanje, ali ste uporabljali sredstva, ki so bila v vaših rokah, za to, kar vam je bilo predpisano, tudi če so ljudje bili tako drzni, da so vam to prepovedali«.

— Tudi ti svetniki so čudni, — je pomislil medtem don Abbondio; — v bistvu, če človek iztisne sok iz njegovih besed, mu je bolj pri srcu ljubimkanje dveh mladih ljudi kakor življenje ubogega duhovnika. — Kar se njega tiče, bi bil popolnoma zadovoljen, da bi se bil pogovor s tem končal; toda po vsakem odmoru je videl, kako je kardinal obstal v položaju človeka, ki pričakuje odgovor: izpoved ali zagovor, skratka nekaj, bodi karkoli.

»Ponavljam znova, monsignor«, je odgovoril, »da sem najbrž jaz kriv... Poguma si človek ne more sam dati«.

»Zakaj ste se torej, bi vam lahko rekel, obvezali za službo, ki vam nalaga, da se bojujete proti strastem našega veka? Toda kako, vam raje porečem, kako da ne pomislite, če vam je v tej službi, kakorkoli ste že prišli do nje, potreben pogum, da je tudi On, ki vam ga nezmojljivo dá, če ga za to prosite? Ali mislite, da so vsi oni milijoni mučenikov imeli pogum že po naravi? Da niso po naravi prav nič računali z življenjem? Toliko mladeničev, ki so ga komaj začeli okušati, toliko starčkov, ki so bili vajeni žalostiti se, da se že bliža konec, toliko devic, toliko nevest, toliko mater — vsi so imeli pogum, kajti pogum je bil potreben in oni so zaupali. Ker ste poznali svojo šibkost in svoje dolžnosti, ste li mi-

slili na to, da se pripravite na težke prilike, ki vas morda čakajo in so vas v resnici čakale? Ah, če ste toliko let svoje pastirske službe ljubili svojo čredo (in kako bi je ne bili?), če ste ji dali svoje srce, svoje skrbi, svoje radosti, bi vam v sili ne bilo smelo manjkati poguma: ljubezen je neustrašna. Če ste jih torej ljubili, vse te, ki so izročeni vaši dušni skrbi, ki jih vi imenujete svoje otroke, in ko ste videli, da sta dva izmed njih v nevarnosti obenem z vami, ah gotovo — kakor je slabost mesa storila, da ste trepetali zase, tako je morala ljubezen storiti, da ste trepetali za njiju. Čutili ste se gotovo ponižanega radi prvega strahu, ker je bil učinek vaše bednosti; prosili ste moči, da ga premagate in preženete, ker je bil izkušnja; toda sveti in plemeniti strah za druge, za svoje otroke, tega ste poslušali, ta vam gotovo ni dal miru, ta vas je izpodbujal in silil misliti in storiti, karkoli bi bilo mogoče, da odvrnete nevarnost, ki jim je grozila... Kaj sta vam navdahnila ta strah in ta ljubezen? Kaj ste storili zanje? Kaj ste mislili?»

In obmolknil je kakor človek, ki čaka.

Šest in dvajseto poglavje.

Na tako vprašanje je don Abbondio, ki se je bil vendar potrudil odgovoriti na manj določna vprašanja, obstal brez besede in brez glasu. In da povemo resnico, tudi mi s svojim rokopisom pred seboj in s svojim peresom v roki, mi, ki se nam je boriti samo s stavki in se nam je bati samo kritike naših bravev, tudi mi, pravim, čutimo nekak odpor proti nadaljevanju; tudi nam se zdi to nekaj čudnega, da kdo s tako majhnim trudom iztrese iz rokava toliko lepih nauk o trdnosti in krščanski ljubezni, o delavni skrbljivosti za druge in neomejenem žrtvovanju samega sebe. A z mislijo, da je to povedal človek, ki je pozneje vse tudi izvršil, pogumno nadaljujmo.

»Vi ne odgovorite?« je povzel kardinal. «Ah, ko bi bili vi s svoje strani storili, kar je zahtevala ljubezen in dolžnost, naj so se potem stvari obrnile kakorkoli, ne manjkal bi vam zdaj odgovor. Torej vidite sami, kaj ste naredili. Ubogali ste krivico, ne meneč se za to, kar vam je predpisovala dolž-

nost. Ubogali ste jo točno; pokazala se je vam, da vam zabiči svojo željo, toda hotela je ostati skrita onemu, ki bi se je bil mogel ubraniti ter se zavarovati proti njej; ni marala hrupa, ljubila je tajnost, da čisto po svoji volji izzori svoje načrte zalezovanja in nasilja; zapovedala vam je prekršitev in molk; vi ste dolžnost prekršili in niste govorili. Zdaj vas vprašujem, ali niste storili še več; povedati mi morate, ali je res, da ste beračili za pretveze svoji odklonitvi, zato da ne bi odkrili pravega razloga«. In zopet je nekoliko postal in čakal odgovora.

— Tudi to sta mu klepetulji prinesli na uho, — je pomislil don Abbondio, dal pa ni nobenega znamenja, kakor bi hotel kaj reči; zato je kardinal povzel: »... ali je res, da ste onim revežem povedali nekaj, kar ni bilo res, da bi ostali v nevednosti in temi, kakor je hotela krivica... Torej moram vse verjeti, torej mi ne ostane nič drugega, kakor da z vami zardevam in upam, da boste vi to z menoj vred objokovali. Glejte, kam vas je pripeljala ta skrb za življenje, ki mora prenehati. (O dobri Bog, in vendar ste se vi še pravkar z njo opravičevali!) Privedla vas je... le prosto zavrnite te besede, če se vam zdijo krivične, če pa ne, sprejmite jih kot lekovišto ponižanje... privedla vas je do tega, da varate slabožne, da lažete lastnim otrokom«.

— Evo, kako se svet vrti, — je še rekel don Abbondio sam pri sebi; — onega satanskega človeka, — mislil je neimenovanca — objema okrog vratu, z mano pa dela radi pol laži, izrečene z edinim namenom, da si rešim kožo, toliko hrupa. Toda to so predstojniki; oni imajo vedno prav. Jaz sem že rojen pod tako zvezdo, da morajo vsi udrihati po meni, tudi svetniki. — Glasno pa je rekel: »Grešil sem; razumem, da sem grešil; a kaj naj bi bil naredil v taki stiski?«

»In vi še vprašujete? Ali vam nisem povedal? Ali vam nisem moral povedati? Ljubiti, sinko; ljubiti in moliti. Tedaž bi bili občutili, da krivica sicer lahko izreka grožnje, lahko deli udarce, ne pa ukazov; vi bi bili po božji postavi združili, kar je človek hotel razdružiti; bili bi onim nesrečnim, nedolžnim ljudem izkazali službo, ki so jo imeli pravico zahtevati od vas; za posledice bi bil Bog porok, kajti šli bi bili po njegovi poti; ker pa ste ubrali drugačno pot, ste sami svoj porok — pa za kakšne posledice! Toda ali vam je

morda manjkala vsaka človeška bramba? Ali morda ni bilo nobenega izhoda, ko bi se bili hoteli malo ogledati, pomisliti, iskati? Zdaj lahko izveste, da bi bila ona vaša ubožčka, ko bi bila poročena, sama skrbela za to, da bi izginila, pripravljena sta bila bežati temu mogočniku izpred oči in določila sta si že svoje pribežališče. Toda ali vam tudi brez tega ni prišlo na misel, da končno imate nekega predstojnika? In kako naj bi ta imel oblast, da vas graja, ker ste zanemarili svojo službo, če ne bi imel tudi dolžnosti, da vam jo pomaga izpolnjevati? Zakaj niste mislili na to, da bi obvestili svojega škofa o zaprekah, ki jih je nesramno nasilje stavilo izvrševanju vašega svetega poklica?»

— Perpetuino mnenje! — je pomislil jezno don Abbondio, kateremu je sredi teh pogovorov stala najbolj živo pred očmi podoba onih dveh razbojnikov in misel, da je don Rodrigo živ in zdrav in se nekega dne vrne slaven, zmagovit in razljučen. In čeprav so ga pričujoča dostojanstvenost, ta obraz in ta govorica delali zmedenega ter so ga navdajali z nekakšnim strahom, je vendar bil to strah, ki ga nikakor ni podjarmiljal, niti ni oviral misli, da se ne bi postavila po robu; kajti v njegovi misli je bilo to, da na koncu vseh koncev kardinal ne uporablja ne puške ne meča ne razbojnikov.

»Kako da niste pomislili«, je nadaljeval ta, »če bi se tem nedolžnim preganjancem ne bilo odprlo nobeno drugo pribežališče, da bi jih sprejel jaz ter jih spravil na varno, ako bi jih bili poslali k meni, zapuščene ljudi k njih škofu, kot nekaj njegovega, kot dragocen del ne njegovega bremena, temveč njegovih bogastev? In kar se tiče vas, bi me bila skrb vznemirila tudi za vas; jaz bi ne bil smel spati, dokler ne bi bil gotov, da se vam niti las ne bo skrivil. Pa da bi jaz ne bil vedel, kako in kje poskrbeti za varnost vašega življenja? In mislite li, da bi onemu drzovitemu človeku prav nič ne bila uplahnila njegova drzovitost, ko bi bil izvedel, da so njegove spletke znane tudi izven tega kraja, da so znane meni, da jaz bedim in sem odločen rabiti v vašo brambo vsa sredstva, ki so v moji moči? Ali niste vedeli, če človek prepogosto obljubi več, nego more izpolniti, da neredkokdaj tudi več zagrozi, nego se upa potem izvršiti? Ali niste vedeli, da se krivica ne oslanja samo na svoje lastne sile, temveč tudi na tujo lahkovernost in plašljivost drugih?«

— Natanko Perpetuini razlogi, — je tudi zdaj pomislil

don Abbondio, ne da bi preudaril, da tako soglasje med njegovo služkinjo in Friderikom Boromejem o tem, kar bi se bilo lahko in kar bi se bilo moralo storiti, priča hudo proti njemu.

»Toda vi«, je nadaljeval in zaključil kardinal, »niste videli, niste hoteli videti drugega kot svojo časno nevarnost. Pravo čudo, če se vam je ta zdela tolika, da ste radi nje zamenjali vse drugo?«

»To pa zato, ker sem jaz tiste obraze videl«, je ušlo don Abbondiju; »jaz sem tiste besede slišal. Vaše presvetlo gospostvo govori dobro; toda človek bi moral biti v koži ubogega duhovnika in bi bil moral biti na fistem kraju«.

Jedva je izgovoril te besede, se je vgriznil v ustnice; opazil je, da ga je jeza preveč premagala, in dejal sam pri sebi: — Zdaj pride toča. — Toda ko je dvomno dvignil pogled, se je zelo začudil videč, kako obraz tega človeka, katerega se mu nikdar ni posrečilo uganiti ali razumeti, prehaja od prejšnje oblasne in karajoče resnobe v skrušeno in zamišljeno.

»Žal!« je rekel Friderik. »Tak je naš bedni in strašni položaj. Strogo moramo zahtevati od drugih to, kar Bog ve ali bi mi bili pripravljeni storiti; soditi moramo, opominjati in grajati, pa Bog ve, kaj bi mi storili v istem slučaju, kaj smo v podobnih slučajih res storili! Toda gorje, če bi jaz moral vzeiti svojo šibkost za mero tuje dolžnosti, za pravilo svojemu nauku! In vendar je jasno, da moram z nauki dajati drugim tudi zgled, da ne smem biti podoben pravnemu doktorju, ki drugim nalaga bremena, kakršnih ne morejo nositi in bi se jih on niti s prstom ne dotaknil. Dobro, sin moj in brat moj, ker so zmote onih, ki načelujejo, često bolj znane drugim nego njim, če veste, da sem iz malodušnosti, iz kateregakoli obzira zanemaril kakšno svojo dolžnost, povejte mi to odkrito, izpametujte me, da popravi vsaj izpoved, kjer je manjkal zgled. Očitajte mi prosto moje šibkosti in tedaj zadobijo besede več veljave v mojih ustih, ker boste živo čutili, da niso moje, temveč Onega, ki lahko dá vam in meni potrebno moč za izvrševanje tega, kar predpisujejo«.

— Oj, kakšen svet človek! A tudi kakšna muka! — je pomislil don Abbondio. — Tudi proti sebi; da le brska, meša, kritizira, preiskuje; tudi proti sebi. — Nato je rekel glasno: »Ah, monsignor, ali se norčujete? Kdo ne pozna močnih prsi, neustrašne vneme vašega presvetlega gospostva!« In sam pri sebi je dostavil: — Še preveč. —

»Nisem zahteval od vas pohvale, ob kateri moram trepetati«, je rekel Friderik, »ker Bog pozna moje pomanjkljivosti in kolikor jih tudi jaz poznam, jih je dovolj, da se jih moram sramovati. Toda rad bi bil videl in rad bi tudi zdaj, da drug drugega osramotiva pred Njim, da bova oba lahko zaupala vanj. Rad bi iz ljubezni do vas, da razumete, kako je bilo vaše vedenje in kako so bile vaše besede nasprotno postavi, ki jo vendar oznanjate in po kateri boste sojeni«.

»Vse pada name«, je rekel don Abbondio. »Toda tiste osebe, ki so vam prišle to praviť, vam niso povedale, da so se na izdajalski način vtihočapile v mojo hišo, da bi me presenetile in izvršile poroko proti pravilom«.

»Povedale so mi, sin moj; toda to me žalosti, to me poraža, da se želite še opravičevati, da se skušate opravičiti z obdolžitvami, da jemljete snov za obdolžitve iz tega, kar bi moralo biti del vaše izpovedi. Kdo jih je spravil ne rečem v nujnost, temveč v skušnjava, da storijo to, kar so storili? Ali bi bili oni iskali to nepravilno pot, da jim postavna ni bila zaprta? Ali bi bili oni mislili na to, da iz zasede napadejo pastirja, da jih je ta sprejel v svoje roke, jim pomagal in svetoval? Ali bi ga bili presenečali, da se jim ni skrilo? In take ljudi vi obdolžujete? Ogorčeni ste, ker so po tolikih nesrečah — kaj pravim! — sredi nesreče same izrekli besedico olajšanja svojemu in vašemu pastirju? Svet je že tak, da mu je pritožba tlaččenega zoprna, zoprno tarnanje potrtega. Toda mi! In kaj bi bili vi pridobili s tem, da so molčali? Ali bi za vas bil lažji račun, če bi njih zadeva prišla vsa pred božji sodni stol? Ali ni to za vas nov razlog, da ljubite te osebe (toliko razlogov že imate), ki so vam dale priliko, da čujete odkritosrčen glas svojega škofa, ki so vam dale možnost, da bolje poznate in deloma poravnate veliki dolg, ki ga imate pri njih? Ah, če bi vas bili izzivali, razžalili, mučili, bi vam rekel (in ali bi vam moral šele jaz to reči?), da jih prav radi tega ljubite. Ljubite jih, ker so trpeli, ker trpijo, ker so vaši, ker so slabočni in ker je vam treba odpuščenja; da to dosežete, pomislite, kako mogočna more biti njih molitev«.

Don Abbondio je molčal; toda to ni bil več prisiljen in nestrpen molk; molčal je kakor človek, ki mu je treba več razmišljati nego govoriti. Besede, ki jih je slišal, so bile nepričakovani zaključki, nova izvajanja, toda iz nauka, ki je bil že davno v njegovem duhu in mu ta ni oporekal. Nesreča

...ulice so nudile nedopovedljiv prizor, bile so večno tekališče bede, neprestano bivališče trpljenja. (Osem in dvajseto pogl., str. 394).

drugih, ki ga je strah za svojo lastno vedno odvrčal od nje, je zdaj z novimi vtisi vplivala nanj. In četudi ni občutil vsega očitavanja, ki ga je pridiga hotela vzbuditi (kajti isti strah je še vedno vršil službo zagovornika), ga je vendar nekaj občutil; občutil je neko neugodje nad samim seboj, sočutje do drugih in nekakšno mešanico nežnosti in osramočenosti. Bil je, če se nam ta primera dovoli, kakor vlažni, zmečkani steni navadne sveče, ki ga pritaknejo k zublju velike plamenice in se sprva kadi, sika, prasketa in se otresa, toda končno se vžge in — dobro ali slabo — gori. Bil bi se odkrito obdolžil, bil bi jokal, da ni bilo misli na don Rodriga; vendar pa se je kazal zadositi ganjenega, da je kardinal lahko opazil, da njegove besede niso bile brez učinka.

»Zdaj«, je nadaljeval ta, »ko je on pobegnil z doma in se ona tudi odpravlja, ko imata oba le premočne razloge, da živita daleč od doma, brez vsake možnosti, da se združita tu, in zadovoljna, če lahko upata, da ju Bog združi kje drugje, zdaj jima, žal, ni treba vas, zdaj, žal, nimate prilike, da bi jima izkazovali dobrote, in tudi v bodočnosti ne moreva midva s svojimi šibkimi očmi odkriti nobene možnosti. Toda kdo ve, ali vam jih usmiljeni Bog ne pripravlja? Ah, ne dajte, da vam odidejo! Iščite jih, stojte na straži, prosite ga, da vam jih dodeli«.

»Ne opustim tega, monsignor, zares, ne opustim«, je odgovoril don Abbondio z glasom, ki je ta hip res prihajal iz srca.

»Ah, da, sin moj, da!« je vzkliknil Friderik in zaključil z dostojanstvom, polnim ljubezni: »Nebesa vedo, kako rad bi bil jaz imel z vami vse drugačne pogovore. Oba sva že dolgo živela; nebesa vedo, kako hudo mi je bilo, da sem moral z očitki žalostiti vaše sive lase, in koliko bolj zadovoljen bi bil, da bi se bila medsebojno tolažila v najinih skupnih skrbeh, v najinih nadlogah ter govorila o blaženem upanju, ki sva se mu tako približala. Hotel Bog, da bi besede, ki sem jih žal moral rabiti, služile vam in meni! Ne dajte, da bo fisti dan zahteval račun od mene, zakaj sem vas obdržal v službi, ki ste jo tako nesrečno zanemarjali. Odkupiva čas, polnoč je blizu; ženin se ne more več dolgo muditi, imejva vžgano svojo svetiljko. Pokaživa Gospodu svoje bedno, prazno srce, da ga blagovoli napolniti z ono ljubeznijo, ki popravi preteklost, zagotovi bodočnost, se boji in zaupa, joka in se

veseli, vse v modrosti, in poslane v vsakem slučaju krepost, ki nama je tako potrebna«.

Rekši se je zganil in don Abbondio je šel za njim.

Tu nas brezimnik opozori, da ni bil to edini pomenek med njima dvema in Lucija ne edini predmet njunih pomenkov, toda on se omejuje na tega, da se ne oddalji od glavnega predmeta povesti, in iz istega razloga ne bo omenjal drugih pomembnih besed, ki jih je Friderik izrekel tekom vsega svojega obiska, ne njegove radodarnosti ne sporov, ki jih je poravnal, ne starih sovraštev med osebami, rodbinami in celó deželami, ki jih je odpravil ali (kar se je žal češče dogajalo) uspaval, ne kako je kakega hudega razbojnika ali malega samosilnika ukrofil za vse življenje ali vsaj za nekaj časa; vse to se je vedno dogajalo več ali manj povsod po škofiji, kjerkoli se je ta izborni človek kaj pomudil.

Nato pove, da je prišla drugo jutro dona Prakseda po Lucijo, kakor je bilo določeno, ter se poklanjat kardinalu, ki je dekle pohvalil ter ji ga toplo priporočil. Lucija se je odtrgala od matere, lahko si mislite, s koliko solzami, in zapustila domačo hišičo; drugič je rekla zbogom rojstni vasi z onim občutkom dvojne grenkosti, kakršno človek občuti, če zapusti kraj, ki mu je edini bil mil in drag, kakor mu bolj ne bi mogel biti. Toda ločitev z materjo ni bila zadnja, kajti dona Prakseda je rekla, da ostane še nekaj dni v svoji vili, ki ni bila zelo oddaljena, in Neža je hčerki obljubila, da jo tam obišče za še bolestnejše slovo.

Tudi kardinal je že kanil oditi, da bi nadaljeval vizitacijo, ko je dospel in želel govoriti z njim kurať one župnije, v kateri je bil neimenovančev grad. Peljali so ga h kardinalu in temu je izročil zavitek in pismo onega gospoda, s katerim ga je ta prosil, naj doseže, da Lucijina mati sprejme sto zlatov, ki so bili v zavitku in naj bi bili mladenkina doťa ali naj bi se uporabili, kakor bi se ženskama najbolje zdelo; obenem ga je prosil, da jima pove, če se jima bo kedaj, v kateremkoli hipu zdelo, da jima lahko izkaže kakšno uslugo, da uboga mladenka žal ve, kje prebiva, in bo to zanj najbolj zaželjena sreča. Kardinal je dal brž poklicati Nežo, povedal ji je naročilo, ki ga je ona poslušala z nič manjšim zadoščenjem nego začudenjem, ter ji izročil zvitek, ki ga je ona vzela brez posebnega oboťavljanja. »Bog poplačaj to onemu gospodu«, je

rekla, »in vaše presvelilo gosposivo naj se mu lisočkrať zahvali. Ne povejte pa nikomur ničesar, kajti to je takšen kraj Oprostite, glejte; saj dobro vem, da taki kakor vi ne klepetajo o takih stvareh, toda saj me razumete«.

Šla je tiho, tiho domov; zaprla se je v sobo, razvila sva-ljek in dasi je bila na to pripravljena, je vendar z občudo-vanjem zagledala vse na enem kupu in koť svojo lastť toliko teh blestečih cekinov, ki jih morda nikdar ni videla več kakor po enega in še tega redkokdaj; preštela jih je ter jih s pre-cejšnjim naporom zložila zopet v valjar in jih vse držala, kajti vsak hip so se bočili v trebuh ter ji uhajali skozi neizkušene prste; končno je vendar napravila zvitek, kakor je najbolje mogla, ga dela v cunjó, ga zavila, naredila majhen sveženj, ga okrog in okrog dobro prevezala z vrvico ter ga zatlačila v koť svoje slamnjače. Kar ji je še preostajalo dneva, je le modrovala, delala načrte za bodočnost in si želela jutranjega dne. Ko je legla, je še dolgo bedela z mislijo pri tistih sto, ki jih je imela pod seboj; ko je zaspala, jih je videla v sanjah. Ob zori je vstala ter se brž napotila proti vili, kjer je bila Lucija.

Ta se je bila medtem odločila, dasi se ni prav nič zmanj-šal njen veliki odpor, da bi govorila o svoji zaobljubi, da na-pravi sama sebi silo ter se razodene materi v tem poménku, ki je za dolgo časa moral biti zadnji.

Jedva sta mogli biti sami, je začela Neža z zelo živahnim obrazom in obenem s tihim glasom, kakor bi bil prisoten kdo, ki ne bi marala, da bi jo slišal: »Moram ti nekaj povedati«. In povedala ji je o nepričakovani sreči.

»Bog ga blagoslovi, tega gospoda«, je rekla Lucija; »ta-ko boste lahko vi dobro živeli in lahko tudi komu drugemu kaj dobrega storite«.

»Kako?« se je začudila Neža. »Ah, ne vidiš, kaj vse lahko opravimo s toliko denarjem? Čuj me: jaz nimam niko-gar razen tebe, razen vaju, lahko rečem, kajti Renza sem, odkar je začel s tabó govoriti, smatrala vedno za svojega sina. Le to me skrbi, ali se mu ni pripetila kaka nezgoda, ker ni nikoli nič sporočil. Toda kaj bi? Ali mora iti vse slabo? Upajmo, da ne — upajmo. Kar se mene tiče, bi jaz bila rada pustila svoje kosti v svojem domačem kraju; toda sedaj, ko ti radi onega lopova ne moreš ostati tu, in tudi če samo po-mislim, da bi imela tega človeka v bližini, mi je postal moj do-

mači kraj zoprn in rada grem z vama kamorkoli. Bila sem že takrat odločena, da grem z vama tudi na konec sveta. Ali kako naj se to zgodi brez denarja? Ali me zdaj razumeš? Tiste groše, ki jih je oni ubožček dal na stran s tolikim trudom in toliko varčnostjo, je pravica vse pometla, ko je prišla; v odplačilo pa je Gospod poslal srečo nama. Ko torej najde kakšno pot, da sporoči, ali je živ, kje je in kakšne namene ima, pridem pote v Milan; jaz pridem pote. Prej bi se mi bilo zdelo to Bog ve kaj; toda nesreče napravijo človeka bolj okretnega; do Monze sem že prišla in vem, kaj se pravi potovati. S seboj vzamem kakega pripravnega človeka, kakega sorodnika, recimo Alessia iz Maggianica, ker če hočemo prav povedati, v naši vasi primernega človeka niti ni; z njim pojdem, stroške itak povrnemo mi in . . . ali razumeš?»

A ko je videla, da postaja Lucija žalostna, mesto da bi se za to ogrevala, in kaže samo neko ganjenost brez radosti, je prekinila pogovor na sredi in rekla: »Kaj ti pa je? Ali se ti ne zdi prav?«

»Uboga mati!« je vzkliknila Lucija, se je oklenila z eno roko okrog vratu in skrila obraz na njenih prsih.

»Kaj pa je?« je znova vprašala mati z bojznijo.

»Bila bi vam morala prej povedati«, je odgovorila Lucija, dvignila obraz in si obrisala solze; »a srce mi ni dalo; imejte usmiljenje z menoj«.

»Ali govori vendar!«

»Jaz ne morem več postati žena onega ubožčka«.

»Kako? Kako?«

Lucija ji je s sklonjeno glavo, težko sopeč, med ihtenjem brez solzá, kakor človek, ki pripoveduje nekaj, česar ni mogoče spremeniti, če bi tudi ne bilo vseč, razkrila svojo zaobljubo in sklenivši roke znova prosila mater, naj ji odpusti, da tega dotlej ni povedala; prosila jo je, naj tega živi duši ne omenja ter ji pomaga, da izpolni, kar je obljubila.

Neža je obstala osupla in potrta. Hotela se je pokazati ogorčeno, ker je napram njej tako dolgo molčala, toda težke misli radi tega slučaja so dušile njeno lastno nevoljo. Hotela ji je reči: »Kaj si storila?« toda zdelo se ji je, da bi se tako začela prepirati z nebesi, in to tem bolj, ker je Lucija začela zopet v najbolj živih barvah slikati ono noč, svojo tako črno brezupnost in tako nepričakovano osvobojenje, pred katerim je bila napravila tako izrečno, tako siovesno obljubo. In

medtem je Neži tudi prihajal na misel ta ali oni zgled, ki ga je slišala večkrat pripovedovati in ga je ona sama pripovedovala hčeri, o posebnih in strašnih kaznih, ki so koga zadele radi prelomljene obljube. Obstala je nekaj časa kakor učarana, nato je rekla: »In kaj storiš sedaj?«

»Sedaj«, je odvrnila Lucija, »mora Bog skrbeti za to, Bog in Marija. Izročila sem se njunim rokam; nista me zapustila do sedaj, ne bosta me zapustila sedaj, ko Milost, ki jo od Boga prosim zase, edina milost poleg izveličanja duše je ta, da bi mogla zopet živeti z vami; in to mi nebo tudi nakloni, da, nakloni mi jo. Oni dan v oni kočiji ah, presveta Devica! oni ljudje! kdo bi mi bil rekel, da me peljejo k onemu, ki me že drugi dan privede zopet k vam?«

»A da nisi tega brž povedala svoji materi!« je rekla Neža z nekakšno jezico, ublaženo z ljubeznivostjo in sočutjem.

»Pomilujte me; srce mi ni dalo in kaj bi bilo koristilo, če bi se bili razžalostili nekoliko poprej?«

»In Renzo?« je rekla Neža ter zmigovala z glavo.

»Ah!« je vzkliknila Lucija ter se stresla. »Jaz ne smem več misliti na tega ubožčka. Vidi se pač, da mi ni bil namenjen Glejte, zdi se res, da naju je Gospod hotel imeti narazen. In kdo ve? Toda ne, ne; On ga je obvaroval pred nevarnostmi in ga brez mene naredi še bolj srečnega.«

»In vendar«, je povzela mati, »ko bi se ti ne bila zavezala za vedno, bi jaz s tem denarjem vse drugo uredila, če se le ni pripetila Renzu kakšna nesreča.«

»Toda ti denarji«, jo je zavrnila Lucija, »ali bi nama bili došli, da nisem jaz prestala one noči? Gospod je hotel, da se vse tako zgodi; njegova volja naj se zgodi«. In beseda ji je zamrla v joku.

Spričo tega nepričakovanega dokaza je Neža zamišljena obstala. Po nekaj trenutkih je Lucija povzela, zadržujoč ihtenje: »Zdaj, ko je stvar storjena, se je treba dobrovoljno vdati. In vi, draga mati, vi mi lahko pomagate, najprej s tem, da molite k Bogu za svojo ubogo hčerko, potem pa oni ubožček mora pač to izvedeti. Skrbite vi za to, storite mi to ljubav; kajti vi lahko poskrbite za to. Ko izveste, kje je, pošljite mu pismo, poiščite koga prav vašega bratranca Alessija, ki je pameten in dobrotljiv človek, ki nama je bil vedno dober in ne bo klepetal; naj on vse napiše, kako je bilo, kje sem bila, kako sem trpela, da je Bog tako hotel, naj

pomiri svoje srce, da ne morem jaz nikdar nikomur biti žena. Dopovedali mu je treba to z lepimi besedami, pojasniti mu, da sem obljubila, da sem naredila pravo zaobljubo. Ko izve, da sem obljubila Mariji . . . saj je vedno živel v strahu božjem. In vi, ko vam prvič dojdejo kakšne novice o njem, pošljite mi pismo, sporočite mi, da je zdrav; potem pa . . . mi ničesar več ne sporočajte«.

Neža je vsa ganjena zagotovila hčerko, da se bo vse tako zgodilo, kakor ona želi.

»Še nekaj bi vam rada povedala«, je povzela ta. »Ko bi ta ubožec ne bil tako nesrečen, da je mislil name, bi ga ne bilo zadelo, kar ga je zadelo. Klafi se po svetu; preirgali so mu vse, kar je imel tako lepo napeljšano, odnesli so mu njegovo blago in prihranke, ki jih je ubožec imel, saj veste zakaj . . . Me pa imava toliko denarja! Oj, mati, ker nama je Gospod že poslal toliko bogastva in oni ubožec . . . prav res je, da ste ga smatrali za svojega . . . da, kakor za sina — ah, razdelite to na dvoje, vsakemu polovico, kajti Bog naju gofovo ne zapusti. Poiščite zanesljivo priliko ter mu jih pošljite, kajti Bog ve, kako jih je potreben!«

»Ej, da; kaj pa misliš?« je odvrnila Neža. »Pošljem mu jih zares. Ubogi mladenič! Zakaj misliš, da sem tako zadovoljna radi onega denarja? Ah da . . . ! Jaz sem res prišla sem vsa zadovoljna. Dovolj, pošljem mu jih. Ubogi Renzo! A tudi on . . . vem, kaj govorim; gofovo, da denar razveseli človeka, ki mu ga je treba; toda od tega denarja se on ne bo zdebelil«.

Lucija se je zahvalila materi za tako hitro in radodarno ugodljivost s tako hvaležnim čuvstvom, da je moral, kdor jo je opazoval, razumeti, da je njeno srce še napol pri Renzu in ga je tam morda še več, nego ona sama misli!

»In kaj bom jaz uboga ženska počela brez tebe?« je rekla Neža ter tudi sama zajokala.

»In jaz brez vas, uboga mati? In v tuji hiši, daleč doli v Milanu . . . ! Toda Gospod bo z nama obema in pozneje naju privede zopet vkup. V osmih ali devetih mesecih se zopet snideva in dotlej ali še prej, upam, bo On vse tako uredil, da bova združeni. Prepustiva vse njemu. Vedno in vedno bom prosila Marijo za to milost. Če bi ji mogla še kaj drugega ponuditi, bi ji ponudila; toda ona je tako usmiljena, da mi to zahtonj izprosi«.

S temi in takimi besedami jadikovanja in tolažbe, žalosti in vdanosti, z mnogimi in ponovnimi priporočili in obljubami molčečnosti, z mnogimi solzami in dolgimi, večkratnimi objemi sta se ženski ločili, obljubivši druga drugi, da se snideta najkasneje v prihodnji jeseni, kakor bi zaviselo od njiju, da obljubo tudi izpolnita, in kakor se vobče vedno godi v podobnih slučajih.

Toda minilo je dobro dolgo, ne da bi Neža bila mogla kaj izvedeti o Renzu. Bilo ni ne njegovih pisem ne vesti o njem; izmed vseh vaščanov in okoličanov, kolikor jih je mogla vprašati, ji ni mogel nikdo ničesar povedati o njem, razen kar je že sama vedela.

In ona ni bila sama, ki je zaman poizvedovala. Kardinal Friderik, ki ni bil rekel ubogima ženskama samo radi lepšega, da se hoče poučiti o ubogem mladeniču, je res nemudoma pisal, da bi kaj doznal. Ko se je nato vrnil z vizitacije v Milan, je prejel odgovor, ki mu je sporočal, da ni bilo mogoče dobiti naslova označene osebe, da je res bil nekaj časa v hiši nekega svojega sorodnika v tem in tem kraju, kjer ni dajal povoda, da bi bili o njem govorili; toda nekega jutra je nenadoma izginil in fisti njegov sorodnik ni sam ni vedel, kaj se je z njim zgodilo, in je samo ponavljal nekatere nejasne in profislovne govorice, da se je mladenič zapisal med vojake za vzhodne dežele, da je odšel na Nemško, da je našel smrt, ko je bredel čez reko; sicer da bodo skrbno pazili, ali bi bilo mogoče doznati kaj zanesljivejšega, da se to nemudoma sporoči njegovemu presvetlemu in velespoštovanemu gospostvu.

Pozneje so se te in druge govorice razširile tudi na ozemlju okrog Lecca in so torej prišle tudi Neži na ušesa. Uboga ženska je vse poksusila, da bi dognala, katera govorica je prava, da bi prišla tej ali oni do vira, toda nikdar se ji ni posrečilo najti kaj več nego običajni »pravijo«, ki tudi danes sam zadostuje, da izpriča toliko stvari. Jedva je včasih čula kakšno novico, že je prišel kdo ter ji povedal, da ni resnična; v zameno pa ji je dal kakšno drugo, ki je bila prav tako čudna in zločesta. Vse same kvante. Evo vam dejstev!

Milanski guverner in generalni kapitan v Italiji, don Gonzalo Fernandez di Cordova je napravil velik trušč pri gospodu beneškem zastopniku v Milanu, ker so na Bergamaškem sprejeli in vzeli pod streho nekega tolovaja, javnega tatu,

pospeševalca plenitev in pobojev, slovitega Lorenza Trama-
glina, ki je bil celo v rokah pravice same vzburljivo, da
se je osvobodil. Zastopnik je odgovoril, da mu je to nekaj
novega in bo pisal v Beneške, da bo mogel dati Njegovi Eks-
celenci tozadevno pojasnilo.

V Beneških so imeli za načelo, da je treba pospeševati
in gojiti nagnjenje milanskih svilnih delavcev, ki bi se radi se-
lili na Bergamaško, ter jim zato zagotovili mnogo ugodnosti
in predvsem ono, brez katere je vsaka druga ničeva, namreč
varnost. Ker se pa že mora med dvema velikima prepirljiv-
cema tretji česa veseliti, pa bodi to veselje še tako neznačno,
se je zgodilo, da je Bog ve kdo zaupno opozoril Bortola, da
za Renza ne bo dobro v onem kraju, da bi bilo bolje, če vsto-
pi v kakšno drugo tvornico ter za nekaj časa tudi spremeni
ime. Bortolo je razumel migljaj, ni vprašal nič več, šel je in
povedal stvar bratrancu, sedel z njim v koleselj, ga odpeljal
v neko drugo predilnico kakih petnajst milj daleč ter ga z
imenom Anton Rivolta predstavil gospodarju, ki je bil tudi
iz milanske države in njegov star znanec. Dasi je bila letina
slaba, se ta vendar ni dal prositi, naj sprejme delavca, kate-
rega mu je kot poštenega in spretnega priporočil poštenjak,
ki je bil v tem izveden. Po izkušnji se je moral potem samo
hvaliti z novo pridobitvijo; le to se mu je spočetka zdelo, da
je mladenič morda malo naglušen, kajti če so klicali:
»Anton!« največkrat ni odgovoril.

Malo pozneje je došel bergamaškemu načelniku ukaz iz
Benešk, pisan v miroljubnem slogu, naj poizve in poroča, ali
živi v njegovem sodnem okraju, in sicer v tem in tem kraju,
tak in tak človek. Načelnik, ki je napravil svoje poizvedbe
tako, kakor je razumel, da gospodje želijo, je odposlal zani-
kajoč odgovor, katerega so nato poslali zastopniku v Milanu,
da ga pošlje don Gonzalu Fernandezu di Cordova.

Ni se manjkalo tudi radovednežev, ki so želeli, da jim
Bortolo pove, zakaj ni več onega mladeniča in kam je šel. Na
prvo vprašanje je Bortolo odgovarjal: »Ne vem, izginil je!«
Da pa največje vsiljivce odpošlje v miru, ne da bi se jim vzbudila
sumnja, kakšna je stvar v resnici, se mu je zdelo pri-
merno, da jim natveze temu tako, onemu drugačno vest iz-
med tistih, ki smo jih zgoraj omenili, vendar le kot nekaj ne-
gotovega, kar je tudi on samo slišal praviti, a ni imel izreč-
nega potrdila.

Ko mu je pa došlo vprašanje po kardinalovem naročilu, brez imena, z nekakim okrasom važnosti in tajnosti, a z jasnim migljajem, da se godi v imenu neke visoke osebnosti, je postal Bortolo tem bolj nezaupen in zdelo se mu je tem bolj potrebno odgovoriti kakor navadno; da, ker je šlo za visoko osebnost, je v odgovoru zbral vse one vesti, ki jih je prej pri raznih prilikah dajal drugo za drugo med ljudi.

Vendar nikar ne mislite, da se je don Gonzalo, tako visok gospod, spravil zares prav na ubogega hribovskega predca, da se je hotel znesti nad njim, ker je morda izvedel, kako malo spoštljive in kako hude besede je bil Renzo naslovil na njegovega črnega kralja, zvezanega z verigo okrog vratu, ali da ga je smatral za tako nevarno osebo, da bi ga moral preganjati tudi še, ko je zbežal, da mu ne bi dal živeti niti v daljni tujini, kakor je ravnal rimski senat s Hanibalom. Don Gonzalo je imel preveč in prevelike reči po glavi, da bi se bil toliko brigal za to, kaj Renzo počenja, in če se je zdelo, da se briga, se je to zgodilo radi posebnega srečanja okoliščin, radi katerih je bil revež nehoté in ne da bi bil to takrat ali sploh kedaj vedel, s pretanko in nevidno nitko privezan k tem premnogi in prevelikim rečem.

Sedem in dvajseto poglavje.

Večkrat se nam je že pripetilo, da smo omenili vojno, ki je tedaj vršela radi nasledstva v državah vojvode Vincenca Gonzage, drugega tega imena; toda pripetilo se nam je to vedno v trenutkih velike naglice, tako da nismo mogli podati o njej nikoli nič drugega kakor kak begoten migljaj. Zdaj pa se za razumljivost naše povesti zahteva, da res podamo nekaj podrobnejših vesti. To so stvari, ki jih mora poznati, kdor pozna zgodovino; ali ker moramo v pravičnem presojanju samih sebe domnevati, da bodo samo nevedneži lahko brali to naše delo, ne bo napačno, če tu povemo, kolikor bo dovolj, da dobi par zgodovinskih drobtin, kdor bi jih bil potreben.

Rekli smo, da je ob smrti onega vojvode prvi upravičenec po nasledstveni vrsti, Karel Gonzaga, načelnik mlajše, v Francijo presajene veje, kjer je imel vojvodini Nevers in

Rhétel, dobil v svojo posest Mantovo; in zdaj pristavimo še Monferrat, ki nam je bil prav radi fiste naglice ostal v peresu. Dvor v Madridu, ki je hotel vsekakor (tudi to smo povedali) izključiti novega kneza od teh dveh fevdov in mu je za to bilo treba nekega vzroka (kajti vojne brez vzroka so krivične), se je izjavil, da bo podpiral pravico, ki je trdil, da jo ima do Mantove neki drug Gonzaga, Ferrante, knez v Guastalli, do Monferrata pa Karel Emanuel I., vojvoda savojski, in Margarita Gonzaga, vojvodinja-vdova lorenška. Don Gonzalo, ki je bil iz hiše velikega kapitana, nosil njeno ime in je bil že prej zanetil vojno v Flandriji, bi bil neizrečno rad začel tudi kako vojno v Italiji in je bil morda oni, ki je najbolj podžigal, da bi se napovedala; medtem pa je tolmačil namene in prehitel ukaze omenjenega dvora ter tako sklenil z vojvodo savojskim pogodbo za napad in razdelitev Monferrata; nato pa je zlahka dosegel potrditev po grofu vojvodi, ker mu je nalovel, da je prav lahko zavzeti Casale, najbolj utrjeno točko na oni strani, ki je bila v pogodbi določena za španskega kralja. Razglašal pa je v kraljevem imenu, da hoče zasedeti deželo samo kot zastavek do cesarjeve odločitve. Cesar je medtem deloma na prošnjo drugih, deloma po lastnih nagibih odklonil vmeščenje novega vojvode ter mu zabičil, naj prepusti sporne države njemu, da jih zaseže, zasliši stranke ter jih nato izroči, komur pričičejo. Temu pa se Nevers ni hotel ukloniti.

Tudi on je imel pomembne prijatelje: kardinala Richelieuja, gospode Benečane in papeža, ki je bil tedaj, kakor smo rekli, Urban VIII. Toda prvi, ki je bil tedaj zapleten v obleganje utrdbe La Rochelle in v vojno z Anglijo, je imel proti sebi stranko kraljice matere, Marije de' Medici, ki je bila radi nekih svojih nagibov nasprotnica hiše Nevers, in ni mogel dajati drugega kakor golo upanje. Benečani se niso hoteli zganiti niti se izjaviti, če ne pridere prej kaka francoska armada v Italijo; podpirali so vojvodo skrivaj, kakor so mogli, dvoru v Madridu in guvernerju v Milanu pa so pošiljali proteste in opomine, ki so bili po položaju zdaj miroljubni, zdaj grozeči. Papež je priporočal Neveršana prijateljem, posredoval pri nasprotnikih njemu v prid, snoval načrte za pobotanje; a da bi postavil kaj vojakov na bojišče, o tem ni hotel ničesar slišati.

Tako sta oba zaveznika za napad tem varneje lahko

začela domenjeno podjetje. Vojvoda savojski je vstopil od svoje strani v Monferrat; don Gonzalo je z veliko vnemo začel oblegati Casale, a ni našel pri tem tistega zadoščenja, ki si ga je bil predstavljal — ne mislite namreč, da v vojni samo rožice cveto. Dvor ga ni podpiral, kakor je on želel, ter ga je celo puščal na cedilu glede najpotrebnejših sredstev; zaveznik ga je preveč podpiral: to se pravi, da je vzel najprej svoj delež in začel po malem pojedati tudi tistega, ki je bil namenjen španskemu kralju. Don Gonzala je to nepopisno grizlo; toda ker se je bal, da se ta Karel Emanuel, prav tako delaven v spletkarjenju in nezanesljiv v pogodbah, kakor je bil junak v orožju, obrne k Franciji, če on količkaj zaropoče, je moral zatisniti eno oko, vse mirno požreti in molčati. Obleganje samo je šlo slabo, se je strašno vleklo in je zdaj pa zdaj celo nazadovalo, ker so se obleganci držali trdno, budno in odločno, ker je on imel premalo ljudi in je napravil mnogo oslarij, kakor poroča ta in oni zgodovinar. Glede tega pustimo mi resnico, kjer je, in smo celo pripravljeni, če bi stvar bila v resnici taka, da jo proglasimo za krasno, ako je le pripomogla, da je bilo nekaj manj ljudi mrtvih, pokvarjenih in pohabljenih ali — če vse drugo ostane — da so bile strehe v Casalu malo manj poškodovane. V teh stiskah mu je došla vest o milanski vstaji in prihitel je sam osebno.

V poročilu, ki so mu ga dali v Milanu, se je omenjal tudi uporni in hrupni Renzov beg in resnična ali domnevana dejstva, ki so povzročila njegovo zajetje; vedeli so mu tudi povedati, da je ta človek zbežal na Bergamaško. Ta okolnost je pritegnila don Gonzalovo pozornost. S čisto druge strani je bil poučen, da je radi milanskih nemirov zrastel Benečanom greben, da so spočetka mislili, da bo prisiljen odnehati z obleganjem Casala, in so bili še vedno mnenja, da ga je to omamilo in spravilo v velike skrbi, in to tem bolj, ker je brž po tistem dogodku prišla vest, ki so oni gospodje hlepeli po njej in se je je on bal, da je utrdba La Rochelle padla. In ker ga je kot človeka in kot političarja silno peklo, da imajo oni gospodje o njegovih zadevah take pojme, je prežal na vsako priliko, da bi jim prav navadno pokazal, da ni izgubil prav nič svoje stare samozavesti; kajti če bi jim izrečno povedal: „Ne bojim se“, bi bilo, kakor če bi nič ne rekel. Dobro središvo za to je, kazati se nevoljnega, prifo-

ževali se, zahtevati; ko je zato prišel beneški zastopnik, da se mu pokloni in skuša obenem razbrati v njegovem obrazu in vedenju, kako mu je pri srcu (pazite na vse to; kajti to je politika one bistre starke), je don Gonzalo najprej govoril o vsťaji površno, kakor človek, ki je že odvrnil sleherno nevarnost, nato pa je zagnal onih hrup radi Renza, kakor že veste; prav tako tudi veste, kaj je temu sledilo. Pozneje se ni več ukvarjal s tako neznaťno in zanj končano zadevo in ko mu je dolgo pozneje došel odgovor na bojišče pri Casalu, kamor se je bil vrnil in kjer je imel vse drugačne skrbi, je dvignil in zaokrenil glavo kakor sviloprejka, ki išče list; obstal je za trenutek, da bi mu živa vsťala v spominu ta stvar, o kateri mu je bila ostala le slaboťna senca; spomnil se je vsega, zablislila mu je bežna in zmedena misel na isto osebo, prešel je k drugim stvarem in ni več mišľil na to.

Toda Renzo, ki je moral po dobljenih maloštevilnih migljajih sklepati, da se mu obeta vse kaj drugega nego taka dobrohoťna neskrbnost, je živel precej časa brez druge misli ali boljše druge skrbi, kakor da bi mogel ostati skrit. Lahko si mislite, kako je koprnel, da bi poslal ženskama kaj vesti o sebi in bi sam kaj izvedel o njih; toda bili sta dve veliki teškoči. Prva je bila ta, da bi se bil moral tudi on zaupati kakemu tajniku, kajti ubožec ni znal ne pisati in tudi ne brati v širšem pomenu besede; in če je rekel „da“, ko ga je doktor Zmešnjavec vprašal po tem, kakor se morda še spominjate, ni bilo to bahanje ali iz trte izvito, kakor pravijo, temveč tiskane črke je res znal brati, če si jih je počasi ogledal; pisanje pa je vse drugačen klek. Bil je torej primoran razkriti še tretjemu svoje zadeve in svojo tako skrbno hranjeno skrivnost; toda v tistih časih ni bilo tako lahko najti človeka, ki bi znal držati pero med prsti in bi mu človek lahko zaupal, in to tem težje v deželi, kjer ni imel nobenega starega znanstva. Druga teškoča pa je bila ta, kako najti sla, človeka, ki bi šel baš v isto stran, ki bi hotel prevzeti pismo in res skrbeti za to, da ga dostavi; tudi to je bilo teško najti združeno vse v enem človeku.

Končno je po dolgem iskanju vendar našel človeka, ki bi bil pisal zanj. A ker ni vedel, ali sta ženski še v Monzi ali kje drugje, se mu je zdelo najbolje, da priloži pismo za Nežo v drugo pismo, naslovljeno na očeta Cristofora. Pisar je tudi prevzel nalogo, da zavitek dostavi; izročil ga je ne-

komu, ki je nameraval iti blizu Pescarenica; ta ga je pustil z mnogimi priporočili na najbližji točki v neki gostilni ob cesti; ker je bil zavoj naslovljen na samostan, je tudi dospel, ali kaj se je pozneje zgodilo z njim, se ni nikdar izvedelo. Ko je Renzo videl, da ni nobenega odgovora, je dal napisati še eno pismo, približno enako kakor prvo, ter ga velel pridejati drugemu pismu na nekega prijatelja ali sorodnika v Leccu. Poiskal je drugega sla ter ga našel; to poš je pismo dospelo do onega, kateremu je bilo namenjeno. Neža je pohitela v Maggianico ter si ga dala prebrati in razložiti po onem Alessiju, svojem bratrancu; sestavila je z njim odgovor, ki ga je ta del na papir; našla je tudi poš, da ga je poslala Antonu Rivolfi v kraj, kjer je bival — vendar pa vse to ne tako hitro, kakor mi pripovedujemo. Renzo je prejel odgovor in dal zopet pisati. Skratka, med obema strankama se je razvilo dopisovanje, ki ni bilo ne hitro ne redno, a se je s skoki in presledki vendar nadaljevalo.

A da si človek ustvari pojem o tem dopisovanju, je treba nekoliko vedeti, kako so se take stvari vršile, ali bolje, kako se še vršijo, ker mislim, da se je v tej stvari posebej malo ali nič spremenilo.

Kmet, ki ne zna pisati, a bi rad pisal, se obrne na koga, ki to ume, ter ga izbere, če le more, med ljudmi svojega stanu, kajti drugih se boji ali jim premalo zaupa; pouči ga z večjim ali manjšim redom in s prav tako jasnostjo o vsem prejšnjem ter mu na isti način razloži, kaj naj dene na papir. Pismeni človek nekaj razume, nekaj krivo razume, dá kak nasvet, predlaga kako spremembo, pravi: „Le meni prepustite“, prime za peró, dá, kakor more, mislim onega drugega obliko pisma, jih popravlja, izboljšuje, morda bolj poudari ali tudi odščipne, izpusti, kakor se mu pač zdi, da bo bolje; kajti proti temu ni pomoči: kdor zna več nego drugi, noče biti slepo orodje v tujih rokah, in kadar je posvečen v tuje zadeve, jih hoče tudi nekoliko po svoji glavi uravnati. Pri vsem tem pa se omenjenemu pismenemu človeku ne posreči vedno, da bi povedal vse, kar bi rad; včasih se mu zgodi, da pove čisto nekaj drugega; to se zgodi celo nam, ki pišemo za tisk. Ko dospe tako sestavljeno pismo v roke dopisnika, ki ne obvlada abecede, ga prejemnik nese k drugemu takemu učenjaku, ki mu ga prebere in razloži. Tedaj vstanejo vprašanja, kako je treba razumeti, kajti pri-

zadeti, ki se opira na poznavanje prejšnjih dejstev, trdi, da nekatere besede pomenijo eno, bravec, ki ve, kako se take reči sestavljajo, pa trdi, da pomenijo drugo. Končno se mora vendar oni, ki ne zna, zaupati rokam onega, ki zna, ter mu poveriti nalog, da spiše odgovor; ta se sestavi po okusu prejšnje predloge in se pozneje podvrže tudi podobni razlagi. Če pa je vrhu tega predmet dopisovanja malo kočljiv, če so v pismu skrivne zadeve, katerih naj ne bi razumel kak tuj človek, če bi se pismo morda izgubilo, če je glede tega obstajal že prvotno izrečen namen, da se stvari ne bi povedale popolnoma jasno, tedaj se stranki, če dopisovanje količkaj traja, razumeta končno med seboj kakor v prejšnjih časih dva skolastika, ki sta štiri ure razpravljala o entelehiji Ivrojeni dejavnosti — da se izognemo primeri po živih stvareh, kar bi nas lahko stalo zaušnico.

No, položaj naših dveh dopisnikov pa je bil prav ta, ki smo ga zdaj omenili. Prvo pismo, pisano v Renzovem imenu, je vsebovalo mnogotere stvari. Razen povesti o begu, ki je bila mnogo krajša, a tudi mnogo bolj zmršena nego ona, ki ste jo brali, je spočetka stalo poročilo o sedanjih okoliščinah; iz njega nista mogla zajeti Neža in njen tolmač niti od daleč jasnega in celotnega zmisla: tajno opozorilo, sprememba imena, da je na varnem, a mora biti skrit — take stvari že same na sebi niso bile njenemu razumu preveč domače, v pismu pa so bile še malo zagonetno povedane. Nato so sledila tesnobna, strasna vprašanja o Lucijinih usodah s temnimi, bolestinimi migljaji o glasovih, ki so o tem dospeli prav do Renza. Končno so sledile negotove, dāljne nade, v bodočnost segajoči načrti in za sedaj obljube in prošnje, naj mu Lucija ohrani zvestobo, naj ne izgubi potrpežljivosti in poguma, naj čaka boljših časov.

Čez nekaj časa je Neža našla zanesljivo možnost, da je poslala Renzu odgovor in petdeset zlatov, ki mu jih je bila nakazala Lucija. Ko je Renzo zagledal toliko zlata, ni vedel, kaj bi si mislil, in z dušo, vzburkano od začudenja in pričakovanja, ki ni dopuščalo zadovoljstva, je stekel iskat tajnika, ki naj bi mu pismo razložil ter mu dal ključ do tako čudne skrivnosti.

V pismu je Nežin tajnik po nekoliko tožbah o premajhni jasnosti v poslanem pisanju začel popisovati s približno enako jasnostjo strahovito zgodbo one osebe (tako

je zapisal), in tu je podal račun o petdesetih zlatnikih; nato je govoril o zaobljubi, toda po ovinkih, ter pristavil z bolj odkritimi besedami in bolj naravnost nasvet, naj pomiri svoje srce ter naj več ne misli na to.

Malo je manjkalo, da se Renzo ni sprl s čitajočim tolmačem: trepetal je, se zgražal in besnel radi tega, kar je razumel in česar ni mogel razumeti. Trikrat ali štirikrat si je dal prebrati strašno pisanje; zdaj se mu je zdelo, da bolje razume, zdaj mu je postalo zopet temno, kar se mu je prej zdelo jasno. In v tej mrzlici strasti je hotel, naj tajnik brž prime za peró in odgovori. Po najkrepkejših izrazih sočutja in strahu radi Lucijinih usod, kar si jih je mogoče misliti, je nadaljeval narekovanje: »Pišite, da si jaz nočem pomiriti srca in si ga ne bom nikoli pomiril in da takih nasvetov ni treba dajati mladeniču, kakor sem jaz, in da se denarja ne dočaknem, da ga spravim in ga bom hranil mladenki za doto, da mladenka mora biti moja, da jaz nič ne vem o njeni obljubi in da sem vedno slišal praviti, da Marija rada pomaga žalostnim in izprosi milosti, a da bi kdo z njeno pomočjo vzbujal drugim nevoljo in lomil dano besedo, tega nisem nikoli slišal; in da to ne more obveljati in da si s tem denarjem lahko tukaj ustanovimo dom in če sem zdaj tudi malo v homatijah, da je to burja, ki kmalu mine«; in druge take stvari.

Neža je prejela to pismo in odgovorila; dopisovanje se je nadaljevalo tako, kakor smo prej popisali.

Ko se je materi ne vem kako posrečilo sporočiti Luciji, da je oni mladenič živ, na varnem in o vsem poučen, je mladenka občutila veliko uteho in si ni želela drugega, kakor da jo on pozabi ali, da stvar do pičice natanko povemo, da jo skuša pozabiti. Ona je s svoje strani delala glede njega po stokrat na dan podoben sklep in uporabljala sleherno sredstvo, da ga tudi udejestvi. Vedno je marljivo delala in se skušala vsa posvečiti delu; če se ji je v duhu prikazala Renzova podoba, je brž začela na pamet govoriti ali prepevati molitve. Toda kakor bi res imela hudobijo v sebi, se tista podoba navadno ni pojavljala očitno, vlihotapljala se je skrivaj za drugimi, tako da je duh opazil, da jo je sprejel, šele čez nekaj časa, ko je že bila v njem. Lucijine misli so se večkrat mudile pri materi. In kako bi se ne bile? Idealni Renzo pa se je čisto tiho pridružil kot tretji, kakor se je prej

resnični Renzo tolikokrat pridružil. Tako se je ta človek vsiljeval z vsemi osebami, na vseh krajih, v vseh spominih na preteklost. In če se je revica prepustila kedaj sanjarjenju o svoji bodočnosti, se je on prikazal tudi tam, če ne drugače, vsaj z besedami: Mene pa radi previdnosti ne bo tam. Vendar če je bilo to, da ne bi mislila nanj, obupno podjetje, se je Luciji do neke mere vsaj posrečilo, da je manj mislila na Renza in manj močno, nego bi bilo hotelo srce; gotovo bi se ji bilo to še bolje posrečilo, ako bi bila le ona sama to hotela. Toda bila je tudi dona Prakseda, ki si je po svojih močeh na vse kriplje prizadevala, da bi ji iztrgala tistega človeka iz duše, in ni našla za to nobenega boljšega sredstva, kakor da ji je često govorila o njem. »Torej«, jo je vpraševala, »ali ne mislimo več nanj?«

»Jaz ne mislim na nikogar«, je odgovarjala Lucija.

Dona Prakseda se ni zadovoljila s takim odgovorom; dejala je, da je treba dejanj in ne besed; govorila je obširno o navadi mladenk, ki, je rekla, »če imajo kakega razuzdanca v srcu (in k takim so najbolj nagnjene), se ne morejo več odtrgati od njega. Če se kaka poštena, pametna partija z dobrim, rednim moškim po kakem naključju ponesreči, se brž vdajo v svojo usodo; takle zlobnež pa je neozdravljiva rana«. In tedaj je začela trgati odsotnega ubožca, lopova, ki je prišel v Milan krast in morit, in je hotela, da ji Lucija prizna lopovstva, ki jih je moral ta človek zagrešiti tudi v svoji domači vasi.

Lucija je zatrjevala in izpričevala z glasom, ki se je tresel od sramote, bolesti in ogorčenja, kakršnega je bila zmožna v svoji blagi duši in v svoji ponižni sreči, da se je o onem ubožcu v njegovi domači vasi vedno le dobro govorilo; rada bi bila videla, je rekla, da bi bil prisoten kdo iz tistih krajev, da bi pričal o njem. Tudi glede milanskih dogodljajev, o katerih ni bila dobro poučena, ga je branila prav zato, ker je poznala njega in njegovo vedenje izza otroških let. Branila ga je ter sklenila, da ga hoče braniti, iz gole dolžnosti krščanske ljubezni, iz ljubezni do resnice in — da povemo naravnost besedo, s katero je sama sebi razlagala svoje čustvo — kot svojega bližnjega. Toda iz takih zgovorov je dona Prakseda jemala novih dokazov, da je Luciji očitala, kako njeno srce še vedno nori za onim človekom. In zares, v takih trenutkih, ne bi mogel natanko povedati,

»Kako?« je vzkliknila Perpetua, obstala za hip na mestu
in dela pesti na boke... (Devet in dvajseto pogl., str. 414).

kakšna je bila stvar. Nevredna podoba tistega ubožčka, kakor jo je risala starka, je nasprotno vzbujala v mladenkinem duhu živeje in razločnejše nego kedaj poprej misel, ki se je bila v tako dolgem znanju v njem izoblikovala; s silo pollačeni spomini so trumoma vzfrfovali; mržnja in zaničevanje sta obujala toliko starih razlogov spoštovanja; slepo, nasilno sovrašтво je še krepkeje porajalo usmiljenje; in kdo bi vedel, koliko je bilo ali ni bilo med vsemi temi občutji onega čuvstva, ki se z njimi tako zlahka ukrade v duše; mislimo si, kaj napravi šele v dušah, odkoder ga hočejo siloma izgnati. Bodi kakorkoli, na Lucijini strani bi se pogovor ne bil nikoli Bog ve kako zavlekel, kajti besede so kmalu zamrle v joku.

Ako bi bilo naganjalo dono Praksedo kakšno zastarelo sovrašтво proti njej, da tako ravna z njo, bi jo bile te solze morda ganile, da bi bila odnehala; toda ker je tako govorila radi dobre stvari same, je vneto nadaljevala ter se ni dala omečiti, kakor tudi stoki in proseči klici pač lahko ustavijo sovražnikovo orožje, a ne ranocelnikovega noža. Ko pa je svojo dolžnost za tačas dobro opravila, je od sunkov in očitkov prešla k opominom in nasvetom, ki jih je zabelila tudi s kakšno pohvalo, da bi tako grenkost ublažila s sladkostjo in prej dosegla nameravani učinek s tem, da je duha obdelovala na vse načine. Gotovo, radi teh spopadov (ki so imeli približno vedno enak začetek, sredino in konec) ni baš gojila Lucija mržnje napram ostrim pridigarici, ki je sicer v ostalem ljubeznivo ravnala z njo; pa tudi v tem je kazala dober namen. Res da so taki prizori puščali v njej nekakšno razburkanost in tako razvihrane misli in čuvstva, da je bilo treba mnogo časa in mnogo truda, preden se ji je povrnil prilični prejšnji mir.

Blagor ji, da ni bila sama, ki ji je dona Prakseda izkazovala dobrote, tako da spopadi niso mogli biti preveč pogosti. Razen ostale služinčadi, vse samo glave, ki jih je bilo treba več ali manj naravnovati in voditi, razen vseh drugih prilik, da je isto uslugo iz srčne dobrote izkazovala mnogim, do katerih je ni prav nič vezalo — in take prilike je iskala, če se niso same ponudile — je imela tudi pet hčerá; nobena ni živela na domu, a vendar so ji povzročale več skrbi, kakor če bi bile doma. Tri so bile redovnice, dve sta bili poročeni in dona Prakseda je seveda morala nadzirati tri samostane in dve hiši — obširno in zamočano podjetje in tem na-

pornejše, ker dva zakonska moža, oprta na očete, matere in brate, in tri opatinje z drugimi dostojanstveniki in mnogimi redovnicami ob strani nikakor niso hoteli priznavati takega nadzorstva. Bila je to vojna, prav za prav pet vojen, do neke mere prikritih in vljudnih, toda živahnih in neugasnih; na vseh onih krajih so neprestano pazili, da se odtegnejo njeni skrbi, da ne pripustijo njenih nasvetov, da se izognejo njenim zahtevam in jo o vsaki zadevi pustijo kolikor mogoče v temi. Ne govorim o nasprotovanju in težkočah, ki jih je srečavala v reševanju drugih, njej še bolj tujih zadev; znano je, da je treba ljudem največkrat po sili dobro storiti. Samo doma se je njena vnema lahko prosto razmahovala; tu je bila vsaka oseba v vsem in popolnoma pod njeno oblastjo, razen don Ferranta, s katerim se je vse vršilo na čisto poseben način.

Kot učenjaku se mu ni ljubilo ne ukazovati ne slušati. Da je gospa soproga gospodinjala v vsem, kar se je tikalo hiše, mu je bilo prav; a da bi on bil suženj, tega ni trpel. In če je naprošen v potrebi postavil svoje pero v njeno službo, se je to zgodilo po njegovi prosti volji; drugače pa je znal odreči tudi v tem, če ni bil prepričan o tem, kar je hotela, da naj piše. »Pa se sami potrudite«, je rekel v takih slučajih; »opravite sami, ker se vam stvar zdi tako jasna«. Dona Prakseda ga je nekaj časa skušala brezuspešno pritegniti od opazovanja k delu, nato pa se je omejevala na to, da je često godrnjala zoper njega, da ga je imenovala lenuha, v svoje ideje zakrknjenega človeka in slovstvenika; v ta naslov se je poleg jeze mešalo tudi nekaj zadovoljstva.

Don Ferrante je preživel mnogo ur v svoji knjižnici, kjer je imel znatno zbirko knjig, malo manj kakor tri sto zvezkov, vse samo izbrano blago, vse samo najbolj sloveča dela v raznih panogah; in v vseh je bil bolj ali manj podkovan. V astrologiji je veljal — in po pravici — več nego za diletanta; kajti o njej ni imel le nekaj splošnih pojmov in tistega splošnega slovarja vplivov, nagledov in združitvev, temveč je znal preiščeno in kakor s katedra govoriti o dvanajstih nebeških domovih, o največjih krogih, o svetlih in temnih stopinjah, o eksaltaciji in dejekciji, o prehodih in revolucijah, skratka o najzanesljivejših in najbolj skritih načelih tiste vede. Še pred morda komaj dvajsetimi leti je v pogostih in dolgih prepirih branil Cardanovo domifikacijo Irazdelitev soln-

cal proti nekemu drugemu učenjaku, ki se je ljuto oklepjal Alkabicijeve, iz gole trmoglavosti, kakor je trdil Ferrante, ki je sicer rad priznaval prednost starim, a ni mogel trpeti, da bi kdo ne odobral modernih tudi tam, kjer je bilo vsakomur jasno kot beli dan, da imajo prav. Precej natančno je poznal tudi zgodovino te vede; znal je navesti, če je bilo treba, najslavnejše napovedi, ki so se uresničile, ter bistroumno in učeno razpravljati o drugih slavnih napovedih, ki so se izjavile, da dokaže, da temu ni bila veda kriva, temveč kdor je ni znal prav uporabljati.

Iz starega modroslovja se je naučil toliko, da mu je lahko zadostovalo, in učil se je še zmerom več s tem, da je bral Diogena Laercija. Ker pa ni mogoče rabiti vseh teh sestavov, pa naj so še tako lepi, in mora človek, če hoče biti modroslovec, izbrati enega pisatelja, si je don Ferrante izbral Aristotela, ki ni ne star ne moderen, kakor je on trdil, temveč je modroslovec. Imel je tudi različna dela njegovih najbolj modrih in bistrih pristašev med modernimi; del njegovih nasprotnikov ni maral nikoli brati, da ne bi tratil časa, kakor je govoril, pa tudi ne kupovati, da ne bi zapravljajl denarja. Izjemoma pa je vendar namestil v svoji knjižnici listih slavnih dvajset knjig »De subtilitate« IO bistroumnosti in nekaj drugih antiperipatetičnih Cardanovih del radi njegove cene v astrologiji; govoril je, da zasluži, da ga poslušamo tudi, kadar govori neumnosti, kdor je mogel napisati razpravo »De restitutione temporum et motuum coelestium« IO vračanju časov in nebeških gibanj in knjigo »Duodecim geniturarum« IO dvanajstih rodovih, da je bila velika napaka tega moža njegova prevelika nadarjenost in da si nihče ne more predstavljati, kako daleč bi bil došel tudi v modroslovju, da je ostal vedno na pravi poti. Ali čeravno je don Ferrante po sodbi učenjakov veljal za dovršenega peripatetika, se je njemu vendar zdelo, da še ne zna dovolj, in večkrat je z veliko ponižnostjo izjavil, da esenca, vesoljnosti, duša sveta in narava reči vendar niso tako jasne stvari, kakor bi človek lahko mislil.

Naravno modroslovje mu je bilo bolj kraškočasna zabava nego predmet učenja; celo Aristotelova in Plinijeva dela o tej stvari je bolj prebral nego proučil; vkljub temu je mogel s tem branjem in vestmi, ki si jih je prilično nabral po splošno modroslovnih razpravah, in s tem, da je včasih pre-

listal Portovo »Naravno čarovništvo«, Cardanove tri zgodovine »kamnov, živali, raslin«, razpravo o zeliščih, raslinah in živalih Alberta Velikega in še kakšno drugo, manj važno delo, vzdrževati včasih razgovor in razpravljati o najbolj čudežnih močeh in najbolj nenavadnih zanimivostih mnogih zdravilnih zelišč, natančno opisovati oblike in navade siren in edinca feniksa, razlagati, zakaj salamander v ognju ne zgori, kako more imeti prilep, ta drobna ribica, toliko moči in spretnosti, da hipoma ustavi na visokem morju katerokoli veliko ladjo, kako se rosne kapljice v okrilju školjk spremenijo v bisere, kako živi kameleon od zraku, kako se iz polagoma otrdelega ledu tekem stoletji izoblikuje kristal, in druge, še čudovitejše skrivnosti narave.

Bolj se je zaglobil v skrivnosti magije in čarovništva, ker je ta veda — pravi naš brezimnik — mnogo bolj na glasu in mnogo bolj potrebna; tudi imajo tukaj dejstva mnogo večjo važnost, so bolj priročna in se dadó lažje overovati. Ni treba praviti, da ni imel pri takem učenju nikdar nobenega drugega smotra, kakor da se pouči in do dna spozna vse najhujše umetnosti čarovnikov, da se jih lahko obvaruje in ubrani. Ko je prelistal predvsem velikega Martina Debrija (moža znanosti), mu je bilo mogoče razpravljati »prav po poklicu« o ljubezenski, uspavalni in sovražni čarovniji ter o nebrojnih vrstah teh treh glavnih hudih urokov, ki imajo tako bolesne učinke in se, žal, — pristavlja brezimnik — še dandanes izvajajo. Prav tako obširno in temeljito je bilo don Ferrantovo zgodovinsko znanje, zlasti kar se tiče svetovne zgodovine; v tej so bili njegovi ljubljenci Tarcagnola, Dolce, Bugatti, Campana, Guazzo, skratka vsi najslavnejši.

Toda kaj je zgodovina — je dejal često don Ferrante — brez politike? Vodnik, ki hodi in hodi, a nima nikogar za seboj, ki bi mu kazal pot, in torej so to izgubljeni koraki; kakor je politika brez zgodovine nekdo, ki hodi brez vodnika. Zato je bila med njegovimi predali tudi poličica, namenjena državnikom; tu so med mnogimi deli manjšega obsega in skromnejše slave blesteli Bodino, Cavalcanti, Sansovino, Paruta, Bocalini. Dve knjigi te panoge pa je don Ferrante povzdigoval visoko nad vse druge, dve, ki jih je imel navado nekaj časa imenovati prvi ter se ni mogel odločiti, kateri izmed obeh bi edini prisodil to stopnjo; ena je bila »Knez« in »Govori« slavnega florentinskega tajnika Machiavellija, ki

je bil res slepar — je pravil don Ferrante —, toda globok; druga pa je bila »Državna modrost« ne manj slavnega Ivana Botera, ki je bil res poštenjak — je še dejal —, toda bister. Toda malo pred dobo, v kateri je obsežena naša zgodba, je prišla na svetlo knjiga, ki je razrešila vprašanje prvenstva in pustila za seboj tudi ona dva »matadorja« — je dejal don Ferrante; knjiga, v kateri so zbrane in kakor precejene vse hudobije, da jih človek lahko spozna, in vse kreposti, da jih lahko izvaja; tista mala, a vsa zlata vredna knjižica, skratka »Vladajoči državnik« don Valeriana Castigliona, tega prslavnega moža, o katerem se lahko reče, da so se največji slovstveniki kosali v njegovem proslavljanju in so se najvišje osebnosti trgale zanj; moža, ki ga je papež Urban VIII., kakor je znano, počastil s sijajnimi pohvalami; ki sta ga kardinal Borghese in vicekralj napoljski, don Pietro di Toledo, izpodbujala, naj popisuje čine papeža Pavla V. za prvega, za drugega pa vojne katoliškega kralja v Italiji, toda oba zaman; moža, ki ga je Ludovik XIII., francoski kralj, po nasvetu kardinala Richelieuja imenoval za svojega zgodopisca, kateremu je vojvoda Karel Emanuel savojski podelil isto čast, v čigar pohvalo je lahko — da ne omenjamo drugih slavnih pričevanj — vojvodinja Kristina, hči najbolj krščanskega kralja Henrika IV., v neki diplomi poleg mnogih drugih naslovov naštela tudi »gotovost slave, ki jo uživa v Italiji kot prvi pisatelj naših dni«.

Toda če se je lahko reklo, da je don Ferrante v vseh omenjenih znanostih poučen, je zlasti v eni zaslužil in užival naslov profesorja, namreč v vitežki znanosti. Ne le da je o njej razpravljal s popolno izvedenostjo, temveč večkrat so ga tudi prosili, da posreduje v častnih zadevah, in zato je vedno izrekal kake razsodbe. Imel je v svoji knjižnici in lahko rečemo tudi v glavi dela najslovitejših pisateljev o tej stvari; med njimi so bili: Paris dal Pozzo, Fausto da Longiano, Urrea, Muzio, Romei, Albergato, »Prva peč« in »Druga peč« Torkvata Tassa, iz katerega je imel pripravljena in je znal, če je bilo treba, povedati na pamet vsa mesta »Osvobojenega Jeruzalema« in »Zavzetega Jeruzalema«, ki morejo biti mero-dajna v viteških zadevah. Toda pisatelj nad pisatelji je bil po njegovem pojmovanju naš slavni Franc Birago, s katerim je tudi večkrat izrekal sodbe v častnih zadevah; ta pa je s svoje strani tudi govoril o don Ferrantu z izrazi posebnega spošto-

vanja. In že ko so prišli na svetlo »Viteški pogovori« tega odličnega pisatelja, je don Ferrante brez oklevanja prerokoval, da bo to delo zrušilo Olevanov ugled in ostane obenem z drugimi svojimi plemenitimi brati kot najbolj čislani zakonik za potomce; vsakdo lahko vidi — pravi brezimnik — kako se je to prerokovanje uresničilo,

Od tega preide nato k zabavnemu slovstvu; toda mi začnemo dvomiti, da bi čitatelja res zelo veselilo slediti mu še dalje v tem naštevanju, da, celo bojimo se, da nas je že zadel naslov suženjskega prepisovavca, naslov nadležneža pa da si bomo morali deliti s pohvalno omenjenim brezimnikom, ker smo mu dotod dobrodušno sledili v stvari, ki nima nič opraviti z glavno povestjo in v kateri je najbrž tako obširen samo zato, da razgrinja svojo učenost in pokaže, da ne zaostaja za svojim stoletjem. Vendar pustimo napisano, kar je napisanega, da ne bo naš trud zaman, in izpustimo ostalo, da se povrnemo na svojo pot, zlasti ker je moramo preteči dober kos, ne da bi srečali katero svojih oseb, in še daljši kos, preden zopet najdemo one, za katerih usodo se bravec gotovo najbolj zanima, če se pri vsem tem sploh za kaj zanima.

Do jeseni naslednjega leta, 1629., so vsi, nekateri prostovoljno, drugi prisiljeni, ostali približno v istem stanju, kakor smo jih pustili, ne da bi se bilo komu kaj primerilo in ne da bi bil mogel kdo storiti kaj takega, kar bi bilo vredno poročati. Prišla je jesen, v kateri sta se Neža in Lucija nameravali sniti; toda velik javen dogodek jima je ta načrt prekrižal — to je bil gotovo eden izmed njegovih najmanjših učinkov. Nato so sledili drugi veliki dogodki, ki pa niso prinesli nobene značne spremembe v usodo naših oseb. Končno so novi pripetljaji, bolj splošni, močnejši, bolj skrajni, dospeli tudi do njih, do najnižjih med njimi na lestvici tega sveta, kakor obširen, silen, blodeč vrhinec, ki lomi in ruva drevesa, odnaša strehe, odkriva zvonike, podira zidove in razméta grobljo sem in tja, dviguje tudi v travi skrite ivere, poišče po kotih uvelo in lahko listje, ki ga je bil manjši veter tja nanesel, ter ga vrtniči po zraku zavitega v svoj plen.

Da pa bodo zasebni dogodljaji, ki jih moramo še pripovedovati, jasni, je nujno potrebno, da poprej kolikor mogoče dobro pojasnimo javne dogodke ter sežemo zato tudi malo dalje.

Osem in dvajseto poglavje.

Po oni vstaji na dan sv. Martina in naslednji dan se je zdelo, da se je izobilje kakor po kakem čudežu povrnilo v Milan. Kruha je bilo mnogo pri vseh pekih, cena je bila taka kakor v najboljših letinah, cena moke pa sorazmerna z njo. Oni, ki so tista dva dni rjuli in počenjali morda še kaj hujšega, so se zdaj lahko hvalili (razen tistih maloštevlnih, ki so jih zaprli); in ne mislite, da so to opuščali, kakor hitro je minil oni prvi strah pred ječo. Na trgih, na voglih in po beznicah je vladala očitna radost, ljudje so si čestitali ter se mrmraje bahali, da so iznašli način, kako se kruhu cena zniža. Vendar sredi veselja in prešernosti je bil tudi (in kako bi naj ne bil?) nekakšen nemir, bila je slutnja, da to ne bo trajalo. Ljudje so oblegali pekarnice in molarje kakor že prej med onim umetnim in begotnim izobiljem, ki ga je povzročil prvi cenik Antona Ferrerja. Vsi so trošili brez vsakega varčevanja; kdor je imel kak novc prihranjen, ga je izdal za kruh in moko; spreminjali so v skladišča vse zaboje, sodčke in kofle. Ko so tako tekmovali v uživanju trenutnih nizkih cen, so, ne rečem, onemogočili njih dolgo trajanje, ker to je bilo že samo po sebi nemogoče, temveč so vedno bolj otežkočali tudi le hipno nadaljevanje. In evo, dne 15. novembra je Anton Ferrer »po ukazu Njegove Ekscelence« objavil razglas, s katerim je vsem, ki so imeli žito ali moko doma, prepovedal sploh še kaj kupovati, kruha pa ni smel nihče kupiti več kot za dva dni, »pod denarnimi in telesnimi kaznimi, po uvidevnosti Njegove Ekscelence«; zabičil je vsem, ki so bili uradno obvezani, in sleherni drugi osebi, da naznanijo kršitelje; ukazal je sodnikom, naj napravijo preiskave po hišah, ki bi se jim morda označile; obenem pa je pekom znova naložil, da morajo imeti prodajalne dobro založene s kruhom, »pod kaznijo pet let prisilne ladje, če tega ne storijo, in tudi več, po uvidevnosti Njegove Ekscelence«. Kdor si zna predstavljati, kako se tak razglas izvede, mora imeti lepo domišljijo; in res, če so se vsi razglasili, ki so se tedaj objavljali, tudi izvajali, je morala imeti milanska vojvodina vsaj toliko ljudstva na morju kolikor danes Velika Britanija.

Bodi kakorkoli, ker je bilo pekom ukazano, da morajo peči toliko kruha, je bilo treba tudi skrbeti za to, da jim ne bo

manjkalo blaga za kruh. Domislili so se (kakor se ob času draginje vedno porajajo prizadevanja, da bi se porabili za kruh pridelki, ki se navadno uživajo v drugi obliki), domislili so se, pravim, da bi pridali riževe moke pri sestavljanju kruha, ki so ga imenovali »mešan kruh«. Dne 23. novembra je izšel razglas, ki je po ukazu namestnika in dvanajst provizijskih svetovalcev zasegel polovico riža v luskinah (»rižon« so ga tam imenovali in ga še danes imenujejo) od vsega, kolikor ga kdo ima; kdor bi ga uporabljal brez dovoljenja teh gospodov, izgubi pridelek in plača kazen tri sto zlatov za mernik. Ta razglas je, kakor vsakdo vidi, najbolj pošten.

Toda za ta riž je bilo treba plačati preveč nesorazmerno ceno v primeri s ceno kruha. Da se poravna gorostasna razlika, se je breme naložilo mestu; toda svet dekurijonov, ki je za mesto to prevzel, je sklenil še isti dan, 23. novembra, da predoči guvernerju nemožnost, da bi mesto še dalje nosilo to breme. In guverner je z razglasom z dne 7. decembra določil ceno imenovanega riža na dvanajst lir za mernik; onemu, ki bi več zahteval ali bi se branil prodati, je zagrozil z izgubo pridelka in z denarno kaznijo v isti vrednosti, »in s še večjo denarno in poleg tega tudi telesno kaznijo, do prisilne ladje, po uvidevnosti Njegove Ekscelence, po naravi slučajev in oseb«.

Čistemu rižu je bila cena določena že pred vstajo, kakor je bila najbrž lestvica ali, da rabimo v modernih letopisih tako slaven izraz, »najvišja cena« za pšenico in druge bolj navadne vrste žita določena z drugimi razglasi, ki nam jih ni bilo dano videti.

Ker se je tako vzdrževala v Milanu nizka cena kruhu in moki, je bila posledica ta, da so ljudje s kmetov drli v procesiji semkaj kupovat. Da odpomore tej nepriliki, kakor jo imenuje, je don Gonzalo z drugim razglasom z dne 15. decembra prepovedal nositi iz mesta kruh za več nego dvajset soldov, pod kaznijo izgube kruha in pet in dvajset zlatov, »in če ne more plačati, dveh potegljajev z vrvjo na javnem prostoru in pod še večjo kaznijo«, kakor navadno, »po uvidevnosti Njegove Ekscelence«. Dne 22. istega meseca (ne uvidevamo pa, zakaj tako pozno) je objavil podoben ukaz za razne vrste moke in žita.

Množica je hotela ustvariti izobilje s plenitvijo in požiganjem; vlada ga je hotela vzdrževati s prisilno ladjo in

vrvjo. Sredstva so bila med seboj primerna; toda kaj so imela opraviti s smotrom, bravec sam vidi; kako so ga pa pomagala doseči, bo brž videl. Tudi ni težko videti, ne brez pomena, če človek opazuje, kako je vendar med temi čudnimi odredbami nujna zveza: vse so bile neizbežna posledica prejšnje in končno prve, ki je določila kruhu ceno, tako oddaljeno od resnične cene, to se pravi od one, ki bi se čisto naravno dobila iz sorazmerja med potrebo in množino. Množici se je tako sredstvo vedno zdelo in se je moralo vedno zdeti prav tako v skladu s pravičnostjo kakor preprosto in lahko izvedljivo; naravno je torej, da si ga v stiskah in trpljenju draginje želi, da moleduje zanj in ga, če more, tudi vsili. Kakor se potem začenjajo pojavljati posledice, morajo fisti, ki je to njih posel, vsako sproti odpravljati s postavo, ki ljudem prepoveduje to, k čemur jih je prejšnja zavajala. Bodi nam dovoljeno, da tu mimogrede omenimo neko čudno naključje. V neki bližnji deželi in v bližnji dobi, v najbolj hrupni in najbolj znameniti dobi moderne zgodovine so se ljudje v podobnih okolnostih zatekli k podobnim sredstvom (v bistvu istim, bi lahko rekli, z edino razliko sorazmerja, in tudi skoro po isti vrsti), vkljub tako spremenjenim časom in vkljub temu, da je znanje v Evropi tako napredovalo, in v tisti deželi morda še bolj nego drugod; to se je zgodilo predvsem zato, ker je mogla velika ljudska množica, do katere tisto znanje ni dospelo, dolgo uveljavljati svojo sodbo in — kakor pravijo tam — delati silo roki onih, ki so pisali postavo.

Če se torej vrnemo k naši povesti, je vstaja rodila končno dva glavna sačova: kvar in resnično izgubo živil ob vstaji sami ter obilno, lahkomiselno, prekomerno uživanje, dokler je veljal cenik, na stroške onega pičlega žita, ki naj bi vendar zadostovalo do nove letine. K tem splošnim učinkom naj se prištejejo štirje nesrečniki, obešeni kot načelniki vstaje: dva pred »pekarno bergelj« in dva na zgornjem koncu ceste, ob kateri je stala hiša provizijskega namestnika.

Sicer pa so zgodovinska poročila tiste dobe sestavljena tako slučajno, da ne najdemo niti beležke, kako in kdaj je prenehal oni nasilni cenik. Če je spričo pomanjkanja zanesljivih poročil dovoljeno kaj ugibati, se mi nagiblremo k veri, da je bil odpravljen malo pred 24. decembrom ali malo za njim; kajti na ta dan so izvršili ono kazen. Kar se razglasov tiče, jih po zadnjem, ki smo ga navedli, z dne 22. istega meseca,

ne srečujemo več o jestvinah, bodisi da se niso ohranili, da so ušli našemu iskanju ali da je končno vlada izgubila pogum, če se že ni prepričala o neučinkovitosti takih odpomčkov, da je podlegla dogodkom ter jih prepustila njih lastnemu toku. Pač pa najdemo v poročilih več nego enega zgodovinarja (kakor so se nagibali bolj k popisovanju velikih dogodkov nego k zabeleževanju njih vzrokov in njih razvoja) sliko dežele in predvsem mesta samega v pozni zimi in pomladi, ko je vzrok zla, namreč nesorazmerje med živili in potrebo, ne strt, temveč celo povečan po odpomočkih, ki so začasno zajezili njegove učinke, in prav tako nestrt po zadostnem uvažanju inozemskega žita, ki so ga onemogočala nezadostna javna in zasebna sredstva, pomanjkanje v sosednih deželah, pičlost, počasnost in okornost trgovinskih zvez in postave same, ki so skušale doseči in vzdržati nizke cene, ko je, pravim, resnični vzrok draginje ali bolje draginja sama divjala brezobzirno in z vso svojo silo. Evo vam posnetek te žalostne slike.

Pri vsakem koraku je bilo videti zaprte trgovine, trgovnice so bile večinoma zapuščene, ulice so nudile nedopovedljiv prizor, bile so večno tekališče bede, neprestano bivališče trpljenja. Berači po poklicu so bili zdaj v manjšini, pomešani in izgubljeni v novi množici, prisiljeni, da se včasih trgajo za miloščino z onimi, od katerih so jo v prejšnjih dneh prejeli. Vajenci in mladeniči, ki so jih trgovci odpustili, ker se je dnevni zaslužek zmanjšal ali je docela usahnil, so uborono in komaj živeli od prihrankov ali glavnice; gospodarje same je prenehanje opravil pahnilo v polom in pogubo; delavci in tudi mojstri vsakega rokodelstva in vsake obrti, najnavadnejših in najbolj izbranih, najpotrebnejših in najbolj razkošnih, so se potepali od vrat do vrat, iz ulice v ulico, zaslanjali vogle, čepeli na tlaku, ob hišah in cerkvah ter po božno prosili vbogajme, drugi so omahovali med potrebo in še ne ukročenim sramom, upadli, onemogli, tresoč se od mraza in lakote v strganih, revnih oblekah, ki pa so pri mnogih še kazale znamenja nekdanjega blagostanja, kakor so se tudi v brezdelju in ponižanju še kazali znaki delavnih in odločnih navad. Med pomilovanja vredno množico so bili pomešani in tvorili ne majhen del v njej odpuščeni služabniki, ki so jim gospodarji propadli od srednjega blagostanja v težaven položaj ali če so tudi bili zelo premožni, vendar

spričo take letine niso mogli vzdrževati običajnega sijajnega spremstva. In k vsem tem različnim revežem pridajte še dobršno število drugih, ki so bili deloma vajeni živeti od njihovega zaslužka: otrok, žensk in starcev, ki so se gnefli okrog svojih nekdanjih rediteljev ali so se drugod razpršili in prosjačili.

Med njimi so bili tudi ter so se razločevali po zmršenih šopih, po gizdavih cunjah ali tudi po nečem neopredeljivem v vedenju in kretanju, po tistem pečatu, ki ga navade pritisnejo na obraze in je tem izrazitejši in jasnejši, čim čudnejši so običaji, mnogi iz one svojati razbojnikov, ki so radi splošnega položaja izgubili svoj zločinski kruh ter so ga zdaj prosili vbogajme. Lakota jih je ukrotila, da so se zdaj kosali z drugimi samo v molitvah ter se plašni, razočarani vlačili po ulicah, po katerih so prej tako dolgo stopali z dvignjeno glavo, s sumljivim in krutim pogledom, oblečeni v bogate in čudne livreje, z velikimi peresi, opremljeni z bogatim orožjem, olepotičeni in odišavljeni; zdaj so ponižno iztezali roko, ki so jo bili tolikokrat nesramno dvignili za grožnje ali izdajalsko za udarce.

Morda najgrši in obenem najbolj usmiljenja vreden prizor pa so nudili kmetje, posamez, po dva, v številnih družinah, možje, žene, z otroki okrog vratu ali obešenimi zadaj na hrbtu, vodeč odrasle otroke za roko, s starčki za seboj. Nekateri so obupani zbežali s svojih domov, ko jih je napadla in izropala vojaščina, ki se je nastanila v njih ali je šla mimo; med njimi so bili tudi taki, ki so hoteli vzbujati večje sočutje ali se v bedi odlikovati s tem, da so kazali svoje temno podplute otekline in brazgotine od udarcev, dobljenih, ko so branili tiste svoje borne zadnje zaloge ter ušli slepi in živalski razbrzdanosti. Drugi, ki jih ni zadela ta posebna šiba, a sta jih gonili dve drugi, ki nista prizanesli nobenemu kofičku, nerodovitnost in vojna bremena, pretirana kot še nikdar, da se zadosi temu, kar se je nazivalo »vojne potrebe«, so bili prišli in so še prihajali v mesto kakor v svoje staro bivališče in zadnje zavetišče bogastva in pobožne dobrotljivosti. Bolj nego po negotovi hoji in novem izrazu je bilo mogoče razločevati novodošle po njih začudenju in nevolji, da vidijo tako obilico in tako tekmovanje bede tam, kjer so mislili, da se bodo oni zdeli izreden predmet usmiljenja in bodo vlekli nase poglede in podpore. Drugi, ki so že več ali manj časa

krožili po mestnih ulicah in stanovali na njih, so se držali pokonci z izprošenimi ali kakor pri srečkanju dobljenimi podporami spričo tolikega nesorazmerja med sredstvi in potrebo in v obrazih in kretnjah se jim je risala temnejša in trudnejša pobitost. Imeli so različne obleke, kolikor je bilo sploh še mogoče reči, da so oblečeni; imeli so tudi različen izraz: splahneli so bili obrazi z juga, bronasti oni s srednje ravnine in z brd, krvavordeči obrazi gorjanov; toda vsi so bili ostrji in spačeni; vsi so imeli votle oči in nepremično uprte poglede, napol srdite, napol neobčutne; lasje so jim bili zmršeni, brade dolge in naježene; v naporu zrastle in utrjena telesa je zdaj izčrpalo pomanjkanje; zgrbančena je bila koža na ožganih rokah, na golenih in mršavih prsih, ki so se videle izpod neurejenih cunj. In drugačen, a ne manj bolesten kakor na to strto silo je bil pogled na hitreje premagano naravo, na še bolj zapuščeno slabost in onemoglost šibkejšega spola in nežnejših let.

Po cestah je tuhtam ležalo tik hišnih zidov nekaj stepane in zdrobljene slame, pomešane z nesnažno ropotijo. In vendar je bila tudi ta nesnaga dar in izkazovanje ljubezni do bližnjega; ta pasja ležišča so bila pripravljena za katerega teh revežev, da je imel kam položiti glavo po noči. Večkrat je bilo videti tudi podnevi, kako je kdo legel ali se zleknil, ko sta mu utrujenost ali post izčrpala sile in oslabilo noge; včasih je na takem žalostnem ležišču ležal mrlič; včasih je bilo videti, kako je kdo nenadoma padel kakor cunj in obležal kot mrlič na flaku.

Poleg takih bitij na takih ležiščih je bilo videti tudi kakega mimoidočega ali soseda, ki ga je prignalo hipno sočutje, da se je sklonil k njemu. Ponekod se je prikazala urejena pomoč z večjo dalekovidnostjo, ki jo je vzgibala s sredstvi bogata roka, vajena izkazovati dobrote na veliko; bila je to roka dobrega Friderika. Izbral je bil šest duhovnikov, v katerih se je živa in vztrajna krščanska ljubezen družila s krepkimi udi, ki so jo podpirali; razdelil jih je po parih ter vsakemu nakazal tretji del mesta, da kroži po njem; za vsakim parom so hodili težaki, obloženi z raznimi jedmi, z drugimi, drobnejšimi, hitreje pripravljenimi krepčili in z oblekami. Vsako jutro so se ti trije pari napotili v različne smeri, približevali so se onim, ki so jih videli zapuščene na tleh in vsakemu priskočili na pomoč po potrebi. Marsikdo,

ki je že umiral in ni bil več zmožen sprejeti hrano, je sprejel zadnjo pomoč in tolažila svete vere. Sestradanim so delili juho, jajca, kruh in vino; drugim, oslabeledim po daljšem postu, so nudili krepilne juhe, močne sokove, boljše vino ter jih prej, če je bilo treba, podprli z opojninami. Obenem so delili obleke za najbolj nespodobne in najbolestnejše nagote.

S tem pa ni prenehala njihova podpora; dobri pastir je hotel, da prinese izdatno olajšanje in ne samo trenutnega vsaj tja, kamor je lahko dospela. Ubožčkom, ki jim je to prvo krepčilo vrnilo zadosti moči, da so lahko stali na nogah in hodili, so dajali malo denarja, da jih nova potreba in pomanjkanje druge pomoči ne bi pahnilo kmalu spet v prvotno stanje; za druge so iskali zavetja in oskrbê v kateri izmed najbližjih hiš, v premožnih hišah so jih sprejemali večinoma za vbogajme že zato, ker jih je kardinal priporočil; v drugih, kjer so dobri volji manjkala sredstva, so ti duhovniki prosili, naj reveža sprejmejo na hrano, domenili so se za ceno ter takoj izplačali nekaj na račun. Župnikom pa so izročali seznam takih oskrbovancev, da bi jih obiskovali, in vračali so se tudi oni sami k njim.

Ni treba praviti, da Friderik ni omejeval svojega oskrbovanja samo na tako skrajno trpljenje in ni šele njega čakal, da ga bo ganiło. Njegova goreča in gibka ljubezen je morala vse čutiti, se za vse brigati, priskočiti tam, kjer ni mogla prej zabraniti, privzeti tako rekoč toliko oblik, kolikor jih je kazala potreba. In res, združil je vsa svoja sredstva, poostril svoje varčevanje, načel prihranke, namenjene za druge dobrodelne namene, ki so zdaj postali manj važni, ter tako na sleherni način zbiral denarja, ki ga je vsega uporabljal za pomoč sestradancem. Nakupil je bil velike množine žita ter ga velik del poslal v kraje svoje škofije, ki so ga najbolj pogrešali; ker pa je pomoč preveč zaostajala za potrebo, je poslal tudi soli, »s katero se«, — pripoveduje Ripamonti, — »travniška zelišča in drevesne skorje pripravijo za jedila«. Žito in denar je razdelil tudi med mestne župnike; tudi sam je obiskoval mesto, okraj za okrajem, ter dajal miloščino; podpiral je skrivaj mnoge revne družine. V svoji nadškofijski palači je dal vsako jutro razdeliti dva tisoč skodelic riževe juhe, kakor izpričuje sodobni pisatelj in zdravnik Aleksander Tadino v svojem »Poročilu«, ki ga bomo v nadaljnjem pripovedovanju imeli še večkrat priliko navajati.

Toda ti uspehi krščanske ljubezni, ki jih gotovo lahko imenujemo velikanske, če upoštevamo, da so prihajali od enega samega človeka in od samih njegovih sredstev (kajti Friderik je načeloma odklanjal, da bi igral delitelja tuje radodarnosti), ti uspehi obenem z radodarnostjo drugih zasebnih rok, ki so bile številne, četudi ne tako polne, obenem s podporami, ki jih je sklenil svet dekurijonov ter naložil provizijskemu sodišču, da jih razdeli, so bili vendar le malenkost v primeri s potrebo. Dočim se je nekaterim hribovcem, ki so bili blizu smrti od lakote, po kardinalovi dobrotljivosti podaljšalo življenje, so prišli drugi v tako skrajno silo; ko je prva odmerjena pomoč izostala, so ji tudi prvi zopet zapadli; v drugih delih mesta, ki niso bili pozabljeni, temveč zapostavljeni, ker beda tam ni tako pritiskala in je dobrodelnost bila prisiljena izbirati, so stiske postajale pogubonosne; povsod so ljudje umirali, od povsod so drli v mesto. Tu je, recimo, dva tisoč krepkejših izstradancev, ki so bili bolj izurjeni v odpiranju tekmecev in utiranju lastne poti, zavajevalo kakšno juho, toliko da jim ni bilo treba umreti še isti dan; a še več drugih tisočev je zaostalo in zavidalo one, ki so bili, da tako rečemo, bolj srečni, in med zaostalimi so bili večkrat očetje, žene in otroci prvih! In dočim so dobrotnike v nekaterih delih mesta nekatere izmed teh najbolj zapuščenih, ki so bili že čisto na koncu, pobirale s tal, oživljale, spravljale v zavešje ter jih za nekaj časa oskrbele, so na sto drugih krajih drugi padali, medleli in tudi umirali, brez pomoči in brez utehe.

Ves dan je bilo čuti po cestah zmedeno brnenje prosečih glasov, ponoči pa šepetajoče stoke, prekinjene zdaj pa zdaj po glasnih tožbah, ki so izbruhnile nenadoma, po vpitju in pretresljivem klicanju, ki se je končavalo z ostrim vresčanjem.

Pomenljivo je, da ni bilo videti spričo tolikega čezmernega pomanjkanja in spričo tako mnogovrstnih pritožb nikdar nobenega poskusa vstaje in se nikdar ni oglasil nobeden tak klic; zgodovina vsaj ne hrani o tem najmanjšega migljaja. In vendar je bilo med onimi, ki so tako živeli in umirali, precejšnje število ljudi, ki so bili vajeni vse kaj drugega nego potrpljenja; bilo je na stotine prav istih ljudi, ki jih je bilo močno slišati na dan sv. Martina. Tudi ni mogoče misliti, da bi jih bil zdaj vse brzdal zgled onih štirih nesrečnežev, ki so

bili kaznovani za vse druge. Kakšno moč naj bi bil imel, ne pričujoči zgled, temveč spomin smrtni kazni na duha potepajoče se in združene množice, ki je videla, da je nekako obsojena na počasno smrtno kazen, ki jo že trpi? Toda ljudje smo vobče tako ustvarjeni: upiramo se ogorčeno in besno zoper srednje zlo ter se molče uklonimo skrajnemu zlu; prenašamo, ne vdano, temveč bedasto, višek tega, kar smo sprva imenovali neznosno.

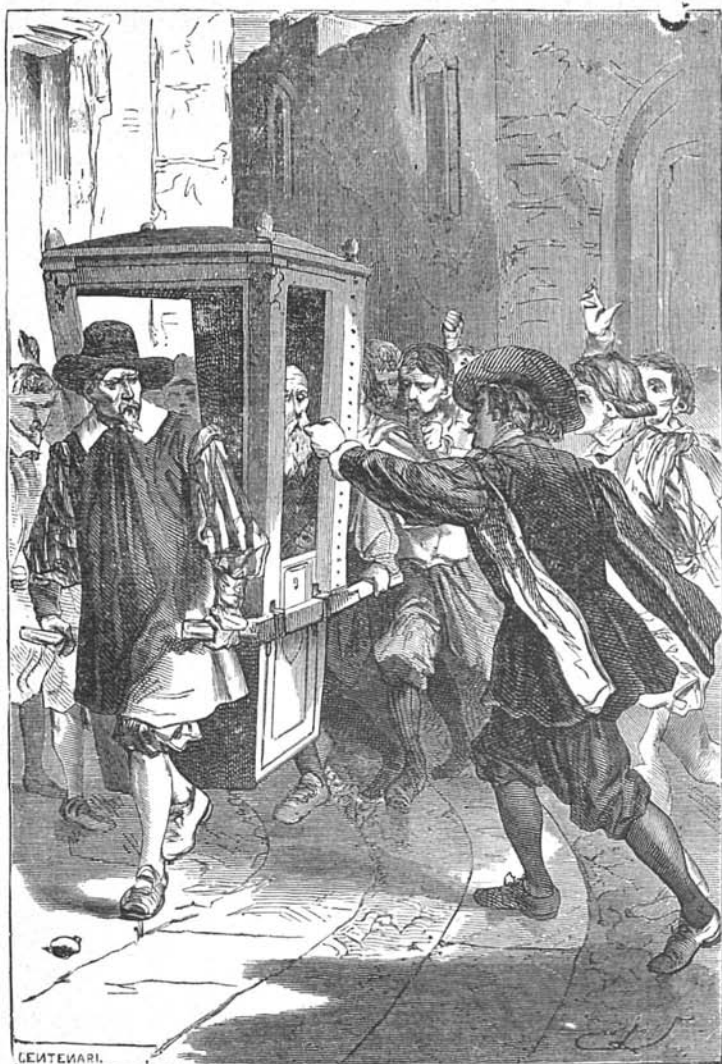
Praznota, ki jo je umrljivost vsak dan delala v tej pomilovanja vredni množici, se je vsak dan več nego dopolnila; ljudje so se stekali neprestano, najprej iz bližnjih krajev, nato iz vse kmečke okolice, nato iz drugih mest države, končno tudi iz tujih mest. Medtem pa so tudi iz tega mesta dan na dan odhajali stari prebivalci, nekateri zato, da se odtegnejo pogledu na toliko ran, drugi pa so videli, da so jim tako rekoč novi tekmeči v beračenju prevzeli prostor, in so odhajali na zadnji obupen poskus, da si poiščejo pomoči drugje, kjerkoli, kjer se ljudje vsaj ne bodo tako na gosto trli ter se tako izpodrivali v prosjačenju. Ti in oni romarji so se srečavali na nasprotnih poteh, nudeči drug drugemu grozen pogled, bolesten vzorec, zlokoben obet konca, kateremu so šli oboji naproti. Toda nadaljevali so vsak svojo pot, če že ne več v upanju, da spremenijo svojo usodo, da se vsaj ne vrnejo več pod to nebo, ki jim je zamrzelo, da ne bi videli več krajev, kjer so obupali. Vendar marsikomu so odpovedale moči, da se je zgrudil na cesto in obležal mrtev — še turobnejši pogled za svoje tovariše v bedi, predmet groze in morda očitjanja za druge potnike. »Videl sem«, piše Ripamonti, »na cesti, ki vodi okrog obzidja, mrtvo truplo ženske... Iz ust ji je gledala napol prežvečena trava in usnice so se še skoro pregibale v besnem naporu... Na ramenu je imela majhen zavoj in s povoji k prsim privezano dete, ki je jokaje iskalo prsi... In prišli so mimo usmiljeni ljudje, ki so pobrali od tal ubogega otročička ter ga odnesli, izpolnjujoč medtem tako prvo materino dolžnost«.

Nasprotje med nakitom in cunjami, med preobiljem in bedo, ki je ob navadnih časih zmerom vladalo, je zdaj popolnoma ponehalo. Cunje in beda so bile povsod in kar se je od tega razločevalo, je bilo komaj videz varčne skromnosti. Plemenitaši so nosili navadna in preprosta ali tudi

si rgana in revna oblačila, nekateri zato, ker so skupni vzroki bede tako zelo spremenili tudi njih usodo ali upropastili njih že razrvano premoženje, drugi zato, ker so se bali izzivati s sijajem javno obupanost ali ker so se sramovali žaliti javno nesrečo. Oni osovraženi in spoštovani preoblastneži, ki so bili vajeni imeti za petami krdelo razbojnikov, so zdaj hodili skoro sami, s sklonjeno glavo, z obrazi, ki se je zdelo, da ponujajo in prosijo mir. Drugi, ki so tudi v blagostanju bili bolj človeškega mišljenja in kazali skromnejše vedenje, so se zdaj zdeli tudi sami zmedeni, potrli in kakor premagani po neprestanem gledanju bede, ki ni prekašala le možnosti pomoči, temveč skoro bi rekel tudi sile sočutja. Komur je bilo dano deliti kaj miloščine, je moral žalostno izbirati med lakoto in lakoto, med nujnostmi in nujnostmi. Jedva se je kje videlo, da se usmiljena roka bliža roki kakega nesrečnega, že je naokrog nastalo tekmovanje drugih nesrečnikov; oni, ki so imeli več moči, so se rinili naprej in prosili z večjo vsiljivostjo; iznemogli starci, otroci so dvigali mršave roke; matere so dvigale in oddaleč kazale jokajoče otroke, slabo zavite v cunjave povoje, sključene od slabosti v njihovem naročju.

Tako je minila zima in pomlad in že nekaj časa je zdravstveno sodišče predočevalo provizijskemu nevarnost okuženja, ki grozi mestu radi tolike bede, nakopičene vsepovsod, ter predlagalo, naj bi prosjake zbrali v raznih zavetiščih. Medtem ko se o tem predlogu razpravlja, medtem ko ga odobrijo in razmišljajo o sredstvih, načinih in krajih, da ga izvršijo, mrliči po cestah vsak dan bolj naraščajo in v sorazmerju z njimi narašča tudi vsa druga navlaka bede. Na provizijskem sodišču se predlaga kot lažji in hitreje izvršljiv drug izhod, naj se namreč vsi berači, zdravi in bolni, zberó na enem kraju, v lazaretu, kjer naj jih na javne stroške vzdržujejo in oskrbujejo; in tako se tudi sklene, proti mnenju zdravstvene oblasti, ki je ugovarjala, da se v tako veliki družbi še poveča nevarnost, ki bi jo radi zajezili.

Milanski lazaret (če bi ta zgodba slučajno prišla v roke človeku, ki ga ne pozna ne na pogled ne po kakem opisu) je četrerostraničen in skoro štirjaški ograjek zunaj mesta, na levi od vzhodnih vrat in je ločen od obzidja, kolikor znaša jarek, cesta ob prekopu in odtočni žleb, ki gre okrog ograjka samega. Obe daljši stranici merita kakih pet sto korakov,

Množica in besnost sta naraščali... (Eden in trideseto pogl., str. 439).

ostali dve morda petnajst korakov manj; od zunaj so vse strani razdeljene v majhne sobe z enim samim nadstropjem, od znotraj se vije ob treh straneh nepretrgan, obokan hodnik, ki ga podpirajo majhni, tanki stebri.

Sobic je bilo dve sto osem in osemdeset ali nekaj takega; v naših dneh sta jih velika odprtina v sredi in mala v enem kotu pročelja, ob katerem vodi glavna cesta, požrli ne vem koliko. Ob času naše zgodbe sta bila samo dva vhoda, eden sredi stranice, ki je obrnjena proti mesnemu obzidju, drugi v nasprotni stranici prvemu prav nasproti. Na sredi notranjega prostora je stala in še danes stoji osmerokotna cerkvena.

Vse poslopje, pričeto v letu 1489. z denarjem neke zasebne zapuščine in pozneje dograjeno na javne stroške in z denarjem drugih zapustnikov in darovalcev, je bilo, kakor ime samo kaže, prvotno namenjeno za morebitno zavetišče bolnikov ob kugi, ki se je že mnogo pred tistim letom in tudi še mnogo pozneje navadno pojavljala po dvakrat, štirikrat, šestkrat, osemkrat v stoletju, zdaj v tej, zdaj v oni evropski deželi in zajela včasih velik del Evrope ali pa jo tudi vso predrvela, v dolž in v šir. V času, o katerem govorimo, je služil lazaret le kot skladišče kontumacu podvrženega blaga.

A ko so ga zdaj izpraznili, se niso ravnali strogo po zdravstvenih postavah; osnažili so ga z veliko naglico, napravili predpisane poskuse ter odnesli vse blago h kraju. Dali so natresti slame po vseh sobah, nakupili živeža, kakršnega in kolikor so mogli, in z javnim razglasom povabili vse be-
rače, naj si tam poiščejo zavetja.

Mnogo jih je prišlo prostovoljno; vse one, ki so bolni ležali po cestah in trgih, so prenesli tja; v malo dneh je bilo teh in onih več nego tri tisoč. Ali še več jih je ostalo zunaj. Bodisi da je vsak izmed njih pričakoval, da drugi odidejo in jih ostane le malo in bo z njimi užival miloščino v mestu, bodisi da jim je bilo tako zaprto bivanje po naravi zoprno ali da so gojili znano nezaupnost revežev do vsega, kar jim predlagajo oni, ki imajo bogastvo in oblast (to nezaupanje je vedno v sorazmerju s splošno nevednosijo onega, ki ga občuti, in onega, ki ga vzbuja, s številom revežev in premajhno modrosijo postav), bodisi da so dejansko poznali ponujano dobroto, kakšna je v resnici, bodisi da je vplivalo vse to obenem ali kaj drugega — dejstvo je, da se večina ni

zmenila za povabilo in se je še nadalje mukoma vlačila po cestah. Spričo tega se je zdelo potrebno preiti od vabila k sili. Razposlali so biriče, ki naj bi gonili berače v lazaret in odvedli tja zvezane one, ki bi se upirali; za vsakega teh je bila nakazana nagrada deset soldov; evo, kako se tudi v najhujših stiskah dobi javni denar, da se krivo uporablja. In dasi je, kakor je bilo pričakovati in kar je provizijska oblast tudi izrečno nameravala, dobršno število beračev pobegnilo iz mesta in odšlo drugam živeti ali umirati, pa vsaj v svobodo, vendar je bil lov tako hud, da se je število oskrbovancev, gostov in jetnikov, v kratkem približalo desetim tisočem.

Nekateri domnevajo, da so bili ženskam in otrokom odkazani posebni prostori, dasi beležke listega časa nič takega ne omenjajo. Gotovo pa se ni manjkalo pravil in predpisov za vzdrževanje reda; toda vsakdo si lahko predstavlja, kakšen red se je lahko določil in vzdrževal, zlasti v tistih časih in v takih okoliščinah, v tako obširni in pisani družbi, kjer so bili poleg prostovoljnikov tudi prisiljenci, poleg ljudi, ki jim je bilo beračenje bolešna nujnost in sramota, tudi taki, katerim je bilo poklic, poleg mnogih, ki so zrastle v poštemem delu na poljih in v delavnicah, mnogi drugi, vzgojeni na ulici, v beznicah, po palačah preoblastnežev za lenobo, sleparstvo, roganje in nasilje.

Kako pa so vsi vkup izhajali s stanom in hrano, o tem bi lahko delali žalostne domneve, ako ne bi imeli izrečnih vesti; pa jih imamo. Spali so nakopičeni po dvajset in trideset v vsaki izmed onih malih celic ali pa so se ubrložili pod stebrovjem na tenki plasti trhle in smrdeče slame ali na golih fleh; kajti bilo je sicer ukazano, da bodi slama sveža in zadostna in se često izmenjuje; toda v resnici je bila slaba, bilo je malo in niso je menjavali. Prav tako je bilo ukazano, da bodi kruh dober; kajti kateri upravitelj je še kdaj ukazal, da se naj dela in deli slabo blago? Toda česar ne bi bilo mogoče doseči v navadnih okoliščinah tudi v bolj omejenem obratu, kakò naj bi se bilo doseglo v tem slučaju in za tako množico? Tedaj se je govorilo, kakor pričajo pisani spomini, da so lazaretski kruh kvarili s težkimi snovmi brez hranilne vrednosti, in žal, verjetno je, da ta pritožba ni bila brez polage. Primanjkovala je celo voda, to se pravi živa in zdrava voda; skupni vodnjak je moral biti žleb, ki obkroža obzidje ograjka, plitev, počasen, ponekod tudi blatnen; postal

je končno tak, kakršnega je lahko naredila raba in bližina tolike in takšne množice.

K vsem tem vzrokom umrljivosti, ki so učinkovali tem huje, ker so zadevali bolna ali boleha-telesa, naj se prišteje še velika vremenska izpačenost: trdovratno deževje, ki mu je sledila še trdovratnejša suša in z njo prezgodnja, silovita vročina. K zlu naj se pridene še občut zla, dolg čas in nestrpnost jetništva, spomin na prejšnje navade, bolešt radi izgubljenih dragih, nemirna misel na odsotne drage, medsebojna muka in groza, toliko drugih strasti, prinesenih tja ali tam nastalih, ki so porajale potrto ali besnost, in poleg vsega večer strah pred smrtjo in večni prizori smrti, ki se je radi toliko vzrokov vedno češče pojavljala in postala že sama nov in mogočen vzrok. Nihče se ne bo čudil, da je umrljivost v tem ograjku tako naraščala in divjala, da se je mnogim zdelo kuga in so jo tudi tako imenovali; bodisi da je združenje in kopičenje vseh teh vzrokov samo povečevalo delovanje čisto epidemične influence; bodisi da se je vršilo (kakor se vrši tudi v krajših dobah ne tako hude draginje) nekakšno okuževanje, ki najde v telesih, prizadetih in pripravljenih po pomanjkanju in slabi hrani, po vremenskih uimih in nesnagi, po duševnih mukah in ponižanju, tako rekoč prikladna tla in primeren čas, skratka potrebne pogoje, da nastane, se razraste in množi (če sme nevednež opletati s takimi besedami po hipotezi, ki jo postavljajo nekateri prirodoslovci in jo je nazadnje z mnogimi razlogi in mnogimi pridržki postavil tudi mož, ki je prav tako marljiv kakor genijalen¹); bodisi da je nalezljiva bolezen izbruhnila najprej v lazaretu samem, kakor se po nekem nejasnem in netočnem poročilu zdi, da so mislili zdravniki zdravstvene oblasti; bodisi da je bolezen živela ter se razvijala že prej (kar se zdi najbolj verjetno, če pomislimo, kako dolgo in splošno je že bilo pomanjkanje in kako razširjena je bila umrljivost) in se je, zanášena v to stalno množico, razširila v njej z novo, strašno naglico. Bodi kakterakoli teh domnev resnična, dnevno število mrtvih je v lazaretu v kratkem perkašalo sto.

Dočim je vladalo na tem kraju le umiranje, tesnoba, strah, tožbe in trepet, je bila na provizijskem uradu osramočenost, osuplost, negotovost. Razpravljali so in poslušali

¹ Dr. F. Henrik Acerbi.

mnenje zdravstvene oblasti in niso mogli najti nič boljšega, kakor da bo treba razdreti, kar so bili s tolikimi pripravami, s tolikimi stroški in tolikimi neprijetnostmi zgradili. Odprli so lazaret, odslovili so vse ne bolehajoče reveže, kolikor jih je še bilo; ti so z besno radostjo planili ven. Mesto je znova odmevalo od starih tožbá, ki pa so se oglašale slabotneje in v presledkih, videlo je zopet ono množico, ki je bila zdaj redkejša in bolj pomilovanja vredna ob misli na to, kako se je tako zmanjšala, pravi Ripamonti. Bolnike so prenesli k »Mariji Devici z zvezdo«, takratnemu zavetišču za uboge, kjer jih je največ zaginilo.

Medtem pa so začela preljuba polja zlateti. Berači s kmetov so odšli vsak na svojo stran k tako zaželjeni žetvi. Dobri Friderik jih je odslovil z zadnjim naporom in novo iznajdbo krščanske ljubezni: vsakemu kmetu, ki se je predstavil v nadškofiji, je podaril po en papeški denar in po en srp.

Z žetvijo je končno ponehala draginja; umrljivost, epidemična in nalezljiva, je sicer od dne do dne pojemala, vendar pa se je vlekla še do jeseni. Šla je že proti koncu, kar se pojavi nova šiba.

Medtem so se bile prigodile mnoge važne reči, zlasti take, ki jih označujejo kot zgodovinske. Ko je kardinal Richelieu, kakor smo že povedali, zavzel trdnjavo La Rochelle in za silo skrupucal mir z angleškim kraljem, je s svojo mogočno besedo v državnem svetu francoskega kralja predlagal in dosegel učinkovito pomoč vojvodi de Nevers; obenem je kralja samega pregovoril, da je osebno prevzel vodstvo tega pohoda. Medtem ko se je to pripravljalo, je cesarski komisar, grof nassauski, zabičil novemu vojvodi v Mantovi, naj izroči države Ferdinandu, drugače jih ta zasede z vojsko. Vojvoda, ki se je bil že v obupnejših okoliščinah branil sprejeti tako trd in sumljiv pogoj, se je branil zdaj še bolj, ker mu je bližajoča se pomoč Francije dajala novega poguma, vendar pa je svoj »ne« z lepimi besedami kolikor mogoče ovil in raztegnil in stavil tudi predloge za pokorščino, ki je bila še bolj navidezna, a manj draga. Komisar je odšel zatrjujoč mu, da bo treba uporabiti silo. V marcu je nato kardinal Richelieu res prišel v Italijo s kraljem na čelu vojske; od vojvode savoiskega je zahteval prost prehod; razvila so se pogajanja, sklenilo se ni nič; po spopadu, v katerem so imeli Francozi srečo, so se pogajali znova in sklenili dogovor, v katerem je

vojvoda med drugim zagotovil, da Španec iz Cordove neha oblegati Casale, ter se zavezal, da se on, če se to ne zgodi, pridruži Francozom in napade vojvodino milansko. Don Gonzalo, ki se mu je tudi zdelo, da bo malo odnesel, je prekinil obleganje Casala, kamor je brž vkorakal francoski kor, da ojači posadko.

Pri tej priliki je Achillini zložil za kralja Ludovika svoj slavni sonet:

Požite, ognji, se, varite jekla;

in še drugega, s katerim ga je izpodbujal, naj brž hiti, da osvobodi sveto deželo. Toda usoda je že taka, da se mnenja pesnikov ne poslušajo, in če najdete v zgodovini dejanja, ki so v skladu s kakšnim njih nasvetom, le brez pomisleka recite, da so bila že prej sklenjena. Tako je bil tudi kardinal Richelieu sklenil, da se raje povrne v Francijo radi zadev, ki so se njemu zdele bolj nujne. Hijeronim Soranzo, beneški odposlanec, je zaman navajal razloge proti temu sklepu, kajti kralj in kardinal sta upoštevala njegovo prozo prav tako kakor Achillinijeve stihe, vrnila sta se z glavno vojsko ter pustila samo šest tisoč mož v Susi kot aro pri pogodbi in da vzdržita storjeni korak.

Dočim je ta vojska na eno stran odhajala, se je z druge bližala Ferdinandova armada; vpadla je v deželo Grigionov in v Valtellino ter se pripravljala, da se spusti na Milano. Neglede na vse škode, ki se jih je bilo bati od takega pohoda, so došla zdravstvenemu sodišču izrečna opozorila, da se v tisti vojski skriva kuga, ki je je tedaj bilo zmerom kaj med nemškimi četami, kakor pravi Varchi, govoreč o tišti, ki so jo bile pred enim stoletjem zanesle v Firenze. Aleksander Tadino, eden izmed zdravstvenih konservatorjev (bilo jih je šest razen predsednika, štirje uradniki in dva zdravnika), je dobil, kakor pripoveduje sam v svojem že omenjenem poročilu, od sodišča nalog, naj guvernerju predoči strahovito nevarnost, ki grozi deželi, če pojdejo ti ljudje skozi k obleganju Mantove, kakor se je bil raznesel glas. Po vsem don Gonzalovem vedenju se zdi, da bi si bil silno rad priboril kako mesto v zgodovini, ki res ni mogla iti molče mimo njega; ni pa poznala (kakor se često zgodi) in se tudi ni potrudila zabeležiti njegovega spomina najbolj vrednega dejanja, namreč odgovora, ki ga je pri tej priliki dal Tadinu. Odgovoril je, da ne ve, kaj naj stori, da so razlogi dobička in dobrega imena,

radi katerih je ta vojska odšla na pot, tehtovitejši nego predočevana nevarnost, da jo naj skušajo pa vendarle kolikor mogoče preprečiti in naj zaupajo v Previdnost božjo.

Da se torej nevarnost kolikor mogoče prepreči, sta oba uradna zdravnika (prej omenjeni Tadino in Senator Settala, sin slavnega Ludovika) predlagala v onem sodišču, naj se pod najstrožjimi kaznimi prepove kupovali kakršnokoli blago od vojakov, ki pojdejo skozi; toda o nujnosti takega ukaza ni bilo mogoče prepričati predsednika, »zelo dobrega človeka«, pravi Tadino, »ki ni mogel verjeti, da se lahko pripetijo slučajni smrti toliko tisoč oseb radi trgovine s temi ljudmi in njih blagom«. Navajamo to mesto kot nekaj posebnega iz tiste dobe, kajti odkar obstojajo zdravstvena sodišča, se ni gotovo nikdar nobenemu predsedniku takega zbora pripetilo, da bi bil tako umoval — če se to lahko imenuje umovanje.

Don Gonzalo je kmalu po tem odgovoru odšel iz Milana; njegov odhod je bil zanj prav tako žalosten kakor vzrok odhoda. Odstranili so ga radi slabih uspehov v vojni, ki jo je on razvnel in ji načeloval; ljudstvo pa je devalo na njegov rovaš lakoto, ki jo je trpelo pod njegovo vlado. (Kar je napravil v prilog kugi, ni bilo znano ali pa se ni radi tega nihče vznemirjal, kakor bomo pozneje videli, razen zdravstvenega sodišča in zlasti obeh zdravnikov). Ko je torej odhajal v popotni kočiji iz dvorne palače, zastražen po helebardirjih, z dvema jahajočima trobentačema spredaj in z drugimi kočijami plemenitašev, ki so ga spremljali, so ga na stolnem trgu zbrani dečki sprejeli z glasnim žvižganjem ter se v neredu usuli za njim. Ko je družba zavila v ulico, vodečo k Ticinskim vratom, skozi katera je hotel iti iz mesta, se je videl mahomá sredi množice ljudi, ki so deloma že čakali tam, deloma pa so se še natekali, in to tem bolj, ker sta trobentača po svojih predpisih od dvorne palače do mestnih vrat neprestano trobentala. Med preiskavo, ki so jo pozneje napravili o tem nemiru, je eden izmed njih odgovoril, ko so ga grajali, da je s svojim trobentanjem povzročil, da je bil nemir še večji: »Dragi gospod, to je najin poklic in če Njegovi Ekscelenci ni bilo všeč, da trobiva, bi bil moral ukazati, naj molčiva«. Toda don Gonzalo ni dal nobenega ukaza, bodisi da mu je bilo zoprno ukreniti nekaj, kar bi razodevalo strah, ali iz strahu, da bo množica potem še drznejša, ali ker je bil zares malo osu-

pel. Množica, ki so jo straže zaman poskušale polisniti nazaj, je drla naprej, obdajala vozove, jim sledila in klicala: »Draginja odhaja, odhaja kri ubogih« in še huje. Ko so bili blizu vrat, so začeli tudi metati kamne, opeke, kocéne, vsakovrstne olupke, skratka običajno strelivo pri takih pohodih; nekaj ljudi je steklo na obzidje in odondod se je še zadnjič usulo kamenje na odhajajoče vozove. Koj nato so se ljudje razpršili.

Mesto don Gonzala so zdaj poslali markiza Ambroža Spinolo, čigar ime si je že v flandrijskih vojnah pridobilo ono vojaško slavo, ki mu je ostala do danes.

Medtem je nemška vojska pod vrhovnim poveljstvom grofa Rambalda di Collalto, drugega italijanskega vojskovodje z manjšim, a ne zadnjim slóvesom, dobila končni ukaz, da odkoraka proti Mantovi, in je v mesecu septembru vstopila v milansko vojvodino.

Vojaštvo se je tiste čase skladalo po večini še iz slučajnih najemnikov, ki so jih vojskovodje po poklicu nabirali po naročilu tega ali onega kneza, včasih tudi na svoj račun, da so se pozneje z vojaki vred komu prodali. Bolj nego plače so ljudi vlekli v ta poklic nade na ropanje in vsi čari razuzdanega življenja. Stalne in splošne discipline ni bilo in bi se tudi ne bila mogla tako lahko skladati z deloma neomejeno oblastjo raznih vojskovodij. Ti posebej pa tudi niso bili zelo natančni glede discipline in če bi tudi hoteli biti, ne vidimo, kako bi jo bili mogli s pridom ustanoviti in vzdrževati; kajti vojniki take pasme bi se bili uprli zoper novofarskega poveljnika, ki bi si bil vtépel v glavo, da odpravi plenitve, ali pa bi ga bili vsaj pustili, naj sam gleda svoje zastave. Ker so razen tega knezi, ko so tako rekoč najemali to svoja, gledali bolj na to, da bi imeli mnogo ljudi ter s tem zagotovili svoja podjetja, nego da bi pazili na sorazmerje med številom in svojo plačilno zmožnostjo, ki je bila navadno zelo majhna, so plače prihajale večinoma pozno, na račun, po malem in ropanje po deželah, ki jih je to zadelo, postalo nekako tiho domenjeno dopolnilo plač. Malo manj slaven nego Wallensteinovo ime je oni njegov izrek, da je lažje vzdrževati vojsko sto tisoč mož nego vojsko dva tisoč mož. Vojska pa, o kateri govorimo, je bila po večini sestavljena iz ljudi, ki so pod njegovim poveljstvom opustošili Nemčijo v oni ob sebi in po njenih učinkih med vsemi vojnama slavni vojni, ki je pozneje po

svojem trajanju dobila ime »tridesetletna vojna«, takrat pa je trajala šele enajsto leto. Bil je v njej celo njegov lastni polk pod vodstvom nekega njegovega namestnika; izmed drugih poveljnikov jih je največ že prej poveljevalo pod njim in bilo je med njimi tudi več takih, ki jih je štiri leta pozneje zadelo, da so pomagali pri njegovem žalostnem koncu, kakor je vsakomur znan.

Bilo je osem tisoč pešcev in sedem tisoč konjenikov. Ko so prihajali dol iz Valtelline, da bi šli na Mantovansko, so morali slediti vsemu toku Adde ob dveh rokavih jezera in nato speč ob reki do njenega izliva v Pad; končno so morali korakati dobršno dolgo še ob Padu samem. Vsega vkup je znašalo to osem dni v milanski vojvodini.

Velik del prebivalcev je zbežal v gore; odnesli so s seboj, kar so imeli najboljšega, in odgnali živino pred seboj. Drugi so ostali, ker niso hoteli zapustiti kakega bolnika, ali da obvarujejo hišo požara ali da pazijo na skrite, zakopane dragocenosti; drugi zato, ker niso imeli kaj izgubiti, ali so celo računali, da kaj pridobijo. Ko je došel prvi oddelek v kraj, kjer se je vojska ustavila, se je brž razpršil po tem in bližnjih krajih ter jih naravnost izropal: kar se je dalo porabiti ali odnesti, je izginilo, ostalo so uničili ali strli; pohištvo se je spremenilo v drva za ogenj, hiše so postale hlevi — da ne govorimo o udarcih, ranah in posilstvih. Vse iznajdbe in vse zvijače, da bi ljudje rešili svoje blago, so bile večinoma brezuspešne, včasih so prinesle še večjo škodo. Vojaki, ki so mnogo bolje poznali vse prekanjenosti tudi te vojne, so stikali po vseh luknjah v hiši, rušili zidove in jih razkopavali; prav lahko so po vrfovih spoznali sveže nasuto prst; hodili so celo v gore plenit živino; hodili so po votlinah in pod vodstvom kakega domačega lopova iskali kakega bogatina, ki se je skrival po njih; vlekli so ga na njegov dom, ga mučili z grožnjami in udarci ter ga prisilili, da jim je pokazal skriti zaklad.

Končno so se odpravili; odšli so; slišati je bilo, kako je v dalji zamiral glas bobnov in trobent; sledilo je nekaj ur strahu polnega miru; nato se je oglasilo znova to prekleto bobnanje, znova to prekleto trobentanje, ki je oznanjalo nov oddelek. Ker ni bilo več plena, so ti s tem večjo besnostjo uničili, kar je še ostalo, žgali po prejšnji četi izpraznjene sode, vrafa sob, v katerih ni bilo ničesar več, in zažigali tudi

hiše; tem besneje so seveda ravnali tudi z ljudmi. In tako se je to ponavljalo vedno huje, dolgih dvajset dni, kajti na toliko oddelkov je bila vojska razdeljena.

Colico je bil prvi kraj vojvodine, ki so ga ti besi zasedli; nato so se vrgli na Bellano; iz tega kraja so vstopili v Valsassino ter se razpršili; odtod pa so poplavili ozemlje okrog Lecca.

Devet in dvajseto poglavje.

Tu najdemo med ubogimi prestrašenci osebe, ki jih poznamo.

Kdor ni videl don Abbondija tisti dan, ko so se vse obenem razširile vesti o pohodu vojske, o njenem bližanju in o njenem vedenju, ne ve prav, kaj je zadrega in strah. Prihajajo; trideset tisoč jih je, štirideset tisoč, petdeset tisoč; hudiči so, krivoverci, Antikristi; oplenili so Cortenuovo; zažgali so Primaluno; pustošijo Introbbo, Pasturo, Barsio; dospeli so v Baabbio; jutri bodo tu — taki so bili glasovi, ki so šli od ust do ust; obenem so ljudje tekali, se spet ustavljali, se hrupno posvetovali, omahovali, naj li bežijo ali ostanejo, ženske so se zbirale, si grabile z rokami v lase. Don Abbondio, odločen, da beži, odločen prej nego vsi drugi in bolj nego vsi drugi, je vendar videl na vsaki poti, ki bi si jo lahko izbral, v vsakem kraju, kamor bi se lahko zatekel, nepremagljive ovire in strahovite nevarnosti. »Kaj naj storim?« je vzklikal. »Kam naj grem?« Gore niso bile gotove, neglede na težavnost gorskih poti; razvedelo se je že, da plezajo »lancknehti« kakor mačke po njih, če le imajo kako znamenje ali upanje, da bo kaj plena. Jezero je bilo viharno; pihal je močen veter; razen tega je večina brodnikov iz strahu, da bodo prisiljeni prevažati vojake ali prtljago, zbežala s svojimi ladjami na drugi breg; tiste maloštevilne, ki so bile ostale, so našo odšle prepolne ljudi in govorilo se je, da so radi prevelike teže in viharja vsak trenotek v nevarnosti. Da bi se umaknil kam daleč in ne po cesti, koder je morala iti vojska, ni bilo mogoče dobiti ne koleslja, ne konja, ne drugega sredstva; peš pa bi don Abbondio ne bil mogel daleč priti in se je bal, da ga spotoma dohitijo. Bergamaško

ozemlje ni bilo tako oddaljeno, da bi ga njegove noge ne bile mogle prinesiti tja brez odpočivanja; a bilo je znano, da so iz Bergama v naglici poslali škadron »klobučičarjev« lbeneških konjenikov z malimi klobukil, ki naj bi se razvrstili ob meji, da obdržijo »lancknehte« v strahu; oni sami pa niso bili nič manjši poosebljeni hudiči nego ti in so tudi sami počenjali vse zlo, kolikor so ga mogli. Ubožec je tekal obračaje oči in napol iz sebe po sobi, hodil je za Perpetuo, da z njo ugotovi kakšen sklep; toda Perpetua je imela opravka s tem, da zbere, kar je bilo najboljšega v hiši, da vse poskrije na podstrešju in po zakotjih, tekala je mimo vsa prestrašena in v skrbeh, s polnimi rokami in polnim naročjem in odgovarjala: »Brž, brž bo vse to na varnem, nato pa storiva tudi midva kakor drugi«. Don Abbondio bi jo bil rad pridržal ter razpravljal z njo o različnih možnostih, toda ona je imela toliko dela, mudilo se ji je, strah je navdajal tudi njo, obenem pa tudi taka razjarjenost radi gospodarjevega strahu, da se je bilo v takih okolnostih tako težko pomeniti z njo kakor še nikoli. »Saj si drugi pomagajo; si bova že tudi midva. Oprostite, a drugega res ne znate kakor biti na poti. Ali mislite, da drugi ne skrbijo za to, da si ohranijo kožo celo? Ali mislite, da se gredo vojaki vojskovati proti vam? Lahko bi tudi kje kaj pomagali v takih stiskah, mesto da se samo zaplečate človeku pod noge in jočete in ovirate«. S takimi in podobnimi odgovori se ga je skušala odkrižati, kajti sklenila je že, da ga prime, ko bo to opravilo kolikor mogoče dobro končano, za roko kakor otroka in ga odvede kam v goró. Prepuščen tako samemu sebi je stopil k oknu, gledal, napenjal uho in če je videl iti koga mimo, je klical z glasom, ki je bil napol jok, napol očitjanje: »Izkažite to ljubav svojemu ubogemu kuratu ter mu poiščite konja, mulo ali osla. Ali je mogoče, da mi nihče noče pomagati? Joj, kakšni ljudje! Počakajte me vsaj, da grem z vami; počakajte, da vas bo petnajst ali dvajset in me odpeljeje s seboj, da ne ostanem sam zapuščen. Ali me hočete pustiti v rokah psov? Ali ne veste, da so po večini luterani in smatrajo za zaslužno delo, če ubijejo duhovnika? Ali me hočete pustiti tu, da me zadene mučeniška smrt? Joj, kakšni ljudje! Joj, kakšni ljudje!«

Toda komu je govoril take stvari? Moškimi, ki so hodili mimo upognjeni pod težo svojega ubožnega blaga, misleč

na ono, ki so ga pustili doma, poganjajoč svoje kravice pred seboj, vodeč za seboj otroke, ki so bili tudi obloženi, da so komaj nosili, in ženske s fislimi otroci, ki niso mogli hoditi. Nekateri so tiščali naprej, ne da bi odgovorili ali pogledali gor; ta ali oni je rekel: »Ej, gospod, napravite tudi vi, kakor morete; srečni vi, ki vam ni treba misliti na družino! Pomagajte si, potrudite se«.

»O jaz revež!« je vzklikal don Abbondio. »Joj, kakšni ljudje! Kakšna srca! Nikjer ni krščanske ljubezni, vsakdo misli nase in nihče noče misliti name«. In spet je šel iskat Perpetuo.

»Oj, to je prav«, je rekla ta; »in denar?«

»Kako naredimo?«

»Dajte ga meni, zakopljem ga tu na domačem vrtu vkup z jedilnim orodjem«.

»Toda...«

»Toda, toda; dajte sem; obdržite si kak groš za to, kar bi morda trebalo, vse drugo že jaz opravi.«

Don Abbondio je ubogal, stopil k skrinji, vzel svoj zakladek iz nje ter ga izročil Perpetui, ki je rekla: »Zakopljem ga na vrtu pod smokvo« in odšla. Čez malo se je spet prikazala s košem, v katerem je bilo nekaj brašna, in z majhno prazno košarico; v to je začela naglo polagati na dno nekaj svojega in gospodarjevega perila, rekoč: »Vsaj brevir ponesete vi?«

»Toda kam greva?«

»Kam gredo vsi drugi? Predvsem greva na cesto in tam bova slišala in videla, kaj bo najbolje storiti.«

V tem hipu je vstopila Neža s košarico na ramenih in z izrazom človeka, ki prihaja, da napravi važen predlog.

Tudi Neža je bila odločena, da ne bo čakala takih gostov sama v hiši, kakor je bila, zlasti ker je imela še nekaj tistega neimenovančevega zlata, in nekaj časa ni vedela, kam bi se umaknila. Baš ostanek onih zlatov, ki so ji v mesecih lakote tako prav prišli, je bil glavni vzrok njenih skrbi in njene neodločnosti, ker je bila slišala, da so bili v že zasedenih krajih oni, ki so imeli denar, v najstrašnejšem položaju, izpostavljeni obenem nasilju tujcev in zalezovanju sovaščanov. Res je bilo sicer, da ni o bogastvu, ki ji je padlo, kakor pravijo, z neba, nikomur ničesar izdala razen don Abbondiju, h kateremu je zdaj pa zdaj prišla, da izmenja po

eden zlat, ter mu vsakikrat pustila tudi kaj malega za kakega še večjega reveža, nego je bila sama. Toda skrit denar drži zlasti človeka, ki ga ni vaje imeti mnogo po rokah, v večnem sumničanju, da drugi kaj sumijo. Ko je zdaj tudi ona skrivala tu in tam, kolikor se je dalo, česar ni mogla vzeti s seboj, in mislila na zlatnike, ki jih je imela zašite v živočniku, se je spomnila, da ji je bil neimenovanec obenem z njimi poslal tudi najširše ponudbe svojih uslug; spomnila se je vsega, kar je slišala praviti o njegovem gradu, ki stoji na tako varnem kraju, da proli gospodarjevi volji samo ptiči lahko prilete do njega, in sklenila je, da pojde tja gor prosit zavetišča. Pomislila je, kako bi se mogla dati spoznati onemu gospodu, in brž ji je prišel don Abbondio na misel; ta se ji je po tistem svojem pogovoru z nadškofom kazal vedno zelo prijaznega, in sicer tem bolj od srca, ker se mu zdaj ni bilo bati, da se komurkoli zameri, in ker je s tem, da sta bila daleč oba mlada človeka, bila daleč tudi možnost, da bi kdo zahteval od njega kaj takega, kar bi postavilo njegovo dobroto na trdo preizkušnjo. Domnevala je, da mora biti ubožec v taki zmešnjavi še bolj v zadregi in še bolj preplašen nego ona ter se bo ta načrt morda zdel tudi njemu prav dober; zato je prišla, da mu ga predloži. Našla ga je s Perpetuo ter napravila predlog obema.

»Kaj pravite, Perpetua?« je vprašal don Abbondio.

»Pravim, da je to navdahnjenje iz nebes, da ne smemo izgubljati časa, temveč vzeti brž pot pod noge.«

»In potem...«

»In potem, in potem, ko bomo tam, bomo prav zadovoljni. O tistem gospodu je znano, da zdaj noče drugega kakor izkazovati usluge svojemu bližnjemu; gotovo bo tudi sam zelo zadovoljen, da nas sprejme pod streho. Tja na mejo in v tako višavo gotovo ne pridejo vojaki. In potem, in potem: tam dobimo tudi jesti; kajti v gorah bi nam huda predla, ko bi použili te borne darove božje«. Rekši jih je uredila v košu vrh perila.

»Izpreobrnjen, ali je res izpreobrnjen, kaj?«

»Kako je še mogče dvomiti po vsem tem, kar vemo, in po tem, kar ste videli tudi vi?«

»In če bi šli sami v kletko?«

»V kakšno kletko? Z vsemi temi vašimi pomisleki, oprostite, ne bi prišli nikoli do nobenega sklepa. Prav tako, Neža!

Prišla vam je res dobra misel«. Postavila je košaro na mizo, vtaknila roke v pasove ter jo zadela na rame.

»Ali ne bi mogli«, je rekel don Abbondio, »najti kakega človeka, ki bi šel z nami in stražil svojega kurata? Če srečamo kakega malopridneža, kakor jih žal mnogo kroži po deželi, v kakšno pomoč mi bosta vedve?«

»Nov pomislek, da izgubljam čas!« je vzkliknila Perpetua. »Kje naj iščemo človeka sedaj, ko mora vsakdo misliti nase? Pogum! Vzemite brevir in klobuk in pojdimo!«

Don Abbodio je odšel, se vrnil čez trenotek z brevirjem pod pazduho, s klobukom na glavi in s popotno palico v roki in vsi trije so šli ven skozi vratca, ki so vodila na mali trg. Perpetua je zaklenila bolj zato, da ne zanemari neke formalnosti, nego radi vere v ključavnico in duri, in vtaknila ključ v žep. Don Abbondio je pogledal mimo grede proti cerkvi in rekel med zobmi: »Dolžnost ljudstva je, da jo varuje, kajti cerkev služi ljudstvu. Če imajo malo srca za svojo cerkev, bodo že skrbeli zanjo; če pa nimajo srca, naj se jim zgodi, kakor se more«.

Ubrali so čisto tiho pot čez njive, vsakdo je razmišljal o svojih zadevah ter se oziral naokrog, zlasti pa don Abbondio, ali se ne prikaže kaka sumljiva oseba ali kaj nenavadnega. Srečali niso nikogar; ljudje so bili ali po hišah, da so jih stražili, vezali prtljago in kaj skrivali, ali po cestah, ki so vodile naravnost na višine.

Ko je najprej vzdihoval in zopet vzdihoval ter nato izpustil par medmetov, je začel don Abbondio bolj po vrsti godrnjati. Jezil se je na vojvodo iz Neversa, ki bi bil prav lahko ostal v Franciji, se veselil življenja in igral kneza, pa hoče biti vojvoda v Mantovi vsemu svetu na rovaš, na cesarja, ki bi bil moral imeti pamet mesto drugih, pustiti vodo, naj teče navzdol, ter se ne povsod usajati, kajti končno ostane on vsekdar cesar, naj bo Peter ali Pavel vojvoda v Mantovi. Jezil se je zlasti na guvernerja, ki bi bil moral vse poskusiti, da odvrne šibe od dežele, dočim jih je še sam klical nad njo, iz golega veselja do vojne. »Treba bi bilo«, je govoril, »da bi fisti gospodje bili tu in izkusili, kakšno veselje je to. Lep račun bodo dajali! Medtem pa jih dobiva po plečih, kdor ni vsega prav nič kriv«.

»Pustite vendar te ljudi na miru; saj ti nam ne pridejo na pomoč«, je dejala Perpetua. »To so, oprostite, vaše na-

vadne čenče, ki nič ne odločujejo. Kar pa mi vzbuja res nevoljo ...»

»Kaj pa?«

Perpetua, ki je na tem kosu poti lahko vse lagodno premislila o skrivališču, napravljenem v naglici, je začela tožiti, da je to pozabila, da je ono slabo skrila, da je tu pustila sled, ki bi lahko pokazala pot tatovom, da je tam ...

»Lepa je ta!« je rekel don Abbondio, ki je bil že toliko varen življenja, kolikor je bilo dovolj, da se je mogel prepustiti, skrbem za blago. »Lepa je ta! Tako ste to naredili? Kje ste imeli glavo?«

»Kako?« je vzkliknila Perpetua, obstala za hip na mestu in dela pesti na boke, kolikor ji je košara to dopuščala. »Kako? Zdaj pridete in mi delate take očitke, ko ste bili vendar vi krivi, če nisem imela glave, namesto da bi mi bili pomagali ter mi dajali poguma? Mislila sem morda bolj na hišne stvari nego na svoje; nikogar ni bilo, da bi me bil podprl; biti sem morala Marta in Magdalena; če pojde kaj po zlu, si nimam kaj očitati; storila sem celo več nego svojo dolžnost.«

Neža je prekinila to pričkanje s tem, da je tudi ona začela govoriti o svojih jadih: ni se toliko žalostila radi nepriključnosti in škode, kolikor zato, ker je zdaj splavalo po vodi vsako upanje, da kmalu speš objame svojo Lucijo; kajti, če se še spominjate, računali sta, da se snidefa prav to jesen, zdaj pa ni bilo pričakovati, da se bo doni Praksedi ljubilo priti v takih okoliščinah v te kraje na letovišče; raje bi odšla, če bi bila tu, kakor so odhajali vsi drugi letoviščniki.

Pogled na te kraje je še bolj živo vzbujal v Neži take misli in njeno nezadovoljstvo je postajalo še bolj pekoče. Zapustivši steze so se napotili po glavni cesti, po isti, koder je uboga žena za tako malo časa privedla hčerko speš domov po onem bivanju v krojačevi hiši. In že se je videla tista vasica.

»Saj pozdravimo seveda te dobre ljudi?« je rekla Neža.

»Tudi zato, da se malo odpočijemo, kajti ta koš mi začenja pošteno presedati; in končno, da požvečimo kak grižljaj«, je dejala Perpetua.

»S pogojem, da ne izgubljam časa, ker ne potujemo za zabavo«, je zaključil don Abbondio.

Sprejeli so jih z odprtimi rokami in z velikim veseljem so jih zopet videli; kajti domači so se ob njih spomnili svojega

dobrotljivega dejanja. Izkažite dobroto, kolikor jih morete, pravi na tem mestu naš pisatelj, in pripeti se vam tem pogostejše, da srečate obraze, ki vas vzradostijo.

Ko je Neža objela dobro domačinko, jo je premagal bridek jok, ki ji je bil velika uteha, in odgovarjala je ihté na vprašanja o Luciji, ki sta jih stavila oba domača zakonska.

»Bolje ji je nego nam«, je rekel don Abbondio. »Ona je v Milanu, izven nevarnosti, daleč od tega vražjega šundra«.

»Ali bežite, kaj, gospod kurat, s svojim spremstvom?« je dejal krojač.

»Kako pa«, sta odgovorila hkratu kurat in njegova služabnica.

»Pomilujem vas«.

»Namenjeni smo«, je rekel don Abbondio, »v grad***«.

»Dobro ste si izmislili; tam boste varni kakor v cerkvi«.

»In tu se nič ne bojite?« je vprašal don Abbondio.

»Povem vam, gospod kurat: prav na „hospitacijo“, kakor veste, da se pravi, če se hoče dobro povedati, ti ljudje najbrž ne pridejo sem; predaleč smo od velike ceste, hvala Bogu. Kvečjemu če takole zatelebanijo malo stran, česar Bog ne hofi; vsekakor pa je še čas; čuti moramo prej še druge vesti iz ubogih krajev, kjer se ustavijo«.

Sklenili so, da se tam malo oddahnejo, in ker je bil čas obeda, je rekel krojač: »Gospoda, počastiti morate mojo revno mizo; takole po domače; postrežemo vam tudi s tem, da boste dobro sprejeti«.

Perpetua je rekla, da ima s sabo nekaj takega, da lahko post prelomi. Po nekaj ceremonijah na tej in oni strani so se pobožali, da pritaknejo lončke k skupnemu ognju, kakor se pravi, in pripravijo skupen obed.

Otroci so se z velikim veseljem razpostavili okrog Neže, svoje stare prijateljice, in brž, brž je krojač ukazal deklici (tisti, ki je bila nesla oni grizljaj vdovi Mariji — Bog ve, ali se je še spominjate!), naj olušči štiri zgodnje kostanje, ki so bili v nekem kotu, ter jih speče.

»In ti«, je rekel dečku, »pojdi na vrt in stresi breskev, da jih nekaj pade na tla, ter jih prinesi sem — pa vse, veš! In ti«, je rekel drugemu, »zlezi na smokev ter jih utrgaj par najbolj zrelih. Saj to obrt še preveč poznate«. Sam je šel nastavljat neki svoj sodček, gospodinja pa je šla po nekaj namiznega perila. Perpetua je privlekla svoje zaloge na dan;

pripravili so mizo: prtič in majolikast krožnik na častnem mestu za don Abbondija, z jedilno pripravo, ki jo je Perpetua imela v košari. Sedli so k mizi in obedovali, če že ne z velikim veseljem, pa vsaj z mnogo večjim, nego bi ga bil katerikoli omiznik pričakoval za ta dan.

»Kaj pravite, gospod kurat, k taki zmedi?« je dejal krojač. »Zdi se mi, kakor bi bral zgodovino Mavrov v Franciji«.

»Kaj naj rečem? Tudi to me je moralo zadelo!«

»Vendar pa ste si izbrali dobro zavetišče«, je povzel oni. »Kdo bo po sili hotel priti tja gori? In našli boste družino; čulo se je že, da se je tja zateklo mnogo ljudi in še zmerom dohajajo«.

»Upam«, je rekel don Abbondio. »da bomo dobro sprejeti. Poznam tistega dobrega gospoda; ko sem že ob neki drugi priliki imel čast biti pri njem, je bil tako vljuden!«

»In meni«, je rekla Neža, »je dal sporočiti po gospodu presvetlemu monsignorju, da mi ni treba drugega nego iti k njemu, če bi česa potrebovala«.

»Lepa izpreobrnitev!« je povzel don Abbondio. »In vztraja v njej, kajne, vztraja v njej?«

Krojač je začel obširno govoriti o svetem neimenovančevem življenju in kako je iz šibe vse okolice postal vsem zgled in dobrotnik.

»In tisti ljudje, ki jih je imel pri sebi? ... Vse fisto služabništvo? ...« je povzel don Abbondio, ki je že večkrat slišal kaj o tem, a se ni mogel nikoli dovolj pomiriti.

»Največ jih je izgnal«, je odvrnil krojač; »kar jih je pa ostalo, so spremenili svoje življenje — pa še kako! Skratka, njegov grad je postal prava Tebaida¹; vi poznate te stvari«.

Nato je začel govoriti z Nežo o kardinalovem obisku. »Velik mož!« je dejal. »Velik mož! Škoda, da je tako naglo odšel od nas, da mu nisem mogel niti izkazati malo časti. Kako zadovoljen bi bil, če bi mogel še enkrat govoriti z njim, a malo bolj lagodno!«

Ko so nato vstali od mize, jim je pokazal kardinalovo sliko, ki jo je bil pritrdil na eno durnico v počaščenje visoke osebe in tudi zato, da bi lahko povedal vsakomur, kdor bi prišel, da mu ni podobna, kajti on si je lahko od blizu in lagodno ogledal kardinala samega prav v tej sobi.

¹ Pokrajina pri Tebah v Egiptu, kjer so živeli prvi puščavniki.

... obkladajo ga s pestmi... (Dva in trideseto pogl.,
str. 449).

»Njega naj bi kazala tale slika?« je rekla Neža. »Po obleki mu je podoben, toda...«

»Kajne, da mu ni podoben?« je dejal krojač. »Tudi jaz vedno tako pravim. Nas ne bodo osleparili, kaj? A če drugega ne, vsaj njegovo ime je spodaj — za spomin«.

Don Abbondiju se je mudilo; krojač se je obvezal, da najde dvokolnico, ki jih povede do vznožja strme poti; šel jo je takoj iskat ter se kmalu nato vrnil rekoč, da že gre. Nato se je obrnil k don Abbondiju: »Gospod kurat, če bi morda želeli vzeti tja gori kakšno knjigo s seboj za kratek čas, vam s svojo revščino lahko postrežem; kajti tudi jaz se malo zabavam s čitanjem. To niso stvari za take ljudi, kot ste vi, to so poljudne knjige; vendar pa...«

»Hvala, hvala«, je odvrnil don Abbondio; »v takih okolišnih človek jedva zbere svoje misli za to, kar je predpisano«.

Medtem ko se zahvale izrekajo in odklanjajo, ko se menjavajo pozdravi in voščila, vabila in obljube za nov obisk pri povratku, je dvokolnica dospela pred cestna vrata. Naložijo košare, zlezejo gor in začno malo udobneje in z večjim dušnim mirom drugo polovico poti.

Krojač je bil povedal don Abbondiju resnico o neimenovancu. Od dne, ko smo ga zapustili, je ta neprestano vršil, kar je bil takrat sklenil: povračal je škodo, prosil mir, podpisal reveže, skratka, delal je vedno le dobro, kjerkoli se je nudila prilika. Pogum, ki ga je druge kratikazal, ko je napadal ali se branil, je zdaj kazal s tem, da ni delal ne tega ne onega. Hodil je vedno sam in brez orožja, pripravljen na vse, kar bi ga moglo zadeči po tolikih nasilnih dejanjih, ki jih je že sam zagrešil, in prepričan, da bi zagrešil novo nasilje, če bi uporabljal silo v obrambo onega, ki je bil toliko ljudem in za toliko na dolgu, prepričan, da bi bilo vsako zlo, ki bi ga zadelo, krivica pred Bogom, glede njega pa le pravično povračilo, in da ima on manj pravice kaznovati krivico nego kdorkoli drugi. Pri vsem tem pa je ostal prav tako nedotaknjen kakor tedaj, ko je imel poleg svoje toliko drugih rok oboroženih radi svoje varnosti. Spomin na nekdanjo divjost, ki je moral zapustiti toliko želja po maščevanju, in pogled na njegovo sedanjo krotkost, spričo katere bi se bilo tako lahko maščevati, sta mu mesto osвете skupno priborila in vzdrževala občudovanje, ki ga je najbolj ščitilo in varovalo. Bil je to

človek, ki ga ni mogel nihče ponižati in se je sam ponižal. Mržnje, ki sta jih prej vzbujala njegovo občudovanje in strah drugih, so zdaj izginjale spričo te nove ponižnosti; užaljeni so proti pričakovanju in brez nevarnosti dosegli zadoščenje, ki si ga ne bi bili mogli obetati od najbolj posrečene osvete, zadoščenje, da so videli, kako se tak človek kesa svojih krivic in tako rekoč deli njihovo ogorčenje. Mnogi, katerim je bilo mnogo lež v najgorenkejšo in najhujšo nevoljo to, da ni bilo prav nikake verjetnosti, da bodo oni kdaj močnejši od njega in mu povrnejo kako težko krivico, so občutili v sebi, ko so ga nato srečavali samega, brez orožja in kot človeka, ki se ne bi upiral, samo nagnjenje, da mu izkazujejo čast. V tem prostovoljnem ponižanju sta njegova zunanost in njegovo vedenje pridobila, ne da bi bil on vedel, nekaj višjega in plemenitejšega, ker se je v njem še jasneje nego prej kazala nebrižnost za vsako nevarnost. Vsa sovraštva, tudi najbolj sirova in besna, so se čutila nekam vezana in obzirno brzdana spričo javnega spoštovanja, ki ga je užival dobrotljivi spokornik. To je bilo toliko, da je bil neimenovanec večkrat v zadregi, kako se naj ubrani čaščenju, ki so mu ga izkazovali, in je moral paziti, da se notranje čustvo skrušenosti ne izda preveč v obrazu in gibih, da se ne poniža preveč in ga potem ne bodo preveč poveličevali. V cerkvi si je bil izbral zadnje mesto in ni bilo nevarnosti, da mu ga kdo prevzame, kajti to bi bilo pomenilo, polasiti se časnega mesta. Ako pa bi ga bil kdo žalil ali tudi le premalo obzirno z njim ravnal, bi bilo moglo to pomeniti, ne toliko predrznost in podlost kolikor svetokrunstvo, in celo ljudje sami, ki jih je to čustvo drugih morda malo zadrževalo, so ga več ali manj delili z njimi.

Isti in še drugi vzroki so tudi odvrčali od njega osvečeno javne oblasti in so mu tudi od te strani dajali varnost, ki mu ni delala nobenih preglavic. Njegovo visoko pokolenje in sorodstvo, ki mu je bilo vsekdar v nekakšno brambo, je tem več veljalo sedaj, ko se je z njegovim že slavnim in zloglasnim imenom družila pohvala zglednega življenja in slava spreobrnitve. Radi spreobrnjenja so oblastniki in velikaši kakor ljudstvo javno izrazili svoje veselje in čudno, bi se bilo zdeto strogo postopanje proti človeku, ki je bil predmet tolikega čestitanja. Razen tega je lahko bila oblast, ki se je morala večno in včasih nesrečno boriti zoper živahne in ponavljaj-

joče se upore, precej zadovoljna, da se je iznebila najbolj neukrotljivega in silnega, in ni marala iskati še kaj drugega, tem bolj, ker ji je to spreobrnjenje prineslo zadoščenja, ki jih ni bila vajena sprejemati niti zahtevati. Mučiti svetnika se ni moglo zdeli dobro sredstvo, s katerim naj bi se izbrisala sramota, da niso znali prej brzdati malopridneža; zgled, ki bi ga bili dali z njegovim kaznovanjem, bi bil lahko imel samo ta učinek, da bi njemu podobne odvrčal od tega, da bi postajali nenevarni. Najbrž sta tudi vloga, ki jo je pri tej izpreobrnitvi igral kardinal Friderik, in njegovo ime, združeno s spreobrnjenčevim, služila temu kot blagoslovljen ščit. In pri tedanjem stanju stvari in nazorov, v onih čudnih odnošajih duhovne in civilne oblasti, ki sta si bili tolikokrat v laseh, ne da bi kdaj skušali druga drugo uničiti, narobe, sovražnostim sta vedno primešavali čine priznavanja in vdanostne izjave, ki sta vendar često sporazumno zasledovali kak skupen smoter, ne da bi se kdaj izmirili, se je moglo nekako zdeti, da se je poravnavi s prvo pridružilo tudi pozabljenje, če že ne odpuščenje druge, ko se je ona sama potrudila, da je dosegla po obeh zaželjeni učinek.

Tako so temu človeku, na katerega bi bili planili vsi, veliki in mali, ako bi bil padel, ter ga poteptali kakor za stavo, zdaj, ko se je vrgel prostovoljno na tla, vsi prizanašali in mnogi so se mu priklanjali.

Res je, da je bilo tudi mnogo takih, ki jim je ta hrupna sprememba morala biti vse prej nego prijetna: toliko plačanih izvrševavcev zločinov, toliko njegovih tovarišev v zločinih; vsi ti so zdaj izgubili veliko pomoč, s katero so bili vajeni računati, in obenem so jim bile nenadoma potrgane vse niti že davno nasnovanih spletek, morda v hipu, ko so pričakovali novico o njih izvršitvi. Toda videli smo že, kako različna čuvstva je ta spreobrnitev porodila v biričih, ki so bili tedaj pri njem in so to novico izvedeli iz njegovih ust: začudenje, bolešt, potrtošt, jezo, vsakega nekaj, samo zaničevanja in sovraštva ne. Prav tako se je godilo drugim, ki jih je imel razsejane po različnih krajih, in prav tako višjim sokrivcem, ko so doznali strašno vest, in vsem iz istih razlogov. Mnogo sovraštva je radi tega zadelo prej kardinala Friderika, kakor pravi Ripamonti na mestu, ki sem ga že drugje navedel. Njega so smatrali za človeka, ki se je vmešal v njih zadeve, da jih skvari; neimenovanec je le hotel rešiti svojo dušo; nihče ni imel pravice, da bi se radi tega pritoževal.

Polagoma je nato večina domačih biričev odšla, ker se ni mogla privaditi novi strogorednosti in ni videla nobenega upanja, da se bo ta spremenila. Ta si je poiskal novega gospodarja, morda tudi med nekdanjimi prijatelji svojega dotedanjega gospoda; oni je vstopil v kak španski ali manto-vanski »terc«¹ lpolkl, kakor so tedaj govorili, ali se je uslužil kaki drugi vojujoči stranki; drugi so odšli na cesto, da vodijo malo vojno na svoj račun; nekateri so se zadovoljili tudi s tem, da so svobodno odšli na lopovščine. Nekaj podobnega so gotovo naredili tudi drugi, ki so bili prej po raznih krajih pod njegovim poveljstvom. Izmed onih pa, ki so se mogli privaditi novemu življenju ali so ga radi sprejeli, se je večina, rojena v dolini sami, vrnila na polja ali k poklicem, ki se jih je bila v mladosti naučila ter jih je pozneje zapustila, tujci pa so ostali na gradu za služabnike; ti in oni so bili deležni istega novega blagoslova kakor njihov gospodar in so oboji živeli kakor on, neoboroženi in spoštovani, krivic pa niso prizadejali ne oni drugim ne drugi njim.

Ko pa so se začele usipati nemške tolpe z gorá in so prišli nekateri begunci iz zasedenih ali ogroženih krajev na grad prosit zavetišča, je bil neimenovanec silno zadovoljen, da se slabočni zatekajo za njegovo obzidje, ki so ga tako dolgo gledali od daleč kot velikansko strašilo, in je te razpršene ljudi sprejel ne samo z izrazi vljudnosti, temveč celo s hvaležnostjo; dal je raztresti glas, da je njegova hiša odprta vsakomur, kdorkoli se hoče zateči vanjo, in začel brž misliti na brambo, ne le gradu, temveč tudi doline, če bi »lancknehti«² ali »klobučiči«³ skušali priti vanjo ter počenjati v njej svoja junaštva. Zbral je služabnike, ki so mu bili še ostali — bili so maloštevilni, a vrli, kakor Tortijevi stihii —, pojasnil jim je v nagovoru, kakšno lepo priliko daje Bog njim in njemu, da vsaj enkrat pomagajo bližnjemu, ki so ga tolikokrat tlačili in strašili, in z onim naravnim poveljevalnim glasom, ki je izražal gotovost, da bodo ubogali, jim je splošno naznanil, kaj želi, da storijo, ter jim predvsem predpisal, kako se naj vedejo, da bodo ljudje, ki se zatečejo tja gori, videli v njih le prijatelje in branilce. Nato je dal prinesiti iz neke podstrešne sobe orožje za streljanje in sekanje in kopja, ki so bila že dolgo tam nakopičena, ter jih razdelil; svojim kmetom in najemnikom v dolini je dal sporočiti, naj vsakdo, komur se zdi, pride z orožjem na grad; kdor ni imel orožja, mu ga je

dal on; nekatere je izbral kakor za častnike, da bodo imeli druge pod svojim poveljstvom; odkazal je mesta pri vstopu in na drugih mestih doline, na strmi stezi in pri grajskih vratih; določil je ure in način za izmenjavanje kakor v vojaškem taboru in kakor je bil tega že vajen v prav tem gradu ob času svojega obupnega življenja.

V nekem kotu tiste podstrešne sobe je bilo posebej orožje, ki ga je bil nosil on sam: tista njegova slavna karabinka, muškete, meči, sekalni meči, pištole, veliki noži in bodala — vse po fleh ali prislonjeno k zidu. Nihče izmed služabnikov se ni ničesar dotaknil; domenili pa so se, da poprašajo gospodarja, kakšno orožje mu naj prinesejo. »Nobena«, je odvrnil in naj je bilo zaobljuba ali sklep, vedno je ostal neoborožen na čelu svojih čet, ki so tvorile nekakšno posadko.

Obenem je spravil na noge še mnoge druge uslužbene moške in ženske ali svoje podložnike, da so v gradu pripravljali stan kolikor mogoče mnogim osebam, da so postavljali postelje in raznašali slamnjače in odeje po sobah in dvorinah, ki so se spreminjale v spalnice. Ukazal je tudi pripeljati mnogo živil, da bo mogel prehraniti goste, ki mu jih Bog pošlje in kateri so se res množili od dne do dne. On sam ni medtem nikdar miroval; hodil je po gradu in zunaj njega, gor in dol po strmi poti, širom po dolini in določal, utrjeval, pregledoval stražna mesta, si vse ogledoval, se kazal ljudem, urejeval in vzdrževal red z besedami, z očmi, s svojo prisotnostjo. Doma in po cesti je prijazno sprejemal dohajajoče in vsi, naj so ga videli že prej ali še le takrat prvič, vsi so ga gledali zamaknjeno, pozabivši za trenutek gorje in strah, ki jih je prignal tja gor; ozirali so se še za njim, ko se je že ločil od njih in stopal dalje po svoji poti.

Trideseto poglavje.

Dasi večji dotok ljudi ni bil na tej strani, koder so se naši trije begunci bližali dolini, temveč po nasprotnem vhodu vanjo, vendar so začeli dobivati tovariše, ki so šli isto pot in jih je zadela ista nesreča, ki so bili prišli in so še prihajali po stranpotéh in stezicah na glavno cesto. V takih okolnostih se

zdi vsem, ki se srečujejo, kakor bi se poznali. Kadarkoli je dvokolnica dohitela kakega pešca, so izmenjavali vprašanja in odgovore. Ta je bil zbežal kakor naši znanci, ne da bi bil čakal prihoda vojakov; oni je slišal bobne in trobente; tretji je tiste ljudi videl in jih zdaj slikal, kakor slikajo prestrašenci.

»Mi smo še srečni«, sta govorili ženski; »zahvalimo Boga. Naj gre blago, pa smo vsaj na varnem«.

Toda don Abbondiju se ni zdelo, da bi se bilo treba posebno veseliti; narobe: ta dotok in še bolj oni večji z druge strani, o katerem je bil slišal, mu je začel postajati sumljiv. »Joj, kakšna zgodba!« je mrmral ženskama v hipu, ko ni bilo nikogar v bližini. »Joj, kakšna zgodba! Ali ne razume!a, če se toliko ljudi zbere na enem kraju, da je to isto, kakor bi po sili hoteli zavleči vojake tja? Vsi skrivajo, vsi odnašajo; v hišah ne ostane nič; vojaki bodo mislili, da so tu gori zakladi. O jaz revež, na kakšno pot sem šel!«

»Ah, oni imajo druge opravke, nego da bi hodili sem gor«, je rekla Perpetua. »Tudi oni morajo iti po svoji poti. In potem — jaz sem vedno slišala, da je v nevarnostih bolje, če je več ljudi vkup«.

»Več vkup? Več vkup?« je odvrnil don Abbondio. »Ubo-ga ženska! Ali ne veste, da vsak »lanckneht« požre sto takih ljudi? In potem — če bi hoteli delati neumnosti, to bi nam teknilo, kaj, ko bi se znašli sredi bitke? O jaz ubožec! Manjše zlo bi bilo iti v gore. Zakaj morajo tiščati vsi na isto mesto? ... Nadležneži!« je nato mrmral s tišjim glasom; »vsi sem; in dalje, dalje, dalje, drug za drugim, kakor ovce, ki nimajo pameti«.

»Potemtakem«, je rekla Neža, »bi tudi oni lahko rekli isto o nas«.

»Pomirite se malo«, je rekel don Abbondio; »klepetanje itak nič ne pomaga. Kar je, to je; zdaj smo tu, ne moremo drugam. Zgodi se, kakor bo hotela Previdnost božja; Bog nam bodi milostiv«.

Toda bilo je še huje, ko je ob vhodu v dolino zagledal lepo postojanko oboroženih mož, nekaj na pragu, nekaj v prilličnih sobah; zdelo se je, da je vojašnica. Pogledal jih je s koncem očesa; to niso bili oni obrazi, ki jih je moral videti o priliki svojega prvega žalostnega izleta sem gor, ali če so bili, so se medtem zelo spremenili; kljub temu pa ni mogoče popisati, kako so mu bili zoprni. — O jaz ubožec!

— je pomislil. — Evo, kakšne neumnosti počenjajo. Saj tudi ni moglo biti drugače; pri takem človeku tudi ni bilo mogoče nič drugega pričakovati. Toda kaj vendar hoče? Ali se hoče vojskovati? Ali hoče biti on kralj? O jaz ubožec! V okoliščinah, kakor so te, ko bi se človek najraje skrtil pod zemljo, se ta človek trudi na vse načine, da bi ga le ne izgrešili, da bi vzbujal pozornost — kakor bi jih vabil semkaj! —

»Ali vidite zdaj, gospod kurat«, je rekla Perpetua, »kakšni dobri ljudje so tu, ki nas bodo znali braniti? Naj zdaj le pridejo vojaki: ti ljudje niso kakor naši strahopetci, ki niso za drugo, kakor da peté pokažejo.«

»Molčite!« je odgovoril don Abbondio s tihim, a jeznim glasom. »Molčite! Saj ne veste, kaj govorite. Prosite Boga, da bi se vojakom mudilo ali da ne zvedo, kaj se tu pripravlja, kako se ta kraj spreminja v trdnjavo. Ali ne veste, da je za vojake njihov poklic jemati trdnjave? Drugega ne iščejo; naskočiti utrdbo je zanje kakor ili na ženitovanje; kajli vse, kar najdejo, je njih, ljudi pa posekajo z bridkim mečem. O jaz ubožec! Dovolj, videl bom, ali se je mogoče kam rešiti preko teh pečin. V bitki me ne bodo zajeli, ah, v bitki me ne bodo zajeli!«

»Če se pa bojite tudi tega, da vas ljudje branijo in vam pomagajo...« je speč začela Perpetua; ali don Abbondio jo je strogo zavrnil, pa vedno tiho: »Molčite! In glejte, da ne boste nikomur pravili o teh razgovorih. Spominjajte se, da je treba tukaj kazati vedno smehljajoč obraz in odobravati vse, kar človek vidi.«

V »Zli noči« so našli nov oborožen oddelek, pred katerim je don Abbondio globoko snel klobuk, govoreč pri tem samemu sebi: — Ojoj, ojoj, prišel sem v pravi vojaški tabor! — Tu se je dvokolnica ustavila in stopili so z voza. Don Abbondio je naglo plačal, odslovil voznika in se s svojima tovarišicama brez besede napotil po strmi poti navzgor. Pogled na te kraje mu je v domišljiji vzbujal in mešal s sedanjo tesnobo spomine na ono, ki jo je tod prestajal prejšnji krat. In Neža, ki ni teh krajev še nikoli videla in si je bila v duhu ustvarila o njih fantastično podobo, kakršna ji je stopila pred oči, kadarkoli je mislila na ono strašno Lucijino potovanje, je zdaj videla, kakšni so ti kraji v resnici, in vsiljeval se ji je nekakšen nov in še bolj živ občut onih groznih spominov. »Ah, gospod kurat«, je vzkliknila, »če pomislim, da je moja uboga Lucija šla po tej poti!«

»Ali boste molčali, vi ženska brez preudarnosti!« ji je zaklical don Abbondio na uho. »Ali so taki pogovori primerni na tem kraju? Ali ne veste, da smo v njegovi hiši? Sreča, da vas zdaj nihče ne sliši! A če boste tako govorili...«

»Ah«, je rekla Neža, »zdaj, ko je svetnik...!«

»Molčite«, je povzel don Abbondio. »Ali mislite, da se sme svetnikom brez obzira reči vse, kar šine človeku skozi možgane? Mislite raje na to, kako se mu zahvalite za vse dobrote, ki vam jih je izkazal.«

»O, kar se tega tiče, sem že vse premislila. Mar menite, da ne vem tudi jaz nekoliko, kaj se spodobi?«

»Spodobi se, da ne govorimo reči, ki morda niso všeč, zlasti ne onemu, ki jih ni vajen poslušati. In zapomnita si dobro obe, da tukaj ni kraj za klepetanje in za to, da bi človek vse povedal, kar mu šine v glavo. To je dom visokega gospoda, kakor veste; pogledjte, kakšna družba nas obdaja; sem prihajajo ljudje vsake vrste; zato pa bodita pametni, če je le mogoče; tehtajta besede in predvsem jih malo govorita in samo, kadar je res potreba; kajli kdor molči, ničesar ne zagreši.«

»Še slabši ste vi z vsemi temi svojimi...« je povzela Perpetua.

Toda don Abbondio je tiho zavpil: »Molčite«, obenem naglo snel klobuk ter se globoko priklonil; kajli ko je pogledal navzgor, je zagledal neimenovanca, ki je stopal navzdol proti njim. Tudi ta je bil zagledal in spoznal don Abbondija ter podvival korak, da mu pride naproti.

»Gospod kurat«, je rekel, ko je prišel blizu, »rad bi vas sprejel v svojo hišo ob boljši priliki, a vsekakor sem zelo zadovoljen, da vam morem s čim koristiti.«

»Zaupajoč v veliko dobrotljivost vašega presvetlega gospostva«, je odvrnil don Abbondio, »sem se osmelil priti in vas v teh žalostnih okoliščinah nadlegovati; in kakor vaše presvetlo gospostvo vidi, sem bil tudi tako prost, da sem pripeljal družbo s seboj. Ta je moja služabnica...«

»Dobrodošla«, je rekel neimenovanec.

»In ta«, je nadaljeval don Abbondio, »je ženska, kateri je vaše gospostvo že storilo marsikaj dobrega; mati one... one...«

»Lucije«, je rekla Neža.

»Lucijel« je vzkliknil neimenovanec ter se s sklonjeno glavo obrnil k Neži. »Kaj dobrega, jaz! Večni Bog! Vi mi izkazujejte dobrote s tem, da ste prišli sem... k meni... v to hišo. Bodite mi dobrodošli. Vi nam prinašate blagoslov«.

»Ah, seveda!« je rekla Neža. »Prihajam vas nadlegovat. Da«, je nadaljevala ter se približala njegovemu ušesu, »moram se vam tudi zahvaliti...«

Neimenovanec je prekinil njene besede s tem, da je začel skrbljivo povpraševati po Luciji, in ko je izvedel, kje je, se je okrenil, da spremi nove goste v grad; in spremil jih je res, čeprav so to z veliko slovesnostjo odklanjali. Neža je vrgla kuratu pogled, ki je pomenil: No, vidite, ali je kaj treba, da se vi vtikate med naju dva in dajete nasvete?

»Ali so prišli v vašo župnijo?« je vprašal neimenovanec.

»Ne, gospod, nisem jih hotel čakati, teh hudičev«, je odgovoril don Abbondio. »Bog vedi, ali bi mogel priti živ iz njihovih rok in nadlegovati zdaj vaše gospositvo«.

»Dobro, le srčni bodite«, je povzel neimenovanec; »kajti zdaj ste na varnem. Sem gori ne pridejo in če bi hoteli poskušati, smo pripravljene, da jih sprejmemo«.

»Upajmo, da jih ne bo«, je rekel don Abbondio. »In čujem«, je pristavil ter s prstom pokazal gore, ki so na nasprotni strani zapirale dolino, »čujem, da tudi na oni strani kroži druga oborožena četa, toda... toda...«

»Res je«, je odvrnil neimenovanec; »a ne bojte se, pripravljene smo tudi na te«.

— Med dvema ognjema, — je dejal sam pri sebi don Abbondio; — baš med dvema ognjema! Kam sem se dal zavlečil! In po dveh klepetuljah! In ta človek, se zdi, naravnost brede po vsem tem! Joj, kakšni ljudje so na tem svetu! —

Ko so prišli v grad, je dal gospod odvesti Nežo in Perpetuo v neko sobo ženskam odkazanega oddelka, ki je zavzemal tri strani drugega dvorišča v zadnjem koncu poslopja, dvigajočem se nad osamljeno, vrh prepada naprej molečo pečino. Moški so stanovali na obeh straneh drugega dvorišča, na desni in levi, in na fisti strani, ki je bila obrnjena na planišče. Srednji del, ki je ločil obe dvorišči in je s širokim hodnikom nasproti glavnim vratom tvorili prehod iz enega v drugo, je bil deloma založen z živili, deloma pa naj bi bil služil za shranjevanje blaga, ki bi ga begunci hoteli spraviti na gradu. V moškem oddelku so bile nekatere sobe

določene za duhovnike, ki bi morda prišli gor. Neimenovanec je osebno spremil tja don Abbondija, ki je prvi zagospodaril v njih.

Tri in dvajset ali štiri in dvajset dni so bili naši begunci v gradu, sredi neprestanega vrvenja, v veliki družbi, ki je spočetka vedno naraščala; toda nič nenavadnega se ni pripetilo. Skoro ni bilo dneva, da se ne bi bil razlegel klic k orožju, češ da prihajajo »lancknehti« po tej strani ali da so se »klobučiči« pojavili na oni strani. Ob vsakem sporočilu je neimenovanec razposlal ljudi na poizvedovanje in če je bilo treba, je vzel s seboj ljudi, ki jih je imel vedno za to pripravljene, in šel z njimi izven doline v tisto stran, odkoder je bila nevarnost napovedana. In bilo je to nekaj posebnega, videti krdelo ljudi, oboroženih od temena do pete in urejenih kakor bojna četa, a pod vodstvom neoboroženega poveljnika. Največkrat pa so bili samo furirji ali razpršeni plenitelji, ki so zbežali, še preden jih je mogel neimenovanec presenetiti. A ko je nekoč podil nekatere teh ljudi, da bi jih naučil ogibati se teh krajev, mu je došlo sporočilo, da so napadli neko bližnjo vasico ter jo izropali. Bili so »lancknehti« iz raznih zborov, zaostali so, da bi plenili, združili se ter se nenadoma vrgli na ozemlja v bližini vojnega taborišča; izropali so prebivalce ter jim prizadejali vsakovrstne nadlege. Neimenovanec je imel kratek odgovor na svoje ljudi ter jih povedel v ono vasico.

Dospeli so nepričakovano. Ko so lopovi, misleči, da gredo samo na plen, videli, da se usipljejo nanje urejene in na boj pripravljene čete, so se obrnili sredi plenitve ter naglo odšli, odkoder so bili prišli, ne da bi drug drugega čakali. Neimenovanec jih je zasledoval lep kos poŕi, nato se je s svojimi ustavil, malo počakal, ali se pojavi še kaj novega, ter se končno vrnil. Ko je šel zopet skozi rešeno vasico, je nepopisno ploskanje in blagoslavljanje spremljalo rešilno krdelce in njegovega poveljnika.

V gradu ni med to slučajno nastalo množico po stanu, običajih, spolu in starosti različnih oseb nastal nikdar kak pomembnejši nered. Neimenovanec je bil postavil na različnih mestih straže, ki so vse čvale, da se ne zgodi kaj neprimernega, z ono skrbnostjo, kakršno je vsakdo kazal v stvarih, o katerih mu je moral dajati račun.

Prosil je duhovne in najuglednejše može med pribež-

niki, naj krožijo po gradu in tudi sami nadzirajo. Tudi sam je krožil, čim češče je mogel, ter se kazal povsod; a tudi v njegovi odsotnosti je že sam spomin na to, v čigavi hiši so, brzdal tiste, ki jim je bilo morda to potrebno. Sicer pa so bili to samo ljudje, ki so pobegnili in so bili torej vobče nagnjeni k miroljubnosti; misli na dom in blago, za nekatere tudi na sorodnike in prijatelje, ki so bili še v nevarnosti, od zunaj prihajajoče vesti, ki so tlačile duhove, so to razpoloženje vzdrževale in še vedno večale.

Toda bile so tam tudi lahkomišelnne glave, ljudje trdnejšega kova in neupogljivejšega poguma, ki so skušali prebiti tiste dni v radosti. Zapustili so svoje domove, ker niso bili dovolj močni, da bi jih branili; toda ni se jim ljubilo jokati in vzdihovati radi nečesa, proti čemur ni bilo pomoči, ali predstavljati si in premišljevati v domišljiji škodo, ki jo bodo žal itak videli z očmi. Prijateljske družine so že bile prišle vkup ali so se šele našle tu, sklepala so se nova prijateljstva in množica se je po nagnjenih in navadah delila v krožke. Kdor je imel denar in razsodnost, je hodil obedovat doli v dolino, kjer so ob tej priliki v naglici nastale gostilne; v nekaterih so se požirki menjavali z vzdihmi in ni bilo dovoljeno govoriti o drugem nego o nesrečah; v drugih pa so se nesreče omenjale samo v opominih, da ni treba misliti nanje. Kdor ni mogel ali ni hotel trošiti, je dobival v gradu kruh, juho in vino; razen tega so bile nekatere mize vsak dan pogrnjene za one, ki jih je gospod izrečno povabil; naši znanci so bili tudi med njimi.

Da ne bi jedli kruha zastonj, sta hoteli biti Neža in Perpetua zaposleni pri opravilih, ki jih je zahtevala tako obširna gostoljubnost, in to jima je jemalo dobršen del dneva; ostanek sta preklepetali z nekaterimi novimi prijateljicami ali z ubogim don Abbondijem. Ta ni imel nič dela, vendar pa se ni dolgočasil; strah je bil njegov družabnik. Strah radi napada, mislim, mu je bil vendar prešel, ali če mu ga je še kaj ostalo, ga je ta gotovo manj vznemirjal; kajti če je količkaj pomislil, je moral uvideti, kako malo osnovan bi bil. Toda slika bližnje okolice, preplavljene na obeh straneh s sirovimi vojaki, orožje in oboroženci, ki jih je videl vedno krožiti, grad, takšen grad, misel na toliko stvari, ki so se v takih okoliščinah lahko vsak trenutek pojavile, — vse to ga je tlačilo z nejasno, splošno, neprestano bojaznijo, ne glede na

to, da ga je razjedala misel na ubogi dom. Ves tisti čas, ko je bil v tem pribežališču, se ni nikdar oddaljil za streljaj od njega, nikdar ni njegova noga stopila na pobočje; edini njegov sprehod ga je vodil iz gradu na planišče ali zdaj na to, zdaj na ono stran gradu, odkoder je gledal dol po pečinah in globelih ter proučeval, je li mogoče napraviti kakšen korak, je li kje malo steze, po kateri bi si v najhujši stiski poiskal kako skrivališče. Vsem svojim sopribežnikom je delal globoke poklone ter jih spoštljivo pozdravljaj, občeval pa je z malo~, malokom; pogovarjal se je najčešče z obema ženskama, kakor smo rekli; pri njihju si je dajal duška ter včasih tvegal, da ga je Perpetua zavrnila ali da ga je tudi Neža osramotila. Pri mizi pa, kjer se je mudil prav malo in je še manj govoril, je izvedel novice o strašnem pohodu, ki so dohajale vsak dan bodisi od vasi do vasi in od ust do ust, bodisi da jih je sem gor prinesel kdo, ki je sprva hotel ostati doma, a je v zadnjem hipu vendar zbežal, ne da bi bil mogel kaj rešiti, včasih celo pošteno zbit; in vsak dan se je razvedela kakšna nova nesreča. Nekateri novičarji po poklicu so vse glasove pridno zbirali, preresčevali vsa poročila ter nato cvet vsega nudili drugim. Razpravljali so, kateri so najbolj vražji polki, ali so hujši pešci ali konjeniki; ponavljali so, kolikor so najbolje mogli, nekatera imena poveljnikov; pripovedovali so prošla podjetja nekaterih z vsemi podrobnostmi o postajah in pohodih: ta dan se je ta polk razširil po teh krajih, jutri se vrže na one, kjer medtem že neki drug prav peklensko divja, če ne še huje. Predvsem so skušali dobiti poročil in imeti natančen račun o polkih, ki so polagoma prekoračili most pri Leccu, kajti ti so se lahko smatrali, da so odšli in jih ni več v deželi. Mimo gredo konji Wallensteinovi, gredo pešci Merodejevi, gredo konji iz Anhalta in gredo pešci iz Branibora, nato konji Montecuccolijevi in konji Ferrarijevi, gre Altringer in gre Fürstenberg in gre Colloredo, gredo Hrvati in gre Torquato Conti, gredo drugi in zopet drugi; kadar je bila božja volja, je šel tudi Galasso, ki je bil zadnji. Leteči benečanski škadron se je končno oddaljil in tudi vsa dežela na desni in levi je bila zopet prosta. Prebivalci iz krajev, ki so jih vojaki prve zasedli in spet izpraznili, so že odšli z gradu in odhajali so dan na dan, kakor odletajo po jesenski nevihti na vse strani iz listnatega vejevja mogočnega drevesa pliči, ki so se bili

zatekli vanj. Mislim, da so naši trije begunci odšli zadnji, in to na izrečno voljo don Abbondija, ki se je bal, da najde, če se takoj povrne na dom, še krožeče »lancknehte«, ki so zaostali ter se odcepili od armade. Perpetua je lahko govorila, kolikor je hotela, da se domačim lopovom daje tem lepša prilika vdreti v hišo in odnesti še to, kar je ostalo, čim dalje se vrnitev odlaša: kadar je šlo za to, da ostane koža cela, je zmagal vedno don Abbondio, razen tedaj, ko je radi preteče nevarnosti popolnoma izgubil glavo.

Ko je došel za odhod določeni dan, je neimenovanec naročil, da bodi v »Zli noči« pripravljena kočija, v katero je bil že dal postaviti opremo perila za Nežo. Potegnil jo je malo v stran ter jo prisilil, da je vzela še gručico zlatnikov za škodo, ki jo najde na domu, čeprav se je z roko trkala po prsih in ponavljala, da ima tam še nekaj starih.

»Ko boste zopet videli svojo dobro, ubogo Lucijo...« je dejal nazadnje, »gotov sem, da moli zame, ker sem ji storil toliko zla; recite ji torej, da se ji zahvaljujem in zaupam v Boga, da bo njena molitev tudi njej v velik blagoslov«.

Nato je hotel vse tri goste spremiti še do kočije. Bravec si lahko predstavlja ponižno in iskreno don Abbondijevo zahvaljevanje in Perpetuine poklone. Odšli so. Kakor so bili določili, so se čisto malo, ne da bi niti sedli, ustavili v krojačevi hiši, kjer so slišali stotero podrobnosti o pohodu: običajne zgodbe o tatvinah, tepenju, razsipanju, nesnagi; a tu se na srečo »lancknehti« niso prikazali.

»Ah, gospod kurat«, je dejal krojač, podpiraje ga z roko, ko je vstopal spet v kočijo, »to bodo še tiskali debele knjige o takemle trušču«.

Ko so naši pofniki prevozili nov kos poti, so začeli na lastne oči gledati nekaj tega, o čemer so slišali že toliko popisov: izropane vinograde, pa ne kakor po trgatvi, temveč kakor po toči in nevihti, ki sta divjali vkup; rozge so ležale brez listja razmetane po tleh, koli so bili izrvani, tla poteptana in posuta s frskami, listjem in poganjki; drevesa so bila razčesnjena in okleščena, mejice prevrtane, ograje odnesene. Po vaseh so bila vrata razbita, platinene šipe potr-gane, posod je ležala vsakovrstna groblja, cunje na kupih ali posejane po cestah; zrak je bil težak, še močnejši smrad pa je pihal iz hiš; ljudje so tu metali ven nesnago, tam popravljali oboknice, kolikor se je dalo, drugje so stali v gruči

ter drug drugemu tožili; ko je kočija prišla mimo, so se tu in tam iztezale roke k vratcem in prosile miloščino.

S takimi podobami zdaj pred očmi, zdaj v duhu in v pričakovanju, da najdejo prav take slike tudi doma, so dospeli; in našli so res, kar so pričakovali.

Neža je dala postaviti svežnje v kot malega dvorišča, ki je bil ostal najbolj snažen v vsej hiši, nato pa je začela pometati, zbirati in popravljati ono malo, kar so ji bili pustili. Poklicala je mizarja in kovača, da ji popraviča največje poškodbe, nato pa je pregledala kos za kosom darovanega perila, preštela nove zlatnike in govorila sama pri sebi: — Na nogé sem padla; hvala Bogu, Mariji Devici in onemu dobremu gospodu; res lahko rečem, da sem padla na nogé. —

Don Abbondio in Perpetua vstopita, ne da bi jima bilo treba odklepati; pri vsakem koraku po hodniku duhata smrad, strup, kugo, ki ju meče nazaj; z roko na nosu stopita h kuhinjskim vratom; po prstih gresta noter, iščoč, kam naj stopita, da se kolikor mogoče ogneta nesnagi na fleh, in pogledata naokrog. Nič ni bilo več celo; v vsakem kotu je bilo videti ostanke in kose tega, kar je bilo prej tu in drugod: puh in perje Perpetuinih kokoši, kose perila, liste don Abbondijevih koledarjev, črepinje loncev in krožnikov — vse na kupu ali razpršeno. Samo na ognjišču je bilo mogoče videti, kako so znamenja obširne pleničve trčila vkup, prav kakor mnogo le namignjenih idej v odstavku dostojnega moža. Bili so, pravim, ostanki večjih in manjših ugaslih ogorkov, ki so kazali, da so bili prej stranska oslona pri naslanjaču, mizna noga, omarna vratca, posteljna klop ali doga pri sodčku za vino, ki je don Abbondiju krepilo želodec. Vse drugo je bilo pepel in oglje in s prav temi ogli so uničevalci za zabavo načočkali na zidove grde slike, trudeč se, da bi z raznimi čepicami, tonzurami in širokimi, zlikanimi podbradniki upodobili duhovnike, ki so jih skušali naslikati strašne in smešne; ta namen se v resnici takim umetnikom ni mogel izjaloviti.

»Ah, svinjel« je vzkliknila Perpetua. »Ah, nepridipravi!« je vzkliknil don Abbondio in skoro zbežala sta skozi druga vrata na vrt. Zadihala sta sveži zrak; napotila sta se naravnost k smokvi; a še preden sta dospela tja, sta videla prst razgrebena in sta oba hkratu zakričala; pristopila sta in našla zares mesto zaklada razkopano jamo. Tedaj se je začelo gorje; don Abbondio je hotel ošteti Perpetuo, da je slabo

skrila; ali je ta molčala, si lahko mislite; ko sta se oba dovolj nakričala z iztegnjeno roko in s kazalcem, namerjenim v luknjo, sta se godrnjaje vkup zopet vrnila. In pomislite, da sta povsod našla približno isto. Dolgo sta se mučila, da sta hišo speš osnažila in razkužila, tem bolj, ker je bilo tiste dni težko najti pomoč; precej dolgo sta morala stanovati, kakor bi taborila; uredila sta se, kolikor se je najbolje ali najslabše dalo, ter z denarjem, ki jima ga je posodila Neža, polagoma popravljala vrata, pohištvo in orodje.

Vrhu vsega pa je ta nesreča zasejala še mnogo drugih sitnih vprašanj; kajti Perpetua je po mnogem poizvedovanju, izpraševanju, opazovanju in vohanju z gotovostjo dognala, da so nekatere stvari njenega gospodarja, o katerih sta mislila, da jih je vojaštvo uplenilo ali uničilo, prav dobro ohranjene v hišah domačih ljudi; zato je gospodarja obdelovala, naj se oglasi in zahteva svojo lastnino. Bolj občutljive tipke ni bilo mogoče zadeti pri don Abbondiju; kajti njegovo blago je bilo v rokah lopovov, to se pravi onih ljudi, ki mu je bilo največja skrb, da bi živel v miru z njimi.

»A če nočem o vsem tem ničesar slišati?« je rekel, »Kolikokrat naj vam še ponovim: kar je proč, je proč? Ali naj me tudi na križ pribijejo, ker so mi izropali hišo?«

»Saj pravim«, je odgovorila Perpetua, »da bi si vi dali izdreti oči iz glave. Drugim krasti je greh, pri vas pa je greh, če vam ne kradejo«.

»Glejte si no! Ali je mogoče govoriti take neumnosti?« jo je zavračal don Abbondio. »Ali boste že vendar molčali?«

Perpetua se je pomirila, a ne še tako kmalu; vsako pretvezo je porabila, da je začela znova, tako da se revež končno že ni smel več pritoževati, če je kaj pogrešil v trenutku, ko je tisto stvar najbolj rabil, kajti večkrat ga je zadelo, da je moral slišati: »Pojdite in zahtevajte to stvar od tega in tega, ki jo ima, a je ne bi hranil do zdaj, če bi vi ne bili taka zlata duša«.

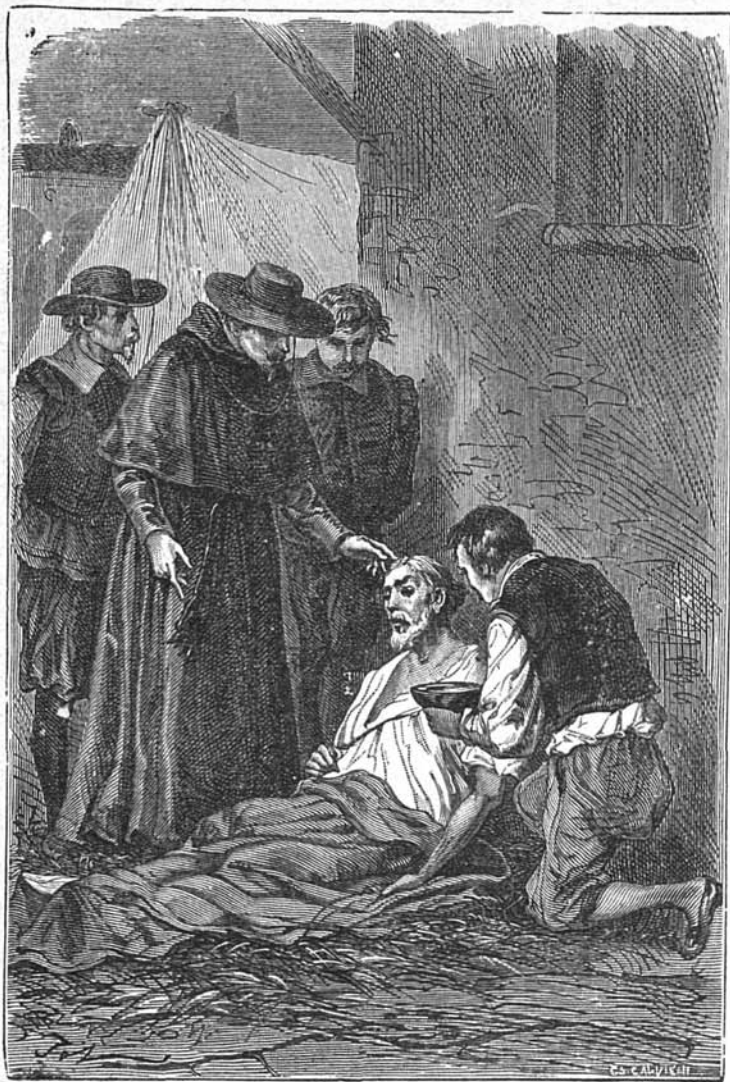
Drug, še večji nemir so mu povzročale vesti, da še vedno dan za dnem hodijo mimo vojaki v malih oddelkih, kakor je prej le predobro slutil; zato je vedno sumil, da se mu zdaj, zdaj pokaže kateri ali tudi strnjena četa med vrati, ki jih je bil dal najprej v naglici popraviti in jih je imel skrbno zaklenjena; toda to se hvala Bogu ni nikdar zgodilo. Vendar pa se te grozote niso še polegale, že je vstala neka nova.

A tu zapustimo spet ubogega moža; zdaj gre za čisto nekaj drugega, nego so njegove zasebne bojazni, gorje nekaterih vasi in mimo idoča nesreča.

Eden in trideseto poglavje.

Kuga, ki se je zdravstveno sodišče balo, da bi jo nemške tolpe lahko zanesle na Milansko, je res prišla v deželo, kakor je znano; in znano je tudi, da se ni ustavila tu, temveč je zajela in opustošila dobršen del Italije. Sledeč niti naše zgodbe, prehajamo k pripovedovanju glavnih dogodkov te šibe božje, seveda na Milanskem ali skoro izključno v Milanu; kajti spomini tiste dobe govore skoro izključno o mestu, kakor se iz dobrih in slabih razlogov godi skoro vedno in povsod. In da povemo resnico, naš namen ni samo, da s tem pripovedovanjem predočimo dejanski položaj, v katerega pridejo naše osebe, temveč da obenem na kratko in kolikor je nam to sploh mogoče, razširimo poznavanje domače zgodovinske dobe, ki je bolj sloveča nego poznana.

Med mnogimi sočasnimi poročili ni nobenega, ki bi samo zadostovalo, da nam poda jasno in urejeno sliko, kakor tudi ni nobenega, ki je ne bi pomagalo ustvariti. V vsakem izmed teh poročil, ne izvzemši niti Ripamontijevega, ki jih vsa prekaša po množici in izboru dejstev in še bolj po načinu opazovanja, v vsakem so izpuščena bistvena dejstva, ki so zabeležena v drugih; v vsakem so snovni pogrški, ki jih je mogoče spoznati in popraviti s pomočjo kakega drugega ali tistih malo izdanih in neizdanih listin javne oblasti, ki so še ostale; često najdemo v kakem poročilu vzroke, katerih učinke smo nejasno videli v kakem drugem. V vseh pa vlada čudna zmeda časov in stvari, neprestano, nekam slučajno nastopanje in odhajanje, brez splošnega načrta in brez načrta v podrobnostih; to je sicer najsplošnejši in najočividnejši znak v knjigah tiste dobe, zlasti v takih, ki so pisane v narodnem jeziku; vsaj v Italiji je tako, ali pa tudi v ostali Evropi, to bodo vedeli učenjaki, mi pa sumimo, da tudi tam. Noben pisatelj poznejše dobe si ni nadel naloge, da te spomine pregleda in primerja, da povzame iz njih strnjeno vrsto dogodkov, zgodovino tiste kuge; zato mora biti slika, ki jo ljudje

Obiskoval je lazarete, da bi tolažil bolnike in osrčeval služabnike... (Dva in trideseto pogl., str. 456).

vobče imajo o njej, zelo nerazločna in malo zmedena, nejasna slika velikih jadov in velikih zmoč (in res je bilo obojega več, nego bi si mogel človek misliti), sestavljena bolj iz sodb nego dejstev, nekaj raztresenih dejstev, često brez najznačilnejših okoliščin, brez časovnega razlikovanja, to se pravi brez umevanja vzroka in učinka, poteka in razvoja. Ko smo mi vsaj z veliko pridnostjo, če drugega ne, pregledali in primerjali vsa tiskana poročila, več neizdanih, mnoge, kakor pravijo, uradne listine (sorazmerno z malim številom, ki je še ostalo), smo skušali narediti, ne tega, kar bi radi, vendar pa nekaj, česar ni še nihče napravil. Ne nameravamo poročati o vseh javnih ukrepih, niti o vseh dogodkih, ki so kolikor toliko spomina vredni. Še manj si domišljamo, da napravimo listemu, ki bi si hotel ustvariti o tem popolno sliko, nepotrebno branje poročil v originalu; le predobro čutimo, kakšna živa, prav posebna, nedopovedljiva moč tiči vedno v takih delih, naj bodo kakorkoli zamišljena in sestavljena. Skušali smo le razločevati in pregledati najsplošnejša in najvažnejša dejstva, razvrstiti jih po resničnem redu njih zapovrstnosti, kolikor dopušča razsodnost in njih narava, opazovati njih medsebojno vplivanje ter podati tako za sedaj in dokler kdo drugi ne naredi kaj boljšega, jedrnato, a odkrito in nepretrgano poročilo o tej nezgodi.

Torej po vsem pasu ozemlja, koder je šla vojska, je bilo najti kakega mrliča po hišah ali na cesti. Kmalu nato so začele v tej in oni vasi bolehati in pomirati osebe in družine na silovitih, čudnih boleznih, z znaki, ki jih večina ljudi ni poznala. Le malo je bilo takih, ki jim ti znaki niso bili novi; bili so to tisti redki ljudje, ki so se še spominjali kuge, katera je pred pet in tridesetimi leti tudi opustošila dobršen del Italije in zlasti Milansko, kjer so jo imenovali in jo še imenujejo kugo svetega Karla. Tako močna je ljubezen! Med tako različnimi in tako slovesnimi spomini na splošno nesrečo ona lahko odkaže prvo mesto spominu na enega moža, ker je temu možu navdahnila čuvstva in dejanja, ki so še pomenljivejša od gorja; ona ga lahko vtisne v duhove kot posnetek vsega onega zla, ker ga je gnala, da se je v vse tisto zlo zamešal kod vodnik, pomočnik, zglednik in prostovoljna žrtev; iz obče nezgode vseh ona lahko napravi nekakšno podjetje tega moža ter jo imenuje po njem kakor kakšno pridobitev ali iznajdbo.

Primarij Ludovik Settala, ki ni le videl one kuge, temveč je bil tudi izmed najdelavnejših, najbolj neustrašenih in — dasi takrat še zelo mlad — najslovitejših njenih lečnikov in je zdaj, ker je zelo sumil, da bolezen spet izbruhne, stal na straži in zbiral vesti, je poročal 20. oktobra v zdravstvenem sodišču, da je na ozemlju Chiuso (zadnjem kraju v pokrajini Lecco blizu bergamaške meje) nedvomno izbruhnila kužna bolezen. Toda ukrepa ni bilo nobenega, kakor sledi iz Tadinovega »Poročila«.

In evo, podobna obvestila dospejo iz Lecca in Bellana. Tedaj se je sodišče odločilo ter se zadovoljilo s tem, da je poslalo komisarja, ki naj spotoma vzame zdravnika v Comu ter si z njim ogleda označene kraje. Oba »sta se iz nevednosti ali iz kakega drugega vzroka dala prepričati po nekem starem, nevednem brivcu iz Bellana, da fiste boleznici niso kuga«, temveč po nekaterih krajih običajni učinek jesenskih izhlapevanj iz močvirij, drugod pa učinek pomanjkanja in naporov, ki so jih ljudje prestajali ob nemškem pohodu. Tako zagotovilo se je dalo tudi sodišču, ki se zdi, da se je z njim pomirilo.

A ker so neprestano od raznih strani dohajala vedno nova smrtna poročila, sta bila odposlana dva poverjenika, da si stvar ogledata in kaj ukreneta, imenovani Tadino in neki sodni avditor. Ko sta ta dva dospela tja, se je zlo že tako razširilo, da so se dokazi ponujali in jih ni bilo treba iskati. Prešla sta ozemlje Lecco, Valsassino, obrežja Komskega jezera, okraje, ki jim pravijo Monte di Brianza, in Gero ob Addi; povsod sta našla vasi, ki so jim dohodi bili zaprti z omrežji, drugod so bile vasi skoro zapuščene, prebivalci pa so pobeginli in bivali v šatorih na poljani ali so se razpršili; »in zdeli so se nama«, pravi Tadino, »kakor divji stvori; ta je imel v roki zelišče meto, oni rutico, ta rožmarin, oni steklenico kisa«. Poprašala sta po številu mrtvih; bilo je strahovito. Preiskala sta bolnike in mrličje in povsod sta našla grde, strašne znake kuge. V pismih sta brž poslala te žalostne novice zdravstvenemu sodišču, ki se je ob prejemu, 30. dne oktobra, »odločilo«, pravi Tadino sam, da predpiše izkaznice in izključi iz mesta osebe iz onih krajev, koder se je pojavila kuga, in »medtem ko se je sestavljal razglas«, je dalo že naprej nekaj poprečnih ukazov mitninarjem.

Medtem sta odposlanca v veliki naglici odredila, kar se

jima je zdelo najbolje, ter se vrnila z žalostnim prepričanjem, da to ne bo zadostovalo, da ne bo moglo izlečiti in ustaviti zla, ki je že tako napredovalo ter se razširilo.

Dospela sta 14. novembra, poročala sodišču ustno in znova tudi pismeno ter dobila od tega nalog, da se predstavi guvernerju ter mu vse razložita. Šla sta ter se vrnila s poročilom, da je občutil veliko neugodje radi takih novic, da je pokazal veliko umevanje; toda misli na vojno da so bolj nujne: »Sed belli graviores esse curas« [Toda skrbi radi vojne so težje]. Tako poroča Ripamonti, ki si je izpisal zdravstvene zapisnike ter se posvetoval s Tadinom; temu je bilo namreč posebej poverjeno to poslanstvo, drugo v tej zadevi in s takim uspehom, če se bravec še spominja. Dva ali tri dni pozneje, 18. novembra, je izdal guverner razglas, s katerim je zaukazal javne veselice ob rojstvu princa Karla, prvorojenca Filipa IV.; prav nič se ni vznemirjal ali pomišljal radi nevarnosti, ki v takih okoliščinah preti iz natekanja mnogo ljudi — vse kakor v navadnih časih, kakor da mu ni nikdo ničesar povedal.

Ta mož je bil, kakor smo že povedali, slavni Ambrozij Spinola, ki so ga poslali, da tisto vojno spet uravna, popravi don Gonzalove pogreške in takole prilično tudi malo vlada; in tudi mi lahko tukaj prilično omenimo, da je umrl čez malo mesecev, še med tisto vojno, ki mu je bila tako pri srcu; ni pa umrl od ran na bojnem polju, temveč v postelji od žalosti in srčne boli radi očitkov, krivic in vsakovrstnih nevšečnosti, ki so ga doletele od onih, katerim je služil. Zgodovina je obkotala njegovo usodo in grajala tujo nehvaležnost, z veliko skrbnostjo je popisala njegova vojaška in politična podjetja in hvalila njegovo dalekovidnost, delavnost in vztrajnost; lahko bi bila tudi preiskala, kaj je napravil z vsemi temi vrlinami, ko je grozila kuga in napadla ljudstvo, ki mu je bilo izročeno v skrb, ali bolje na milost in nemilost.

Ali kar zmanjšuje začudenje nad njegovim vedenjem, dasi ne omiljuje graje, kar vzbuja novo, še večje začudenje, je vedenje prebivalstva samega, tistega prebivalstva, pravim, ki sicer še ni bilo okuženo, a je imelo toliko razlogov, da se je balo okuženja. Ko so došle take vesti iz krajev, ki so bili tako hudo napolnjeni s kugo, iz krajev, razvrščenih okoli mesta skoro v polkrogu, ki na nekaterih točkah ni oddaljen več nego osemnajst ali dvajset milj, kdo ne bi mislil, da je

moralo nastati v mestu splošno gibanje, želja po varnostnih odredbah, naj bodo že dobre ali slabe, ali vsaj brezplodna vznemirjenost? In vendar, če so si spomini tiste dobe v čem edini, so si v pričevanju, da se ni nič takega zgodilo. Slaba letina prejšnjega leta, nadloge radi vojaštva, dušne bolesi so se zdele več nego zadostne, da opravičijo umrljivost; kdor je na trgih, v prodajalnah, po hišah izustil kakšno besedo o nevarnosti, kdor je utemeljeval kugo, tega so sprejeli z nevernim norčevanjem ali z jeznim preziranjem. Ista nevera, ista — bolje rečeno — slepota in miselna negibnost je prevladovala tudi v senatu, v svetu dekurijonov, pri vsakem oblastvu.

Berem pa, da je kardinal Friderik, kakor hitro je doznal za prve slučaje kužne bolezni, med drugim predpisal župnikom v pastirskem pismu, naj vedno in vedno opozarjajo ljudstvo na važnost in strogo obveznost, da vsak tak slučaj naznani in izroči okuženo ali sumljivo blago; in tudi to lahko štejemo med njegove hvale vredne posebnosti.

Zdravstveno sodišče je zahtevalo in prosilo za sodelovanje, doseglo pa je malo ali nič. In tudi v sodišču samem skrbnost nihi oddaleč ni bila enaka nujnosti potrebe; kakor zatrjuje večkrat Tadino in kakor še jasneje izhaja iz vse nožranje zveze njegovega poročila, sta oba zdravnika, prepričana, da grozi težka nevarnost, izpodbujala sodišče, ki je nato moralo izpodbujati druge.

Videli smo že, kako mrtvo je ravnalo pri prvem oznanilu o kugi celo v zbiranju vesti; evo zdaj drug slučaj nič manj čudovite počasnosti, če le ni bila vsiljena po ovirah višjih oblastev. Tisti razglas o izkaznicah, sklenjen 30. oktobra, se je sestavil šele 23. naslednjega meseca, objavil pa šele 29. Kuga je medtem že prišla v Milan.

Tadino in Ripamonti sta hotela zabeležiti tudi ime tistega, ki nam jo je prvi prinesel, in druge okolnosti glede osebe in slučaja; in res, pri opazovanju početkov obširne umrljivosti, v kateri je komaj mogoče približno označiti s tisoči število žrtev, nikar da bi jih razločevali po imenu, se porodi neka čudna radovednost, da bi poznali tista prva maloštevilna imena, ki jih je bilo mogoče zabeležiti in ohraniti; radi te odlike, te prednosti v pogibeli se zdi, da najdejo ljudje v teh imenih in njih podrobnostih, ki so sicer najbolj brezpomembne, nekaj usodnega in spomina vrednega.

Oba zgodovinarja trdita, da je bil to italijanski vojak v

španski službi, v ostalem se ne skladata preveč, niti glede imena. Po Tadinu se je imenoval Peter Anton Lovato, nastanjen na ozemlju Lecca, po Ripamontiju pa Peter Pavel Locati, nastanjen v Chiavenni. Razlikujeta se tudi v dnevu njegovega prihoda v Milan; prvi navaja 22. dan oktobra, drugi pa isti dan naslednjega meseca; sprejeti pa ni mogoče ne tega ne onega. Obe časovni napovedi sta v nasprotju z drugimi, ki so boljje overovljene. In vendar je moral imeti Ripamonti, ki je pisal po ukazu generalnega sveta dekurijonov, na razpolaganje mnogo sredstev za zbiranje potrebnih podatkov; Tadino pa je bil lahko že radi svoje službe o takem dejstvu boljje poučen nego vsakdo drugi. Sicer pa izhaja iz primerjanja drugih navedb, ki se nam zdijo točnejše, kakor smo rekli, da se je to zgodilo pred objavo razglasa o izkaznicah, in če bi se izplačalo, bi lahko dokazali ali skoro dokazali, da se je moralo zgoditi prve dni tistega meseca, a bravec nam to gołovo izpregleda.

Bodi kakorkoli, ta nesrečni in nesrečo noseči pešak je prišel v mesto z velikim svežnjem kupljene ali nemškim vojakom pokradene obleke. Ustavil se je v neki hiši svojih sorodnikov, v predmestju vzhodnih vrat, blizu kapucincev. Jedva je došel, že je zbolel. Odnegli so ga v bolnišnico in tu je bula, ki so mu jo odkrili pod pazduho, vzbudila v njegovem zdravniku sum o tem, kar je v resnici bilo. Četrți dan je umrl.

Zdravstveno sodišče je dalo njegovo družino osamiti in sekvestirati na domu; njegove obleke in posteljo, na kateri je ležal v bolnišnici, so sežgali. Dva strežnika, ki sta ga imela v oskrbi in dober redovnik, ki mu je pomagal, so v malo dneh zboleli, vsi trije na kugi. Dvom, ki so ga o naravi bolezni imeli na tem kraju že brž spočetka, in previdni ukrepi, ki so jih temu primerno odredili, so povzročili, da se okuženje ni bolj razširilo.

Toda vojak ga je bil razsejal tudi zunaj in kmalu je začelo kaliti. Prvega se je bolezen prijela gospodarja hiše, kjer je oni stanoval, plunkarja Karla Colonne. Tedaj so na ukaz zdravstvene oblasti odvedli vse najemnike tiste hiše v lazareť, kjer je večina zbolela; nekateri so po kratkem času umrli na očitnem okuženju.

Kar se je v mestu že razsejalo po njih, njihovih oblekah in pohištvu, ki so ga sorodniki, najemniki in posli prikrili

preiskavam in po sodišču predpisanemu ognju, in kar je povrh še novega prihajalo radi nepopolnosti razglasov, nemarnosti v njih izvajanju in izurjenosti, s katero so se jim mnogi znali izogniti, se je skrivaj razvijalo in se polagoma plazilo še do konca listega leta in prve mesece naslednjega, 1630. Tupačam je zdaj v tem, zdaj v onem okraju bolezen koga napadla, ta ali oni je od nje tudi umrl; toda redkost slučajev sama je odganjala sumnjo resnice ter vedno bolj potrjevala občinstvo v nespametnem, smrtonosnem zaupanju, da kuge ni in je ni bilo niti trenutek. Mnogi zdravniki so tudi postali odjek ljudskega glasu (ali je ljudski glas bil tudi v tem slučaju glas božji?) ter zasmehovali zlokobne napovedi in grozeče opomine manjšine; pripravljena so imeli imena navadnih bolezni, ki so jih dajali raznim slučajem kuge, če so jo morali zdraviti, naj se je pokazala s katerimi-koli simptomi in znamenji.

Opozorila na take slučaje so dohajala zdravstvenemu oblastvu pozno, če so vobče dohajala, in bila so navadno nezanesljiva. Strah pred kontumacem in lazaretom je vsem ostril misli: obolelih ljudje niso prijavljali, podkupovali so grobarje in njih nadzornike, celo podrejenci sodišča samega, ki jih je to pošiljalo na mrliške ogleda, so za denar pisali kriva izpričevala.

Ker pa je sodišče, kadarkoli se mu je kakšno razkritje posrečilo, ukazalo sežgati blago, sekvestriralo hiše in poslalo družine v lazareti, je lahko uvideti, kolika je morala biti proti njemu jeza in godrnjavost občinstva, »plemstva, trgovcev in ljudstva«, pravi Tadino; kajti vsi so bili prepričani, da so to nadlegovanja brez vzroka in brez smisla. Glavno sovraštvo je padalo na oba zdravnika, imenovanega Tadina in Senatorja Settalo, primarijevega sina, tako da že nista mogla preko trgov, ne da bi jih ljudje napadali z grdimi besedami, če ne celo s kamni. In goťovo je bil položaj, v katerem sta bila ta dva moža nekaj mesecev, nenavaden in zasluži, da se omeni: videla sta naprej, da se bliža strašna šiba, trudila sta se, kolikor sta le mogla, da bi jo odvrnila, zadevala pa sta ob ovire, kjer sta iskala pomoči in dobre volje, ter sta obenem bila tarča psovkam in imenovali so ju sovražnika domovine — »pro patriae hostibus«, piše Ripamonti.

Nekaj tega sovraštva so bili deležni tudi drugi zdravniki,

ki so bili kakor onadva prepričani o resničnosti okuženja, svetovali varnostne odredbe ter skušali vcepiti vsem svojo bolestinu gotovost. Najbolj obzirni ljudje so jim očitali lahkovernost in trmo; za vse druge je bilo to očitno sleparstvo, spletko, zasnovana za izkoriščanje javnega strahu.

Primarij Ludovik Settala, ki je imel tedaj malo manj nego osemdešet let in je bil poprej profesor zdravilstva na vseučilišču v Paviji, nato profesor npravne filozofije v Milanu, pisatelj mnogih tedaj zelo čislanih del, slaven radi vabil na stolice drugih vseučilišč, v Ingolstadt, Piso, Bologno, Padova, in radi tega, ker je vsa ta vabila odklonil, je bil gotovo izmed najuglednejših mož svoje dobe. Njegovemu slovesu v znanosti naj se doda še sloves v življenju in občudovanju naj se doda še dobrohočnost radi velike ljubezni, s katero je zdravil uboge ter jim izkazoval dobrote. In kar v nas zmede in zatemni čuvstvo spoštovanja, ki nam ga navdajajo te vrline, kar pa je moralo tedaj to čuvstvo posplošiti in okrepiti: ubogi mož je delil najbolj navadne in najbolj pogubne predsodke svojih sodobnikov; bil je dalje nego oni, toda ni se oddaljil od množice — in to privablja zlo ter često pripravi ob ugled, pridobljen na drugačne načine. In vendar velikanski ugled, ki ga je užival, v tem slučaju ni mogel premagati mnenja tega, kar pesniki imenujejo nevedno ljudstvo, prvi glumci pa spoštovano občinstvo, niti ga obvarovati pred sovražnostmi in napadi tistega njegovega dela, ki najlažje prehaja od sodeb k demonstracijam in dejanjem.

Ko je šel nekega dne v nosilnici obiskavat svoje bolnike, se je začelo zbirati ljudstvo okrog njega ter vpiti, da je on načelnik tistih, ki hočejo po sili, da bodi kuga, on da straši mesto s tistim svojim namrgodenim obrazom in svojo dolgo brado — in vse zato, da bodo imeli zdravniki posla. Množica in besnost sta naraščali; ko so nosilci opazili nevarnost, so se z gospodarjem zatekli v prijateljsko hišo, ki je po sreči bila v bližini. To ga je zadelo zato, ker je videl jasno, povedal stvar, kakor je bila, in hotel rešiti kuge mnogo tisoč oseb. Ko pa je s svojim obžalovanja vrednim zdravniškim svetom pripomogel, da so mučili, s kleščami ščipali in kož čarovnico zažgali neko ubogo nesrečnico, ker je njen gospodar trpel čudne želodčne bolečine in je bil neki drug, prejšnji gospodar močno zaljubljen vanjo, tedaj si je pri občinstvu gotovo pridobil novo hvalo kot učenjak

in — kar nam je neznosno misliti — nov naslov zaslužnega moža.

Toda pod konec meseca marca so se začele množiti najprej v predmestju Vzhodnih vrat, nato po vseh mestnih okrajih bolezní in smrti s čudnimi naključji krčev, utripanja, mrtvičnosti in blodnosti, z onimi nesrečnimi znamenji modrikastih madežev in bul, najčešče nagle, nasilne, neredko hipne smrti brez vsakega prejšnjega znaka bolezní. Mnenju okuženja nasprotni zdravniki, ki zdaj niso hoteli priznati tega, čemur so se prej posmehovali, a so vendar morali dati novi bolezní kakšno splošno ime, ker je postala presplošna in preočítna, da bi bila brez njega, so iznašli ime zlih mrzlic ali kužnih mrzlic; to je bila klavrna zamenjava ali besedna prevara, ki pa je vendar povzročala mnogo škode, kajti kazala je, da priznava resnico, pri tem pa se ji je vendarle posrečilo zatreti vero v to, kar bi bilo najbolj treba verjeti in videti, da se namreč bolezen širi z dotikanjem. Oblasti so začele kakor človek, ki se prebudi iz globokega sna, malo bolj poslušati opomine in predloge zdravstvenega oblastiva, izvajali njene razglase ter sekvestre in zdravstvene zapore njenega sodišča. To je neprestano zahtevalo denarja za rastoče dnevne stroške v lazaretu in v toliko drugih službah; zahtevalo ga je od dekurijonov, dokler se ne odloči (odločilo pa se ni, mislim, nikoli drugače kot dejansko), ali mora take stroške poravnati mesto ali kraljevi erar. Prav tako se je obrnil na dekurijone veliki kancelar, tudi po nalogu guvernerja, ki je znova šel oblegat ubogo mesto Casale; obrnil se je nanje tudi senat, naj mislijo, kako preskrbijo mesto z živežem, preden drugi kraji prekinejo stike z njim, če se na nesrečo okuženje razširi v njem, in naj kaj ukrenejo, da bodo lahko vzdrževali velik del prebivalstva, ki je ostalo brez dela. Dekurijoni so skušali priti do denarja s posojili in davki; kar so nabrali, so razdelili med zdravstveno oblastvo in reveže; nakupili so tudi malo žita ter vsaj deloma zado- stili potrebi. Toda velikih tesnob še ni bilo.

V lazaretu, kjer je prebivalstvo od dne do dne naraščalo, čeprav ga je bolezen vsak dan redčila in kosila, je bila druga težka naloga ta, kako se naj zagotovi služba in pokorščina, kako se naj vzdržuje ali bolje uvede uprava, kakršno je zaukazalo zdravstveno sodišče; kajti od prvega hipa je bil tam velik nered zaradi razbrzdanosti mnogih

zapornikov in radi nemarnosti in popustljivosti uslužbencev. Sodišče in dekurijoni, ki niso vedeli, kam bi z glavo, so se domislili, da bi se obrnili na kapucince; prosili so očeta provincijalnega poverjenika, ki je nadomestoval malo prej umrlega provincijala, naj jim da oseb, ki bi znale vladati to obupno kraljestvo. Poverjenik jim je ponudil za predstojnika očeta Feliksa Casatija, moža zrelih let, ki je bil na glasu radi svoje ljudomilosti, delavnosti, krohkosti in obenem nofranje trdnosti ter je ta sloves tudi zaslužil, kakor so pokazali poznejši dogodki, za njegovega tovariša in pomočnika pa očeta Mihaela Pozzobonellija, ki je bil še mlad, a po mislih in obrazu resen in strog. Sprejeli so ju z velikim veseljem in 30. marca sta prišla v lazaref. Zdravstveni predsednik ju je povedel naokrog, kakor da ju uvaja v posest; sklical je služabnike in uradnike vseh stopenj ter proglasil pred njimi očeta Feliksa za poglavarja tistega kraja z vrhovno in popolno oblastjo. Kakor je pozneje žalostna družba vedno bolj naraščala, je polagoma prišlo tja še več kapucincev in postali so tu nadgledniki, izpovedniki, upravitelji, bolniški strežniki, kuharji, oblačilniški varuhi, pralci in vse, kar je bilo treba. Oče Feliks, vedno zaposlen in vedno skrben, je krožil podnevi in je krožil ponoči, po hodiščih in po sobah in po obširnem nofranjem prostoru, noseč včasih sulico, včasih pa oborožen samo s spokorno haljo; vse je oživljal in vse uravnaval: pomirjal je upore, reševal prepire, grozil, kaznoval, grajal, tolažil, brisal solze in jih točil. Spočetka je dobil kugo, pa je ozdravel ter se z novo močjo lotil vseh prejšnjih skrbi. Njegovi sobratje so tam po večini žrtvovali življenje, in vsi z veseljem.

Gotovo je bila taka diktatura čuden izhod, prav tako čuden kakor zlo samo, kakor doba sama; in če bi drugega ne vedeli, bi za dokaz ali bolje za zgled zelo sirove in zelo slabo urejene družbe zadostovalo, če vidimo, da fisti, katerim je tako važno vladanje pritikalo, niso vedeli, kaj početi z njim, ter so ga prepustili drugim, a so za tak posel našli samo ljudi, katerim je moralo biti to po njih uredbi najbolj tuje. Toda obenem je to plemenit zgled moči in sposobnosti, ki jo ljubezen lahko daje v vsaki dobi in v kateremkoli redu stvari, če vidimo, da so ti ljudje tako breme tako junaško nosili. Lepo je bilo že samo to, da so ga sprejeli iz edinega razloga, ker ni bilo nikogar, ki bi ga bil hotel, z edinim namenom, da

služijo, z edinim posvetnim upanjem bolj zavidanja vredne nego zavidane smrti; lepo je bilo že to, da so jim to ponudili zato, ker je bilo težko in nevarno, in so domnevali, da morajo le oni imeti silo in hladnokrnost, ki je bila v takih trenutkih tako potrebna in tako redka. Zato pa delo in srčnost teh redovnikov zaslužita, da se jih spominjamo z občudovanjem, z ljubeznijo in z ono hvaležnostjo, ki jo ljudje obenem dolgujejo za velike usluge, ki so jih ljudje izkazali ljudem, ter jo tem bolj dolgujejo onim, ki je ne pričakujejo kot povračilo. »Kajti da ni bilo teh očetov tam«, pravi Tadino, »bi bilo gotovo vse mesto uničeno; bilo je namreč nekaj čudovitega, da so ti očetje v tako kratkem času toliko izvršili za javno blaginjo, da so z lastno pridnostjo in modrostjo vzdrževali v lazaretu toliko tisoč revežev brez mestne pomoči ali skoro brez nje«. Oseb, ki so tistih sedem mesecev, ko je vladal oče Feliks, imele na tem kraju svoje zavetišče, je bilo približno pet tisoč, kakor poroča Ripamonti, ki po pravici pripominja, da bi moral tudi o takem možu govoriti, če ne bi popisoval jadov nekega mesta, temveč pripovedoval to, kar bi moglo biti mestu v čast.

Seveda je ona trma, ki je kugo tajila, tudi med občinstvom ponehavalala ter se izgubljala, kakor se je bolezen bolj in bolj širila, in sicer po dotikanju in občevanju, in to tem bolj, ko se ni več omejevala samo na reveže, temveč se je začela lotevati tudi bolj znanih oseb. Med temi je vzbudil tedaj največjo pozornost primarij Settala, ki zasluži, da ga tudi zdaj izrečno omenjamo. Ali so zdaj ljudje vsaj priznali, da se ubogi starček ni motil? Kdo ve? Zboleli so na kugi on, njegova žena, dva sinova in sedem poslov. On in eden sin sta ozdravela, vsi drugi so umrli. »Taki slučaji«, pravi Tadino, »ki so se v mestu pripetili v plemenitih rodbinah, so nagnili plemstvo in preprosto ljudstvo k razmišljanju in neverni zdravniki ter nevedno, predrzno ljudstvo so si začeli gristi usnice, stiskati zobe in mrščiti obrvi«.

Toda izhodi, izvinki in — da tako rečem — osvete premagane trme so včasih takšni, da bi si človek želel, naj bi bila ostala trdna in nezlomljena do konca kljub razumu in uvidevnosti; in to bi si bil človek želel tudi tedaj. Tisti, ki so tako odločno in tako dolgo ometali trditev, da se v njih bližini in med njimi razvija kal bolezni, ki se z naravnimi sredstvi lahko razširi in povzroči pokolji, zdaj že niso mogli več

tajiti njenega razširjanja, a ga tudi niso hoteli pripisovati naravnim sredstvom (ker bi bili s tem priznali obenem veliko samoprevaro in veliko krivdo); zato so bili tem bolj pripravljeni najti kakšen drug vzrok ter se okleniti vsakega, naj bi kdo razglasil kateregakoli. Na nesrečo je bil tak vzrok pripravljen v mišljenju in v skupnih izročilih tiste dobe ne le v tej deželi, temveč v vsej Evropi: umetnost zastrupljanja, vražja početja ljudi, ki so se zarofili, da s kužnimi strupovi in čarovnijami trosijo kugo. Take in podobne stvari so se domnevale in verjele že mnogokrat ob času kuge, tu pa posebno ob kugi, ki je divjala pred pol stoletjem. K temu dodajte še, da je že prejšnje leto došla guvernerju po kralju Filipu IV. podpisana depeša, ki ga je opozarjala, da so iz Madrida ubežali štirje Francozi, ki jih zasledujejo radi sumnje, da razširjajo strupena, kugonosna mazila; zato naj pazi, ali niso morada prišli v Milan. Guverner je depešo sporočil senatu in zdravstvenemu sodišču ter zdi se, da za tedaj niso nič drugega ukrenili. Ko pa je kuga izbruhnila in so jo vsi priznavali, je tudi tisto opozorilo spet oživel v spominu in je lahko potrdilo nejasno sumnjo o zločinski ukani; lahko pa je bilo tudi prva prilika, da je sumnja nastala.

Toda dve dejstvi, eno izvirajoče iz slepega in razbrzdanega strahu, drugo iz ne vem kakšne hudobije, sta nejasno sumnjo mogočega napada spremenili v sum — za mnoge celo v gotovost — pravega napada in resnične zarote. Nekateri, ki se jim je 17. marca zvečer zdelo, da so videli, kako so neznanе osebe mazale v stolnici pregrajo iz desak, ki je delila moške prostore od ženskih, so dali odnesti ponoči iz cerkve pregrajo in mnogo klopi, ki jih je ta zapirala, dasi je predsednik zdravstvenega oblastva, ki je s štirimi uradniki prihitel in pregledal ograjo, klopi in kropilnike, a ni našel ničesar, kar bi bilo moglo potrditi praznoglavo sumnjo o zastrupljalnem poskusu, da pa ugotovi tuji domišljavosti in »bolj zato, da bo previdnosti raje preveč, nego iz potrebe«, dasi je, pravim, določil, da zadostuje, če se pregraja omije. Ta gmoča nakopičenega lesa je napravila zelo strahoten vtis v množici, kateri postane kak predmet tako zlahka dokaz. Govorilo se je in splošno verjelo, da so v stolnici namazali vse klopi, stene in celo vrvi pri zvonovih. In tega niso govorili samo tedaj; vse beležke sodobnikov, ki to dejstvo omenjajo (nekatero so bile pisane mnogo let pozneje), govorijo o njem z isto gotovostjo.

vostjo; njegovo pravo zgodovino pa bi bilo treba uganiti, če ne bi stala v nekem po zdravstvenem sodišču guvernerju pisanim pismu, ki se hrani v tako zvanem arhivu sv. Fedela; v tistem pismu smo jo našli in iz njega so besede, ki smo jih zgoraj deli med navednice.

Naslednje jutro je nov, še bolj čuden in značilen prizor presenetil oči in duhove meščanov. Po vseh delih mesta je bilo videti hišna vrata in zidove na dolge razdalje onečejene z neznano, rumenkasto in belkasto nesnago, ki je bila kakor z gobami naškropljena. Bodisi da je to izviralo iz norega veselja, da bi nastal hrupnejši in splošnejši strah, ali iz še bolj zločinskega namena, da bi se javna zmeda povečala, ali kdo bi vedel iz česa; vendar dejstvo je tako izpričano, da bi se nam zdelo manj pаметno pripisovati ga sanjam mnogih nego činu nekaterih. Sicer pa bi te vrste čin ne bil ne prvi ne zadnji. Ripamonti, ki zlasti glede mazanja često zasmehuje, a še večkrat obžaluje ljudsko lahkovernost, trdi, da je tisto onesnaženje videl, ter ga popisuje. V zgoraj navedenem pismu govorijo gospodje zdravstvenega oblasstva o tej stvari z istimi izrazi; omenjajo obiske in poizkuse, ki so jih s tisto snovjo napravili na pseh, a brez slabega uspeha, pristavljajo, da po njihovem mnenju »izvira taka predrznost bolj iz nesramnosti kakor iz zločinskega namena«; taka misel očituje v njih dotlej dovolj duševne mirnosti, da ne vidijo tega, česar ni bilo. Še drugi sočasni spomini, ki to omenjajo, namigujejo tudi, da je bilo sprva zelo razširjeno mnenje, da se je to zgodilo za šalo in iz muhavosti; nihče pa ne omenja nikogar, ki bi bil to tajil; gotovo pa bi bil kdo take ljudi omenil, da jih je kaj bilo, če za drugo ne, vsaj zato, da bi jih imenoval čudake. Zdelo se mi je, da ne more biti neumesno, če poročam in zberem take podrobnosti o slovečem deliriju, ki so ali malo znane ali docela neznane; kajti kar se mi v zmotah in zlasti v zmotah množice zdi najbolj zanimivo in najbolj opazovanja vredno, je baš poť, ki jo ubirajo, ter videz in način, kako se lahko polastijo duhov ter jih obvladajo.

Že itak razburjeno mesto je završalo. Hišni gospodarji so z gorečo slamo obžigali pomazana mesta; potniki so obstajali, gledali, se zgražali, hrumeli. Tujce, ki so bili že samo radi tega na sumu in jih je bilo takrat lahko spoznati po obleki, je ljudstvo ustavljalo po cestah ter jih tiralo pred pravico. Naredili so preiskave, zaslišali jetnike, tiste, ki so jih zajeli,

in priče; krivca niso našli; duhovi so še bili zmožni dvomiti, pretresati, razumeti. Zdravstveno sodišče je objavilo razglas, v katerem je obetalo nagrado in nekaznjenost onemu, ki bi razkril povzročitelja ali povzročitelje tega čina. »Ker se nam nikakor ne zdi primerno«, pravijo ti gospodje v omenjenem pismu, ki nosi datum z dne 21. majnika, a je bilo očividno pisano 19., ker ta dan stoji na tiskanem razglasu, »da bi ta zločin ostal kakorkoli nekaznovan, zlasti v tako nevarnem in sumenju polnem času, smo v tolažbo in pomirjenje tega ljudstva in da bi kaj dognali o tem dejanju, objavili danes razglas« itd. V razglasu samem pa ni nobenega, vsaj ne jasnega migljaja o pametnem in pomirjajočem domnevanju, ki so ga sporočili guvernerju; ta molk ovaja besno zaskrbljenost pri ljudstvu, pri njih pa popustljivost, ki je tem bolj graje vredna, čim pogubnejša bi bila lahko postala.

Medtem ko je sodišče iskalo, so v občinstvu, kakor se dogaja, mnogi že našli. Izmed tistih, ki so smatrali, da je ono mazanje strupeno, so nekateri imeli to za osvežo don Gonzala Fernandez de Cordova radi žalitev, ki so ga zadele, ko je odhajal, drugi so imeli to za iznajdbo kardinala Richelieuja, da bi obrezljubil Milan ter se nato z lahkočo polastil mesta, še drugi so iz ne vem kakšnih razlogov proglašali za povzročitelja grofa di Collalto, Wallensteina, tega ali onega milanskega plemiča. Ni se manjkalo, kakor smo že rekli, tudi takih, ki niso videli v tem dejanju nič drugega nego neumno šalo ter so ga pripisovali dijakom, gospodom ali častnikom, ki so se dolgočasili pri obleganju Casala. Ko pa so ljudje nato videli, da temu dejanju ni sledilo — kakor so se gotovo bali — naravnost okuženje in vesoljni pokolj, je to najbrž povzročilo, da se je prvi strah za tedaj polegel in se je stvar v resnici ali le navidezno pozabila.

Vendar je bilo nekaj ljudi, ki še niso bili prepričani, da je bolezen zares kuga. Ker so i v lazaretu i po mestu nekateri ozdraveli, »se je govorilo«, (zadnje dokaze mnenja, ki ga je očividnost pobijala, je vedno zanimivo slišati), »se je med ljudstvom in tudi med mnogimi pristranskimi zdravniki govorilo, da to ni prava kuga, ker bi od nje bili vsi pomrli«. Da uniči vsak dvom, je iznašlo zdravstveno sodišče sredstvo, ki je bilo v sorazmerju s potrebo, iznašlo je način, s katerim je govorilo očem, kakor so časi to zahtevali ali prišepetovali. O binkošti so se imeli meščani navado shajati na pokopa-

lišču sv. Gregorja izven Vzhodnih vrat, da pomolijo za umrle, ki so jih ob času prve kuge tam pokopali; to pobožno priliko so porabili tudi za zabavo in razkazovanje, zato je vsakdo šel tja kar mogoče praznično oblečen. Ta dan je med drugimi umrla za kugo neka družina z vsemi člani. Ob uri najživahnejšega prometa so sredi kočij, jahačev in pešcev po ukazu zdravstvenega oblastva peljali na omenjeno pokopališče mrlične one družine na posebnem vozu in razgaljene, da bi množica lahko videla na njih očitne znake črne smrti. Krik groze in strahu se je dvigal, koderkoli je šel voz; dolgo mrmranje je šumelo za njim, prav tako mrmranje je hitelo pred njim. Vera v kugo se je utrdila; sicer pa je bolezen sama od dne do dne bolj utrjevala to vero; celo tisti shod je gotovo zelo pripomogel, da se je kuga še bolj razširila.

Spočetka torej niso priznavali kuge, nikakor ne, na noben način; prepovedano je bilo celo izgovoriti to besedo. Nato so govorili o kužnih mrzlicah; misel nanjo se takole postrani pripusti v obliki pridevnika. Nato so menili, da ni prava kuga; to se pravi: kuga pač, toda v posebnem smislu, ne baš kuga, vendar nekaj takega, za kar ni mogoče najti drugega imena. Končno pa je to kuga brez vsakega dvoma in brez oporekanja; toda že se je pridružila nova misel, misel na zastrupljanje in hudodelstvo; tako se premeni in zmede pojem, izražen po besedi, ki je ni več mogoče odriniti.

Mislím, da ni treba biti človeku Bog ve kako podkovanemu v zgodovini pojmov in besed, da spozna, kako so tudi mnoge druge imele podoben razvoj. Nebesom bodi hvala, da ni mnogo pojmov in besed s tako usodo, ki bi bile tako važne, ki bi si pridobile uvidevnost za tako ceno in bi se jim mogle pridružiti take pritikline. Vendar bi se večinoma i v malih i v velikih stvaréh bilo mogoče izogniti tako dolgemu in zvitemu razvoju, če bi se ljudje oprijeli oddavna predlaganega postopka, da bi, preden govorijo, opazovali, poslušali, primerjali in mislili.

Toda govorjenje samo zase je toliko lažje nego vsa ona druga opravila vkup, da je treba tudi nas — mislim nas ljudi vobče — malo pomilovati.

Dva in trideseto poglavje.

Ker je bilo vedno težje izpolnjevati vse, kar so žalostne razmere zahtevale, je svet dekurijonov sklenil 4. majnika, da zaprosi pomoči guvernerja. Dne 22. sta odšla dva njegova člana v tabor, da poročata o zlu in stiskah mesta: stroški ogromni, blagajne prazne, dohodki prihodnjih let zastavljeni, tekoči davki neplačani radi splošne bede, povzročene po toliko vzrokih in zlasti po vojaškem pustošenju; predočila naj bi mu, da mora po zakonih in nepretrganih običajih, pa tudi po posebnem odloku Karla V. državna blagajna nositi stroške radi kuge; da je ob kugi leta 1576. guverner markiz d'Ayamonte ne le preklical vsa državna bremena, temveč naklonil mestu podporo štirideset tisoč zlatov iz državne blagajne same; končno naj prosita za štiri stvari: naj se bremena ukinejo, kakor so se takrat, državna blagajna naj dá denarja, guverner naj obvesti kralja o stiskah mesta in dežele ter naj deželo, ki so jo prejšnje vojaške nastanitve že uničile, oprostí novih takih nastanitvev. Guverner je v odgovor pisal izraze sožalja in novega vzpodbujanja: da zelo obžaluje, ker mu ni mogoče biti v mestu, da bi vso svojo skrb posvetil njemu v olajšanje, vendar pa upa, da vse to nadomesti vnema gospodov samih, zdaj da je čas trošiti brez varčevanja ter si skušati na vse načine pomagati; kar se prošeni tiče, Išpanski: I „ukrene na najboljši način, kar mu čas in sedanje potrebe dovolijo“. Spodaj pa je bila zavita črta, ki je pomenila »Ambrozij Spinola«, jasna kakor njegove obljube. Veliki kancler Ferrer mu je odpisal, da so dekurijoni brali tisti odgovor Išpanski: I „z veliko nevoljo“. Bilo je še več obiskovanja in odhajanja, vprašanj in odgovorov, a nikjer ne najdem, da bi bilo prišlo do tesnejših zaključkov. Nekaj časa pozneje, ko je bila kuga na vrhuncu, je guverner s poverilnimi pismi izročil svojo oblast Ferrerju samemu, ker je moral on, kakor je pisal, misliti na vojno. O tej bodi tukaj prilično povedano tole: ko je radi nje ne vštévši vojakov zaginilo najmanj milijon oseb po okuženju v Lombardiji, na Benečanskem, v Piemontu, v Toskani in v delu Romagne, ko je — kakor smo zgoraj videli — opustošila kraje, mimo katerih je šla — in lahko si mislite, kako še le fiste, koder se je vršila —, se je po zavzetju in krutem izro-

panju Mantove končala s tem, da so vsi priznali novega vojvoda, radi čigar izključitve se je bila vojna začela. Pripomnili pa je treba, da je moral vojvoda odstopiti savoiskemu vojvodi kos Monferrata z dohodki petnajst tisoč zlatov, Ferrantu, vojvodi v Guastalli, pa druge dežele z dohodki šest tisoč zlatov; razen tega se je sklenila še druga, posebna, zelo tajna pogodba, s katero je prej omenjeni vojvoda savoiski odstopil Franciji Pinerolo; ta pogodba se je izvedla nekaj časa pozneje pod drugimi prevezami in z mnogimi zvijačami.

Obenem z onim sklepom so dekurijoni napravili še drugega: da poprosijo kardinala nadškofa, naj bi se vršila slovesna procesija, pri kateri bi nosili po mestu telo sv. Karla.

Dobri prelat je iz mnogih razlogov odklonil. To zaupanje v samovoljno sredstvo mu ni bilo všeč in bal se je, da se zaupanje spremeni v spotiko, če bi ne bilo pričakovanega učinka, česar se je tudi bal. Razen tega se je še bal, da je procesija le preveč pripravna prilika za hudodelstvo, „če morda vendarle so takšni mazači; če jih pa ni“, bi zbiranje toliko ljudi moralo samo pospeševati okuženje; „in ta nevarnost je bila mnogo isfinitejša“, kajti ugasli sum o mazanju se je bil medtem znova zbudil, še bolj splošen in besen nego prej.

Zopet so ljudje videli — ali pa se jim je to pot samo zdelo, da vidijo — pomazane zidove, vrata javnih poslopij, hišna vrata in kladiva na njih. Vesti o takih razkritjih so letele od ust do ust in kakor se le prerado zgodi, če so duhovi zelo v skrbeh, kdor je le slišal govoriti, se mu je že zdelo, da tudi vidi. Duhovi, ki jih je prisotnost zla vedno bolj zagrenjevala, ki jih je pritisk nevarnosti vedno bolj dražil, so se raje oklenili take vere; kajti jeza hlepi po tem, da bi kaznovala, in kakor je prav pri tej priliki pripomnil zelo nadarjen mož, bolj ji je pogodno, če more pripisovati zlo človeški razvratnosti, proti kateri lahko obrne svoje maščevanje, kakor če mora priznati, da izvirajo iz vzroka, proti kateremu ne more nič drugega začeti, kakor da se vda. Izbran, hipen, silno prodirajoč strup — take besede so več nego dovolj razlagale nasilnost in vse najtemnejše in najbolj neredne pripetljaje bolezni. Govorili so, da je ta strup sestavljen iz krastač in kač, iz slin in snovi okuženih, iz še

Toda ta je čisto izbuljil oči, stopil korak nazaj... (Štiri in trideseto pogl., str. 482).

hujših stvari, iz vsega tega, kar so si podivjane in spačene domišljije morale izmisliti gnusnega in krutega. K temu so se pridružile še čarovnije, spričo katerih je postal mogoč vsak učinek, je bil vsak ugovor brez moči in se je vsaka težkoča razblinila. Če se učinki niso pojavili brž po prvem mazanju, je zdaj bilo jasno, zakaj: to je bil pogrešen poizkus z novim zastrupljanjem, zdaj pa se je umetnost izpopolnila in volja, da se peklenski smoter doseže, je bila bolj zagrizena. Kdor bi bil zdaj še trdil, da je bila to šala, kdor bi bil tajil obstoj posebne spletke, ta bi bil veljal za slepca, za trmoglavca, če ga ne bi zadel celo sum, da je prizadet in hoče zato odvrniti pažnjo občinstva od resnice, da je sokrivec in »mazač«; ta beseda je postala kmalu splošna, slovesna, strašna. Če je obstajalo tako trdno prepričanje, da morajo biti mazači, so jih morali tudi nezmojljivo razkriti; vse oči so pazno prežale, vsako dejanje je lahko vzbudilo sumnjo, sumnja pa se je lahko izprevrgla v gotovost in ta v besnost.

Dve dejstvi navaja Ripamonti v dokaz ter opozarja, da ju ni izbral kot najgrozovitejši med onimi, ki so se vsak dan dogajala, temveč ker je, žal, bil priča pri obeh.

V cerkvi svetega Antona je nekega dne pri ne vem kakšni slovesnosti več nego osemdesetleten starček hotel sestti, ko je prej molil nekaj časa klečé; zato je najprej s plaščem obrisal prah s klopi. »Ta starec maže klopil« so z enim glasom zavpile nekatere ženske, ki so to videle. Ludje, ki so bili v cerkvi (v cerkvil), so planili na starca. Zgrabijo ga za lase, bele, kakor so bili, obkladajo ga s pestmi in brcami, nekateri ga vlečejo, drugi ga potiskajo ven. Če ga niso pobili do smrti, ga le zato niso, da bi ga takega, pol mrtvega, tirali v ječo, pred sodnike, k mučilnemu orodju. »Videl sem ga, ko so ga tako vlekli«, pravi Ripamonti, »in nisem nič več slišal o njem, mislim pa, da je mogel živeti le še kakšen hip«.

Drugi slučaj (zgodil se je naslednji dan) je bil prav tako čuden, a ne tako turoben. Trije mladi francoski tovariši, eden slovstvenik, drugi slikar, tretji mehanik, so prišli v Italijo, da si jo ogledajo, proučujejo starine in poiščejo kakšno priliko, da kaj zaslužijo; približali so se ne vem kateremu zunanjem delu stolnice, obstali ter si ga pazno ogledovali. Nekdo pride mimo, jih vidi, obstane, namigne drugemu in

nato še drugim ljudem, ki se bližajo. Nastala je gruča, ki je gledala in merila z očmi to trojico; obleka, bisage in lasje so jih izdajali za tujce in kar je bilo še huje, za Francoze. Kakor bi se hoteli prepričati, da je marmor, so iztegnili roko ter se dotaknili zidu. To je zadostovalo. Množica jih je obdala, pograbila, pretepla ter jih med neprestanimi udarci tirala v ječo. Na srečo je justična palača malo oddaljena od stolnice in na še večjo srečo so jih spoznali za nedolžne ter izpustili.

Take stvari pa se niso dogajale samo v mestu; besnost se je bila razširila kakor kuga. Popolnik, ki so ga kmetje srečali izven glavne ceste ali ki se je na tej obojavljaj, gledal sem in tja ali sédel na tla, da se odpočije; neznanec, pri katerem so našli kaj čudnega, kaj sumljivega v obrazu ali v obleki, je bil mazač; na prvo opozorilo kogarkoli, na krik kakega dečka je bilo plač zvana in ljudje so se stekali; nesrečnike so kamenjali, če so jih pa zajeli, so jih v besnem sprevedu odvedli v ječo. Tako so zaprli Ripamontija samega. Ječa pa je bila, vsaj za nekaj časa, rešilni pristan.

Toda dekurijoni, ki jim odklonitev modrega prelata ni vzela poguma, so ponavljali svoje prošnje in želja občinstva jih je hrupno podpirala. Friderik se je še nekaj časa upiral, skušal jih je prepričati; to je vse, kar je mogel storiti razumen mož proti sili časa in pritiskanju mnogih. Spričo takega javnega mnenja, spričo misli na nevarnost, ki je bila tedaj še zmedena, oporekana, zelo oddaljena od uvidevnosti, ki se nam danes vsiljuje, ni težko razumeti, kako so njegovi dobri razlogi tudi v njegovem duhu lahko podlegli slabim razlogom drugih. Ali je potem, ko se je vdal, imela svoj delež nekoliko tudi slabost volje, to so skrivnosti človeškega srca. Gotovo, če se v katerem slučaju zdi, da se lahko ves pogršek naprti razumu in je treba vesti opravičiti, je to gotovo potrebno, ko gre za fiste redke može (in ta je bil gotovo v njih številu), iz katerih vsega življenja proseva odločno uboganje vesti brez ozira na kakršnekoli časovne koristi. Ko so se prošnje ponavljale, je torej odnehal, privolil je, da se bo vršila procesija, privolil je tudi na splošno željo in priganjanje, da ostane nato krsta z relikvijami sv. Karla osem dni izpostavljena na velikem oltarju v stolnici.

Nikjer ne stoji, da bi bilo zdravstveno sodišče ali kdo

drugi ugovarjal ali kakorkoli nasprotoval. Imenovano sodišče je samo odredilo nekaj varnostnih ukrepov, ki so ovajali strah, ne da bi odstranili nevarnost. Predpisalo je strožja pravila za vstop v mesto in da si zagotovi njih izvajanje, je dalo zapreti vrata, kakor je dalo tudi, da kolikor mogoče izključi od shoda okužene in sumljive, zabiti duri sekvestriranih hiš; teh pa je bilo približno pet sto, če se v taki stvari smemo zanesti zgolj na zahtevila enega pisatelja, in sicer pisatelja tistega časa.

Tri dni so trajale priprave; dne 11. junija, kakor je bilo določeno, je procesija ob zori izšla iz stolnice. Spredaj je stopala dolga vrsta ljudi, večinoma žensk, ki so jim obrazi bili zagrnjeni s širokimi taffastimi rutami; mnoge so bile bose in v vrečo oblečene. Nato so sledile obrti, vsaka za svojo zastavo, za njimi bratovščine v oblekah raznih oblik in barev, nato redovniki in posvećni duhovniki, vsak z znamenji svoje časti in s svečo ali majhno plamenico v roki. Sredi svetlobe najbolj gostih luči, sredi najglasnejšega trušča spevov se je pod bogatim nebom pomikala krsta, počiva-joča na ramenih štirih kanonikov, ki so bili odeli v veliki ornat ter se zdaj pa zdaj menjavali. Skozi kristalne šipe se je videl češčeni mrlič, oblečen v sijajna škofovska oblačila in s škofovsko kapo vrh lobanje; v okrnjenih in razpadlih oblikah je še bilo mogoče razločiti kakšno sled nekdanjega obraza, kakršnega so predstavljale podobe in kakršnega so se nekateri še spominjali, da so ga v življenju videli in častili. Za pozemeljskimi ostanki umrlega pastirja (pravi Ripamonti, iz katerega jemljemo v glavnem ta popis) je stopal nadškof Friderik, ki mu je bil kakor prej po zaslugah, krvi in dostojanstvu zdaj blizu tudi po osebi. Sledilo je še ostalo duhovništvo, nato uradništvo v najbolj prazničnih oblačilih, nato plemiči, nekateri razkošno oblečeni kakor v slovesnem izkazovanju bogočastja, drugi v znamenje pokore žalno oblečeni ali bosi in zaviti v plašče, z naglavko čez obraz; vsi so nosili majhne plamenice. Konec procesije je tvorilo drugo pomešano ljudstvo.

Cesta je bila povsod praznično okrašena. Bogatini so izvlekli na dan najdragocenejše oprave; pročelja revnih hiš so okrasili premožnejši sosedje ali pa se je to zgodilo na javne stroške; namesto izvešenih tkanin ali drugod nad njimi je bilo pritrjeno zeleno vejevje; vsepovsod so viseli na-

pisi, podobe, znamenja; na okenskih napuščih so stale na vidnem mestu vaze, starine in razne redkote; povsod so gorele luči. Po mnogih takih oknih so zaprti bolniki gledali procesijo ter jo spremljali s svojimi molitvami. Druge ceste so bile neme, zapuščene; le tu pa tam so nekateri z oken prisluškovali blodečemu brnenju, drugi, — in med njimi je bilo videti celo redovnice — so splezali na strehe, da bi mogli odondod vsaj od daleč videti ono krsto, sprevod ali karkoli.

Procesija je šla skozi vse mestne okraje. Na vsakem izmed onih križišč ali malih trgov, kjer glavne ceste prehajajo v predmestja — takrat so še nosili staro ime »carrobi«, ki je zdaj ostalo enemu samemu —, se je sprevod ustavil in krsto so položili poleg križa, ki ga je bil na takih mestih za prejšnje kuge dal postaviti sv. Karel in od katerih jih nekaj še danes stoji. Tako se je procesija vrnila v stolnico, ko je bilo že precej preko poldne.

In evo, brž drugi dan, ko je še vladalo ono domišljavo zaupanje in v mnogih celo fanatična gotovost, da je procesija morala ustaviti kugo, so slučajni smrti v vsakem sloju in vsakem delu mesta tako prekomerno narasli in v tako hipnem poskoku, da je moral vsakdo videti vzrok ali priliko za to v procesiji sami. Toda o čudežne in žalostne moči splošnega predsodka! Večina ni pripisovala tega učinka temu, da je bilo tako dolgo toliko ljudi vkup in se je prilika za slučajno dotikanje neskončno pomnožila, pripisovala ga je lahkoti, s katero so zdaj mazači lahko na debelo izvršili svoje zločinske naklepe. Govorilo se je, da so se bili pomešali v množico in s svojim mazilom okužili vse, ki so jih le mogli doseči. Ali ker se to ni zdelo ne zadostno ne primerno sredstvo za tako obširno umrljivost, ki je vse sloje tako neugnano redčila, in ker se zdi, da tako paznemu, a vendar tako zmožnemu očesu sumnje ni bilo mogoče zaslediti nikakšnega mazanja, nobenih lis, ne po zidovih ne drugod, so se za razlago dejstva zatekli k stari in v tedanji evropski znanosti obče priznani iznajdbi strupenih in škodljivih praškov. Govorilo se je, da so se taki praški po cesti in zlasti na postajališčih prijeli vlečk na oblekah, še bolj pa nog, ki jih je ta dan bilo toliko bosih. »Zašto je isti dan procesije videl«, piše neki sodobni pisatelj, »kako je pobožnost trčila ob brezbožnost, verolomnost ob odkritost, izguba ob

dobiček«. Namesto vsega tega pa je bil le ubogi človeški razum, ki je trčil ob strahote, kakršne si je bil sam ustvaril.

Po tem dnevu je besnost okuženja vedno naraščala. V kratkem času skoro ni bilo več hiše, ki se je ne bi bila lotila; v kratkem času je prebivalstvo v lazaretu, kakor trdi zgoraj omenjeni Somaglia, od dva tisoč naraslo na dvanajst tisoč; še pozneje je po pričevanju skoro vseh doseglo število šestnajst tisoč. Dne 4. julija, kakor spoznavam iz drugega pisma zdravstvenih konservatorjev na guvernerja, je dnevna umrljivost presegala pet sto. Še pozneje in ko je bila na vrhuncu, je po najbolj splošnem računu dospela do tisoč dve sto, do tisoč pet sto in do več nego tri tisoč pet sto, če hočemo verjeti Tadinu. On tudi trdi, da se je »po skrbnem številju« milansko prebivalstvo po kugi zmanjšalo na malo več kot štiri in šestdeset tisoč duš, prej pa da je presegalo dve sto petdeset tisoč. Po Ripamontiju je bilo prebivalcev samo dve sto tisoč; mrtvih, pravi, je po mestnih zapiskih mogoče naštetih sto štiri-deset tisoč razen onih, ki jih ni bilo mogoče upoštevati. Drugi navajajo več ali manj, a še bolj na slepo.

Mislite si zdaj, v kakšnih stiskah so morali biti dekurijoni, ki so na svojih ramenih nosili breme, da skrbijo za javne potrebe in popravijo, kar se je v takih pogibeli dalo še popraviti. Vsak dan je bilo treba nadomeščati, vsak dan pomnoževati raznovrstne javne uslužbence: »monatte«, »aparitorje« (prikazniki) in komisarje. Prvi so bili prideljeni najtežavnejšim in najnevarnejšim opravilom ob času kuge: morali so pobirati mrličke po hišah, po cestah in v lazaretu, voziti jih k jarkom ter jih pokopavati, nositi ali spremljati bolnike v lazaret ter jih negovati, žgati in snažiti okuženo in sumljivo blago. Ripamonti meni, da prihaja njih ime iz grške besede »monos« (sam), Gašper Bugatti (v popisu prejšnje kuge) pa iz latinske »monere« (opominjati), obenem pa še bolj upravičeno domneva, da bo to nemška beseda, ker so večino teh ljudi najeli iz Švice in v deželi Grigionov. In res bi ne bilo nespametno misliti na okrnjeno besedo »monatlich« (mesečen), kajti v oni negotovosti, kako dolgo jih bodo rabili, so se pogodbe sklepale z njimi najbrž le od meseca do meseca. Aparitorji so imeli poseben posel, da so hodili pred vozovi in z zvoncem opozarjali potnike, naj se umaknejo. Komisarji so poveljevali tem in onim ter so bili podložni neposredno ukazom zdravstvenega sodišča. Lazaret je bilo treba zalagati z zdravniki,

ranocelniki, zdravili, živežem in vsemi bolniškimi pripravami; treba je bilo iskati in pripravljati nova stanovanja za bolnike, ki so vsak dan prihajali. V ta namen so dali naglo zgraditi kočice iz lesa in slame na notranjem prostoru lazareta; postavili so tudi nov lazaret, ki je bil ves iz kočic, ograjen z navadnim plotom in je lahko obsegel štiri tisoč oseb. In ker to še vedno ni bilo dovolj, so sklenili postaviti še dva druga; začeli so ju tudi graditi, a ker so primanjkovala vsakovrstna sredstva, sta ostala nedovršena. Sredstva, osebe, pogum — vse je v isti meri pojemale, kakor so potrebe rasle.

Toda ne le da je izvršitev vedno zastajala za načrti in ukazi, ne le da se je za mnoge, žal, priznane potrebe tudi z besedami bolj revno skrbelo, prišlo je celo do takega vrhunca nemoči in obupa, da se za mnogo najbolj usmiljenje budelih in najnujnejših zadev ni sploh nič ukrenilo. Umiralo je n. pr. od zapuščenosti mnogo otrok, ki so jim matere umrle od kuge; zdravstvena oblast je predlagala, naj se zanje in za revne porodnice ustanovi zavetišče ter naj se zanje kaj stori; a doseči ni moglo ničesar. »Vendar pa je bilo treba«, pravi Tadino, »še pomilovati mestne dekurijone, ki so bili potrli in žalostni in jih je vojaštvo mučilo brez vsakega reda in ozira, kakor je to v mnogo manjši meri počenjalo v nesrečni vojvodini, kajti pri guvernerju ni bilo mogoče dobiti nobene pomoči in nobene oskrbe razen odgovora, da je vojna in je treba z vojaki lepo ravnati«. Tako važno je bilo zavzetje Casala! Tako lepa se zdi slava zmage, neglede na vzrok in smoter, radi katerega se vojna vrši!

Tako se je tudi zgodilo, da je bil široki, toda edini jarek, ki so ga bili izkopali blizu lazareta, do vrha poln mrličev, da so ne le v lazaretu, temveč po vseh delih mesta ostajali nepokopani novi mrličji, ki jih je bilo vsak dan več, da so oblasti zaman iskale rok za žalostno opravilo in so bile prisiljene izjaviti, da ne vedo več, kaj naj ukrenejo. Tudi ni mogoče videti, kako bi bila stvar končala, da ni prišla izredna pomoč. Predsednik zdravstvene oblasti se je obupan, s solznimi očmi zatekel k onima dvema vrlima redovnikoma, ki sta načelovala lazaretu, in oče Mihael se je obvezal, da mu v štirih dneh izprazni mrličje iz mesta, v osmih pa izkoplje jarkov, ki bodo zadostovali ne le za tedanje potrebo, temveč tudi za najhujši slučaj, ki bi si ga mogli obetati v bodočnosti. V spremstvu nekega soredovnika in oseb od sodišča, ki mu jih

je dal predsednik, je šel iz mesta iskat kmetov; deloma s sodno oblastjo, deloma z oblastjo svoje obleke in svoje besede jih je nabral kakih dve sto, ki jim je ukazal izkopati tri velikanske jarke; nato je iz lazareta odposlal »monatte«, da so pobrali mrliče; na določeni dan je bila njegova obljuba izpolnjena.

Nekoč je lazaret ostal brez zdravnikov; s ponujanjem visokih plač in časti so jih jedva dobili, pa ne takoj in mnogo manj, nego jih je bilo treba. Često toliko da ni zmanjkalo živil, tako da se je bilo bati, da bodo ljudje umirali tudi od gladu, in ko včasih že ni bilo več nobene poti, ki bi vodila do najpotrebnejšega, so po nepričakovanih darilih zasebnega usmiljenja došle pravočasno zadostne podpore; kajti sredi splošne omamljenosti in nebrižnosti za druge, izvirajoče iz večnega strahu za lastno osebo, je bilo tudi nekaj duhov, ki so bili vedno pripravljene k izkazovanju krščanske ljubezni, in bili so drugi, v katerih se je ta ljubezen pojavila, ko je prenehala vsaka pozemeljska radost; sredi pogibeli in bega mnogih, ki je bila njih dolžnost, da nadzirajo in ubogajo, so nekateri vztrajali vedno telesno zdravi, z neupogljivim pogumom na svojem mestu; in bili so še drugi, ki jih je usmiljenje gnalo, da so si naložili in moško nosili skrbi, za katere po svoji službi niso bili poklicani.

Ljudje pa, v katerih se je izražala najbolj splošna, najbolj pripravljena in vztrajna zvestoba do težkih dolžnosti, kakor so jih nalagale okoliščine, so bili duhovniki. V lazareti in po mestu ni njihova pomoč nikoli izostajala; kjerkoli je kdo trpel, so bili tudi oni; vedno jih je bilo videti pomešane, izgubljene sredi medlečih in umirajočih, ko so včasih še sami medleli in umirali; z duševnimi podporami so družili, če jim je bilo le mogoče, tudi telesne; izkazovali so sleherno uslugo, ki so jo okoliščine zahtevale. Več nego šestdeset župnikov, približno osem devetin, je samo v mestu pomrlo radi okuženja.

Friderik je dajal vsem, kakor je bilo pri njem pričakovati, izpodbudo in zgled. Ko je okrog njega pomrla skoro vsa njegova nadškofijska družina in so ga sorodniki, visoki dostojanstveniki in bližnji knezi prosili, naj zapusti nevarnost ter se umakne v kakšno vilo, je zavrgel tak nasvet in se ustavljal takim prošnjam z istim duhom, s kakršnim je pisal župnikom: »Bodite pripravljene zapustiti raje to smrtno živ-

ljenje kakor to našo rodbino in našo deco; pojdite z ljubeznijo kugi naproti, kakor bi bila nagrada in novo življenje, če je treba pridobiti dušo Kristu«. Ni zanemarjal onih previdnosti, ki ga niso ovirale v izvrševanju njegovih dolžnosti (o tem je dajal duhovščini tudi navodila in pravila), obenem pa se ni brigal za nevarnost in zdelo se je, da je sploh ne vidi, če je moral iti skozi, da stori kaj dobrega. Da ne omenjamo duhovnikov, ki je bil vedno z njimi, da hvali in uravnava njih vnemo, da izpodbujaja vsakogar, ki bi šel prehladno na delo, da jih odpošlje na mesta, kjer so drugi umrli, hotel je tudi, da imej prost dostop vsakdo, ki bi ga potreboval. Obiskoval je lazarete, da bi tolažil bolnike in osrčeval služabnike; krožil je po mestu, pomagal revežem, ki niso smeli iz hiš, postajal pri vratih in pod okni, poslušal njih tožbe ter jim vračal tolažilne in osrčevalne besede. Skratka, vrgel se je v vrlinec kuge in je živel v njem; na koncu se je tudi sam čudil, da je prišel zdrav iz njega.

Tako se ob javnih nezgodah in dolgih motnjavah običajnega reda, bodi že kakršenkoli, vedno vidi pomnožitev in podvig kreposti; a žal nikdar tudi ne izostane navadno še bolj splošna pomnožitev razvratnosti. In tudi to se je opazilo. Lopovi, ki jim je kuga prizanesla in jih ni zrušila, so našli v občni zmedi, v popuščanju vsake javne sile novo priliko za delovanje in obenem novo gotovost, da ne bodo kaznovani. Da, celo izvajanje javne sile same je po večini prišlo v roke najhujšim izmed njih. Za službo »monahtov« in aparitorjev so bili vobče najbolj prikladni ljudje, pri katerih je zmogla več privlačnost ropov in razbrzdanosti nego strah pred okuženjem in katerikoli naravni stud. Predpisana so jim bila najstrožja pravila, zagrožene so jim bile najhujše kazni, odkazana mesta in določeni komisarji za njih predstojnike; nad temi in onimi so bili, kakor smo že omenili, v vsakem okraju postavljeni dostojanstveniki in plemiči z oblastjo, da lahko povprečno sklepajo, kakor bi velevale zahteve dobre vlade. Taka uredba stvari se je nekaj časa obnašala in učinkovala, toda ko je od dne do dne bolj naraščalo število onih, ki so umrli, odšli ali si niso vedeli več pomagati, ni bilo skoro nikogar več, ki bi bil tiste ljudi brzdal; postali so, zlasti »monahti«, samovoljni gospodarji vsega. Vstopali so v hiše kot oblastniki in sovražniki in da ne govorimo o ropanjih in o tem, kako so ravnali z nesrečniki, ki jih je kuga spravila v

takšne roke, s temi okuženimi, zločinskimi rokami so se lotevali tudi zdravih, otrok, staršev, žená in mož, grozeč, da jih bodo tirali v lazareš, če se ne odkupijo ali jih nihče ne odkupi. Druge kraji so drago prodajali svojo službo ter se branili odnesti že gnile mrličke, če niso dobili določenega števila zlatov. Govorilo se je (in spričo površnosti teh in hudobnosti onih je prav tako negotovo, naj verjamemo ali ne), govorilo se je in tudi Tadino to zatrjuje, da so »monatti« in aparitorji nalašč puščali padati okužene predmete z voz, da bi širili in vzdrževali kugo, ki je zanje postala vir dohodkov, kraljestvo, praznik. Drugi zlobneži so igrali »monatte«, nosili na nogi privezan zvonček, kakor je bilo predpisano »monattom« za razločevanje in opozorilo, da se bližajo, ter tako hodili po hišah, kjer so počenjali vsakovrstna zločinstva. V nekatere hiše, ki so bile odprte in brez prebivalcev ali v katerih je bival le kak onemogel ali umirajoč bolnik, so nekaznovani vstopali tačovi in plenili; druge so presenečali in napadali biriči, ki so počenjali isto in še hujše stvari. Obenem z razvratnostjo je rasla tudi blaznost; vse že več ali manj vladajoče zmote so se v tej zmedenosti in razburjenosti duhov nenavadno okrepile ter povzročale hitrejše in obširnejše učinke. In vse so pomagale pomnožiti in povečati oni posebni strah pred mazanji, ki je bil, kakor smo videli, v svojih učinkih in svojem razmahovanju često tudi posebna razvratnost. Predstava te domnevane nevarnosti je huje oblegala in mučila dušo nego resnična in pričujoča nevarnost. »In medtem ko so raztreseni mrlički«, pravi Ripamonti, »ali kupi mrličev, ki so bili vedno pred očmi in vedno pod nogami, spreminjali vse mesto v eno samo mrtvašnico, je bilo nekaj še bolj grdega, še bolj žalostnega v oni medsebojni razkačenosti, v oni razbrzdanosti in spačenosti sumničenja . . . Senca sumnje ni padala samo na soseda, prijatelja, gosta, temveč celo imena, ki značijo vezi ljubezni med ljudmi, mož in žena, oče in sin, brat in brat, so bila zdaj imena strahu in — strašno in nevredno je to izreči — domače obedne mize in zakonske postelje so se ljudje bali kakor zasede, kakor skrivališča za zastrupljanje«.

Namišljena obširnost in nenavadnost zarote je begala vse sodbe in kvarila vse razloge medsebojnega zaupanja. Spočetka so ljudje mislili, da goni one pretevezne mazače samo častilakomnost in pohlepnost, polagoma pa so začeli

misli in verjeti, da tiči v tem mazanju neka neznana peklen-ska slast, neka privlačnost, ki obvladuje voljo. Blodnje bolnikov, ki so sami sebe dolžili tega, česar so se bali od drugih, so se zdele razkritja in so povzročile, da je bilo tako rekoč o vsakomur vse verjetno. In še bolj nego besede so morala učinkovati vidna znamenja, ko se je dogajalo, da so okuženci v deliriju delali kretnje, kakor so si predstavljali, da jih morajo delati mazači; to je obenem zelo verjetno in pripravno, da še bolj podkrepi splošno prepričanje in trditve mnogih pisateljev. Tako so v dolgi in žalostni dobi kazenskih razprav radi čarovništva izpovedbe obtožencev, ki niso bile vedno izsiljene, nemalo pripomogle, da so povzročile in vzdrževale o tem vladajoče mnenje; kajti če vlada kakšno mnenje dolgo in v dobršnem delu sveta, se končno izraža na vse načine, poskuša vse izhode, preteče vse stopnje prepričanja in težko se zgodi, da bi vsi ali zelo mnogi dolgo verjeli, da se nekaj čudnega vrši, ne da bi prišel tudi nekdo, ki misli, da on to izvršuje.

Med zgodbami, ki jih je ta delirij radi mazanja vzbudil v domišljijah, zasluži zlasti ena, da jo omenimo, radi vere, ki jo je našla, in radi svoje razširjenosti. Krožila je povest (niso je pripovedovali vsi na isti način, kajti to bi bila preveč čudna predprava bajk, temveč približno enako), da je nekdo videl nekega dne, kako se je pripeljala na stolni trg šesterovprega, v njej pa je poleg drugih sedela visoka osebnost z mračnim, razgretim obrazom, z žarečimi očmi, širlečimi lasmi in v grožnjo nabranimi ustnami. Dočim je oni človek pazljivo gledal, je voz obstal; kočijaž ga je povabil, naj vstopi in on ni mogel odkloniti. Po mnogem vozarjenju so končno izstopili pri vratih neke palače, kamor je z družbo vstopil tudi on in našel prijetnosti in grozote, puščave in vrtove, voline in dvorane, v njih pa prikazni, sedeče pri posvečovanju. Končno so mu pokazali velike zaboje denarja in rekli, da si ga lahko vzame, kolikor mu je všeč, toda s pogojem, da sprejme posodico mazila in pojde po mestu mazať. Ker pa ni hotel privoliti, se je, kot bi trenil, znašel spet na istem mestu, odkoder so ga bili odpeljali. Ta zgodba, ki ji je ljudstvo tu splošno verjelo in se ji, kakor pravi Ripamonti, veljavni možje niso dovolj posmehovali, je krožila po vsej Italiji in zunaj nje. V Nemčiji so jo celo natisnili; volilni nadškof mogunški je s pismom vprašal Friderika,

kaj naj človek verjame o čudežnih dejanjih, ki se pripovedujejo o Milanu; dobil je odgovor, da so to sanje.

Enake vrednosti, če ne povsem enake narave, so bile sanje učenjakov in prav tako porazni so bili njih učinki. Večina izmed njih je videla napoved in obenem razlog vsega zla v kometu, ki se je bil prikazal leta 1628. in v nekem sliku Saturna z Jupitrom, »in ta stik«, piše Tadino, »se je tako jasno nagibal prav na leto 1630., da ga je lahko vsakdo razumel. „Mortales parať morbos, miranda videntur“ (Smrtni bolezni pripravlja, vidijo se čudovite reči)«. Ta prerokba, zajeta, kakor so govorili, iz knjige z naslovom »Ogledalo popolnih koledarjev«, tiskane v Turinu leta 1623., je krožila od ust do ust. Drug komet, ki se je prikazal v juniju istega leta kakor kuga, so tolmačili kot novo opozorilo, da, kot nov, očitni dokaz za mazanje. Ribarili so po knjigah in našli žal velike množine primerov za tako zvano umetno kugo; navajali so Livija, Tacita, Diona in — kaj pravim? — celo Homerja in Ovidija in mnogo drugih starih pisateljev, ki so podobne stvari pripovedovali ali jih omenjali; modernih pa so imeli še več na izbiro. Navajali so še stočero drugih avtorjev, ki so znanstveno o tem razpravljali ali le prilično govorili o strupovih, čarovnijah, mazanjih in praških; med temi so bili: Cesalpino, Cardano, Grevino, Salio, Schenchio, Zachia in, da končam, oni zlokobni Delrio, ki bi se moral prištevati med najznamenitejše pisatelje, če bi se slava odmerjala pisateljem v sorazmerju z dobrim in zlim, ki so ga povzročila njihova dela, oni Delrio, čigar prečute noči so stale več ljudi življenje nego podjetja kakega zavojevatelja, oni Delrio, čigar »Čarovniške preiskave« (izvleček vsega, kar so si ljudje do njegove dobe v tej stvari izmislili) so postale najuglednejša in najbolj neovržna knjiga in so bile dolgo stoletje pravilnik in mogočna izpodbuda za postavno, strahovito, neprekinjeno mesarjenje.

Izobraženci so si med izmišljotinami preprostega ljudstva vzeli to, kar se je lahko skladalo z njihovimi nazori; preprosto ljudstvo pa si je med izmišljotinami izobražencev vzelo to, kar in kakor je lahko razumelo. In iz vsega tega se je izobličila gorostasna in zmedena gmoča javne blaznosti.

Kar pa vzbuja največje začudenje, je to, da vidimo, kako tudi zdravniki, pravim: zdravniki, ki so od prvega začetka

verjeli, da je kuga, pravim: zlasti Tadino, ki jo je bil napovedal, videl vstopiti in jo je tako rekoč zasledoval v njenem razvoju, ki je bil povedal in je pridigal, da je to kuga in se prenaša z dotikanjem, da se razširi po vsej deželi, če se ne odpomore, da torej vidimo, kako pozneje iz istih učinkov črpa gotove dokaze za zastrupljevalno in hudobno mazanje; da vidimo, kako prav on, ki je pri Karlu Colonna, ki je kot drugi umrl v Milanu na kugi, ugotovil delirij kot pritiklino bolezni, pozneje navaja kot dokaz mazanja in peklenske zarote dogodek take-le vrste: dve priči sta izpovedali, da sta slišali pripovedovati nekega svojega bolnega tovariša, kako so neko noč prišle k njemu v sobo osebe, ki so mu ponujale zdravje in denarja, če bi hotel namazati hiše v okolici, in kako so fiste osebe, ko je odklonil, odšle, namesto njih pa je ostal volk pod posteljo in na njem trije veliki mački, »ki so ostali ondi, dokler ni sinil dan«.

Če bi en sam človek delal take miselne zveze, bi morali reči, da je imel čudne možgane, ali bolje: ne bilo bi vzroka, da bi o tem govorili; ker pa so jih delali mnogi, da, skoro vsi, je to zgodovina človeškega duha in nudi priliko za opazovanje, kako urejeno in pametno vrsto misli lahko spravi v nered druga taka vrsta, ki se križa z njo. V ostalem se je naš Tadino prišteval tu k najbolj uglednim možem svoje dobe.

Dva slavna in zaslužna pisatelja sta trdila, da je kardinal Friderik dvomil o resničnosti mazanj. Mi bi temu znamenitemu in prijaznemu spominu radi dali še popolnejšo hvalo in bi radi pokazali, da je bil dobri prelat kakor v toliko stvarih tudi v tem vzvišen nad večino svojih sodobnikov, namesto tega pa smo prisiljeni, da znova zabeležimo v njem primer za moč, ki jo ima splošno mnenje tudi do najbolj plemenitih duhov. Videli smo že, vsaj po tem, kar poroča Ripamonti, kako je bil spočetka res v dvomu; nato je vedno mislil, da ima velik delež na onem mnenju lahkovernost, nevednost, strah in želja merodajnikov, da se opravičijo, ker so tako pozno spoznali bolezen in mislili na odpomočke, da je gotovo marsikaj pretirano, a da je nekaj vendarle res. V ambrozijanski knjižnici se hrani z njegovo roko pisano delce o tej kugi; v njem je tako pojmovanje večkrat naznačeno in enkrat celo jasno izraženo. »Bilo je splošno mnenje«, pravi približno, »da so se taka mazila sestavljala na

raznih krajih in so obstajale različne umetnosti, kako se to naredi; nekatere med njimi se nam zdijo resnične, druge izmišljene«. Evo njegove besede: „Unguenta vero haec aiebant componi conficique multifariam, fraudisque vias fuisse complures: quarum sane fraudum, et artium, aliis quidem assentimur, alias vero fictas fuisse commentitiasque arbitramur“. [Govorilo se je pa, da se ta mazila sestavljajo in izdelujejo na mnogovrstne načine in je več vrst sleparstev; nekaterih izmed teh sleparstev in umetnosti seveda ne tajimo, o drugih pa menimo, da so bile izmišljene in zlagane.]

Bilo je pa tudi nekaj takih, ki so do konca in vse svoje življenje mislili, da so bile to same izmišljotine; ali tega ne vemo od njih samih, kajti nihče ni bil toliko drzen, da bi bil občinstvu razgrnil mnenje, ki bi bilo javnemu tako nasprotno; to vemo le iz pisateljev, ki se posmehujejo, grajajo in to zavračajo kot predsodek nekaterih, kot zmofo, ki se ne upa nastopati v odkriti besedni borbi, a vendar živi; vemo pa to tudi po možu, ki je o tem doznal po izročilu. »Našel sem modre ljudi v Milanu«, pravi dobri Muratori na prej navedenem mestu, »ki so imeli dobra poročila svojih prednikov in niso bili zelo prepričani, da je dejstvo o zastrupljevalnem mazanju resnično«. Vidi se, da si je resnica dala duška skrivaj, da je bila to le domača zaupljivost; zdrave pameti je tudi nekaj bilo, toda skrivala se je iz strahu pred pametjo občnosti.

Oblasti, ki jih je bilo vsak dan manj in so bile bolj in bolj zmedene in brez glave, so tako rekoč vso svojo pičlo odločnost, ki so je bile zmožne, uporabljale za to, da so iskale mazače. Med papirji iz časa kuge, ki se hranijo v zgoraj imenovanem arhivu, je tudi neko pismo (brez vsake druge tozadevne listine), s katerim veliki kancelar resno in nujno javlja guvernerju, da je prejel opozorilo, da se v neki hiši na kmetih, ki je last milanskih plemičev bratov Hijeronima in Julija Montija, sestavlja strup v taki množini, da je štirideset ljudi zaposlenih »pri tem opravilu« in jim pomagajo štirje brescianski vitezi, ki naročajo z Benečanskega snovi »za pripravljanje strupa«. Pristavlja, da je on popolnoma tajno ukrenil potrebne dogovore in poslal tja milanskega župana in zdravstvenega avditorja s tridesetimi konjeniki; da je bil žal eden izmed bratov pravočasno opozorjen, najbrž po avditorju samem, ki je njegov prijatelj, in je lahko zabri-

sal znamenja zločina; da je avditor iskal izgovorov, da mu ne bi bilo treba iti, a da je odšel kljub temu župan z vojaki, »da preišče hišo in poglèda, ali se ne bi našli kakšni sledovi«, da se o vsem pouči in dá zapreti vse one, ki bi bili okrivljeni.

Stvar se je najbrž končala brez uspeha, kajti spisi tiste dobe, govoreči o sumnjah, ki so letele na ona dva plemiča, ne navajajo nikakega dejstva. Pri neki drugi priliki pa so, žal, oblasti mislile, da so nekaj našle.

Sodne razprave, ki so vsemu temu sledile, gotovo niso bile prve te vrste; tudi jih ni mogoče smatrati za redkost v zgodovini pravoslovja, kajti da molčimo o starem veku in namignemo le na nekaj iz časov, ki so bližji onemu, o katerem razpravljamo: take sodne razprave so se vršile v Parlemu leta 1526., v Ženevi leta 1530., nato leta 1545. in zopet leta 1574., v Casalu monferratskem leta 1536., v Padovi leta 1555., v Turinu leta 1599. in spet v samem našem letu 1630. in prisojale so se večinoma zelo krute kazni, tu nad posameznimi, drugod nad mnogimi nesrečneži, ki so bili obdolženi, da so širili kugo s praški, mazili, čarovnijami ali z vsem tem obenem. Ali kakor je bila milanska zadeva z mazanji najslavitejša, tako jo je morebiti tudi najlaže mogoče opaziti, ali vsaj je več snovi za opazovanje, ker so se nam ohranile podrobnejše in istinitejše listine o njej. In čeprav se je neki malo prej pohvaljen pisatelj bavil z njo, se nam je vendar zdelo, da bi ta zgodba lahko bila predmet novega dela, zlasti ker se on prav za prav ni bil namenil, da nam poda njeno zgodovino, temveč da zajame iz nje dokazilnih pomočkov za večje ali gotovo bolj neposredno važno podjetje. Toda take stvari ni mogoče obdelati v malo besedah in tukaj ni mesta, da bi o njej razpravljali z ono razsežnostjo, kakršno zasluži. In zgodilo bi se povrh še tole: ko bi se bravec ustavil pri teh slučajih, bi ga gotovo ne zanimalo več izvedeti, kar nam od naše povesti še preostaja. Toda prihranimo si za drug spis zgodovino in pretres fistih dogodkov ter se končno vrnimo k našim osebam, ki jih ne zapustimo več do konca.

Tri in trideseto poglavje.

Pod konec avgusta, ko je bila kuga baš na vrhuncu, se je don Rodrigo vračal neko noč na svoj dom v Milanu; spremljal ga je zvesti Sivec, eden izmed treh ali štirih, ki so mu bili od vse služinčadi še ostali živi. Vračal se je z veseljaškega sestanka prijateljev, ki so se navadno vkup razuzdano zabavali, da prebijejo tiste mrko otožne dni; vsakikrat so bili tam novi obrazi in izginjali so stari. Ta dan je bil don Rodrigo med najbolj veselimi in med drugim je vzbudil v družbi velik smeh z nekakšnim nagrobnim govorom na grofa Atfilija, ki ga je bila kuga pobrala pred dvema dnevoma.

Med hojo pa je občutil neko neugodje, neko potrtost, neko klęcavost v nogah, težko dihanje in notranje žganje, ki bi ga bil rad pripisoval samo vinu, bedenju in letnemu času. Vso pot ni odprl ust in ko je prišel domu, je najprej ukazal Sivcu, naj mu napravi luč, da pojde v svojo sobo. Ko sta bila tam, je Sivec opazil, da je gospodarjev obraz spačen, vnet, da so oči izbuljene in svetle, svetle; zato je stal daleč od njega; kajti v takih okoliščinah si je moral že vsak lopov pridobiti, kakor pravimo, zdravniško oko.

»Počutim se dobro, da«, je rekel don Rodrigo, ker je v Sivčevem početju bral misel, ki mu je šinila skozi možgane. »Počutim se prav dobro; toda pil sem, pil sem morda malo preveč. Bilo je novo vino! ... Toda ko se človek prespi, vse to mine. Zelo sem zaspan ... Odnese mi vendar to luč izpred oči, ker me slepi ... in mi je tako nadležna ...!«

»Le šalite se z novim vinom«, je dejal Sivec ter ostal še vedno daleč od njega. »Toda lezite brž, kajti spanje vam bo dobro delo«.

»Prav praviš; če bom mogel spati ... Sicer pa se dobro počutim. Postavi za vsak slučaj onile zvonček semkaj, če mi bo morda nocoj česa treba, in pazi, prosim te, če boš slišal kaj zvoniti. Pa saj mi ne bo ničesar treba ... Odnese brž to prekleto luč«, je povzel nato, medtem ko je Sivec izvrševal povelje ter se kar mogoče malo približal. »Vraga, da mi mora biti v tako nadlego!«

Sivec je vzel luč, voščil gospodarju lahko noč in urno odšel, medtem ko je oni lezel pod odejo.

Toda pokrivalo se mu je zdelo kakor gora. Vrgel ga je stran ter se sključil, da bi zaspal; kajti v resnici je bil do smrti zaspan. Toda jedva so se mu oči zaprle, se je z velikim sunkom zbudil, kakor bi bil prišel kdo ter ga nalašč zagugal; in čutil je, da mu narašča toplota in narašča nemir. Z mislijo se je vračal k avgustu, k novemu vinu in zadnjemu neredu; rad bi bil njim naprtil vso krivdo; toda te misli je sama od sebe izpodrivala ona, ki je bila takrat združena z vsemi, ki je vstopala tako rekoč po vseh čutih in se je vtihotapljala tudi v vse razuzdane pogovore, ker je bilo vendar laže zbijati šale z njo, nego jo zamolčati — kuga.

Po dolgem preobračanju je končno zaspal in začel sanjati najhujše in najbolj zmršene sanje, ki si jih je mogoče misliti. In ko so se sanje takole vrstile, se mu je zadelo, da je v veliki cerkvi, visoko, visoko, sredi množice ljudi, da je v njej, ne da bi vedel, kako je prišel tja, kako mu je moglo priti kaj takega na misel, zlasti v tem času; in bil je razjarjen radi tega. Pogledal je okoli stoječe; bili so sami rumeni, strti obrazi z nekam zamaknjenimi, omamljenimi očmi in povešenimi usnami; vsi ti ljudje so bili odeti v nekakšne obleke, ki so razpadale na kose; in skozi raztrgane cunje je bilo videti madeže in bule. »Stran, kanaljal« se mu je zdelo, da kriči in išče z očmi vrata, ki so daleč, daleč, in spremlja klic z grozečim obrazom, toda ne da bi se zganil, umikajoč se celo, da se ne bi dotaknil ogabnih teles, ki so se ga od vseh strani že preveč dotikala. Toda nihče izmed teh brezumnežev ni kazal, da se hoče oddaljiti ali vsaj da je razumel; nasprotno: še bolj so se stiskali k njemu in predvsem se mu je zdelo, da ga nekdo izmed njih s komolci ali drugače suva v levo stran med srce in pazduho, kjer je čutil boleče in nekam težko zbadanje. In če se je zasuknil, da bi se skušal oprostiti, se mu je spet nekaj novega, neznanega zasadilo na isto mesto. Ves besen je hotel zagrabititi za meč in baš tedaj se mu je zazdelo, da mu je ta radi gneče zlezal navzgor in ga z ročajem pritiska na ono mesto; toda ko je segel z roko tja, ni našel meča, občutil pa je še močnejši prebod. Začel je hrumeti, tesnoba ga je dušila in hotel je močneje zakričati; tedaj se mu je zazdelo, da so se vsi ti obrazi obrnili na eno stran. Tudi on je pogledal tja; zagledal je prižnico in kako se izza njene ograje dviga nekaj vzboklega, gladkega, svetlega; nato je vstala ter se razločno pri-

Okrog vratu ji je visela morda devetletna deklica, mrtva ...
(Štiri in trideseto pogl., str. 489).

kazala plešasta glava, nato dve oči, obraz, dolga in bela brada, vzravnan redovnik, do pasu nad ograjo — brat Cristoforo. Ko je ta zabliskal s pogledom na okrog po vsem občinstvu, se je don Rodrigu zazdelo, da ga upira njemu v obraz in obenem dviguje roko v prav taki kretnji kakor tisti-krat v prillični dvorani njegove vile. Tedaj je tudi on besno dvignil roko ter se zagnal, kakor bi hotel planiti in ujeti v zraku ono iztegnjeno roko; glas, ki mu je pridržano grmel v grlu, je izbruhnil v glasno rjojenje. Prebudil se je. Spustil je roko, ki jo je bil zares dvignil. Nekaj časa se ni mogel razgledati in dobro odpreti oči, kajti svetloba že jasnega dneva mu je bila prav tako neznosna kakor snoči sveča. Spoznal je svojo posteljo in sobo; zavedel se je, da so bile vse le sanje; cerkev, ljudstvo, redovnik — vse je izginilo, vse razen ene stvari, razen one bolečine na levi strani. Obenem je čutil v srcu silno, tesnobno utripanje, neprestano brnenje in žvižganje v ušesih, ogenj v notranjosti in po vseh udih hujšo težo nego prej, ko je legel. Obotavljal se je nekaj hipov, preden je pogledal boleče mesto; končno ga je odgrnil ter se strahoma ozrl nanj — zagledal je grdo bulo vijoličasto modre barve.

Mož je videl, da je izgubljen. Polastil se ga je strah pred smrtjo in s slučajno še krepkejšim občutom strahi, da postane plen »monastov«, da ga odnesejo in vržejo v lazareš. In ko je ugibal, kako bi ušel tej strašni usodi, je čutil, da se mu misli mešajo in temnijo, čutil je, da se bliža trenutek, ko mu bo glava služila samo še toliko, kolikor bo zadostovalo, da se prepusti obupu. Zagrabil je zvonec ter ga siloma stresel. Takoj se je prikazal Sivec, ki je stal na straži. Obstal je v določeni razdalji od postelje, pogledal pazljivo gospodarja ter se prepričal, da je res, kar je snoči domneval.

»Sivec!« je dejal don Rodrigo ter mukoma sédel na postelji. »Ti si mi bil vedno zvest!«

»Da, gospod!«

»Vedno sem ti izkazoval dobrote!«

»Po svoji dobrotljivosti!«

»Tebi lahko zaupam...!«

»Vraga!«

»Slabo se počutim, Sivec!«

»Opazil sem že!«

»Če ozdravim, ti izkažem še več dobrof nego v preteklosti«.

Sivec ni ničesar odgovoril in je čakal, kam meri ta uvod.

»Nočem se zanašati na nikogar razen na tebe«, je povzel don Rodrigo. »Napravi mi uslugo, Sivec«.

»Ukazujte«, je odvrnil ta z običajno rečenico na ono neobičajno.

»Ali veš, kje stanuje ranocelnik Chiodo?«

»Prav dobro vem«.

»Ta je poštenjak, ki ne ovadi bolnikov, če ga dobro plačajo. Pojdi ponj; reci mu, da mu dam štiri, šest zlatov za obisk in tudi več, če bo več zahteval, toda pride naj takoj. In opravi stvar dobro, da nihče ne opazi.«

»Dobro ste si izmislili«, je rekel Sivec; »grem in se takoj vrnem«.

»Čuj, Sivec: daj mi prej malo vode. Tako me žge notri, da ne srpim več«.

»Ne, gospod«, je odvrnil Sivec, »ničesar brez zdravnikovega mnenja. To so svojeglavne bolezni, ne smemo izgubljati časa. Bodite mirni: v treh skokih se vrnem s Chiodom«.

Rekši je odšel in priprl vrata. Don Rodrigo je zlezal zopet pod odejo, ga spremljal v domišljiji do Chiodove hiše, štel korake in računal čas. Zdaj pa zdaj je spet pogledal svojo bulo, toda brž je s studom okrenil glavo na drugo stran. Nenadoma začuje oddaljen zvok, ki pa se mu zdi, da prihaja iz sob in ne s ceste. Posluša pazljivo; sliši še močnejši, večkrat ponavljajoči se zvok in obenem topotanje z nogami. Strašen dvom mu šine skozi možgane. Sede na postelji in posluša še pazljujeje. V bližnji sobi se čuje zamolkel ropot kakor od teže, ki jo obzirno položijo na tla; on vrže noge iz postelje, kakor da hoče vstati, pogleda proti vratom, vidi, kako se odpro, vidi, kako stopita predenj in se mu bližata dve raztrgani in umazani rdeči obleki, dva neverniška obraza, skratka — dva »monatta«; vidi tudi pol obraza Sivca, ki se skriva za eno priprto durnico in pogleduje skrivaj izza nje.

»Ah, nesramni izdajalec! ... Proč, kanalja! Plavolasec! Karlček! Na pomoč! Umorijo me!« zavpije don Rodrigo, vtakne roko pod zglavje, išče pištolo, jo zagradi in povleče ven. Toda ob njegovem prvem kriku sta se »monatta« v teku zagnala proti postelji. Urnejši plane nanj, preden more on

kaj narediti, mu iztrga pištolo iz roke, jo vrže daleč stran, ga podere na posteljo, ga drži in vpije s spačenim izrazom jeze in zasmehovanja: »Ah, lopov! Proti monattom! Proti služabnikom sodišča! Proti onim, ki vršijo dela usmiljenja!«

»Drži ga dobro, dokler ga ne odneseva«, je dejal tovariš ter stopil k neki skrinji. V tem je vstopil tudi Sivec ter začel z onim razbijati ključavnico.

»Zločinec!« je zarjul don Rodrigo, ga pogledal izpod onega, ki ga je držal, ter se skušal izviti železnim rokam. »Dajta, da ubijem tega nesramneža«, je dejal »monattoma«, »potem pa storita z menoj, kar hočeta«. Nato je začel na ves glas, ki ga je še imel, klicati svoje ostale služabnike, toda zaman, kajti ostudni Sivec jih je z izmišljenimi ukazi gospodarja samega odposlal daleč stran, preden je šel po »monatta« ter ju povabil na ta pohod, da si razdelijo plen.

»Bodi miren, bodi miren«, je rekel nesrečnemu Rodrigu rabelj, ki ga je pritiskal na posteljo. In obrnivši se nato z obrazom k onima dvema, ki sta plenila, je zavpil: »Opravita vse kot poštenjakal!«

»Ti! Ti!« je tulil don Rodrigo proti Sivcu, videč, s kakšno vnemo ta vse razbija, jemlje ven denar in blago in meri deleže. »Ti! Pozneje...! Ah, peklenski hudič! Jaz še lahko ozdravim! Lahko ozdravim!« Sivec ni črhnil in dasi mu je bilo prav lahko mogoče, se niti okrenil ni tja, odkoder so prihajale besede.

»Krepko ga drži«, je dejal drugi pomagač. »Ves je iz sebe«.

In to je bilo zdaj resnica. Še enkrat je močno zarjul, še zadnjič se je silno uprl, da bi se osvobodil, nato pa je hipoma omahnil iznemogel in nor; vendar pa je kakor učaran še vedno gledal in zdaj pa zdaj se je stresal in tožil.

Eden izmed »monattov« ga je prijel za noge, drugi za ramena in položila sta ga na nosilnico, ki sta jo bila pustila v sobi tik poleg te; eden se je še vrnil po plen, nato sta dvignila klavrno breme ter ga odnesla.

Sivec je ostal, da si v naglici izbere še kaj več, kar bi moglo biti zanj; sllačil je vse v sveženj in odšel. Res je prejel pazil, da se nikdar ne dotakne »monattov« in se ga tudi onadva ne dotakneta; toda v tej poslednji naglici iskanja je nato pobral poleg postelje gospodovo obleko ter jo brez druge misli stresel, da vidi, ali je kaj denarja v njej. Razmišljati pa

je moral o tem drugi dan, ko je popival v neki beznici: nena-
doma ga je stresel mraz, oči so se mu zatemnile in zmanj-
kalo mu je moči, da se je zgrudil. Tovariši so ga zapustili in
prišel je v roke »monattom«, ki so ga oropali vsega, kar je
imel še dobrega na sebi, ter ga vrgli na voz; tu je izdihnil, še
preden je došel v lazaret, kamor so bili prenesli njegovega
gospodarja.

Zdaj pa zapustimo tega v bivališču gorja in poiščimo
nekoga drugega, čigar zgodba se ne bi bila nikdar zapletla
z njegovo, da ni oni sam siloma tega hotel; celo to lahko re-
čemo, da bi ne ta ne oni sploh ne imela nikake zgodbe; mi-
slimo namreč Renza, ki smo ga bili pustili v novi predilnici
z imenom Anton Rivolta.

Bil je tam pet ali šest mesecev, če se ne motimo. Ko pa
so se nato začele sovražnosti med republiko in španskim
kraljem in je torej prenehal vsak strah pred poizvedovanji in
skrbnim iskanjem s te strani, se je Bortolo požuril iti ponj ter
ga je obdržal pri sebi, ker ga je imel rad in ker je bil Renzo
kot nadarjen in v svojem poklicu spreten mladenič v taki
tvornici velika opora opravniku; da bi pa sam postal kdaj
opravnik, ni bilo nobenega upanja radi one ljube neprilike,
da ni znal držati peresa v roki. Ker je prijatelj pri tem upo-
števal tudi ta razlog, smo ga morali omeniti. Vi bi morda radi
imeli bolj idealnega Bortola; ne vem, kaj bi rekel — ustvarite
si ga. Ta je bil pač takšen.

Renzo je nato delal vedno pri njem. Večkrat, zlasti ko
je prejel katero fistih preljubih Nežinih pisem, mu je šinilo v
glavo, da bi se dal za vojaka in napravil vsemu konec. Prilik
se ni manjkalo, kajti baš v tistem razdobju je republika potre-
bovala ljudi. Izkušnjava je bila včasih za Renza tem močnej-
ša, ker se je govorilo, da vojska napade Milano; njemu se
je seveda zdelo, da bi bilo nekaj lepega, ko bi se vrnil kot
zmagovalec na svoj dom, se srečal spet z Lucijo ter se z njo
končno temeljito pomenil. Toda Bortolo ga je znal vedno
zlepa odvrniti od tega sklepa.

»Če morajo iti«, mu je govoril, »pojdejo tudi brez tebe in
ti lahko pojdeš lepo mirno za njimi. Če se pa vrnejo z razbi-
timi glavami, ali se ti ne bo zdelo bolje, da si ostal doma?
Obupancev, ki pojdejo na tako pot, se ne bo manjkalo. A
kdaj še le jim bo mogoče priti tja...! Kar se mene tiče, ne
verujem. Ti ljudje lajajo, kako pa; milanska država ni grizljaj,

ki bi ga bilo mogoče tako zlahka požreli. Tu bi šlo proti Španiji, sinko. Ali pa veš, kaj je Španija? Sveti Marko je močan doma; tu pa bi bilo treba mnogo več. Potrpi. Ali ti ni dobro tu? Vidim, kaj hočeš reči; toda če je tam gori namenjeno, da se stvar posreči, bodi prepričan, da se brez norosti še bolje posreči. Kakšen svetnik ti bo že pomagal. Le meni verjemi, da ta poklic ni zate. Ali se ti zdi primerno, da pustiš močanje svile in greš ubijati? Kaj pa hočeš s take vrste ljudmi? Za to je treba nalašč ustvarjenih ljudi«.

Druge krati je Renzo sklepal, da pojde skrivoma, preoblečen, z izmišljenim imenom. Ali tudi od tega ga je znal Bortolo vsakikrat odvrniti z razlogi, ki jih je le prelahko uganiti.

Ko pa je nato izbruhnila kuga na Milanskem in, kakor smo že povedali, prav na bergamaški meji, ni trajalo dolgo, da je tudi prestopila mejo in ne ustrašite se, ne bom vam pripovedoval zgodovine tudi te kuge; če bi jo kdo hotel brati, je že napisana, na javno povelje, po Lorenzu Ghirardelliju — redka in nepoznana knjiga, dasi vsebuje morda več snovi nego vsi najslavnejši opisi kug skupaj; od toliko stvari je zavisna slava knjig! Kar sem pa hotel povedati, je tole: tudi Renzo je zbolel na kugi, zdravil se je sam, to se pravi, da ni ničesar ukrenil; bil je že čisto na koncu, toda njegova krepka narava je premagala zlo in v malo dneh je bil izven nevarnosti. Kakor se mu je vračalo življenje, so bujno kakor še nikdar vstajali v njegovi duši spomini, želje, nade in načrti za življenje; to se pravi, da je mislil na Lucijo kakor še nikdar. Kako je pač z njo v tem času, ko je življenje nekakšna izjema? Tako majhna je razdalja, a o njej ne more izvedeti ničesar! In v taki negotovosti mora ostati še Bog ve doklej! Pa če bi ta pozneje tudi izginila, če bi tudi prenehala sleherni nevarnost in bi doznal, da Lucija še živi, bi vendar bila še vedno ona druga skrivnost, ona zmešnjava radi zaobljube. — Pojdem tja, pojdem in se prepričam o vsem hkratu, — je dejal sam pri sebi, še preden je mogel trdno stati na nogah. — Če je le živa! Jaz jo že najdem. Slišati hočem že vendar prav od nje same, kakšna obljuba je to; dopovem ji, da ne more obveljati, ter jo odvedem s seboj, njo in ono ubogo Nežo, če je še živa! Ta mi je bila zmerom dobra in prepričan sem, da mi je še. Zapor? Eh, fisti, ki so še živi, imajo zdaj drugačne skrbi po glavi. Tudi tod se prosto izprehajajo

nekaferi, ki imajo marsikaj na grbi Ali naj se varno kretajo samo lopovi? V Milanu pa, vsi pravijo, je še večja zmeda. Če pustim, da mi uide tako lepa prilika, — (Kuga! Glejte si no, kako rabimo včasih besede po tistem preljubem nagonu, da vse primerjamo s seboj in podrejujemo le samim sebi!) — se mi taka ne ponudi več! —

Upati je treba, dragi moj Renzo.

Jedva se je mogel vleči, je poiskal Bortola, ki se je dotlej znal ogibati kuge in je bil zelo previden. Ni vstopil v njegovo hišo, temveč poklical ga je s ceste, naj stopi k oknu.

»Ah, ah!« je dejal Bortolo. »Ti si ji srečno ušel. Blagor tebi.«

»Noge me še prav ne nosijo, kakor vidiš, ali kar se nevarnosti tiče, sem jo že prestal.«

»Ej, rad bi jaz stal na tvojih nogah. Če je človek rekel druge kratki: »Počutim se dobro«, je s tem vse povedal; danes pa to malo zaleže. Kdor lahko reče: »Počutim se bolje«, ta še le pove nekaj lepega!«

Renzo je izrazil bratrancu svoja dobra voščila ter mu sporočil svoj sklep.

»Pojdi to pot in nebo te blagoslovi!« je odvrnil oni. »Skušaj se izogniti pravici, kakor se bom jaz skušal izogniti bolezni, in če bo božja volja, da se nama obema dobro izteče, se bova še videla.«

»Oj, povrnem se gotovo. Če bi le mogel narediti, da se ne bi vrnil sam! Dovolj, jaz upam.«

»Le v družbi se vrni, kajti če bo Bog hotel, bo za vse dovolj dela in živeli bomo lepo skupaj. Samo če me še najdeš in poneha ta vražja bolezen.«

»Snideva se, še se snideva; morava se sniti!«

»Znova pravim: Bog hotel!«

Nekaj dni je Renzo še ostal v službi, da preizkusi svoje moči in jih pomnoži; kakor hitro pa se mu je zdelo, da se lahko odpravi na pot, se je pripravil za odhod. Pod obleko si je pripel pas in skrnil vanj onih petdeset zlatov, ki jih ni bil nikoli načel in ni nikdar nikomur črhnil besedice o njih, niti Bortolu ne. Vzel je še nekaj drugih borih grošev, ki jih je z vsem varčujoč deval dan na dan na kupček, stisnil pod pazduho majhen sveženj obleke, vtaknil v žep delavsko izpričevalo, ki si ga je bil dal z dobrim premislekom narediti pri drugem gospodarju z imenom Anton Rivolta, skrnil v hlačni

žep velik nož — vsaj tako orožje je moral nositi tudi poštenjak v tisti dobi — ter odšel na poč zadnje dni avgusta, tri dni potem, ko so don Rodriga odnesli v lazaret. Napotil se je proti Leccu, ker ni hotel iti na slepo v Milan, temveč je želel videti prej domačo vas, kjer je upal, da najde Nežo še živo in izve najprej pri njej nekaj fistihi mnogih stvari, ki jih je tako hrepenel izvedeti.

Redki ljudje, ki so od kuge ozdraveli, so bili v resnici nekakšen sloj s predpraviciami sredi ostalega prebivalstva. Velik del drugih ljudi je medlel in umiral; tisti, ki se jih bolezen dotlej še ni bila prijela, so živeli v večnem strahu pred njo, stopali so bolj od daleč, previdno, z umerjenimi koraki, sumljivimi obrazi, naglo in obočavljaje se obenem, kajti vse se je lahko izprevrгло napram njim v smrtno nevarno orožje. Oni drugi pa so bili nasprotno skoro gotovi svoje stvari (kajti da bi kdo imel dvakrat kugo, je bilo prej čudežno nego redko) in so stopali prosto in odločno skozi okuženo ozračje; tako so jezdili nekdam v srednjem veku vitezi, vsi v železju, dokoder je vobče moglo segati železo, na bojnih konjih, ki so bili, kolikor se je dalo, prav tako opremljeni, na pohajkovanje (odtod njih slavni naziv »blodeči vitezi«), na pohajkovanje in na pustolovščine skozi revno prillično drhal meščanov in kmetov, ki niso imeli za odbijanje in ublaževanje udarcev nič drugega na sebi nego cunje. Lep, moder in koristen poklic! Poklic, ki res lahko igra prvo vlogo v razpravi o politični ekonomiji.

S tako gotovostjo, toda zmanjšano po skrbeh, ki jih bravec pozna, po pogostnih žalostnih prizorih in neprestani misli na občno nesrečo je stopal Renzo proti domu, pod lepim nebom in skozi lepo deželo, toda srečujoč po dolgih presledkih najbolj žalostne samote le bolj kakšno izgubljeno senco nego živo osebo ali pa mrliča, ki so jih nosili v jarek brez pogrebnihi časti, brez petja in spremstva. Nekako opoldne se je ustavil v nekem gozdiču, da sne malo kruha in prigrizka, ki ga je imel s seboj. Sadja mu je ob cesti stalo na volji več, nego mu ga je bilo treba: smokev, breskev, češpelj, jabolk, kolikor je hotel, če je le vstopil v njive in jih bral ali če se je sklonil pod drevesi k flom, kjer jih je bilo, kakor bi se bila toča usula; kajti leto je bilo nenavadno rodovitno, zlasti za sadje, a bilo ni skoro nikogar, ki bi se bil brigal zanje; tudi grozdje je tako rekoč zakrivalo listje in je bilo prepuščeno onemu, ki se ga prvi polasti.

Proti večeru je zagledal domačo vas. Dasi je moral biti na ta pogled pripravljen, je vendar čutil, kako se mu stiska srce ob njem; napadlo ga je nenadoma nebroj bolečnih spominov in bolečnih slutenj; zdelo se mu je, da mu brné v ušesih zlokobni udarci v plač zvona, ki so ga spremljali in zasledovali, ko je bežal iz teh krajev; obenem pa je tako rekoč slišal smrtno lišino, ki je zdaj vladala tu. Še močnejše razburjenje je občutil, ko je prišel na mali trg pred cerkvijo, in še huje si je obetal na koncu poti; kajti ustaviti se je nameraval pri oni hiši, ki jo je bil nekoč vajen imenovati Lucijino. Zdaj je mogla biti kvečjemu Nežina in edina milost, ki jo je pričakoval z nebes, je bila ta, da najde Nežo živo in zdravo. In sklenl je, da v tej hiši tudi poprosi za stanovanje, pravilno domnevajoč, da mora biti njegova. Le še bivališče za miši in kune.

Ker ni maral, da ga vidijo, je zavil po neki zunanji stezici, po isti, koder je prišel ono znano noč v lepi družbi, da preseneči gospoda kurata. Nekako na sredi je bil na eni strani Renzov vinograd, na drugi hišica, tako da bi mimogrede za trenutek lahko vstopil sem in tja ter malo pogledal, kako je z njegovim domom.

Spotoma je gledal predse; želel si je ter se obenem bal, da koga zagleda. In res je čez malo korakov zagledal moškega v srajci, sedečega na tleh, z rameni uprtimi ob jasmínovo mejo, z vedenjem blazneža; po tem in po obrazu se mu je zdelo, da spoznava onega ubogega, napól norega Gervasa, ki je bil za drugo pričo pri onem nesrečnem pohodu. Toda ko se mu je približal, se je moral prepričati, da je to oni tako bistroumni Tonio, ki ga je bil privedel tja. Ko mu je kuga pobrala obenem telesne in duševne sile, mu je v obrazu in vsakem gibu razvila neznačno, zastrto kal podobnosti, ki jo je imel z učaranim bratom.

»Oh, Tonio«, je dejal Renzo ter se ustavil pred njim; »ti si?«

Tonio je dvignil oči, glave pa ni premaknil.

»Tonio! Ali me več ne poznaš?«

»Kogar zadene, zadene«, je odvrnil Tonio in obstal nato z odprtimi usti.

»Zagrabila te je, kaj, ubogi Tonio? Pa da me res več ne poznaš?«

»Kogar zadene, zadene«, je ponovil oni z nekam be-

dastim nasmehom. Videč, da drugega ne izvleče iz njega, je Renzo še bolj žalosten nadaljeval svojo pot. In evo, izza vogla se je prikazalo ter se pomikalo proti njemu nekaj črnega, kar je brž spoznal za don Abbondija. Ta je stopal počasi, počasi in je nesel palico kakor človek, ki tudi ona njega nosi; kakor se je bližal, je bilo v njegovem bledem, mršavem licu in v vsaki njegovi kretnji vedno bolj spoznati, da je gotovo tudi on prestal svojo nevihto. Gledal je tudi on; zdelo se mu je in spet se mu ni zdelo; videl je nekaj tujega v obleki, toda to tuje je bilo prav z Bergamaškega.

— On je brez dvoma! — je rekel sam pri sebi in dvignil roke k nebu s kretnjo nezadovoljnega začudenja, tako da mu je palica, ki jo je držal v desnici, obvisela v zraku; in videti je bilo, kako te uboge roke plešejo v rokavih, kjer so druge kraji jedva imele prostora. Renzo mu je šel naproti, pospešil korak in se mu priklonil, kajti četudi sta se bila ločila, kakor vam je znano, je bil to vendar še zmerom njegov kurat.

»Vi ste tu?« je vzkliknil don Abbondio.

»Tu sem, kakor vidite. O Luciji se nič ne ve?«

»Kaj, hočete, naj se ve? Nič se ne ve. V Milanu je, če je še na svetu. Toda vi...«

»In Neža še živi?«

»Morda; a kdo naj to ve? Ni je tu. Toda...«

»Kje je?«

»Šla je stanovat v Valsassino, k tistim svojim sorodnikom v Pasturo, ki jih dobro poznate, ker tam, pravijo, kuga ne počenja takega vruga kakor tu. Toda vi, pravim...«

»To mi pa ni všeč. In oče Cristoforo?«...

»Odšel je; dobro dolgo je že tega. Toda...«

»Vedel sem; pisali so mi; vprašal sem, ako bi se bil morda vrnil v te kraje.«

»O, kaj šel! Nič več se ni slišalo o njem. Toda vi...«

»Tudi to mi ni všeč.«

»Toda vi, pravim, po kaj prihajate v te kraje, za božjo voljo? Ali ne veste... tista malenkost glede zapora...?«

»Kaj me briga? Zdaj morajo misliti na drugo. Tudi jaz sem se hotel že vendar vrniti, da vidim svoj dom. In v resnici se ne ve...?«

»Kaj pa hočete videti? Zdaj ni več nikogar, zdaj ni več ničesar. In, pravim, s tisto malenkostjo glede zapora na grbi prihajate sem, naravnost v vas, volku v žrelo... Ali je to

pametno? Poslušajte besede starca, ki je prisiljen, da ima več pameti nego vi in vam govori iz ljubezni do vas: dobro si privežite škornje in preden vas kdo zagleda, se vrnite tja, odkoder ste prišli; in če vas je kdo videl, tem hitreje kar stecite nazaj. Ali se vam zdi, da je to za vas primeren zrak? Ali ne veste, da so vas prišli iskat, da so brskali in brskali, vse prevrgli...«

»Žal, tudi to vem. Lopovil«

»No, torej...!«

»Ali če vam pravim, da ne mislim na to. In oni človek — ali je še živ? Ali je tu?«

»Pravim vam, da ni nikogar; pravim vam, da ne mislite na tukajšnje stvari; pravim vam...«

»Vprašujem vas, ali je oni človek tu.«

»O sveta nebesa! Govorite bolje. Ali je mogoče, da imate še ves fisti ogenj v sebi po vsem, kar se je zgodilo!«

»Ali je ali ga ni?«

»Ni ga, no. Toda kuga, sinko, kuga! Kdo pa tava okrog v takih časih?«

»Če bi na tem svetu ne bilo drugega kakor kuga... kar se mene liče, pravim; imel sem jo in zdaj sem prost.«

»No torej, no torej! Ali to niso opomini? Če je človek srečno ušel takemu zlu, mislim, da bi moral hvaliti nebesa in...«

»Saj jih hvalim.«

»In ne iskati še drugih nesreč, pravim. Poslušajte mene...«

»Imeli ste jo tudi vi, gospod kurat, če se ne motim.«

»Pa še kakšno! Bila je zavrata in nesramna. Čudež je, če sem še tu. Dovolj, če vam povem, da me je ustrojila tako, kakor vidite. Zdaj mi je bilo baš treba nekoliko miru, da se malo opomorem; da, zdravje se mi je začelo boljšati... Za božjo voljo, po kaj prihajate sem? Vrnite se...«

»Vi godete zmerom isto, naj se vrnem? Če bi se moral brž vrniti, bi se raje ne bil zganil na pot. Vi pravite: Po kaj prihajate? Po kaj prihajate? — Lepa je ta! Tudi jaz se vracam na svoj dom.«

»Vaš dom...«

»Recite: ali jih je tukaj mnogo pomrlo?«...

»Ej, ej!« je vzkliknil don Abbondio in začeniši s Perpetuo je naštel dolge litanije oseb in tudi družin. Renzo je,

žal, pričakoval nekaj podobnega, a ko je zdaj slišal toliko imen oseb, ki jih je poznal, prijateljev in sorodnikov, je obstal žalosten, s povešeno glavo ter vsak trenutek vzklikal: »Ubožec! Ubožica! Ubožcil!«

»Vidite!« je nadaljeval don Abbondio. »In še ni konca. Če se tisti, ki so še ostali, to pot ne spametijo in si ne izbijejo vseh muh iz glave, ne more priti nič drugega nego konec sveta.«

»Ne bojte se; saj se ne nameravam ustaviti tu.«

»Ah, zahvaljena nebesa, da to uvidevate! In razume se, da se mislite vrniti na Bergamaško?«

»Za to nikar ne skrbite.«

»Kaj! Da mi le ne napravite kakšne še večje neumnosti nego je ta?«

»Vi ne mislite na to, pravim. To je moja stvar. Saj nisem več otrok in k pameti sem tudi že prišel. Upam naprej, da ne poveste nikomur, da ste me videli. Duhovnik ste, jaz sem vaša ovčica: ne boste me izdali.«

»Razumem«, je rekel don Abbondio in ježno zavzdihnil. »Razumem. Uničiti hočete sebe in uničiti mene. Ne zadostuje vam, kar ste vi prestali; ni vam dovolj, kar sem jaz prestal. Razumem, razumem«. In mrmral je dalje med zobmi zadnje besede ter odšel po svoji poti.

Renzo je obstal na mestu žalosten in nezadovoljen in razmišljal, kam naj gre. V onem don Abbondijevem naštevanju umrlih je bila tudi kmetska rodbina, ki jo je vso pobrala kuga razen mladeniča nekako Renzovih let in njegovega tovariša iz otroških let; hiša je bila nekaj korakov izven vasi. Domislil se je, da pojde tja.

Spotoma je šel mimo svojega vinograda in že od zunaj je lahko brž sklepal, v kakem stanju je. Niti en vršiček, niti list na drevesih, ki jih je bil on pustil, ni gledal preko zidu; če se je kaj videlo, je bilo vse to iz dobe njegove odsotnosti. Stopil je k vходу (od omrežja ni bilo več niti tečajev) in pogledal naokrog: ubogi vinograd! Dve zimi po vrsti so vaščani hodili po drva »v vinograd listega ubožca«, kakor so govorili. Trte, murve, vsakovrstna sadna drevesa — vse je bilo kar najslabše polomljeno ali pri tleh odsekano. Vendar so se še videli sledovi starih nasadov: mlade rozge, v presekanih vrstah, ki pa so še ovajale sledove uničenih brajd, lupatam cepike ali poganjki murv, smokev, breskev, češenj

in sliv; a tudi to je bilo raztreseno, udušeno sredi nove, pestre in goste cvetane, ki je pognala in rasla brez pomoči človeške roke. Bil je to prilikav zarod kopriv, praproti, ljuljke, trav, močca, divjega ovs, zelenega šcirja, otavčiča, zajčje kislice, zelenega bara in drugih takih rastiin, onih, pravim, iz katerih so kmetje v vsakem kraju na svoj način napravili poseben velik razred ter jih nazvali plevel ali podobno. Bila je to mešanica stebel, ki so se preraščala v zraku ali skušala plezaje po tleh drugo drugo prehiteti in so se skratka na vse načine trgala za prostor; bila je to zmeda listov, cvetov in sadov, stošero barev, oblik in velikosti: klaski, storžiči, češuljki, šopki, bele, rdeče, rumene in modre glavice. Med temi prilikavci so bile nekatere višje in vidnejše rastline, ki pa po večini niso bile nič boljše: najvišje je bilo turško grozdje s svojimi razprostrtimi, rdečkastimi vejami, s svojimi košatimi, temnozelenimi listi, od katerih so bili mnogi še škrlatno obrobljeni, s svojimi visečimi grozdi, ki so bili spodaj obloženi z modrikastimi jagodami, nekoliko više s škrlatnimi, nato z zelenimi in čisto na vrhu z belkastimi cvetovi; dolga margača s svojimi velikimi, volnastimi listi pri tleh, ravno v zrak štrlečim stebлом in dolgimi klasovi, ki so bili kakor z zvezdicami posuti z živo rumenimi cvetovi; bodljike s ščetinastimi vejami, listi in čašami, iz katerih so vstajali čopiči belih ali škrlatnih cvetov ali so se trgale in odletale v vetru srebrne in lahke peresnice. Nebroj velikih slakov je opredlo in ovilo nove veje neke murve, pokrili so jih vse s svojimi bingljajočimi listi in zdaj so z njih vrhov spuščali svoje snežnobele, mehke zvonce; tam se je divja buča z živordečimi zrni ovila okrog novih mladik neke trte, ta je najprej zaman iskala trdnejše opore in je nato tudi sama obesila svoje vitice na njo: tako sta združili svoji slabočni stebli in svoje ne preveč različne liste ter druga drugo vlekli kvišku, kakor se često prigodi slabičem, ki se v oporo oklenejo drug drugega. Robida je bila povsod; plezala je od rastline do rastline, lezla gor in lezla dol, ključila veje ali jih iztezala, kakor se ji je posrečilo; razrastla se je počez tudi pred samim pragom in zdelo se je, da hoče vsakomur, tudi gospodarju, braniti vhod.

Toda ta se ni brigal za to, da bi vstopil v tak vinograd, in morda ga ni gledal niti toliko časa kakor mi, da smo podali to majhno sličico. Šel je po dolgem dalje; malo dalje je stala

njegova hiša. Premeril je vrt stopajoč do kolena po plevelu, ki je bil z njim zarasel in pokrit kakor vinograd. Stopil je na prag ene izmed obeh sob, ki sta bili v pritličju: ko so zaropotali njegovi koraki, ko se je prikazal, so se velikanske miši splašile, začele begati vse križem ter se zarile v nesnago, ki je pokrivala ves pod — to je bilo še ležišče »lanc-knehtov«. Pogledal je po stenah: bile so okrušene, pomazane, okajene. Dvignil je oči k stropu: krila ga je pajčevina nastala preproga. Drugega ni bilo. Odšel je tudi odhod ter si zaril prste v lase; vrnil se je po stezi, ki jo je bil trenutek prej sam utrl; čez malo korakov je ubral drugo ozko pot na levo, ki je vodila v polja in ne da bi bil živo dušo videl ali slišal, je došel blizu hišice, kjer je prej mislil, da se ustavi. Temnilo se je že. Njegov prijatelj je sedel na leseni klopici pri vratih s prekrižanimi rokami, z očmi, uprtimi v nebo, kakor človek, ki so ga nesreče omamile in je od samote podivjal. Začuvši korake, se je ozrl, da vidi, kdo gre, in je rekel glasno po tem, kar se mu je zdelo, da vidi takole v polmraku med vejami in listjem, ko se je prej vzravnal in dvignil roke: »Ali sem samo jaz na svetu? Ali nisem včeraj dovolj napravil? Pustite me malo na miru, tudi to bo delo usmiljenja«.

Renzo, ki ni vedel, kaj to pomeni, mu je odgovoril s tem, da ga je poklical po imenu.

»Renzo!...« je dejal oni z vzklikom in vprašanjem obenem.

»Prav jaz«, je dejal Renzo; in stekla sta si naproti.

»Zares si ti!« je rekel prijatelj, ko sta bila vkup. »Kako me veseli, da te vidim! Kdo bi si bil mislil? Imel sem te za grobarja Paolina, ki me vedno muči, naj grem pokopavat. Ali veš, da sem ostal sam? Sam, sam, kakor puščavnik!«

»Žal, vem«, je dejal Renzo. In vračajoč si tako ter v naglici mešajoč pozdrave, vprašanja in odgovore, sta vkup vstopila v hišico. In tu se je prijatelj, ne da bi bil prekinil razgovor, začel prizadevati, da bi Renza malo počastil tako nepričakovano in ob tem času. Pristavil je vodo k ognju in začel pripravljati polento; potem pa je prepustil valjarček Renzu, naj ga on obrača, in odšel, rekoč: »Ostal sem sam. Kaj bi? Sam sem ostal!«

Vrnil se je z malim vrčem mleka, z nekaj suhim mesom, z dvema kozjima siroma, s smokvami in breskvami. Ko je

postavil vse na mizo in zvrnil polento na leseni krožnik, sta oba sedla k mizi ter se drug drugemu zahvaljevala, eden za obisk, drugi za sprejem. Po skoro dveletni ločitvi sta zdaj nenadoma odkrila, da sta mnogo bolj prijatelja, nego sta poprej kedaj vedela ob času, ko sta se videla skoro vsak dan, kajti obema — pravi rokopis — so se medtem dogodile stvari, po katerih človek spozna, kakšen balzam je duši dobrohočnost, prav tako tista, ki jo občutimo, kakor tista, ki jo najdemo pri drugih.

Gotovo ni mogel Renzu nihče nadomestiti Neže niti ga potolažiti radi njene odsotnosti, ne le radi one stare, posebne vdanosti, temveč tudi zato ne, ker je bila med stvarmi, ki se mu jih je mudilo razrešiti, zlasti ena, do katere je le ona imela ključ. Za trenutek je omahoval, naj li nadaljuje svoje potovanje ali naj prej poišče Nežo, ker je že bil tako malo oddaljen od nje; toda ker bi o Lucijinem zdravju tudi Neža ničesar ne vedela, je ostal pri prvem sklepu, da se reši najprej tega dvoma, da gre po njen odgovor in ponese nato tudi materi vesti o njej. Vendar tudi od prijatelja je doznal marsikaj, česar še ni vedel, in mnogo se mu je razbistrilo, česar še ni natanko vedel, o Lucijinih doživljajih, kako so njega zasledovali na domu, kako je don Rodrigo odšel s povešenim repom in se ni več prikazal v teh krajih, skratka o vseh teh zapletenih stvareh. Izvedel je tudi (in to ni bilo za Renza majhne važnosti), kakšno je prav za prav don Ferrantovo rodbinsko ime; Neža mu ga je bila sicer poslala po svojem tajniku, toda Bog ve, kako je bilo zapisano, in ko mu je bergamaški tolmač prebral pismo, mu je skoval tako besedo, da bi Renzo najbrž ne našel nikogar, ki bi uganil, o kom govori, če bi Renzo z njo iskal naslov tiste hiše po Milanu. In vendar je bila to edina nit, ki jo je imel, da poišče Lucijo. Kar se pravice tiče, se je lahko vedno bolj prepričeval, da je bila to precej oddaljena nevarnost in se mu ni bilo treba Bog ve kaj vznemirjati. Gospod višji župan je umrl od kuge; Bog ve, kdaj pošljejo drugega. Tudi biričev večinoma ni bilo več; kar jih je še ostalo, so mislili na vse kaj drugega nego na take stare zadeve.

Pripovedoval je tudi on prijatelju svoje zgodbe in dobil v zameno stotero povesti o prehodu armade, o kugi, mažičih in čudežih. »To so grde reči«, je dejal prijatelj spremiljaje Renza v sobo, ki jo je črna smrt izpraznila; »reči, ki

bi si človek nikdar ne bil mislil, da jih bo videl; reči, ki človeku vzamejo veselje za vse življenje; toda če o njih govori kot prijatelja, je to vendar tolažba».

Ob zori sta bila oba v kuhinji. Renzo je bil pripravljen za potovanje; pod jopičem je imel svoj skriti pas, v hlačnem žepu svoj veliki nož; sveženj je dal spraviti gostitelju, da bi lažje hodil. »Če se mi dobro izteče«, je rekel, »če jo najdem živo, če... dovolj..., se vrnem tod, pohitim v Pasturo, da sporočim veselo novico ubogi Neži, in potem... in potem... Če pa na nesrečo, na nesrečo, ki je Bog ne hoči... tedaj ne vem, kaj naredim, ne vem, kam pojdem; v teh krajih me gotovo ne vidite več«. In ko je vzravnan na pragu z visoko dvignjeno glavo tako govoril, je z mešanico nežnosti in užalčenosti gledal zarjo nad svojim rojstnim krajem, ki je ni več videl že toliko časa. Prijatelj mu je rekel, kakor je navada, naj le dobro upa; hotel je, da mora vzeti nekaj brašna s seboj; spremil ga je kos poži ter se z novimi voščili ločil od njega.

Renzo se je mirno odpravil na pot; dovolj mu je bilo, če pride ta dan blizu Milana, da vstopi drugi dan že zgodaj in začne takoj svoje iskanje. Na potovanju ni bilo pripekljajev in nič takega, kar bi bilo moglo Renza raztresli v njegovih mislih, razen običajnih rev in žalosti. Kakor prejšnji dan se je ob svojem času ustavil v nekem gozdiču, da vzame kak grižljaj in se odpočije. Ko je šel v Monzi mimo odprte trgovine, kjer so bili hlebci v izložbi, je zahteval dva, da bi za vsak slučaj ne ostal čisto brez kruha. Pek mu je zabičil, naj ne vstopi, ter mu na lopatici pomolil skodelo z vodo in kisom rekoč, naj vrže denar vanjo; nato mu je z nekakšnimi kleščami pomolil oba hlebca drugega za drugim in Renzo ju je spravil vsakega v poseben žep.

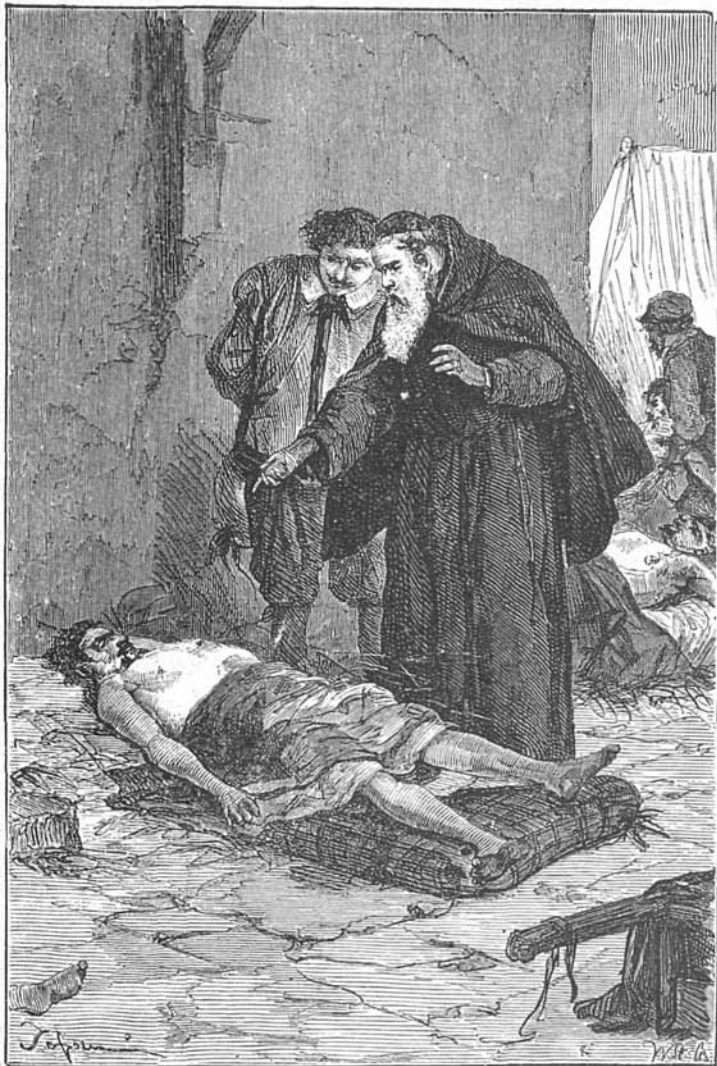
Proti večeru je prišel v Greco, toda ne da bi poznal to ime. Nekaj spomina na te kraje mu je ostalo še izza prvega potovanja in ko je izračunal pot od Monze dalje, je domneval, da ne more biti več daleč od mesta, ter se ločil od glavne ceste, da si na poljih poišče kakšno planšarno in prebije noč v njej; z gostilnami si ni maral nakopavati zadreg. Našel je še več, nego je iskal. Zagledal je odprtino v meji, ki je obdajala dvorišče neke planšarne, in vstopil na slepo srečo. Bilo ni nikogar. Na eni strani je zagledal dolg hodnik in v njem nakopičeno seno, h kateremu je bila prislunjena lestva; ozrl

se je naokrog in šel nato na slepo gori. Pripravil si je ležišče, da bi spal, in res je brž zadremal ter se prebudil še le ob zori. Tedaj je zlezel po vseh štirih do roba svoje velike postelje, vftaknil glavo ven in ker ni videl nikogar, je splezal dol, koder je bil prišel gor, odšel zopeč, koder je bil dospel, ter se napotil po stezicah, upiraje oči v stolnico kot v svojo zvezdo severnico. Po zelo kratki hoji je prišel k mestu pod milanskim obzidjem med Vzhodnimi in Novimi vrati, zelo blizu poslednjih.

Štiri in trideseto poglavje.

Kar se tiče načina, kako se pride v mesto, je Renzo takole nejasno slišal, da so bili izdani najstrožji ukazi, naj se zabrani vstop vsakomur, ki nima zdravstvene izkaznice, da je pa vendar prav lahko mogoče vstopiti, če si človek zna pomagati in izbrati pravi trenutek. In res je bilo tako; tudi neglede na splošne vzroke, radi katerih se je v fistih časih vsak ukaz slabo izvajal, in neglede na posebne vzroke, ki so strogo izvajanje tako otežkočali, je bil zdaj Milan že v takem stanju, da ni bilo mogoče razumeti, čemu bi ga naj varovali in pred čim; naj je prišel kdorkoli v mesto, prej se je moralo zdeti, da se tak človek malo briga za lastno zdravje, nego da je nevaren zdravju meščanov.

Po teh vesteh je Renzo napravil načrt, da bo skušal vstopiti skozi prva vrata, na katera se nameri, če pa najde kako oviro, da pojde zunaj okrog obzidja, dokler ne najde drugih vrat, skozi katera bo lažje iti noter. In Bog sam vedi, koliko vrat si je predstavljal, da mora imeti Milan. Ko je torej prišel pod zidovje, je obstal in gledal naokrog kakor človek, ki ne ve, kam naj gre, in se zdi, da od vsega pričakuje in prosi kakega znamenja. Toda na levo in desno je videl le kos zavite ceste, pred seboj daljši kos zidu in nikjer nobenega znamenja o živih ljudeh; le na neki točki nasipa se je dvigal steber temnega in gostega dima, ki se je med dviganjem širil in zvijal v obširne oble, izgubljač se nato v negibnem, sivem ozračju. Bile so obleke, postelje in druga okužena oprava, ki so jo zažigali; take žalostne kresove so žgali neprestano, ne samo tam, temveč na raznih straneh obzidja.

»Poglej!« je dejal redovnik... (Pet in trideseto pogl., str. 508).

Vreme je bilo zaprto, zrak težek, nebo povsod zasirto z debelo, enakomerno, leno meglo, ki se je zdelo, da taji solnce, ne da bi obetala dežja; poljana naokrog je bila deloma neobdelana in vsa suha; vse zelenje je bilo zbledelo in niti kapljice rose ni bilo na uvelih, odpadajočih listih. Povrn je ta samota in tišina tako blizu velikega mesta porajala v Renzu poleg nemira novo pobitost in delala vse njegove misli še bolj črne.

Ko je takole stal nekaj časa, je na slepo krenil na desno ter se napotil nevede proti Novim vratom, ki jih ni mogel opaziti, dasi so bila zelo blizu, radi branika, ki jih je takrat zakrival. Čez nekaj korakov je zaslišal žvenkljanje zvoncev, ki je zdaj pa zdaj prenehalo in spet začelo, in nato tudi nekaj človeških glasov. Šel je dalje in ko je imel vogel branika za seboj, je zagledal najprej leseno hišico in na vratih stražo, opirajočo se na puško z nekam utrujenim in nemarnim izrazom. Za njo je bila lesena ograja in za ograjo vrata, to se pravi dve visoki krili zidu s streho na vrhu, da ščiti obe durnici, ki sta bili na stežaj odprti prav kakor omrežje v ograji. Toda prav pred vhomom je bila na fleh žalostna ovira, nosilnica, na katero sta dva »monaſta« polagala nekega reveža, da ga odneseſta. Bil je načelnik carinarjev, na katerem se je malo prej pojavila kuga. Renzo je obstal in čakal konca; ko je sprevod odšel in ni nihče prišel zapirati omrežja, se mu je zdelo, da je čas, in stopil je naglo naprej. Toda stražnik je sirovo zavpil: »Hola!« Renzo je spet hipoma obstal, ga premeril z očmi, izvlekel pol zlatnika ter mu ga pokazal. Bodisi da je oni kugo že prestal ali se je bal manj, nego je ljubil zlatnike: pomignil je Renzu, naj mu vrže denar in ko se mu je novec brž zatočil pod noge, je šepnil: »Pojdi brž naprej«. Renzo si ni dal tega dvakrat reči; šel je dalje skozi ograjo in skozi vrata in nihče ga ni opazil ali se zimenil zanj; še le, ko je napravil že kakih štirideset korakov, je zaslišal drug »Hola«, ki ga je neki carinar zavpil za njim. To pot se je naredil, kakor da ne sliši, in ne da bi se ozrl, je pospešil korak. »Hola!« je spet zavpil carinar z glasom, ki je kazal bolj nestrpnost nego odločnost, da izsili pokorščino; in ker te ni dosegel, je mož skomizgnil z rameni in se vrnil v svojo kočuro kakor človek, ki ga bolj skrbi, da se potnikom ne približa preveč, nego da se pouči o njih zadevah.

Cesta, po kateri je bil krenil Renzo, je vodila tedaj, kakor

še danes, naravnost k prekopu z imenom »Brod«; ob straneh so bile meje ali vrtni zidovi, cerkve in samostani in nekaj hiš. Na začetku te ceste in na sredi one, ki vodi ob prekopu, je stal steber s križem, ki so mu pravili križ sv. Evzebija. In kakor je tudi Renzo gledal predse, videl ni nič drugega kot oni križ. Dospevši do križišča, ki deli cesto nekako na sredi, je pogledal na obe strani in zagledal na desni v ulici, ki se imenuje cesta sv. Terezije, meščana, ki mu je prihajal prav naproti. — Končno vendár krščanski človek! — je rekel sam pri sebi ter se takoj obrnil v tisto stran z namenom, da ga povpraša za pot. Ta je tudi videl bližajočega se tujca ter ga že od daleč meril s sumljivimi pogledi, tem bolj, ko je opazil, da gre proti njemu, mesto da bi šel po svojih poslih. Ko je bil Renzo malo bolj oddaljen, je snel klobuk kot pravi hribovec, kakršen je bil, držal ga je v levici, drugo roko je vtaknil v oglavje in stopal še bolj naravnost proti neznanču. Toda ta je čisto izbuljil oči, stopil korak nazaj, dvignil grčasto palico, obrnil železni konec proti Renzu in zavpil: »Proč, proč, proč!«

»Oj, oj!« je zaklical tudi mladenič, posadil klobuk spet na glavo in ker ga ni, kakor je pozneje pripovedoval, prav nič mikalo, da bi v takem hipu začel prepir, je onemu čudaku obrnil hrbet in nadaljeval svojo pot ali bolje tisto, po kateri je baš hodil.

Tudi oni drugi je ves razburjen nadaljeval svojo ter se vsak trenutek ozrl nazaj. Domov prišedši je pripovedoval, da se mu je približal neki mazač s ponižnim, krotkim vedenjem, z obrazom nesramnega sleparja, s škatljico mazila ali zavojčkom praškov v roki (ali je bilo to ali ono, ni vedel natančno), v oglavju klobuka, da mu jo nagode, če bi ga on ne bil znal odgnati. »Če bi se mi bil približal le še za en korak«, je dodal, »bi ga bil jaz naravnost nabodel, preden bi jo bil utegnil on meni nakuriti, lopov. Na nesrečo sva bila na samotnem kraju, kajti da sva bila na sredi Milana, bi bil jaz poklical ljudi, da mi ga pomagajo ujeti. Gotovo bi mu našli ono prekleto nesnago v klobuku. A ker sva bila tam čisto sama, sem se moral zadovoljiti s tem, da sem ga oplašil, ne da bi tvegala kakšno nesrečo zase, kajti malo prahu se kmalu vrže in ti ljudje imajo posebno spretnost, povrh pa imajo še hudiča na svoji strani. Zdaj gotovo kroži po Milanu; Bog ve, kakšno pogibel trosil!« In dokler je živel — živel pa je še

mного let —, je ponovil svojo zgodbo, kadarkoli so govorili o mazačih, in pristavil: »Tisti, ki še trdijo, da ni bilo res, naj tega ne pravijo meni, kajti te stvari je bilo treba videti«.

Renzo, ki si niti od daleč ni mogel predstavljati, kakšni nevarnosti je ušel, in je bil bolj razburjen od jeze nego od strahu, je spotoma razmišljal o tem sprejemu in približno dobro uganil, kaj je neznanec mislil o njem; toda stvar se mu je zdela tako nespametna, da je sam pri sebi sklenil, da mora biti ta človek pol norca. — Slabo se začena, — je še razmišljal; — zdi se, da visi v tem Milanu poseben planet nad mojo glavo. Pri vstopu se mi vse posreči, potem pa, ko sem notri, najdem nevšečnosti že kar pripravljene. Dovolj.... z božjo pomočjo.... če najdem, če se mi posreči najti.... eh, vse to bo potem nič. —

Prišedši do mostu je brez obočavljanja zavil na levo v ulico sv. Marka, ker se mu je po pravici zdelo, da mora voditi v notranjost mesta. Spotoma je gledal sem in tja, da vidi, ali odkrije kje kak človeški stvor; toda zagledal je samo razpadlega mrliča v malem jarku med tamkajšnjimi maloštevilnimi hišami (ki jih je tedaj bilo še manj) in kos poti. Prehodivši ta kos, je zaslišal klic: »Ej, vi mož!« in ozrši se v tisto smer, je zagledal nedaleč na majhni terasi samotne hišice revno žensko z družinico otrok okrog sebe; ženska je še nadalje klicala ter mu tudi pomignila z roko. Stekel je tja in ko je prišel blizu, je rekla ženska: »Oj mladenič, pri vaših ubogih rajnkih, storite mi ljubav, pojdite in opozorite komisarja, da so nas tu pozabili. Zaprli so nas v hišo kot osumljence, ker je moj ubogi mož umrl; zabili so nam vrata, kakor vidite, in od včeraj zjutraj nam še nihče ni prinesel jesti. Toliko ur smo že tu in ni še bilo mimo krščanskega človeka, ki bi mi izkazal to ljubav; ti nedolžni revčki pa umirajo gladu«.

»Gladu!« je vzkliknil Renzo. Segel je z rokami v žep, izvlekel fišta dva hlebca in dejal: »Izpustite mi kaj doli, da ju denem noter«.

»Bog vam povrni; počakajte trenutek«, je rekla ženska; šla je po košek in vrv ter spustila košek doli. Renzo se je medtem spomnil hlebcev, ki jih je ob svojem prvem prihodu v Milan našel blizu križa, in pomislil: — Evo, zdaj jih vrnem in morda je to bolje, nego če bi jih bil vrnil pravemu gospodarju; kajti to je v resnici delo usmiljenja. —

»Kar se tiče komisarja, o katerem pravite, uboga žena«,

je rekel nato in del oba hlebca v košek, »vam ne morem prav nič pomagati, kajti da vam povem resnico, jaz sem tujec in se v tem kraju prav nič ne spoznam. Vendar če srečam kakega bolj domačega in usmiljenega človeka, s katerim bom lahko govoril, povem to njemu«.

Ženska ga je prosila, naj stori tako, ter mu povedala ime ulice, da bi ga lahko sporočil.

»Tudi vi«, je povzel Renzo, »mislim, da mi lahko brez lasne nadlege napravite uslugo in izkažete resnično ljubav. Ali bi mi lahko povedali, kje je neka viteška hiša, zelo gosposka hiša tu v Milanu, hiša ***?«

»Vem, da je ta hiša«, je odgovorila ženska, »toda kje je, tega zares ne vem. Če greste tod dalje, najdete gotovo koga, ki vam to pove. In ne pozabite mu povedati tudi o nas«.

»Ne bojte se«, je dejal Renzo in odšel dalje.

Pri vsakem koraku je slišal, kako narašča in se bliža hrup, ki mu je začel udarjati na uho že, ko je še stal ter se pogovarjal: hrup koles in konj, vmes žvenketanje zvoncev, zdaj pa zdaj pokanje bičev in rjoenje. Gledal je naprej, a ni videl ničesar. Ko je došel na konec tiste ulice in se je odprl pred njim trg svetega Marka, sta ga najprej zbodla v oči dva pokončna tramova z vrvjo in nekakšnimi vilji; takoj je spoznal strašno mučilno pripravo (ki je bila v tistih časih nekaj zelo navadnega). Dvigala se je na tem mestu, pa ne samo na tem, temveč na vseh trgih in širših ulicah, da so lahko poverjeniki vsakega okraja, ki so v ta namen imeli vsakršno samovoljno oblast, nemudoma izvršili kazen na vsakomer, ki bi se jim zdelo, da jo zasluži: na sekvestirancih, ki bi zapustili stanovanje, na podrejencih, ki ne bi vršili svoje dolžnosti, ali na komerkoli drugem. Bilo je to eno izmed onih prehudih in neučinkovitih sredstev, ki je bila z njimi tista doba in so bili zlasti tisti dnevi tako razsipni.

Toda medtem ko Renzo gleda to pripravo in razmišlja, zakaj se dviga na tem kraju, sliši, kako se hrup vedno bolj bliža, in vidi, kako se izza cerkvenega vogla prikaže človek, ki vihli zvonec — bil je „aparitor“; za njim sta dva konja iztegovala vrat, se upirala z nogami ter se mukoma pomikala dalje; vlekla sta voz mrivecev in za tem je škripal še en voz, nato še eden in še eden; na obeh straneh so stopali „monatti“ konjem ob rebrih ter jih poganjali z biči, udarci in kletvami. Mrličiči so bili večinoma goli, nekateri slabo zagr-

njeni s kakšno cunjo, nakopičeni in izprepleteni kakor gruča kač, ki se v pomladni toploti počasi razmotavajo; kajti ob vsaki oviri, pri vsakem sunku je bilo videti, kako se ti turobni kupi stresajo in grdo razpuščajo, kako glave bingljajo in padajo deviški lasje navzdol in roke zdrkujejo in bijejo po kolesih, kažoč že itak prestrašenemu očesu, kako postane tak prizor lahko še bolešnejši in odvratnejši.

Mladenič se je bil ustavil na voglu trga blizu prekopne pregraje in je medtem molil za te neznane mrtvece. Kruta misel mu je zablislila v možganih: — Tamkaj morda, na tistem kupu, pod njim O Gospod, naredi, da to ne bo res! Naredi, da jaz ne mislim na to! —

Ko je pogrebni sprevod izginil mimo, se je Renzo zganil, premeril trg in zavil ob prekopu na levo, brez drugega razloga za tako izbiro razen tega, da je sprevod krenil v nasprotno smer. Ko je prehodil tistih par korakov med cerkvenim bokom in prekopom, je zagledal na desni Marcellinov most; šel je čezenj in prišel v Borgo Nuovo. Ko je takole gledal predse, vedno z namenom, da najde koga, ki mu pokaže pot, je zagledal na koncu duhovnika v jopiču, s paličico v roki, stoječega pokonci poleg priprtih vrat, s pripognjeno glavo in z ušesom ob odprtini; kmalu nato je videl, kako je dvignil roko in blagoslavljal. Domneval je, kakor je bilo tudi res, da je končal koga izpovedovati, in rekel je sam pri sebi: — To bi bil človek, kakor ga je meni treba. Če duhovnik, ki vrši svoj duhovniški posel, nima nekoliko krščanskega usmiljenja, nekoliko ljubezni in priljudnosti, je treba reči, da vsega tega ni več na tem svelu. —

Medtem se je duhovnik ločil od vrat, se napotil v smeri proti Renzu ter stopal skrbno po sredi ceste. Ko je bil Renzo blizu njega, je snel klobuk ter pomignil, da želi govoriti z njim, obenem pa se je ustavil tako, da je mogel oni spoznati, da ostane v tej razdalji. Duhovnik je tudi obstal, kakor bi hotel poslušati, pri tem pa je paličico oprl predse na tla, kakor bi si hotel z njo napraviti branik. Renzo je povedal svojo prošnjo, ki ji je duhovnik ugodil ne le s tem, da mu je povedal ime ulice, v kateri je bila ona hiša, temveč dal mu je tudi kratek potopis, ker je videl, kako zelo ga ubožec potrebuje: označil mu je namreč z večkratnim »desno« in »levo«, s cerkvami in križi še ostalih šest ali osem ulic, ki jih je moral prehoditi do tja.

«Bog vam ohrani zdravje, v tem času in vedno», je dejal Renzo in ko se je oni zganil, da bi šel, je dostavil: »Še eno uslugo« in mu povedal o ubogi pozabljeni ženski. Dobri duhovnik se mu je zahvalil, da mu je dal priliko za tako potrebno delo usmiljenja, in odšel dalje rekoč, da opozori, kogar je treba. Zganil se je tudi Renzo in spotoma je skušal samemu sebi ponoviti oni potopis, da ne bo znova prisiljen vpraševati na vsakem vogalu. A ne morete si predstavljati, kako mučno mu je bilo to opravilo, ne toliko radi težavnosti stvari same kolikor radi nove zmede, ki se je polastila njegove duše. To ime ulice, ta sled poti sta ga tako vznemirila. Bila je to navedba, katere si je želel, ki je zanjo prosil in brez katere ne bi mogel nikamor; tudi ni izvedel nič drugega, iz česar bi mogel zajeti kakšno neugodno znamenje. Toda kaj hočete? Ta nekoliko razločnejša misel na bližnji konec, ko se reši velike negotovosti, ko zasliši: »Živa je« ali pa: »Mrtva je«, ta misel ga je tako presunila, da bi mu bilo tisti hip bolj všeč, če bi mu bilo vse še temno, če bi bil še le na začetku poti, ki se je zdaj dočikal že njenega konca. Vendar pa je zbral svoje sile in rekel sam pri sebi: — Ej, če začnemo zdaj igrati otroka, kako se to konča? — Tako se je kolikor mogoče uirdil in nadaljeval svojo pot v osrčje mesta.

Kakšno mesto! In koliko srašnejše je bilo zdaj v primeri z mestom, kakršno je bilo pred letom radi lakote!

Renzo je slučaj zanesel prav skozi najturobnejši in najobupnejši del mesta: preko tistega križišča cest, ki se je imenovalo »carrobio« Novih vrat. (Takrat je stal križ na sredi in nasproti njemu tik današnje cerkve sv. Frančiška di Paola stara cerkev z imenom sv. Anastazije.) Tolika sta bila v tej okolici besnost kuge in smrad zapuščenih mrličev, da so se redki prebivalci, ki so še ostali živi, bili prisiljeni umakniti, tako da se je z žalostjo, ki jo je v polniku vzbujal pogled na to samočo in zapuščenost, družila groza in oskučnost sledov in ostankov nedavnega bivanja. Renzo je pospešil korak, osrčujoč se z mislijo, da cilj ne more biti še tako blizu, in upajoč, da se pozorišče vsaj nekoliko spremeni, preden pride tja. In res je čez malo dospel na kraj, ki se je lahko imenoval mesto živih; toda kakšno mesto in kakšna živa bitja! Radi suma ali iz strahu so bila zaprta vsa cestna vrata razen onih, ki so bila na stežaj odprta, ker so bile hiše zapuščene ali zasedene; drugod so bila vrata zabita ali zapečatenena, ker so v

hišah umrli ali zboleli ljudje na kugi; še druga vrata so bila zaznamovana z ogljenim križem, da bi «monatti» vedeli, da je odondod treba odnesti mrliče. Vse to pa se je vršilo le bolj na slepo, kakor je pač bil tu ali tam kak zdravstveni komisar ali kak drug uradnik, ki ga je mikalo izvajati ukaze ali delati sitnosti. Vsepovsod je bilo videti cunje in — kar je bilo še bolj odvratno — gnojne obveze, okuženo steljo ali z oken spuščene rjuhe, včasih trupla nenadoma na cesti umrlih oseb, ki so jih pustili tam, dokler ni prišel mimo kak voz ter jih odpeljal, ali mrliče, ki so popadali z voz samih ali so jih ljudje vrgli skozi okna na ulico — tako zelo je dolgo trajna, besneča nezgoda posirovila duhove in zamorila vsako sled sočutja in vsako družabno obzirnost! Ko je povsod ponehal sleherni hrup v prodajalnah, trušč kočij, vpitje prodajalcev in kramljanje sprehajalcev, je to smrtno tišino redkokdaj prekinilo kaj drugega nego ropot pogrebnihi voz, tožbe revežev, tarnanje bolnikov, tuljenje besnečih in vpitje »monattov«. Zjutraj, opoldne in zvečer je zvon v stolnici dajal znamenje, naj se molijo po nadškofu določene molitve. Temu glasu so odgovarjali zvonovi drugih cerkvá in tedaj je bilo videti, kako so se ljudje prikazovali na oknih in skupno molili, slišati je bilo šepetanje glasov in vzdihov, iz katerega je vendar dihala z nekakšno uteho pomešana otožnost.

Ko sta dotlej pomrli morda dve tretjini meščanov, ko je dobršen del ostalih zbolel ali odšel in se je dotok zunanjih ljudi skrčil skoro na nič, bi ne bil človek med onimi maloštevilnimi, ki so še hodili po ulicah, srečal morda na dolgi poti niti enega, na katerem ne bi bil opazil kaj čudnega, kar je značilo zlokobno spremembo stvari. Videti je bilo najodličnejše osebe brez plašča in vrhnje obleke, ki je tvorila tedaj najbistvenejši del meščanske noše, duhovnike brez talarja in tudi redovnike v jopiču; stračka, opustila se je sleherná obleka, ki bi se bila s frfranjem lahko česa dotaknila ali mazačem lajšala posel (česar so se ljudje bolj bali nego vsega drugega). Razen te skrbi, da bi bili kolikor mogoče izpodrecani in tesno oblečeni, so pa bili vsi zanemarjeni in v neredu: dolge brade so imeli oni, ki so jih navadno nosili, porasle pa oni, ki so si jih navadno brili; dolgi in zmršeni so bili tudi lasje, ne le iz nemarnosti, ki jo rodi zastarela postrast, temveč ker so bili brivci na sumu, odkar so enega izmed njih zaprli in obsodili kot slovitega mazača, namreč Giangiaco

Moro; to ime je precej časa slovelo v mestu kot sramotno, zaslužilo pa bi, da bi dalje naokrog in večno slovelo po sočutju, ki ga vzbuja. Večina je nosila v roki palico, nekateri celo pištolo, kot grozeče opozorilo vsakomur, ki bi se jim bil hotel preveč približati; v drugi roki so držali dišeče kroglice ali prevrtane kovinaste ali lesene krogle z gobo na sredi, ki je bila namočena v zdravilni kislini; zdaj pa zdaj so si jih pritikal k nosu ali pa so jih držali neprestano pod nosnicami. Nekateri so nosili okrog vratu obešeno stekleničico živega srebra, prepričani, da ima moč, da vsrka in zadrži sleherni kužno izhlapevanje; skrbeli so, da so ga čez toliko in toliko dni zopet obnovili. Plemenitaši niso le hodili z doma brez običajnega spremstva, temveč videti jih je bilo tudi, kako so hodili s košaro na roki kupovati potrebna živila. Če sta se dva prijatelja vendar kdaj srečala na cesti, sta se pozdravila od daleč z nemimi, naglimi znamenji. Vsakdo je med hojo imel mnogo opravka s tem, da se je ogibal gnusnih in smrtonosnih ovir, ki so bila tla z njimi posejana in ponekod popolnoma založena; vsakdo je skušal hoditi po sredi ceste iz strahu pred drugo nesnago ali pred kakšnim še usodnejšim bremenom, ki bi lahko priletelo z oken, iz strahu pred strupenimi praški, ki se je govorilo, da se večkrat mečejo z oken na mimoidoče, končno iz strahu pred zidovi, ki so lahko bili namazani. Tako je nevednost, narobe pogumna in previdna, kopičila zdaj tesnobe vrh tesnob in vzbujala lažnive strahove kot odškodnino za pametne in zdrave, ki jih je bila spočetka odpravila.

Tak je bil pogled na to, kar je bilo mogoče videti manj grdega in manj žalostnega okrog zdravih in premožnih ljudi; kajti po toliko slikah bede in spominjajoč se one še turobnejše, skozi katero bomo morali spremiti bravca, se zdaj ne bomo mudili pri opisovanju prizorov med okuženimi, ki so se vlačili ali polegali po cestah, med reveži, otroki in ženskami. Ti prizori so bili taki, da je gledalec skoro lahko našel obupno tolažbo v tem, kar dela na oddaljene ljudi in potomce najmočnejši in najbolešnejši vtis, če je namreč pomislil in videl, na kako majhno število so skopneli še živeči prebivalci.

Sredi tega brezupa je Renzo prehodil že dober kos svoje poti; bil je še dokaj korakov oddaljen od ulice, v katero je moral zaviti, kar zasliši, da prihaja iz nje mnogo-

vrsten frušč, v katerem se je razločevalo običajno strašno žvenkljanje.

Prišedši na vogal ulice, ki je bila izmed najširših, je zagledal štiri vozove, ki so stali na sredi, in kakor se na žitnem trgu vidi prihajanje in odhajanje ljudi, nakladanje in razkladanje vreč, takšno gibanje je bilo tudi tu: „monatti” so vstopali v hiše, „monatti” so prihajali iz njih z bremenom na ramenih ter ga položili na ta ali oni voz; nekateri so nosili rdečo opravo, drugi niso imeli tega odznaka, mnogi so imeli kakšnega še bolj odurnega, perjanice in raznobojne trakove, ki so jih ti hudobneži ob toliki javni žalosti nosili kot znamenja radosti. Zdaj se je razlegel s tega, zdaj z onega okna turobni klic: »Semkaj, monatti!«. In še zlokobnejše se je iz tistega žalostnega vrveža izirgal kak sirov glas, ki je odgovoril: »Zdaj, zdaj«. Ali pa so mrmrali najemniki in vzpodbujali, naj hitro opravijo; „monatti” so jim odgovarjali s kletvinami.

Vstopivši v ulico, je Renzo pospešil korak in skušal, da bi te ovire gledal le toliko, kolikor je bilo potrebno, da se jim izogne; zdajci pa se je njegov pogled srečal s predmetom posebnega usmiljenja, usmiljenja, ki je v duši vzbujalo nagnjenje k opazovanju, tako da se je skoro nehoče ustavil.

S praga nekih vrat je stopila in se bližala vozovom ženska, katere zunanost je oznanjala zrelo, a ne še odbeglo mladost; z obraza ji je sevala lepota, ki jo je velika bolelost in smrtna utrujenost zastirala in zatemnjevala, a ne kvarila: ona mehka in obenem veličastna lepota, ki žari iz lombardske krvi. Njena hoja je bila utrujena, a ne pešajoča; oči niso prelivale solzá, a kazale so znamenja, da so jih že toliko potočile; bilo je v tej bolesti nekaj neumljivo mirnega in globokega, kar je izražalo povsem zavedajočo se dušo in pripravljeno, da to bolelost občuti. Toda ni bil samo pogled nanjo, ki bi bil sredi tolike bede vzbujal takšno posebno sočulje zanjo in bi bil prav zanjo znova oživiljal to čuvstvo, ki je že pešalo in umiralo v srcih. Okrog vratu ji je visela morda devetletna deklica, mrtva, toda lepo napravljena, z lasmi razdeljenimi na čelu, v prebeli obleki, kakor da so jo te roke okrasile za davno obljubljeno veselje, naklonjeno za nagrado. In ni ji ležala na rokah, temveč sedela ji je pokonci na eni roki, s prsmi, slonečimi na materinih prsih, kakor bi bila živa; samo voščeno bleda ročica je na eni strani binglja-

la z nekakšno neživo težo in glavica je počivala na materinem ramenu, prepuščajoča se močnejše nego v spanju; na materinem ramenu — če bi tudi podobnost v obrazih ne bila ovajala matere, bi bil to jasno povedal oni izmed obeh obrazov, ki je izražal, da še čuti.

Pristopil je grd „monatto“, da ji odvzame deklico z roko, toda z nekakšnim nenavadnim spoštovanjem in neprosto-voljnim obožavljanjem. Mati pa se je odmaknila nazaj, toda brez ogorčenja ali zaničevanja, rekoč: »Ne! Ne dotikajte se je še! Sama jo moram položiti na voz. Tu vzemite«. Rekši je razklenila roko, pokazala denarnico ter jo izpustila v pripravljeno „monattovo“ roko. Nato je nadaljevala: »Obljubite mi, da ji ne snamete nobene nitke, ne dopustite, da se kdo drugi drzne to storiti, in jo tako denete pod rušo«.

„Monatto“ si je položil roko na prsi; nato je brižno in skoro spoštljivo, bolj radi novega čustva, ki si ga je nekam podjarmilo, nego radi nepričakovanega plačila pripravil za malega mrliča malo prostora na vozu. Mati je hčerko poljubila na čelo, jo položila tja kakor na posteljo, jo uredila, jo pregrnila z belo tkanino in izgovorila zadnje besede: »Zbogom, Cecilija, počivaj v miru! Nocoj pridemo tudi mi, da ostanemo večno vkup. Moli medtem za nas; tudi jaz bom molila zate in za druge«. Nato je še rekla obrnivši se znova k „monattu“: »Ko pojedete zvečer tod mimo, stopite gor tudi po mene, in ne po mene samo«.

Rekši se je vrnila v hišo ter se trenutek pozneje pokazala na oknu z drugo, manjšo deklico okrog vratu, ki je še živela, a je že imela znamenja smrti v obrazu. Opazovala je z okna ta tako nevredni pogreb prve hčerke, dokler se voz ni zganil, dokler ga je mogla videti; nato je izginila. In kaj je mogla drugega storiti kakor položiti na posteljo edinega otroka, ki ji je še ostal, leči poleg njega in umreti z njim, kakor pade bujno razviti cvet vrhu stebela obenem s cvetko v popju, kadar pride mimo kosa, ki zenači vse cvetlice na travniku?

»O Gospod«, je vzkliknil Renzo, »usliši jo! Vzemi jo k sebi, njo in njeno stvarco; dovolj sta trpeli, dovolj sta trpeli!«

Ko se po tem nenavadnem ganotju spet zave in medtem ko se skuša spet domisliti potopisa, da vidi, ali se mora pri prvi ulici spet obrniti in kam, na desno ali na levo, zasliši,

kako tudi iz te prihaja nov, drugačen trušč, zmeden šum poveljujočih glasov, slabočnih tožbá, ženskega joka in otroškega javkanja.

Šel je dalje z običajnim žalostnim in temnim pričakovanjem v srcu. Dospevši na križišče, je zagledal z ene strani pomešano množico, ki se je pomikala naprej; obstal je na mestu, da jo pusti mimo. Bili so bolniki, ki so jih tirali v lazaret; nekateri so se, gnani s silo, zaman upirali in zaman kričali, da hočejo umreti na svoji postelji, in odgovarjali s praznim moledovanjem kletvam in poveljem „monattov“, ki so jih spremljali; drugi so stopali molče, kazali niso ne bolesti ne kakega drugega čuvstva, kakor brezumni; bile so tam ženske z deteti okrog vratu in otroci, ki so jih kriki, ta povelja in ta družba bolj plašili nego zmedena misel na smrt, ki so z glasnim vreščanjem klicali mater in njeno varno naročje in zapuščeni dom. Ojoj, mati, ki so mislili, da so jo zapustili spečo na postelji, se je morda vrgla tja, ker jo je nenadoma napadla kuga, in obležala brez zavesti, da jo voz odpelje v lazaret ali pa v jarek, če dospe voz malo pozneje. Morda je mati, — o nesreča, vredna še bridkejših solz! — premagana po svojih bolečinah, vse pozabila, tudi otroke, in imela samo še eno misel: mirno umreti. Vendar je bilo tudi v toliki zmedi videti še kakšen primer trdnosti in usmiljenja: očete, matere, brate, sinove, žene, ki so podpirali svoje drage ter jih spremljali s tolažilnimi besedami, in ne samo odraslih, temveč tudi majhne dečke in deklice, ki so vodili svoje nežnejše bračce ter jim z razumnostjo in usmiljenjem odraslih priporočali, naj slušajo, in jim zatrjevali, da gredo tja, kjer bodo ljudje skrbeli zanje, da ozdravijo.

Sredi žalosti in ganljivosti takih prizorov je zlasti nekaj najbolj živo zadevalo in razburjalo našega popotnika. Hiša je morala biti tam blizu in kdo ve, ali med temi ljudmi... Toda ko je vsa truma odšla in je oni dvom izginil, se je obrnil k „monattu“, ki je stopal zadaj, ter ga vprašal po ulici in hiši don Ferrantovi. »Vrag te vzemi, teleban«, se je glasil odgovor. Renzo ni hotel siroveža zavrniti, kakor je zaslužil, temveč je staval isto vprašanje komisarju, ki je videl, da prihaja za sprevodom in ima nekoliko bolj krščanski obraz. Ta je s palico pokazal v smer, odkoder je prihajal, rekoč: »Prva ulica na desno, zadnja visoka hiša na levi«.

Z novo, še močnejšo bojaznijo v srcu jo ubere mladenič

v ono smer. Že je v tisti ulici. Brž razloči hišo izmed drugih, nižjih in revnejših. Približa se glavnemu vhodu, ki je zaprt, iztegne roko h kladivu in jo podrži neodločno na njem kakor v žari; preden potegne iz nje srečko, ki mu bo na njej zapisano življenje ali smrt. Končno dvigne kladivo in odločno potrka.

Čez malo hipov se neko okno nekoliko odpre; skozenj pomoli glavo ženska, ki pogleda, kdo je, s temnim obrazom, kakor bi hotela reči: „Monatti”? Tolóvaji? Kmisariji? Mazáci? Besi?

»Gospa«, je dejal Renzo z ne preveč trdnim glasom in pogledal gor. »Ali služi v tej hiši neka mladenka s kmetov, ki se imenuje Lucija?«

»Ni je več; pojdite«, je odgovorila ženska in hotela zapreti.

»Trenutek, za Bogal! Ni je več? Kje pa je?«

»V lazaretu«. In znova je zapirala.

»Toda trenutek vendar, za božjo voljo! S kugo?«

»Seveda. Ali je to kaj novega, kaj? Pojdite.«

»O jaz revež! Počakajte: ali je bila dolgo bolna. Koliko je tega? ...«

Toda medtem se je okno v resnici zaprlo.

»Gospa, gospa! Samo še besedo, za božjo voljo! Pri vaših ubogih mrtvecih! Ne zahtevam nič vašega — ojoj!« Toda bilo je, kakor bi bil govoril zidu.

Potrč radi vesti in razjarjen nad takim postopanjem je Renzo še enkrat pograbil za kladivo, se oprl na vrata ter ga stiskal in zvijal, nato ga je dvignil, da bi znova obupno trkal, pa ga spet pridržal. V tej razburjenosti se je obrnil, da vidi, ali je kje blizu kakšen sosed, ki bi ga morda mogel točneje poučiti, mu dati kakšno znamenje, kakšno pojasnilo. Toda prva, edina oseba, ki jo je zagledal, je bila druga ženska v razdalji morda dvajset korakov. Njen obraz je izražal strah, sovraštvo, nestrpnost in zlobo, njene spačene oči so hotele gledati obenem njega in v daljavo, odpirala je usta, kakor bi hotela zavpiti na vse grlo, obenem pa je zadrževala sapo, dvigala dvoje mršavih rok, iztegovala in zopet krčila zgubančene in kakor kremplji zvite pesti, kakor bi hotela koga zagrabit, in videlo se je, da hoče klicati ljudi, a tako, da nekdo tega ne opazi. Ko sta se srečala in pogledala, je ona postala še grša in se je stresla kakor človek, ki ga zasačijo.

»Kaj vruga...?« je začel Renzo ter tudi sam dvignil roke proti ženski; ko je ta izgubila upanje, da bi ga mogla dati ujeti nepričakovano, ji je ušel klic, ki ga je dotlej zadrževala: »Mazač! Ujemite ga! Ujemite mazača!«

»Koga? Mene? O čarovnica lažniva, molči!« je zavpil Renzo in skočil proti njej, da jo ostraši in prisili, da miruje. Toda brž je opazil, da stori bolje, če misli nase. Na starkino vreščanje so drli vkup ljudje od vsepovsod, ne taka množica, kakršna bi se ob taki priliki bila natekla tri mesece poprej, toda več nego dovolj, da bi bili z enim samim človekom lahko naredili, kar bi bili hoteli. Obenem se je znova odprlo okno, skozenj je zdaj pomolila glavo prejšnja nevljudnica in začela vpiti tudi ona: »Primate ga, primate ga! To mora biti eden izmed lopovov, ki krožijo in mažejo poštenim ljudem vrata.«

Renzo ni obstal, da bi premišljal; bolje se mu je zdelo, da se teh ljudi odkriža, nego da ošlane in se opravičuje. Pogledal je na desno in levo, kje je manj ljudi, ter jo ondod pobrisal. Z močnim sunkom je odrinil človeka, ki mu je zapiral pot, s krepkim udarcem v prsa je vrgel osem ali deset korakov nazaj drugega, ki je tekel proti njemu, in dirjal je dalje s stisnjeno, grčavo pestjo v zraku, pripravljen proti vsakomur, ki bi mu prišel pod noge. Cesta pred njim je bila vedno prosta, toda za hrbtom je slišal topotanje in glasneje od njega one grenke klice: »Ujemite ga! Ujemite mazača!« Nič ni vedel, kdaj se ustavijo; nič ni videl, kam bi se lahko zatekel. Jeza se mu je izprevrгла v besnost, tesnoba se je spremenila v obup; v glavi se mu je stemnilo, segel je z roko k svojemu velikemu nožu, ga izdrl, obstal na mestu, se obrnil z najsrditejšim in najbolj pasjim obrazom, ki ga je v svojem življenju kdaj imel, in z iztegnjeno roko, vihteč v zraku blestečo ostrino, je zavpil: »Kdor ima kaj poguma, naj stopi naprej, kanalja! Ga že jaz s temle v resnici namažem.«

Toda z začudenjem in zmedenim čuvstvom utehe je videl, da so se njegovi zasledovalci že ustavili, da stojijo, kakor bi se obočavljali, da vpijejo dalje in delajo po zraku kakor obsedenci znamenja z rokami, kakor bi mahali ljudem, ki prihajajo od daleč tam za njim. Obrnil se je znova in videl (česar v svoji razburjenosti trenutek prej ni videl) voz, ki se je pomikal dalje, ali boljše vrsto običajnih pogrebnihih voz z običajnim spremstvom in zadaj v precejšnji razdalji drugo

gručico ljudi, ki bi bili tudi radi planili na mazača ter ga obkolili; toda zadrževala jih je omenjena ovira. Ko se je tako zagledal med dvema ognjema, mu je šinilo v glavo, da bi moglo biti zanj rešitev, kar je drugim strah; pomislil je, da zdaj ni čas biti z vsem nezadovoljen, vtaknil nož spet v nožnico, se umaknil na eno stran, stekel proti vozovom, šel mimo prvega in zapazil na drugem primeren prazen prostor. Izmeri višino ter se zažene v skok; in že je gori, opirajoč se z desno nogo, z levo v zraku in z dvignjenimi rokami.

»Dobro, dobro!« so kakor z enim glasom zaklicali „monatti“, od katerih jih je nekaj peš sledilo sprevodu, drugi pa so sedeli na vozu in še drugi — da povemo vso strašno resnico — na mrličih ter si v krogu napivali iz velike steklenice. »Dobro! Krasen skok!«

»Prišel si, da se izročiš „monattom“ v varsivo: tu si kakor v cerkvi«, mu je rekel eden izmed tistih dveh, ki sta bila na njegovem vozu.

Ko se je sprevod približal, se je večina sovražnikov obrnila in odšla, kričeč neprestano: »Ujemite ga! Ujemite mazača!« Ta in oni se je umikal počasneje, se zdaj pa zdaj ustavil ter se s hudim obrazom in grozečimi kretnjami obrnil k Renzu; ta pa jim je z voza odgovarjal s tem, da je vihtel pesti v zrak.

»Čakaj, jaz jim pokažem«, je rekel eden izmed „monattov“, strgal z nekega mrliča grdo cunjo, jo naglo zavozljal, jo prijel za eden konec, jo dvignil kakor pračo proti onim irmoglavcem ter zavpil, kakor bi jo hotel zagnati vanje: »Počakaj kanalja!« Zdajci so vsi prestrašeni zbežali in Renzo je videl samo še hrbte sovražnikov in njihove pete, ki so kakor valjalnice naglo plesale po zraku.

Med „monatti“ se je dvignilo zmagoslavno rjojenje, usul se je viharen grohot in dolgotrajen »uh« je spremljal bežeče.

»Ha, ha! Ali vidiš, kako znamo mi ščititi poštenjake?« je dejal Renzu oni „monatto“. »Več zaleže eden izmed nas nego sto teh lenuhov.«

»Gotovo; lahko rečem, da vam dolgujem življenje«, je odvrnil Renzo. »Zahvaljujem se vam iz vsega srca.«

»Čemu neki?« je rekel „monatto“. »Ti to zaslužiš; vidi se, da si vrl mladenič. Prav delaš, da mažeš to kanaljo. Maži jih, trebi jih, te ljudi, ki so nekaj vredni še le, kadar so mrtvi;

kajti v nagrado za to naše pasje življenje nas preklinjajo in govoričijo, da nas bodo vse pobesili, ko bo ta pokolj končan. Toda prej bo konec njih nego pokolja; „monatti“ ostanejo končno sami, da bodo prepevali zmago in brodili po Milanu.

»Živel pokoljl! Proč s sodrgo!« je kliknil drugi; po tej lepi napitnici je nastavil steklenico na usta in držeč jo z obema rokama, jo je med sunki voza krepko nagnil ter jo nato pomolil Renzu, rekoč: »Pij na naše zdravje!«

»Želim vam ga vsem iz vsega srca«, je dejal Renzo; »pa nisem žejen, v tem hipu me prav res ne mika piti.«

»Lepo so te ostrašili, se mi zdi«, je rekel „monatto“ »Sodim, da si ubog revež; kdor hoče biti mazač, mora imeti drugačen obraz.«

»Vsakdo si pomaga, kakor more«, je rekel drugi.

»Daj ga meni«, je rekel eden izmed onih, ki so korakali peš ob vozu, »da ga tudi jaz nagnem še en požirek na zdravje njegovega gospodarja, ki je tudi tu v tej lepi družbi... tam, prav tam, se mi zdi, v tisti lepi kočiji ljudi.«

In s krutim, prekletim režanjem je pomignil proti vozu pred onim, ki je na njem stal ubogi Renzo. Nato je zbral poteze svojega obraza v še zlobnejšo, izdajalsko resnobo, se poklonil v tisto smer in povzel: »Ali vam je vseč, mili gospodar, da ga ubog monattúček pokusi malo iz vaše kleti? Saj vidite: takšno je pač življenje; mi smo tisti, ki smo vas deli na voz, da vas odvedemo na letovišče. In potem: vam gosposkim ljudem vino kmalu škoduje; ubogi monatti pa imajo dober želodec.«

In med smehom tovarišev je vzel steklenico ter jo dvignil: Toda preden je pil, se je obrnil k Renzu, ga pogledal ostro v obraz in rekel z nekakšnim izrazom prezirljivega pomilovanja: »Hudič, kateremu si se zapisal, mora biti zelo mlad, kajti da ni bilo nas, ki smo te rešili, bi ti on bil prekleto slabo pomagal«. In med novim izbruhom grohota je pritaknil steklenico k ustnam.

»In mi? Hej! In mi!« je zavpilo več glasov na sprednjem vozu. Lopov je polokal, kolikor ga je bilo volja, ter pomolil nato z obema rokama veliko steklenico onim svojim bratcem, med katerimi je krožila do tistega, ki jo je izpraznil, jo prijel za grlo, jo zavrtil v zraku, jo zagnal na tlak, da se je razbila, in zaklical: »Živel pokoljl!« Za temi besedami je načel neko njih sirovo pesem in brž so se njegovemu glasu

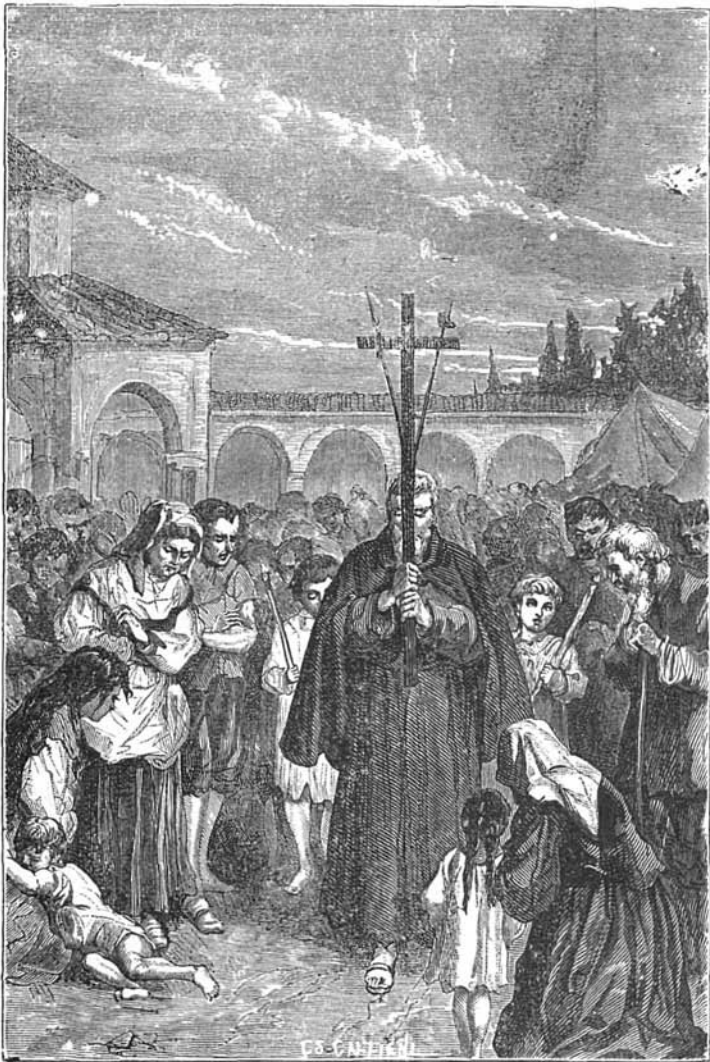
pridružili vsi glasovi tega nesramnega zbora. Peklenski spev, pomešan z žvenkljanjem zvoncev, škripanjem voz in topotanjem konj, je odmeval v molčeči praznoti ulic, pobobneval v hišah in z grenkobo stiskal srca maloštevilnim meščanom, ki so še prebivali v njih.

Toda kaj ne pride lahko včasih človeku prav? Kaj ni lahko človeku na radost v nekaterih slučajih? Prejšnja nevarnost je naredila Renzu družbo takih mrtvecev in živih bitij vse več nego znosno in zdaj je bila njegovim ušesom, skoro bi rekel, prijetna godba ta pesem, kj ga je rešila iz zadrege takega pogovora. Napol še v skrbeh in ves iz sebe je medtem v srcu, kolikor je najbolje mogel, hvalil Previdnost božjo, da se je rešil iz take neprilike, ne da bi ga bilo zlo doletelo in ne da bi ga bil on prizadel; prosil jo je, naj mu pomaga, da se zdaj osvobodi še svojih osvoboditeljev, in tudi sam budno pazil, gledal nje in gledal cesto, da izkoristi priliko in zdrkne prav tiho dol, ne da bi oni mogli uprizoriti kak hrupen nastop, ki bi izzval hudobnost mimo idočih.

Nenadoma se mu je na nekem voglu zazdelo, da ta kraj pozna; pogledal je pozorneje in brž je bil prepričan. Ali veste, kje je bil? Na tekališču Vzhodnih vrat na tisti ulici, koder je pred nekako dvajsetimi meseci počasi prišel v mesto in je nato tako naglo odšel. Brž mu je šinilo v glavo, da se ondod gre naravnost v lazareš, in to, da je našel pravo brez iskanja in vpraševanja, se mu je zdelo poseben migljaj Previdnosti božje in dobro znamenje za bodočnost. Na tej točki je prišel vozovom naproti komisar, ki je zavpil na »monaite«, naj ustavijo in ne vem kaj še; dejstvo je, da je sprevod obstal in se je petje izprevglo v hrupno pričkanje. Eden izmed »monaifov«, ki sta bila na Renzovem vozu, je skočil dol; Renzo je rekel drugemu: »Hvala za vašo dobrotljivost, Bog vam to povrni« ter tudi sam skočil na drugo stran z voza.

»Pojdi, pojdi, ubogi mazaček«, je odvrnil oni; »ti že ne boš opustošil Milana«.

Na srečo ni bilo nikogar, ki bi bil to lahko slišal. Sprevod je stal na levi strani tekališča; Renzo krene naglo na drugo stran in jo drobi tik zidu dalje proti mostu; prekorači most, gre dalje po predmestni cesti, spozna kapucinski samostan, že je blizu vrat, zagleda vogel lazareta, gre skozi omrežna vrata: in pred njim se razgrne zunanja slika tega ograjka,

... ter se napotil skozi množico, ki se je pred njim spoštljivo razmaknila ... (Šest in trideseto pogl., str. 512).

jedva znamenje za pokušnjo in vendar že obširen, mnogovrsten, nepopisen prizor.

Ob obeh straneh, ki ju človek vidi, če gleda z one točke, je vse mrgolelo: bili so to bolniki, ki so v skupinah prihajali v lazareš, drugi so sedeli ali ležali na robu jarka, ki ga obdaja, bodisi da niso imeli dovolj moči, da bi se zavlekli v notranjost zavetišča, ali da so obupani odšli od tod in so jim prav tako pošle moči, da niso mogli dalje. Drugi so, revčki, blodili posamez, kakor omamljeni in nekateri že čisto iz sebe; eden je z veliko vnemo pripovedoval svoje privide nesrečniku, ki ga je bolezen podrla na tla; drugi je besnel; tretji je gledal s smejočim se obrazkom sem in tja, kakor bi prisostvoval veseli predstavi. Toda najčudnejši in najhrupnejši pojav te žalostne veselosti je bilo visoko in neprestano petje, ki se je zdelo, da ne prihaja iz te bedne množice in ga je bilo vendar slišati bolj nego vse druge glasove, kmeška zaljubljena pesem, prešerna in šaljiva, izmed onih, ki so jih nazivali »villanelle« lkmetski; in če je pogled šel za glasom, da odkrije, kdo bi mogel biti ob tem času in na tem kraju tako vesel, je prišel do ubožčka, ki je mirno sedel na dnu jarka in pel na vse grlo, z dvignjeno glavo.

Renzo je komaj napravil nekaj korakov ob južni strani zgradbe, ko se je v tej množici začul izreden hrup in od daleč so glasovi klicali: »Glej! Zgrabi!« Dvigne se na prste in vidi, kako čuden konj dirja in ga še bolj čuden jezdec goni; bil je to neki blaznež, ki je zagledal to žival odvezano in brez gospodarja poleg voza, jo naglo brez šedla zajahal ter jo zdaj besno naganjal, bijoč s pesimi po njenem vratu in suvajoč jo s petami mesto ostrog; za njim so rjuli »monatti« in vse je ovijal oblak prahu, ki je letel v daljavo.

Tako je mladenič, omamljen in truden od toliko nesreč, dospel do vrat onega kraja, kjer jih je bilo združenih morda več, nego jih je bilo raztresenih po vsem prostoru, ki ga je že moral preteči. Približa se vratom, stopi pod obok in obstane za hip nepremičen sredi hodnika.

Pet in trideseto poglavje.

Predstavljaljaj si, bravec, ograjek lazareta, obljuden s šestnajst fisoč okuženimi, ta prostor ves založen s kočami in barakami, z vozovi in ljudmi, ona dva nekončana hodnika na desni in levi polna, natrpana z umirajočimi ali mrličmi, ki so ležali pomešani na slamnjačah ali na goli slami, nad vsem skoro neizmernim brlogom valovanju podobno vrvenje in tu in tam prihajanje in odhajanje, postajanje in tekanje, pripogibanje in dviganje okrevancev, blodnežev in služabnikov. Tak prizor se je nenadoma razgrnil Renzu pred očmi ter ga prikoval k tlom, da je obstal premagan in zavzet. Tega prizora mi nikakor ne nameravamo popisovati z vsemi podrobnostmi in gotovo tudi bravec tega ne želi; sledeč našemu mladeniču na njegovi mučni poti, se ustavimo samo na njegovih postajah in omenimo le toliko tega, kar je moral videti, kolikor bo potrebno, da lahko pripovedujemo, kaj je delal in kaj je temu sledilo.

Od vrat, kjer je obstal, do kapelice na sredi in odtod do nasprotnih vrat je vodil nekakšen drevored brez koč ali katekole nepremične ovire. Ko je Renzo drugič pogledal tja, je zagledal prevažanje voz in prenašanje blaga, da se napravi prostor; videl je kapucince in posvešnjake, ki so vodili to opravilo in obenem odganjali vse, ki niso bili tam zaposleni. Ker se je bal, da ne bi tako tudi njemu pokazali vrat, se je vrnil naravnost med koč v isto stran, kamor je bil slučajno obrnjen, na desno.

Prodiral je dalje, koder je baš videl kaj prostora, da je lahko stopal, od koč do koč, v vsako je pokukal, opazoval postelje zunaj pod milim nebom, motril obraze, ki jih je trpljenje strlo, ki so jih zvile krčevite bolečine ali jih je smrt napravila negibne, ali se mu morda ne naključni, da najde obraz, ki se ga je vendar tudi bal srečati. Toda prehodil je že dober kos poti in že neštetokrat ponovil to bolešno pregledovanje, ne da bi videl kje kako žensko; zato si je mislil, da so najbrž na ločenem kraju. In res je uganil; a kje bi bilo to, ni imel nobenega znamenja, po katerem bi bil mogel sklepati. Srečaval je zdaj pa zdaj uslužbenca, ki so si bili tako različni po zunanosti, vedenju in obleki, kakor so si bila različna in nasprotna načela, ki so tem in onim dajala enako moč, da

živijo v taki službi: v teh je ugasnil vsak čut usmiljenja, v onih se je kazalo nadčloveško usmiljenje. Toda ne tem ne onim ga ni mikalo staviti vprašanja, da si morda sam ne ustvari kakšne zapreke; zato je sklenil, da bo hodil in hodil, dokler ne pride do žensk. Spetoma je neprestano skrbno gledal okrog sebe; toda zdaj pa zdaj je bil prisiljen odmakniti pogled, ki ga je toliko ran žalostilo in skoro slepilo. Ali kam se naj oko obrne, kje naj počije, če ne na novih ranah?

Ozračje samo in nebo je še povečevalo grozoto teh slik, če jo je sploh še moglo kaj povečevati. Megla se je bila polagoma zgostila in nagrmadila v velike oblake, ki so bolj in bolj temneli in vzbujali misel na viharno mračitev; le proti sredini tega temnega, nizkega neba se je kakor skozi gosto zaveso blede svetlikala solnčna obla, ki je sipala krog sebe slabotno, odimljeno mrlenje in rosila mrtvo, težko svetlobo. Zdaj pa zdaj se je sredi neprestanega brnenja te pomešane množice čulo globoko, kakor presekanu, neodločno bobnenje groma; a če bi bil človek napel uho, ne bi bil mogel razločiti, odkod prihaja, ali pa bi bil mislil, da je to daljno drvenje voz, ki so nato nenadoma obstali. V poljanah naokrog se ni zganila nobena drevesna veja, nobena ptica ni sedla na drevo ali zletela z njega; samo lastovica se je nagloma prikazala iznad strehe okrog ograjka in zdrknila z iztegnjenimi krili navzdol, kakor bi se hotela dotakniti fabriških tal; toda prestrašila se je vrvenja, se urno zopet dvignila in zbežala. Bilo je vreme, ob kakršnem v krdelu potnikov nikdo ne prekine molka; lovec stopa zamišljeno, s pogledom, uprtim v tla; kmetica, kopajoča na njivi, preneha peti, ne da bi se zavedala; bilo je vreme, kakršno prinaša burjo, ko se zdi, da narava, na zunaj kakor negibna, vzburjena po notranji muki, duši vsako živo bitje in vsakemu opravilu, celo brezdeltu in golemu žitju priobesi neko neumljivo težo. Toda na tem kraju, ki je bil že sam določen za trpljenje in umiranje, se je videlo, kako človek, ki se je že boril z boleznijo, podléga novemu pritisku; videlo se je, kako na stotine in stotine ljudi naglo hujša; obenem je bila poslednja borba še tesnobnejša in v rastočih bolečinah je bilo stokanje še bolj pridušeno. Mimo tega mesta žalosti ni morda še nikoli šla tako kruto bridkostna ura kakor ta.

Mladenič je že precej časa brezuspešno krožil po tem blodnjaku koč, ko je iz mnogovrstnih tožbá in zmedenega

mrmranja začel razločevali čudno mešanico vekanja in meketanja; sledeč tem glasovom, je došel do polrazpalega, treskastega ploča, odkoder je prihajal ta nenavadni hrup. Primaknil je oko k široki špranji med dvema deskama ter zagledal ograjek, v katerem so bile raztresene koče, toda v njih in v malem taborišču ni videl običajne bolnice, temveč otročičke, ležeče na majhnih slamnjačah, blazinah, razgrnjenih rjuhah ali velikih krpah, dojilje in druge ženske z raznimi opravki in — kar je najbolj privlačilo in mikalo pogled — koze, ki so bile pomešane z ženskami in so jim pomagale — bolnišnica nedolžnih otrok, kakor sta jo mogla ustvariti čas in kraj. Bilo je, pravim, nekaj posebnega gledati, kako so nekatere živali mirno stale nad tem ali onim otrokom ter ga dojile, kako je ta ali ona z nekam materinskim čutom pritekla, če je čula vekanje, se ustavila pri malem dojenčku, se skušala prav postaviti nad njegovimi usteci, meketala in se obračala, kakor bi klicala koga, ki naj bi pomagal obema.

Tu in tam so sedele dojilje z otroki na prsih; nekatere so kazale toliko ljubeznivosti, da se je moral gledalcu vzbuditi dvom, ali jih je na ta kraj privlekla plača ali ona neprisiljena ljubezen, ki sama išče potrebne in trpeče. Ena izmed njih je vsa potrta odtrgala jokajočega malčka od izpraznjenih prsi in žalostno iskala žival, ki bi mogla njo nadomesiti. Druga je z zadovoljstvom gledala otroka, ki ji je zaspal na prsih, poljubila ga je rahlo in odšla v kočo, da ga položi na malo slamnjačo. Tretja pa se je, prepustivši prsi tujemu dojenčku, z nekakšnim ne malomarnim, temveč zaskrbljenim izrazom zastrmela v nebo. Na kaj je mislila v takim položaju, s takim pogledom, če ne na bitje, ki se je rodilo iz nje, ki je morda še malo prej sesalo njene prsi in je morda na njih tudi izdihnilo? Druge, starejše ženske so opravljale drugačna opravila. Ena je pritekla na vpitje nekega lačnega otroka, ga vzela, ga nesla h kozi, pasochi se ob kupu sveže trave, ga pritaknila živali pod sesce, kričala na neizkušeno kozo ter jo obenem božala, da bi pohlevno vršila svojo službo. Ta je hitela pobirati ubožčka, ki ga je neka koza, zatopljena v dojenje nekega drugega, teptala z eno nogo; ona je nosila svojega varovančka sem in tja, ga skušala zdaj s pesmijo uspravati, zdaj pomiriti s prijaznimi besedami ter ga klicala z imenom, ki mu ga je bila sama dala. V tem hipu je prispel kapucinec s čisto belo brado, noseč v vsaki roki po enega vre-

ščečega otroka, ki ga je pravkar pobral poleg umrle matere; neka ženska je pritekla, mu jih odvzela ter šla iskat, da bi v trumi in čredi našla namestnico matere.

Večkrat se je mladenič pod pritiskom prve in najmočnejše izmed svojih misli odtrgal od špranje, da bi šel; nato pa je spet primaknil oko, da bi še trenutek gledal.

Ko se je končno vendarle odpravil dalje, je stopal tik ploča, dokler ga ni gručica koč, oslanjajočih se nanj, prisilila, da je krenil v drugo smer. Šel je ob kočah z namenom, da pride spet do ploča, pojde ob njem do konca in še kaj novega odkrije. Toda medtem ko je gledal predse, da razbere pot, je nagla, mimo idoča, trenutna prikazen zadela njegov pogled ter mu vzburla vso dušo. Videl je, kako je šel v razdalji sto korakov mimo ter takoj utonil med barakami neki kapucinec, kapucinec, ki je imel tudi tako od daleč in tako bežeč popolnoma hojo, vedenje in postavo očeta Cristofora. Lahko si mislite, s kakšno nestrpnostjo je stekel za njim; krožil je in iskal naprej in nazaj, notri in zunaj, po vseh zamačanih stezah, dokler ni s prejšnjim veseljem zopet zagledal one postave, onega redovnika samega; videl ga je nedaleč, kako se je oddaljil od nekega kotla ter šel s skledico v roki proti neki koči; nato je videl, kako je sedel na prag, napravil nad skledico, ki jo je držal pred seboj, znamenje križa in začel jesti oziraje se naokrog kakor človek, ki neprestano pazi. Bil je v resnici oče Cristoforo.

Njegova zgodba od trenutka, ko smo ga izgubili izpred oči, do tega srečanja, se lahko pove v par besedah. Nikoli se ni zganil iz Riminov in tudi ni mislil na to, da bi se, dokler ni v Milanu izbruhnila kuga ter mu ponudila prilike za to, po čemer je vedno tako hrepenel: da bi dal življenje za svojega bližnjega. Prosil je z nepopustljivo vztrajnostjo, naj ga pokličejo nazaj, da bo pomagal in stregel okuženim. Grofovski stric je bil mrtev; drugače pa je bilo tedaj bolj treba bolniških strežnikov nego politikov, zato so ga brez težave uslišali. Prišel je takoj v Milan in vstopil v lazaret, kjer je bil že kake tri mesece.

Toda Renzova tolažba, da je zopet našel svojega dobrega redovnika, ni bila niti trenutek popolna; celo medtem ko se je prepričeval, da je on, je moral videti, kako zelo se je spremenil. Hoja mu je bila upognjena in naporna, obraz mršav in bled in v vsem je bilo videti izčrpano naravo, strte

in razpadajoče mišice, ki jih je poseben duševen napor vsak hip podpiral, da niso omagale.

Tudi redovnik je upiral pogled v mladeniča, ki je prihajal proti njemu ter skušal s kretnjo doseči, da ga opazi in spozna, ker se z glasom ni upal. »Ah, oče Cristoforo!« je dejal nato, ko je bil zadosti blizu, da ga je redovnik lahko slišal, tudi če je tiho govoril.

»Ti tu!« je rekel oče, postavil skledico na tla in vstal.

»Kako se imate, oče, kako se imate?«

»Bolje nego toliko revčkov, ki jih vidiš tu«, je odgovoril redovnik in njegov glas je bil slaboten, votel, spremenjen kakor vse drugo; samo oči so bile kakor prej in morda še za spoznanje bolj žive in svetle, kakor bi ljubezen, povišana v skrajni dejavnosti in ukajoča nad tem, da se čuti blizu svojemu počelu, vžigala v njih bolj žareč in čistejši plamen od onega, ki ga je bolezen po malem pogašala v njih.

»Toda ti«, je nadaljeval, »kako da si ti tu? Zakaj hodiš tako-le kugi naproti?«

»Imel sem jo, hvala Bogu. Prihajam ... iščem ... Lucijo.«

»Lucijo! Ali je Lucija tu?«

»Tu je; upam vsaj v imenu božjem, da je še.«

»Ali je tvoja žena?«

»Ah, dragi oče, ne, ni moja žena. Ali ničesar ne veste o vsem tem, kar se je zgodilo?«

»Ne, sinko; odkar me je Bog odstranil od vas, nisem izvedel ničesar več; zdaj pa, ko te On pošilja k meni, povem po pravici, da zelo želim kaj izvedeti. Toda ... kaj pa razglas, naj te ujamejo?«

»Torej veste, kaj so mi vse naredili?«

»In ti — kaj si ti napravil?«

»Čujte me: če bi hotel trditi, da sem tisti dan v Milanu pametno ravnal, bi govoril laž; toda slabih dejanj nisem zagrešil nobenih.«

»Verjamem ti in verjel sem to tudi prej.«

»Zdaj vam torej lahko vse povem.«

»Počakaj«, je dejal redovnik, stopil nekaj korakov od kočice in zaklical: »Oče Viktor!« Čez par hipov se je prikazal mlad kapucinec, kateremu je rekel: »Storite mi to ljubav, oče Viktor, da tudi namesto mene popazite na te naše ubožčke, medtem ko se jaz malo umaknem; če bi pa kdo vprašal po meni, me pokličite. Zlasti onile človek — če dá

le najmanjše znamenje, da se mu vrača zavest, opozorite me, prosim«.

»Bodite brez skrbi«, je odgovoril mladenič. Starček pa se je vrnil k Renzu in dejal: »Vstopiiva semkaj. Toda...« je naglo dodal in se ustavil, »zdiš se mi zelo onemogel, gotovo moraš biti lačen«.

»Res je«, je dejal Renzo, »zdaj, ko mi vi o tem govorite, ste me spomnili, da sem še tešč«.

»Počakaj«, je rekel redovnik, vzel še drugo skledico, stopil h kotlu ter jo napolnil; ko se je vrnil, jo je z žlico ponudil Renzu ter mu velel sestiti na slamnjačo, ki mu je služila kot ležišče. Nato je stopil k sodu v kotu in natočil kozarec vina, ki ga je postavil na mizo pred svojega gosta; vzel je zopet svojo skodelico ter sédel poleg njega.

»Ah, oče Cristoforo!« je dejal Renzo. »Ali se tiče, da vi to delate? Toda vi ste zmerom isti. Zahvaljujem se vam prav od srca«.

»Ne zahvaljuj se meni«, je dejal redovnik; »to je lastnina ubogih; a v tem hipu si tudi ti ubog. Zdaj mi povej, česar še ne vem, povej mi vse o tej naši revici in skušaj se podvizati, kajti časa je malo, kakor vidiš, dela pa mnogo«.

Med eno žlico in drugo je Renzo začel pripovedovati Lucijino zgodbo: kako se je zatekla v Monzo v samostan, kako so jo ugrabili... Ob podobi takega trpljenja in takih nevarnosti, ob misli, da je on poslal nedolžno revico tja, je ubogemu redovniku zastala sapa; toda opomogel se je brž, ko je slišal, kako je bila čudežno rešena, kako se je vrnila k materi in kako jo je ta nastanila pri doni Praksedi.

»Zdaj vam bom pripovedoval o sebi«, je nadaljeval Renzo, popisal na kratko fisti svoj dan v Milanu, kako je zbežal, kako je bil zmerom daleč od doma, zdaj pa, ko je vse v neredu, se je vendar drznil iti domov; da Neže ni našel in kako je v Milanu izvedel, da je Lucija v lazaretu. »In zdaj sem tu«, je zaključil, »zdaj sem tu, da jo poiščem, da vidim, ali je živa in ali... me še mara... kajti... včasih...«

»Toda«, je vprašal redovnik, »ali imaš kakšno znamenje, kam so jo dali, kdaj je prišla sem?«

»Ničesar, dragi oče; ničesar, razen da je tu, če sploh še je, kar Bog daj!«

»Oj ubožec! Kakšne poizvedbe pa si do zdaj napravil tu?«

»Krožil sem vse križem; a med drugim tukaj skoro nisem videl drugega kot moške. Pomislil sem, da morajo pač imeti ženske svoj poseben prostor, a nisem še mogel priti do njega; če pa je stvar taka, mi zdaj vi poveste, kje je ta prostor«.

»Ali ne veš, sinko, da je prepovedano vstopiti moškim, ki nimajo tam kakega posla?«

»No, kaj pa me more zadeti?«

»Odredba je pravična in sveta, dragi sinko; in če preobilica in teža nesreč ne dopušča, da bi jo uveljavili z vso strogostjo, ali naj zato pošten človek greši proti njej?«

»Toda, oče Cristoforo«, je dejal Renzo, »Lucija bi morala biti moja žena. Vi veste, kako so naju ločili. Dvajset mesecev že trpim in potrpežljivo prenašam. Prišel sem dotod, tvegat toliko nevarnosti, eno hujšo od druge, in zdaj...«

»Ne vem, kaj bi rekel«, je povzel redovnik, odgovarjajoč bolj svojim mislim nego mladeničevim besedam; »ti greš z dobrim namenom in dal Bog, da bi se vsi, ki imajo tam prost dostop, vedli tako, kakor lahko zaupam, da se boš ti. Bog, ki gołovo blagoslavlja to tvoje vztrajno čuvstvo, to tvojo zvestobo v hotenju in iskanju nje, katero ti je On namenil, Bog, ki je strožji od ljudi, a tudi prizanesljivejši, ne bo gledal na to, kar bi moglo biti nepravilnega v tem tvojem iskanju. Spominjaj se le, da bova morala oba dajati račun o tvojem vedenju na tistem kraju, ljudem najbrž ne, brez dvoja pa Bogu. Pridi sem«. Rekši je vstal in z njim obenem tudi Renzo; medtem ko je ta pazno poslušal njegove besede, je sam pri sebi sklenil, da ne bo govoril o tisti Lucijini oblubi, kakor se je bil poprej namenil. — Če izve tudi to, — je pomislil, — mi bo delal gołovo še druge težkoče. Ali jo najdem in bomo o tem še zmerom lahko razpravljali, ali pa... in tedaj — kaj pomaga? —

Redovnik ga je povlekel k severnim vratom kočje in povzel: »Čuj me; naš oče Feliks, ki je poglavar tu v lazaretu, odvede danes drugam v kvaranteno tiste maloštevilne okrevance, kar jih je. Poglej ono cerkev tam na sredi...« Dvignil je suho, tresočo se roko, pokazal na levi v motnem ozračju kupolo kapele, ki se je dvigala visoko nad revnimi šatori, in nadaljeval: »Tam okrog se zdaj zbirajo, da odidejo v sprevedu skozi vrata, koder si ti moral priti noter«.

»Ah, zato so torej delali in čistili cesto!«

»Baš zato; in ti si moral gotovo slišati tudi kak udarec onega zvona«.

»Enega sem slišal«.

»Ta je bil drugi; ob tretjem udarcu bodo vsi zbrani. Oče Feliks bo imel kratek nagovor, nato pa se napoti z njimi. Ti pojdi ob listem udarcu tja, skušaj se postaviti za tiste ljudi na eno stran ceste, kjer ne boš motil ne vzbujal pozornosti in boš lahko videl, kako pojdejo mimo; in glej... glej... ali bo ona med njimi. Če pa Bog ni hotel, da bi bila med njimi — oni del«, in znova je dvignil roko in pomignil proti oni strani zidovja, ki sta jo imela naravnost pred seboj, »oni del poslopja in del zemljišča pred njim je odkazan ženskam. Videl boš plot, ki loči ta predel od onega, toda mestoma je pretrgan, drugod odprt, tako da ti ne bo težko vstopiti. Če notri potem ne narediš ničesar, kar bi v kom vzbudilo kakšen sum, najbrže tudi tebi nihče ničesar ne poreče. Če pa zadeneš na kakšno oviro reci, da te oče Cristoforo iz *** pozna in bo odgovarjal zate. Tam jo išči; išči jo z zaupanjem in... vdanostjo. Kajti pomni, da ni malo to, po kar prihajaš sem: ti zahtevaš živo osebo od lazareta! Ali veš, kolikokrat sem videl, da se je to moje ljudstvo obnovilo! Koliko sem jih videl, ki so jih odnesli, in kako malo onih, ki so odšli!... Pojdi in bodi pripravljen na žrtev...«

»Seveda. To razumem tudi jaz«, ga je prekinil Renzo, preobrnil oči ter se v obrazu ves spremenil. »Razumem! Grem: gledal bom, iskal bom, tukaj, tamkaj, nato še enkrat, po vsem lazaretu, v dolž in v šir... in če je ne najdem!...«

»In če je ne najdeš?« je dejal redovnik z resnobnim, pričakujočim izrazom in s pogledom, ki je opominjal.

Toda Renzo, ki mu je ob misli na ta dvom jeza na novo vzplamtela, da se mu je kar stemnilo pred očmi, je ponovil in nadaljeval: »Če je ne najdem, bom skušal najti koga drugega. Ali v Milanu ali v njegovi prekleli palači ali na koncu sveta ali na hudičevem domu gotovo najdem tega malopridneža, ki naju je ločil, tega lopova... če bi njega ne bilo, bi Lucija bila moja že dvajset mesecev; če pa nama je bilo usojeno umreti, bi bila vsaj vkup umrla. Če ta človek še živi, ga najdem...«

»Renzo!« je dejal redovnik, ga zgrabil za roko ter ga še strožje pogledal.

»In če ga najdem«, je nadaljeval Renzo, ki ga je bila

jeza popolnoma zaslepila, »če ni že kuga pravično razsodila... Zdaj ni več čas, da bi kak lenuh s svojimi razbojniki okrog sebe mogel firati ljudi v obup ter se pri tem smejati; zdaj je prišel čas, ko se ljudje srečujejo iz oči v oči in... pravico storim jaz!«

»Nesrečnik!« je zavpil oče Cristoforo z glasom, ki je spet zadobil vso svojo nekdanjo polnost in zvočnost. »Nesrečnik!« In njegova na prsi kloneča glava se je dvignila, lica so se pobarvala z nekdanjim življenjem in v ognju njegovih oči je bilo nekaj strašnega. »Poglej, nesrečnik!« In medtem ko je z eno roko krepko stiskal in stresal Renzovo roko, je z drugo zakrožil predse in pokazal kolikor je največ mogel bolestrnega prizora naokrog. »Poglej, kdo je Oni, ki kaznuje! Oni, ki sodi in ni sojen! Oni, ki biča in odpušča! Ti pa, črv zemlje, ti hočeš delati pravico! Ti seveda veš, kakšna je pravica! Pojdi, nesrečnik, le pojdi! Jaz sem upal, da, upal sem... da mi Bog pred smrtjo nakloni tolažbo, da bom slišal, da moja uboga Lucija še živi; da jo bom morda videl in slišal, kako mi sama obljubi, da pošlje kakšno molitev proti oni jami, v kateri bom počival. Pojdi, to upanje si mi ti podrl. Bog je zate ni pustil na zemlji in ti najbrž nisi tako predrzen, da se smatraš vrednega, da Bog misli nate in te potolaži. On gotovo misli nanjo, kajti ona je izmed fistih duš, katerim so prihranjena večna tolažila. Pojdi; nimam več časa, da bi te poslušal.«

Rekši je pahnil Renzovo roko od sebe ter se nameril proti neki bolniški koči.

»Ah, oče!« je dejal Renzo ter stopil s prosečo kretnjo za njim. »Ali me hočete tako odsloviti?«

»Kako?« je povzel kapucinec z nič manj strogim glasom. »Ali bi se ti drznil zahtevati, naj kradem čas tem bednikom, ki čakajo, da jim bom govoril o odpuščenju božjem, zato da bi poslušal tvoje besno govorjenje in tvoje maščevalne naklepe? Poslušal sem te, ko si prosil tolažbe in pomoči; pustil sem delo usmiljenja za delo usmiljenja. Zdaj pa je tvoje srce polno maščevanja. Kaj hočeš od mene? Pojdi. Videl sem rukaj užaljenca, ki so odpuščali, žalitelje, ki so stokali, da se ne morejo ponižati pred užaljenim; jokal sem s temi in onimi. Kaj pa naj storim s teboj?«

»Ah, odpuščam mu! Odpuščam mu zares, odpuščam mu za zmerom!« je vzkliknil mladenič.

»Renzo!« je dejal redovnik z mirnejšo resnobo. »Pomisli samo in povej, kolikokrat si mu že odpustil«.

In ko nekaj časa ni bilo odgovora, je nenadoma sklonil glavo in povzel s temnim, počasnim glasom: »Ti veš, zakaj nosim to obleko«.

Renzo se je obočeval.

»Ti to veš!« je povzel starček.

»Vem«, je odvrnil Renzo.

»Sovražil sem tudi jaz. Jaz, ki sem te grajal radi ene misli, radi ene besede, jaz sem ubil človeka, ki sem ga iz srca sovražil, ki sem ga že dolgo sovražil«.

»Da, toda preoblastneža, enega izmed onih...«

»Tiho!« ga je prekinil redovnik. »Če bi bilo kakšno pametno opravičilo, mar misliš, da bi ga jaz v tridesetih letih ne bil našel? Ah, če bi ti mogel jaz zdaj presaditi v srce čustvo, ki sem ga pozneje vedno imel in ga še danes gojim do človeka, katerega sem sovražil! Če bi jaz to mogel! Jaz? Bog more tudi to, On naj to stori!... Čuj me, Renzo: On te ima rajši, nego imaš ti samega sebe. Ti si hotel zasnovali maščevanje; On pa ima dovolj moči in dovolj usmiljenja, da to prepreči; On ti nakloni milost, katere je bil kdo drugi preveč nevreden. Ti veš, ti si tolikokrat rekel, da On lahko ustavi preoblastneževo roko; vedi pa, da ustavi lahko tudi osvetljivčevo. In mar misliš, ker si reven in so te užalili, da On ne more braniti pred tabo človeka, ki ga je ustvaril po svoji podobi? Ali misliš, da te On pusti počenjati, karkoli boš ti hotel? Ne! Toda ali veš, kaj lahko storiš? Lahko sovražiš in se pogubiš; s fistim svojim čustvom lahko odženeš od sebe sleherni blagoslov. Kajti naj se stvari razvijejo kakorkoli, imej kakršnokoli srečo — prepričan bodi, da bo vse kazeno, dokler ne odpustiš tako, da ne boš mogel nikdar več reči: jaz mu odpuščam«.

»Da, da«, je dejal Renzo ves ganjen in zmeden. »Razumem, da mu nisem nikdar v resnici odpustil; razumem, da sem govoril kakor zver in ne kot kristjan; zdaj pa mu z Gospodovo milostjo prav zares iz srca odpuščam«.

»In če bi ga videl?«

»Prosil bi Gospoda, naj dá meni potrpežljivosti, njemu pa naj gane srce«.

»Ali bi se spomnil, da nam Gospod ni rekel, naj odpustimo svojim sovražnikom, temveč naj jih ljubimo? Ali bi se spomnil, da ga je on tako ljubil, da je zanj umrl?«

»Da, z njegovo pomočjo«.

»Torej pridi z menoj. Rekel si: „Najdem ga“ in res ga najdeš. Pridi in videl boš, s kom si hotel biti v sovraštvu, komu si želel zlo, komu si ga hotel prizadeti, nad kakšnim življenjem si hotel biti gospodar«.

In prijel je Renza za roko, jo stisnil kakor krepak mladenič ter se zganil na pot. Renzo se ni upal še več vpraševati in je šel za njim.

Čez malo korakov se je redovnik ustavil pri vhodu v neko kočo, uprl oči z mešanico resnobe in ganotja Renzu v obraz ter ga povedel v kočo.

Prva stvar, ki jo je bilo videti, ko sta vstopila, je bil bolnik, ki je sedel na slami v ozadju, vendar ne preveč onemogel bolnik, ki se je celo lahko zdelo, da je blizu okrevanju. Ko je ta zagledal očeta, je odmigal z glavo, kakor bi hotel reči »ne«. Oče je svojo sklonil s křeftno žalosti in vdanosti. Ko je Renzo medtem krožil z nemirno radovednim pogledom po drugih predmetih, je zagledal še tri ali štiri bolnike, razložil enega na slamnjači ob strani, ki je bil zavil v rjuho in je imel kož odejo gosposki plašč na sebi, uprl vanj oči, spoznal don Rodriga in stopil za korak nazaj. Toda redovnik mu je dal znova krepko čutiti roko, s katero ga je držal, povlekel ga je k vznožju ležišča, iztegnil drugo roko nad slamnjačo ter s prstom pokazal ležečega.

Nesrečnež je ležal nepremično; oči so bile široko odprte, a pogleda ni bilo v njih; obraz je bil blede in posut s črnimi lisami; ustne so bile črne in nabrekle; človek bi bil rekel, da je to obraz mrliča, če bi silovito krčenje ne bilo pričalo o izredni trdoživosti. Prsi so se zdaj pa zdaj dvigale v tesnobnem dihanju; desnica jih je izpod plašča stiskala blizu srca z ukrivljeno zasajenimi prsti, ki so bili vsi modrikasti in na koncéh črni.

»Poglej!« je dejal redovnik s tihim, resnim glasom. »To je lahko kazen in je lahko usmiljenje. Čuvstvo, ki ga boš ti zdaj občutil do tega človeka, ki te je razžalil, da, prav isto čuvstvo do tebe bo nekega dne navdajalo Boga, ki si ga ti razžalil. Blagoslovi ga in tudi ti boš blagoslovljen. Štiri dni je tukaj tak, kakor ga vidiš, in ne dá nobenega znamenja, da kaj občuti. Morda je Gospod pripravljen, da mu nakloni uro spameťovanja, toda hotel je, da ga ti za to prosiš; morda hoče, da ga ti prosiš z ono nedolžno mladenko; morda pri-

držuje milost samo tvoji molitvi, molitvi potrtega in vdanega srca. Morda zavisi zdaj rešitev tega človeka in tvoja lastna rešitev od tebe, od kakega tvojega čustva odpuščanja, sočutja ... ljubezni!»

Obmolnil je, sklenil roke, sklonil obraz nad njimi in molil; Renzo je storil isto.

Bila sta malo hipov v tem položaju, kar se je oglasil zvon. Zganila sta se oba, kakor bi se bila domenila, in odšla. Ta ni več vpraševal, oni ni več ugovarjal; govorila sta njuna obraza.

»Pojdi zdaj«, je povzel redovnik, »pojdi pripravljen, da sprejmeš milost ali da opraviš žrtev, da hvališ Boga, bodi izid tvojega poizvedovanja kakršenkoli. In bodi kakršenkoli, pridi in mi sporoči — hvalila ga bova vkup.«

Tu sta se brez drugih besed ločila. Eden se je vrnil tja, odkoder je bil prišel, drugi se je napotil h kapeli, ki je bila oddaljena le kakih sto korakov.

Šest in trideseto poglavje.

Kdo bi bil povedal Renzu kakšno uro prej, da bo njegovo srce na vrhuncu tega iskanja, ko se začno najdvojnijejši in najodločilnejši trenutki, razdeljeno med Lucijo in don Rodrigom? In vendar je bilo tako: tista podoba se je mešala v vse ljube ali strašne predstave, ki sta jih na tej poti upanje ali strah izmenoma stavila predenj; besede, ki jih je slišal ob vznožju onega ležišča, so se vrinjale med vse one „da“ in „ne“, ki so se borili v njegovem duhu, in ni mogel končati molitve za srečen izid velike preizkušnje, ne da bi bil prifaknil molitev, ki jo je bil tam začel in jo je bilo zvočenje prekinilo.

Osmerokožna kapela, ki se dviga sredi lazareta, vzvišena za nekaj stopnic, je bila v prvotni zgradbi od vseh strani odprta in ni imela druge opore kakor slopove in stebre; bila je tako rekoč prevrtano poslopje in je imela v vsakem pročelju obok nad medstebrijem; znotraj je vodil hodnik okrog prostora, ki bi ga prav za prav imenovali cerkev, sestavljenega iz osem obokov, odgovarjajočih pročelnim obokom, s kupolo na vrhu, tako da je bilo mogoče videti v središču zgrajeni oltar skozi vsako okno sob v ograjku

in skoro z vsake točke v taborišču. Zdaj, ko so stavbo spremenili za vse drugačno uporabo, so prazna polja v pročeljih zazidana, toda staro ogrodje je ostalo nedotaknjeno in jasno kaže nekdanje stanje in nekdanji namen zgradbe.

Jedva se je Renzo napotil tja, že je videl, kako se je oče Feliks prikazal v hodniku kapele ter se postavil pod srednji obok na oni strani, ki je obrnjena proti mestu; pred njim je bila na ravnem, na srednji poti zbrana vsa družba. Po očetovem vedenju je brž spoznal, da se je pričela pridiga.

Šel je naokrog po stezicah, da bi došel na konec poslušalcev, kakor mu je bil oče Cristoforo prišepnil. Dospevši tja se je čisto tiho ustavil ter vse navzoče preletel s pogledom; ali od tod ni videl drugega kakor gnečo ali — skoro bi rekel — flak iz samih glav. Na sredi jih je bilo nekaj pokritih z ručami ali tenčicami; tja je še pozorneje uprl oči, a ker se mu ni posrečilo zaslediti nič drugega, jih je tudi on dvignil tja, kamor so jih upirali vsi drugi. Zadelala in prevzela ga je častiljiva podoba pridigarjeva in s pazljivostjo, ki mu je v hipu tolikega pričakovanja še ostala, je poslušal ta del slovesnega govora.

»Spomnimo se v mislih tisočev in tisočev, ki so odšli ondod«; in dvignil je prst nad rame ter pokazal za seboj vrata, vodeča na pokopališče svetega Gregorja, ki je bilo tedaj vse tako rekoč en sam velik jarek. »Poglejmo naokrog na tisoče in tisoče, ki ostanejo tu in so še preveč negotovi, kod pojdejo od tod; poglejmo nase, ki nas je tako malo in se zdravi odpravljamo s tega kraja. Blagoslavljam Gospoda! Blagoslovljen bodi v pravičnosti, blagoslovljen v smrti in blagoslovljen v odrešenju! Blagoslovljen v tem izbiranju, ki ga je hotel narediti z nami! Ah, sinovi moji, zakaj pa je to hotel, če ne zato, da si ohrani majhno ljudstvo, ki ga je potrnost poboljšala in hvaležnost napravila vnetega? Če ne zato, da živeje čutimo, da je življenje njegov dar, da ga cenimo, kakor zasluži to, kar nam On daje, da ga uporabljamo za dela, ki jih lahko Njemu žrtvujemo? Če ne zato, da nam spomin na naše trpljenje vzbudi sočutje z našim bližnjim ter nas naganja, da drugim pomagamo? Tem pa, v katerih družbi smo trpeli, upali in se bali, med katerimi zapuščamo prijatelje in sorodnike, ki so končno vsi naši bratje, tem, ki bodo videli, kako odidemo iz njih srede, naj bo naše vedenje v izpodbudo, tem naj bo v tolažbo misel, da ta ali oni vendar odide zdrav od tod. Bog ne hoči, da bi mogli videti

na nas kakšno hrupno veselje, kakšno posvetno radost, da smo ušli smrti, s katero se oni še borijo. Vidijo naj, da se pri odhodu zahvaljujemo zase in prosimo zanje, zato da lahko porečejo: „Ti se nas bodo tudi zunaj spominjali in bodo neprestano molili za nas ubožčke“. Začnimo že s tem počevanjem, že s prvimi koraki, ki jih naredimo, življenje, ki bo sama ljubezen do bližnjega. Oni, ki se jim je povrnila nekdanja moč, naj z bratsko roko podpró slabotne. Mladenci, pomagajte starčkom; vi, ki ste ostali brez otrok, pogledite okrog sebe, koliko otrok je ostalo brez očeta! Nadomestite jim ga vi! Ta dobrotljivost pokrije vaše grehe in ublaži tudi vaše bolesi«.

Tu je nemo mrmrajoče vzdihovanje in ihtenje, ki je naraščalo v zboru, nenadoma prenehalo, ko so ljudje videli, kako si je pridigar dal vrv okrog vratu in se spustil na kolena; vsi so čakali v globoki tišini; kaj še poreče.

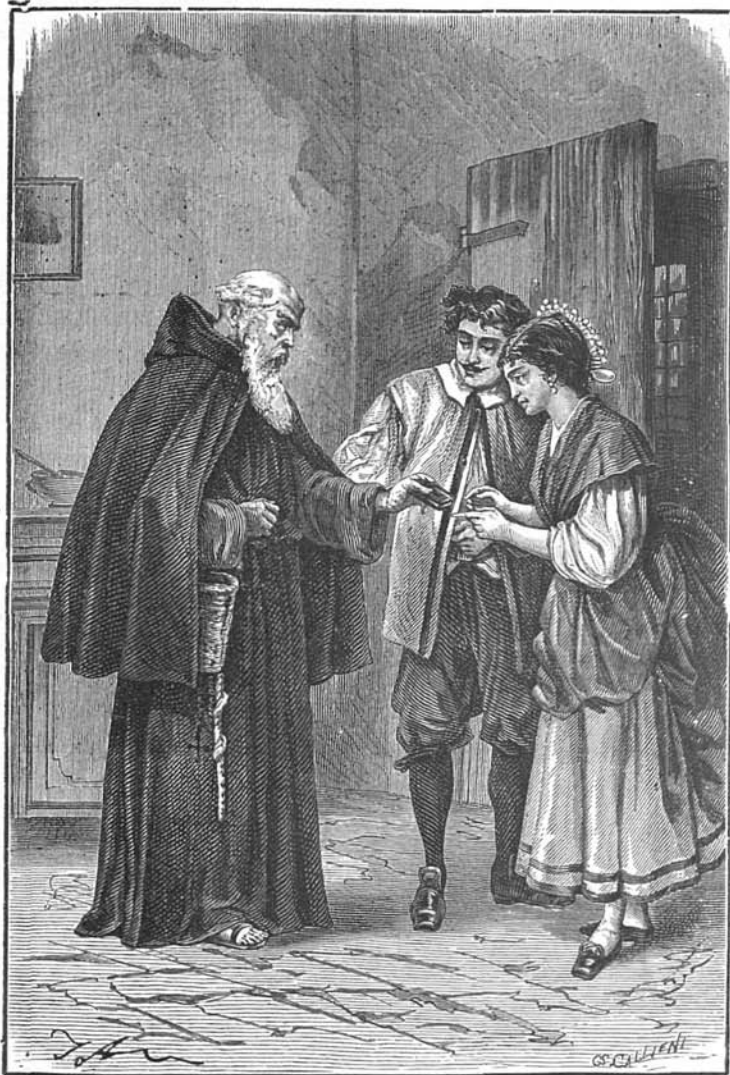
»Zase«, je rekel, »in za vse svoje tovariše, kar nas je bilo brez vsake naše zasluge izbranih za visoko predpravico, da služimo Kristu v vas, vas ponižno prosim odpuščanja, če nismo vredno izpolnjevali tako visoke službe. Če nas je lenoba ali nepokorščina mesa naredila manj pozorne za vaše potrebe, manj pripravljene za vaše klice; če je neupravičena nepotrpežljivost ali krivična naveličanost zakrivila, da smo včasih stopili pred vas z dolgočasnim in stroгим obrazom; če nas je včasih bedna misel, da smo vam potrebni, zapeljala, da nismo ravnali z vami z vso spodobno ponižnostjo; če nas je naša slabost zavedla v kakšno dejanje, ki vam je bilo v spotiko — odpustite nam! Tako naj tudi Bog vam odpusti vaše dolgé ter vas blagoslovi«. In napravil je nad poslušalstvom veliko znamenje križa in vstal.

Mi smo lahko sporočili, če že ne doslovnih besed, vsaj zmisel in predmet onih, ki jih je v resnici spregovoril; način pa, kakor jih je povedal, je nekaj, česar ni mogoče popisati. Tako je mogel govoriti samo človek, ki je službovanje pri okuženih imenoval predpravico zato, ker je res tako mislil, ki je priznal, da je ni vredno vršil, ker je čutil, da je res ni vredno vršil, ki je prosil odpuščanja, ker je bil prepričan, da mu ga je treba. Ljudstvo pa, ki je videlo okrog sebe te kapucince, zaposlene samo s tem, da mu služijo, ki jih je videlo toliko umreti, tega pa, ki mu je tu govoril v imenu vseh, vedno prvega na delu kakor v oblasti, razen ko je bil tudi on že blizu smrti — lahko si mislite, s kakšnim ihtenjem in s kakšnimi

solzami je odgovorilo na take besede. Čudežni redovnik je vzel nato velik križ, ki je slonel ob stebri, ga dvignil predse, pustil sandale na robu zunanjega hodnika, šel dol po stopnicah ter se napotil skozi množico, ki se je pred njim spoštljivo razmaknila, da stopi na čelo sprevoda.

Renzo, ves solzan, prav kakor če bi sam bil eden izmed onih, katerim je bila namenjena prošnja za tako čudno odpustčenje, se je tudi umaknil ter se postavil poleg neke kočice; tam je stal napol skrit, s telesom nazaj in z glavo naprej, s široko odprtimi očmi, z glasnim utripanjem v srcu, obenem pa z nekakšnim novim, posebnim zaupanjem, porodivšim se, mislim, iz ganotja, ki mu ga je navdahnila pridiga in pogled na splošno ganotje.

In evo, mimo je prišel oče Feliks, bos, z ono vrvjo okrog vratu, z onim dolgim in težkim križem v zraku, z bledim in suhim obrazom, ki je dihal skrušenost in obenem tudi srčnost, s počasnim, a odločnim korakom, kakor človek, ki misli samo na to, kako bi prizanašal tuji slabosti, in v vsem kakor človek, ki mu prebitek naporov in neprijetnosti daje moč, da prenaša premnoge potrebne in od njegove službe neločljive neprijetnosti. Brž za njim so šli malo bolj odrasli otroci, večinoma bos, le malo popolnoma oblečenih, nekateri v sami srajci. Nato so prišle ženske; skoro vsaka je vodila kakšno deklico za roko in pele so izmenoma »Miserere«; njih slabotni glasovi, bledost in medloba njih obrazov je bilo nekaj, kar je moralo vso dušo napolniti s sočutjem vsakomur, ki bi bil stal tam kot preprosti gledalec. Toda Renzo je gledal in motril od vrste do vrste, od obraza do obraza, ne da bi le enega preskočil; kajti sprevod se je pomikal tako počasi, da je to lahko delal z vso lagodnostjo. Vrsta stopa za vrsto, on gleda in gleda, pa vedno zaman; preletel je s pogledom vrste, ki so bile še zadaj: malo jih je več — pri zadnji smo — vse so šle mimo — samo neznani obrazi. S spuščeni rokami in z glavo, nagnjeno na eno rame, je z očmi spremljal ono gručo, dočim je mimo njega stopala gruča moških. Nova pozornost, novo upanje se je porodilo v njem, ko je videl, da se je za moškimi prikazalo nekaj voz z okrevanci, ki še niso mogli hoditi. Tam so ženske bile zadnje in vozovi so se pomikali tako počasi, da je mogel Renzo tudi te vse natanko premostriti, ne da bi le eno prezrl. Pa kaj? Pregleda prvi voz, drugi, tretji, vse do zadnjega, z vedno istim uspehom, za poslednjim pa je stopal samo še kapucinec z resnim obrazom,

»Otroka moja, želim, da vama ostane kak spomin na ubogega redovnika«. (Šest in trideseto pogl., str. 524).

s palico v roki, kot reditelj spreveda. Bil je to tisti oče Mihael, o katerem smo povedali, da so ga dali očetu Feliksu za tovariša v vodstvu.

Tako je ono drago upanje popolnoma izhlapelo in ko je izginilo, ni samo odneslo uteha, ki jo je bilo prineslo, temveč je pustilo človeka — kakor se često zgodi — v še slabšem stanju nego prej. Kar je moglo biti zdaj najboljšega, je bilo to, da najde Lucijo bolno. Vendar, ko je na mesto vnetosti sedanjega upanja stopila vnetost povečanega strahu, se je ubožec z vsemi silami svoje duše oklenil te jadne in slabotne bitke; stopil je na hodnik ter se napotil v smeri, odkoder je bil prišel sprevod. Ko je bil ob vznožju kapele, je pokleknil na zadnjo stopnico in tam pred Bogom opravil molitev ali bolje mešanico razmršenih besed, prekinjenih stavkov, vzklikov in prošenj, tožbá in obljub — govor, kakršni se ne delajo pred ljudmi, ker ti nimajo dovolj bistrumnosti, da bi razumeli, nihi dovolj potrpežljivosti, da bi poslušali, in niso dovolj visoki, da bi občutili samo usmiljenje brez zaničevanja.

Vstal je nekoliko bolj osrčen, šel okrog kapele ter dospel v drug hodnik, katerega ni bil še videl in ki je vodil k drugim vratom. Čez malo korakov je videl plot, o katerem mu je bil redovnik pripovedoval, ki pa je bil tu in tam prekinjen, prav kakor je bil ta rekel. Vstopil je skozi eno teh odprtín in bil je v oddelku za ženske. Skoro pri prvem koraku je zagledal na tleh zvonček, kakršne so »monatti« nosili na nogi. Prišlo mu je na misel, da bi mu tu notri taka priprava lahko služila kot potni list. Pobral ga je, pogledal, ali nihče ne vidi, ter si ga privezal, kakor so jih oni nosili. In lotil se je brž iskanja, onega iskanja, ki bi radi množice predmetov bilo presneto težavno, če bi tudi predmeti bili vse drugačni. Začel je švigati s pogledom sem in tja ali bolje opazovati nove bede, ki so bile deloma tako podobne prejšnjim, deloma pa tako različne; kajti pod isto nesrečo je bilo tu drugačno trpljenje, tako rekoč drugačno umiranje, drugačno toženje in drugačno prenašanje, drugačno pomilovanje in medsebojno pomaganje; za gledalca pa je bilo tu drugačno usmiljenje in bil je drugačen stud.

Prehodil je ne vem že koliko poti brez uspeha in pripetljajev, ko je zaslišal za seboj klic: »Ol!« ki se je zdelo, da velja njemu. Obrnil se je in zagledal v precejšnji razdalji nekega komisarja, ki je dvignil roko, pokazal naravnost nanj in zaklical: »Tam v sobah je treba pomoči; tu je zdaj počiščeno«.

Renzo je takoj spoznal, za koga ga oni ima in da je zvonec zakrivil ta nesporazum. Imenoval je samega sebe govedo, ker je bil mislil samo na zapreke, katerim se s tem znakom lahko ogne, ne pa tudi na one, ki si jih z njim lahko narpti; obenem pa je pomislil, kako bi se ga takoj odkrižal. Naglo je večkrat pomigal z glavo kakor v znamenje, da je slišal in bo ubogal. In zavil je na eno stran med kočice ter izginil onemu izpred oči.

Ko se mu je zdelo, da je zadosti daleč, je pomislil tudi, da se mora osvoboditi vzroka te spotike; da to lahko neopazhen izvrši, se je umaknil na majhen prostor med dvema kočicama, ki sta si tako rekoč obračali hrbet. Skloni se, da si sname zvonec, in ko tako stoji in se z glavo opira ob slamnato steno ene izmed kočic, mu iz nje udari na uho glas O Bog, ali je mogoče? Vsa njegova duša je zdajci samo v ušesu; ne upa si dihati Da, da, to je tisti glas! »Česa bi se bali?« je dejal ta sladki glas. »Prestali sva že vse kaj drugega nego nevihto. Kdor naju je varoval doslej, naju bo tudi zdaj.«

Če Renzo ni zagnal krika, se to ni zgodilo iz strahu, da ga opazijo, temveč ker ni imel sape. Kolena so se mu zašibila, pogled se mu je zameglil. Toda to je bilo le prvi hip; v drugem se je že vzravnal, budnejši in čilejši nego prej. V treh skokih je obkrožil kočico, je bil na pragu in videl njo, ki je bila govorila, videl jo je na nogah, kako se je sklanjala nad majhno posteljo. Ona se ob tem hrupu ozre, gleda, zdi se ji, da ne vidi prav, da sanja; pogleda pozorneje in zavpije: »Ah, Gospod na nebesih!«

»Lucija! Našel sem vas! Imam vas! Pa ste res vi! Živite!« je vzkliknil Renzo ter stopil trepetaje naprej.

»Ah, Gospod na nebesih!« je odvrnila Lucija s še večjim trepetom. »Vi? Kaj je to? Kako? Zakaj? Kuga!«

»Imel sem jo. In vi...?«

»Ah, jaz tudi! In o moji materi...?«

»Nisem je videl, ker je v Pasturu; mislim pa, da je zdrava. Toda vi.... Kako ste še bledil! Kako se zdite slabotni! Vendar ozdraveli, kajne, da ste ozdraveli?«

»Gospod me je še hotel pustiti tu doli. Ah, Renzo, zakaj ste vi tu?«

»Zakaj?« je dejal Renzo ter se vedno bolj bližal. »Vprašujete me, zakaj? Zakaj sem moral priti? Ali vam moram to

še le praviti? Koga pa imam jaz, da mislim nanj? Ali se jaz ne imenujem več Renzo? Ali vi niste več Lucija?»

»Ah, kaj pravite, kaj pravite! Ali vam moja mati ni pisala...?»

»Da; žal, pisala mi je. Lepe reči je pisala ubogemu nesrečnežu, nadlegovanemu, brez doma, mladeniču, ki vam gotovo nikdar ni delal nevšečnosti!«

»Toda Renzo! Renzo! Ker ste vedeli.... zakaj ste prišli? Zakaj?«

»Zakaj sem prišel? Ah, Lucija, zakaj sem prišel, me vprašujete! Po toliko obljubah! Ali nisva več midva? Ali se več ne spominjate? Česa nama je manjkalo?«

»O Gospod!« je vzkliknila Lucija bolešno, sklenila roke in dvignila oči k nebesom. »Zakaj mi nisi izkazal milosti, da bi me bil vzel k sebi...! Ah, Renzo! Kaj ste naredili? Evo, začenjala sem upati, da.... sčasoma.... pozabim....«

»Lepo upanje! Lepe reči, ki mi jih pravite v brki!«

»Ah, kaj ste storili! In na tem kraju! Sredi teh nesreč! Sredi teh prizorov! Tu, kjer se samo umira, ste mogli...!«

»Za tiste, ki umrejo, je treba moliti k Bogu in upati, da pojdejo v lepe kraje; ni pa pravično, tudi radi tega ne, da bi morali tisti, ki ostanejo, živeti v obupu....«

»Toda Renzo, Renzo! Vi ne pomislite, kaj govorite. Obljuba Materi božji!... Zaobljuba!«

»Jaz pa vam pravim, da so obljube, ki nič ne veljajo.«

»O Gospod! Kaj govorite? Kje ste bili med tem časom? S kom ste občevali? Kako govorite?«

»Govorim kot dober kristjan. O Mariji pa mislim jaz bolje nego vi; ker sodim, da ne mara obljub na škodo bližnjega. Če bi bila Marija govorila, bi bilo kaj drugega! Toda kaj je bilo? Vaša misel. Ali veste, kaj smete obljubiti Mariji? Obljubite ji, da se bo prva hčerka, ki jo bova imela, imenovala Marija. To sem tudi jaz brž pripravljen obljubiti. Take stvari delajo Mariji več časti. Take pobožnosti imajo več zmisla in nikomur ne škodujejo.«

»Ne, ne; ne govorite tako; saj ne veste, kaj pravite; vi ne veste, kaj se pravi storiti zaobljubo, vi niste bili v tistem položaju, vi niste tega izkusili. Pojdite, pojdite, za božjo voljo!«

In oddaljila se je viharno od njega ter se vrnila k mali postelji.

»Lucija!« je dejal Renzo, ne da bi se zganil. »Povejte mi vsaj, povejte: če bi tega ne bilo . . . ali bi bili še isti do mene?«

»Človek brez srca!« je odvrnila Lucija obrnivši se in mukoma zadržujoč solze. »Ko izvlečete iz mene nepotrebne besede, besede, ki me bodo bolele, besede, ki bodo morda grešne, tedaj boste zadovoljni? Pojdite, ah, pojdite! Pozabite name; vidi se, da si nisva bila namenjena! Snideva se tam gori; saj človek itak ne sme dolgo živeti na svetu. Pojdite. Skušajte sporočiti moji materi, da sem ozdravela, da mi je Bog tudi tukaj vedno pomagal, da sem našla dobro dušo, to vrlo žensko, ki me ima rada kakor mati; recite ji, da upam, da bolezen njej prizanese, da se snideva, kadar bo Bog hotel in kakor bo Bog hotel . . . Pojdite, za božjo voljo, in ne mislite name . . . razen ko boste molili h Gospodu.»

In kakor človek, ki nima ničesar več povedati in noče nič drugega slišati, kakor človek, ki se hoče odtegniti nevarnosti, se je odmaknila še bliže k mali postelji, kjer je bila ženska, o kateri je prej govorila.

»Čujte, Lucija, čujte!« je dejal Renzo, toda ne da bi se ji bil še kaj približal.

»Ne, ne; pojdite za božjo voljo!«

»Čujte: oče Cristoforo . . .«

»Kaj?«

»Je tu.«

»Tu? Kje? Kako to veste?«

»Govoril sem z njim malo prej. Bil sem precej dolgo z njim. In duhovnik, kakor je on, se mi zdi . . .«

»On je tu! Gotovo zato, da pomaga ubogim okužencem. Toda ali je on že imel kugo?«

»Ah, Lucija, bojim se, žal, bojim se . . .« In dočim se je Renzo takole obočavljajl izgovoriti besedo, ki je bila bolešna zanj in je morala biti tako bolešna za Lucijo, se je ta znova odtrgala od male postelje ter se mu približala. »Bojim se, da jo ima zdaj!«

»Oj ubogi sveti mož! Ali kaj pravim: ubogi mož? Ubogi mi! Kako mu je? Ali leži? Ali mu kdo streže?«

»Ne leži, hodi okrog, streže drugim. A če bi ga videli, kakšno barvo ima, kako hodi! Videl sem jih že toliko in toliko, da se, žal . . . ne motim!«

»Ah, ubogi mi! In prav tukaj je?«

»Tukaj, ne daleč, malo več kakor od vaše hiše do moje . . . če se spominjate . . .!«

»O presveča Devica!«

»Da, malo več. In lahko si mislite, ali sva govorila o vas! Povedal mi je stvari . . . In če bi vedeli, kaj mi je pokazal! Čuli boste. Zdaj pa naj vam začnem praviti, kaj mi je ta mož poprej povedal, s svojimi lastnimi usti. Rekel mi je, da je prav tako, da vas iščem, da je Gospodu všeč, če kak mladenič tako ravna, in mi bo pomagal, da vas najdem, kakor je bilo tudi res — pa saj on je svetnik. Torej vidite!«

»Toda če je tako govoril, je govoril zato, ker ne ve . . .«

»Kaj pa hočete, da on ve o stvarih, ki ste jih vi naredili po svoji glavi, brez nasveta in brez mnenja kogarkoli? Pošten in razsoden človek, kakor je on, niti ne misli na take stvari. Toda kaj mi je pokazal!« In popisal ji je obisk v oni koči. Dasi so se Lucijini čuli in njena duša morali privaditi na tem kraju najsilnejšim vtisom, vendar je zdaj obstala vsa prevzeta z grozo in sočutjem.

»In tudi tam«, je nadaljeval Renzo, »je govoril kot svetnik. Rekel je, da je morda Gospod namenil milost temu malovrednežu . . . (zdaj bi mu res ne mogel dati drugega imena) . . . da čaka in ga zgrabi ob ugodnem hipu; toda hoče, da midva skupno moliva zanj . . . Skupno! Ali ste razumeli?«

»Da, da; molila bova, vsakdo tam, kjer naju bo imel Gospod — molitve zna že On združiti!«

»A če sem vam povedal njegove besede . . .!«

»Toda Renzo, on ne ve . . .«

»Toda ali ne razumete, da kadar govori svetnik, mu Gospod navdihuje besede in da bi ne bil govoril tako, če ne bi moralo biti prav tako . . . Kaj pa duša onega ubožca? Jaz sem res molil in bom še molil zanj, od srca sem molil, prav kakor za svojega brata. Toda kako, hočete, naj se mu godi, ubožcu, na onem svetu, če se na tem ta stvar ne uredi, če ni odpravljeno zlo, ki ga je on povzročil? Ker če vi razumete, kaj je pravica, potem je vse kakor prej: kar je bilo, je bilo; on je prestal svojo pokoro na tem svetu . . .«

»Ne, Renzo, ne. Gospod noče, da delamo zlo zato, da On izkaže usmiljenje. Kar se tega tiče, prepustite vse Njemu; naša dolžnost pa je, da molimo k Njemu. Če bi bila jaz umrla tisto noč, bi mu torej ne bil mogel več odpustiti? In če nisem umrla, če so me osvobodili . . .«

»In vaša mati, ta uboga Neža, ki me je vedno tako rada imela in se je tako trudila, da bi naju videla kot moža in ženo, ali vam ni tudi ona rekla, da je to napačna misel? Ona, ki vas je tudi druge krati že pripravila k pameti, kajli v nekaterih stvareh misli ona bolj prav nego vi...«

»Moja mati! Mar hočete, da bi mi moja mati svetovala, naj se izneverim zaobljubi? Toda Renzo, saj niste pri čisti pameti!«

»Ah! Ali hočete, da vam povem? Ve ženske teh reči ne morete vedeti. Oče Cristoforo mi je rekel, naj se vrnem k njemu, da mu povem, ali sem vas našel. Grem, da ga čujem; kar on poreče...«

»Da, da; pojdite k temu svetemu možu; recite mu, da molim zanj in tudi on naj moli zame, ker mi je tega tako zelo potreba! Toda za Boga milega, radi vaše duše in radi moje, ne prihajajte več sem, da me mučite, da... me izkušate. Oče Cristoforo vam bo že znal razložiti te stvari, da se spametite; on vam pomiri srce.«

»Pomiri srce! Ah, to si le izbijte iz glave! Tudi v pismu ste mi že dali sporočiti to grdo besedo; dobro vem, kako sem trpel radi nje; in zdaj imate še toliko srca, da mi jo tudi rečete. Jaz pa vam jasno in naravnost povem, da se moje srce nikdar ne pomiri. Vi hočete mene pozabiti; jaz pa nočem pozabiti vas. In obetam vam, glejte, če me pripravite ob pamet, da se nikdar več ne spametim. Vrag vzemi poklic, vrag vzemi lepo vedenje! Vi me hočete obsoditi, da bom besen vse življenje, in besen bom živel... In ta nesrečnež! Gospod ve, ali sem mu iz srca odpustil; vi pa... Torej hočete, da moram vse življenje misliti, da bi, če bi njega ne bilo...? Lucija! Rekli ste, naj vas jaz pozabim; jaz vas naj pozabim! Kako naj to storim? Na koga, menite, sem mislil ves ta čas?... In po toliko pripravah, po toliko obljubah! Kaj sem vam jaz storil, odkar sva se ločila? Ker sem trpel, ravnate tako z menoj? Ker sem bil nesrečen, ker so me ljudje tam v svetu preganjali, ker sem prebil toliko časa zdoma, v žalosti, daleč od vas, ker sem vas, kakor hitro sem mogel, prišel iskat še tisti hip?«

Lucija je vzkliknila, ko ji je jok dal do besede, sklenivši znova roke in dvigaje k nebesom oči, polne solz: »O pre-sveťa Devica, pomagaj mi ti! Ti veš, da po tisti noči nisem več prestala takega trenutka, kakor je ta. Pomagala si mi tedaj, pomagaj mi tudi zdaj!«

»Da, Lucija, prav je, da prosite Marijo. Toda zakaj hočete verjeti, da more ona, ki je tako dobra, mati usmiljenja, imeti veselje s tem, da midva trpiva... ali vsaj jaz... radi ene besede, ki vam je ušla v trenutku, ko niste vedeli, kaj govorite? Ali hočete verjeti, da vam je tedaj pomagala zato, da naju pozneje prepusti zmešnjavi?... Če bi pa to bil samo izgovor, če ste me morebiti začeli sovražiti... povejte mi... govorite jasno«.

»Za Boga, Renzo, za Boga, pri vaših ubogih rajnikih, nehajte, Renzo, nehajte; ne morite me... To bi ne bil pravi trenutek. Pojdite k očetu Cristoforu, priporočite me njemu; sem se ne vračajte več, sem se ne vračajte več«.

»Grem; a ne mislite, da se več ne vrnem! Vrnil bi se tudi na konec sveta, vrnil bi se«. In je izginil.

Lucija je sedla, ali bolje: se spustila na tla ob mali postelji; naslonila je glavo na njo in jokala nevzdržno dalje. Ženska, ki je dotlej ležala z odprtimi očmi in ušesi in skoro dihala ni, je vprašala, kaj pomeni ta prikazen, to kreganje in ta jok. Morda pa tudi bravec vprašuje, kdo je ona; in da mu ustrezemo, tudi tu ne bo treba preveč besed.

Bila je to premožna trgovka kakih trideset let. V malo dneh je doma videla umreti moža in vse otroke. Kmalu nato je kuga popadla tudi njo. Odnegli so jo v lazaret in položili v to kočico ob času, ko je Lucija neopazno že premagala ljutost bolezni, ko so ji prav tako neopazno izmenjali že več tovarišic, ko se ji je začejalo obračati na bolje in so se ji moči povračale; kajti v začetku bolezni, ko je bila še v don Ferrantovi hiši, je obležala kakor brez zavesti. Koča je imela prostora samo za dve osebi in med tema dvema, ki sta bili potrti, zapuščeni, preplašeni, sami v toliki množici, se je kmalu porodila neka prisrčnost, neko nagnjenje, kakor bi ga bilo dolgo skupno življenje jedva moglo dati. V kratkem času je Lucija že lahko pomagala tovarišici, ki se ji je bolezen zelo shujšala. Zdaj pa, ko tudi ta ni bila več v nevarnosti, sta si medsebojno delali družčino, se norčevali in stražili; obljubili sta si, da pojdeta le vkup iz lazareta; domenili sta se še marsikaj, da se ne ločita niti pozneje. Trgovka, ki je bila pustila v varstvu svojega brata, zdravstvenega komisarja, hišo, trgovino in blagajno, vse dobro založeno, in je bila zdaj sama, žalostna gospodinja mnogo večjega premoženja, nego ji je bilo potrebno za udobno življenje, je hotela

obdržati Lucijo pri sebi kot hčerko ali sestro. Lucija je na to pristala — lahko si mislite, s kakšno hvaležnostjo do nje in do Previdnosti božje; — toda le dokler ne bi mogla imeti novic o materi in izvedeti, kakor je upala, njene volje. V ostalem pa ni — spričo svoje skromnosti — nikdar niti z besedico omenila ne poročne obljube ne drugih svojih izrednih dogodljajev. Toda zdaj je v tem viharnem vretju čustev občutila vsaj toliko potrebe, da si dá duška, kolikor njena tovarišica želje, da kaj izve. Stisnila je z obema rokama njeno desnico ter začela brž odgovarjati na njeno vprašanje brez vsakega zadrževanja, razen kar ji ga je povzročalo ihtenje.

Renzo je medtem dirjal proti stanovanju dobrega redovnika. Po nekolikem naporu in ko se je moral prej večkrat vrniti kak košček poti, se mu je končno posrečilo, da je dospel. Našel je kočo, toda njega ni bilo v njej; zablodil je v bližino in iskal — in res, zagledal ga je v neki baraki, kjer je bil sklonjen k flom, skoro na trebuhu, in tolažil nekega umirajočega. Obstal je in tiho čakal. Kmalu nato je videl, kako je fistemu ubožcu zaprl oči, pokleknil, trenutek pomolil in vstal. Tedaj se je zganil ter mu šel naproti.

»O!« je dejal redovnik, ko ga je zagledal. »Torej?«

»Tu je; našel sem jo!«

»V kakšnem stanju?«

»Ozdravelo, ali vsaj na nogah.«

»Zahvaljen bodi Gospod!«

»Toda...« je dejal Renzo, ko se mu je toliko približal, da je lahko tiho govoril, »je še neka druga zmešnjava.«

»Kaj pa je?«

»Pravim, da... Vi veste, kako dobra je ta uboga mladenka, toda včasih je nekam trda v svojih mislih. Po toliko obljubah, po vsem tem, kar tudi vi veste, pravi zdaj, da se ne more poročiti, ker pravi, da — kaj jaz vem? — da si je tisto noč v strahu ugrela možgane in se, kakor se pravi, zaobljubila Mariji. To so stvari brez pravega zmisla, kajne? Take stvari so dobre za fistega, ki ima učenost in podlago, da jih lahko naredi, toda za nas navadne ljudi, ki ne vemo prav, kako jih je treba narediti... kajne, da za nas take stvari ne veljajo?«

»Povej mi: ali je zelo daleč od tod?«

»O ne; nekaj korakov onstran cerkve.«

»Počakaj me trenutek tu«, je dejal redovnik; »nato pojdeva skupaj tja«.

»To se pravi, da ji vi dopoveste...«

»Ničesar še ne vem, sinko; najprej moram slišati njo«.

»Razumem«, je dejal Renzo in obstal z očmi, uprtimi v tla, in z rokami, prekrižanimi na prsih; žvečil je svojo negotovost, ki je bila ostala cela. Redovnik je znova poiskal onega očeta Viktorja, ga prosil, naj tudi njega nadomestuje, stopil v svojo koč, prišel s košarico na roki zopet iz nje, se vrnil k Renzu in rekel: »Pojdiva«. Pohitel je naprej, se približal tisti koči, kamor sta malo prej vstopila oba; zdaj je vstopil sam, se čez trenutek spet prikazal in rekel: »Nič! Moliva, moliva«. Nato je povzel: »Zdaj me vodi ti«.

In ne da bi še kaj rekla, sta se odpravila.

Vreme se je bilo medtem še bolj stemnilo in je zdaj že oznanjalo gotovo nevihto, ki ni bila več daleč. Gosti bliski so trgali naraščajočo temo in ožarjali s hipno svetlobo dolge sfire in oboke hodnikov, kupolo nad kapelo in nizka slemenena koč; z nenadnim truščem oglašajoče se grmenje se je bobneč valilo od enega konca neba do drugega. Mladenič je stopal naprej, pazil na pot, nestrpno želel, da bi bil že tam, obenem pa zadrževal korak, da bi ga prilagodil močem svojega tovariša. Ta je stopal z veliko težavo, utrujen od naporov, oslabljen po bolezni, hlačen po soparici, zdaj pa zdaj je dvignil k nebu svoj mršavi obraz, kakor bi iskal svobodnejšega dihanja.

Ko je Renzo zagledal koč, je obstal, se obrnil nazaj in rekel s trepetajočim glasom: »Tukaj je«.

Vstopita... »Evo jih!« zavpije ženska na mali postelji. Lucija se obrne, naglo vstane, gre starčku naproti in zakliče: »Oj, koga vidim! Ah, oče Cristoforo!«

»No, Lucija, v koliko stiskah vas je rešil Gospod! Zelo zadovoljni morate biti, da ste vedno zaupali vanj«.

»O da! Toda vi, oče? O jaz reva, kako ste spremenjeni! Kako vam je? Povejte: kako vam je?«

»Kakor Bog hoče in kakor hočem po njegovi milosti tudi jaz«, je odgovoril redovnik z vedrim obrazom. Povlekel jo je malo v kraj in pristavil: »Čujte: jaz lahko ostanem tu le malo hipov. Ali ste pripravljeni, da se meni zaupate kakor druge krat?«

»Ah, ali niste vi vedno moj oče?«

»Torej, hčerka, kaj je s tisto zaobljubo, o kateri mi je pravil Renzo?«

»To zaobljubo sem napravila Mariji... ah, v veliki duševni stiski... da se ne poročim.«

»Ubožica! Toda ali ste tedaj pomislili, da vas veže neka obljava?«

»Ker se je to tikalo Gospoda in Marije... nisem mislila na to.«

»Gospod, hčerka, ima rad žrive in obete, kadar jih delamo iz svojega. On hoče imeti srce, On hoče imeti voljo. Toda vi mu ne morete ponuditi volje koga drugega, kateremu ste se že obvezali.«

»Ali nisem prav storila?«

»Ne, ubožica, ne mislite na to; jaz mislim celo, da je bil všeč sveči Devici namen vašega potrtega srca in ga je ona darovala Bogu za vas. Toda povejte mi: ali se niste nikdar z nikomer posvečevali o tem?«

»Jaz nisem mislila, da je to kaj slabega, česar bi se bila morala izpovedati; in tisto malo dobrega, kar človek lahko stori, vemo, da ni treba pripovedovati.«

»Ali nimate nobenega drugega razloga, ki bi vam branil izpolniti obljava, katero ste bili napravili Renzu?«

»Kar se tega tiče... radi mene... kakšen razlog...? Res ne bi mogla povedati...« je odgovorila Lucija z obotavljanjem, ki je značilo vse nekaj drugega kakor negotovost misli, in njeno od boleznih še obledelo lice je zacvetelo nenadoma v najživejši rdečici.

»Ali verujete«, je povzel starček in povsili oči, »da je Bog dal svoji Cerkvi oblast, da odvezuje od dolgov in obveznosti, ki so jih ljudje morda sklenili z njim, ali pa jih pridržuje, kakor se pač porodi iz tega večja blaginja?«

»Da, verujem.«

»Vedite torej, da imamo mi, ki nam je poverjeno dušno pastirstvo na tem kraju, za vse one, ki se zatečejo k nam, najobsežnejše cerkvene oblasti in da vas torej jaz, če to želite, lahko odvežem od katerekoli obveznosti, ki je morda nastala za vas radi one zaobljube.«

»Toda ali ni greh umakniti se, skesati se radi obljuje, storjene Mariji? Jaz sem jo tedaj naredila prav iz srca...« je rekla Lucija, silno razburjena po navalu tako nepričakovanega — moramo že tako reči — upanja in po nasprotnem

dviganju strahu, utrjenega po vseh mislih, ki so toliko časa pred vsemi drugimi polnile njeno dušo.

»Greh, hčerka moja?« je rekel oče. »Greh zateči se k Cerkvi in prositi njenega služabnika, naj izvršuje oblast, ki jo je prejel od nje in jo je ona prejela od Boga? Jaz sem videl, kako je vaju dva usoda vodila k združenju, in če se mi je le kedaj zdelo, da Bog druží dva človeka, se mi je ta misel goľovo vsiljevala pri vaju dveh; zdaj pa res ne vidim, zakaj bi moral Bog hoteti vajino ločitev. Blagoslavljam ga, da mi je nevrednemu, kakor sem, dal oblast govoriti v njegovem imenu in vrniti vam vašo besedo. In če me vi prosite, naj proglasim, da ste odvezani od te zaobljube, se jaz ne bom pomišľjal to storiti, da, celo želim, da me prosite«.

»Tedaj... tedaj... prosim«, je rekla Lucija z obrazom, ki je bil zmeden le še od sramežľjivosti.

Redovnik je pomignil mladeniču, ki je stal v najbolj oddaljenem kotu in (ker drugega ni mogel) s trdno uprtimi očmi zasledoval pogovor, ki je bil zanj tako važen. Ko je zdaj pristopil, je oče povzdignil glas in dejal Luciji: »Z oblastjo, ki mi jo je dala Cerkev, proglašam, da ste odvezani od obljube devišiva, preklicujem vse, kar je morda bilo v tem nepremišľjenega, ter vas oproščam vsake obveznosti, ki je morda nastala za vas radi tega«.

Bravec naj si sam predstavlja, kako so morale take besede zveneti Renzu na uho. Živo se je zahvalil z očmi onemu, ki jih je izgovoril, in brž, toda zaman, poiskal Lucijine.

»Vrnite se z mirno gotovostjo k mislim iz prejšnjih časov«, je nadaljeval kapucinec. »Zopet prosite Gospoda milosti, kakršnih ste ga prej prosili, da boste sveta žena, in zapajte, da vam jih po tolikem trpljenju nakloni v še večjem izobilju. In ti«, je rekel obrnivši se k Renzu, »pomni, sinko, da ti Cerkev ne vrača te družice zato, da boš deležen časne in posvetne tolažbe, ki bi se vendar morala končati z veliko boleštjo v trenutku vajine ločítve, če bi tudi mogla biti popolna in je ne bi kalila nobena nevšečnost, temveč zato, da vaju oba privede na pot utehe, ki ne bo imela konca. Ljubita se kot popoľna tovariša, z vedno misľijo, da se bosta morala nekđaj ločiti, in z upanjem, da se za vedno zopet snideta. Zahvalita se nebesom, ki vaju niso privedla do tega stanu po viharnih in minľljivih radostih, temveč po bridkostih in revah, da vaju pripravijo za mirno in zbrano veselje. Če vama Bog

nakloni otroke, glejta, da jih vzgojita zanj, da jim vcepita ljubezen do Njega in do vseh ljudi; tedaj jih bosta prav vodila tudi v vsem drugem. Lucija, ali vam je povedal«, — pri tem je pokazal na Renza — »koga je videl tu?«

»Ah, oče, povedal mi je!«

»Vidva molita zanj! Ne nehajta moliti. In tudi zame molita!... Otroka moja, želim, da vama ostane kak spomin na ubogega redovnika«. In tu je vzel iz košarice škatlo iz navadnega lesa, ki pa je bila ostružena in izglajena z nekakšno kapucinsko dovršenostjo, ter nadaljeval: »Tu notri je ostanek onega kruha prvega, ki sem ga prosil vbogajme kruha, o katerem sta čula govoriti! Zapuščam ga vama, hranita ga, pokažita ga svojim otrokom. Prišli bodo v žalosten svet in v žalostne čase, med ošabneže in izzivalce. Recita jim, naj odpuščajo vedno, vedno, vse, vse in naj tudi oni molijo za ubogega redovnika!«

In pomolil je škatlo Luciji, ki jo je vzela s spoštovanjem, kakor bi bili v njej sveži ostanki. Nato je povzel z mirnejšim glasom: »Zdaj pa mi povejte, kakšno zaslombo imate tu v Milanu. Kje mislite stanovati, ko pojedete odtod? In kdo vas povede k vaši materi, ki naj bi ji Bog ohranil zdravje?«

»Ta dobra gospa mi bo mafi medtem: obe pojedva vkup odtod in nato bo ona skrbela za vse.«

»Bog vas blagoslovi«, je dejal redovnik ter se približal postelji.

»Zahvaljujem se vam tudi jaz«, je rekla vdova, »za tolažilo, ki ste ga dali tema dvema, čeprav sem računala, da ostane ta preljuba Lucija vedno pri meni. Toda imela jo bom vsaj sedaj; jaz jo bom spremila v njeno domačo vas, da jo izročim njeni materi, in«, je dodala tiho, »jaz ji tudi pripravim balo. Preveč imam blaga; nimam pa nikogar več izmed onih, ki naj bi ga bili uživali.«

»Tako lahko napravite«, je odgovoril redovnik, »veliko žrtev Gospodu in izkažete dobroto svojemu bližnjemu. Ne priporočam vam te mladenke, ker vidim, da je že kakor vaša. Ne preostaje mi drugo, kakor da hvalim Gospoda, ki se zna pokazati očeta tudi v nadlogah in je dal tako jasno znamenje, da vaju obe ljubi, s tem, da vaju je pripeljal vkup. Midva pa«, je povzel nato obrnivši se k Renzu ter ga prijel za roko, »nimava tu ničesar več opraviti in zamudila sva se že predolgo. Pojdiva!«

»Ah, očel!« je rekla Lucija. »Ali vas bom še videla? Jaz sem ozdravela, jaz, ki ne delam nič dobrega na svetu; vi pa...!«

»Dolgo že«, je odvrnil starček z resnim in sladkim glasom, »prosim Gospoda le eno, pa veliko milost: da bi sklenil svoje dneve v službi bližnjega. Če bi mi jo hotel zdaj izkazati, mi morajo vsi oni, ki me ljubijo, pomagati, da se mu zahvalim. Hajdimo; dajte Renzu naročila za svojo mater.«

»Povejte ji, kar ste videli«, je rekla Lucija zaročencu; »da sem našla tukaj drugo mater, da se vrnem z njo, kakor hitro mi bo mogoče, in da upam, upam, da jo najdem zdravo.«

»Če potrebujete denarja«, je dejal Renzo, »tu imam še vsega onega, ki ste mi ga poslali, in...«

»Ne, ne«, ga je prekinila vdova; »imam ga jaz še preveč.«

»Pojdiva«, je rekel speš redovnik.

»Na svidenje, Lucija... in torej tudi vi, dobra gospa!« je dejal Renzo, ko ni našel besed, ki bi bile izražale, kar je čutil.

»Kdo ve, ali nam Gospod ne izkaže milosti, da se še vsi zopet vidimo!« je vzkliknila Lucija.

»On bodi vedno z vama in vaju blagoslovi«, je rekel brat Cristoforo obema tovarišicama in odšel z Renzom iz kočice.

Malo je več manjkalo do večera in vreme se je zdelo vedno bližje odločitvi. Kapucinec je znova ponudil mladeniču, da ga za tisto noč prenoči v baraki. »Družbe ti ne bom mogel delati«, je dodal, »toda vsaj pod streho boš.«

Renzo pa je občutil živo željo, da bi hodil; ni mu bilo mar, da bi še dalje ostal na takem kraju, če tega ni mogel izrabit za to, da bi gledal Lucijo, in bi mu niti ne bilo dano prebiti nekaj časa v družbi dobrega redovnika. Kar se ure in vremena tiče, lahko rečemo, da mu je bilo v tem hipu vseeno, naj bo noč ali dan, solnce ali dež, naj piha večernik ali sever. Zato se je redovniku zahvalil rekoč, da želi kar najhitreje poiskati Nežo.

Ko sta bila na srednji poti, mu je redovnik stisnil roko in rekel: »Če jo najdeš — kar Bog daj — to dobro Nežo, pozdravi jo tudi v mojem imenu in njej in vsem, ki ostanejo živi in se spominjajo očeta Cristofora, reci, naj molijo zanj. Bog naj te spremlja in blagoslovi za zmerom.«

»Oj dragi oče...! Ali se bova še videla? Ali se bova še videla?«

»Tam gori, upam«. In s temi besedami se je odtrgal od Renza. Ta je obstal na mestu in gledal za njim, dokler ga ni izgubil izpred oči; nato se je napotil naglo proti vratom, ter se oziral medtem na desno in levo z zadnjimi sočutnimi pogledi na to mesto bolečin. Povsod je videl nenavadno gibanje, tekanje »monaštov«, prenašanje blaga, urejevanje šatorov pri barakah; povsod so se okrevanci vlačili v kočje in na hodnike, iščoč zavetja pred grozečo nevihto.

Sedem in trideseto poglavje.

In res, jedva je Renzo prestopil prag lazareta in zavil na desno, da najde zopet stezico, ki ga je bila zjutraj privedla pod obzidje, je začela priletati nekakšna toča redkih in silno debelih kapelj, ki so udarjale na belo in suho cesto, odskačkovale od nje in dvigale droben prah; v trenutku so se zgoštile in preden je prišel na stezo, je lilo kakor iz škafo. Renza ni to prav nič vznemirilo; zabredel je v ploho ter se radoval tega hladilnega dežja, tega šumljanja in mrgolenja trave in listja, ki je trepetalo, se cedilo, znova zelenelo in se svetilo; vdihaval je zrak na široko, s polnimi pljuči, in v tem razproščenju narave je čutil nekam svobodnejše in živeje tudi to, kar se je zgodilo v njegovi usodi.

Koliko pristnejše in popolnejše pa bi bilo to čuvstvo, da je Renzo mogel uganiti, kar se je pokazalo nekaj dni pozneje: da je ta naliv odplaval kugo, da po tistem dežju lazareti vsaj ni več požiral novih ljudi, če že ni še začel vračati živih vseh onih, ki so bili v njem, da se čez dober teden spet odprejo hiše in trgovine, da se skoro ne bo več govorilo o drugem kot o kvaranteni in se od kuge ohrani le še kak ostanek tu in tam, oni dodatek, ki ga taka šiba pušča vedno nekaj časa za seboj.

Naš popofnik je torej stopal veselo dalje, brez vsakega načrta, kje, kako, kdaj in ali se sploh ustavi ponoči; mudilo se mu je le dalje, da pride čim prej v svojo rojstno vas, da najde koga, ki bo lahko govoril z njim in mu pripovedoval, predvsem pa da pojde urno spet na pot, v Pasturo, in poišče Nežo. Stopal je in v duhu mu je vse vrvelo od dnevnih dogodkov; toda izpod vseh rev, grozot in nevarnosti je vedno

vzplavala na vrh sladka misel: našel sem jo, ona je zdrava, ona je moja! In tedaj je kar poskočil in pri tem se je zaprčila voda okrog njega kakor okoli kodraslega psa, ki pride iz vode; včasih se je zadovoljil s tem, da si je pomel roke, nato pa urno dalje, z večjo vnemo kakor prej. Gledal je na pot in tako rekoč pobiral misli, ki jih je bil pustil zjutraj in prejšnji dan, ko je prihajal, in sicer s tem večjim veseljem prav one, ki jih je tedaj najbolj odganjal, dvome in težkoče, kako jo najde živo med toliko mrtvimi in umirajočimi! — In našel sem jo živo! — je zaključil. V mislih se je prestavljal spet v najstrašnejše okoliščine dneva; predstavljal si je samega sebe z onim kladivom v roki: ali bo ali je ne bo? In potem oni tako malo razveseljiv odgovor, ki ga ni utegnil niti prežvečiti, ko je navalila nanj obsedena tolpa norih malopridnežev. In ta lazarež, to morje! Kako naj jo tam človek najde? In vendar jo je našel! Povrnil se je k trenuiku, ko je odšel mimo njega že ves sprevod okrevancev: kakšen trenutek! Kakšna žalost, da je ni bilo med njimi! Zdaj pa mu ni bilo vse to nič več mar. In ta ženski oddelek! In tam za tisto kočico njen glas, ko se ga je najmanj nadejal, njen pravi glas! In ko jo je nato zagledal, zagledal na nogah! Toda kaj — bil je še oni vozec z zaobljubo, zadrgnjen kakor še nikdar. Tudi ta se je razrešil. In ono sovraštvo zoper don Rodriga, ono neprestano razjedanje, ki je vse nesreče povečevalo in zastrupljalo vsa tolažila — zdaj je izginilo tudi to. Skratka, človek si ne bi mogel predstavljati bolj živega zadovoljstva od njegovega, da ni bilo te negotovosti radi Neže, žalostne slutnje o očetu Cristoforu in tega, da ga je še vedno obkrožala kuga.

Proti večeru je došel v Sesto; a še vedno ni kazalo, da ploha poneha. Toda ker je čutil, da so mu noge čile kakor še nikdar, in spričo toliko težkoč, da bi našel prenočišče, in ker je bil ves premočen, mu niti na misel ni prišlo, da bi se ustavil. Edino, kar ga je nadlegovalo, je bil velikanski tek; kajti s potolaženostjo, ki ga je zdaj navdajala, bi bil prebavil še vse kaj drugega nego tisto borno kapucinčevo juho. Gledal je, ali ne bi našel tudi tu kakšne pekarnice. In res jo je zagledal; dali so mu dva hlebca s kleščami in ostalimi ceremonijami. Enega je vtaknil v žep, drugega v usta in jo mahal dalje.

Ko je šel skozi Monzo, je bila trda noč; kljub temu se mu je posrečilo najti mestna vrata, ki so vodila na pravo pot. Toda če odbijemo to, kar pa je bilo, po resnici povedano,

nekaj zelo dragocenega, si lahko predstavljate, kakšna je bila ta cesta in kakšna je postajala od hipa do hipa. Uglobljena med dvema bregovoma (kakor vse in kakor smo gotovo že drugje povedali), podobna rečni strugi, bi se bila ob fistem času, če že ne reka, v resnici lahko imenovala vodni jarek; in tod in tam so bile take luže, da je bilo treba poštenega truda, če je hotel človek izveči iz njih noge in čevlje. Toda Renzo je bredel, kakor je mogel, brez nestrpnosti, hudih besed in obžalovanja; razmišljal je, da ga vsak korak, bodisi še tako naporen, spravi naprej, da naliv poneha, kadar bo Bogu všeč, da ob svojem času napoči dan in tedaj bo cesta, ki jo medtem prehodi, za njim.

In še to povem, da je mislil na cesto samo, če res ni mogel drugače. To so bile samo raztresenosti; glavno delo njegovega duha pa je veljalo obnavljanju zgodovine žalostnih prešlih let: toliko zmešnjav, toliko neprilik, toliko trenutkov, ko je že skoro izgubil sleherno upanje in se vsemu odpovedal; zdaj pa je stavil v domišljiji vsemu temu tako vse drugačne slike bodočnosti nasproti: Lucijin prihod, poroko, ureditv lastnega doma, pripovedovanje prešlih dogodljajev in vse novo življenje.

Kako je izbiral, kjer sta bili dve cesti, ali mu je pomagalo njegovo borno poznavanje in tisto malo svetlobe, da je zadel vedno pravo, ali pa jo je vedno srečno uganil — tega bi vam ne mogel povedati; kajti celo on sam, ki je bil vajen pripovedovati svojo zgodbo zelo podrobno in jo je vedno raje malce nategnil (in vse nas navaja k veri, da jo je naš brezimnik več nego enkrat slišal iz njegovih ust), on sam je pri tej točki trdil, da se te noči spominja le tako, kakor bi jo bil preživel v postelji in sanjal. Dejstvo je le, da je stal koncem noči na bregu Adde.

Nič še ni prenehalo liti, toda ob svojem času je povodenj postala dež, nato pa čisto drobna, čisto tiha, čisto enakomerna pršavica; visoki in redki oblaki so razgrinjali nepretrgano, toda rahlo in prozorno zaveso in somračna svetloba je Renzu pokazala pokrajino naokrog. V njej je bilo nekaj njegovega in kar je pri tem pogledu občutil, se ne da razložiti. Drugega vam ne morem povedati kot to, da so tiste gore, bližnji »Resegone«, ozemlje krog Lecca — da se mu je vse to zdelo, kot bi bilo njegovo. Pogledal je tudi po sebi in zazdel se je samemu sebi malo čuden; in da se mora zdeli

Začuvši glas, je brž planila k oknu... (Sedem in trideseto pogl., str. 531).

lak, si je prav za prav že prej predstavljal po tem, kakršnega se je čutil: vse na njem je bilo zmečkano in zlepljeno, od glave do pasu vse sama gniloba in kapnica, od pasu do petá glen in blato; deli brez njega bi se bili lahko imenovali madeži in štrkotine. In da se je videl vsega v ogledalu, z omehčanim in povešenim krajcem na klobuku, z visečimi, na obraz prilepljenimi lasmi, bi se bil samemu sebi še bolj čudil. Kar se trudnosti tiče, je morda bil utrujen, a čutil tega ni; jutranja svežost mu je skupaj z nočno in z ono malo kopeljo dajala le še večjo neugnanost in željo, da bi še hitreje stopal.

V Pescatah je; gre ob tem zadnjem kosu Adde in se ozre z otožnim pogledom v Pescarenico; prekorači most in po cestah in poljih dospe v hipu do hiše gostoljubnega prijatelja. Ta je bil pravkar vstal in je na pragu gledal vreme, kar dvigne oči k tej postavi, ki je bila tako premočena, tako zablata, le povejmo: tako umazana in obenem tako živa in okretna — svoje žive dni še ni videl huje nadelanega in bolj zadovoljnega človeka.

»Oho!« je zaklical. »Že nazaj?« Pa v takem vremenu! Kako je bilo?«

»Je«, je odvrnil Renzo. »Je; je.«

»Zdrava?«

»Ozdravela, kar je še bolje. Hvaliti moram Gospoda in Marijo, dokler bom dihal. Toda velike reči, ognjevitte reči — pozneje ti vse povem.«

»Ali kakšen pa si!«

»Lep, kaj?«

»Da ti povem resnico: lahko se poslužiš tega, kar je od pasu navzgor, da se omiješ od pasu navzdol. Ali čakaj, čakaj, da ti zanetim pošten ogenj.«

»Tega se ne bom branil. Ali veš, kje me je zajelo? Prav pri izhodu iz lazareta. Pa nič ne dé! Vreme ima svoj posel, jaz pa svojega.«

Prijatelj je šel po dve naročji dračja; eno je položil na fla, drugo na ognjišče in z žerjavico, ki je bila ostala od snoči, je brž vžgal visok plamen. Renzo je medtem snel klobuk, zamahnil z njim dvakrat ali trikrat ter ga vrgel na fla; prav tako lahko se je iznebil tudi jopiča. Nato je potegnil iz hlačnega žepa veliki nož s popolnoma premočeno nožnico, ki se je zdelo, da je bila v kleščah; položil jo je na klopico, rekoč: »Tudi ta je dobila svoj delež; toda to je le voda, le

voda! Zahvaljen bodi Gospod... Toliko, toliko da nisem...! Povem ti pozneje«. In pomel si je roke. »Zdaj mi napravi neko drugo uslugo«, je dodal. »Pojdi mi po fisti sveženi, ki sem ga pustil gori v sobi, kajti preden se posuši, kar imam na sebi...!«

Vrnivši se s svežnjem, je rekel prijatelj: »Mislim, da imaš tudi kaj teka; pijače, razumem, da ti po cesti ni manjkalo, jesti pa...«

»Naslepilo se mi je, da sem kupil par hlebcev včeraj že pozno; ali povem po resnici: niti zob se mi nista dotaknila«.

»Ne skrbi«, je rekel prijatelj, nalil vode v košček, ga obesil na verigo in pristavil: »Grem, da pomolzem; ko se vrnem z mlekom, bo voda baš dobro gorka in skuha si dobro polento. Ti se medtem uredi, kakor ti je prav«.

Ko je ostal sam, si je Renzo s precejšnjim naporom slekkel še ostale kose obleke, ki so se mu bili skoro prilepili na telo; obrisal se je ter se preoblekel od temena do petá. Prijatelj se je vrnil in stopil k svojemu koščku; Renzo je medtem sedel in čakal.

»Zdaj čutim, da sem truden«, je rekel. »Pa je tudi dober kos potil Vendar to vse nič ni. Pripovedovati ti imam za ves dan. Kakšen je zdaj Milan! Te stvari bi bilo treba opipati! To so stvari, da se človek potem samemu sebi gnusi. Skoro bi rekel, da ni bilo tisto pranje po cesti prav nič odveč. In kaj so mi hoteli nagosti gospodje tam dol! Vse boš slišal. Pa da ti vidiš lazare! Človek se v revah izgubi. Dovolj; vse to ti še opišem... Ona pa je tam in se vrne sem in bo moja žena; ti moraš biti za pričo in bodi kuga ali ne — jaz hočem, da se vsaj kakšno urico poveselimo«.

V ostalem je bil mož beseda v tem, kar je obljubil prijatelju, da mu bo namreč ves dan pripovedoval, tem bolj, ker je pršil neprestano droben dež in je prijatelj prebil ves dan doma, sedeč poleg prijatelja ali pripravljajoč za trgatavmajhno kad, sodček in drugo orodje; pri teh opravilih mu je pomagal tudi Renzo; kajti bil je, kakor je sam pravil, izmed onih, ki jih postopanje bolj utruja kakor delo. Vendar si ni mogel kaj, da se ne bi ukradel do Nežine hiše, da bi tam zopet videl neko okence ter si tudi tam spet malo pomel roke. Vrnil se je, ne da bi ga bil kdo videl, in je brž legel spat. Vstal je še pred dnevom in ker je videl, da je nehalo

deževati, se je odpravil, čeprav se še ni zjasnilo, na pot v Pasturo.

Ko je došel tja, je bilo še zgodaj; kajti nič manj se mu ni mudilo in nič manj si ni želel konca, nego si ga morebiti želi bravec. Poiskal je Nežo. Izvedel je, da je zdrava, in pokazali so mu samotno hišico, ki je stanovala v njej. Napotil se je tja ter jo poklical s ceste. Začuvši glas, je brž planila k oknu in medtem ko je odpirala usta, da izrine iz njih bogve katero besedo, bogve kakšen glas, jo je Renzo prehitel, rekoč: »Lucija je ozdravela; videl sem jo predvčerajšnjim; pozdravlja vas in se kmalu vrne. In potem vam imam pripovedovati še toliko, toliko drugega«.

Med začudenjem nad prikaznijo, zadovoljstvom radi sporočene vesti in živo željo, da bi kaj več izvedela, je Neža začenjala zdaj kak vzklik, zdaj kako vprašanje, ne da bi kaj končala; nato je rekla, pozabivši opreznosti, ki jih je bila že tako dolgo vajena: »Brž pridem in vam odprem«.

»Počakajte — in kuga?« je dejal Renzo. »Vi je, mislim niste imeli?«

»Jaz ne; in vi?«

»Imel. Toda vi morate biti pametni. Jaz prihajam iz Milana in kakor boste čuli, sem bredel do oči v kugi. Res je, da sem se ves preoblekel od temena do petá; toda ta nesnaga se včasih drži kakor čarovnija. In ker vas je Gospod do sedaj obvaroval, želim, da ste previdni, dokler ni konca tej bolezni; kajti vi ste najina mati in zato želim, da bi še dobršno dolgo veselo vkup živeli, na račun velikega trpljenja, ki smo ga prestali — vsaj jaz«.

»Toda . . .« je začela Neža.

»Ej!« jo je prekinil Renzo. »Zdaj ne velja nobeden »toda« več. Vem, kaj hočete reči; toda čuli boste, čuli boste, da zdaj ni nikakih »toda« več. Pojdiva kam na prosto, kjer bova lahko udobno in brez nevarnosti govorila, in tam boste čuli«.

Neža mu je pokazala vrt za hišo in pristavila: »Vstopite tja; videli boste tam dve klopi, drugo nasproti drugi, ki se zdita nalašč tja postavljeni. Jaz pridem takoj«.

Renzo je šel in sédel na eno; čez trenutek je bila tudi že Neža na drugi. In prepričan sem: če bi bil bravec, poučen kakor je o prejšnjih dogodkih, mogel biti tam kot tretji, gledati živahni pogovor na svoje oči in poslušati na svoja ušesa tiste povesti, vprašanja in razlage, tisto vzklikanje, izražanje

sožalja in tisto veselje, povest o don Rodrigu in očetu Cristoforu in vse drugo, tisto opisovanje bodočnosti, jasno in določno kakor opisovanje preteklosti — prepričan sem, pravim, da bi se mu bilo zdelo to mikavno in bi bil on zadnji odšel. A če mu predložimo ta pogovor na papirju, z nemimi, s črnimom narejenimi besedami in brez vsakega novega dogodka, se mi zdi, da mu to ne bo mnogo mar in mu bo celo bolj pogodu, če vse to sam ugane. Končni sklep je bil ta, da pojdejo vsi vkup tja na Bergamaško, kjer je Renzo že dobro začel, in si tam ustanovijo dom; v kolikem času, tega ni bilo mogoče določiti, ker je to zaviselo od kuge in drugih okoliščin; kakor hitro mine nevarnost, bi se Neža vrnila na dom in počakala Lucijo ali pa bi Lucija počakala njo; medtem bi Renzo napravil še večkrat kak izlet v Pasturo, da vidi svojo mater in ji sporoči o vsem, kar bi se moglo zgoditi.

Pred odhodom je tudi njej ponudil denarja, rekoč: »Tu jih imam, pogledjte, še vse tiste kebre. Tudi jaz sem napravil zaobljubo, da se jih ne dotaknem, dokler ne bo vsa stvar jasna. Če jih zdaj potrebujete, prinesite skledico z vodo in kisom, da vam vržem vanjo teh petdeset lepih, svetlih cekinov«.

»Ne, ne«, je rekla Neža; »imam jih še več, nego jih je meni treba; le obdržite svoje, dobri bodo, da si z njimi uredite dom«.

Renzo se je vrnil v domačo vas z novim tolažilom, da je našel tako drago bitje živo in zdravo. Ostali del tistega dneva in naslednjo noč je ostal v hiši prijateljevi; drugi dan pa se je odpravil spet na pot, toda v drugo smer, proti novi domovini.

Našel je tudi Bortola pri dobrem zdravju in v manjšem strahu, da ga izgubi; kajti v tistih malo dneh so se bile stvari tudi tam prav naglo obrnile zelo na bolje. Malo jih je več zbolelo in bolezen ni bila več tista kakor prej: ne več smrtonosne modre lise, ne več oni silni znaki, temveč majhne mrzlice, nastopajoče večinoma v presledkih, kvečjemu še kakšna brezbarvna bulica, ki je izginila kakor navaden mozolj. Tudi pogled na kraj je bil docela spremenjen: tisti, ki so ostali živi, so začeli hoditi ven, šteli so se med seboj ter si izražali sožalje in čestitke. Govorilo se je že o zopetnem začetku dela; gospodarji so že mislili na to, da si poiščejo in zaarajo delavce, zlasti v strokah, kakor je bila sviloprejska, kjer je bilo število majhno že pred kugo. Renzo je brafranci:

neprisiljeno obljubil (seveda, če potrebne odobritve ne izostanejo), da začne spet delati, ko se vrne v družbi in se v tistem kraju ustanovi. Medtem je ukrenil najpotrebnejše priprave: poiskal je malo večjo hišo, kar je bilo zelo lahko in je malo stalo, ter jo opremil s pohištvom in orodjem; to pot je načel zaklad, a ni ga prehudo oškrbil, kajti vse je bilo poceni, ker je bilo mnogo več blaga nego ljudi, ki bi bili kupovali.

Čez ne vem koliko dni se je povrnil v rodno vas, kjer je našel še znatnejšo spremembo na bolje. Brž je odhitel v Pasturo. Našel je Nežo že polno novega poguma in pripravljeno, da se vrne domov kakor si bodi; zato jo je kar odvedel s seboj. Ne bomo pripovedovali, kakšna so bila njuna čuvstva, kakšne njune besede, ko sta vkup videla spet domače kraje.

Neža je našla vse, kakor je bila pustila. Zato si ni mogla kaj, da ne bi bila pripomnila, da so to pot angeli varovali dom uboge vdove in uboge mladenke. »In prejšnji krat«, je pristavila, »ko bi bil človek mislil, da je Gospod stražil drugod in ni mislil na naju, ker je dopustil, da so nama vso najino beračijo odnesli, je tudi pokazal prav nasprotno, ker mi je po drugi strani poslal lepe cekine, da sem si lahko zopet vse nakupila; pravim vse, kar pa ni čisto prav, kajti Lucijine bale, ki so mi jo bili tudi čisto novo odnesli z vsem drugim, še ni bilo; toda evo, zdaj nama dojde od drugod. Kdo bi mi bil mogel povedati, ko sem se toliko ubijala, ko sem pripravljala ono prvo balo: Ti misliš, da delaš za Lucijo. Ej, uboga žena, sama ne veš, za koga delaš; Bog vedi, kakšne baže ljudje bodo nosili to platno in te obleke; za prave Lucijine obleke in vso opremo, ki bo res njej služila, pa poskrbi dobra duša, o kateri se ti niti ne sanja, da je na svetu«.

Prva Nežina misel je bila ta, da pripravi v svoji revni hišici tej dobri duši kolikor mogoče spodobno stanovanje; nato je šla iskat svile za navijanje in z delom si je preganjala čas.

Tudi Renzo ni prebil v brezdelju teh dni, ki so bili že sami na sebi tako dolgi; na srečo je znal dva poklica: zdaj se je lotil spet kmetovanja. Nekoliko je pomagal svojemu gostitelju, za katerega je bila velika sreča, da ima v takem času često pomočnika, ki mu lahko ukaže, in sicer tako spretnega pomočnika, nekoliko je obdeloval ali bolje prekopaval Nežin vrt, ki je bil izza njene odsotnosti popolnoma zanemarjen. Samo za svoje lastno posestvo se ni prav nič brigal; trdil je,

da je to preveč zmršena lasulja in bi bilo treba mnogo več nego dveh rok, če bi jo hotel speť urediti. In nikdar ni niťi stopil tja, kakor tudi ne v svojo hišo, kajti bolelo bi ga bilo, gledati to pustinja in sklenil je že tudi, da se vsega iznebi za kakršnokoli ceno in porabi v novi domovini borni skupiček, ki ga morda iztisne za to.

Če so bili tisti, ki so ostali živi, že drug za drugega kakor od mrtvih vstali, je Renzo za svoje sovaščane tako rekoč dvakrat od mrtvih vstal; vsakdo ga je radostno sprejel in mu čestital, vsakdo je hotel slišati njegovo zgodbo. Morda porečete: Kako je bilo pa z razglasom o zajetju? Izborno: on skoro ni več mislil nanj, domnevajoč, da ne mislijo več nanj niťi oni, ki bi ga bili mogli izvesti — in ni se motil. To pa ni bilo samo posledica kuge, ki je razbila toliko stvari, temveč, kakor smo že lahko videli tudi na drugih mestih naše zgodbe, bil je to splošen pojav tistega časa, da so odloki, bodisi splošni ali posebni, naperjeni proti osebam, ostali često brez vsakega učinka, če ga niso imeli prvi hip ali če ni bilo kakega osebnega, mogočnega sovrašva, ki jih je obdržalo v spominu in uveljavilo; podobni so bili krogla iz puške, ki padejo na tla, če ne zadenejo, in se nihče več ne briga zanje. To je bila nujna posledica tega, da so te odloke s tako lahkoto sejali v svet. Človeška dejavnost je omejena: vsak prebitek v ukazovanju se je moral spremeniti v primanjkljaj pri izvajanju. Kar gre v rokave, ne more iti v obšive.

Če bi kdo hotel tudi vedeti, kako je Renzo med tem čakanjem izhajal z don Abbondijem, naj povem, da sta se drug drugega ogibala: don Abbondio iz strahu, da ne bi slišal zopet kaj o poroki, kajti če je le pomislil na to, je že videl pred seboj na eni strani don Rodriga z njegovimi razbojniki, na drugi pa kardinala z njegovimi dokazi; Renzo pa zato, ker je bil sklenil, da bo govoril z njim o poroki šele v zadnjem trenutku, ker ni maral tvegati, da ga prezgodaj razljuti, da bo — vrag vedi — delal zopet kakšne težkoče in z nepotrebnim čenčanjem vse zopet zmeša. Sam je čebľjal raje z Nežo. »Ali mislite, da se kmalu vrne?« je vprašal eden. »Upam da«, je odgovoril drugi in često je tisti, ki je odgovoril, kmalu nato stavil isto vprašanje. In s takimi in podobnimi sredstvi sta si skušala preganjati čas, ki se jima je zdel tem daljši, čim več ga je prešlo.

Za bravca naredimo tako, da mu ves ta čas mine v tre-

nutku, in povemo le na kratko, da je Lucija nekaj dni po Renzovem obisku zapustila z dobro vdovo lazareš, da sta zaukazano splošno kwaranteno prebili vkup, zaprti v vdovini hiši, da sta nekaj časa porabili za pripravljajne Lucijine bale, ktere se je po kratkem obojavljanju lotila tudi mladenka sama, in da je vdova na koncu kwarantene izročila trgovino in hišo onemu svojemu bratu komisarju ter se pripravila na pot. Zdaj bi lahko brž pristavili: odšli sta, dospeli — in kar še sledi; toda kljub vsej dobri volji, ki jo imamo, da bi ugodili bravcu, ki se mu mudi, bi treh reči iz tistega razdobja vendar ne marali zamolčati; in če bi jih, bi vsaj o dveh, kakor sodimo, tudi bravec sam izjavil, da bi ne bilo prav.

Prva stvar je tale: ko je Lucija zopet govorila z vdovo o svojih čudnih dogodljajih, natančneje in bolj po vrsti, nego ji je bilo mogoče v onem razburjenju prve zaupljivosti, in je jasnejše omenila gospo, ki ji je bila dala zavetišče v samostanu v Monzi, je od nje izvedela marsikaj, kar ji je dalo ključ do mnogih skrivnosti in ji napolnilo dušo z bolešnim, plašnim začudenjem. Vdova ji je povedala, da je na nesrečnico padel sum pregroznih dejanj in so jo po kardinalovem ukazu prepeljali v neki milanski samostan, da se je tu po mnogem besnenju in otresanju premislila in vse priznala in živi sedaj življenje take prostovoljne kazni, kakor bi ji strožje nihče ne mogel naložiti, če ji ne bi hotel vzeti življenja. Kdor bi hotel to žalostno zgodbo natančneje poznati, jo najde v knjigi, ki smo jo za isto osebo že drugje navedli, in sicer na istem mestu. (Ripamonti, Historia Patria).

Druga stvar je tale: ko je Lucija vprašala vse kapucince, ki jih je mogla videti v lazaretu, po očetu Cristoforu, je izvedela z večjo bolešjo nego začudenostjo, da je umrl za kugo.

Končno bi bila rada pred odhodom tudi kaj izvedela o svojih nekdanjih gospodarjih, da bi storila, kakor je rekla, svojo dolžnost, če je kateri še pri življenju. Vdova jo je spremila do hiše, kjer sta izvedeli, da sta gospodar in gospodinja odšla tja, kjer jih je več. Če o doni Praksedi rečemo, da je umrla, je s tem vse povedano; o don Ferrantu pa, ki je bil učenjak, se je brezimniku zdelo primerno, da kaj več pove, in mi tvegamo in prepíšemo približno to, kar je o tem on zabeležil.

Pravi torej, da je bil don Ferrante, kakor hitro se je začelo govoriti o kugi, od prvega začetka med najbolj odloč-

nimi tajivci in je to mnenje vztrajno vzdrževal do konca, ne sicer s hrupom kakor ljudstvo, temveč z dokazovanjem, ki mu vsaj nihče ne bo mogel očitati pomanjkanja zveze.

»In rerum natura IV naravi stvaril«, je dejal, »sta le dve vrsti stvari: substance in akcidencije, in če dokažem, da kuga ne more biti ne to ne ono, sem dokazal, da je ni, da je gola izmišljotina. In to tudi takoj dokažem. Substance so ali duhovne ali materijalne. Da bi kuga bila duhovna substanca, je nezmisel, ki si ga nihče ne bi upal trditi, tako da je prazno o tem govoriti. Materijalne substance so ali enostavne ali sestavljene. Enostavna substanca kuga ne more biti; to se dokaže s par besedami. Ona ni zračna substanca, ker če bi bila, ne bi prehajala od telesa na telo, temveč bi takoj odletela v svoje ozračje. Voda tudi ni, ker bi močila in bi jo vetrovi posušili. Ognjena ni, ker bi žgala. Iz zemlje ni; drugače bi jo bilo videti. Sestavljena substanca tudi ni, ker bi morala biti vsekakor zaznavna očesu in tipu; kdo pa je kugo videl? Kdo jo je otipal? Preostane nam še, da vidimo, ali bi mogla biti akcidencija. To pa more najmanj biti. Pravijo nam ti gospodje doktorji, da se širi od enega telesa do drugega; tega konjička radi jašejo, pod to pretvezo delajo toliko nezmiselnih predpisov. Če torej domnevamo, da je akcidencija, bi to bila prenosljiva akcidencija; te dve besedi pa druga drugo izključujeta, ker v vsem modroslovju ni bolj jasne, bolj prozorne resnice, nego je ta, da akcidencija ne more prehajati od subjekta na subjekt. Če pa omejijo svojo trditev, da se izognejo Scili, rekoč, da je to proizvedena akcidencija, padejo v Karibdo, kajti če je proizvedena, ne more prehajati in se širiti, kakor ti ljudje žlobudrajo. Ko smo postavili ta načela, kaj nam pomaga, če nam potem še toliko govorijo o vibeksih [bulah], eksanthemih [izpuščajih], antrakih [tvorih] ...:«

»Vse same bedastoče«, je ušlo tedaj nekemu.

»Ne, ne«, je povzel don Ferrante; »tega ne trdim. Znanost je znanost; le znati jo je treba uporabljati. Vibeksi, eksanthemi, antraki, modrikasti buboni [otekline], parotide [priušesne žleze], črni furunkuli [tvoril], vse to so časti vredne besede, ki imajo svoj lep in dober pomen; pravim samo, da nimajo s tem vprašanjem nič opraviti. Kdo pa taji, da te stvari najbrž obstojajo? In še kako obstojajo! Važno je le, da spoznamo, odkod prihajajo.«

Tu so se začele nadloge tudi za don Ferranta. Dokler je

samo pobijal mnenje o kugi, je našel povsod pozorna in naklonjena ušesa; kajti ni mogoče razložiti, kako velik je ugled učenjaka po poklicu, kadar hoče drugim dokazati stvari, o katerih so že prepričani. Kadar je pa začel razločevati in skušal dokazovati, da zmošta zdravnikov ne tiči v njih trditvi, da divja strašna in splošna bolezen, temveč v pripisovanju vzroka, tedaj (govorim o prvih dneh, ko ljudje niso hoteli poslušati pogovorov o kugi), tedaj je našel mesto ušes uporne jezike, s katerimi se ni dalo razpravljati, tedaj je bilo konec zdržnega pridiganja in zdaj je lahko razvijal svojo učenost le po koscih in grizljajih.

»Pravi vzrok žal obstoji«, je govoril, »in prisiljeni so ga pripoznati tudi oni, ki nato podpirajo onega drugega takole v zraku.... Naj jo le skušajo tajiti, če morejo, ono usodno zvezo med Saturnom in Jupitrom. In kje se je še kdaj slišalo, da bi se vplivi razširjali....? In ti gospodje bi mi radi tajili vplive? Ali mi bodo tudi tajili, da so zvezde? Ali mi pa porečejo, da zvezde tam gori nič ne delajo in stojijo tam kakor glavice v blazinico zabodenih igel?.... Kar mi pa nikakor noče v glavo, so trditve teh gospodov zdravnikov: priznavajo sicer, da smo pod tako zlokobno zvezo, nato pa nam govorijo z drznim čelom: Ne dotikajte se tega, ne dotikajte se onega — in boste varni! Kakor bi to, da se ogiblujemo snovnega dotikanja pozemeljskih teles, moglo preprečiti virtualni učinek nebeških teles! In koliko se trudijo z zažiganjem cunj! Ubogi ljudje! Ali zažgete tudi Jupitra? Zažgete Saturna?«

»His fretus« [zaupajoč nanjel], namreč na te lepe osnove, se ni prav nič varoval kuge; ta se ga je prijela, legel je v posteljo in umrl kakor kak Melastasijev junak, jezeč se na zvezde.

In njegova slavna knjižnica? Morda je še raztresena kod po obzidkih.

Osem in trideseto poglavje.

Nekega večera zasliši Neža voz, ki se ustavi pred vrati. — Gotovo je ona! — In bila je res ona in dobra vdova z njo. Medsebojne sprejeme naj si bravec sam predstavlja.

Naslednje jutro zgodaj pride slučajno Renzo, ki ne ve

še ničesar in bi le rad dal pri Neži malo duška svoji nevolji, ker Lucije tako dolgo ni. Kaj je počel in kaj je rekel, ko jo je zagledal pred seboj — tudi to prepuščamo bravčevi domišljiji. Lucijino vedenje pa je bilo tako, da ga lahko z malo besedami opišemo. »Pozdravljam vas. Kako se imate?« je rekla s povešenimi očmi in brez zadrege. In ne mislite, da se je Renzu zdelo tako vedenje preveč suho in ji ga je zameril. Prijel je stvar čisto od pravega konca in kakor znajo dobro vzgojeni ljudje odšteti odbitek od poklonov, tako je on dobro vedel, da te besede ne izražajo vsega, kar se vrši v Lucijinem srcu. Sicer pa je bilo lahko opaziti, da ima dva načina za izgovarjanje takih besed: enega za Renza in drugega za vse ostale ljudi, kar jih je poznala.

»Imam se dobro, kadar vas vidim«, je odgovoril mladenič s staro rečenico, ki pa bi jo bil drugače on iznašel v tistem hipu.

»Ubogi naš oče Cristoforo...!« je rekla Lucija. »Molite za njegovo dušo; dasi smo lahko gotovi, da zdaj že moli on za nas tam gori«.

»Bil sem žal na to pripravljen«, je dejal Renzo. In to ni bila edina žalostna struna, ki so se je dotaknili v tem pogovoru. Toda kaj bi: naj so govorili o čemerkoli, pogovor mu je bil vedno prava slast. Čas je bil zanj kakor tisti svojeglavni konji, ki se upirajo, se postavijo, dvignejo zdaj eno nogo, zdaj drugo, udarijo z njo speš na isto mesto, delajo tisočero ceremonij, preden napravijo en korak, nato pa se nenadoma zaženejo in zletijo, kakor bi jih veter nosil; tako so se prej minute zdele Renzu ure, nato pa so se mu ure zdele minute.

Vdova ne le da ni kvarila družbe, temveč je prav dobro sodila vanjo; ko jo je Renzo videl prej v oni mali postelji, si gotovo ne bi bil mogel predstavljati, da je tako družabne in dobrovoljne narave. Toda lazareš in življenje na kmetih, smrt in poroka niso ista stvar. Z Nežo je brž sklenila prijateljstvo; pravo veselje pa je bilo videti, ko je bila z Lucijo obenem nežna in šaljiva, kako jo je vljudno zbadala, ne da bi pretiravala, jedva kolikor je bilo treba, da jo je prisilila pokazati vso radost, ki ji je polnila srce.

Renzo je končno dejal, da gre k don Abbondiju in se domeni radi poroke. Šel je res in začel takole napol šaljivo, napol spoštljivo: »Gospod kuraš, ali vas je že minila lista

bolečina v glavi, radi katere ste mi dejali, da naju ne morete poročiti? Zdaj imamo čas; nevesta je tu; prišel sem, da čujem, kdaj bi vam bilo prav. Toda to pot bi vas prosil, da se požurimo«. Don Abbondio ni rekel „ne”; toda začel je omahovati, iskati novih izgovorov in drugačnih prišepetovanj, češ: zakaj bi se človek razkazoval na trgu in dajal izklicavati svoje ime, ko ima še tisti razglas o zajetju na grbi, in da bi se stvar prav tako lahko izvršila kje drugje in še to in še ono.

»Razmem«, je dejal Renzo. »Še vas nekoliko boli glava. Toda čujte, čujte«. In začel mu je popisovati, v kakšnem stanju je videl ubogega don Rodriga, ki da mora biti ob tej uri gotovo že v krtovi deželi. »Upajmo«, je sklenil, da mu bo Gospod izkazal usmiljenje«.

»To nima s tem nič opraviti«, je rekel don Abbondio. »Ali sem vam morda rekel „ne”? Jaz ne pravim „ne”; govorim... govorim, ker imam svoje dobre razloge. Sicer pa, glejte, dokler morem dihati... Poglejte mene: počena latva sem; tudi jaz sem bil že bolj na onem svetu nego na tem, pa sem vendar tu in... če ne navalijo name nesreče... dovolj... lahko upam, da bom še kaj časa na svetu. Predstavljajte si pa nekatere temperamentel! Ali kakor pravim, to nima s tem nič opraviti«.

Po še nekaterih poskusih in odgovorih, ki niso nič več in nič manj zaključili, se je Renzo lepo priklonil, se vrnil k svoji družbi, poročal, kako je opravil, in končno izjavil: »Odšel sem, ker mi je bilo dovolj in je bilo nevarno, da mi poide potrpežljivost in pozabim na spoštljivost. V nekaterih hipih se je zdel popolnoma tak kakor prvikrat — ista mrda in isti razlogi; če bi se bila stvar količkaj zavlekla, bi bil on čisto gotovo prišel spet s kako latinsko besedo na dan. Vidim, da hoče stvar zopet vleči in vleči; bolje bi bilo storiti res tako, kakor pravi on: da se namreč poročiva tam, kamor se izseliva«.

»Veste, kaj naredimo?« je rekla vdova. »Predlagam, da gremo me ženske tja in še enkrat poskusimo, ali se nam morda bolje posreči. Tako bo tudi meni dano spoznati tega moža, ali je res tak, kakor pravite. Predlagam, da gremo po obedu, zato da ga zdaj brž zopet ne napademo. Zdaj pa, gospod zaročenec, povedite malo naju dve na sprehod, dokler je Neža zaposlena; Luciji bom jaz nadomestovala

mater. Mika me v resnici videti malo bolje te gore, to je-zero, o katerem sem že toliko slišala; tisto malo, kar sem že videla, se mi zdi res nekaj lepega«.

Renzo ju je povedel najprej na dom svojega gostitelja, kjer je sledilo zopet slavnostno sprejemanje; obljubiti je moral, da ne bo obedeloval z njimi samo tisti dan, temveč vse dni, če mu bo mogoče.

Ko so se našetali in poobedovali, je Renzo odšel, ne da bi bil povedal, kam. Ženske so se še malo razgovarjale in domenile, kako se lotijo don Abbondija; končno so odšle k naskoku.

— Zdaj so pa one tu — je dejal ta sam pri sebi, toda napravil je nedolžen obraz; čestital je Luciji, pozdravil Nežo, se poklonil tujki. Ukazal jim je sestri ter začel nato takoj govoriti o kugi. Od Lucije je hotel vedeti, kako je prestala vse te nadloge; lazareti je dal priliko, da je govorila tudi ona, ki ji je bila v njem tovarišica; nato je don Abbondio, kakor je bilo upravičeno, govoril tudi o svoji burji in končno je živahno čestital Neži, da jo je tako srečno unesla. Pogovor se je vlekel. Starejši dve sta že od prvega hipa prežali, kdaj se ponudi prilika, da načne ta najvažnejši pomenek; končno je ne vem katera izmed obeh prebila led. Toda kaj se hoče? Don Abbondio je bil gluha na tisto uho. Ne da bi bil rekel „ne“; toda evo ga, znova se lepo vijuga in zvija in preskakuje s kola na vejo. »Trebalo bi«, je rekel, »doseči preklic tega presnetega zajetja. Vi, gospa, ki ste Milanka, poznate bolj ali manj nihi v takih zadevah, imate gotovo kakšno dobro pokroviteljstvo, kakega vplivnega viteza — s takimi sredstvi se ozdravi vsaka rana. Če bi pa hoteli iti po najkrajši poti, ne da bi se spuščali v vse te zgodbe, ker se ta naša mlada človeka in tale naša Neža itak nameravajo izseliti (in jaz ne vem, kaj bi rekel: domovina je tam, kjer je človeku dobro), se mi zdi, da bi vse to lahko tam naredili, kjer taki razglasi o zajetju nič ne veljajo. Zares komaj čakam, da bi ta zveza že bila sklenjena, toda rad bi videl, da bi bila dobro sklenjena in v miru. Povem vam po pravici: če bi tukaj, kjer razglas o zajetju ni pozabljen, moral vreči izpred ollarja med ljudi to ime Lorenzo Tramaglino, bi tega ne mogel storiti z mirnim srcem; preveč ga imam rad; bal bi se, da mu napravim slabo uslugo. Le vi to premislite, preudarite to vse vkup«.

Tu sta nekaj Neža, nekaj vdova začeli ometati take razloge; don Abbondio pa je prihajal z njimi v drugi obliki vedno speš na dan. Začenjali so vedno znova — kar vstopi Renzo z odločnim obrazom, s posebno novico na obrazu, in pravi: »Dospel je gospod markiz***«.

»Kaj naj to pomeni? Kam je dospel?« vpraša don Abbondio in vstane.

»Dospel je v svojo palačo, ki je bila prej don Rodrigova, kajti ta gospod markiz je fidejkomisni dedič, kakor pravijo, tako da ni več nikakega dvoma. Jaz bi bil zadovoljen, če bi mogel izvedeti, da je ta ubožec lepo umrl. Bodi kakorkoli: dozdej sem molil zanj očenaše, zdaj bom molil „De profundis“. Ta gospod markiz pa je vrlo dober človek«.

»Gotovo«, je rekel don Abbondio; »večkrat sem ga že slišal imenovati kot zares vrlega gospoda, kot moža starega kova. Pa da je vse to resnica...?«

»Ali verujete cerkovniku?«

»Zakaj?«

»Ker ga je on videl na lastne oči. Jaz sem bil le tam v bližini in da povem resnico, sem šel nalašč radi tega, ker sem si mislil, da morajo tam kaj vedeti. In mnogo drugih ljudi mi je povedalo isto. Nato pa sem srečal Ambroža, ki je prihajal naravnost odondod in ga je videl nastopati kot gospodarja, kakor pravim. Ali hočete slišati Ambroža? Rekel sem mu nalašč, naj počaka zunaj«.

»Čujmo«, je rekel don Abbondio. Renzo je poklical cerkovnika. Ta je stvar popolnoma in vsestransko potrdil, dodal še druge podrobnosti, razrešil vse dvome ter nato odšel.

»Ah! Torej je umrl! Šel je res na oni svet!« je vzkliknil don Abbondio. »Glejte, otroci, kako Previdnost božja končno vendarle doseže nekatere ljudi. Ali veste, da je to velik dogodek, da se vsa ta uboga dežela zelo oddahne! Kajti s tem človekom ni bilo mogoče živeti. Bila je huda šiba, ta kuga, toda bila je obenem tudi mefla; pomefla je nekatere ljudi, otroci moji, čile, sveže, bogate, ki bi se jih mi nikdar ne osvobodili; lahko rečemo, da je bil duhovnik, ki naj bi opravil njih pogreb, še v semenišču, kjer se je otepal s svojo lafinščino. In koš bi trenil, so izginili, kar na stotine. Ne bomo ga več videli, ne bo več kolovratil tod s listimi svojimi biriči za seboj, s tisto svojo nadutostjo, s tistim svojim izrazom, s tistim kolom v telesu, s tistim pogledom na ljudi, da se je

zdelo, kakor bi vsi bili na svetu le po njegovi milosti. Zdaj njega ni več, mi pa smo še tu. Ne bo več pošiljal poštenim ljudem tistih svojih naročil. Bil nam je vsem v veliko nadlego; evo: zdaj lahko povemo«.

»Jaz sem mu iz srca odpustil«, je dejal Renzo.

»In to je tvoja dolžnost«, je odvrnil don Abbondio. »Ob enem pa lahko tudi hvalimo Boga, da nas je rešil. Zdaj pa, kar se vas tiče, vam ponavljam: storite, kakor se vam zdi. Če želite, da vaju jaz poročim — evo me; če vam je bolj všeč drugače, ukrenite drugače. Kar se tiče razglasa o zajetju, uvidevam tudi jaz, da si zdaj ni treba več beliti glave radi tega, ker ni nikogar več, ki bi vas imel na piki ter vam hotel kaj žalega storiti, in to tem manj, ker je prišel vmes še oni milostni odlok ob rojstvu prejasnega infanta. In potem kuga, kuga! Ta je marsikaj izbrisala! Če torej želite... danes je četrtek... v nedeljo vaju okličem v cerkvi; kajti kar smo prvič naredili, po tolikem času nič več ne velja; in tudi to, da vaju jaz poročim, mi bo v veliko tolažbo«.

»Saj dobro veste, da smo prav za to prišli«, je dejal Renzo.

»Imenično; in jaz vam ustrezem in sporočim brž tudi Njegovi Eminenci«.

»Kdo je Njegova Eminenca?« je vprašala Neža.

»Njegova Eminenca«, je odvrnil don Abbondio, »je naš kardinal nadškof, ki nam ga Bog ohrani«.

»O, kar se tega tiče, oprostite«, je odgovorila Neža, »ker če sem tudi uboga nevednica, vam vendar lahko za-trdim, da se mu ne pravi tako; kajti ko sva bili drugič pri njem in govorili z njim, kakor govorim zdajle z vami, me je eden tistih gospodov duhovnikov povlekel v stran ter me poučil, kako se je treba vesti s takim gospodom in da mu je treba reči: vaše presvetlo gospostvo in monsignor«.

»In če bi vas moral sedaj o tem poučiti, bi vam rekel, da se mu pravi Eminenca, razumete? Kajti papež — Bog nam ohrani tudi njega — je dal že v mesecu juniju povelje, naj se kardinalom daje ta naslov. In veste, zakaj je prišel do takega sklepa? Ker zdaj tudi vi sami vidite, kaj je postal „presvetli“, ki je bil pridržan zanje in za nekatere kneze, koliko ljudem se daje in kako radi ga srkajo! In kaj naj bi bil papež naredil? Ali naj bi ga bil vsem odvzel? To bi bilo tožbá, pritožb, nevšečnosti in gorja; in povrh bi bilo treba

nadaljevati kakor prej. Našel je torej imeniten izhod. Polagoma bodo začeli potem praviti Eminenca tudi škofom; nato bodo hoteli imeti ta naslov tudi opatje in prošti, kajti ljudje so že tako ustvarjeni: vedno hočejo kvišku, vedno kvišku; nato kanoniki...«

»Nato kurati«, je rekla vdova.

»Ne, ne«, je povzel don Abbondio; »kurati bodo zmerom vlekli voz; ne bojte se, da jih razvadijo, kurate: „častiti“ ostanejo do sodnega dne. Zares pa se ne bi prav nič čudil, če bi vitezi, ki so vajeni, da jim pravijo „presvetli“ in ravnajo z njimi kakor s kardinali, nekega dne hoteli biti tudi Eminence. In če to hočejo, glejte, najdejo tudi ljudi, ki jim bodo to čast dajali. In tedaj si izmislil papež, ki bo takrat vladal, kaj drugega za kardinale. Zdaj pa se vrnimo k našim zadevam: v nedeljo vas okličem v cerkvi. In veste, na kaj sem še mislil, da vam bolje ustrezem? Prosili bomo oprostitev od ostalih dveh oklicev. To morajo imeti dela doli v kuriji, da delijo oprostitev, če je povsod kakor tu. Za nedeljo jih imam že ... eden ... dva ... trije, ne vštevši vas; in lahko jih še kaj pride. Videli boste, kaj bo iz tega, če se bo to tako nadaljevalo: ne bo več neporočenega človeka. Perpetua je res nerodno napravila, da je zdaj umrla; kajti zdaj je čas, da bi tudi ona našla odjemalca. In v Milanu, gospa, mislim, bo prav tako«.

»Kako pa! Pomislite: samo v naši fari je bilo prošlo nedeljo petdeset oklicev«.

»Saj pravim: svet se še noče končati. In vi, gospa? Ali še niso začele brnefi muhe okrog vas?«

»Ne, ne; jaz ne mislim na to, niti nočem misliti«.

»Da, da, vi hočete biti sami. Tudi Neža, glejte, tudi Neža...«

»Uh, vi! Kako radi zbijate šale!« je rekla ta.

»Gotovo jih rad zbijam in zdi se mi, da je že končno čas. To smo prestali hude stvari, kajne, otroci moji? Hude stvari smo prestali; teh par dni, ki jih moramo še prebiti na svetu, lahko upamo, da jih malo bolje preživimo. Toda — blagor vam, ki boste lahko še precej časa pripovedovali o prestanih nesrečah, če ne pojde kaj narobe; zame pa je odbilo že tri četrti na štiri in dvajseto in ... lopovi lahko umrejo, od kuge lahko človek ozdravi; za lefa pa ni zdravila in kakor pravijo: „Senectus ipsa est morbus“ (Starost sama je bolezen)«.

»Zdaj le govorite latinski, kolikor vam drago«, je dejal Renzo; »zdaj me prav nič ne briga«.

»Ti si še zmerom hud na latinščino, ti; dobro, dobro; ti jo že jaz nagodem: ko prideš s tole mladenko predme, da bi slišal baš nekatere latinske besedice, ti porečem: Latinščine ti ne maraš, pojdi z Bogom. Ali ti bo všeč?«

»Ej! Vem, kaj pravim«, je povzel Renzo. »Tista latinščina me ne straši; to je odkrita, posvečena latinščina kakor ona pri maši; tudi vi morate pač tam brati, kakor stoji v knjigi. Jaz govorim o oni lopovski latinščini izven cerkve, ki izdajalski navali na človeka sredi najlepšega pogovora. Zdaj, ko smo tu in je vse končano, prevedite mi, prosim, v ljudski jezik na primer ono latinščino, ki ste mi jo iztresali iz rokava prav tam v tistem koču, da bi mi dopovedali, da ne morete, da je treba še toliko drugih stvari in kaj vem kaj šel!«

»Molči, burkež, molči; ne mešaj znova teh stvari, ker če bi morala zdaj napraviti račune, ne vem, kdo bi pridobil. Jaz sem vse odpustil, ne govorimo več o tem; ampak to ste mi jih nagodli! Zate se ne čudim, ker v tebi tiči precej nepriprava — toda tale mirna stvarca, ta svetničica, ta prebodena sveta devičica, ki bi bil človek mislil, da greši, če se je varuje! Pa da, jaz že vem, kdo jo je naučil, jaz že vem, že vem«. Rekši je pokazal Nežo s prstom, ki ga je imel poprej obrnjenega na Lucijo, in nepopisno je bilo, s kakšno dobrodušnostjo, s kakšno ljubeznivostjo je delal te očitke. Ona novica mu je vrnila neprisiljenost in zgovornost, kakor je že davno ni bil več vaju; precej daleč bi še bilo do konca, če bi hoteli navesti še vse ostale razgovore, ki jih je on na dolgo razpredal, večkrat zadržujoč družbo, ki je hotela oditi, in ustavljajoč jo nato še malo pri cestnih vratih, govoreč neprestano same čenče.

Drugi dan se mu je nameril obisk, ki mu je bil tem prijetnejši, čim manj ga je pričakoval: gospod markiz, o katerem se je prej govorilo, mož med moško dobo in starostjo, čigar zunanost je bila nekakšno izpričevalo tega, kar je sloves razglašal o njem — odkrit, vljuden, miroljuben, ponižen, dostojanstven, in nekaj je ovajalo nekakšno vdano otožnost.

»Prihajam«, je rekel, »da vam sporočim pozdrave kardinala nadškofa«.

»Oj, kako sta se oba ponižala!«

»Ko sem se poslavljaj od tega moža, ki nima para in me

... kjer ju je prav don Abbondio na svoja usta poročil.
(Osem in trideseto pogl., str. 547).

počašča s svojim prijateljstvom, mi je pripovedoval o dveh mladih ljudeh iz te fare, ki sta bila zaročena, a sta postala nesrečna radi onega ubogega don Rodriga. Monsignor želi o njiju kaj izvedeti. Ali sta še živa? Ali so njune zadeve urejene?»

»Vse urejeno. Jaz sem se celo namenil, da bom pisal o tem Njegovi Eminenci; zdaj pa, ko mi je čast...«

»Ali sta tu?«

»Tu; in kakor hitro bo mogoče, bosta mož in žena.«

»Jaz pa vas prosim, da mi poveste, ali jima je mogoče izkazati kakšno dobroto, in mi naznačite tudi najprimernejši način. V tej splošni nesreči sem izgubil svoja dva edina sinova, ki sem ju imel, in njuno mater in dobil sem tri velike dediščine. Preveč pa sem imel že prej; zato vidite, da mi napravite zares uslugo, če mi daste priliko, da malo tega uporabim, in zlasti takšno priliko, kakor je ta.«

»Nebo vas blagoslovi! Zakaj niso vsi taki kakor vi, gospodje...? Dovolj; zahvaljujem se vam tudi jaz iz srca za te svoje otroke. In ker mi vaše presvetlo gospostvo daje toliko poguma, da, gospod, morem vam prišepniti tak način, ki vam najbrž ne bo nevšeč. Vedite torej, da so ti dobri ljudje odločeni, da si drugje ustanovijo dom in prodajo fisto malo, kar imajo tukaj svojega: mladenič majhen vinograd z devetimi ali desetimi koli, če se ne motim, ki pa je popolnoma zane-marjen, v poštev pride samo zemljišče, drugega nič, razen tega malo hišico in prav tako hišico tudi nevesta — dve mišji gnezdi, veste. Gospod, kakor je vaše gospostvo, ne more vedeti, kako se godi revežem, kadar se hočejo iznebiti svojega. Končno pade to vedno kakšnemu prekanjencu v žrelo, ki morda že dolgo ljubimka s listimi par sežnji zemlje, kadar pa ve, da revež mora prodati, se umakne, kakor da ga ni volja kupovati; treba je teči za njim ter mu vse prepustiti za kos kruha, zlasti še v okoliščinah, kakor so te. Gospod markiz je že uganil, kam meri moje govorjenje. Najlepše delo usmiljenja, ki ga vaše presvetlo gospostvo lahko izkaže tem ljudem, je to, da jih rešite iz te zadrege in kupite njih borno posest. Jaz, da govorim resnico, dajem sebičen nasvet, ker bi s tem pridobil v svoji fari sosesestnika, kakor ste vi, gospod markiz; toda vaše gospostvo se odloči, kakor se mu bo zdelo bolje. Jaz sem govoril zato, da se pokorim.«

Markiz je zelo pohvalil to misel. Zahvalil se je don Ab-

bondiju ter ga prosil, naj on razsodi ceno ter naj jo postavi precej visoko. Kurat je obstal nato kakor okamenel, ko mu je predlagal, da bi šla takoj skupaj na nevestin dom, kjer bo najbrž tudi ženin.

Spotoma si je don Abbondio, ves radosten, kakor si lahko mislite, izmislil še eno ter jo tudi povedal. »Ker je vaše presvetlo gospostvo že tako nagnjeno, da izkazuje tem ljudem dobrote, bi jim lahko napravili še eno uslugo. Mladenič ima nekakšno zajetje na grbi, nekakšen javni razglas radi majhnega pobega, ki ga je zagrešil v Milanu pred dvema letoma, na dan tistega velikega trušča, ki je zašel brez hudobije vanj, kot nevednež, kakor miš v mišnico, nič resnega, veste — mladostna norost, nepremišljenost; ker slabega zares ni zmožen, to vam jaz lahko rečem, ki sem ga krstil in sem ga videl doraščati; in končno, če se vaše gospostvo hoče zabavati s tem, da čuje te uboge ljudi, kako sami takole preprosto modrujejo, mu lahko rečete, naj sam pove svojo zgodbo, pa boste slišali. Ker so to stare stvari, ga zdaj nikdo ne nadleguje in kakor sem vam že povedal, se on misli izseliti iz te države; toda če se sčasoma vrne sem ali če se zgodi kaj drugega, kdo ve — vsekakor mi pritrdite, da je vedno bolje, če človeka nimajo zapisanega v tistih knjigah. Gospoda markiza upoštevajo v Milanu, kar je pravično, za takega visokega vileza in za takega velikega moža, kakor je.... Ne, ne; dovolite da to povem, kajti resnica hoče imeti svoje mesto. Priporočilo ali besedica takega moža, kakor ste vi, zaleže več, nego je treba, da se doseže poštena oprostitev«.

»Ali ni kakih močnih obveznosti proti temu mladeniču?«

»Ne, ne; mislim, da ne. V prvem hipu so planili ognjevito nanj; toda zdaj, mislim, ni ostalo več drugega kakor preprosta formalnost«.

»Če je stvar taka, bo to lahko in rad prevzamem to nase«.

»In potem niti nočete, da vas človek imenuje velikega moža? Jaz pa to trdim in hočem trditi; kljub vam hočem to trditi. In če bi jaz tudi molčal, bi to nič ne pomagalo, ker vsi tako pravijo in — »vox populi, vox Dei« ljudski glas je božji glasl«.

Našla sta res vse tri ženske in Renza. Kako so ti obstali, prepuščam vam, da si to razmislite; jaz mislim, da so se tudi tiste gole in raskave stene, plašnene šipe, klopice in kuhinjske posode čudile, da so sprejele medse tako nenavaden

obisk. Markiz je sam napeljal pogovor na kardinala in druge stvari z odkrito prisrčnostjo in obenem z rahločutno obzirnostjo. Nato je prešel k predlogu, radi katerega je prišel. Don Abbondio, ki ga je on zaprosil, naj določi ceno, je stopil naprej; po nekoliko ceremonijah in opravičevanju, da take moke ne zna mešati, da v takih stvareh lahko samo tiplje, da govori le iz ubogljivosti in se rad vda, je izustil — po svojem mnenju — nezmisel. Kupec je rekel, da je on s svoje strani s tem popolnoma zadovoljen, in kakor bi bil slabo razumel, je ponovil dvakratno vsoto; nič ni hotel slišati o popravkih in je presekal in zaključil razgovor s tem, da je povabil družbo, naj pride tisti dan po poroki v njegovo palačo na obed, da napišejo kupno listino, kakor se tiče.

— Ah! — je dejal nato don Abbondio sam pri sebi, ko se je vračal domu. — Če bi kuga vedno in povsod uredila stvari tako kakor zdaj, bi bilo naravnost greh govoriti slabo o njej; skoro, skoro bi jo moral vsak rod enkrat videti in človek bi se je lahko niti ne branil imeti — toda ozdraveti, to je kaj drugega. —

Prišla je oprostitvev od oklicev, prišel je preklic zajetja, prišel je oni blagoslovljeni dan: oba zaročenca sta šla z zmago slavno gotovostjo prav v tisto cerkev, kjer ju je prav don Abbondio na svoja usta poročil. Drugo, še bolj čudno zmago slavje je bila hoja v ono palačo in mislite si, kaj jim je moralo rojiti po glavi, ko so šli po tisti strmi poti navzgor, ko so vstopili skozi tista vrata, in kakšne pogovore so morali razpredati vsak po svojem značaju. Omenim naj le to, da je sredi radosti zdaj eden, zdaj drugi opomnil, da manjka le še ubogi oče Cristoforo, potem bi bilo veselje popolno. »Toda njemu«, so ugotovili nato, »je gotovo bolje nego nam«.

Markiz jih je slavnostno sprejel, jih spremil v lepo jedilnico, posadil novoporočenca z Nežo in trgovko za mizo in preden se je umaknil, da bi z don Abbondijem drugje obedoval, je hotel še malo ostati in delati gostom družbo, da, pomagat je celo pri njih postrežbi.

Nikomur, upam, ne pride na misel, da bi rekel, da bi bilo še bolj enostavno, ko bi bili pognili kar eno samo mizo. Opisal sem vam ga kot vrlega moža, toda ne kot original, kakor bi rekli zdaj; rekel sem, da je bil ponižen, a ne naravnost čudo ponižnosti. Imel je je, kolikor je bilo treba, da se je ponižal pod te dobre ljudi, ne pa da bi jim bil enak.

Po obeh kosilih so dali napisati pogodbo nekemu doktorju, toda ne doktorju Zmešnjavcu. Ta, to se pravi njegovo truplo, je bilo in je še vedno v Canterellih. Za onega, ki ni iz čistih krajev, razumem tudi jaz, da je tukaj treba razlage.

Nekako pol milje nad Leccom in skoro ob strani drugega kraja, ki se imenuje Castello, je kraj z imenom Canterelli, kjer se križata dve cesti; na eni strani križišča se vidi nasip, podoben umetnemu holmu, s križem na vrhu; ta griček ni nič drugega kakor kup mrličev izza tiste kuge. Izročilo govori res le o mrličih izza kuge, a brez dvoma misli s tem zadnjo kugo, ki je bila najbolj smrtonosna, kar jih ljudje pomnijo. In saj veste, da povedo izročila vedno premalo, če jih človek sam ne izpopolni.

Na povratku ni bilo druge neprilike, kakor da je Renzo precej težko nosil novi kupček svetlih kebrov. Toda mož je, kakor veste, prestal že vse kaj drugega v življenju. Ne govorim o njegovem duševnem delu, ki tudi ni bilo majhno, o njegovem razmišljanju, kako bi jih najbolje uporabil. Ko bi bil človek videl načrte, ki so švigali po teh možganih, ugibanja in predstave, ko bi bil slišal razne »za« in »proti« o poljedelstvu in obrti, bi se mu bilo zdelo, da sta se srečali dve akademiji iz prošlega stoletja. Zanj je bila zadrega tem istinitejša, ker je bil sam in mu ni bilo mogoče reči: Kaj pa je treba izbirati? Kar obojega se loti, kajti sredstva so v bistvu ista in to sta, kakor noge, dve stvari, ki gresta bolje, če sta dve, kakor če je ena sama.

Mislili so le še na to, da povežejo svoje stvari in se odpravijo na pot: rodbina Tramaglino v novo domovino, vdova pa v Milan. Solzá, zahval in obljub, da se še obišejo, je bilo mnogo. Nič manj ganljiva, izvzemši solze, ni bila ločitev Renza in njegove rodbine od prijatelja gostitelja; in ne mislite, da se je slovo od don Abbondija izvršilo hladno. Ti dobri ljudje so ohranili vedno nekakšno spoštljivo navezanost na svojega kurata in ta jih je globoko v srcu imel zmerom rad. Le te presnete zadeve rade zmedejo čuvstva.

Če bi kdo vprašal, ali ni bolela tudi ločitev od rodne vasi in teh gorá, mu povem, da je gotovo bolela; kajti nekaj bolesti je povsod, bi dejal. Vendar pa ta najbrž ni bila prevelika, ker bi si jo bili prav lahko prihranili in ostali doma, zdaj, ko sta bili odstranjeni obe veliki zapreki, don Rodrigo in razglas o zajetju. Toda že nekaj časa so bili vsi trije vajeni sma-

Irati za svojega kraj, kamor so bili namenjeni. Renzo je dosegel, da sta se ženski tej misli radi privadli, kar jima je pripovedoval, kako dobro se delavcem tam godi, in stotero stvari o lepem življenju tam preko. V ostalem so vsi pretrpeli prav grenke trenutke v kraju, ki so ga zapuščali, in žalostni spomini polagoma zmerom pokvarijo v duhu kraje, ki jih vzbujajo. In če so to kraji, kjer smo rojeni, je v takih spominih morda nekaj še bolj trpkega in žgočega. Tudi dete, pravi rokopolis, rado počiva na dojiljinih prsih, išče s poželjivostjo in zaupanjem mesto, ki mu je dajalo dotlej tako sladke hrane; toda če mu ga dojilja, da ga odvadi, namoči s pelinom, dete odmakne usta, nato spet poskuša, končno pa se odvrne od prsi; joče sicer, odvrne se pa le.

In kaj porečete zdaj, ko boste čuli, da je našel Renzo, jedva so dospeli in se v novem kraju uredili, nove nevšečnosti že lepo pripravljene? Malenkosti; toda saj je tako malo treba, da se srečno stanje skali! Evo v par besedah, kaj je bilo!

Govorjenje, ki je v tistem kraju krožilo o Luciji mnogo prej, nego je došla, vsem znana povest, da je moral Renzo toliko prestatu radi nje in je bil vedno trden, vedno zvest, morda tudi kakšna beseda kakšnega prijatelja, ki je bil pristranski zanj in vse njegove zadeve — vse to je v ljudeh vzbudilo neko radovednost, da bi videli mladenko, in neko pričakovanje spričo njene lepote. Kakšno pa je pričakovanje, sami veste: domišljivo, lahkoverno, trdno, pozneje v preizkušnji pa težko zadovoljivo, obsojajoče; nikdar ne najde toliko, da bi mu bilo dovolj, ker v bistvu niti ni vedelo, kaj hoče; zato neusmiljeno kaznuje za sladkost, ki jo je brez razloga vzbudilo. Ko se je zdaj prikazala ta Lucija, so začeli mnogi, ki so prej morda mislili, da mora imeti naravnost zlate lase, naravnost rožnata lička, oči eno lepše od drugega in kaj vem kaj še vse, zmigovati z rameni, vihati nos in govoriti: »Eh, tale je? Po tolikem času in tolikem govorjenju bi bil človek pričakoval kaj boljšega. Kaj pa je prav za prav? Kmetica kakor toliko drugih. Eh, takih in še boljših je povsod dovolj!« In ko so jo nato podrobno premotrili, je ta opazil to napačno, drugi drugo in bilo je tudi nekaj takih, ki se jim je zdela popolnoma grda.

Ker pa ni šel nihče pravit teh stvari Renzu v obraz, bi dohod vse to ne bilo še nič posebno hudega. Zlo pa so

povzročili nekateri ljudje, ki so mu to sporočili. Renza — kaj se hoče? — je to prav živo zadelo. Začel je o tem razglablјati in začel je bridko tožiti prav tako tistim, ki so mu o tem govorili, kakor še bolj na dolgo samemu sebi. — Kaj pa to vas briga? Kdo vam je rekel, da kaj pričakujete? Ali sem vam jaz kdaj govoril o tem in vam zatrjeval, da je lepa? In če ste mi vi o tem govorili, ali sem vam odvrnil kdaj kaj drugega nego to, da je dobra mladenka? Kmetica da je! Ali sem vam kdaj rekel, da pripeljem semkaj knežno? Ne ugaja vam? Pa je ne glejte! Dovolj imate lepih žensk: tiste glejte! —

In pogledite samo, kako včasih kakšna neumnost zado-
stuje, da odloči o stanju kakega človeka za vse življenje! Ko bi bil moral Renzo preživeti po prvotnem načrtu vse svoje dni v tistem kraju, bi to življenje ne bilo zelo veselo. Ker so mu drugi prizadejali neprijetnosti, je postal še sam neprijeten. Bil je z vsemi nevljuden, kajti vsakdo je lahko bil izmed Lucijinih kritikov. Ne da bi bil naravnost kršil predpise lepega vedenja; toda saj veste, kako lepe reči človek lahko počne, ne da bi ravnal profi takim pravilom — celo trebuh si lahko razpara. V vsaki njegovi besedi je bilo nekaj zbadljivega, tudi on je našel povsod kaj graje vrednega in če je bilo dva dni zaporedoma slabo vreme, je brž godrnjal: »Eh da — v tem kraju!« Povem vam, da ni bilo malo takih, ki jim je začel že presedati, in sicer tudi osebam, ki so ga prej rade imele; sčasoma bi se bil morda od ene zadeve do druge tako rekoč posvadal skoro z vsem prebivalstvom, ne da bi bil najbrž niti sam vedel, kaj je začetni vzrok tako velikega zla.

Toda skoro bi rekli, da se je kuga obvezala, da popravi ona vse njegove nerodnosti. Spravila je bila namreč na oni svet gospodarja neke druge predilnice skoro pred vrati Bergama in dedič, razuzdan mladenič, ki ni mogel najti v vsej tej zgradbi prav nič zabavnega, je sklenil ter nestrpno koprnel, da vse proda, tudi za polovično ceno; novci pa bi se mu bili morali brž odšteti na mizo, da bi jih lahko takoj porabil za neplodonosne užitke. Ko je prišla stvar Bortolu na uho, je brž pohitel tja ter se pogodil; boljših pogojev si ne bi bil mogel želeči, le zahteva takojšnjega plačila je kvarila vse, kajti novci, ki jih je bil prihranil z dolgim, počasnim varčevanjem, niti od daleč niso dosegali potrebne

vsote. Obljubil je prijatelju takole napol, se naglo vrnil, sporočil zadevo bračrancu ter mu predlagal, da bi založila v to vsak polovico. Tako krasen predlog je brž presekal Renzove gospodarske dvome, da se je takoj odločil za obrt in prihrdil. Odšla sta vkup in sklenili so pogodbo. Ko sta se nato nova gospodarja nastanila na svojem, Lucije, ki je tukaj niso prav nič pričakovali, ne le da ljudje niso kritizirali, temveč lahko rečemo, da jim ni bila nevšeč, in Renzo je doznal, da je več nego eden vprašal: »Ali ste videli to lepo bedačko, ki je prišla sem?« Pristavek je umiljeval samostalnik.

Pa tudi od nevšečnosti v prejšnjem kraju mu je ostal koristen nauk. Poprej je bil malo hiter v presojanju, rad se je spuščal v kritiziranje tujih žená in drugih stvari. Zdaj pa je opazil, da imajo besede drugačen učinek v uših, drugačnega pa v ušesu, in se naučil poslušati malo v svoji notranjosti svoje besede, preden jih je izustil.

Ne mislite pa, da ni bilo tudi tu kakšne majne sitnosti. Človek (pravi naš brezimnik; to že veste, da je imel, kar se liče primer, nekoliko čuden okus, a pustite mu še to, saj bo menda zadnja), človek je, dokler biva na svetu, kakor bolnik, ki leži na bolj ali manj neudobni postelji in vidi okrog sebe druge postelje, na zunaj lepo napravljene, ravne kakor vodna gladina, in si predstavlja, da bi se dalo tam prav dobro ležati. A če se mu posreči, da ležišče menja in se v novem lagodno uleže, že čuti, ko se postelja malo vda pod njim, da ga tukaj začenja zbadati pezdír, drugje spet tiščati kakšna bula — skratka, zgodba se nekako začne znova. In zato, pristavlja brezimnik, bi človek moral misliti bolj na to, da dobro dela, nego da se dobro počuti; le tako bi se končno tudi bolje počutil. Podoba je nekam na vitlih privlečena in popolnoma vredna takega secentista, toda v bistvu ima prav. Sicer pa, nadaljuje, takih in tako silnih bolesi in neprilik, kakor smo jih pripovedovali, ni bilo več za naše dobre ljudi; od tega hipa je bilo njih življenje zelo mirno, zelo srečno, zelo zavidanja vredno, tako da bi se do smrti dolgočasili, če bi vam ga moral pripovedovati.

Podjetje je šlo čudovito. Spočetka se je nekoliko ustavljalo, ker je bilo malo delavcev in radi odvajanja in visokih zahtev fistih maloštevilnih, ki so bili ostali. Objavili so se razglasi, ki so omejevali delavcem plače; s tako pomočjo so prišle stvari zopet v tek, ker so končno morale priti zopet

v tek. Iz Benetik je došel še drug razglas, ki je bil malo bolj preudaren: za deset let oprostitev vseh stvarnih in osebnih bremen za tujce, ki bi se naselili v tej državi. Za naše ljudi je bilo to nova deveta dežela.

Preden je minilo leto poroke, je prišel lep otrok na svet in kakor nalašč za Renza, da mu bo takoj dana prilika izpolniti ono svojo velikodušno obljubo, je bila deklica; lahko verjamate, da so ji dali ime Marija. Sčasoma jih je potem prišlo ne vem koliko še, tega in onega spola. To si je Neža dajala opraviti, ko jih je prenašala sem in tja, drugega za drugim, imenujoč jih hudobneže in pritiskajoč jim na lica tako krepke poljube, da je koža ostajala nekaj časa bela pod njimi. Vsi so kazali dobra nagnjenja in Renzo je hotel, da se vsi naučijo brati in pisati, rekoč, naj se vsaj tudi oni okoristijo s to hentano lopovščino, če že je na svetu.

Lepo ga je bilo poslušati, ko je pripovedoval svoje dogodivščine; na koncu je vedno poudarjal, koliko se je pri tem naučil za bodočnost, da se je vedel bolje ravnati. »Naučil sem se«, je pravil, »ne mešati se v nemire; naučil sem se, ne pridigati na trgu; naučil sem se, ne preveč dvigati komolca; naučil sem se, ne držati z roko tolkača na vratih, če so v bližini ljudje z vročimi buficami; naučil sem se, ne pritrjevati si zvonca na nogo, dokler nisem pomislil, kaj se iz tega lahko izcimi«. In še sto drugih stvari.

Lucija pa ni bila zadovoljna s temi nauki; ne da bi jih same na sebi smatrala za krive, temveč takole nejasno se ji je zdelo, da nekaj manjka. Ko je slišala ponavljati neprestano isto pesem in je vsakikrat o tem razmišljala, je rekla nekega dne svojemu moralistu: »In jaz, kaj mislite, da sem se jaz naučila? Jaz nisem sama šla iskat nesreč; one so poiskale mene. Če morda ne mislite reči«, je dostavila s sladkim nasmehom, »da je bila moja neumnost ta, da sem vas imela rada in sem se z vami zaročila«.

Renza je spravila s tem prvi hip v zadrego. Po dolgem razpravljanju in skupnem iskanju sta zaključila, da nesreče zares dostikrat pridejo radi tega, ker smo jim sami dali povod, a često jih tudi najbolj previdno in najbolj nedolžno vedenje ne more odvrniti; in kadar pridejo, bodisi po naši krivdi ali ne, jih zaupanje v Boga osladi in napravi koristne za boljše življenje. Čeprav so ta zaključek našli ubogi ljudje,

se nam je vendar zdel tako pravilen, da smo ga sklenili postaviti semkaj kot jedro vse zgodbe.

Če vam ta ni bila popolnoma nevšeč, imejte zato radi tistega, ki jo je napisal, in nekoliko tudi onega, ki jo je popravil. Če se nama je pa posrečilo, da sva vas dolgočasila, verujte, da se to ni zgodilo nalašč.

KONEC.

ALESSANDRO MANZONI

I.

ITALIJA PRED STO LETI.

Koncem 18. stoletja je bila Italija razkosana v mnoge male državice pod absolutistično vlado raznih dinastij. Italijani po teh državicah so si bili tujci; med njimi ni bilo nobenega smisla za skupnost, nobene trdnjše vezi. Zdelo se je, da je celo Dantejeva in Petrarkova misel o Italiji zamrla na Apeninskem polotoku. V to duševno mrtvilo so izobraženci polagoma začeli zanašati iz Francije nove ideje pisateljev, ki so tam pripravljali francosko revolucijo, zlasti enciklopedistov. Predvsem sta dva Italijana vzbudila spečo Italijo: Josip Parini (1729—1799) s satirično pesnitvijo »Dan« (»Il Giorno«), kjer šiba neplodno brezdelje plemenitašev in povzdiguje kreposti ostalih slojev, še bolj pa Viktor Alfieri (1749—1803) s svojimi tragedijami. V času, ko je vsaka mala državnica živela svojim posebnim koristim in je med nekaterimi vladalo celo nasprofsivo in sovrašivo, je Alfieri dvignil prapor italijanstva in grmel proti slabosti, mlahavosti in neodločnosti svojih rojakov; neko svoje delo je posvetil — »bodočemu italijanskemu narodu«.

Še odločnejše so vplivali zunanji dogodki. Francoska revolucija je tudi v Italiji rodila željo po reformah, za katere so bili vladarji gluhi. Korsičan Bonaparte je začel l. 1796. v službi francoske republike zmagovati po italijanskih bojiščih in ustanovil cispadansko republiko, ki si je 7. januarja 1797. prva izbrala današnjo italijansko trobojnico za svojo zastavo, ter se pozneje, povečana z Lombardijo, spremenila v cisalpinsko republiko. Francoske zmagovite čete so zanesle v Italijo nove misli in vzbudile nove nade: tedaj je prvič zablisnila misel na zedinjenje vseh Italijanov. Toda Napoleonov mir z Avstrijo, ki je dobila Benečijo, je Italijane razočaral. Cisalpinska republika se je po novih Napoleonovih zmagah prekrstila v italijansko republiko in

ko je prvi konzul postal francoski cesar, v italijansko kraljestvo, kateremu se je priključila tudi Benečija. Nekaterim italijanskim rodoljubom se je zdelo, da vodi morda ta pot k zedinjenju. Toda ti upi so se kmalu razbili ob Napoleonovih sanjah o svetovnem imperiju.

Po Napoleonovem padcu se je zrušilo tudi italijansko kraljestvo in dunajski kongres je l. 1815. prisodil Avstriji še več italijanskih dežel, nego jih je imela pred Napoleonovimi vojnami. Izginile se francoske državne tvorbe v Italiji, toda z njimi ni zamrla misel na zedinjeno Italijo. Avstrijski cesar Franc II. je zaklical Italijanom: »Vi mi pripadate po pravu zavojevanja in morate pozabiti, da ste Italijani«. Pozabiti? Še globlje se jim je vtisnil v dušo notranji ukaz, da so Italijani in morajo ostati Italijani, da tuje gospostvo ne more biti večno. Nekateri razumniki so se začeli zbirati v tajnih društvih in snovati zarote. Glasilo jim je bil slovstveni list »Il Conciliatore« (»Posrednik«), ki je začel izhajati l. 1818., a ga je Avstrija že naslednje leto zatrla. Začela so se politična preganjanja v imenu Metternichove »svele zaveze«, zarota je sledila zaroti, prevrat l. 1831. se je končal s porazom, toda narodno zedinjenje se ni dalo več izruvati iz src. Italija je nastopila svojo mučeniško pot in po neštetih bridkih postajah še le v naših dneh dosegla jasne smotre, ki so tedaj prosvetljenim duhovom prvič zažareli kot zvezde vodnice.

V tej Italiji, ki je takrat prav za prav še ni bilo, je pred sto leti živel in pisal Aleksander Manzoni.

II.

MANZONIJEVO ŽIVLJENJE.

Aleksander Manzoni se je rodil v Milanu dne 7. marca 1785. Njegov oče Peter Manzoni je bil potomec plemiške rodbine iz Valsassine, toda Aleksander ni maral plemiškega naslova in če ga je kdo nazval grofa, se je rad obregnil: »Kaj grof! Jaz sem Aleksander Manzoni in nič drugega«. Njegova mati Julija je bila hčerka slovitega pravoslovca Cezarja Beccarije, ki je spisal knjigo »O zločinih in kaznih«. Rodbina je imela svoja posestva v Leccu blizu krajev, ki jih je Aleksander pozneje ovekovečil v svojem romanu. Tu in

v Milanu je Manzoni preživel detinska leta. Šolal se je pri redovnikih v Meratu (v Brianzi) in Luganu, nato v milanskem kolegiju Longone in končno v Paviji. V pesmi ob smrti Karla Imbonatija toži, da so ga njegovi učitelji krmili z netečno in neužitno duševno hrano in si je moral sam poiskati boljše pri starih vzornikih. Vzljubil je zlasti latinske in italijanske klasike in med sodobniki Parinija in Montija. Po šolskih letih je v Milanu zabredel v lahkomišno brezdelje po kavarnah in igralnicah. Montijev opomin: »Lepe pesmi bomo pisali v bodočnosti, če boste hodili po tej poti!« ga je tako živo zadel, da se je z vso vnemo lotil speh učenja in poezije.

Nežno vdan je bil zlasti materi, obožujoči prijateljici Parinijevega učenca Karla Imbonatija, s katerim je živel nekaj let v Parizu; po njegovi smrti je spremila truplo blagega pokojnika v Milan. Nato se je vrnila v Francijo in vzela s seboj tudi dvajsetletnega Aleksandra. Mladenič je zamenjal gornjeitalsko kulturno središče s francoskim, izbrano milansko družbo moderno mislečih politikov in slovstvenikov s francoskim žariščem, ki je svoje žarke pošiljalo tudi v Milan. Petletno bivanje v Parizu ga je seznanilo z nazori enciklopedistov ter mu dalo priliko za temeljito izobrazbo v francoščini, ki jo je pisal z isto lahkoto kakor materinščino. Z materjo je zahajal v učene salone gospe Condorcetove-Cabanisove in gospe Helvétiusove, sprijateljil se je z učnjakom Klavdijem Faurielom ter se navzel Voltairovega svobodomiselnosti. V teh krogih se je precej odmaknil od krščanske vere, v kateri je bil vzgojen. L. 1807. se je v Milanu poročil z Enrichetto Blondelovo, ki je bila protestantka, a se je dve leti nato v Parizu po lastnem nagibu spreobrnila h krščanstvu. Ta spreobrnitev je vplivala tudi na moža. V hudih notranjih bojih je njegov skepticizem splahnel; oče Evstahij Degola in oče Henrik Grégoire sta ga znova utrdila v krščanstvu, ki se ga je zdaj oklenil z vso gorečnostjo in za vse življenje.

Še istega leta (1810.) se je vrnil v Milan in preživel tu v ulici Morone in v svoji vili v bližnjem Brusugliu tri milje od mesta najplodnejša leta svojega slovstvenega delovanja, posvečenega pesmim, žaloigram in zgodovinskemu romanu. L. 1827. je odpoštoval za dober mesec z družino v Firenze, da bolje spozna tamkajšnjo blagoglasno govorico. Ob tej priliki se je seznanil z Josipom Giustijem, G. B. Niccolini-

jem, Capponijem in Leopardijem. Naslednja leta je nadaljeval mirno življenje v Milanu. Težko so ga zadele bridke družinske izgube, ki so se vrstile v raznih presledkih do konca njegovega življenja: najprej mu je l. 1833. umrla blaga Enrichetta, nato prvorojenka Julija, poročena z Maksimom d'Azeglijem, pozneje v istem letu hčerka Kristina in predraga mati, še pozneje hčerki Zofija in Matilda in pod konec njegovega življenja sin Peter. To so bili hudi udarci za dobrega družinskega očeta. L. 1837. se je drugič poročil s Teresijo Borri-Stampa. Življenje mu je potekalo v družini, pri knjigah in v krogu prijateljev Ivana Tortija, Ivana Rossarija, Hermesa Viscontija, Tomaža Grossija, Antona Rosminija i. dr. V javno življenje se ni vtkal, razna odlikovanja tujih vladarjev je odklanjal. Ko so se Avstrijci l. 1848. spet vrnili v Milan, se je umaknil v Leso ob Lago Maggiore ter bival tam do l. 1855. Ob združitvi Lombardije z Italijo (l. 1859.) se je tudi on radoval odrešenja; časti, ki mu jih je izkazoval kralj Viktor Emanuel, ni odklanjal, saj so prihajale od fistega kralja, o katerem se je ob neki taki priliki izrazil: »Kralj Viktor lahko naredi z mano, kar hoče, lahko me potlači, stre. pokoplje pod preobilico svojih najvišjih vladnosti; nikdar pa ne bo mogel doseči, da se le za eno samo mrvico poveča ljubezen, ki jo toliko let gojim do Njega; naj še tako iščem in iščem po svojem srcu, nikjer ne najdem v njem koticčka, ki bi Ga ne bil že poln«. L. 1860. je postal italijanski senator in l. 1872. častni občan mesta Rima. Umrl je v Milanu dne 22. maja 1873.

III.

MANZONIJEVE PESMI IN ŽALOIGRE.

Preprosto in mirno je bilo Manzonijevo življenje, a v tem miru in v tej preprostosti so polagoma dozorela velika dela; prinesla so pisatelju ono nesmrtnost, o kateri je sanjal v svojih dijaških letih.

Prve Manzonijeve pesmi kažejo vplive napetoličnega, zaginjajočega klasicizma, kakor ga je v začetku 19. stoletja gojil še v Italiji Vincencij Monti (1754—1828). Sem prištevamo njegovo prvo daljšo pesnitev »O zmagi svobode«, ki jo je zložil s šestnajstimi leti (1801). To delce ima precej mitološke

navlake in je naperjeno proti francoskemu nasilju v Italiji. V tem duhu je zložil tudi par sonetov in nekaj satir. Samostojnejša je pesem ob smrti Karla Imbonatija, kjer si dvajsetletni mladenič začrta življenja pot, kakor mu jo narekuje pokojnik z onega sveta:

»Čuti«, povzame, »in razmišljaj; z malim se zadovolji, a oči nikdar od cilja ne odvrčaj; roko čisto ohrani in duha; človeških zgod le toliko izkusi, da se več ne brigaš zanje; nikdar ne hlapčuj; podlih miru ne prosi; ne izdajaj resnice svete in nikdar z besedo ne hvali greha, se ne smeji kreposti«.

Klasicistična je pesnitev »Urania« (1807.), ki pesnika samega ni zadovoljila, kakor se je izpovedal Faurielu: »S temi stihi sem zelo nezadovoljen ... Morda bom pisal še, slabše, a takih ne več«. V tem času se je Manzoni otepal med tujimi vplivi stare šole in željo, da bi se osamosvojil in ubral svojo lastno pot. Ta nova pot je bila — romantika.

Ta slovstvena struja je vznikla v drugi polovici 18. stoletja na Nemškem kot nekakšen odpor proti posnemanju francoskih klasikov. Romantiki so poudarjali važnost narodnega slovstva, domačih, srednjeveških snovi in zamejali dotdanja pesniška pravila. Oživeli so verski motivi, zanimalo je viteško življenje po gradovih, ves bujno fantastični srednji vek je vstal proti okostenelemu klasicizmu. To smer je pospeševalo rastoče zanimanje za Shakespearea in Ossianove pesmi. Iz Nemčije se je gibanje razširilo v Francijo, kjer se je v književnosti uveljavljalo zoper jakobinsko brezbožnost in Napoleonovo preoblastnost. V Italijo in zlasti v Milan je začelo segati čez Alpe z dveh strani, iz Nemčije in iz Francije. Tega gibanja se je oklenil Manzoni, ki se je bil medtem, kakor smo videli, spet povrnil k veri.

Prvi sadovi tega slovstvenega in verskega spreobrnjenja so bile »Svete himne« (»Inni sacri«). Po prvotnem načrtu naj bi jih bilo dvanajst (načrt spominja na Ovidijeve »Fasti«), izvršil pa jih je pesnik v enem desetletju samo pet: »Vstajenje« (1812) kot pesniški odjek lastnega nožranjega vstajenja, »Ime Marijino« (1812—1813), »Božič« (1813), »Trpljenje«

(1814–1815) in najlepša »Binkošti« (1817–1822). Te himne proslavljajo največje praznike v letu. »Skušal sem«, pravi Manzoni, »prenesti na vero velika, plemenita in človeška čuvstva, ki naravno izhajajo iz nje«. Ko je l. 1815. objavil prve štiri, niso vzbudile posebne pozornosti, kajti bile so nekaj čisto novega, česar občinstvo ni bilo vajeno. Kmalu pa so jih veščaki začeli ceniti in danes tvorijo dovršen del Manzoni-jeve romantične slave. Odlikuje jih izredna gladkost, jasno izražanje in toplota pesniških podob. Manzoni je strl z njimi tedanji konvencionalni formalizem nabožne lirike in dal verskemu čuvstvu neprisiljen, človeški izraz.

Važna je tudi Manzoni-jeva domoljubna in politična lirika. Nedovršena pesem »Riminski proglas« vsebuje že v l. 1815. jasno izraženo misel na zedinjenje:

Ne bomo prosili, dokler nismo eno.

(Liberi non saremo, se non siam uni).

Znamenitejša je oda »Marec 1821«, ki je bila objavljena še le l. 1827. in zato ni segla več tako živo v srca, kakor bi bila prej, ko še ni bilo ognjevitih domorodnih bardov: Rossetija, Mamelija, Bercheta, Poerija i. dr. Najviše se je povzpela Manzoni-jeva Muza v odi »Peti dan majnika« (»Il Cinque Maggio«) o priliki Napoleonove smrti l. 1821. V tej Manzoni ni več samo pesnik Italije, temveč pesnik človeštva, globoko prevzet po tragični usodi velikega Korsičana.

Tudi drami je Manzoni utiral nova pota. V tragediji starih klasikov se človek bori z usodo, Alfierijeve tragedije predočujejo boj zatiranih za svobodo, v Manzoniju pa je moralni in verski moment težišče dramskega zapletka. Poleg tega naglaša važnost zgodovinske resnice. Glavne osebe naj ne razglašajo pesnikovih nazorov, temveč tiste, ki so jih razglašale v življenju. Pesnikova tendenca naj odmeva v zboru, ki ga je pesnik nanovo uvedel, igra sama pa bodi zvesta slika zgodovinskih dogodkov. Podobno pojmovanje najdemo pozneje glede zgodovinskega romana. Po teh načelih je Manzoni spesnil dve tragediji. Prva, »Grof Carmagnola« (1816–1820), riše Benetke v letih 1426–1432, ko Franc Bussoni, imenovan Carmagnola, premaga pri Maclodiju milanskega vojvodo Filipa Viscontija, njega pa nato lastni rojaki osumijo izdajstva in usmrtijo. Druga, »Adelchi« (1819–1822), je zajeta iz l. 772–774 in slika padec langobardskega kraljestva v Italiji radi notranjih sporov in pritiska mogočnih

Frankov. Prvo so uprizorili l. 1828. v Firenzah, drugo l. 1843. v Turinu, toda obe brez glediškega uspeha. Igrama nedostaje notranje dramske sile radi pretenkovestne zgodovinske zvestobe. Obe tragediji pa slovita še danes po krasnih lirskih pesmih zborov. V »Grofu Carmagnoli« je najbolj znana pesem v šestem prizoru drugega dejanja (»Čuj na desni zvok trobente...«) s popisom bitke pri Macclodiju, v »Adelchiju« pa konec tretjega dejanja, ki izraža kratko veselje Italijanov, da so ušli sužnosti, ker se ne zavedajo, da so prišli le pod drug jarem, in konec prvega prizora v četrtem dejanju, ko Ermengarda umira. Tudi te zborove pesmi spadajo med patrijolične speve, ker vsebujejo očitne analogije s sodobnimi razmerami in težnjami po narodnem osvobojenju; tako so jih Manzoni rojaki vsekdar umevali in jih še danes umevajo. V obeh igrah je Manzoni zavrgel po Aristotelovi poetiki povzeto klasično zahtevo o enotnosti kraja in časa ter po Shakespearejevem in nemškem zgledu oprostil moderno italijansko dramo — kakor istočasno Viktor Hugo francosko — teh zastarelih, preokornih spon.

IV.

»ZAROČENCA« (»I PROMESSI SPOSI«).

Najobširnejše, življensko delo Manzoni je njegov zgodovinski roman, ki ga je zaposloval dobrih 20 let. Začel ga je pisati l. 1821., dovršil v prvotni obliki l. 1823., izdal prvič v 3 zvezkih od l. 1825. do l. 1827., ga naslednja leta popravljaj in florentinil ter ga objavil v končni obliki v letih 1840—1842. Po naukih romantične šole je snov zajeta iz domače zgodovine. Proučil je po izvirnih poročilih najžalostnejšo dobo španske laži-vlade na Milanskem v letih 1628—1631. ter nam jo predočil z vsemi grozotami vojne, lakote in kuge.

Dejanje samo je zelo preprosto. Vaška zaročenca Renzo in Lucija se ne moreta poročiti, ker gosposki razuzdanec don Rodrigo zasleduje Lucijo in ukaže strahopetnemu župniku don Abbondiju, da ju ne sme poročiti. Renzo skuša premagati ovire, a se prav s tem zaplete v nevarne zanke. Lucijo reši oče Cristoforo v samostansko zavetje, a don Rodrigo jo da po neimenovancu ugrabiti. Ko doseže naša bojazen za mladenkino usodo vrhunec, se neimenovanec spreobrne in

...lahko verjamete, da so ji dali ime Marija. (Osem in trideseto pogl., str. 552).

dá Luciji svobodo; toda ona je medtem obljubila večno devišstvo. Renzo je moral zbežati v tujino. Vojna uničuje deželo. Tedaj izbruhne kuga, pobere tudi don Rodriga, oče Cristoforo odveže Lucijo od zaobljube in roman se konča z veselo poroko.

Samo tri leta obsega dejanje, a ta kratka doba nam odgrne stoletje grozot in nasilstev, ki jih je morala prenašati Lombardija pod španskim despotstvom. Strašne slike nam kažejo objest, preoblastnost in hudobijo tlačiteljev, njihovega vojaštva in raznega plemstva, boj družabnih slojev med seboj in proti slepi, kruti zakonodaji, strašno razsajanje vojne, draginje in bolezni. Prav tako zvesta in resnična kakor zunanji okvir je notranja pestra slika značajev, začrtanih s tako umetnostjo in dovršenostjo, kakor jih svetovna književnost malo pozna. Manzoni zna posvéliti v duše svojih oseb do zadnjega koticika. Ko v začetnih poglavjih spoznavamo don Abbondija, z zadovoljnim smehljanjem nehoté sproti priitrujemo, ker takih plašljivih, samopridnih, omejenih poštenjakov poznamo vse polno, ker vemo, da take duševne vzmeji kakor pri njem odločujejo večkrat tudi pri nas. Vse drugače se nas dojmi doktor Zmešnjavec (Azzecca-garbugli): pod našim smehom trepeče strah, bo li zmagala pravica, ko v silno komičnem prizoru med njim in Renzom spoznamo, da je ta človek don Rodrigov petolizec, pripravljen, da s postavo opravičuje tudi krivico. Med razkrajajočimi elementi družbe vidimo don Rodriga s prijateljem Attilijem in razbojniki, pozneje tudi neimenovanca, ki pa izpregleda in se spokori. Profitež tej razvratnosti sta pravicoljubni oče Cristoforo in plemeniti kardinal Friderik. Okrog glavnih oseb mr-goli nebroj postranskih, ki se nam tudi živo vlisnejo v spomin: Neža, Pérpetua, Sivec, Ferrer, samostanska gospa v Monzi, don Ferrante in dona Prakseda, vaški krojač in še mnogo drugih. Kritiki in estetiki radi očitajo romanu isto kar Manzoničevim dramam: da pisatelj premrtvo riše glavno gibalno silo v življenju, ljubezen, da so njegove junakinje nekam brezbarvno risani značaji, prav tako Antonietta in Matilda v »Carmagnoli« kakor Ermengarda v »Adelchiju« in Lucija v »Zaročencih«. Toda kdo ve, ali bi Manzoničeve umetnine res pridobile, ako bi jim bil pisatelj z izrazitejšo karakterizacijo odvzel nekoliko liste rahle nežnosti, ki obveva njegove junakinje?

Zgodovinski roman v tej obliki ni Manzonijska iznajdba, temveč se je v fisti dobi z Angleškega razširil po Evropi. Angleški pisatelj Walter Scott (1771–1832) je prvi ustvaril daljšo vrsto takih romanov iz domače zgodovine, ki so raznesli njegovo slavo po vsem svetu in vzbujali povsod navdušene tekmovalce. V Italiji je učenec prekosil učitelja. Pozornost, ki jo je vzbudil Manzonijski roman, je privabila Walterja Scotta v Milan, da čestita mlajšemu tovarišu. Ta je v svoji ponižnosti odgovoril, da je vse Scottovo, kar je v »Zaročencih«¹ dobrega; Scott pa je nato izjavil: »Tedaj sta »Zaročenca«² moj najlepši roman«. In res prekaša Manzoni Scotta zlasti v tem, da se vestneje in natančneje oslanja na zgodovino, da iz ljubezni do resnice brzda svojo domišljijo in riše svoje značaje z večjo duševno poglobitvijo. Kajti istinitost mu je nad vse, zgodovinska in dušeslovna, in bistvo umetnosti mu je skladna spojitev teh dveh istinitosti. Delo je zasnovano in izvedeno z vso dopustno epsko širino. Ta opravičuje mnoga vrinjena pisateljeva razmišljanja, obširne primere, prilične opazke o sebi in svojih prijateljih, ogovore bravcu, pogovore z njim, vabila, naj kakšen odstavek ali kakšno poglavje preskoči, če ga ne mika, klicanje za pričo pri raznih dušnih analizah, hudomušne opazke in analogije med dogodki v romanu in pripeljajji pisateljeve dobe. Z vsem tem Manzoni bravca tako oprede in učara, da se ta izbornega družabnika do zadnje vrstice ne naveliča in mu je na koncu žal, da se mora že razstati z njim.

Take vrline so priborile romanu eno prvih mest v italijanskem in svetovnem slovstvu. Kmalu po prvi izdaji se je delo, ki je izšlo istočasno tudi v francoščini, prevedlo v premnoge evropske jezike in se še danes prevaja. V Italiji je roman doživel nad sto petdeset izdaj. Postal je prava narodna in vzgojna knjiga, ki tvori poleg »Božanstvene komedije«³ in drugih slavnih del važno podlago slovstvene in jezikovne naobrazbe v Italiji. Delo ne vsebuje na videz nič patrijotičnega in Manzoni sam piše Cezarju Cantù: »Politika se spreminja s časi; jaz pa sem hotel izraziti misli in moralo, ki naj bi veljala za vsako dobo«. Njegova morala je globoko krščanska: nasilje, despotizem, zatiranje naj človek prenaša brez sovraštva in maščevalnosti, kajti Gospod je pravičen in vidi sužnja in tlačitelja. Važnejše je Manzonijsko notranje odrešenje, očiščenje duše, kakor se vrši v Renu, ki je s svojimi

vrlinami in napakami simbol dobrega italijanskega ljudstva. Toda predmet sam je moral v beročih Italijanih naravnost izzivati primerjanje španskih nasilstev v romanu z avstrijskimi nasilstvi v Italiji tekom 19. stoletja, podžigati plemenito rodoljubje in vročo željo po odrešenju izpod tujega jarma, ne z atentati, umori, zločini in zarotami, temveč z lasnim utrjevanjem z vsem dobrem in blagem, s čiščenjem svojih duš, z izobrazbo, plemenitostjo in požrtvovalnostjo. To narodno vzgojo je po Manzonijevih namenih opravljal roman med Italijani dolgo stoletje in jo opravlja še danes. Tako vzgojo k duševnemu odrešenju in notranji plemenitosti naj bi delo vršilo tudi v slovenskem prevodu.

V.

MANZONIJEVI ZNANSTVENI SPISI.

Velikanski uspeh in splošno priznanje nista pisatelju kalila pogleda, da se ne bi bil zavedal nepopolnosti svojega dela. Najbolj pomanjkljiv se mu je zdel jezik. Po romantičnih načelih bodi narodna književnost pisana v narodnem jeziku. Književni jezik v Italiji je bil takrat precej umeten, razumljiv le bolj slovstvenikom in izobražencem. V prvi izdaji svojega romana se je Manzoni opiral na govornico svoje milanske domovine, rabil je mnogo izrazov in rečenic, ki jih drugi Italijani niso poznali. Čutil je, da je to nedostatek, in razmišljal, kako bi ga odpravil. V njem se je porodilo prepričanje, da je prava italijanščina samo florentinščina. Zato je začel vneto proučevati to narečje, zato je sam potoval v Firence, zato je potrpežljivo zbiral besede in rekla, več let počasi popravljaj svoj roman od prve do zadnje strani ter ga končno (l. 1840—1842) izdal v izboljšani obliki, »izplaknjenega v Arnu«, kakor ga imamo danes.

Iste nazore o enofni italijanščini izraža njegovo pismo Hijacintu Carenii »O italijanskem jeziku« (1845.), kjer prisoja Firenzam isti pomen za italijanščino, kakor ga je imel Rim za latinščino in kakor ga ima Pariz za francoščino. To ponavlja tudi v poročilu na ministrstvo za uk »O enofnosti jezika in sredstvih za njeno razširjanje« (1861.), v pismu Bonghiju »O slovarju« (1868.) in v »Pristavku« k prej omenjenemu poro-

čilu. Zabavna je zgodbica v pismu Casanovi (1871.), kjer Manzoni pripoveduje, da mu je rekel Giusti po drugi izdaji »Zaročencev«: »Kaj te je pičilo, da si svoj roman tako spremenil? Zame je bil boljši prej«. Ne da bi se kaj zagovarjal, je Manzoni dal Giustiju prvo izdajo, naj bere katerokoli mesto, navzoči Manzoni jev zet Giorgini pa bo nato bral isto mesto v popravljeni izdaji. Med čitanjem je bilo večkrat opaziti, kako Giusti žveči nekatere besede in rečenice, kakor bi valjal čudno jed po ustih. Bere in bere in zaleze končno v daljši odstavek, ki se vleče kakor kača; njegova nevolja narašča in na koncu mu uide prostodušen vzklík: »Joj, kakšna kozlarija!« Manzoni je bušil v zmagoslaven smeh, da je prijatelja tako slovesno ugnal. Giorgini je bral nato isto mesto v drugi izdaji in tu je teklo vse gladko.

Najbolj zanimivo pa je, da je Manzoni v razpravi »O zgodovinskem romanu« sam obsodil svoje delo (l. 1845.), češ da je nestvor, ker ni ne zgodovinski spis ne prosto izmišljena povest, temveč mešanica resnice in laži; pisatelj takega romana da je podoben Molièrovemu Jakcu, ki nastopa zdaj v kuharski opravi, zdaj kot kočijaž, ker se je dal skopemu gospodarju najeti za oba posla; pisatelj pa bodi samo zgodovinar ali samo romanopisec: »Velik pesnik in velik zgodovinar lahko tičita oba v isti osebi in se ne zmedeta, ne pa v istem delu«. Občinstvo pa še danes vse drugače sodi o »Zaročencih«.

Kot izboren zgodovinar se je Manzoni uveljavil v »Razpravi o nekaterih točkah langobardske zgodovine v Italiji«, ki je izšla kot predgovor k »Adelchiju«, in v »Zgodovini srmočnega stebra« (1829—1840), ki jo je obljubil v romanu in dodal drugi izdaji, da z zgodovinskimi dokazi podkrepi svoj popis kuge v Milanu.

Med slovstvenimi spisi je važno francosko »Pismo gospodu Chauvetu« (1820—1822), ki pobija enotnost časa in kraja v tragediji, in »Pismo o romanticizmu markizu Cezarju Tapparelliju d'Azeglio« (1823—1824), ki ga še omenimo v naslednjem poglavju.

S spisom »Katoliška morala« skuša ovreči Sismondijevo trditev, da je ta morala kriva popačenosti v Italiji.

VI.

MANZONIJEVA ŠOLA.

Romantika ni kazala v Italiji vseh onih znakov kakor v Angliji, Nemčiji in Franciji. Bistvenejše je naštel Manzoni v »Pismu o romanticizmu«. Tu govori o negativnem in pozitivnem delu romantičnega programa v Italiji. S prvim hoče nova šola odpraviti iz slovstva bajeslovje, suženjsko posne-manje klasikov in pravila, sloneča na posebnih dejstvih in ugledu retorjev, ne pa na splošnih načelih in naravi človeškega duha; z drugim, manj določnim delom pa hoče, da bodi resnica predmet in edini vir slovstvenim delom, a snovi naj bodo take, da ne bodo zanimale samo učenih mož, temveč tudi širše občinstvo, zato naj se zajemajo iz novejše dobe. V slogu zahteva originalnost in poljudnost, temelječo na resnici in njenem najpreprostejšem izrazu, brez konvencionalnih in akademičnih fraz. Vse te zahteve je podprl z bistrournim dokazovanjem in v svojih delih istočasno pokazal, kako se naj izvajajo; zato je kmalu zaslovel kot mojster in načelnik te šole. Sam se ni vtilkal rad v slovstvena prerekanja in v poznejši dobi tudi ni več nastopal z novimi deli. Njegovih privrženecv pa je bilo vedno več, občudovalcev je imel nešteto v življenju in jih ima še danes.

Še pred Manzoniem je podobno kakor on opredelil romantični program Ivan Berchet (1783—1851), njegov rojak, v »Polresnem pismu«, ki ga je objavil obenem s prevodom Bürgerjevega »Divjega lovca« in »Lenore«. Tudi on zahteva poljudnost in preprostost; klasicizem imenuje »poezijo mrtvih«, romantiko pa »poezijo živih«. Ta poezija živih je kmalu dobila odločno rodoljuben značaj ter začela pripravljati tla želji po narodnem zedinjenju, tako zlasti Berchetova pesem »Begunci iz Parge«. Zahteva, da bodi slovstvo lahko umljivo, je rodila pesmi v narečjih. Take budnice je pisal n. pr. Brofferio v Piemontu. Domoljuben romantik je tudi Silvio Pellico (1788—1854) s svojimi »Spevi«, »Frančiško iz Riminov« in knjigo »Moje ječe«.

Med čistejše romantike v Manzonijevem duhu brez domoljubne propagande štejemo njegovega prijatelja Tomaža Grossija (1791—1853). Napisal je romantičen ep v petnajstih

spevih »Lombardi v prvi križarski vojni« in svojemu učitelju posvečen roman »Marko Visconti«, ki niti od daleč ne dosega Manzonijevih vrlin. Kraško slavo je užival romantik Ivan Torti (1774—1852) radi Manzonijeve pohvale v »Zaročencih«, da so njegovi stihii »maloštevilni, a izvrstni«.

Malo pozneje in nekoliko drugače, dasi ne brez milan-
skih vplivov, se je pojavila romantika v Toskani okrog lista »Antologia« (1821). Njeni predstavniki so bili Gino Capponi (1792—1876), Ivan Rosini (1776—1855) in Dalmatinec Nikolaj Tommaseo (1802—1874). Svobodomiseln romantik, tako zvan »novogibelinec« in nasprotnik pravkar naštetih »novoguelfov« je G. B. Niccolini (1782—1861), ki je napisal več romantičnih tragedij (»Beatrika Cenci«, »Arnaldo iz Brescije«, »Filip Strozzi« i. dr.). Politično smer romantike predstavlja Josip Mazzini (1805—1872). V romantični satiri se je odlikoval Josip Giusti (1809—1850).

Med romanopisci po Manzonijevem zgledu naj omenimo še par bolj znanih. Cezar Cantù je napisal roman »Margerita Pusterla«, Maksim d'Azeglio pa »Poziv na boj v Barletti« in »Nikolaj de' Lapi«. F. D. Guerrazzi slovi po svojih delih »Bitka pri Beneventu« (1827.) in »Obleganje Firenz« (1834.).

Ob Manzonijevi smrti prave romantike že ni bilo več, ker so se dotlej prizadevanja te smeri mnogovrstno razvejičila in dobila razna druga imena. Manzoni pa ostane neizbrisna zašluga, da je bil on v Italiji glavni utemeljitelj te struje, ki je pol stoletja obvladovala vse italijansko slovstvo in ustvarila duševno podlago in kulturno ozadje za veličasno, krvavo epopejo italijanskega narodnega zedinjenja. Tako je tudi Manzoni, ne očitno, a zato tem izdatneje pomagal zgraditi današnjo Italijo.

Dr. A. Budal.

KAZALO

	Stran
Uvod	V
Prvo poglavje	1
Drugo poglavje	17
Tretje poglavje	29
Četrto poglavje	42
Peto poglavje	56
Šesto poglavje	70
Sedmo poglavje	85
Osmo poglavje	100
Deveto poglavje	118
Deseto poglavje	136
Enajsto poglavje	156
Dvanajsto poglavje	172
Trinajsto poglavje	184
Štirinajsto poglavje	198
Petnajsto poglavje	211
Šestnajsto poglavje	226
Sedemnajsto poglavje	240
Oscinnajsto poglavje	253
Devetnajsto poglavje	266
Dvajseto poglavje	279
Eden in dvajseto poglavje	291
Dva in dvajseto poglavje	304
Tri in dvajseto poglavje	315
Štiri in dvajseto poglavje	330
Pet in dvajseto poglavje	352
Šest in dvajseto poglavje	364
Sedem in dvajseto poglavje	377
Osem in dvajseto poglavje	391
Devet in dvajseto poglavje	409
Trideseto poglavje	421
Eden in trideseto poglavje	432
Dva in trideseto poglavje	447
Tri in trideseto poglavje	463
Štiri in trideseto poglavje	480
Pet in trideseto poglavje	498
Šest in trideseto poglavje	509
Sedem in trideseto poglavje	526
Osem in trideseto poglavje	537
Alessandro Manzoni: I. Italija pred sto leti	554
II. Manzonijevo življenje	555
III. Manzonijeve pesmi in žaloigre	557
IV. »Zaročenca« (»I Promessi Sposi«)	560
V. Manzonijevi znanstveni spisi	563
VI. Manzonijeva šola	565

POPRAVKI.

Str.	vrsta	namesto	beri	Str.	vrsta	namesto	beri
15	1. odspodaj	preklinjai	preklinjali	257	3. odspodaj	mali	majhni
27	20. odzgoraj	Mala	Majhna	262	13. "	škatljami	škatljami
30	2. "	malega	nekaj	275	16. "	katerekali	katerokoli
35	2. "	končujoč	končujočo	279	13. odzgoraj	izrecno	izrečno
35	14. "	naslonjač	naslanjač	280	2. odspodaj	lažje	laže
34	1. "	10271 Go-	16271 Gotovo	281	15. odzgoraj	drugi	drug
		lovo		288	18. "	pzonamo	poznamo
43	13. "	odjenkih	odlenkih	315	5.-4 odspodaj	loli-kih	loli-ko
44	18. "	neimeno-	brezimnika	325	9. "	neustraseno	neustraseno
		vanca				boža,	boža
59	19.-20. "	vz- nožju	vzno - žju	328	11. "	pogibelj	pogibel
63	5. odspodaj	Bralec	Bravec	337	17. odzgoraj	poznati res	res poznati
75	8. "	bojno polje	bojišče	357	15. "	dru	drugo
77	8. "	majhno Ne	Nežino jezico	357	7. odspodaj	skomignila	skomizgnila
		žino jezo		359	1. "	„Da gospod“,	„Da, gospod-
89	20. "	rodb.	rodbinske			in „Ne go-	in „Ne, go-
93	5.-2. "	dru-ga	drug			spod“.	spod“.
106	9. "	užge	vžge	378	12. "	dei	de'
109	15. "	zvonenje	zvonjenje	380	6. odzgoraj	onih	oni
110	3. "	Ali,	Ali	404	3. "	neprijetne-	neprijetno-
123	6. odzgoraj	Listnice	Ustnice			simi	simi
128	10. "	pokilcu	poklicu	407	7. odspodaj	postalo	je postalo
128	14. "	neimeno-	brezimniku	409	17. odzgoraj	Baabbio	Balabbio
		vancu		414	10. "	prepusiti,	prepusiti
135	4. "	gospodična	gospodična	417	13. odspodaj	tolikih,	toliko
147	17. odspodaj	glavo	giavno	418	14. "	svetokrun-	svetoskrun-
147	13. "	ne pobarval	pobarvale			stvo	stvo
164	6. "	da	dal	419	20. odzgoraj	zaželjeni	zaželeni
174	5. "	vriščali	vreščali	425	4. odspodaj	tvorili	tvoril
190	2. odzgoraj	Ferrera	Ferrerja	434	12. "	pobeginli	pobegnili
196	3. "	podali	padali	437	15. "	sekvestirati	sekvestirali
197	4. odspodaj	votlno	votlino	440	20. odzgoraj	izvajali	izvajati
203	21. odspodaj	zavrnil	zvrati	448	10. odspodaj	raje	rajši
203	12. "	previdnost	Previdno	472	13. odzgoraj	sklenl	sklenil
203	10. "	previdnosti	Previdnosti	477	10. odspodaj	si	se
204	7. odzgoraj	ji	jih	480	12. "	lažje	laže
205	14. "	Toda	Ta	482	14. "	škatljico	škaltico
217	4. "	zadevo ;	zadevo :	492	9. odzgoraj	Kmisarji	Komisarji
221	7. "	popravite	opravite	505	3. odspodaj	redovink	redovnik
234	17. "	prepusiti	prepusiti lega	513	11. odzgoraj	bilke	bilke
		konja		536	3. odspodaj	obstojajo	obstajajo
246	18. "	jo	je			(dvakrat)	

Kjer stoji „trenotek“, „trenoten“ i. t. d., naj se bere „trenutek“, „trenuten“ i. t. d.

Kjer stoji „povrhu“, beri „povrh“.

Kjer stoji „mari“, beri „mar“.

Kjer stoji „vzhodna vrata“, beri „Vzhodna vrata“.